

АРХИВ

ЗА

ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ОРГАН

Правног Факултета Универзитета Београдског

УРЕДНИЦИ:

Др. Коста Кумануди и Др. Драгољуб Аранђеловић

в. професори Универзитета

КЊИГА СЕДМА

БЕОГРАД

ИЗДАВАЧ: КЊИЖАРА ГЕЦЕ КОНА

34, Кнез Михаилова улица 34.

ANALI PER | anali.rs

1909.

ANALITIČKI **БЕОГРАД** anali.rs

ШТАМПARIЈА САВЕ РАДЕНКОВИЋА И БРАТА

1909.

САДРЖАЈ КЊИГЕ VII (СВЕСКЕ 1—6)

АРХИВА ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

страница

Грађанско право и поступак

Француско законодавство о Еврејима, од Ђор. Павловића	1
О обавези заштите у случају физичких недостатака ствари код уговора о продаји и куповини, од Ж. М. Перића	89, 201, 317, 377
Женидба и удалба, од Д-р Луја Бакотића	114, 185, 286
Породично право наслеђа у данашњим германским и романским државама, од Андре Ђорђевића	193
Један разлог за деобу задруге у Срба, од Д-р Т. Р. Ђорђевића	439
Принудна извршења у Немачкој, од Михаила Силви	467

Трговачко, менично и стечајно право

Историја менице, од Д-р В. Митровића	27
Принудно поравнање у стечају, од Спасоја Радојичића	38, 121
Поништај теретних уговора у стечају, од Д-р Вел. Митровића	445

Кривично право и поступак

Средства за замену кратковремене казне лишењем слободe, од Д-р Б. Марковића	46, 130
О убиству, од Д-р М. Миљковића	99, 212, 301, 402
Казнени регистри, од Васе Лазаревића	159
Појам „дела“ у српком казненом законнику, од Д-р Томе Живановића	228
Изнуда у срп. казн. зак., од Д-р Томе Живановића	395

Историја права

Постанак домаћих компилација византијског права код православних Словена, од Свет. О. Ђорића	295
--	-----

Међународно право

Анексија Босне и Херцеговине и међународно право, од Д-р Миленка Р. Веснића	273, 369
---	----------

Црквено право

Патронатско право	361
О регулисању парохија, од Милана М. Стојадиновића	454

Економске и финансијске науке

Пољопривредне обезбеђење у Србији, од Д-р Момчила Нинчића	11, 150 236, 325, 421
Монополистичке тежње у еснафима од К. Јовановића	245
О контроли код акционарских друштава, од Д-р Милор. Недељковића	428

Парламентарна хроника

Парламентарна хроника, редовни сазив за 1906, од Слободана Јовановића	67, 173, 250, 339
---	-------------------

Судска хроника

Може ли се развести брак по истеку петогодишњег одвојеног живота и на захтев само једне брачне стране? од Д-р Чedomиља Митровића	74
Који је суд надлежан за расправљање спорова о адвокатским наградама до 200 динара? од Д. Ранковића	79
Јудикатура Касационога суда § 482 грађ. зак., од Гојка Никетића	81
Преглед јудикатуре Касац. суда § 119 грађ. зак., од Гојка Никетића	178
Има ли брат прече право на откуп од свога брата оног дела очевог имања, који би му у случају очеве смрти без тестаментa у наслеђе припао?, од Ј. В. Тодића	181
Неспособност за кривичну одговорност једног лица услед душевне болести, не мора увек значити и неспособност за правну радњу, од Мих. Л. Стојадиновића	256
Бранилачка награда (браниоца по званичној дужности) преча је у наплати од накнаде казнимим делом учињене, ма ова била обезбеђена и залогом, од Ђорђа Поповића - Пфафа	259
Две различне одлуке Касационога суда по два у свему једнака случаја, од Мил. Б. Тошића	262
И родитељи убијеног имају право на накнаду издржања, од Ст. Максимовића	344
Казне за дела из § 100 кривич. закона изричу се одвојено од казни које повлаче дела због којих је кривац у притвору и издржавају после, пошто буде издржана или опроштена казна за дела због којих је био у притвору, од Јос. К. Стојановића	345

	страна
Таст може да усини зета, од Миће М. Милићевића	481
Надинтабулација на интабулирано примање дужника може се одо- брити на онај део примања који даље довољно обезбеђења за тражбину за који је део овлашћен и сам суд да пронађе, од Ст. Максимовића	486
Непрекидном државином од 24 године може држалац непокретног имања, и кад није доказао правни основ из кога та државина истиче, задобити путем застарелости право својине на томе имању, од Јос. К. Стојановића	488
Место извода из трговачких књига (чл. 82 закона о непосредном порезу) као доказ пријављеног приноса за порезивање, може служити и уверење о пријави сумарног капитала од Мих. Јл. Стојадиновића	492
Отправљање послова у првостепеним судовима, од Драг. Е. Стол- повића	493

Примењено право

Из банкарске праксе, од Д-р Милорада Недељковића	351
--	-----

Оцене и прикази

Dr. med. A. Biankini, Chicago III. Kriminalna Sociologija (Smrtna kazna — znanstveno umorstvo — Euthanasia), од Д-р Д. М. Суботића	85
И Громогласовъ, Опређљена брака въ значеніе ихъ при изслѣдованіи вопоса о формѣ хришћанскаго бракозаклученія, од Д-р Н. М.	265
Mémoires du prince Clovis de Hohenlohe, un siècle de politique alle- mande, од Јов. М. Јовановића	267, 506
Бранислав Б. Годоровић, Наука о трговини, од Д-р Милорада Не- дељковића	269
Пореска служба, орган удружења пореских чиновника у Краљевини Србији, од Д-р Вел. И. Бајкића	354
G. Ferrari. Diritto matrimoniale secondo le Novelle di Leone il Filosofo, Lipsia, 1909, од Др. Н. М.	498
Шта се не може узети у попис за извршење судских одлука (обја- шњење § 471 судског поступка у грађанским парницама) од Д-р Драг. Аранђеловића, стр. 1—49, од Ст. Максимовића	500
E. Costa, Storia delle fonti del diritto romano. Torino 1909 in 8 ^o p. XII, Th. Kipp. Geschichte der Quellen des römischen Rechts. 3 Aufl. Leip- zig 1903 in 8 ^o p. VIII 183, од Р. З. П.	509

Белешке

Тужбе на очинство у Црној Гори, од Милана Павлова Јовановића .	86
Питања о смртној казни у француској комори	87
Катедра за полицијске науке	87
Психијатарске поуке за судске чиновнике	87

	страна
Покрет за укидање двају параграфа од Гојка Никетића	87
Dr. Emil Pfersche, Grundriss der allgemeinen Lehre des bürgerlichen Rechts, од Гојка Никетића	88
Правничко друштво у Загребу, од Ј. Крикнера	183
Servia by the Servians, од Ј. Крикнера	272
† Д-р Антон Павкичек, од Д. Ар.	359
Инострано криминално законодавство у 1908 г., од Г. Никетића	357
Д-р Мих. Гавриловић, Милош Обреновић, од Д. Ар.	510
Prof. Dr. F. K. Neubecker. Die Mitgift in rechtsvergleichender Darstel- lung, од Д. Ар.	510
Prof. Dr. Jul. Hatschek, Allgemeines Saatsrecht, Д. Ар.	510
Нове књиге	184, 360, 512
Исправка	148, 512

САРАДНИЦИ

НА VII КЊИЗИ **АРХИВА** ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

Аранђеловић Д-р Драг. 359, 510
Бајкић Д-р Вел. И. 354
Бакотић Д-р Лујо 114, 185, 286
Веснић Миленко Р. 273, 369
Ђорђевић Андра 193
Ђорђевић Д-р Т. Р. 439
Ђорић Свет. О. 295
Живановић Д-р Тома 228, 395
Јовановић Јов. М. 267, 506
Јовановић К. 245
Јовановић Милан Павлов 86
Јовановић Слободан 67, 173, 250, 339
Крикнер Јован 183, 272
Лазаревић Васа 159
Максимовић Ст. 344, 486, 500
Марковић Д-р Б. 46, 130
Милићевић Мића М. 481
Миљковић Д-р М. 99, 212, 301, 402
Митровић Д-р Велизар 27, 445
Митровић Д-р Чед. 74
Недељковић Д-р Мидорад 269, 351, 428
Никетић Гојко 81, 87, 88, 178, 357
Нинчић Д-р Момчило 11, 150, 236, 325, 412
Павловић Ђор. 1
Перић Живојин М. 89, 201, 317, 377
Поповић Ђорђе - Пфаф 259
Радојичић Спасоје 38. 121
Ранковић Д. 79
Силви Михаило 467
Стојадиновић Милан М. 454
Стојадиновић Мих. Л. 256, 492
Стојановић Јос. К. 345, 488
Стољповић Драг. Е. 493
Суботић Др. Д. М. 85
Тодић Ј. В. 181
Тошић Мил. Б. 266.

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

Књига VII.

25. фебруара 1909.

Број 1.

ФРАНЦУСКО ЗАКОНОДАВСТВО О ЕВРЕЈИМА У ПОЧЕТКУ XIX ВЕКА

— СВРШЕТАК —

Чл. 6. Односи грађански и политички

Белики Санхедрин, уверен о користи, која ће се појавити за Израиљане, тиме, што ће се издати једна аутентична изјава, која ће утврдити и одредити њихове обавезе, као чланова државе, којој припадате, и желећи, да сваки буде свесан, у овом погледу, оних принципа, које доктори верозаконитости и прваци исповедају и прописују својим саисповедницима у оним земљама, у којима нису искључени из свију права грађанског друштва, а нарочито у Француској и краљевини Италији,

Изјављује, да је верозаконитост дужност за сваког Израиљанина, који је рођен и одрастао у једној држави, или који постане грађанином те државе услед пребивања или иначе, саобразно законима, који су за то прописали услове, — да сматрају исту државу као своју отаџбину,

Да ове дужности, које потичу из природе саме ствари и које су саобразне одређењу човеком у друштву, тим самим стоје у хармонији са Божијом речи,

Данијел је казао Дариусу, да је спасен од јарости лавова, само зато, што је подједнако био одан и Богу и своме Краљу,

Јеремија је препоручио свима Еврејима, да Вавилон сматрају као своју постојбину: допринесите свом вашом моћи, рекао је, његовој срећи. У истој се књизи чита заклетва, коју је Гведалва наложио Израиљанима: „немојте се ни мало устручавати да служите Халдејцима, останите у земљи и будите верни вавилонском краљу, па ћете бити срећни,

Бој се Бога и свога Владарца, казао је Саломон,

И тако, све налаже Израиљанину да своме Владарцу

и његовим законима дугује поштовање, оданост и верност, како се то пристоји свима поданицима;

И да га све обвезује, да свој интерес не издваја од општег интереса а тако исто и своју судбину, као ни своје породице од велике државне фамилије, да треба да је у жалости, услед свију њених пораза, да се радује њеним тријумфима, и да доприноси, у колико то до њега стоји, срећи својих суграђана,

Доследно свему наведеном, Велики Санхедрин утврђује, да је сваки Израилћанин, рођен и одрастао у Француској и краљевини Италији, и са којим се поступа према законима ове државе, као са грађанином, обвезан верозаконо, да их сматра као своју отаџбину, да их служи, брани, да се покорава законима, и да се у свима својим делањима саображава прописима грађанског законика.

Мимо тога, Велики Санхедрин изјављује, да је сваки Израилћанин, кад буде позван на војену дужност, законом ослобођен, за време док та служба траје, од свију верозаконних обреда, који се не слажу с његовом вером.

Чл. 7. **Корисни Занати**

Велики Санхедрин, желећи обавестити Израилћане, а нарочито оне у Француској и краљевини Италији, о потреби у којој се налазе, и користима, које ће се за њих појавити, ако се одаду земљоделству, препоручује им, даље, да прибављају некретно имање, да се баве вештинама и занатима, да обделавају науке, које дозвољавају и занимање либералним професијама; и узимајући у обзир како су Израилћани још одавна били принуђени да напусте механичка занимања, а нарочито обделавање земље, које је у старо доба било њихово најдражије занимање, — а ово се несретно напуштање може приписати променљивости њихова стана и несигурности у којој су се налазили, било услед њихове личне несигурности, било због несигурности њиховог имања, а тако исто и због сметњи сваке врсте, које су правилници и закони разних народа противстављали слободном развићу њихове индустрије и њихове радиности;

Да се ово напуштање не може никако узети као резултат принципа неких њихових обавеза, нити пак тумачења, која су могла потећи од њихових доктора, старих или модер-

них, но као несрећна последица навика, које су се код њих одомаћиле услед тога, што им је забрањено било слободно упражњавање њихове делатности;

На против, има се узети, и по слову и по духу Мојсејевог законодавства, да су телесна занимања била у почасту код деце Израиља, и да није било никаквог механичког занимања које би им било изречно забрањено, пошто их Свето Писмо позива и препоручује им, да им се одају.

Овај навод као истинит доказује се укупношћу Мојсејевих закона, као и појединим текстовима, између којих, навешћемо ове:

„Кад будеш уживао плодове твојих руку, онда ћеш бити срећан, и имаћеш изобиље;

„Онај, који оре своју земљу биће у изобиљу, а онај који живи у нераду, биће у сиротињи“.

„Ори пажљиво твоју њиву, јер ћеш после моћи себи подићи кућу“.

„Воли рад, а бежи од лењости“.

Да се очевидно види из свију ових текстова, не само, да ни један користан занат није забрањен Израиљанима, но, шта више, да верозакон приписује у заслугу њихово вршење и да је пријатно у очима Свевишњег, да сваки има своје занимање, и да то, у колико од њега зависи, буде предмет његова живота;

У осталом, ова се наука потврђује и Талмудом, који, сматрајући нерад као извор порока, изјављује на чисто, да отац, који своје дете не упутује каквом занату, да га спрема за разбојнички живот.

Доследно свему изложеноме, Велики Санхедрин, на основу овлашћења, која су му дата

наређује свима Израиљанима, а посебице онима у Француској и краљевини Италији, који сада уживају грађанска и политичка права, да изнађу и усвоје најпогоднија средства, којима би се младежи улила љубав ка раду, те да је упутује занимању вештина и заната, као и либералних професија, пошто је овакво занимање саобразно нашој светој вери, а корисно је и по доброј нарави, суштствено корисно и отаџбини, јер она у беспослене људе не може друкче да гледа, но да их сматра као опасне грађане;

Мимо тога, Велики Санхедрин позива Израиљане обеју

држава, Француске и Италије, да прибављају некретна имања, као средство, да се тим путем још јаче вежу за њихову отаџбину, да се одрекну занимања, која чине људе одвратнима, или за презирање, у очима њихових суграђана, и да у опште чине све, у колико од њих зависи, да задобију њихово поштовање и њихово благоволење.

Чл. 8. Зајам између Израиљћана

Велики Санхедрин, увиђајући све незгоде, које су скопчане са погрешним тумачењима и Девтеронима и осталих цитата из Светог Писма, а о истом предмету, и желећи уклонити све сумње, које су се појавиле, услед оваквих тумачења, која су и сувише утврдила поменуте сумње у чистоту нашег религиозног морала, односно зајма,

Изјављује, да еврејска реч *нешек* (*néshes*), која је преведена са речи: против-закони интерес (*usure*), да је рђаво протумачена, и да означава на еврејском језику, у опште, некакав интерес, а не *противзакони*; и да ми под француским изразом против-закони, имамо да разумемо само онај интерес који прелази стопу законом утврђенога интереса, али то само онде, где је законом утврђена стопа интереса; и да самим тиме што Мојсејев закон није утврдио ту стопу интереса, не може се одатле извести, да еврејска реч *нешек* означава против-закони интерес; и да, према томе, да би било места таквом тумачењу, да она има исто значење што и против-закони интерес, требало би да постоји и други израз, који би означавао *закони интерес*; а пошто овај израз не постоји, отуда нужно следује, да еврејски израз *нешек* не може означавати против-закони интерес *usure*.

Да је циљ божанскога закона, који забрањује сваком Еврејину, да под *интересом* чини зајам каквом другом Еврејину, била та, да се још јаче стегну везе братимства, да им пропишу узајамно благоволење, и да их позову да се подпомажу између себе, и то без интереса,

И да, по томе, забрана божанскога законодавца, не може се друкчије узети, но као један пропис о добротинству и братимској милошти;

Да су божански закон и његови тумачи дозвољавали или забрањивали интерес, према разним употребама, које се од новца чине. Је ли циљ, да се потпомогне каква фамилија? —

интерес је забрањен. Је ли циљ, да се предузме каква трговинска спекулација, која ставља у изглед ризик за позајмиочев капитал? — интерес је дозвољен, кад одговара законској стопи, — јер се он тада има сматрати, као правична накнада. Позајмите сиромашку, вели Мојсеј. Овде је признателност, и мисао, да се покажемо корисни, у очима Господа, јединствени интерес који се има одати; исплата учињене услуге налази се у задовољству, које осећамо у савести да смо добро дело учинили. То се већ не може казати за онога, који своје капитале употребљује, ради експлоатације своје трговине; ту је дозвољено зајмодавцу, да и он учествује у добити зајмопримчевој.

Следствено, Велики Санхедрин изјављује, утврђује и наређује, као верозакону дужност, свакоме Израиљанину, а нарочито онима у Француској и краљевини Италији, да никакав интерес не траже од својих саисповедника, кад год се појави прилика, да се помогне једном кућном старешини у невољи са погодним зајмом.

Најзад, наређује, да законска стопа зајма није верозаконном забрањена у случајевима трговинских спекулација или у случају претрпљене штете, по стопи, која је државним законом утврђена.

Чл. 9. О Израиљанима и неизраиљанима

Велики Санхедрин, желећи уклонити заблуду, која постоји, као да је Израиљанима дозвољено, да наплаћују противзакони интерес (*usure*) од оних, који не припадају њиховој вери, и као да им је та дозвола допуштена самом вером њиховом, и потврђена њиховим талмудиским докторима;

Сматрујући, да је овакво подметање, у разним временима и у разним земаљама, било једно од оних узрока сумњичења, која су се појављивала против њих, и желећи, да се за у будуће уклони свака неоправдана оцена у овом погледу,

Изјављује, да се оно наређење, по коме је дозвољено, да се од странаца наплаћује интерес по уговорном зајму, не може и не сме разумети друкчије, него само са страним народима, са којима смо у трговинским односима, који су и обратно Израиљанима чинили зајмове, јер се овакав поступак оснива на природном праву узајамности;

Да се реч *nohres* има да односи само на лица страних

народности, а не на наше суграђане, које ми сматрамо као нашу браћу;

Шта више, да у погледу и страних народа, Свето Писмо, дозвољавајући, да се од њих може наплаћивати интерес, не подразумева ту претерану корист, која би упропашћавала онога који је плаћа, — јер је Свето Писмо на другом једном месту казало, да је свака неправичност у очима Господа одвратна.

Доследно овим изложеним начелима Велики Санхедрин, на основу пуномоћја, којим је овлашћен, — и да се у будуће ни један Еврејин не би могао позивати на незнање својих верозаконих дужности, по предмету зајма под интерес наспрам својих сународника без разлике вере,

Објављује сваком Израилћанину, а нарочито онима у Француској и краљевини Италији, да прописана наређења ранијим решењем о зајму под интерес између Евреја и Евреја, као и оним начелима која се помињу у самом Св. Писму, по овом предмету имају примењивати не само на наше сународнике без разлике вере, него и на наше саисповеднике;

Наређује свима као верозаконо начело, а нарочито онима у Француској и краљевини Италији, да се у будуће, а по предмету зајма, не чини никаква разлика између грађанина и саисповедника, а све ово према наведеној наредби;

Изјављује, осим тога, да сваки онај, који се огрешо о ову наредбу, скрнави једну верозакону дужност и тури нарочито Божији закон;

Изјављује, најзад, да је сваки противзакони интерес забрањен, и то не само између Еврејина и Еврејина, између Еврејина и суграђанина, ма какве друге вере, него и са странцима свију народа, сматрајући овакав поступак, као једну одвратну неправичност у очима Господа;

Велики Санхедрин наређује тако исто свима рабинима, да у својим беседама и својим настављењима, ништа не пропусте учинити, што би допринело, да се правила, изложена у овом решењу, не учврсте у духу код њихових саисповедника.

Ово, по нашем мњењу, значајно и врло интересно решење, са свима унутра изложеним засебним одлукама Великог Санхедрина, донели смо у целини, а не у изводу са разлога, што засебне одлуке додирују извесне тачке из јавног и приватног

права, дају лепе моралне побуде, и на крају, сви се закључци прилагођавају усвојеним начелима у француском јавном и приватном праву. Донесеним закључним одлукама, овога решења, ишло се, очевидно, на то, да се утре пут, како би се Евреји потпуно изједначили са осталим Французима у уживању јавних и приватних права.

Читали смо у поменутом решењу изјаве Великог Санхедрина, то јест, његових чланова, како су се искупили и конституисали на основу верозаконских прописа, и како се њиховим одлукама сви Евреји имају покоравати. Читали смо, на крају извесних одлука, како Велики Санхедрин за своје одлуке изриче и санкцију, не само за приватна лица, него и за рабинере. На једном месту, каже се, да онај, који се не повинује донесеној одлуци, да греша против воље Божије, — на другом једном месту, спомиње се и анатема, и тако даље. Међутим, ове су санкције моралне природе, а вишекратне изјаве Вел. Санхедрина, како се његовим надлежно донесеним одлукама сви Евреји имају покоравати, — учиниле су се недовољне француском законодавцу.

На име, он је нашао за потребно, да се поменуто решење са свима одлукама Вел. Санхедрина редовним путем позакони¹, другим речима, поменуто је решење добило законодавну санкцију. И онда, за француске власти и судове, престаје питање, о ма каквој другој санкцији. Постоји законодавна санкција, која ће се примењивати и на Евреје, као и на све друге грађане. Од тада, на пример, ако се један Еврејин огреша о институцију монархије, зна у напред, шта га чека.

И то је једна важна тачка, коју смо имали нарочито да истакнемо, пред наше читаоце. Нема више сумње о томе, дали су донесене одлуке Вел. Санхедрина обавезне за Евреје или не. И у томе погледу, налазимо, да је француски законодавац, врло умесно поступио.

Остаје нам још да изнесемо решење, које је обнародовано декретом од 17. марта 1808, и које је по Евреје још у већој мери значајније од онога, од 30. маја 1806.

И ово од 1808. изложићемо у целости:

¹ Dak. Cutte, 723. —

Одељак 1.

1. Рачунајући од обнародовања овога декрета, наређено одлагање, нашим декретом од 30. маја 1806., за наплату еврејских тражбина, укида се.

2. Но ипак, поменуте тражбине подлеже следећим условима :

3. Свака обвеза о зајму, који би Евреји учинили младолетницима, без овлашћења њиховог татора, женама, без овлашћења њихових мужава; војницима, без овлашћења њиховог капетана; ако је прост војник или официр, без овлашћења старешине корпуса; ако је официр, биће с пуним правом неважећа, нити ће се њихови држаоци или правопријемници моћи на њих позивати, нити ће наши судови моћи одобравати или примати тужбе.

4. Никаква меница, никаква обавеза по налогу, никаква обвеза или обећање, које би потписао који наш поданик нетрговац, у корист кога Еврејина, не може се тражити, осим ако држалац не докаже, да је вредност исте потпуно измирена, и то без преваре.

5. Свака тражбина, од које би капитал био увећан, јавним или тајним начином, гомилањем интереса са више од 5⁰%, наши ће је судови смањити.

А ако интерес, срачунат с капиталом, прелази 10⁰%, тражбина ће бити оглашена као с противзаконим интересом, и као таква, поништиће се.

6. За тражбине, које су саобразне закону и не садрже противзакони интерес, наши ће судови одобравати дужницима рокове, како за правично буду нашли.

Одељак 2.

7. Одсада па у будуће, и почев од идућег 1-ог Јула, ни један се Еврејин не може бавити каквом трговином, радњом или прометом, ако претходно није добио, на ту цел, дозволу (патент) од окружног префекта, који ће се издати, после добијених претходних обавештења, и то : 1-во по уверењу општинског одбора, да се дотични Еврејин није одавао радњи са противзаконим интересом, ни ма с каквим недозвољеним прометом; 2-го по уверењу одбора синагоге, у кварту где станује, којим би се тврдило, његово добро владање и његова часност.

8. Ова се дозвола (патент) има обнављати сваке године.

9. Нашим општим прокураторима код апелационих судова, ставља се нарочито у дужност, да се такве дозволе опозову, особеним решењем, кад год буду сазнали, да се какав Еврејин са таквом дозволом упушта у радњу са незаконим интересом, или се одаје каквом преварном промету:

10. Свако трговинско дело, које би учинио какав Еврејин без дозволе (патента), ништавно је и без икакве вредности.

11. То ће исто вредети и за хипотеку (интабулацију) коју би на имање ставио, какав Еврејин без дозволе, за какву тражбину, која би потицала из какве менице или из ма каквог трговачког дела, радње, или промета.

12. Сви уговори или обвезе, потписани у корист каквог Еврејина, без дозволе, за дела, која се не односе на трговину, радњу или промет, подлеже ревизији (поновљењу), по претходном извиђају, који судови нареде. Дозволиће се дужнику, да доказује, да постоји незакони интерес, или да има преварнога промета; и ако се о томе доказ утврди, тражбина ће се моћи смањити, по оцени суда, — или поништити, ако незаконити интерес прелази 10% интереса.

13. Наређење чл. 4. овога декрета, које говори о меницама или обвезама по налогу, имаће да се примењује и у будуће.

14. Ниједан Еврејин не сме чинити зајмове на залоге слугама, или лицима под платом; а тако исто не сме давати зајмове на залогу и другим лицима, осим, ако се уговор не закључи темељно и пред бележником (нотаром), који ће у самоме акту констатовати, да је новац избројан, у његовом присуству и у присуству сведока, — иначе ће изгубити свако право на залогу, за коју ће, у оваквом случају, судови наредити да се врати, без икакве накнаде.

15. Иста ће казна постићи и оне Евреје, који у залогу приме: оруђе, алат, справе и одело раденика, надничара и служавака.

Одељак 3.

16. Ни једном Еврејину, који сада не станује у нашим окрузима више и ниже Рајне, неће бити дозвољено, да се од сада тамо настањује. Ни једном Еврејину неће од сада бити дозвољено, да се настањује, и у осталим окрузима наше царевине, осим случаја, ако тамо прибави какво пољско имање и ако се ода земљоделству, — а не буде се мешао ни у какву трговину, радњу или промет. Од наређења овога члана може

се изузетно поступити, али само по специјалном нашем овлашћењу.

17. Еврејском становништву, у нашим окрузима, неће бити дозвољено да даје замену при упису у војску: доследно томе сваки Еврејин уписан, биће дужан да лично врши војну службу.

Ойшће наредбе.

18. Наредбења која се налазе у овом декрету имају се вршити у року од десет година надајући се, да ће по истеку овога рока, као и услед разних мера прописаних наспрам Евреја, наступити време кад неће бити баш никакве разлике између њих и осталих грађана у нашој царевини, осим, ипак ако би се у нади преварили, њихово ће се извршење продужити за време које се буде оценило као потребно.

19. Евреји настањени у Бордо-у, и у окрузима Жиронде и Ланда, нису досада дали повода никаквим тужбама и пошто се не одају никаквој недозвољеној трговини на њих се неће ни примењивати наредбења овог декрета.

20. Министри се имају старати о извршењу овога декрета.¹

По истеку овог рока од 10 година грађански законик, познат под именом Наполеонов Законик, са пуним правом ступио је потпуно у живот; и тиме је нестало једне законодавне аномалије односно Евреја, која је у толико јаче падала у очи, што је нови устав од 1814 године, прогласио понова, и на један врло изречан начин, слободу свију вероисповеди и равноправност свију грађана пред законом.

Предвиђени рок од 10 година, није доцније од стране Владе продужаван, и ако је Влада то право (чл. 18.) за себе резервисала. Поменути декрет од 1808 престао је да важи 19. марта 1817. — и од тога дана Евреји су постали равноправни са осталим грађанима у Француској.

Ђор. Павловић.

ПОЉОПРИВРЕДНО ОБЕЗБЕЂЕЊЕ У СРБИЈИ

У В О Д

Појам обезбеђења. — Обезбеђењем се размештају рђаве последице једног будућег и случајног догађаја, чија се појава може утврдити с извесном вероватноћом, на више лица којима грози опасност од таквога догађаја. У томе је економска суштина обезбеђења. За њу је, дакле, потребно, на првом месту, да има више лица која догађај може да задеси. Па увиђајући да би их остварење те могућности материјално пореметило, сваки, у бризи за будућност, прима на себе један део терета који буде пао на онога међу њима коме се догађај стварно деси. Јер, кад исто њега једном погоди, и његов ће се терет поделити међу друге. И не само да они на тај начин деобом терета изглађују рђаве, неки пут убиствене последице догађаја, кад им се овај деси, но и док не добије стварну накнаду за своје учешће код других, сваки од њих има ту несумњиву корист, да се нема бојати те увек вероватне могућности. Ко обезбеди своју зграду, па му она и све имаће чинила, неће стрепети, да му пожар једног дана не уништи тековину, и њега изложи незгоди, и можда и невољи.

Догађај који даје повода обезбеђењу је случајан. Не мари што се некад поуздано зна да ће се десити кроз извесно време, као за смрт, код обезбеђења живота. Главно је да се не зна време његове појаве. С друге стране, довољно је да опасност грози од тога догађаја, ма се он никад не остварио. Има на пр. зграда које се обезбеђују од пожара, а пожар их никад не задеси.

Пољопривредно обезбеђење. — Има догађаја који грозе пољопривредницима, као и другим групама народне заједнице

те с тога и они имају разлога, да се обезбеђењем добрину о будућности. Тако, обезбеђење живота корисно је за њих као и за остале, обезбеђење зграде од пожара исто тако и т. д. Али има догађаја којима су пољопривредници, по својем занимању, куд и камо јаче изложени но друге групе. То су на пр. суша, поплаве, олуја, град, биљне и животињске заразе, разне несреће код стоке, и т. д. Само, сви ти догађаји, ма колико они били опасни, и кад се догоде, штетни по пољопривреднике, не могу бити предметом обезбеђења. Свако обезбеђење заснива се на рачунској основи. Да би се оно могло организовати и практично извести потребно је да се може с извесном тачношћу одредити просечни број и јачина тих догађаја у даном времену. И ако су сви поменути догађаји случајни за сваког појединца коме се они могу десити, има их код чијег се наступања, кад се посматрања врше у великом броју, опажа извесна правилност. Опажа се, на име, да се од тога великог броја догађаја у даном времену само један сталан део задеси. Рачуну вероватноће је задатак да изведе колико износи тај део, и колика је просечна штета која се њим нанесе. Где се тај рачун не може применити, где се дакле на основу посматраних догађаја ни до какве правилности не може доћи, обезбеђење је врло тешко организовати. То је случај н. пр. са земљотресом, олујом, поплавом и т. д.

Не треба схватити, да се обезбеђење не може организовати кад у земљи није извршено потребно посматрање великог броја догађаја, на основу кога би се рачуном могло доћи до резултата, колико просечно има вероватноће да ће се тај догађај у извесној јачини стварно десити. У том случају немогућно је унапред ни приближно тачно одредити колико износи део терета који сваки обезбеђеник треба да поднесе у даном времену, односно, колико ће пасти на њега од целокупне суме која има да се накнади онима који су штету претрпели. С тога се у таквој земљи и не може ни замислити она врста обезбеђења, код кога се тражи од обезбеђеника плаћање сталне, унапред одређене суме. Али, ако су обезбеђења од последица извесних догађаја већ приведена у дело у земљама сличних прилика, па се искуством тамо стеченим дошло до закључка, да се оно може с повољним резултатом организовати, није искључена могућност да се оно организује и у земљи у којој потребних посматрања није било.

По себи се разуме да је то тежак и компликован посао и да се може извести једино ако се потпуна новчана обавеза свакога учесника буде одређивала накнадно пошто се израчуна целокупна штета која има да се покрије и сразмерно величини те штете. Такво обезбеђење претпоставља и државну потпору која ће олакшавати терет учесника и дати им поверења, да ће се накнада исплатити и ако штета буде већа но што се очекује. Иначе, заинтересовани би се с муком одлучили на обезбеђење кад не знају ни приближно колико ће морати да одвоје при крају године на име покрића претрпљених губитака.

Мимо напред изложену погодбу, да би се обезбеђење завело, потребно је да штета која има да се расподели не може бити тако велика, да обвезници не би били у стању или би с тешким напором били у стању да поднесу део терета који би на њих пао. Такве су штете на пр. од суше, од извесних биљних и животињских зараза, и т. д. Исти је случај, кад какав догађај (на пр. поплава) грози само извесном, мањем крају, чији становници немају довољно средстава да покрију евентуалне губитке.

Има начина да се и у наведеним примерима побољша стање оних који су несрећи изложени. То се побољшање може извести разним превентивним мерама, подизањем насипа да се поплава спречи, грађењем средстава за наводњавање због суша, предузимањем мера за спречавање и угушивање зараза и т. д. Али кад се несрећа догоди, њене привредно рђаве последице не могу се изгладити обезбеђењем, но се мора прибећи другим средствима, на пр. државној и приватној милостињи.

Али међу догађајима којима су пољопривредници најјаче изложени има их, чије се последице могу изгладити организовањем обезбеђења. То су: *падање града и разни случаји код стоке*, од којих је најважније *угинуће*. С тога што поглавито користе пољопривредној производњи, обезбеђење од града и обезбеђење стоке спадају у *пољопривредно обезбеђење*.

Значај пољопривредног обезбеђења. — Пољопривредници чији су пољски плодови изложени граду, и чијој стоци, као сваком живом бићу, грози смрт (друге врсте обезбеђења стоке мање су важне) имају доста и врло озбиљних разлога да обезбеђењем избегну или бар осетно смање удар који та два догађаја наносе њиховом привредном стању. Тај је удар у толико осетлији, у колико предмети изложени опасности односе

већи део имовине пољопривредникове. А највећи део имовине односе они код малих и средњих људи. Њихов привредни положај поколеба се при најмањем потресу. У њих је незнатан број стоке, те немају замене угинулим грлима, а из усева и плодова својих земаља црпу готово сва своја средства за живот. Ако имућнијег несрећа погоди, он обично располаже средствима којима може да се одржи и настави свој привредни рад; а ако тих средстава нема при руци, њему је лакше послужити се кредитом. Код малих и средњих пољопривредника, којима потребна средства често недостају, кредит је веома ограничен. Стога код њих штета причињена градом или угинуће стоке може изазвати потпун прекид у даљем раду. А како им тај рад даје могућности да живе, прекид у њему лако их излаже и самој привредној пропасти. Још би им остало да се помоћу зеленаша привремено одрже, али само да би убрзо били што потпуније упропашћени.

Обезбеђење пружа пољопривредницима и не мале посредне користи. Као год што обезбеђење од пожара даје солидну основу хипотекарном кредиту сопственика зграда, тако и обезбеђење земљишта од града несумњиво повећава кредит пољопривредницима који тим земљиштем располажу. Па и они, који обезбеде своју стоку имају више личног кредита, једно с тога, што обезбеђење, ако није принудно, већ одаје човека који води бригу о себи и својој будућности, а друго, што је важније, његов привредни положај је бољи, јер мање има вероватноће да ће доћи до немогућности да одговара својим обвезама.

Код оних пољопривредника који потпуно осећају, колико су много уложили у своје предузеће, или, који имају нарочитих разлога да се боје несрећна случаја (на пр. што им се он у прошлости чешће догађао), обезбеђење диже предузимљивост, отвара више воље и енергије за рад. Тада знају, да их падање града, ни угинуће стоке, неће од једном лишити онога што су створили после толиких напора.

И ако се обезбеђењем не повраћа материјални губитак нанесен народној привреди, опет оно, већ самим тим што уклања или ублажава рђаве последице за појединце, има значаја с народно-привредног гледишта. Отклањање прекида у пољопривредном раду, спречавање да један користан произвођач не остане без средстава, повећање кредита, подстицање

предузимљивости искључивањем несрећног случаја, све те последице не мање су важне за народну, као и за приватну привреду. Али их има још и других последица. Обезбеђење и посредно доприноси унапређењу пољске привреде, вазда важном делу народне привреде, тим што наводи на пажљивије проучавање и поузданије прикупљање разних података који су потребни да би се на томе унапређењу могло радити и у другим правцима. Па и сама држава, с гледишта финансиске политике, има од обезбеђења корист, што се њим спречава слабљење пореске снаге њених обвезника.

Организовање пољопривредног обезбеђења. — Код обезбеђења, видели смо, по његовој економској суштини, терет који сналази једног дели се на више лица којима иста опасност грози. Према томе, с *економског* гледишта, обезбеђеници су у ствари и обезбедиоци. С *правног*, пак гледишта може се као обезбедилац појавити неко трећи који обезбеђење организује и прима материјалну одговорност за њега.¹ С тога се, у правном погледу, пољопривредно обезбеђење, као и свако друго, може појавити у ова два приватно-правна облика:

1) Удружење на основу узајамности (задруге за узајамно помагање);

2) Предузећа код којих се неко трећи појављује као обезбедилац.

Код удружења на основу узајамности обезбеђеници су, с правног као и с економског гледишта, у исто време и обезбедиоци. Они се удружују у циљу да заједнички поделе штету која неке међу њима снађе од града или у стоци. Никаквој добити они при том не теже. Пошто се оба догађаја — падање града и угинуће стоке — с године на годину јављају у неједнаком броју и јачини, штета коју деобом ваља изгладити неких година је куд и камо већа но других. С тога се не може унапред знати колика ће бити у току године новчана обавеза свакога обезбеђеника. Та обавеза, која се зове *уилашом*, *улогом* или *премијом* није, дакле, ни стална, ни унапред одређена. Да би се спасли сувише великих уплата, обезбеђеници могу уговорити, да се оне после извесне суме не наплаћују, но да се, у случају потребе, накнада штете сразмер-

¹ A. Wagner, Versicherungswesen, §§ 12. и 17 (Dr. G. von Schönberg, Handbuch der Politischen Oekonomie. IV. Aufl. II. Band, 2. Halbband).

но смањи, на пр., место пуне штете да се накнади 80%. А могу се оба начина — ограничење уплата и смањење (редукција) накнаде — комбиновати.

Као нарочити обезбедилац предузећа друге врсте јављају се обично *акционарска друштва*. Она се образују и лаћају обезбеђења, да на тај начин дођу до добити. Њима, дакле, обезбеђење није циљ но средство за добит. Као предузимач акционарско друштво прима на себе сав ризик предузећа. Оно подноси сву штету која може да се појави услед разлике уплаћених премија и целокупне накнаде која има да се исплати, а, с друге стране, задржава сву добит, ако та разлика испадне у њихову корист. За разлику од удружења на основу узајамности са колебљивим премијама, премије акционарских друштава су сталне, унапред одређене, јер она имају капитал који служи као гаранција (гарантни капитал) да ће се накнада исплатити и у случају ако приход од премија не буде зато довољан.

Крај ових приватно-правних има и *јавно-правних* облика обезбеђења. Држава или друга јавна тела могу организовати пољопривредно обезбеђење на оба начина на која постају приватно-правне установе. У првом случају државна установа (она нарочито заслужује пажњу) наплаћује променљиве премије по принципу удружења на основу узајамности, у другом сталне премије, као акционарска друштва.

Државно обезбеђење је *добровољно*, кад не постоји обавеза, да се лица чија је имовина у опасности од града или у погледу стоке, морају обезбедити. Оно је *примудно* кад та обавеза постоји. Добровољно обезбеђење може се засновати у облику *монопола*, т. ј. да само државна установа има права вршити обезбеђење, или *без монопола*, кад се допушта утакмица приватних друштава. По себи се разуме, да државно принудно обезбеђење искључује рад ових последњих.

Држава, место сама да организује обезбеђење, може своје учешће свести једино на потпомагање појединих приватних друштава.

ОБЕЗБЕЂЕЊЕ ОД ГРАДА

Обезбеђење од града и његов значај. — Град је елементарна појава која може да нанесе велике штете многим пољским производима. Он може оштетити и извесне зграде и делове зграда (стаклене вртове, прозорска окна

окна и т. д.), али материални губитак који се отуда претрпи нема велика значаја ни у ком погледу.

Лако је учити потребу обезбеђења од штете коју град причини пољским производима, већ и према разлозима изнетим у корист пољопривредног обезбеђења у опште. Али за обезбеђење ове врсте могу се навести и специални разлози. Први је у томе, што је штета од града врло велика. У једној сразмерно мало градобитној години, као што је била 1906., процењена штета од града усевима и плодовима у Србији изнела је 2,118.091 дин., 1907. та је штета изнела 2,214.000, а 1908. 3,547.000 дин. Толику штету није лако поднети, нарочито у земљи са малим и ситним газдинством, као што је наша. Она оставља за собом дубок траг у материалним односима српских пољопривредника, одузимајући или осетно смањујући многима између њих могућност да продуже свој производни посао. Какве услуге може обезбеђење учинити у једној земљи у којој се оно јаче развило, показује пример Немачке, где су у времену 1871—1907 разна друштва за обезбеђење издала за покриће штета од града око 647,000.000 марака.¹

Опасност од града тешка је за пољопривредника, јер пољски плодови, које он може да уништи, представљају знатан део његове имовине. По *Suchsland-y*², жетва која на њиви стоји често односи шести део све имовине пољопривредникове, а од имовине закупчеве једва да буде што мања од половине целокупног капитала експлоатације. И по времену кад обично и с највећом јачином пада, град лако доводи пољопривреднике у незгодан положај. После иоле познијег падања, и ако се буде имало средстава, једва се може стићи, а често се у опште не може ни стићи, да се што изнова засеје или засади. И тако пропадне година од које се много очекивало.

Установа која организује обезбеђење штете од града труди се да натера пољопривредника, да сврши извесне полове којима ће се смањити опасност (на пр. да што пре скупи пожњевене стрмнине, да што пре среди усева после жетве и т. д.) или, ако је град пао, да предузме мере којима ће се

¹ *B. Jranyi*, Die Resultate der deutschen Versicherungsgesellschaften im Jahre 1907 (A. Ehrenzweig, Assekuranz-Jahrbuch, XXX, III. Teil); стр. 207.

² Dr. *Heinrich Suchsland*, Die Versicherungsfrage in Deutschland, 1890; страна 25.

учињена штета изгладити (на пр. да изнова засеје њиву, ако се за то има времена). Сви ти послови не мање су корисни самоме пољопривреднику, колико и установи за обезбеђење.

Тешкоће при извођењу обезбеђења од града — Између две поменуте врсте пољопривредног обезбеђења постоји једна велика разлика у природи догађаја који даје повода накнади. Док се код обезбеђења стоке тај догађај на најразноврсније начине може изазвати вољом обезбеђеника, на град не може воља људска ни у ком правцу утицати. Падање града не може се ни изазвати, ни спречити, нити се може каквим превентивним средствима ма у којој мери ограничити. Није се утврдило, да познато пуцање ради растеривања облака има ма каква утицаја на град¹. У тој особини његовој не мала је олакшица за извођење обезбеђења. Самим тим што је град потпуно независтан од воље обезбеђеника нестаје бојазни да у појави штете која даје право на накнаду може бити кривице оштећених па се не морају предузимати никакве мере да се спречи или сазна изазивање догађаја преваром или небрежљивошћу.

По другим својим особинама, град ствара велике тешкоће организовању обезбеђења. Он се појављује веома неједнако по учестаности и јачини. Једне године ретко га има, или је врло слаб, а одмах друге, или ускоро за тим, чест је и производи велику пустош. Тако, у Баварској, штета од града изнела је 1880. год.; 10, 654.000 мар., а 1887: 1,619.000; у Виртембергу 1882: 6,701.000. мар., 1885: 3,198.000, а 1886: 358.000; у Бадену 1882: 7,869.000 мар., а 1886: 761.000.²) Па и код нас, за ове три последње године, чији се подаци једино могу узети у обзир, штета од града 1908. била је куд и камо већа но 1906. Нема сумње, да ће се у току већег броја година наићи и на много веће разлике.

Ова колебљивост у појави града ствара озбиљне тешкоће одређивању вероватне годишње штете коју треба премијама покрити. А док се величина те штете не одреди, веома је тешко добити рачунску основу за извођење обезбеђења, пошто се не зна каквим средствима треба установа да располаже да би одговорила свом задатку. Да би се рачуном ве-

¹ *Bericht über die internationale Experten Konferenz für Wetterschiessen in Graz* (Meteorologische Zeitschrift, XX. 1909; стр. 247.

² *Dr. H. Suchsland* op. cit., Tabelle № 1; стр. 160-61.

роватноће изнашла та основа, потребно је извршити и прикупити опсежна посматрања у времену за простор на коме се обезбеђење хоће да изведе. Резултате тих посматрања даје нам статистика. С тога је она неопходно потребна за извођење обезбеђења од града. На жалост, ни у много културнијим земљама но што је Србија није се у погледу прикупљања поузданих статистичких података постигао велики успех. Узрок је томе што, док је, с једне стране, веома тешко констатовати и одредити обим и јачину града, с друге опет, тако компликованом послу мало где се поклањала сва потребна пажња. У Србији, подаци Државне Статистике, прикупљани на дохват и од ока, немају никакве важности за обезбеђење. По њој, просечна вредност штете од града у 1896—905 изнела је 9,019.000 дин.¹ Из резултата последњих трију година (1906-908) види се да та цифра ни приближно не одговара стању које постоји.

Али појава града не показује велике разлике само у времену. И у простору је његово падање врло неједнако расподељено. Има земаља којима опасност од града много мање грози но другим. По подацима које су *Sushsland*² и *von Thuemen*³ изнели, Пруска је мање градобитна но Баварска, а Баварска мање но Виртемберг и Баден. У Пруској у 1883—88, просечна штета од града на једном хектару изнела је 1,37 мар.; у Баварској, у 1878—87, 2,55 мар.; у Виртембергу, у истом периоду, 2,65 мар.; у Бадену, 3,90 мар. У Аустрији, просечна штета од хектара у 1878-81 била је 2,32 мар.; а у Француској у 1877-82, 2,82 мар. И у једној земљи, искуством је обилно доказано, град врло неједнако пада. Има крајева са честим а има их са ретким градом; у једнима је његова јачина велика у другима слаба; на неким местима је град редак, али врло јак, на другима је чест, али слаб, и т. д. Метереологија нам за сад не даје средстава да би се унапред, по извесним спољним знацима (као што су; положај земљишта, климатски односи, итд.) могла одредити градобитност једнога краја.⁴ С тога и у овом случају, једини ослонац нам даје статистика. А њени по-

¹ *Статистички годишњак Краљевине Србије*. X. 1905; стр. 29.

² *Dr. H. Suchsland*, op. cit., Tabelle № 1; стр.160-61.

³ *Freiherr von Thuemen* Geschichte des Hagelversicherungswesens in Deutschland, 1896; стр. 168.

⁴ *F. Sarrazin* Die Naturgesetze des Hagels und die Hagelversicherung 1890; стр. 12.

даци не обухватају увек довољно посматрања за потребно срачуњавање просечне градобитности. Отуда је тешко одредити степен опасности појединих обезбеђеника према коме треба да се подеси величина њихове премије.

Степен опасности појединих обезбеђеника који служи за основу одређивања премије зависи и од других околности, на пр. од врсте пољских производа. Сви усеви и плодови нису подједнако осетљиви према граду. Док једнима и слабији град наноси велике штете, други и јачи боље подносе. Тако, дуван и грожђе веома су осетљиви; жито је већ издржљивије, али не толико као траве и пићне биљке. Онај који је обезбедио накав осетљив производ имаће, под иначе једнаким околностима, у случају града већу штету. Њему, дакле, у ствари, грози већа опасност, с којом напореда расте накнада, па треба да плати и већу премију. Па не само да осетљивост према граду зависи од врсте биљака, но и код исте биљке, она се мења према добу њена развитка. Ни сви делови једне биљке не дају граду подједнак отпор (на пр. зрно код жита осетљивије је но слама). Све те околности, које се морају узети у обзир, а које није лако утврдити, отежавају извођење обебеђења.

Осим ових тешкоћа у класификовању опасности и утврђивању тарифе премија на основу тога класификовања, постоји код ове врсте обезбеђења нарочито велика тешкоћа у процени штете. Велики је и компликован посао извршити ту процену. Треба, најпре, утврдити, колико би, према постојећим околностима, земља донела приноса да града уопште није било, па да се према томе одреди део упропрашћен градом и вредност штете. А то је још сразмерно лако учинити, кад време жетви или берби није далеко. Али, ако процена има да се сврши док су производи у напредовању, врло је деликатна ствар прорицати какве ће судбине бити њихов принос. За тим, пошто је град често праћен другим елементарним природним појавама, ваља уочити, шта је баш њим оштећено. Често провале облака или олује нанесу далеко већу штету. Није редак ни случај да се градобитина не може одмах проценити, јер се увек не зна у колико су оштећене биљне још способне да даду какав принос, па се морају сачекати резултати, који се виде тек после извесног времена.

Цео тај тако велики посао око утврђивања штете ваља код обезбеђења од града свршити за кратко време. Док су

други догађаји обично више или мање равномерно распо- ређени на целу годину, град најчешће и најјаче пада у четири месеца: мај, јуни, јули, август. А не ретко се у неколико дана штета разнесе на великом простору, и на све стране ваља се одазвати захтевима да се процена изврши. Тако на пр., пет акционарских друштава за обезбеђење од града у Немачкој имала су само за два дана, 11. и 12. јуна, 1903. год., 5018 пријава штете са, од прилике, 600 земаља; а за три дана од 30. јуна до 2. јула, 1891. год., 7038 пријава, са округло 1000 земаља.¹

Обезбеђење од града у страним земљама.

Немачка.

Не само у погледу резултата постигнутих обезбеђењем од града, но и у погледу разноврсности установа које томе циљу служе, Немачка стоји пред свима осталим земљама. У њој има приватно-правних и јавно-правних установа, а има и државне потпоре приватном друштву.

Оба облика приватно-правног обезбеђења постигла су велики успех у своме раду: удружења на основу узајамности, као и акционарска друштва. У 1907. год. постојало је 5 великих акционарских друштава са сумом обезбеђења од 1,085.000.000 марака.² Још су бољи резултат показала друштва на основу узајамности. У 1907. год. било их је 27, и то 10 великих која су својим пословима обухватала пространу област, 1 за повр- тарске усеве и 16 локалних. Највеће међу њима примило је обезбеђења у суми од 861,805.000 марака³

Држава је морала поклонити већу пажњу развоју о- безбеђења ове врсте на неколико места. У Баварској се осетила потреба са организовањем државног завода, а у Бадену, на који су се још неке земље угледале, држава је дала озбиљну потпору једном приватном друштву.

Стално растење суме обезбеђења даје доказа како је оно све више хватало маха у шире слојеве народа. Сума обез- беђења износила је:

	1844 год.	просечно	215,000.000 марака
у 1871-75	"	"	1,175.517.000 "
" 1881-85	"	"	1,714.391.000 "
" 1891-95	"	"	2,259.460.000 "

¹ *Alfred Manes, Versicherungswesen, Leipzig, 1905.*; стр. 371.

² *Deutscher Versicherungs Kalendar. Vallmann's Verlag. 1900.*; стр. 65-89.

³ *Deutscher Versicherungs Kalendar, — 1909.*; стр. 89-152.

у 1901-905 год.	просечно	2,786,462.000	марака
„ 1907	„	3,085.824.000 ¹	„

На установе у Баварској и Бадену нарочито ћемо се задржати. Јер, важно је за Србију, у којој се обезбеђење од града мање но игде може замислити без државне потпоре, да се испитају облици у којима се та потпора појавила на страни.

Бавареки завод за обезбеђење од града (Die Bayerische Hagelversicherungsanstalt). — До сада је само у Баварској држава организовала завод за обезбеђење од града. Завод је основан 1884. год. Монопол му није дат, те ради уз утакмицу приватних друштава. Обезбеђење је добровољно. Држава је дала заводу двојаку потпору: један фонд без интереса од милион марака који служи као основни капитал, и годишњу помоћ која је у почетку износила 40.000 марака, а сад је од 200.000 мар. Осим тога, 1904. год. дата је ванредна помоћ од 1,500.000 мар. за ојачање резервног фонда. Управа је поверена Краљевској комори за обезбеђење од пожара. Тим се добила извесна уштеда у трошковима. И ако је завод основан на узајамности, премије су сталне. Накнаде се смањују према потреби. Ако је штета толика да се $\frac{8}{10}$ њене процене не могу покрити из добивених премија, којима се додају државна помоћ и интерес основног капитала, за њено покриће узима се до $\frac{1}{4}$ резервног фонда. Ако ни све то не буде довољно, накнаде се смањују у потребној мери.

Због тога што је завод, услед велике градобитности, чешће био принуђен да смањује накраду (за 24 година, 1884-907, само је девет пута исплатио пуну штету; осталих 15 година било је већих или мањих редуција²; 1903. год. накнада је морала бити сведена на 57%³, његови противници, као и противници државног обезбеђења у опште, оштро су га нападали, и поглавито на основу смањених накнада доказивали, како ни тај једини покушај државног обезбеђења није испао за руком. У ствари, накнаде нису смањиване због тога, што је завод државом организован, већ због начина на који је то организовање изведено. Завод је основан на узајамности, дакле, без гарантног капитала, а не траже се накнадне до-

1) *B. Jrányi*, op. cit., стр. 207.

2) *Dr. Herrmann Ehrlich*, Hagelversicherung. (Versicherungsglossicon von Dr. A. Manes, 1909; стр. 535).

3) *Paul Moldenhauer*, Das Versicherungswesen, Leipzig, 1905; стр. 110.

плате. С тога се нема од куда да исплате свеколике накнаде, кад вредност штете пређе редовна средства за њихово покриће. У том случају акционарским друштвима стоји на расположењу њихов капитал, а удружењима на основу узајамности накнадне доплате. Кад би се Баварском Заводу дало право да наплаћује доплате, као што то приватна удружења обично раде, никаквих смањивања не би било. Али и доплате имају својих рђавих страна. Јер, неизвесност колико ће имати сваке године да се плати није мање непријатна од неизвесности, да ли ће накнада, у случају штете, бити исплаћена потпуно или с извесним одбитком.

Принуда не само да не постоји за обезбеђенике, него ње нема ни за завод, који може одбити пријаве које му се не свиде. Шта више, да би се избегла опасност од т. зв. компактних обезбеђења, за сваку општину утврђена је цифра вредности жетве изнад које се више никакво обезбеђење не прима. При тарификовању премија Завод води рачуна о градобитности места и осетљивости производа. Сва места подељена су на 15 класа према величини опасности од града (*Ortshagelgefahrklassen*¹). Обезбеђеници свакога среза бирају један одбор. За извесне, важније одлуке Управа мора тражити одобрење од тих одбора.²

С колико је успеха Завод развио свој рад види се из ових цифара:

година	обезбеђеници	суме обезбеђења	премије	накнаде
1884	7.375	11,140.000	142.000	74.000
1895	91.951	84,634.000	999.000	1,004.000 ³
1903	141.329	223,345.000	3,085.000	3,889.000
1907	145.944	236,034.000	3,884.000	3,800.000 ⁴

Државна поштора приватнога друштва у Бадену. — Пошто се у Бадену самосталним радом приватних друштава

¹ Разређивање места у поједине класе изведено је на основу пореских ослобођења због града вршених за последњих четрдесет година и по оцени пољопривредних кругова, а од како Завод постоји на основу стеченог искуства. Сваке године врше се потребне поправке (*Dr. H. Suchsland. op. cit., стр. 40*).

² *H. Naag, Das Bayrische Gesetz vom 13. Februar, die Hagelversicherungsanstalt betreffend, 1884.*

³ *A. Manes, op. cit.; стр. 366.*

⁴ *B. Jrányi op. cit.; стр. 204 и 206.*

постигао врло слаб резултат, влада је закључила један уговор, 1891. год. са највећим немачким друштвом за обезбеђење од града „Norddeutsche Hagelversicherungs-gesellschaft zu Berlin.“ Друштво се по томе уговору обвезује да прими сваког који потражи обезбеђење. Оно подиже о свом трошку, осим Генералне Агентуре, по једну главну агентуру у сваком округу (Kreis). По општинама има нарочитих агената. Тарифе су већма, према степену опасности разрађене. Дотле је за сваки округ постојао један премијски став без обзира на разну градобитност појединих места. По уговору од 1891, предвиђа се један основни став за сваки срез (Amtsbezirk) па се он повећава или смањује према томе, да ли је општина за последњих пет или десет година била потучена градом или није. Величину штете одређују и процењују повереници које окрузи бирају за сваки срез у потребном броју, а друштво их поставља. Влада има право сталне контроле над друштвом. У накнаду за ове обавезе које друштво прима, влада пристаје да преко државних органа или иначе, на подесан начин, утиче на баденске пољопривреднике да се обезбеђују код „Norddeutsche“, и да у року од две године јавна средства буду стављена на расположење за делимично или потпуно покриће накнадних премија које се буду тражиле од обезбеђеника.¹

Год. 1900. био је уговор Бадена са „Norddeutsche“ измењен. Претходне премије биле су повећане у многим местима, али нигде толико, да би обезбеђеницима било немогућно да их плаћају. Накнадне доплате су укинуте. Али је најглавнија измена била у томе, што је држава у јачој мери пристала да прими на себе ризик предузећа.¹

По угледу на Баден, сличне уговоре закључили су Виртемберг (1905), Алзас-Лотрингија (1900). и Хесен (1904).

Аустро-Угарска

Док су у Немачкој удружења на основу узајамности отела маха, у Аустро-Угарској су акционарска друштва показала боље резултате. У 1907. год. било је 6 удружења на основу узајамности и један јавни Завод. (Niederösterreichische Landes Hagelversicherungs-Anstalt zu Wien), а 10 акционарских дру-

¹ *Gustav Weis*, Geschichte der Hagelversicherung im Grossherzogtum Baden 1905; стр. 51. и др.

штава. Сума обезбеђења код првих изнела је 139,935.000, а код ових последњих 572,086.000 круна. Целокупне суме обезбеђења од града са својих 712,000.000 круна далеко заостаје за немачким резултатима. У 1906. свега је 32.3% вредности стабљичастих плодови обезбеђено.¹

Француска. — У Француској је целокупна сума обезбеђења од града изнела у 1907. год. 824.860.000 дин. Од те суме долази на 5 акционарских друштава 361,671.090 дин., а на 15 удружења на основу узајамности 463,189.0000. дин.²

Швајцарска. — У Швајцарској постоји само једно друштво које по целој земљи врши обезбеђење од града. У 1907. сума обезбеђења изнела је 55,626.000 дин., са 879.000 д. премија. Међутим, у 1885-89, просечно сума обезбеђења није била већа од 6,707.000 дин., а премије 163.000 дин.

Обезбеђење од града у Србији.

При заснивању обезбеђења од града у једној земљи, поставља се предходно питање, у каквом га облику треба извести: у приватно-правном или у јавно-правном. За тим, ако се усвоји један од та два облика, онда треба расправити, која би од поменутих двеју врста најбоље одговорила земаљским интересима.

Обезбеђење приватно-правних друштава. — Да ли би се у Србији могли надати повољним резултатима од обезбеђења приватних друштава? Обе њихове главне врсте: удружења на основу узајамности и акционарска друштва имају, према своме различном саставу, извесних, свакој од њих својствених мана и добрих страна.

Као главна корист удружења на основу узајамности истиче се, што она не циљају на добит, па се не морају старати да премије буду довољно велике, да из њих, по одбитку издатака остане што да се подели међу акционаре као дивиденда. Стога, под иначе једнаким околностима, она треба да буду јевтинија. А како код ових удружења, према сваком обезбеђенику којег град потуче, стоји група других обезбеђеника који знају ће једног дана доћи у исти положај, претпоставка је, да ће се с оштећеним пажљивије поступати, но кад према

¹ B. Jrányi, Die Versicherungsgesellschaften Österreich-Ungarn im Jahre 1907 (A. Ehrenzweig, Assekuranz-Jahrbuch, XXX.; III. Teil; стр. 4—77

² A. Ehrenzweig, Assekuranz-Jahrbuch. XXX. Teil III.; стр. 269.

њему стоји једно акционарско друштво, основано једино у циљу добити. Кад се удружења на узајамности баве обезбеђењем од града, у њихову корист не може се, као иначе, навести, да сами чланови, т. ј. обезбеђеници, врше контролу и имају каква осетнија утицаја на друштвену управу. Обезбеђење од града мора захватити широк простор и велики број обезбеђеника, да би се могло вршити потребно изједначење догађаја. А обе те околности највећим делом искључују учешће чланова у управљању удружењем.

Код акционарских друштава нарочито се указује на њихову предузимљивост и сталну тежњу, да, под утицајем утакмице пруже што боље погодбе обезбеђеницима. Жеља за добити и утакмица непрестано их крећу, да што пажљивије испитају све околности под којима се врши обезбеђење, и да уносе све поправке које се буду уочиле као потребне и корисне. Али ни многа удружења на основу узајамности не заостају у том погледу за акционарским. Зар би се иначе могао замислити напредак једног таквог удружења у Немачкој („Norddeutsche“), које има већу суму обезбеђења но три највећа акционарска друштва скупа.

За обезбеђенике је главна одлика акционарских друштава у томе што имају сталну премију. Сваки обезбеђеник зна унапред колико ће имати да плати, ма колика била штета. А код удружења на основу узајамности за потпуну премију сазнаје се тек пошто се изнађе целокупна штета која се у тој години има накнадити. Истина, смањивањем накнада у градобитнијим годинама може се та неизвесност делом или потпуно уклонити. Али, показало се, да смањене накнаде врло неповољном утичу на расположење пољопривредника према обезбеђењу. С тога удружења много радију предвиђају неограничене доплатне премије, само да би била у стању накнадити сву процењену штету. У особито градобитним годинама доплатне премије могу бити веће од претходних. Оне су код „Norddeutsche“ у 1905, 1906 и 1907 однеле 1,13, 0,96 и 1,04% суме обезбеђења, а претходне 0,63, 0,64 и 0,65%.¹

(Наставиће се)

ANALI PFB | anali.rs Д-р. М. Нинчић.

¹ Deutscher Versicherungs Kalendar, итд.; стр. 107.

ИСТОРИЈА МЕНИЦЕ ЊЕН ЕКОНОМСКИ И ПРАВНИ РАЗВОЈ.¹

Др. Велизар Ј. Митровић

Господо,

Пре но што бисмо пошли у историјско излагање менице, односно њеног економског и правног развоја, потребно је да вам укратко, али ипак довољно јасно, представим шта је меница. Меница је формално обећање плаћања, издато у нарочитим законским формама са или без назначења основе дуговања. Али да би ово представљање менице било што потпуније, овим главним одликама ваља прибројати и строгост меничног поступања. Ако примимо ово као поглавите ознаке једне менице, онда се можемо и задржавати само на оним историјским изналажењима, која показују један докуменат подударних ознака. Полазећи са овог становишта мораћемо оставити на страну сва тврђења, да је меница још у Старом Веку у Вавилонији, Асирији, Индији, Египту, Грчкој и у Риму позната била; јер нити имамо што у текстовима закона, нити у доктрини правозналаца што би показивало једну овакву установу у помешутој добу. Сигурни трагови дају се доказати тек у Средњем Веку, у коме се меница као нарочита врста папира на наредбу лагано уздиже.

Време постанка меница јесте XII век, век, којим започиње чувена периода позната у историји трговине под именом талијанско—ханзејске, — а колевка је северна Италија, одн. њени врсни трговачки градови. На овом се тврђењу можемо зауставити, јер оно са сигурношћу показује једну установу, која и по спољашњим битним захтевима и по краткоћи про-

¹ Уводно предавање у Менично Право, држано 12. Нов. 1908 год. у Правном факултету.

цесуалној одговара данашњој меници. Ова изналажења показују још, да меница није ни у ком случају творевина неког виспреног ума једног човека ни досетљивости каквог законодавца, већ да је постала услед потребе трговачког саобраћања у оном времену, при чему је све већу подесност и савршенство постизала. Отуда видимо да је меница у прво време употребљавана као средство за пренос новаца, а ускоро као средство плаћања, па и као кредитно средство.

Нарочито две ствари из Средњег Века имале су еминентан утицај на постанак и развој менице, то су биле завођење вашара (меса) и монетарна ситуација тадања.

У времену о коме говоримо трговина се водила једино на вашарима. Њих је било од три врсте: недељни, обични годишњи (Jahrmärkte) и месе. Док су први и други држани по свима варошима и служили трговачком саобраћању становника једне области, дотле су ови последњи од времена на време само у појединим варошима приређивани и имали значаја за међународну размену добара. Из целог трговачког света тадањег стицали су се трговци на ове последње вашаре, који су држани обично о каквом празнику а после службе божје (misse) откуд је и име овим вашарима дошло. Прво што је у вези с овим вашарима стајало, то је тегобно и опасно преношење новаца. Једино комуникационо средство тога доба били су друмови, а роба се преносила караванима онако као данас на Истоку. Само је се одређеним друмовима смело путовати (Strassenzwang) а путнике је пратила и од разбојника бранила нарочита оружана пратња, коју су дотични господари територија давали и за то таксе наплаћивали. Па ипак несигурност је на овим друмовима била веома велика, а разуме се понајвећа за оне, који су собом готов новац носили, ради куповине робе на вашару.

Други значајни чинилац у стварању менице било је опште искивање новаца од стране тадањих владалаца. У недостатку конституционалног уређења постадоше сходно средње вековном феудализму безбројне патримониалне државице, од којих је свака била снабдевена нарочитим правима. Безбројни владари тих државица имађаху поред осталог и искључиво право искивања новаца. Али се није ни на овом зауставило, већ се отишло један корак даље, пренесећи овај т. з. новчани регал на поједине повлашћене вароши и општине. Јасно је да

је овакво монетарно стање услед различности искивања, јер је тежина и финоћа била врло разноврсна, веома удило трговачком саобраћају. Па и то није све. Владари у појединим државицама практиковали су с времена на време у својим личним новчаним потребама искивање новаца, чија је номинална вредност обмањивала свет, јер је стајала далеко испод реалне. Трговац, који би овакав новац собом понео, био би у очигледној штети,

Али овде ваља поменути још један факат, који је поред осталог од великог значаја био за употребу менице у улози средства за пренос новаца; то је била забрана изношења новца из земље, која се нарочито кроз XVII и XVIII век протезала. У добу Меркантилизма, када је појам приватног богатства био изједначен са појмом народног богатства, када је моћ новца услед рђаво схваћене улоге његове у народној привреди била прицењивана — државе су се трудиле с једне стране да што више робе извезу, да би на тај начин што више новаца унеле, а с друге стране чак и под претњом смртне казне обустављали су изношење његово.

Од свих ових незгодних околности спасла је трговину и повраћала добар трговачки саобраћај меница. Уместо да се трговац један у то доба излаже опасности, да му новац на путу за вашар разбојници отму, уместо да себе штети набављањем и примањем непознатог и лажног новца и, најзад, уместо да себе излаже строгим казнама за изношење новца изван земље — он је имао да се послужи меницом па да постигне све без рескирања. А ево како: ако је трговац неки из Венеције хтео да пође са 1000 дуката у Марсељ он се обраћао каквом мењачу (cambior-u) којих је све више и више било у главним трговачким градовима, и овај уместо да му за положених 1000 дуката да француског новца, он му је предавао једно писмо упућено на свој филијал или на каквог свог пословног пријатеља у Марсељу, који је такође мењач. У овом писму овлашћивао је венецијанског трговца, да било он било његов заступник може код означеног лица у Марсељу примити 1000 ₣ у француском новцу, будући му је овај вредност положио. Овако се дешавало и у обрнутом правцу и на тај се начин изравњавали рачуни. Самим овим писменим споразумевањем заведена је форма слична каквој упутници у облику писма и та се форма код менице у главnome очувала и до

данас. За доказ нека послужи текст једне менице вучене из Милана на Венецију у XIV. веку, чији текст гласи:

„Платите по овом првом писму 9 октобра Луки де Горо 45 фуната; оне су за вредност, коју сам од Мазија Рена примио. Платите на време и ставите на мој рачун и R(agion), тако вас Христос спасао.

Бонромео де Бонромеи

поздравља из Милана на дан 9 Маја 1395.

На полеђини стајало је: Александру ди Бонромеи ди Андреа у Венецији, прима од 45 фуната.

По Kuntze-y ова меница гласи у оригиналу:

„Pagate per questa prima lettera â di IX. Octbr. â Luca de Goro lib. XLV. sono per la valuta qui da Masio Rena, al tempo li pagate e ponete â mio conto e R. che Christo vi garde.

Bonromeo di Bonromei

salute de Milano â di IX. de Mazo MCCCXCV.

Разбојници, који би овакво писмо отели нису се могли користити њиме јер је у писму обично стајао и опис личности, која ће новац да прими. Мењачи су оваква писмена радо издавали, јер су за услугу наплаћивали прилично велике провизионе.

Док су ранији научници веровали, да је прво постала ова врста менице названа вучена (трата), дотле новији тврде да је прво постојала сопствено-вучена меница, т. ј. сопствена меница *distanziâ loci*. Мењач, који је новац примао обично је издавао један нотарски акт у коме је признавао пријем суме и прво себе обвезивао да суму на означеном месту сâм или преко неке треће личности исплати. Сем тога мењач, издавалац менице прилагао је уз овај нотарски акт и једно писмо у коме је препоручивао било свом филијалу било каквом пословном пријатељу да изврши исплату. Ово писмо није имало никакве меничне силе. Она нотарска сопствена меница садржавала је два лица: издаваоца и дестинатера а ово спроводно писмо три: издаваоца, полагаоца валуте и примаоца налога. Али временом сопствена меница поче све више и више постајати излишном. Оно приватно издано спроводно писмо ступи напред, из њега постаде права трата са обећањем регреса од стране издаваоца, која у себе прими издавачево признање о примљеној вредности и обавезу плаћања.

Да ли је ово схватање тачно, не зна се. Свакако још у XIII па можда већ и у XII веку налазе се праве трате.

О томе како је права сопствена меница постала постоји ова версија, да је она произишла из вашарских облигација. Није се ретко дешавало, да трговци дођу на вашар и са готовим новцем, па да се не би излагали непријатној могућности да га изгубе или да им га ко украде, они су имали обичај да га предаду каквом мењачу, који је издавано једно овакво писмено, у коме је обећање, да ће примљену суму тачно о року положити. Мало по мало па су ове менице по челе улазити у употребу и изван вашара (меса).

Из овога наведеног види се да је још спорно питање, која је врста менице пре постала, али је неспорно, да је се цео свет њоме служио. Не само трговци већ и друга лица употребљавала су ове упутнице назване cambium. Тако једна од врло старих исправа ове врсте то је (по Carad-y) једна студентска меница, помоћу које је дотични студент пренео новац, добивен од родитеља за школовање, у место у коме је био универзитет. Па и саме папе употребљавале су меницу ради преноса својих прихода у Рим.

Само пак име cambium — што значи меница (Wechsel, lettre de change) утврђује да је ова установа постала поводом једног negotium cambii. Ово је мењање било у ствари двоструко јер се пре свега односило на мењање места, будући су место предаје новца и место пријема били разни; а затим и на мењање врсте новца, пошто је се предавала једна врста новца а примала у одређеној вароши друга.

Али врло рано меница је почела да игра и другу врло важну улогу средства за набављање личног кредита. Црква, која је у Сред. Веку била од замашног утицаја не само на душевни живот културних народа Европе, већ и на привредни и правни, забрањивала је на основи Јеванђеља узимање камате, јер новац не ствара новац. Ту је забрану Канонског права из године 1150 изиграла меница. Узималац новца на зајам обвезивао се да ће за примљену мању суму једне врсте новца платити у извесном одређеном року суму друге врсте новца; разлика ових двеју сума представљала је камату. У исправљ међутим зајам је био представљен као размена новца. Али црква није остављала на миру овакве менице. Пошто за наплату њину није био потребан пренос новца из једног места у друго, то их је она једном булом папском 1570. г. строго забранила јер немају distantia loic. Прогоњене овакве менице,

у циљу спречавања зеленашења, добивале су многа подруглава имена као *cambio sicco*, *morto*, *adulterino* што значи сува, мртва и лажна меница. Прво име добиле су из подсмеха што су остајале у приморским градовима а нису преко мора слате. Интересантно је да се од ових имена ово „сува меница“ задржало и до данашњих дана и ма да је првобитно и оно, као и она остала било прикачивано вученим меницама без *distantia loci*, остало је као стални епитет а данас и као технички назив сопствене менице, која је била такође горњом булом забрањена.

Сем ових двеју функција т. ј. као средства за пренос новца и као кредитног средства, меница је још доста рано у Средњем Веку функционисала у једној врло важној улози по привредни живот, на име у улози средства за исплату. Најпре у појединим случајима а доцније чак и у међународном саобраћају њоме је се извршивала исплата. Она је у том циљу ишла од руке до руке, па је и из других градова набављана.

Оваква многострука примена менице донела је собом да су се још у 13. веку, држали у појединим местима нарочити вашари т. з. меничне месе, на којима су се менице размењивале, пребијале или куповале одн. продавале. Такви су вашари држани у Шампању и Провансу у 13. веку, у Лијону у 15., у Безансону и Пијаченци у 16. веку и на њима се читави милијони на горњи начин обртали.

За исплату самих меница и на обичним вашарима новац се само по изузетку употребљавао. Исплата се њихова вршила сконтрацијом т. ј. пребијањем дуга за дуг, слично данашњем обрачунавању у *Clearing-house*. Ово је се пребијање могло у толико лакше свршавати што менице, које су на вашар трасиране биле, нису гласиле на суме у свима могућим различитим монетама оног доба, већ је сума сваке од њих гласила сâмо на један новац и то новац, који се нигда није ни искривао већ само међу трговцима важио и у рачунању постојао услед чега је и називан *рачунским новцем* (*scudo di marche*).

Разуме се, да значај менице као међународног средства плаћања у Средњем Веку није био онај, који је постао доцније, почев од XVII века. Јер до овог времена меница се могла преносити само једанпут, док је у пом. веку установљењем индосмана добила неограничено право преноса. Али и у Средњем Веку могла је прилично дуго ићи од руке до руке

и то на тај начин што сопственик (ремитент) није одмах означавао заступника, који може место њега новац примити, већ је на оном месту на полеђини где је стављао изјаву о примљеној суми остављао празно место, па је онај последњи у чијим се рукама меница о року нађе уписивао своје име. Сем овог начина постојао је још један у облику бланко жиро. Ремитент је при дну менице стављао свој потпис на празно (*in blanco*) као да ју је у својству авалисте потписао, па је онај последњи њен сопственик о року попуњавао у ону остављену празнину пренос и своје име. У саобраћају међутим онај бланко потпис ремитентов није се тумачио као менично јемство (авал).

На крају разматрања постанка и примене менице рећи ћемо, да у народној привреди и данас значај менице одржавају њене горње три функције. Ма да нису околности, у којима се трговина данас налази, исте као пређе, ипак је меница задржала своје раније улоге, које су се добро подесиле данашњим приликама. Само давање кредита на меницу створило је банкама један од најглавнијих послова — есконтовање.

Али поред овог економског развоја менице за нас је од важности и правно признање и третирање њено у прошлости.

За правно формирање менице од неоспорног је значаја била једна нарочита врста наиме: вашарска меница. Ове менице (*cambia feriarum, pundinalia*) појављивале су се као правилни менични тип према осталим меницама, којима су надаље ове вашарске менице за углед служиле. Све установе вашарске менице пренашане су и на обичне. Тако формалистички облик обичне менице створиле су нарочите околности у којима се налазила вашарска меница. Само у време вашара ни раније ни доцније могла је вашарска меница бити поднешена на исплату, и ова је околност проузроковала завођење утврђених рокова за исплату. Даље кратак поступак са дужницима вашарских меница би пренесен и на неуредне дужнике ванвашарских меница. Међутим за кратак поступак била је претпоставка што могућнији ликвидитет тражбине, што је са своје стране водило необилазној потреби да на мен. исправи име дужника, повериоца и презентанта, као и изјаве њихове а и сума што јасније означено буду. Из обичаја да посетилац вашара још првог дана потражи означеног трасата (лице, које је имало да плати суму) и да га запита хоће ли исплату на се примити или не — постала је доцније и дужност од на-

рочитог правног значаја. Првобитна изјава трасатова да се изјаве прима била је без форме а доцније пак свечано јавно дата. Али и ова усмена изјава би временом услед нарочитих потреба замењена писменом, која се стављала у виду нарочитих знакова на меницу. Тако још на лијонским вашарима установљени су знаци за примљене менице, као: †, v (vi) s. p. (sopra protesto) и т. д. Оваквим утврђењем акцепта, који се могао прочитати на самој меници, уклањана је неизвесност, која је много сметала имаоцу менице, нарочито с тога, што овај није могао без тога учествовати у пребијању (сконтрацији) која је чињена последњег дана вашара. Али из ове потребе да се зна, да ли се трасат примио меничне исплате или није произишла су два нова менично-правна односа: један је *подношење менице на акцејш* а други је *акцејшовање*. Овим последњим створено се непосредни правни однос између меничног поверитеља и трасата. Ако је меница акцептирана, онда је акцептант постајао главни менични дужник. У случају пак да трасат није хтео дати акцепт, он је издавао повериоцу јавну исправу о томе, чиме је поверилац менични обезбеђивао своје право наспрам издаваоца менице. Оваква јавна исправа била је предходница садањег протеста и као документа и као правног акта. И сама правна природа вашарске менице би пренесена и на ванвашарске. И ако проста трговачка упутница, вашарска се меница нарочито од XIV века, тиме што јој се признавала потпуна доказна моћ, уздигла до висине јавне исправе; ова иста правна природа била је по том призната и ванвашарским меницама.

Самој пак данашњој меничној строгости основе су положиле нарочито две установе Средњег Века, на име: 1) вашарске привилегије и 2) увођење кампсора (мењача).

Вашарске привилегије, издаване у разним облицима, произлазиле су отуда, што је ондашњим вашарским управама а нарочито владарима стајало до тога, да вашари буду што боље посећени и од страних далеких трговаца, јер су они том приликом доста плаћали држави и општини за разне обавезне услуге, а ваља се сетити, да су поред домена поглавити извор ондашњим финансијама били разни регали. Поменуте вашарске привилегије имале су за сврху пре свега, да прикупе што више купаца и продаваца а затим, да што боље обезбеде вашарске повериоце. У првом циљу доношене су привилегије о слободи приступа на вашар сваком странцу и т. д. У другом циљу

оснивани су нарочити *вашарски судови*, који су се одликовали брзином решавања и избегавањем сваке формалности. Како су ове вашаре понајвише посећивали странци, то је строгост и брзина, којом су судови гонили немарног дужника за толико потребнија била. Трговци, који су из далека са меницом у руци долазили, да на вашару робу купе, нису никако могли месецима чекати на редовно судско поступање и извршење пресуде. Али брзина и строгост вашарских судово могла би се још на један начин објаснити, на име по највише вашарских послова закључивано је пред самим вашарским судом, те се према томе и могло завести кратко поступање.

Сви вашарски судови судили су по трговачком обичајном праву, које се било развило из трговачких и меничних прописа, који су се налазили делом у статутима талијанских градова, савеза кампсорских и трговачких удружења, а делом у уредбама о вашарима. На основи ових прописа, који су већином садржавали повластице, вашарски су судови признавали као потпун доказ и књиге и друге исправе трговаца и мењача. Строгост пак којом су ови судови судили огледала се и у томе, што је неуредни дужник могао бити и у притвор стављен.

Сем разноврсних вашарских привилегија за порекло меничне строгости од важности је била и установа кампсора (мењача). Каква је била њихова задаћа, изложено је напред. Овде нам ваља само нагласити, да су то биле у Средњем Веку личности од државне управе нарочито одређене. Оне су биле искључиво повлашћене за размењивање новаца. Те су личности полагале заклетву, да ће правилно вршити поверени им посао; сем тога полагале су и кауцију а и књиге своје морале су уредно водити. О сваком вашару морали су кампсори правити биланс, а старешине вашарске састављаху те поједине у један општи биланс, у коме су се потраживања са дуговањима морала подударати. На овај су начин контролисани поједини биланси.

Све досада посматране правне околности чиниле су, да је меница, нарочито вашарска, представљала једну ликвидну исправу о дугу — али је она свој пуни правни значај, који и данас има, задобила тек неколико векова доцније, на име тек у 17 веку*) када је се уз припомоћ индосмана (жира) претво-

*) Пређе је владало мишљење, да је индосман постао у 18. веку, али су новија истраживања утврдила, да је он био у употреби још у претходном веку.

рила у општи обртни папир од вредности (*papier negocialbe*). Постанак ове по меницу тако значајне установе, која је донела собом слободан менични пренос једни правници доводе у везу са вашарским сконтрацијама, које су се завршивале делегирањем или цесијом, док други тврде, да је та установа проишла из јемства (*авела*). Признајући да су ово двоје без сваке сумње утицали на стварање индосмана трећи правници надовезују постанак његов на клаузу о извршењу папира на наредбу, на основу које обележени поверилац (*ремитент*) место себе другу личност као презентанта означаваше. И ако овај презентант у почетку није имао право, да сâм и за свој рачун подноси тужбу против акцептанта одн. издаваоца, касније је то могао, јер су га сматрали да је *adjectus in rem suam*. Његова права постадоше необорива, самостална и он их је могао и на другог пренети, тако да је један презентант другог одређивао за свог презентанта, те се на тај начин створио читав низ, ланац индосмана. Док је дакле презентант спочетка задобивао изведена (*деривативна*) права, доцније је стицао самостална поверилачка менична права, тако, да се против њега (*индосатора*) нису могли износити они приговори, који су могли бити употребљени противу претходника његовог (*индосанта*). Име презентантово означавало се најпре при дну предње стране менице, а доцније почев од 17 века у Француској на полеђини менице (*in dorso*, отуд *индосман*). Оспособљавајући се помоћу индосмана за неограничену циркулацију и изван вашара, обична је меница потиснула вашарску, услед чега су кампсори, из појмљивих разлога, потпомогнути тадашњим правницима правили велику опозицију индосману.

Али се правни развој менице није на овоме задржао. Још врло рано индосман је као слободан менични пренос задобио једно нарочито правно својство — различито од одговарајуће обичне грађанске радње. Полазећи од тога, да издавалац вучене менице јамчи ремитенту (*првом мен. повериоцу*) да ће новац примити од обележене треће личности, стављајући себе у обавезу да ће он суму платити ако овај трећи не хтедне то учинити — ишло се даље, те се у уступању менице од стране ремитента некој трећој личности гледало као у другу трату, код које се сада ремитент појављује као издавалац те нове менице, и који изјављује како новом притежатељу тако и свима његовим право-пријемницима, да ће он суму платити

ако је трасат (лице на које је меница вучена) не плати. Отуда индосман кад није бланко садржи забелешку, да је валута (вредност) примљена. Ово схватање правног значаја меничног преноса, засновано на принципу солидарности, створило је овој институцији нарочити гарантни ефект.

Оваквом нарочитом правном природом индосмана утрт је потпуно пут менично-правној строгости и краткоћи, што је створило од менице специјалан папир од вредности. Уздигнувши се једном до ове висине, меница је услед своје јаке сигурности и кулантности, може се слободно рећи, постала душа трговине.

ПРИНУДНО ПОРАВНАЊЕ У СТЕЧАЈУ

— НАСТАВАК —

II. Посредна правна дејства принуднога поравнања

Одлука, којом стечајни суд потврђује принудно поравнање што је дужник закључио са својим повериоцима, има двогуби значај. Она, као што смо већ и раније разложили, даје томе поравнању обавезну снагу а тиме доприноси да оно произведе сва она непосредна правна дејства која смо проучили. Та судска одлука, осим тога, диже и стечај са имовине дужникове, услед чега настају посредна правна дејства принуднога поравнања које имамо сада да прегледамо.

Престанак стечаја јавља се као непосредно правно дејство принуднога поравнања у стечају, јер је томе поравнању баш и главни циљ да стечајнога дужника понова постави у оно исто правно стање у коме је био пре стечаја. Шта више, престајање стечаја тако је безусловно његово правно дејство да се принудно поравнање у стечају без њега никако ни замишлити не може; јер после закљученог и стечајним судом потврђеног принудног поравнања стечајни дужник не може више никако бити под стечајем.¹

Да и наш законодавац то правно дејство сматра као неизоставну последицу принуднога поравнања у стечају види се јасно из § 66 зак. о стечај. пост., по коме је стечајни суд у сваком случају кад се принудно поравнање закључи дужан преко новина огласити, да је стечај свршен над имањем дужниковим.² То исто гледиште усвојено је и у предлогу новог

¹ *Lyon-Caen et Louis Renault. Traité* св. VII № 564. — *Dr. J. Kohler: Lehrbuch*, стр. 495. — *A. Rocco: Il Concordato*, стр. 538.

² „А међутим ће суд преко новина огласити, како је стечиште над малом дужника, почем се овај Н. дана са поверитељима својим поравнао, престало“.

закона о стечају,¹ а тако и у свима страним законима.² Само у пројекту новог закона, и у страним законима, одступа се у томе, што по њима одлуку о свршетку стечаја суд не доноси још онда кад закључено поравнање потврђује него тек доцније, пошто стечајни дужник буде измирио стечајне дугове и трошкове: н. пр.: судске таксе, награде браниоцу и староцу масе, што је свакојако боље. Ваља нам још напоменути, да је на овом месту предлог новог закона недовољно разрађен, те би га требало допунити.

Посредна правна дејства принуднога поравнања потпуна су супротност оним правним дејствима, што настају услед одлуке судске којом се стечај отвара. Њихов је управо и циљ, да та дејства потру, како би стечајни дужник у будуће био потпуно у ванстечајном стању. Та посредна правна дејства принуднога поравнања јесу ова:

1° *Дужник повраћа право да управља и да располаже имањем.*

Чим се стечај отвори, дужник одмах губи право да управља својим имањем и да њиме располаже (§§ 24 и 25 зак. о стец. пост.). Докле год стечај траје, правна способност дужникова (личност) у лично-правној сфери, остаје каква је и пре тога била, т. ј. ни у колико не умањена, а у имовно-правној се ограничава у интересу његових поверилаца. За све то време имањем управљају и правне послове, који се покажу потребни у односу његовог имања, предузимају нарочити стечајни органи: старалац и бранилац стечајне масе, под сталним надзором судског стечајног одбора и поверилачког одбора. Уговори, које би дужник сам у погледу имања закључио, за његове повериоце нису обавезни. Али како се принудно поравнање закључи, и стечај услед тога дигне, одмах све то престаје. Од тог тренутка отпада то ограничење дужникове имовно-правне сфере и дужник постаје и у тој сфери потпуно способан за вр-

¹ Чл. 158, став први: „На рочишту за равнање стечајно се поступање може завршити и принудним поравнањем стечајног дужника с повериоцима“ и чл. 172. став први: „Чим буде свршено све што се наређује предњим члановима, суд ће одмах стечајно поступање огласити за свршено услед поравнања.“

² Нем.: § 190; Аустр.: § 207; Угар.: § 199; Хрватш.: § 205 и т. д.

шеће правних послова, који су у сваком погледу потпуно пуноважни.¹

Ну, као што смо и раније напоменули, принудним се поравнањем дужнику може ограничити у извесној мери његово право управљања и располагања имањем после дигнутог стечаја за све време докле повериоце не буде измирио према поравнању. На име, у поравнању се може уговорити, да дужник без знања и одобрења назначених му надзорника не сме предузимати извесне важније правне послове у погледу свога имања. Али то ограничење сасвим је различно од оног које је за време стечаја постојало: ово је последње било *законско*, а то је *уговорно*, те се и његов обим и трајање његово имају да цене једино према закљученом поравнању.²

Повраћај дужника на управу имања никако нема повратнога дејства већ важи само за у будуће, и то од дана кад је суд донео решење којим потврђује поравнање и диже стечај. С тога дужник има да прими све правне послове у оном стању у ком су се затекли кад је стечај дигнут, јер су га дотле у тим пословима пуноправно заступали надлежни стечајни органи те је због тога и њихов рад на тим пословима за њега обавезан. Тако: све судске одлуке, изречене у погледу стечајног имања наспрам браниоца стецишне масе, вреде и према њему; спорове, који су поведени односно тога имања против браниоца масе, дужник има да настави онде где су се затекли кад је стечај дигнут. Али има једна врста правних радња стечајних органа за коју ово не важи; тим радњама стечајни се дужник не може користити после закљученог поравнања, а то из тог простог разлога што стечајни органи у њима нису били његови заступници, него су били представници интереса његових поверилаца. То су спорови, које је бранилац стечајне масе водио ради поништаја оних правних послова што је дужник закључио непосредно пред стечај на штету својих поверилаца. Сада кад стечајни повериоци нису више у питању дужник нема

¹ Чл. 211. став 1. предлога новог закона о стечају: „Од оног дана кад је суд решио да се стечајно поступање сврши, дужник престаје бити под стечајем и повраћа му се право да слободно управља и располаже својим имањем“.

² Чл. 211. став 3. предлога новог закона о стечају: „Али закључујући поравнање, повериоци могу дужника ограничити у праву управљања и располагања с имањем после стечаја, за све оно време док их не буде измирио“.

права да се позива на те спорове против оних поверилаца који су их изгубили, јер су ти спорови за њега *res inter alios acta*. Осим тога, дужник ни у основу нема права да одриче вредност тим поништеним пословима, јер су они наспрам њега потпуно пуноважни.

2. *Повериоцима се повраћа право да могу сваки за себе особено изражити најлашћу своје тражбине.*¹

Отварањем стечаја повериоцима је било законом одузето то право и они су сви морали своје тражбине пријавити стечајном судији (§ 24 и 28. зак. о стец. пост.) ради заједничке наплате. Сада пак, када стечаја више нема, нема ни те заједничке наплате и повериоци имају да се старају сваки за наплату своје тражбине исто као и пре стечаја. Ово правно дејство наступа у корист свију поверилаца дужникових, како неосигураних тако и осигураних; само осигурани повериоци, за које, као што смо видели, поравнање није обавезно, задобијају ово право без икаквога ограничења, докле, међутим, неосигурани или стечајни повериоци имају то право да употребе само у онолико у колико није измењено закљученим поравнањем, т. ј. они имају да сачекају уговорени рок, односно да траже наплату само оног дела своје тражбине који поравнањем нису отпустили.

Ово право посебнога наплаћивања повериоци имају да врше сваки на основу своје тражбине, а не на основу поравнања, јер, као што смо показали, принудним се поравнањем не извршује пренове тражбина поверилачких. Према томе дужник, и ако је поравнање закључио, има права против појединих поверилаца истицати све приговоре које је и пре стечаја имао. Ако услед тога између њега и кога повериоца дође до спора, тај спор има да пресуди суду чију он редовну надлежност спада а не стечајни суд јер је надлежност стечајнога суда сасвим изузетна и траје само докле и стечај траје (§ 28 и след. зак. о стец. пост).

Повериоци врло често добијају поравнањем и једну нову личну гаранцију за наплату њихових тражбина, гаранцију која се састоји у томе, што им се за тачно и савесно испу-

¹ Чл. 211. став 2. предлога новог закона о стечају: „У исто време, и сви његови повериоци чије тражбине не буду у стечају при деоби измирене поново добијају право да од њега (т. ј. дужника) сваки за себе тражи наплату или осигурање неисплаћеног дела дуга, онако како су то могли и пре стечаја“.

њење обавеза дужникових уз дужника поравнањем обавезу и нека трећа лица као његови јемци. То су најчешће дужникови блиски рођаци или пријатељи. Ови јемци одговарају за дужникове дугове само у мери која је одређена поравнањем; за отпуштени део дуга они не стоје према повериоцима ни у каквој обавези, дакле ни у самој природној.

3^e *Стечајни се дужник повраћа у права која је изгубио услед ошварања стечаја.*

Та су права у главном јавног карактера (политичка права) а на име: право да бира посланике за Народну Скупштину и право да буде изабран за посланика (чл. 87 Устава, чл. 12 тач. 6 и чл. 13 зак. о изборима народних посланика); право да гласа на општинском збору, да бира општинске часнике и да буде изабран (чл. 32 тач. 4. закона о општинама), право да бира посланике за Среску и за Окружну Скупштину и да буде изабран (чл. 58 и 143 зак. о уређењу округа и срезова); право да буде изабран и постављен у Трговачком суду за судију из трговачког реда (§ 5 зак. о устр. трг. суда); право да буде члан Београдске Берзе (чл. 18 статута Б. Б.) и да посећује берзу (чл. 5 т. 3 закона о јавним берзама); право да може главну заклетву понудити и понуђену примити (§ 286 грађ. пост.); право да може бити постављен за старатеља (чл. 21 т. 6. зак. о стар.) као и извесна права по закону о паљевинама (чл. 15) и закону о лову (чл. 3).

По француском трговачком закону (чл. 604)¹ стечајни се дужник повраћа у права (рехабилитира) тек пошто свима повериоцима исплати цео свој дуг, и главно и интерес. По нашем праву² међутим он се у права враћа одмах чим се са његове имовине дигне стечај, јер закони који га лишавају појединих права (закон о изборима народних посланика, закон о општинама, закон о уређењу округа и срезова и т. д.) ограничавају то лишење само за време док је под стечајем³, т. ј. док траје судско поступање (§ 1. 66. и 127. зак. о стец. пост.) Француски закон сувише је строг, јер дужника који жели да

¹ У главном тако исто: Итал. чл. 839, белгијски чл. 589, у Елзасу и Лотрингији. чл. 31; закона о суђењу у тим двома покрајинама; аустр. §§ 246 и 247. за трговину.

² А тако и по немачком праву.

³ Чл. 87. т. 5. Устава: „Привремено губе бирачко право; који су под стечиштем.“

поврати права, натерује немилосрдно да све што заради изда својим повериоцима и ако би са том зарадом могао врло успешно разгранати своју радњу; наш, пак има велику ману, да никако не подстиче дужника да исплати повериоцима и остатак дуга. Ни предлог новог закона о стечају (чл. 211, 212, 213, и 214) није без замерке, јер, као што смо раније већ напоменули, дужнику који се поравнао требало би допустити да поврати права чим докаже да је измирио све повериоце оном сумом којом се поравнањем обавезао да им плати, а не, као што је у предлогу, тек кад исплати и онај део дуга који му је поравнањем отпуштен. На тај начин дужнику се пружа још један разлог више да се равна са повериоцима, а ће свакојако утицати на њега и да сам тражи стечај одмах чим западне у презадужено стање, када је у могућности да се лакше поравна са повериоцима будући им може поравнањем осигурати велики проценат.

* * *

И за дужника и за све његове многобројне повериоце од велике је важности да правно стање, које је принудним поравнањем између њих засновано буде стално, и да се сви могу у својим правним пословима са потпуном сигурношћу ослонити на поравнање.

Осим тога, и врло је незгодно поново отварати стечај над имањем дужниковим, нарочито ако је протекло дуже времена, од кад је поравнање с њим закључено, јер су тада његове прилике сасвим промењене, како у погледу имовине тако и у погледу дугова. Са тих су ето разлога сви страни стечајни закони за принудно поравнање ограничили узроке због којих се оно може поништити или раскинути. У нашем пак закону о стечишном поступку нема никакве одредбе ни о раскидању ни о поништењу принуднога поравнања, а то је један врло велики његов недостатак. Да проучимо како су та два важна питања регулисали страни стечајни закони и како се имају у нас расправити.

Поништавање принудног поравнања. Принудно се поравнање, као што смо видели, не закључује по буцацима него на суду пред стечајним судским одбором, против њега се може уложити протест код стечајног суда, и, ако га овај ипак уважи, оштећени има право жалити се вишем суду на решење сте-

чајнога суда којим се поравнање утврђује. Законодавци су с правом могли сматрати, да те мере обезбеђују у довољној мери слободу самоопредељавања уговорних страна, те су са напред изложених разлога сви поставили као начелно правило: да се једном закључено и судом утврђено поравнање не може више кварити, да се не може поништавати. Од тог правила одступају само у извесним исцрпно означеним случајевима, и тада изузетно допуштају да се поравнање поништи.

Ти су случајеви ови:

а) *Превара (dolus)*. Овај узрок за поништај принудног поравнања усвојили су сви страни стечајни закони¹⁾, али се само доста разилазе у појединостима.

Француски, белгијски, италијански и бугарски закон узи-мају као узрок за поништај само превару којом је на рочишту за равнање представљена лажно актива или пасива стечајне масе; угарски и хрватски сматрају, поред тога, као довољан узрок за поништај и саму ту околност што је „prezaduženik kojemu vjerovniku, radi polučenja potrebne većine glasova, osigurao povoljnijih uvjeta“; а немачки и аустријски још и сваку другу махинацију којом је поравнање на штету поверилица закључено.

За повериоце при одлучавању да ли да пристану на попуњено поравнање, ни особите је важности да имају пред собом тачан биланс активе и пасиве стечајне масе; јер једино и искључиво по њему могу да оцене да ли им је стечајни дужник понудио да плати довољни проценат. С тога у томе и не сме бити никакве преваре: дужник своју активу и пасиву мора тачно показати.

Међутим за тачност процене активе и пасиве дужник није одговоран, па према томе повериоци немају права тражити поништај поравнања ако је процена била сувише миска и дужник имање продао по тако високу цену да би се из ње повериоцима могао исплатити можда два пут већи проценат него што је поравнањем уговорено. Све што се од дужника овде тражи јесте да не буде несавесан, па да своју активу или пасиву ма у чему лажво покаже.

¹⁾ Франц: чл. 518; Белгијски чл. 522. Итал: чл. 842; Буг. чл. 803. Нем. § 196; Аустр. § 242. (Он допушта да се принудно поравнање може ништити „по одредбама општег грађанског законика,“ дакле и због принуде и због заблуде); Угар: § 230; Хрват: § 210.

Актива је лажно представљена не само онда кад је урађено да које део имовине дужникове не буде узет у попис његове стечајне масе, него и онда када се пређуте осигурања која обезбеђују наплату каквог примања стечајне масе, или се иначе лажно представи да се нека тражбина масена не може никако или потпуно да наплати. Пасива је пак лажно представљена не само кад се учини да се у масу пријаве и признаду измишљене тражбине, него и онда кад се пређути да је која истинита тражбина за један део исплаћена, када се за њену исплату противправно призна заложно право, или кад се не покажу приговори који би се могли против ње употребити са успехом.

Да би превара била узрок за поништај поравнања, тражи се да су испуњени ови услови:

α) Она треба да је откривена тек пошто је стечајни суд донео одлуку којом утврђује поравнање. То је сасвим оправдано; јер ако се за превару знало раније требало је спречити поравнање што је и лакше и повољније од поништавања. Кад повериоци знају за превару па ипак ништа не предузимају против поравнања отуда се мора закључити, да су је имали у виду при равнању, те да их није оштетила; а ако ко од поверилаца због преваре уложи протест код стечајнога суда, па суд ипак поравнање утврди, тада имамо пред собом извршну одлуку судску о тој превари и суд о њој не може по други пут решавати.

β). Њу треба да је извршио стечајни дужник, сам или преко другога, или бар да је за њу знао и њоме се при равнању несавесно користио; јер превара чини уговоре поништљивим само кад долазе од једне уговорне стране.

γ). Она треба да буде таква, да се повериоци само због ње не би са дужником поравнали да су на рочишту за равнање знали за њу; она треба да је *daus causam contractui*. Тако на пр. не може се поништити поравнање, ако је преваром лажно показан само тако незнатан део активе или пасиве, да би се повериоци извесно и без тога поравнали; или: ако је преваром утицано само на извесне повериоце, али потребна већина, која се законом тражи за поравнање, добијена је и без њиховога гласа.

δ). Она треба да је пронађена и против поравнања употребљена пре него што наступи застарелост тужбе за поништај.

СРЕСТВА ЗА ЗАМЕНУ КРАТКОВРЕМЕНЕ КАЗНЕ ЛИШЕЊЕМ СЛОБОДЕ

— НАСТАВАК —

ДРУГИ ОДЕЉАК

Оцена замерака које се износе против условне осуде

Из досадањег излагања види се, да је условна осуда ушла у већину данашњих законодавстава, и да је на тај начин победила своје противнике. Али се исто тако види и то, да та победа није била лака, без борбе. Условна је осуда од самог почетка наишла на велике противнике, и, благодаречи јачини и издржљивости својих поборника, она је постепено освајала терен тако, да се слободно може рећи, да је њена и садашњост и будућност.

Најочајнија је борба против условне осуде вођена, па се још и данас води, у Немачкој. Само је та борба била неједнака, јер између разлога изношених противу условне осуде у почетку, и разлога који се противу ње данас износе, постоји велика разлика. Докле се у почетку било устало противу основне мисли условне осуде, т. ј. против условног опроштаја казне уопште, дотле данас није више у спору та основна идеја, већ је у спору само условна осуда као форма у којој се та основна идеја испољава. У почетку се, дакле, није признавала сама идеја о условном опроштају казне уопште, док се данас та идеја признаје, а спори се само условна осуда као начин на који се та идеја има да изведе.

Као што се види, разлика у борби против условне осуде раније и данас велика је и принципијелна. Обрт у овом научном спору настао је завођењем условног помиловања у Немачкој (1895). Противници условног опроштаја казне уопште стали су после тога уз условно помиловање, а против условне

осуде. Према томе, данас више није у спору основна идеја, која је заједничка како условној осуди тако и условном помиловању, већ се спор води између условне осуде и условног помиловања. Овај спор, дакле, није више принципијелан, већ само спор око форме.

Према овоме сви разлози који су у почетку принципијелно изношени противу условне осуде вреде у истој мери и за условно помиловање, те је с тога у толико лакше утврдити њихову неоснованост. Ми ћемо овде изложити и оценити како принципијелне разлоге изнете против условне осуде, тако и разлоге које заступници условног помиловања наводе против условне осуде.

Најважнији разлози, који се против условне осуде износе, јесу ови:

1. На првом месту, најјаче и принципијелно се истиче замерка, да се условна осуда не да сложити с теоријом одмазде (*Vergeltungstheorie*).¹²⁹

Заступници теорије одмазде тврде, да казна јесте и да треба да буде само одмазда (раније с. 6 и 7), т. ј. да свако кривично дело без изузетка има праву казну за последицу, према томе, условна се осуда противи тој одмазденој мисли казне, која је основица Кривичном Праву.

Тако *Кирхенхајм* вели: „Свако кривично дело мора бити кажњено, сваки онај који се буну, мора бити принуђен да се покори правном поретку; то је идеал доброг репресивног законодавства, такав идеал ми зовемо правдом. У условној осуди не само да нема никаквог односа између казне и кривичног дела, него је њома уздрмана и основица Кривичног Права. Ко препоручује ову установу, тај пориче основне принципе Кривичног Права“.¹³⁰

Вах такође налази да би условна осуда штетно утицала на криминалитет, јер се противи одмазденој мисли. Он вели: „много је важније да се сваки кривац казни него у којој форми да се казни“.¹⁴⁰ И *Ајелијус* налази, да се условна осуда са

¹²⁹ *A. Gross*, l. c. 347; *T. Perrin*, l. c. 123; *v. Liszt*, *Vergl. Darstellung*, *Alg. Th.* III 55.

¹³⁰ *Actes du congrès pénit. int. de St. Petersburg (1890)* II 496; *Rapport par Kirchenheim*.

¹⁴⁰ *Wach*, *Die Reform der Freiheitsstrafe* 37.

гlediшта теорије одмазде може схватити само као акт помиловања.¹⁴¹

Један од највећих присталица одмаздене казне и најнепомирљивији непријатељ условне осуде јесте данас *Биркмајер*. Он је са гlediшта класичне школе до сад најбоље изложио казну као одмазду и то најпре 1896 у *Zeitschrift für die ges. Strafr.*, приказујући чувено дело Листово „*Gesetzgebung der Gegenwart in Rechtsvergleichender Darstellung*“, а за тим у два предавања из 1906 од којих је једно „*Was läßt von Liszt von der Strafe übrig?*“ а друго „*Strafe und sichernde Massnahmen*.“

Биркмајер сам за себе вели да је убеђени присталица одмаздене казне. Одмазда је по њему плаћање равнога равним. „Ми, присталице т. зв. класичне школе,“ вели он, „хоћемо, да казна буде одмазда, т. ј. да се равно равним плаћа. За зло које је злочинац причинио кривичним делом, треба њему такође да се нанесе зло казном. *Poenā est malum passionis propter malum actionis.*“ Казна као одмазда, дакле, значи да злочинац трпи исту количину зла, колико је он кривичним делом другом причинио. У тој сразмери између казне и кривичног дела лежи правичност казне, и тиме се она разликује од освете. Казна је, дакле, *правична одмазда*. Како пак без виности или кривичне одговорности, која налази свој извор у слободној вољи виновниковој, нема кривичног дела, то без виности нема ни казне. Из овога се, опет, одмах долази даље до правила да казна мора одговарати кривичној одговорности виновниковој; она мора одговарати величини повреде правног поретка коју је виновник проузроковао и за коју је одговоран.¹⁴²

Биркмајер даље вели да је одмазда не само суштина казне, него да је она у исто време и њен циљ. Ми казну морамо примењивати, вели он, на првом месту ради њених дејстава као одмазде, ако је уопште хоћемо да употребимо за сузбијање злочина. Казном као одмаздом држава задовољава етичну потребу својих држављана, чији би правни осећај био повређен ако кривац не би добио заслужену казну. Она тиме појачава ауторитет закону, задовољава у исто време и осветни нагон повређеног кривичним делом у колико тај осветни нагон одговара основима правичности. Она, најзад, казном прибавља

¹⁴¹ *Appelius*, Die bedingte Verurteilung 14.

¹⁴² *Birkmeyer*, Strafe und sichernde Massnahmen 14.

поштовање правном поретку како од стране кривца тако и од стране трећих. Поред ових дејстава одмазде, одмазденом се казном, вели *Биркмајер*, може једновремено кривац и застрашити и поправити и учинити безопасним. Казна дакле у првом реду *треба* да буде правична одмазда, па онда као одмазда својим извршењем да застрашава, поправља или да чини безопасним.¹⁴³

Због оваког схватања казне *Биркмајер* одсудно устаје противу условне осуде и тражи да се изриче казна у сваком случају у коме је дата законска одговорност, па била та одговорност умишљај или нехат. Као год остали противници условне осуде тако и *Биркмајер* сматра да се она противи одмазденој мисли казне.

Не улазећи у лабиринат кривично-правних теорија, нити у спор разних школа о основу и циљу казне, и не упуштајући се у оцену гледишта противника условне осуде о схватању казне, ми ћемо овде доказати неумесност њиховог тврђења по коме се условна осуда не да сложити с теоријом одмазде. Ми ћемо показати, да се условна осуда даје потпуно помирити с теоријом одмазде, и да је заступници ове теорије могу примити не одступајући ни у колико од свога схватања казне као одмазде.

Да је ова приципијелна замерка нетачна види се по томе што је условна осуда казна, која одговара захтевима одмерене правичности исто онако као и све друге казне.¹⁴⁴ Условна је осуда казна нарочите врсте; и у њој се изриче казна само с условним одлагањем њеног извршења. И условна осуда, као год и остале казне, представља за осуђеног извесно *зло* које се састоји у томе, што се самим изрицањем казне на оптуженог указује прстом као на кривца који је пркршио закон, и што за све време пробе он живи под извесном претњом и у неизвесности која му може бити тежа од какве незнатне новчане казне или од неколико дана затвора.¹⁴⁵ То душевно трпљење је у неким случајевима довољно зло да може послужити као казна. Зашто то треба кривац да буде кажњен баш затварањем? као што лепо вели *Лисц*. Кад се имају на уму лица

¹⁴³ *Birkmeyer*, Strafe und sichernde Massnahmen 19.

¹⁴⁴ *v. Liszt* Vergl. Darstellung, Allg. Th. III 55, 85; Die Reform der Freiheitsstrafe, Aufs. u. Vortr. I 530.

¹⁴⁵ *v. Liszt*, Vergl. Darstellung, Allg. Th. III 89.

која први пут долазе пред суд и то за какво незнатно кривично дело извршено или из нехата, или у раздражењу, или из лакомислености и т. д., онда ће чак и одмаздена правичност бити задовољена, ако кривца за толико нарушење правног поретка постигне оно зло које у себи условна осуда садржи. У таквим случајевима душевно трпљење условно осуђеног одговара кривичном делу које је извршио; условна осуда, дакле, може бити довољна одмазда за учињено кривично дело.

Кад се узме у обзир још и то да се одлагањем извршења главне казне не одлаже извршење и споредних казни, већ да се ове одмах извршују, онда се још јасније види како условна осуда представља казну.

Условна осуда не само да представља казнено зло, него је то казнено зло веће од *укора*, који противници условне осуде не само да признају за казну него га неки од њих чак и препоручују. Познато је, да је *Вах*¹⁴⁶ препоручивао шири обим примене укора као казне, којом се има да замени кратковремени затвор. Сам укор по себи ни у ком случају не представља оно зло које представља условна осуда, те је стога нелогично схватање да се укором задовољава одмаздена правичност а да се условна осуда с овом не може да сложи. Ова је нелогичност још већа, кад се зна, да је условна осуда у већини данашњих законодавстава скопчана с укором, који се одмах извршује чим је казна изречена. И по нашем пројекту закона о условној осуди (чл. 7) председник суда по прочитању пресуде којом је наређено одлагање извршења казне, дужан је да опмене осуђеног, а уз то и да га укори. Сем тога, укор се код условне осуде састоји у самом изрицању казне и тај је укор од већег дејства него што је укор који се изриче као самостална казна. Јер, докле први дејствује одмах, дотле се други изриче тек пошто пресуда постане извршном, дакле често после подужег времена кад укор више нема онога значаја који би имао де је изречен на главном претресу.

Да је замерка изнета против условне осуде нетачна види се још и из овога. Раније је речено (с. 7), да су данашња казненa законодавства усвојила теорију одмазде, и да казну узимају као правичну одмазду. Познато је, међутим, да сва данашња законодавства чине доста изузетака од овога правила т. ј.

¹⁴⁶ *Wach*, Die Reform der Freiheitsstrafe 18.

да у првом реду воде рачуна о интересима друштвеног живота па тек после о захтевима одмазде. Да се ово види, довољно је поменути само одустанак од тужбе приватног тужиоца, помиловање и т. д. Ниједна се од ових установа не слаже с теоријом одмазде, па су их ипак утвојила законодавства, која почивају на тој теорији. Питање је онда, да ли се такав изузетак не би требао да учини и с условом осудом кад одмаздена правичност већ допушта такве изузетке?¹⁴⁷

Несумњиво је, према изложеноме, да и апсолутна правичност и теорија одмазде, по схватању класичне школе, допуштају да се разни кривци, који су извршили исто кривично дело, казне разним казнама. И обратно, апсолутна правичност у много случајева не би била задовољена кад би разни кривци били кажњени истом казном. Докле један треба да буде кажњен строжом казном дотле други за исто кривично дело треба да добије блажну казну, па да се обема постигне једно исто дејство. Ово је очигледно у случајевима у којима су сви кривци заслужили кратковремену казну од неколико дана или недеља. Јер, докле за једнога тај кратки затвор не само да не представља никакво зло, него му напротив може бити врло згодан, као што је случај са скитницама зими, дотле би тај затвор за другога, који је дотле био честит и непорочан, представљао зло које је веће од зла, које је произишло из кривичног дела, и не говорећи о штетном утицају затвора на онога који у њ први пут улази. Условна би осуда у оваком случају била и довољно зло, које би одговарало апсолутној правичности, а и погодно средство за отклањање штетност дејства кратковременог затвора.

2. Друга замерка, такође од најчешћих и најважнијих, састоји се у томе *да се условном осудом слаби застрашавајуће дејство угрожења казном, т. ј. да се слаби генерална превенција која се постиже угрожењем казне.* Докле је прва замерка узета из теорија одмазде, дотле ова друга долази из теорије застрашења.

Заступници теорије застрашења сматрају, да ће се вршење кривичних дела сузбити на тај начин, што ће закон угрозити казном свако кривично дело, и што ће тај закон бити безусловно подједнако примењиван према свакоме: како према повратнику тако и према дотле неосуђиваном. То, што се зна

¹⁴⁷ v. Liszt, Vergl. Darstellung, Alg. Th. III 55.

да ће угрожена казна неизбежно бити и примењена, утиче на свакога застрашујући па онда и уздржавајући од вршења мераваног кривичног дела.

Међутим, кад се условном осудом ствара могућност да кривац избегне казну, онда на тај начин ако не ишчезава савсвим а оно бар слаби бојезан која долази од угрожења казном. Условном се осудом допушта извршење свих лакших кривичних дела, даје се грађанима дозвола (*Freibrif*) за кривична дела извршена први пут, као што вели *Кирхенхајм*.¹⁴⁸ Тако исто и Вах, који условну осуду сматра као акт чисто специјалне превенције, тврди, да ће она ослабити поштовање закону, да ће поткопати правни смисао па онда и цео правни поредак. Он вели: да би условна осуда значила исто што и изрека: „једанпут као ниједанпут.“¹⁴⁹ *Ајелијус* иде у овоме још даље, јер тврди да би се условном осудом давао чак и подстрек за вршење лакших кривичних дела.¹⁵⁰ Према томе, место да се условном осудом кривична дела сузбијају, она се њоме изазивају.

Да је и ова замерка неумесна, видеће се одмах чим се боље загледа у установу условне осуде.

Условна осуда, као што смо раније видели, није просто ослобођење већ казна своје врсте; према томе она дејствује и застрашавајући, и не само на осуђеног него и на околину. Помисао на све непријатности за време истраге, а нарочито на јавном претресу, за тим помисао на осуду, на неизвесност у којој осуђени живи за време пробе и на могућност накнадног извршења казне, као и неодложно извршење свих узгредних казни, несумњиво ће више дејствовати на све часне људе него неколико дана затвора или, што треба нарочито негласити, укор који противници условне осуде не само да признају за казну него га и препоручују. Кад се укору признаје застрашавајуће дејство, онда се оно условној осуди не може ни у ком случају порећи.

Тврђење противника условне осуде, да се њоме даје дозвола за кривична дела извршена први пут, да она значи

¹⁴⁸ Actes du congrès pénit. int. de St. Petersburg (1890) II 500 Rapport par Kirchenheim.

¹⁴⁹ Wach, Die Beform der Freiheitsstrafe 36,32.

¹⁵⁰ Appellius, Die bedingte Verurteilung 29. Исто тако у Die Gutachten der Präsidenten der Oberlandesgerichte und der Oberstaatsanwälte (Preussens) über die sog. „bedingte Verurteilung“ у *Листовим* Aufs. uud. Votr. I 482.

исто што и изрека: „једанпут као и ниједанпут,“ да се њоме даје чак и подстрек за вршење кривичних дела, — све то долази из недовољног познавања саме установе. Такве би замерке биле још и оправдане, кад би закон одређивао, да се кривци које закон унапред тачно одреди, за кривична дела, такође унапред одређена и под одређеним претпоставкама, *ipso facto* условно осуђују. Међутим ствар не стоји тако. Хоће ли оптужени бити условно осуђен или не, зависи само од нахођења суда. Одлагање извршења изречене казне није, дакле, за судију дужност већ само право, које он може употребити или не употребити. Судија ће, према томе, наредити одлагање извршења казне, кад нађе да је оптужени тога достојан, а неће наредити, кад нађе да је он недостојан, кад је он, вршећи кривично дело, можда рачунао на ту бенефицију, па макар да је извршио и једно незнатно кривично дело.

Јасно се из овога види, да ниједан, који се решава на извршење кривичног дела, не може унапред рачунати на условну осуду, те према томе она не може ни бити подстрек за вршење кривичних дела. Може се, истина, десити, да неко и изврши кривично дело држећи да ће му извршење казне бити одложено, само што таквих случајева не може бити много.

Кад се, дакле, има на уму, да се условно осуђују само честити људи, који су се први пут незнатно огрешили о закон, онда се за њих не може рећи, да ће их за извршење кривичног дела определити изглед на условну осуду и да ће рећи: „једанпут као и ниједанпут“. За њих је и условна осуда довољно зло, да их може застрашити и уздржати.

Да условна осуда не слаби генералну превенцију, па, према томе, да не поткопава ни правни поредак, најбоље доказује досадање искуство, које с њом имају законодавства. Нико није могао утврдити, да криминалитет расте због условне осуде. Напротив, досадање искуство, као што ћемо касније видети, с условном осудом показује добре резултате, што се види и из све већег продирања ове установе у законодавства.

3. Трећа замерка састоји се у тврђењу, да се условном осудом слаби љавна свесћ народа с једне стране, и да се вређа несумњиво љавно повређеног на задовољење с друге стране.

Условна осуда, веде њени противници, не може одговорити правној свести народа, јер овај никад неће разумети судију, који изриче казну и једновремено наређује њено извршење. Он тражи да се за свако доказано кривично дело из-

рече и права казна; од судије очекује само право и ништа друго. Народ би условну осуду изједначио с ослобођењем, што би довело до освете.

И повређени, веле они, има право на задовољење за нанету му повреду. До тог задовољења долази он на тај начин, што се над осуђеним има и да изврше досуђене казне. Условна осуда не задовољава повређеног, већ га упућује да сам себи осветом прибавља задовољење.¹⁵¹

И Државни Савет је истакао ову замерку у своме мишљењу о пројекту закона о условној осуди тврдећи, „да је редак приватни тужилац, који би се условном осудом кривчевом задовољио, те би тако то незадовољство било последица условне осуде, а узрок вероватан да тужилац какво кривично дело кривцу учини...“

И ова је замерка неоправдана.

Нетачно је, да се условном осудом вређа правни осећај народа. Јер и условна осуда је казна, која несумњиво више може да задовољи од укора. Никад се грађани неће бунити, што је одложено извршење казне човеку, који међу њима важи као честит, и за кога знају да је то незнатно кривично дело извршио или из нехата, или из неразмишљености или у изазвatom стању и т. д. Правни осећај грађана у таквим случајевима биће задовољен и оним злом које представља условна осуда,

Да условна осуда не стоји у опреци с народним правним осећајима најбоље доказује њено дугогодишње функционисање у земљама у којима је заведена. Правилно схваћена и правилно примењена, условна осуда ће у пуној мери задовољити правне осећаје народа.

Још мање се условном осудом доводи у питање право повређеног на задовољење.

И ако законодавац о задовољењу повређеног треба да води рачуна, ипак оно не сме доћи на прво место, нити сме бити најважније. Сузбијање криминалитета спада у питања јавног поретка. Од општих интереса зависи у првом реду како

¹⁵¹ Actes du congrés pénit. int. de St. Petersburg (1890) II 499; *Appellius*, Die bedingte Verurteilung 34; Die Gutachten der Präsidenten der Oberlandesgerichte und der Oberstaatsanwälte (Preussens) über die sog. „bedingte Verurteilung“ у *Листовим* Aufs. und. Vortr. I 480.

ће се то питање уредити, те с тога интереси појединца морају ићи за општим интересима.¹⁵²

Међутим условна осуда задовољава најважније интересе повређеног, који се састоје у накнади штете и трошкова. Кад је у питању какво кривично дело које се извиђа по тужби приватног тужиоца, онда је овоме више стало до тога да дође до накнаде штете и трошкова, него до тога да оптужени издржи неколико дана затвора.¹⁵³ Зна се, опет, да је накнада штете много више обезбеђена у случају условне осуде но у случају кад осуђени мора да издржи изречену казну, јер се накнада штете и трошкова поставља као услов за неизвршење одложене казне. Изузетни случајеви, у којима пдвређени и поред овога не би био задовољан, не могу се узимати у обзир, и законодавац се због њих не може лишити једне овакве установе као што је условна осуда.

Све три до сад поменуте замерке, и кад би биле оправдане, у пуној мери вреде и за условно помиловање. С тога је и нелогично, да заступници условног помиловања овим замеркама доказују неоснованост условне осуде. *Лисџ* у овом погледу врло лепо вели: „Противници стално превиђају, да се условна осуда од условног помиловања разликује само у техничком извођењу, а да се никако не разликују у њиховој основној мисли и у њиховим дејствима. Са техничких разлога може се једној од ових мера дати превага над другом: принципијелне замерке међутим увек вреде у подједнакој мери за обадве.“¹⁵⁴

4. Противу условне осуде се често истиче замерка, да она задире у крунино право помиловања.

Не може бити сумње, вели *Кирхенхајм*, да се условна осуда изједначује с помиловањем. Данас се све више иде за тим, да се владаочево право помиловања сузи, међутим условном се осудом то право проширује и преноси једним делом с владоаца на судове, састављене махом из неискусних људи. Дајући судијама право помиловања, јако би се уздрмало правосуђе.¹⁵⁵ И са државноправног гледишта врло је сумњиво

¹⁵² *T. Perrin*, I. c. 129; *v. Liszt*, *Vergl. Darstellung*, Alg. Th. III 56.

¹⁵³ *Б. Марковић*, Условна осуда у Државном Савету 20.

¹⁵⁴ *v. Liszt*, *Vergl. Darstellung*, Alg. Th. III 56.

¹⁵⁵ *Actes du congrés penit. int. de St. Peters. II 500, Rapport par Kirchenheim.*

преносити право помиловања ма у ком обиму са круне на судове.¹⁵⁶

Кад условна осуда значи што и помиловање, а ово припада само круни, онда противници условне осуде тврде да је њу немогуће одржати у облику у коме се предлаже, већ да на место ње треба да дође условно помиловање. Приврженици условног помиловања овим управо хоће да докажу преимућство условног помиловања над условном осудом.

Нетачност свих ових тврђења најбоље ће се показати ако се боље загледа у суштину како установе помиловања тако и условне осуде.

Помиловање у најширем смислу јесте одрицање државе од њеног у конкретном случају већ посталог права на казну.¹⁵⁷ Стога, што се помиловањем ништи већ створено право државе на казну, оно и јесте основ ништења казне. Према томе, да ли се помиловањем обуставља истрага, или се њиме само уклања последица кривичног дела т. ј. казна, или се њиме ништи, баца у заборав и само извршено кривично дело па онда и све његове правне последице, — говоримо или о аболицији или о помиловању у ужем смислу или о амнестији. Право вршења помиловања припада владаоцу.

Разлог којим се помиловање данас оправдава јесте тај што се у њему гледа средство за изравнавање могуће диференције између строгих захтева права и захтева правичности и целисходности. Сваки закон представља једно апстрактно опште правило, и стога је немогуће правилно га применити на многостручност живота. Такво опште правило не може увек у довољној мери да води рачуна о индивидуалности сваког конкретног случаја, те је стога понекад казна која је по закону изречена, престрога, па онда и неправична. Оно што је у *опшће* целисходно и правично према закону, може се с обзиром на индивидуалност кривичног случаја показати као нецелисходно или као неправично. Помиловање дакле треба, као „правни вентил сигурности,“ на супрот укоченом генерелисању права, да задовољи захтеве правиче.¹⁵⁸

¹⁵⁶ *Olshausen* у *Erste Landesversammlung der Gruppe Deutsches Reich* (1890) 45.

¹⁵⁷ *v. Liszt*, *Lehrbuch des deutschen Strafrechts*.

¹⁵⁸ *v. Liszt*, *Lehrbuch...*

Сем овога, помиловање служи још и томе, да поправи могућу заблуду судије, у којој је овај био приликом изрицања казне, и која се више правним средствима не да отклонити. Оно дакле, служи као врховно средство за контролу судијског рада.

Помиловање се најзад оправдава и политичким разлозима. Оно може бити дато н. пр. стога, да се једној политичкој странци учини услуга, или из обзира куртоазије према којој страни држави, или као знак признања за учињене услуге и т. д.¹⁵⁹ У свима овим случајевима, дакле, не узимају се у обзир ни личност кривчева ни учињено кривично дело.

Као што се из изложенога види, помиловање је *акт извршне власти*. Владалац чини употребу од свога права помиловања по својој вољи и по своме нахођењу. У томе он није везан ни за какав закон. Хоће ли он дати помиловање, као и кад и у којим ће га случајевима дати, зависи од његове слободне оцене. *Стога помиловање и није правна установа.*

После овога лако је видети, да условна осуда није помиловање. На супрот помиловању, условна је осуда *правна установа*, јер је регулисана законом. Закон тачно предвиђа претпоставке, које се морају испунити, па да се може одобрити одлагање извршења изречене казне. Не зависи, дакле, од воље судије, хоће ли наредити одлагање или не, већ се он има при одлучивању тачно да држи закона. Докле помиловање зависи од воље владоца, дотле судија има да оцењује, да ли су испуњене претпоставке, које закон тражи, и ако нађе да су све претпоставке дате, дужан је да нареди одлагање извршења казне. Судија би се огрешио о закон, кад би противно урадио. Ако судија повреди закон, заинтересованоме је допуштено да путем правних средстава тражи корегирање судске одлуке.¹⁶⁰ Помиловање је међутим дефинитивно и не да се опровргавати. Сем тога, ваља имати на уму да је и условна осуда казна, и да према томе није искључена могућност, да и она буде предмет помиловања. Све ово и показује како је условна осуда правна установа и како, према томе, она не може бити помиловање.

5. Противу условне осуде се често износи и то, да она не може правилно да функционише, јер је судови не могу примењивати подједнако.

¹⁵⁹ T. Perrin, l. c. 147; A. Gross, l. c. 341.

¹⁶⁰ T. Perrin, l. c. 148; A. Gross, l. c. 342.

„Ја заиста верујем“, вели *Кирхенхајм* „да ће ова уставна бити извор произвољним мерама.“¹⁶¹

И други су тврдили, да би условна осуда довела до врло неједнаке праксе. Та неједнака примена, по њиховом мишљењу, долазила би отуд, што је у природи саме условне осуде да све зависи од слободне оцене судије, и што она не може у сваком конкретном случају бити везана за тачно одређене претпоставке. Кад се узме у обзир да разне судије могу бити разног мишљења о корисности и потреби ове установе, онда је јасно да је и поједини судови могу у разном облику примењивати. Све би то опет код народа створило уверење о неједнакој примени закона, јер би се многи, којима није допуштено одлагање изречене казне, позивали на другог који је исто кривично дело учинио, па га суд условно осудио.¹⁶²

Неправилна примена условне осуде долазила би, вели *Ајелиус*, још и отуда, што судови по кривичним поступцима, какви су данас, нису у стању правилно да оцене питање, да ли у поједином случају треба наредити одлагање извршења казне. Главни претрес је тако кратак и тако се мало грађе на њему износи, да се до индивидуализиране казне не може готово никад доћи.¹⁶³

Чак и кад би стајало све ово, ипак то не би био довољан разлог да се условна осуда одбаци. Међутим досадање искуство показује, да је и ова замерка неоснована.

Истина је да су судови условну осуду у прво време по њеном озакоњењу у многим државама неједнако примењивали. Докле је један суд био врло штедљив у доношењу условних осуда, дотле је други опет био и сувише раскошан. Највећа неједнакост у примени показала се у Белгији. Али овако није остало до краја. Као код сваке друге нове установе, тако су и код условне осуде судови у почетку били колебљиви. У Француској је та колебљивост трајала кратко време и данас се тамо нико не жали на неједнаку примену условне осуде од стране судова. И у Белгији је данас у томе погледу много боље. Министар Правде, који је позван да пази на примену закона

¹⁶¹ Actes du congrés pénit. int. de St. Peters. II 497, Rapport par Kirchenheim.

¹⁶² Die Gutachten der Präsidenten der Oberlandesgerichte und der Oberstaatsanwälte (Preussens) über die sog. bedingte Verurteilung у *Лисшовим* Aufs. und Votr. I 483; *Appelius*, I. c. 44; *Wach*, I. c. 35.

¹⁶³ *Appelius*, I. c. 10 и даље 44.

расписом својим од 12 августа 1901 скренуо је пажњу судовима на неједнаку и нарочито на превелику примену условне осуде, и позвао их да пажљивије примењују закон.¹⁶⁴ Повољан резултат овога расписа осетио се одмах. Данас се и у Белгији много боље примењује условна осуда но раније.

У осталом до апсолутне једнакости у примени условне осуде исто је онако немогуће доћи, као год што је немогуће подједнако примењивати ма који други закон. Треба се само сегити одмеравања казне, па видети како разни судови одређују неједнаке казне за иста кривична дела. Па ипак за то нико не тражи, да се укине казнени законик.

Нетачно је тврђење противника условне осуде, да је у природи њеној, да све зависи од слободне оцене суда. Закон, истина, не може да предвиди сваки конкретни случај, али је он *in abstracto* поставио погодбе под којима се може изрећи условна осуда. Које су све погодбе потребне, видеће се даље у трећем одељку. Код таквих општих погодаба, судија је једини у стању да оцени: да ли су те погодбе у поједином случају и испуњене, исто онако као што је суду остављено да оцени: да ли је оптужени заслужио оволику или онолику казну.

Кад судови имају право да осуде и да ослободе, онда се не да увидети зашто да не могу условно осуђивати. И осуду као и ослобођење судови изричу по слободној оцени доказа, а порота по свом личном слободном нахођењу. Па кад нема опасности за правосуђе од неједнаке судске праксе у овом погледу, извесно је да те опасности не би било ни кад би судовима било допуштено изрицање условних осуда.¹⁶⁵ Кад судије само правилно схвате установу условне осуде, кад правилно схвате народни живот, кад познају средину из које највише долазе кривци, — извесно је, да ће је правилно и примењивати, јер је условна осуда проста одлука за чије се доношење не тражи нека нарочита спрема.

Потпуно је нетачно тврђење, да судови по кривичном поступку, какав је он данас, нису у стању да оцене оптуженог, да виде да ли он заслужује ово благодејање или не. Чак и на оваком главном претресу, како је данас организован, суд може оценити да ли оптужени заслужује ову законску благост. Јер кад суд на основу података изнетих на главном претресу може

¹⁶⁴ *v. Liszt, Vergl. Darstellung, Alg. Th. III 24.*

¹⁶⁵ *Perrin, l. c. 133.*

у границама минимума и максимума да одмери казну оптуженоме, онда је непојамно зашто на основу истих података не би могао оценити и то : да ли оптуженог треба условно судити или не. И при одмеравању казне суд мора да обрати пажњу на личност кривчеву т. ј. на субјективну страну кривичног дела. Да би суд нашао у којој је мери оптужени одговоран, мора он обратити пажњу како на околности под којима је кривично дело извршено тако и на моралне и друге особине оптуженог, које суд сазнаје из грађе изнете на главном претресу. На исти начин има суд да реши и питање: заслужује ли оптужени да буде условно осуђен или не. Сем тога, законом може бити наређено, да се пре главног претреса прибаве тачни подаци о личности оптуженог тако да суд на главном претресу без тешкоће реши питање о одлагању извршења казне.

Условна је осуда творевина новог покрета у Кривичном Праву, творевина нове или позитивне школе, која на супрот класичној школи иде за индивидуализирањем казне. Позитивна школа хоће да се казна одређује према кривцу, а какав је он види се из дела које је извршио; казна, дакле, треба да се подешава с обзиром на моралне и друге особине кривца који је извршио конкретно кривично дело.

Тачност учења позитивне школе у овоме је ван спора, те је стога и условна осуда неопходна установа за индивидуализирање казне. Чим се усвоји принцип индивидуализирања казне онда се судији у многоме морају оставити одрешене руке, јер је само он у стању да оцени сваки конкретни случај.

Тражити да судија у примени условне осуде никад не погрешити или да све судије поједнако је примењују, значило би исто, што и тражити нешто немогуће. Од незнатније неједнакости у примени не може бити никакве штете по правосуђе, а веће неједнакости није тешко отклонити. Дужност је министра правде да у почетку обрати велику пажњу на функционисање ове установе и да својим упутствима корегира сваку њену неправилну примену. Тако радећи, после кратког времена, дошло би се до правилне примене условне осуде.

6. Поред *до сад поменутих* *замерака*, *противу* *условне осуде* *истиче се* *најзад* *и то,* *да је она* *показала* *рђаве* *практичне резултате* *у земљама* *у којима је* *заведена.*

Неоснованост овога тврђења доказује то, што се о практичним резултатима условне осуде не може још говорити с потпуном тачношћу. То се опет не може учинити прво стога, што је у највише држава статистика о условној осуди непоуздана, да се из ње могу изводити тачни закључци, а друго и за то, што у многим земљама, због краткоће времена, још и нема довољно статистике. Да се могу показати прави резултати, потребно је функционисање ове установе за више година. У овоме погледу може се узети у обзир Француска и Белгија, дакле земље у којима условна осуда најдуже функционише.

Познато је, да је Француска статистика добра, тачна и поуздана, и она доказује сасвим супротно тврђењима противника условне осуде. Статистика је тамо баш доказ о одличним резултатима, које је условна осуда показала. Статистика условне осуде у Француској од 1892—1904 показује ово¹⁶⁶

Године	Порота Cours d' assises	Првостепени судови tribunaux correctionnels		Свега	Опозивања	
1892	61	17881	11 ⁰ / ₀	17942	665	3,6 ⁰ / ₀
1893	36	20404	13,6 ⁰ / ₀	20440	885	2,3 ⁰ / ₀
1894	25	21377	13,6 ⁰ / ₀	21402	1147	1,9 ⁰ / ₀
1895	32	23288	15,2 ⁰ / ₀	23320	1261	1,5 ⁰ / ₀
1896	24	24205	17,3 ⁰ / ₀	24229	1507	1,3 ⁰ / ₀
1897	43	24835	17,7 ⁰ / ₀	24878	1712	1,5 ⁰ / ₀
1898	48	25431	18,7 ⁰ / ₀	25479	1632	1,3 ⁰ / ₀
1899	51	28497	23,6 ⁰ / ₀	28548	1831	1,4 ⁰ / ₀
1900	64	31427	27,3 ⁰ / ₀	31491	1917	1,5 ⁰ / ₀
1901	62	34532	30,2 ⁰ / ₀	34594	2081	1,5 ⁰ / ₀
1902	65	36809	31,2 ⁰ / ₀	36874	3137	2,1 ⁰ / ₀
1903	51	36618	30,8 ⁰ / ₀	36669	3344	2,1 ⁰ / ₀
1904	48	37697		37745	3248	2,0 ⁰ / ₀
				363611	24367	6,7 ⁰ / ₀

Као што се из овога статистичког прегледа види, порота је у Француској врло мало примењивала условну осуду, међу тим tribu-

¹⁶⁶ Статистички подаци узети су из: *Tarde*, La loi du sursis conditionnel et ses effets en France, Mitteilungen X 296; *Bérenger*, Des résultats de la condamnation conditionnelle, Mitteilungen X 302; *v. Liszt*, Vergl. Darstellung, Alg. Th. III 28.

naux correctionnels у довољној мери и то сваке године све више и више. Број опозивања сваке године је врло незнатан. Јер проценат недостојних, који се добија поређењем броја опозивања у једној години са целокупним бројем условних осуда којима се те године свршава петогодишњи рок за одлагање, јесте тако незнатан, да баш он показује како су резултати условне осуде врло повољни. Процент тих недостојних је н. пр. у 1904. години 2 а ранијих година још и мањи.

Чак кад би се узело да је овај начин рачунања нетачан, из укупног броја до сад изречених условних осуда од 1892. до 1904 и укупног броја опозивања за исто време, тако се исто јасно виде повољни резултати условне осуде. Од 363611 условно осуђених показали се недостојним т. ј. поново су извршили које кривично дело и због тога су имали да издрже и прву осуду само 24367, што представља 6,7% И овај је проценат, дакле, тако незнатан, да може послужити као доказ о добрим резултатима условне осуде.

Сви су у Француској задовољни функционисањем условне осуде. Њој се приписује заслуга, што је број повратника почео да опада. Умесно примећује *Tard* кад вели: кад се од укупног броја условно осуђених покаже недостојним само 2 или чак и 6%, питање је шта ли би било и колико би повратника било, да су свих оних 363611 издржали досуђени им затвор? Број повратника од 1892—1903 опао је са 20%¹⁶⁷ Па не само да је се смањило број повратника, него је и криминалитет у опште опао, што значи да је опао и број оних који се први пут осуђују. То најбоље доказује нетачност тврђења противника условне осуде, да је она подстрек за вршење кривичних дела, као и нетачност њихове изреке „једанпут као и ниједанпут“.

У Белгији условна осуда није показала задовољавајуће резултате. Статистика условне осуде у Белгији за време од 1890—1905 показује ово: (в. табелу на идућој страни).

Као што се из овога види, полицијски судови (tribunaux de police) су врло мало одлагали затвор а врло много новчану казну. Првостепени судови (tribunaux correctionnels), опет, чешиће су одлагали затвор него новчану казну. Уопште се види

¹⁶⁷ v. *Liszt*, *Vergl. Darstellung. Alg. Th. III 30.*

ГОДИНЕ	ПОЛИЦИЈСКИ СУДОВИ tribunaux de police		ПРВОСТЕПЕНИ СУДОВИ tribunaux correctionnels		СВЕГА
	одлагање затвора	одлагање новч. казне	одлагање затвора	одлагање новч. казне	
1890	104	6273	3293	4639	14309
1891	102	10734	3907	6450	21193
1892	269	21522	6145	9574	37510
1893	138	30438	5456	10666	46698
1894	175	34944	6114	10015	51248
1895	229	36595	5455	8829	51107
1896	366	44783	6033	10128	61310
1898	313	47255	5369	9388	62325
1899	243	50876	5506	10867	67494
1900	155	51458	6101	11004	68718
1901	197	57101	6022	10993	74313
1902	180	50103	5268	10373	65924
1903	162	45371	5579	10860	61972
1904	164	46019	4528	9791	60500
1905	127	49444	4610	9777	63958

да су белгијски судови много раскошнији у примени условне осуде од француских судова.

Неповољни резултати условне осуде у Белгији објашњиви су. Велики број опозивања није доказ да условна осуда није добра, већ узрок тим опозивањима треба тражити у нечем другом. Тај се узрок налази, на првом месту, у прекомерној примени условне осуде од стране белгијских судова; она се примењивала чак и у случајевима, који стоје у супротности са духом закона. Док се данас сматра као сасвим основано не допустити условну осуду код извесних казни, или, ако се и допусти, у ограниченој мери, дотле су белгијски судови отерали у крајност с условним осудама код новчане казне, дакле тамо где јој најмање има места. То је дало повода министру правде да 1901 изда распис, којим судовима препоручује, да буду штедљивији у доношењу условних осуда.¹⁶⁸

Узрок великом броју опозивања, на другом месту, налази се у рђавој и непоузданој белгијској статистици. Белгијска је статистика све до 1902 као опозивање узимала и случајеве, у којима је за време одлагања била изречена осуда на полицијску казну, дакле случајеве у којима по закону не наступа опо-

¹⁶⁸ v. Liszt, Vergl. Darstellung, Alg. Th. III 24.

зивање. Што се створило мишљење, да у Белгији условна осуда није показала добре резултате, има се поглавито приписати овоме рђавом речунању, јер оно удвостручава проценат опозивања него што га у ствари има.¹⁶⁹

Све се ово, међутим, даје поправити, и кад се ови узроци отклоне, условна осуда мора функционисати добро. Сама установа, дакле, није крива, ако резултати не буду повољни.

Ову замерку, т. ј. да је условна осуда показала рђаве резултате, не могу износити нарочито браниоци условног помиловања. Утврђено је, да условно помиловање у Немачкој не даје добре резултате, јер по немачкој статистици само је 80,20% за последњих седам година коначно добило помиловање.¹⁷⁰ Према томе проценат недостојних износио је 19,8, дакле знатно већи од процента у Француској а већи и од стварног процента у Белгији.

Да условна осуда не даје рђаве резултате, види се и по томе, што је ниједна земља у којој је она узаконена, није укинула. Међутим с условним помиловањем није тај случај, јер има земаља које су укинуле условно помиловање и на место њега завеле условну осуду, н. пр. Италија. Сем тога, условна осуда из године у годину све више улази у законодавства тако, да данас готово нема ниједне културне државе, која није бар предузела кораке за завођење условне осуде ако је није већ узаконила.

После свега до сад изложеног лако је увидети, да и у нас треба завести условну осуду. За њено завођење у Србији има чак више разлога него код других старијих и културнијих народа.

Доказано је раније, да и нашим казним системом влада казна затвора и то понајвише кратковременог затвора. Али је због посве рђавих казних завода штетно дејство кратковременог затвора много веће код нас него код народа чији су казени заводи боље уређени. Како теоретичари тако и наши практичари знају, да су многа кривична дела пре резултат лакоумности, неразборитости, страха, необичног искушења и да су извршена под многим олакшавним околностима, него

¹⁶⁹ *v. Liszt, Vergl. Darstellung, Alg. Th. III 25.*

¹⁷⁰ *v. Liszt, Vergl. Darstellung, Alg. Th. III 50.*

што су продукт злочиначке и укорене не покварености. Треба се само сетити многобројних телесних повреда, увреда, поништаја туђих ствари, малих, нарочито у нужди извршених крађа противстајања власти, кривичних дела из нехата учињених, као и многих других кривичних дела, чије извршење никако не доказује, да је учинилац зрео за затвор, а међутим су баш та кривична дела која испуњавају наше затворе.

У таквим случајевима се казном, коју судови морају да изричу по казном закону, не постиже ниједан од њених циљева. Напротив, кратки затвор таквом осуђенику само може да шкоди. Она га омаловажава како у његовим очима тако и у очима његове околине. Због ње је често подозреван свакоме, и смета му да себи нађе рада, после чега постаје равнодушнији, док га то понова не наведе на злочин. Ово је нарочито случај, кад ма и кратки затвор за собом повуче економско упропашћење како осуђеног тако и његове породице. Овоме треба још додати моралну заразу којој је осуђени стално изложен за време издржавања казне затвора. Непрестани додир с најгорим друштвом толико морално ослаби осуђеног, да се овај по ослобођењу не може да одржи у друштву, него понова чини злочин, који га место у затвор води на робију.

Нема ваљда судије, који у својој пракси није имао случајеве у којима је изричући кратки затвор био уверен да ће он по осуђеног бити само од штете, да ће га, можда, чак и упропастити. Један од знатних узрока поврату несумњиво се налази у кратковременом затвору.

Условна је осуда по својој суштини таква установа да у доста случајева може да послужи као врло погодно средство за замену кратковременог затвора, па онда и за отклањање његовог штетног дејства. Јер она, као нарочита врста казне, дејствује и репресивно и превентивно.

Она је нарочито погодна да сачува од поновног падања у грешку оне који су једаред погрешили и за то осуђени. Условна осуда утиче на осуђеног и моралишући, јер она појачава енергију осуђеног да истраје и да остане на правом путу. Кад се осуђени за све време пробе влада добро, онда му то постане и навика.

Међутим, какве ће резултате условна осуда показати, не зависи од ње, већ од тога, како ће је судови примењивати. Ако је судови правилно схвате, ако знају идеју на којој она

почива и ако знају шта се њоме жели постићи, добри се резултати морају показати. Истина, у почетку с њеном применом не може ићи глатко. Може бити и неједнаког примењивања, па и погрешака, али то никако не значи, да у опште не треба почети.

Какве ће резултате условна осуда показати, зависи у многоме и од министра правде, који не сме сматрати да је с доношењем закона све свршено. Он тек од тада има да се стара за његово извршење и да добро пази на његову примену. Нарочито треба да се пази на тачно вођење статистике, и да ову по службеној дужности саопштава свима судовима.

Др. Б. Марковић.

(СВРШИЋЕ СЕ)

ПАРЛАМЕНТАРНА ХРОНИКА*

РЕДОВНИ САЗИВ ЗА 1906

1. — У редовном сазиву за 1906, Скупштина се, у два маха, одгодила својом властитом резолуцијом: први пут од 25 октобра до 10 новембра 1906; други пут од 19 децембра 1906 до 10 јануара 1907. У првом случају председник је формално предложио, а Скупштина одлучила одгађање. Али посланицима је остављена дневница и за оно време докле Скупштина буде одгођена (међутим, кад се Скупштина одгоди Краљевим указом, дневница престаје тећи). У другом случају није се говорило о одгађању, него је прва идућа седница заказана читаве три недеље касније. У првом случају председник (Љ. Јовановић) ставио се на гледиште да се скупштинско право само одгађања оснива на члану 61 СП:**

„Скупштинске седнице затвара Председник са пристанком Скупштине, и за тим објављује: дан и сат у који се има сазвати идућа седница, и дневни ред те седнице“. — По нашем мишљењу, смисао је ове законске одредбе да Скупштина не мора држати сваки дан седнице, јер се може десити да нема сваког дана довољно спремљених послова, — и да се стога оставља њој да, према стању својих послова које она зна боље него ико други, сама одреди кад ће држати седнице. На тај начин она може оставити између својих седница већи или мањи размак; али то још не значи да она може, за неко време, свој рад са свим прекинути. Тумачити СП тако да се Скупштина, ако хоће, може самоодгодити, било би, тумачити га одвећ широко. Одгађање Скупштине предвиђено је у члану 54 У. Ту се говори о Краљевом праву да одгађа Скупштину, упоредо с његовим правом да Скупштину сазива, закључује, распушта. По редакцији члан 54 изгледа, да се Скупштина исто тако мало може самоодгодити као, што се може самосазвати, самозакључити и самораспустити. — Ми закључујемо да се самоодгађање Скупштине не само не оснива на СП, него се још не може довести у

* В. *Архив*, октобар, новембар, децембар 1906, и јануар 1907.

** Скраћења: У = Устав; ИЗ = закон о изборима народних посланика; СП = закон о пословном реду у Народној Скупштини.

склад ни са У. То је једна пракса која се почиње стварати независно од законских текстова, па чак и њима на супрот. Таквих примера има и у другим државама. Нпр. у Прусској, где, поред оног одгађања парламента које врши Краљ на основу Устава, постоји још једно самоодгађање парламента, које се не оснива ни на каквом законском тексту. И, сасвим као код нас, чланови парламента не примају дневницу у првом, а примају у другом случају.

2. — Поводом извештаја верификационог одбора, 6 октобра 1906, отворило се питање да ли свако мешање полиције у изборе представља једну изборну неправилност, или је то случај само с оним мешањем које је ИЗ предвидео као једну изборну кривицу. Приликом једног избора, полицијска је власт изјављивала жељу да грађани гласају за једног извесног кандидата. Верификациони одбор је нашао да то није околност „која би утицала на резултат избора“, јер чл. 130 ИЗ кажњава само принуђивање и застрашивање бирача, а не и утицање на њега простом изјавом жеље. На супрот овоме, посланик Д. Пећић позвао се на члан 77 У, који проглашава начело слободe избора. ИЗ тога је извео да је полицији забрањено свако мешање у изборе, а не само оно које би се могло оквалификовати као принуда одн. претња у смислу члана 130 ИЗ. Судска власт може казнити само ону повреду слободe избора за коју је као за нарочиту кривицу предвиђена казна у ИЗ. Али Скупштина може уништити сваки избор који није извршен слободно, без обзира на то да ли акти којима је слобода избора повређена, повлаче собом казну или не. Следствено, она може поништити један избор и због таквог мешања полиције које не би било никакав деликт. — Ми налазимо да је у овом спору између верификационог одбора и посланика Пећића право било на страни овог последњег. Слобода избора јесте основно начело нашег изборног права, што значи да приликом вршења своје бирачке функције грађани морају бити слободни не само од притиска него и од утицања полиције. За време избора полицијска власт мора се држати строго неутрално, — и чим изиђе из те неутралности, она ствара једну изборну неправилност, па ма да том приликом и не учини никакву нарочиту изборну кривицу. По мишљењу верификационог одбора изашло би да полицијска власт има права да се меша у изборе, у колико јој то не би било изречно забрањено под претњом казне. И на пр. пошто ИЗ кажњава полицијско мешање само приликом састављања и истицања кандидатских листа а не и после, то би за све време изборне борбе полицијска власт могла агитовати као која било партијска организација. Могла би, дакле, препоручивати плакатима поједине кандидате, приређивати зборове у њихову корист и т. д. Ови закључци који проистичу из мишљења верификационог одбора, најбоље показују да се оно не да бранити.

3. — Раније, Скупштина је била поставила као правило да за извесне кривице посланике никако не издаје суду. На пр. за противстајање власти, за изборне кривице, за кривице по закону о штампи... Све те кривице она је обухватила заједничким, према сасвим произвољним називом политичких кривица. У сазиву од 1906 Скупштина је почела да одступа од тог правила. Она не разликује више између политичких кривица за које не издаје, и неполитичких за које издаје. Она сада издаје за сваку кривицу о којој нема сумње да је подметнута једном посланику управо тога ради, како би он био спречен у вршењу своје посланичке дужности. Под подметнутим кривицама разумеју се не само оне кривице које би подметнула власт, него и оне које би подметнула приватна лица, на пр. из партијске освете. Да ли се има посла с правом или с подметнутом кривицом, то је наравно једно фактично питање, које се у сваком случају мора нарочито решавати.

До овог новог гледишта Скупштина је дошла тек после једне дуге дебате (19 и 20 октобар 1906). У току дебате обележила су се у главном два мишљења, мишљење посланика В. Маринковића и мишљење министра унутрашњих дела С. Протића и посланика В. Вељковића. Маринковић није био ни за стару ни за нову скупштинску праксу: он је предлагао да се посланик ни у ком случају не издаје суду за време сазива, него само за време између два сазива. С једног гледишта, он је ишао даље од старе праксе: по старој пракси посланици се само за политичке кривице нису издавали; по Маринковићу пак они се за време сазива не би издавали ни за какве кривице, дакле ни за неполитичке. С другог опет гледишта, Маринковић је остајао иза старе праксе: по њој се посланици нису издавали никако за политичке кривице; по Маринковићу пак изгледа да су и за те кривице могли бити издавани, у времену између два сазива. У прилог свом мишљењу Маринковић је наводио да је присуство посланика у Скупштини нужно због једног државног посла, и да се стога не може спречавати чак ни акцијом судске власти. Додао је да се издавањем посланика суду кажњавају његови бирачи, који на тај начин остају без свог представника у Скупштини. — Протић и Вељковић заступали су оно мишљење које је најзад победило у Скупштини. А то је да за све кривице које не би биле подметнуте, посланика треба издавати суду, и то за време самога сазива. На супрот Маринковићу они су тврдили да посланици могу и за време сазива одговорати пред судом за своје кривице, ако Скупштина на то пристане. Да је одиста постојао неки државни интерес који не би допуштао издавање посланика за време сазива, Устав би без сумње био прописао да издавање посланика које Скупштина одобри, може вредети само за време између два сазива. Најзад има случајева кад је у самом интересу Скупштине да

што пре изда посланика суду. На пр. ако се оптужује за какво прљаво дело. Државни послови које Скупштина свршава, само би патили, ако би у њима учествовала лица под таквим оптужбама. Овим разлозима могли би се додати још и ови. Као год што државни интерес изискује да народни посланици не буду ометани у вршењу својих дужности, тако исто државни интерес изискује да сваки кривац одговара пред судом за своју кривицу. У случајима кад та два интереса дођу у сукоб, треба имати на уму да је присуство окривљеног посланика потребније пред судом него у Скупштини. Јер док се за скупштински рад не тражи присуство свију посланика, дотле је за рад суда потребно присуство оптуженога. Навод да се издавањем посланика суду кажњавају његови бирачи, неоснован је бар с правног гледишта: у модерној држави посланик се сматра као државни орган а не као представник својих бирача; ако државни интереси изискују да се он изда суду, његови бирачи немају шта да протестују.

Ми закључујемо да је нова пракса скупштинска потпуно умесна. Да је У. хтео да се за извесне т. зв. „политичке“ кривице посланици никако не издају, или да је хтео да се не издају за време сазива, он би то био рекао. По тексту Устава, посланик одговара за своје обичне кривице као сваки други грађанин. Сва је разлика у томе што је узимање посланика на одговор скопчано с нарочитим формалностима: на име тражи се претходни пристанак Скупштине. Зашто се те формалности прописују? У правној теорији расправљено је да се оне прописују само стога да би Скупштина могла заштитити посланика од подметнутих кривица. Посланик се налази у већој опасности од тих кривица него обичан грађанин, јер својим радом пре може навући на себе Владина гоњења и партијске мржње. Према томе, и наша је Скупштина поступила правилно, кад је, после извесног лутања, одлучила да посланике издаје суду за све кривице сем оних о којима би сумњала да су подметнуте.

4. — 5 јуна 1907 била је велика дебата о томе (1) да ли посланик-судија може, без претходног одобрења Скупштине, бити суђен од Касационог Суда за дисциплинске кривице, и (2) да ли за тим, по пресуди Касационог Суда, може бити премештен из једног суда у други*.

Случај који је дао повода овој дебати састајао се у овоме. Министар правде оптужио је Касационом Суду судију ваљевског првостепеног суда Михаила Радивојевића, који је у исто време био и народни посланик. Касациони Суд је нашао „да није потребно да за Радивојевића тражи одобрење Народне

* У Архиву, октобар 1908, Г. Мих. П. Јовановић, у својој расправи „Три спорна питања из закона о судијама“ дотакао се и ова два питања. Као што ће се видети из нашег даљег излагања, ми смо дошли до истих закључака до којих и Г. Мих. П. Јовановић.

Скупштине јер... се одредба чл. 124. Устава односи само на кривице чисто казнене природе, и на кривице о грађанским споровима, кад суд дужника има да притвори, и да се не односи на дисциплинске кривице“. После овога Касациони је Суд изрекао над Радивојевићем казну премештаја. Истина чл. 17 ИЗ забрањује премештај посланика - чиновника у друго место или у другу службу „за време трајања посланичког мандата“. Али, по мишљењу Касационог Суда, ова се одредба не односи на све чиновнике већ само на оне којима није као судијама ујемчена независност. — Премештен по тој пресуди Касационога Суда, Радивојевић се жалио Државном Савету противу указа о свом премештају. Његову жалбу Савет је одбацио као неосновану.

То је у Скупштини дало повода једној интерпелацији про-противу министра правде, који је био премапотписао указ о Радивојевићевом премештају. Одлука није донета никаква, јер је интерпелација била повучена пре гласања, али у току дебате, и Касациони Суд и Државни Савет и министар правде били су нападани с много енергије. Њима је замерано да су повредили члан 124 У и чл. 17 ИЗ. Посланик Ј. Продановић задржао се на повреди чл. 124 У. Тај члан гласи: „Без овлашћења Народне Скупштине посланици не могу се узимати на одговор, нити ставити у притвор за кривицу или за дугове.“ Ударајући гласом на то да је овде реч о кривицама у опште, Продановић је тврдио да се без скупштинског овлашћења посланик не може узети на одговор ни за какву кривицу, дакле не само за обичну него ни за дисциплинску. Према томе Касациони Суд, који је и без питања Скупштине узео на одговор Радивојевића по једној дисциплинској кривици, био се огрешио о једну изречну уставну одредбу. Сав Продановићев говор био је акт оптужбе противу Касационог Суда.

Посланик Д. Јоксимовић узео је Касациони Суд у одбрану. По његовом тумачењу, чл. 121 У односи се само на оне кривце које повлаче собом притвор, „а притвор долази било за кривице прописане у кривичном законнику, било за дугове, дакле због кривице која је предвиђена грађанским поступком“. Дисциплинске кривице остају ван домаћаја чл. 124, — и пошто је Касациони Суд судио Радивојевићу по једној дисциплинској кривици, то се не може узети да је он дошао у сукоб с чланом 124. Ипак зато Јоксимовић није налазио да је у случају Радивојевићевом све у свом реду. Ако није повређен чл. 124 У, повређен је чл. 17 ИЗ. Касациони Суд је могао и без скупштинског овлашћења узети на одговор једног посланика по дисциплинској кривици, али казну премештаја коју је Касациони Суд изрекао над тим послаником, министар правде није смео извршити. Јер чл. 17 ИЗ каже да чиновници-посланици не могу бити премештени без свога пристанка. Касациони је Суд узео, истина, да се чл. 17 не односи на су-

дије, већ само на оне чиновнике чија независност није обезбеђена. Али на супрот томе Јоксимовић је тврдио да је чл. 17 састављен у тако општим изразима, да се мора узети да важи за све чиновнике а не само за једну њихову врсту. По Јоксимовићу дакле, главни кривац у Радивојевићевом случају није био Касациони Суд него министар правде, — министар правде који је противно чл. 17 ИЗ преместио једног чиновника-посланика без његовог пристанка.

По нашем мишљењу, у случају Радивојевићевом нема ничег неправилног: нити је повређен члан 124 У нити члан 17 ИЗ. Члан 124 није повређен стога што се он односи само на обичне кривице а не и на дисциплинске. У њему се говори о „притвору“ и о „хватању на делу“, а „притвора“ и „хватања им делу“ има само код обичних кривица. У осталом, у члану 138 СП који има да утврди скупштински поступак у случају члана 124 У, стоји изреком: „Ако се народни посланик оптужује за какво *кривично* дело учињено ван зграде скупштинске, или за другове, судска власт ће поступати према члану 124 Устава“. У страном законодавству, такође, сматра се да посланичка неповредност постоји само за обичне кривице. Прописе немачког законодавства који одговарају нашем члану 124 У, немачки државно-правни писац Лабанд назива прописима *казнено-судског* поступка. У Француској постоји спор чак око тога, да ли се посланичка неповредност простире на све обичне кривице, или само на злочине и преступе, без иступа. Ограничавање посланичке неповредности на обичне кривице, са свим је разумљиво. Обичне кривице могу повући собом притвор, који спречава посланиково присуство у Скупштини. То код дисциплинских кривица није никада случај. Намера законодавчева, међутим, није била да заштити посланика од свију могућих судских мера, него само од оних које би му могле сметати у вршењу његовог мандата.

Као што није повређен члан 124 У, тако у Радивојевићевом случају није повређен ни чл. 17 ИЗ. Али, и ако се у крајњем резултату слажемо с Касационим Судом, ми нисмо у стању усвојити његову аргументацију. По његовом тумачењу, чл. 17 не односи се на све чиновнике, већ само на оне којима није ујемчена независност. Ми држимо, као и Јоксимовић, да се чл. 17 односи на судије, и ако је овима обезбеђена независност. Члан 17 говори о чиновницима који су у исто време посланици. Природно је претпоставити да је он мислио на све чиновнике који могу бити посланици, па следствено и на судије, чије су функције по члану 98 У подударне с посланичким мандатом. Али ми налазимо да има други један разлог због кога се Радивојевићев случај не може подвести под члан 17. По том члану чиновник-посланик није заштићен од сваког премештаја, већ само од онога који одлучује министар по својој дискреционој моћи. Од онога премештаја који изриче на

име казне судска власт, он није заштићен. Јер (1) члан 17 каже да чиновник-посланик не може бити премештен *без свога пристанка*. Сам тај израз сведочи да се овде мислило на онај премештај који не наступа ни по каквој нужности, који, дакле, ако заинтересовано лице на то не пристане, може изостати. То је очевидно само онај премештај који министар по својој вољи одлучује. То не може никако бити онај премештај који судија, по законској нужности, изриче на име казне. Тај премештај, већ по својој дефиницији, стоји изнад свачије воље, па следствено и изнад воље заинтересованог чиновника. (2) У том истом члану 17 предвиђа се могућност да чиновник-посланик буде отпуштен по пресуди редовних судова. Ако би се сада узело да такав чиновник ни по судској пресуди не може бити премештен, онда би изишло да је он једним истим чланом обезбеђен од судског премештања, које је мање зло, а није обезбеђен од судског отпуштања, које је веће зло. (3) Зашто је члан 17 сматрао за потребно да обезбеди чиновнике-посланике од пензионисања и премештања које би наступило без њиховог пристанка? Просто зато што они, као посланици, могу доћи у сукоб с оним министром под којим, ван Скупштине, стоје као чиновници, — и што онда тај министар може употребити противу њих своју дискрециону моћ премештања и пензионисања као једно средство партијске освете. Али ако је то смисао члана 17, његови прописи не могу имати никакве примене у оном случају кад о премештају чиновника-посланика одлучује један независан суд, с којим он, као посланик, не може доћи ни у какав сукоб, и за који се претпоставља да високо стоји изнад свих партијских обзира.

Слободан Јовановић.

— Наставиће се —

СУДСКА ХРОНИКА

Може ли се развести брак по истеку петогодишњег одвојеног живота и на захтев само једне брачне стране?

Поред оних законских узрока за развод брака, који су побројани у § 94. грађанског законика, накнадно, 1890. год., предвиђен је специјалном одредбом чл. 218. закона о цркв. властима још један. По тој одредби „ако се у парници за развод брака досуди одвојен живот, па се муж и жена у року од пет година не измире, епархијски ће духовни суд после тога рока, на захтев обе парничне стране развести брак.“ Дакле, петогодишњи одвојен живот по судској пресуди представља специјалан законски узрок за развод брака.

Но у судској пракси приликом примене овога чл. 218. зак. о цркв. властима јавила су се разна тумачења. Епархијски духовни судови неједнако су схватили прави смисао речи: „на захтев обе парничне стране.“ Једни су били мишљења да те речи треба разумети тако, да обе стране једновремено т. ј. и једна и друга парнична страна морају изјавити вољу за развод брака; док међутим други су опет налазили да је горњим речима законодавац изразио ту мисао, да се брак разводи на захтев обе т. ј. *ма које* парничне стране.

И за једно и за друго мишљење судови су увек изналазили извесне разлоге. Доводећи у везу чл. 218. зак. о цркв. властима с § 102. грађ. зак., по коме се одвојен живот — „разлучење ол заједничког живљења“ — сматра „као и други покушај примирења између супружника“, они су изводили закључак, да кад се ни тим законским средством не постигне измирење то значи, да је покушај остао без успеха. Па пошто никаква друга средства у циљу измирења законом нису предвиђена, то излази, да употребу овога другог покушаја треба сматрати у исто време као *последње* средство, после кога не може се ништа више у корист одржања брака предузимати, те, чим ма која парнична страна изјави жељу за развод, брак треба развести. С друге пак стране, узевши у обзир, да се одвојен живот досуђује махом у оним приликама кад парничари нису у

стању да докажу ни један законски узрок за развод брака, а међутим обе стране поред свега тога ипак неодступно захтевају да се њихова брачна веза раскине, не пристајући никако на продужење заједничког живота, понеки епархијски судови долазили су до закључка, да је законодавац услед тога нарочито баш хтео да обе стране траже развод брака, како би се на тај начин обезбедиле оне користи, које брачна веза собом по закону доноси.

Да би учинио крај овако неједнаком тумачењу поменуте законске одредбе Велики Духовни Суд, као суд друге и последње инстанције за брачне спорове, одлуком својом од 29. маја 1904. год. Бр. 330. скренуо је пажњу министру црквених послова на ову појаву, молећи га да преко министра правде, а у смислу тач. 2. § 16. закона о устројству Касационог Суда изиште мишљење Опште Седнице Касационог Суда: како треба разумети чл. 218. зак. о црквеним властима.

Касациони суд, тим поводом, у својој општој седници од 30. октобра 1904. год. Бр. 6216. већином гласова реши, да се чл. 218. зак. о црквеним властима има тако разумети: *да се на захтев ма које парничне стране може брак развести од стране епархијског духовног суда, ако се у парници за развод брака досуди одвојен живот, па се муж и жена у року од пет година не измире.*

За овакво тумачење чл. 218. Касациони се Суд руководио овим разлозима:

„Ако би се узело, да је у парницама за развод брака, у којима је претходно од епархијских духовних судова досуђен парничним странама одвојен живот, примена чл. 218. зак. о црквеним властима, условљена *само вољом и захтевом обеју парничних страна*, онда би се такво разумевање могло правдати једино тумачењем из употребљених речи у овом законском пропису по њиховом етимолошком значењу.

„Али такво извођење било би противно не само циљу и тежњи установе, на коју се тај законски пропис односи, него, не би се оно правдало ни оним законским прописима који са чл. 218. зак. о црквеним властима стоје у органској и непосредној вези, и који с њиме чине једну целину.

„Ово се гледиште оснива на овим разлозима:

„А.) Прописима Грађанског Законика и Закона о црквеним властима загарантовано је право тужбе за развод брака обема парничним странама, и, по чл. 200. и 201. Закона о црквеним властима епархијски духовни суд извиђа и суди брачне парнице како, на захтев *обеју парничних страна*, тако и на захтев *ма које од њих*, те по томе, не може једна парнична страна ограничавати и оспоравати ово генерално законско овлашћење другој парнич-

ној страни, — ако постоје законски услови за развод брака — ни у ком случају, па ни у оном који је предвиђен чл. 218. Зак. о црквеним властима, само зато, што је употребљен нетачни израз „на захтев обе парничне стране,“ јер као што ће се из даљег излагања видети, ни сам овај погрешно редигован израз не садржи тенденцију и смисао, да се развод брака по истеку рока од пет година развојеног живота, може развести само ако га *оба* парничара захтевају, а не и ма који од њих; Јер,

„Б.) Одвојен живот, који духовни суд досуђује парничним странама, јесте једна законска превентивна мера, којом се отклања за време развод брака, нарочито кад за исти нема стварних и оних узрока који су наведени у §§. 94,95 и 96. Грађ. Законика; он је само привремено раздвајање брачника од заједничког живота и продужено време за мирене завађених супруга; он је по §. 102. Грађ. Зак. други и последњи покушај помирења између супружника у циљу одржања и продужења брачне заједнице, ком је одвојењу тога ради одређено и време трајања са максималним роком од пет година, — члан 218. Зак. о црквеним властима; и.

„В.) Одвојен живот, који духовни суд пресудом досуђује супружницима, и тиме чини последњи покушај за измирење завађених страна, а у току поведене парнице за развод брака, јесте установа јавног поретка и благонравља, те се по § 13. Грађ. Зак. не може мењати и преиначавати вољом или уговором интересованог лица, тим пре, што се та установа и примењује по службеној дужности и иницијативом духовног суда, а не по захтеву завађених брачника.

„Ови су разлози од решавајуће вредности за одговор на постављено питање, који се по њима има свести на то: да ће се по чл. 218. закона о црквеним властима развести брак *на захтев ма које парничне стране*, ако се оне не измире у року од пет година досуђеног им одвојеног брачног живота, јер кад је и мужу и жени признато право за подизање парнице око развода брака — чл. 218. Закона о црквеним властима, и кад по члану 200. истог закона духовни судови извиђају и суде парнице око развода брака и на захтев ма које парничне стране, онда је сасвим логично, да свака парнична страна, како муж тако и жена, не губи то право до краја такве парнице, и да јој се то право не можц одрећи и поништити ни у случају чл. 218. Зак. о црквеним властима, јер и израз у овом законском пропису „на захтев обе парничне стране“ према наведеним речима не може имати друго значење, него да је законом свакој страни, и мужу и жени, зајемчено право тражења развода брака, ако се после

пет година одвојеног живота не измире, јер ако би се усвојило противно тумачење, т.ј. да се само на захтев обеју парничних страна може брак развести, а не на захтев ма које стране, онда се мимо наведенога то тумачење не би могло правдати још и са ових разлога:

„а) што би се законодавац несумњиво јасније и одређеније изразио за такву наредбу, па би употребио израз: само на захтев обе парничне стране, или какав други реченични облик, који би ту његову вољу показао;

„б) што би онда право једне парничне стране за тражење развода брака, које она има по прописима Грађанског Законика и Закона о црквеним властима, било илузорно, ако би се претпоставило да јој то право зависи од расположења и воље друге парничне стране;

„в) што би у таквом случају установа одвојенога живота имала карактер једног ванзаконског стања, јер би се тај одвојени живот брачника продужио и после оног максималног рока од пет година, који је законом и пресудом духовног суда одређен, а то закон не допушта, и после, то би било противно праву оне стране, која тражи развод брака;

„г) што би се тиме дало право располагања оној парничној страни која не пристаје на развод брака, да после истеклог петогодишњег рока одвојеног живота, својим упорством или којим другим неоправданим актом мења и преиначује једно законско определење, које је установљено у интересу јавно-правном (Гојко Никетић, Одлуке Опште Седнице Касационог Суда књ. I. стр. 190 — 193).

Но без обзира на све разлоге изнеге у овој одлуци Опште Седнице Касационог Суда њено тумачење ипак није правилно. Оно не одговара изјави самог законодавца о смислу, који је он дао поменутој одредби приликом њеног формулисања. О томе нас уверава историја постанка и израде садашње одредбе тадашњег чл. 218. зак. о цркв. властима.

У првобитном предлогу закона, који је поднет био Народној Скупштини на озакоњење указом од 26. марта 1890. год. није било ни једне одредбе сличне по садржини са садашњим чл. 218. О томе нема помена ни у примедбама Државног Савета ни у извештају изабраног одбора за преглед и оцену поменутог законског предлога. Тек на другом читању један посланик (Пера Николић), мотивишући тиме, што одвојен живот, који се досуђује супружницима, „може да служи на штету јавног морала“ предложио је био као други став код тадашњег чл. 206. овакву допуну:

„Ако се у брачној парници досуди брачницима одвојен живот, онда такав одвојен живот не може трајати дуже од 5.

година; после тога рока, брак ће се развести на захтев ма кога брачника.“

Тим поводом се у Скупштини развила врло жива дебата, у којој је главни предмет био само максимални рок. Једни су били мишљења, да је предложени рок мали, а други — да је сувише велики или су били сасвим противни предлогу. Услед тога је ова предложена допуна на захтев известиочев упућена била одбору на оцену и мишљење. Одбор је нашао да предложена допуна треба да дође као нов члан, и у неколико је изменио и сам текст, тако, да је по одбору мишљењу овај предлог имао да гласи у свему овако као што сад гласи чл. 218. И тада је опет била дебата, али не толико о року колико о томе, да ли да се развод брака допусти по предлогу посланиковом „на захтев ма кога брачника“ или онако као што га је одбор стилизовао: „на захтев обе парничне стране.“ Једни су заступали мишљење предлагачево зато, што би у противном, веле, могле бити злоупотребе нарочито од жена, којима би у одвојеном животу било досуђено издржавање од мужа, и сем тога, што има и таквих случајева где се никако не могу сложити обе стране. Но већина је усвојила одборску редакцију са разлога тога „да би се спречиле могуће злоупотребе и од једне и од друге стране,“ јер као год што има жена, које би због свога издржавања осујећавале развод, тако исто може да буде и мужева који би на рачун брака терали спекулацију најниже врсте. И тако је Народна Скупштина усвојила мишљење и редакцију одборске већине, по којој се на основу петогодишњег одвојеног живота по судској пресуди брак може развести само на захтев *обе парничке стране*.

Према томе, пошто се из претреса закона јасно види покуда законодавчева и тачан смисао одредбе чл. 218. закона о црквеним властима, правилније је било одвојено мишљење, мишљење једног судије, са којим се сложила мањина чланова Касационог Суда приликом тумачења горње одредбе. То мишљење гласи:

„Кад у чл. 218. закона о црквеним властима стоји: „да се брак може развести на захтев обе стране,“ — онда је тим јасно изражена мисао законодавчева, којом се ишло на то, да се брак не раскида олако, на захтев ма и једне стране. Зато сам мњења да се не може овај члан друкче објаснити и да свако противно објашњење иде на измену дотичног члана за шта је надлежно законодавно тело, а не Касациони Суд.“

Др. Чед. Митровић

Који је суд надлежан за расправљање спорова о адвокатским наградама до 200 динара?

У колико је то нама бар познато, одговор који пракса на ово питање готово у опште даје, гласи: да су у тим случајевима надлежни општински судови, по § 6. грађ. суд. поступка. Није нам познато да је о томе до сада ма шта писано, па не знамо шта о томе питању мисле шири правнички кругови, али већина правника, чије смо мишљење о томе усмено тражили, нагињу и сами овом истом одговору. Истина, у „Браничу“ за 1887. г. налази се једно саопштење г. Ст. Максимовића поводом извесних извиђања, која је вршио тадањи председник пожаревачког окружног суда, а по доставама неких лица да им је од неких адвоката наплаћена претерана награда, и ту је г. Максимовић доказао да је тај поступак председника суда био незаконит, јер по §. 52. зак. о правозаст. спорове о количини награде између адвоката и властодавца расправљају *судови*, а не *стљаргшине* судова. Тиме, разуме се, није дат одговор и на горње питање; тиме је само потврђено да су за расправљање ових спорова надлежни *судови*, али није казано и који баш од свих оних судова, који постоје по закону о судском поступку за извиђање и суђење спорова грађанске природе уопште.

Нама, међу тим, изгледа да је одговор на горње питање доста јасно дао сам закон о правозаступницима. Да нема о томе ни једног другог законског прописа осим § 52., ипак би на први поглед било јасно да су за расправљање ових спорова надлежни првостепени судови. Наиме, у другом одељку овога параграфа предвиђено је, да суд, при одређивању адвокатских награда, неће руководити величина спорне суме, „него вештаствена заслуга у положеном труду и употребљеном *правном знању*“. Потребно је, дакле, пре свега, да чланови судова, који би расправљали ове спорове, имају бар минимум правничких својстава, па да би могли одговорити своје задатку који им је законом намењен. Јасно је пак да општински судови, по квалитету својих чланова, нису у стању ни приближно да схвате и оцене тај ступањ употребљеног правног знања од стране адвоката при заступању свога властодавца; док се овај прекор првостепеним судовима не може нипошто учинити.

Но овакво тумачење потпуно се поклапа и са тежњом законодавца, која је јасно изражена у готово целом једном одељку закона о правозаступницима, тамо где се говори „о награди и трошковима правозаступника“. Забрањујући у § 40. да правозаступник закључује ма какав уговор о награди са својим властодавцем, а у § 41. да он може прекупити у име награде који део парнице, и прописујући у § 50. таксе за рад правозаступника, законодавац је очевидно хтео да првенствено заштити интересе властодавца од несавесних правозаступника, да спречи глобљење и експлоатисање оних којима су потребне

адвокатске услуге, а који су у тренуцима кад своју ствар предају адвокатској бризи томе јако подложни због велике неизвесности и сумњивости саме те ствари. Закључак, дакле, да је законодавац хтео у § 52. да расправљање спорова о адвокатским наградама повери судовима већег ауторитета, према наведеном је потпуно логичан, и ова се надлежност првостепених судова јавља управо као неопходна санкција напред поменуте тежње законодавчеве, установљена првенствено ради једног јавног интереса, што је за решење постављеног питања од нарочите важности.

Но ми држимо да се овакав закључак да извести и из саме редакције првог одељка § 52. Томо је, наиме, речено да онде „где се спор између властодавца и правозаступника о количини награде и других трошкова породи, *суд решава*“. Питање је, дакле, који је тај суд? Свакако, кад о томе ништа ближе није речено, мора се узети да је то онај исти *суд*, о коме се *само ипак* у целом закону спомиње. То је, дакле, онај исти *суд*: при коме се адвокат поставља (одељак „о постављању правозаступника“); без чијег се знања адвокат не сме удаљавати из оног округа за који је постављен (§ 25.); који има право кажњавања према адвокату (§§ 22., 55., 56., 60.); услед чије одлуке адвокат губи право на радњу (§ 63.) итд. итд. Накратко, цео положај адвоката тако је тесно скопчан за дотични првостепени суд, да би било неразумљиво зашто би се § 52. односио на неки други а не првостепени суд, а ово у толико више што је тамо реч о једном најважнијем односу адвоката према властодавцу.

Што се тиче питања у којој се форми има вршити ово *решавање* судско о адвокатској награди, мислимо да су за то меродавни прописи општег грађанског судског поступка и да се, према томе, спор о награди има расправити пресудом првостепеног суда, и то у првој инстанцији. Мислимо да се изразом *решава*, који је употребљен у § 52., није хтела да определи и форма судске одлуке, већ да је тај израз употребљен у свом општем значењу. Спор се, дакле, о награди има засновати, извидети и пресудити по општим правилима судског поступка, прописаним за све спорове грађанске природе уопште.

Ми сматрамо, дакле, да су за расправљање спорова о адвокатским наградама надлежни увек првостепени судови, без обзира на количину награде, и то како по тужби адвоката због неплаћене награде, тако и по тужби властодавца због претерано наплаћене награде, у ком (последњем) случају тужилац има право по § 902. грађ зак. на повраћај више плаћене награде.

Јудикатура Касационога Суда § 482. Грађ. Зак.*)

Примени прописа §. 482. Грађ. Зак. има и онда места, кад се истинитост тестаментa, при учињеном саопштењу заинтересованима, од њих не призна, ако се само у току од шест месеци не дигне парница због тога. — О. о. 25. априла, 1874. год., Бр. 1731.

Прописи §§. 482. и 483. Грађ. Зак. примењују се и онда, кад се заинтересованима тестамент судом саопшти. Али и ако се тврди да су заинтересовани знали да је умрли правио тестамент, ипак то знање не потиरे њихово право правити противу тестаментa изузеће, јер се горњи прописи не односе на такав случај. — О. о. 20. маја, 1876. год., Бр. 2223.

Право тражења да се тестамент поквари, из §. 482. Грађ. Зак., лично је право. — О. о. 30. маја, 1877. год., Бр. 1317.

Према §§. 482. и 483. Грађ. Зак. право протеста противу завештања имају само они којих се ствар тиче, а под њима се разуму само закони наследници, — и кад они изјаве да су задовољни завештањем, онда оно остаје у важности, па баш и да није начињено према законским прописима; а како је то њихово право лично право, то га не може нико други сем њих да употреби. — О. о. 15. фебруара, 1888. год., Бр. 544.

По наређењу §. 482. Грађ. Зак., наследник може, у тамо остављеноме року, о уредности и законитости тестаментa давати изјаве какве год хоће па и мењати их; и према томе вреди она његова изјава, која је последњи пут о томе учињена. То право наследник губи и тестамент остаје сталан, само ако би после осам дана по саопштењу давао какве изјаве, којима би порицао уредност или законитост тестаментa, било односно форме или на послетку односно његове садржине. — О. о. с. 5. јуна, 1891. год., Бр. 3576.

У чл. 40., 42. и 44. Правила за ванпарнична дела, прописан је поступак при обзнани последње воље тестаторове, и према томе само овакво саопштење и обзнана тестаментa може имати законску важност и произвести све последице у корист или на штету интересованих лица, која су томе присуствовала или одсутна била, ако у одређеном законском року нису противу истога протествовали и законска средства употребили. Свако друго сазнање садржине тестаментa, ма којим то путем било, не може бити ни од каквог утицаја на право интересованих лица. што се најјасније огледа из наређења §. 482. Грађ. Зак., који одређени рок за застарелост везује са саоп-

*) У издању књижаре Геце Кона из Београда, изаћи ће ускоро „Грађански Законик, објашњен и протумачен одлукама оделења и опште седнице Касационога Суда“, чији је редактор г. Г. Никетић, суд. писар. Доносимо из овог интересантног коментара јудикатуру Касационога Суда по §. 482. Грађ. Зак., из које се може видети и метод самог коментара. (О. о. с. = одлука опште седнице, О. о. = одлука оделења).

штењем тестаментa, које мора бити наравно онако, како то ванпарнични поступак прописује. — О. о. 12. јуна, 1896. год. Бр. 9597.

Кад неки од наследника, при саопштењу тестаментa, изјаве на протоколу да су незадовољни тестаментом, зато што им је остављено мање него другим наследницима, који опет изјаве да су задовољни тестаментом, онда су овде у сукобу права тестаменталних наследника, и у томе случају, неспорни судија, према другом одељку чл. 92. Неспорних правила, дужан је да донесе решење и слабију страну упуту на парницу, а не да после рока у §. 482. Грађ. Зак. предвиђеног, на основу тог прописа, тестамент огласи за снажан и ако жалиоце није упуту на парницу противу тестаментa. — О. о. 3. јануара, 1903. год., Бр. 1052.

За расправу питања о правној важности тестаментa, надлежни су редовни судови, а судије за неспорна дела дужност је по закону да оцени, ко је јачи у праву у појављеном спору, па слабију страну да упуту на парницу и тиме одреди положај парничним странама у будућем спору. Кад неко утврди постојање тестаментa, онда је страна која пориче важност тога тестаментa слабија у праву. Али такав тестамент не постаје извршан, пошто је протекао рок од пола године, како је он саопштен незадовољној страни а она парницу противу њега водила није, а то зато што није добила никаквог решења о томе: коју страну судија сматра као слабију у праву, те да је дужна повести парницу противу тестаментa у року који предвиђа §. 482. Грађ. Зак... И кад тако није урађено, онда је тражење да се тестамент огласи за снажан неумесно, већ има да се сачека и види, хоће ли се водити парница за уништај тестаментa, а ако се та парница поведе, онда ће од исхода њена зависити и решење питања о важности тестаментa. — О. о. 24. септембра, 1907. год., Бр. 8976.

Тужба за уништај спорног тестаментa није неблаговремено суду поднета само услед тога, што није поднета у року предвиђеном у §. 482. Грађ. Зак. Јер кад је другим одељком чл. 92. Неспорних Правила, судија за неспорна дела позван и овлашћен, да у случају кад права тестаменталних наследника дођу у сукоб са правима других наследника, слабију страну упуту на парницу, онда је самим тим, што је ова наредба доцнија од прописа реченог у §. 482. Грађ. Зак., остављено право неспорном судији, да нареди и рок у коме се иста парница има повести, који је рок у таквоме случају за оцену благовремености једино меродаван. — О. о. 31. марта, 1908. год., Бр. 3435. — О. о. с. 15. маја, 1908. год., Бр. 6147.

Стоји то да је одредба чл. 92. Неспорних Правила доцнија од прописа § 482. Грађ. Зак. и да је другим одељком чл. 82. Неспорних Правила неспорни судија овлашћен да у случају сукоба права тестаменталних наследника, упућује на пар-

ницу слабијег противу јачег, и за то му одреди рок у којем ће имати да ту парницу поведе, али тај рок, који је решењем неспорног судије о упућењу на парницу одређен, није једино меродаван у свима случајевима за оцену благовремености подигнуте тужбе за иништај тестамена. То с тога што одредба чл. 92. Неспорних Правила нема ни логичке ни органске везе са роком из прописа §. 482. Грађ. Зак., јер се чл. 92. Неспорних Правила односи само на случајеве кад је у питању расправа масе. Да се поменута одредба односи само на случајеве расправљања масе види се и из чл. 93. Неспорних Правила, који члан стоји у непосредној вези са чл. 92., и казује судији шта ће судија радити, ако упућена страна поведе парницу у одређеном року, где се изриком вели, да ће судија тада задржати расправу масе, док се поведена парница не оконча. што значи да и једна и друга одредба имају у виду случајеве расправљања масе. — Сем тога, правни је принцип да се закон може мењати само законом. Рок у §. 482. Грађ. Зак. је законски рок. Неспорним Правилима, која истина имају силу закона, нигде није изречно овај рок продужаван или скраћиван; а кад то стоји онда је јасно да је судија дужан у границама тога рока и да се креће, а не да га скраћује и продужава. А да је тако, то јасно излази из правила које је предвиђено у чл. 1. Неспорних Правила, по којима судија има онако да ради, како је то у закону предвиђено. — О. о. с. 9. септембра, 1908. год., Бр. 6374.

Ђојко Њикетић.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Dr. med. A. Biankini, Chicago III. **Kriminalna Sociologija**: (Smrtna kazna — Znanstveno umorstvo — Euthanasia), Brzotiskom „Narodnoga Lista“, Zadar, 1909, стр. 1—91.

Под горњим насловом изашла је ова књижица пре кратког времена. Обухвата у три одељка три разна питања из криминалне социологије. Прво се питање тиче *смртне казне*. Писац устаје против даљег опстанка смртне казне поглавито због њене непоправљивости у случају грешке. Он се не бави овде теоријским излагањем смртне казне, већ набрајањем конкретних случајева у Америци, у којима је смртна казна неправедно изречена, што се после накнадно утврдило. Писац је Хрват пореклом и има у виду патње хрватског народа, који се иселио у Америку и његова кривична дела у новој домовини. Један такав случај тиче се неког Дамјана Дамјановића, који је убио своју жену и двоје деце и покушао себе убити, све у стању патолошком, под упливом алкохолног нића, на које није био навикнут, а пио га те вечери кад је убиства извршио. Бианкини чини овде интересно саопштење, како је државни лекар (у држави Илиноа) њему приватно тврдио, да је Дамјановић патолошки случај и да се не може осудити на смрт, док је на дан претреса тврдио противно се идентификовао се с теоријом државног тужиоца, који је тражио вешала за убицу. Бианкини вели: „државно одвјетништво и порота ишли су за тим, да казне кривца и да вјешалима даду примјер дошљацима, а не да истражују истину и умање злочин, уважајући успехе модерне знаности, те потпуним изучавањем деликта, не као јуристичке абстракције већ као људског дјела, као природне и социјалне чињенице. За то осудише Дамјановића на смрт, и на темељу тог праворијеска исти бје објешен дне 16 вељаче 1906.“ Овде се десио још један врло интересан догађај. Било је тражено да се одложи извршење смртне казне по том основу што је Дамјановић луд. На 10 минута пре но што су га обесили два стручна лекара упитали су Дамјановића: „Јесте ли живчано узрујан?“ „Не особито, ни више ни мање од сваког човека, који стоји пред вешалима“, на што су оба стручњака дали ово мишљење: „Нађосмо кажњеника мирна и сабрана, није показивао абнормалне депресије или делузије. Одговара на питања доследно. Никакових знакова мањкавости памети. Али његово памћење у опће рек би да је мањкаво и оскудно. Упитан гледе злочина, којег ради он се окривљује изјављује, да задња чињеница, што се сјећа, бијаше како је са дјецом легао у постељу. Кад се пробудио, нашао се је у болници. Он се о цијелом злочину ништа даље не сјећа“.

Ми износимо овај случај не да докажемо неоправданост смртне казне, већ да укажемо на непотпуности законодавстава и правосуђа америчких држава. Ми смело тврдимо, да се овакав случај примене смртне казне у нашем правосуђу не би десио. Збиља је страховита ствар, да се овако што могло десити у Америци, где се с осуђеницима у казним заводима поступа сувише благо, дајући им чак и новине дневне на читање, столице за љуљање и инструменте за свирање.

Писац наводи још један случај, где је једно лице осуђено на смрт, а друго на робију од 20 година, па се доцније утврдило да је убица било сасвим треће лице. Ваља имати на уму, да се у овом случају судило по теорији слободног убеђења, и да судије нису имали ништа што би осуђене теретило. Специјалитет америчког правосуђа!

Друго се питање тиче *abortus*-а или т.зв. самоубиства расе. Писац нам овде износи страховита дејства ове појаве у Америци са статистичким подацима у руци и критичним цртањем покрета у правцу уништаја деце, писац тврди, да је ова друштвена несрећа знатно већа од пијанства у Америци. Он вели, да од 3000 гробова у Oak Hill-у једну трећину представљају гробови жена умрлих приликом побачаја. Он нам наводи, како има лекара који професионално обављају вршење вештачког абортуса. По признању једног лекара исти је извршио за време своје дугогодишње праксе преко 5000 вештачких побачаја, док су три лекара удружени само у једној години извршили 7000 вештачких побачаја. По причању Бијанкини-јевом узрок свим побачајима налази једна америчка списатељка у женским друштвима или клубовима, који захтевају слободу жена, без обавеза према деци, које их спречавају да комотно живе, јер свако рођено дете за 5 година, док не пође у школу, квари матери рачуне у слободном кретању. Писац тежи поправци овог стања.

Треће питање се односи на *убиство другог на захтев* или молбу т.зв. еутаназија. Убиство се тиче особа, које су својом дугом болешћу постале теретом себи и другима. Писац је овде уложио сав свој труд да цитатима из научних дела докаже неоправданост овог поступка. Он ову ствар не посматра као правник, већ као лекар и држи, да лекар, јер је овде о њима реч, не сме дати болеснику никакав отров, којим би овом прекирати живот, већ га мора лечити и тешити чак и онда, кад овај жели и тражи отров да би умро.

Корисно је прочитати ову књижицу.

Д-р Д. М. Суботић

Б Е Л Е Ш К Е

Тужбе на очинство у Црној Гори. Адвокат *М. Ј.* умољен од *Ј. Е.* — која имађаше у находишту своју — 31/7. 1905. рођену кћер *М. Е.*, — да потражи право на уздржање њеног детета проти ванбрачноме оцу *Н. Ц.* који је као ђак 1904. у *Б.* боравио, те се врло угледним показао, али чим је дознао, да је *Ј. Е.* бређа — затруднила — отишао је опет у Црну Гору.

Заступник њен управио је на ц. кр. аустро-угарско, дипломатско заступство на *Цетињу* поднесак с молбом, да му се саопшти, на који начин би се морала поднети *тужба на очинство* по црногорском праву.

Одписом од 10/4. 1908. број 608 адм. саопштило је исто заступство на основу дотичног извештаја књажевског црногорског иностраног министарства следеће:

„Тужба поради доказа очинства има се поднети од оштећене матере код оног окружног суда, у којем судском подручју туженик живи.

Црногорски држављанин постаје пунољетним са навршеном 21. годином по чл. 640. имов. законика.

Туженог малољетника заступају његови родитељи, а ако таквих нема, тада куратор — скрбник, који му се на основу петог дела, другог раздела, општег имов. законика — поставља.

Осуде књажевских судова извршују се од оног суца општине или капетаније, под које боравиште тужениково надлежи.

По чл. 10. законика о небрачној деци од 30/3. 1894. може се доказати очинство небрачног детета у следећим случајевима:

- а) кад туженик сам пред судом признаје очинство;
- б) кад он сам изван суда пред уваженом, веродостојном особом признаје;
- в) кад се налази веродостојни сведок који је туженога са женском на чину затекао, или видио, да су исти под јорганом лежали;
- г) кад има доказа н. пр. — писмо, из ког се очито даје видети, да су обе особе у законитоме року обичавале *пушено оћћиши*.

Просто писмо љубавно, из ког се не да то очито дознати, не узима се за доказ.

Знање више означених чињеница, може свакако занимати правнике, јер се баш доста *Црногораца* по страним државама налази.

До душе није овде саопштено, на који начин би се могле тужбе у Црној Гори судски доказивати, ну ипак би се могло препоручити, да у та-

ковим случајевима са сходним упутом треба *посредовање* тражити од дотичног дипломатског заступства на Цетињу.

Милан Павлов Јовановић.

Питање о смртној казни у Француској комори. — Питање о укидању смртне казне на културноме западу, изашло је на дневни ред у земљама где ова казна постоји. Под утицајем духа времена, била је недавно поднела и Француска влада комори предлог о укидању смртне казне и замени доживотним заточењем у усамљеној ћелији. С почетка је изгледало као да ће овај предлог продрети. Али под утицајем неколико сензационих убистава (познатих и нашој широј јавности из дневних листова), расположење се је од једанпут променило. Предлог о укидању смртне казне у Француској одбацила је комора са 330 противу 201 гласа.

Катедра за полицијске науке. — Универзитет у Лаузану први је, у прошлости семестру, увео катедру за полицијске науке. Програм обухвата и теорију и практичне радове, — и нарочито је интересантан у погледу свога богатства. Увод чини упознање са злочинским светом: његови обичаји, живот прибегавања разним средствима да би се умукло од полиције и т. д. За тим долазе поједина кривична дела, специјално у погледу методе њиховога извршења. Трећу групу чине методе идентификације, и на послетку долази организација модерне полиције. Теоријска предавања обухватају 3, а практична вежбања 2 часа недељно.

Психијатарске науке за судоне чиновнике. — Под утицајем Др. Клајна, министра правде у Аустрији, одржан је један психијатарски тромесечни курс за бечке судске чиновнике, у коме је с једне стране учествовало готово све бечко судско чиновништво, а с друге најчувенији бечки психијатри и лекари болница за душевне болести. Несумњиво резултат овога курса учинио је, те су и за остале веће вароши у Аустрији узети у пројекат такви курсеви. У нас је до пре неколико година г. Др. В. Суботић мл. одржавао готово стално такве курсеве, које је желети да што пре настави, у толико пре што је наша психијатарска литература врло сиромашна.

Покрет за укидањем двају параграфа. — Велики феминистички покрет у Француској и Немачкој донео је собом и разне жеље чланова, односно чланица тих покрета. У Француској је женски свет устао против §. 213. Грађ. Зак., који гласи: „Муж дугује жени заштиту, а жена мужу послушност.“ Покрет, у осталом, није тако нов, јер су још 1848. год. устале жене противу тог прописа, који је „један варварски пропис, који се не слаже са данашњом једнакошћу пола.“ Покрет је и тад, а и доцније увек пропадао, док га сад нису узели људи у своје руке. Колико у томе жене гледају успех, јер неће

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

Књига VII.

25. марта 1909.

Број 2.

О ОБАВЕЗИ ЗАШТИТЕ У СЛУЧАЈУ ФИЗИЧКИХ НЕДОСТАКА СТВАРИ КОД УГОВОРА О ПРОДАЈИ И КУПОВИНИ

Обавеза заштите која, код уговора о продаји и куповини, лежи на продавцу, јесте двојака: једна се тиче заштите коју дугује продавац купцу односно физичких махни ствари, а друга се тиче случаја потпуне или делимичне евикције.

Ми ћемо овде говорити о првом случају заштите, пошто је о заштити због евикције било раније говора у *Архиву* (год. 1907. и 1908.).¹

Говорећи о цени, ми смо казали да је она новчани еквивалент продате ствари, еквивалент који, наравно, зависи од саме економске вредности ствари: што је ова већа, то је и цена већа, и купац при одређивању цене води, разуме се, рачуна о томе. Због тога све ствари, при продаји, и немају исту цену.

Али једна и иста ствар може вредети више или мање, с погледом на стање у коме се она налази. Што год је једно добро у исправнијем стању, у толико ће оно боље одговарати својој намени, у толико ће му бити већа економска вредност па и цена продајна. И купац ће, на сваки начин, имати у виду стање ствари, па ће према томе и своју цену одредити. И ако је купац купио ствар у исправном стању, продавац му је дужан ову у таквом стању и предати. Ми знамо већ за то правило; оно се налази у § 651. грађ. зак., који вели да је „Продавац дужан продату ствар добро чувати, и на одређено време купцу предати *невредимо*.“ Да приметимо да ова реч: „невредимо“

¹ Ту је наш бив. ученик, а сада судски писар, г. Гојко Никетић објавио наша предавања о том питању на Правном Факултету, па их, по том, оштампао у засебну књигу.

има још једно значење, које смо ми у своје време изложили. Ми смо, такође, на своме месту говорили и о томе шта ће бити, ако се, после уговора а пре предаје, ствар оштети, било случајно било кривицом продавчевом.²

Овде имамо сада да расправимо један други облик питања: у каквом стању треба продавац ствар купцу да преда. На име, ми мислимо на овај случај: ствар коју је купац купио и коју продавац предаје, истина, у оном стању у коме ју је купац купио, покаже, било пре било после предаје, извесне махне (недостатке) које јој, више или мање, њену вредност умањују. Шта ће бити тада од уговора? Да ли ће он остати у снази? А ако остане, какав ће бити положај продавца наспрам купца? Н. пр., ми смо купили једног коња код кога се открије болест звана сипња, болест која специјално коњима одузима много од њихове вредности.

Правило које целом овом материјом доминира налази се у § 554. грађ. зак. (§ 922 аустр. грађ. зак.), које се овако може формулисати: Продавац јемчи купцу за све оне особине које се обично код продате ствари налазе и које, због тога, купац код ње и претпоставља, особине које ствари дају њену економску вредност, које допуштају да се купац њоме, с погледом на њену природу и намену, може користити. Купац је зато онолику цену, коју је дао, и одредио. Иначе, он би дао мање или, можда, не би ни ступио у преговоре са продавцем. Другим речима, продавац је наспрам купца одговоран, ако се, противно овој правили, на ствари покажу махне или недостаци. (Die Mängel, les vices ou les défauts) који умањују вредност ствари. Ова обавеза заштите (гарантије) зове се, у аустр. грађ. законнику, Die Gewährleistung а у француском la garantie des défauts ou des vices. Наш грађ. законик говори о овој заштити у §§ 554. à 558., који се налазе у глави XVII., у којој је реч у опште о уговорима ико је ми, према § 660. истога законика, имамо да применимо и на уговор о продаји и куповини. (В. §§ 922. à 933. аустр., чл. 1642. à 1649. франц., §§ 459. à 493. нем. грађ. зак.).

² Овде се мисли на предавања наша о уговору о продаји и куповини на Правном Факултету.

Да напоменемо да је, у свесци за фебруар 1906. год. *Бранича*, оштампао своју лепу студију г. Л. Марковић: *О обавези продавца да гарантује за какошу тшари*, на коју, такође, упућујемо читаоце Архива.

Ми ћемо прво говорити о условима потребним па да има места овој обавези продавчевој, затим ћемо говорити о томе, код којих продаја ње може бити а код којих не, и, напоследку, расправићемо треће и последње питање: о дејству ове заштите.

§ 1. Услови за заштиту

Први услов: Треба да је недостатак такав да га купац није приметио, зато што није спољашњи, видљив. Ако је противно било, тада нема место заштити: чим је недостатак био такав да га је купац могао приметити сам, продавац није био дужан извести га о њему. И не само го, већ је продавац био у праву претпоставити да је купац махну приметио и да је своју цену, и поред ње, одредио. Дакле, купац је прећутно пристао на ствар онакву каква је била, и не може доцније, због тога, правити никакав приговор. О овом услову имамо одредбу у § 556. грађ. зак., који вели: „За недостатке који свакоме у очи падају, није дужан нико јемствовати, осим итд.“ ... (§ 928. аустр. грађ. зак.). Rušnov, *Tumač k obćemu austrijskomu gradjanskomu zakonu*, II., str. 384., Planiol, *Traité élémentaire de droit civil*, II, 454.

Овде има једна тешкоћа коју треба расправити. Ако је видљиву махну купац приметио, онда је сасвим разумљиво да он нема права ни на какву заштиту од стране продавца. Али *quid* ако се утврди, да купац такву махну није приметио? Аутори веле да и тада не одговара продавац, јер је купац крив што махну запазио није. Изгледа нам, да овде има нечега нетачнога. Истина је, да сваки треба да сноси последице своје кривице, али то правило не може се, чини нам се, овде применити. Купац може бити насрам продавца у обавези само тако ако је он на ову изречно или прећутно пристао; ако, дакле, има, у том погледу, између њега и продавца уговора. Зашто, када ствар има неки спољашњи недостатак, треба купац да плати потпуну цену, и ако тај недостатак у знатној мери смањује економску вредност дотичнога добра? Зато што се узима, као што смо то већ казали, да је купац приметио недостатак, дакле зато што је он прећутно пристао да, и поред тога, да уговорену цену. Међутим, ако купац, фактички, махну приметио није, тада не можемо рећи да код њега има воље, пристанка, да плати за ствар под махном ону цену коју је понудио за њу, мислећи да она махне нема, а то је мислио зато

што недостатак приметио није. Приморати купца да, само зато што је махна била видљива, плати потпуну цену, то значи приморати га на нешто на шта он није дао пристанак свој, противно начелу аутономије воље појединаца. Та околност што је купац могао приметити махну па је то пренебрегао учинити, ни у колико не мења тај факат, да нема пристанка купчевога да плати за ствар и под махном оно што је обећао за ствар без махне, она остаје индиферентна за питање: да ли је купац обавезан или не? Тај факат има у толико значаја, што купац не може тражити од продавца никакву накнаду за штету коју је могао претрпети услед тога што махну није био приметио. Н. пр., да је знао да је ствар била под махном, он не би њу ни куповао већ другу ствар без махне, у коме би случају он више зарадио био. Дакле, за *lucrum cessans* он не може ту тражити никакву накнаду од продавца: да је био брижљивији, он би махну приметио био и штету избегао.

Осим тога, има и овај разлог: Несумњиво је, да продавац не би био од купца добио исту цену, да је овај знао за недостатак. Рећи сада да он има право од купца ту цену тражити, то значи допустити му да се, на штету другога, неправично обогати, а ово је у праву — које се ту ослања на морал — забрањено.

Дакле, и ми велимо: да, ако је махна била видљива, треба поћи од те поставке, да ју је купац могао спазити, те стога треба а *prigori* овога наморати да сву цену плати. Али, ту поставку може купац обарати и доказати да он за ту махну, и ако је она била видљива, фактички није знао.

Има овај једини разлог који би говорио у прилог постојећега система, а против овога нашег резонувања: то је општи интерес. Овај се противи честим правним сукобима и тражи да правни послови остају дефинитивни и да не дају повода споровима. Из тога разлога могао би се речени систем, који је, видели смо у којој мери, против купца, примити: купцу треба да буде претпостављен општи интерес, тим пре што је он могао штету избећи само да је био брижљивији. В. § 460. нем. грађ. зак..

Али, и по самом позитивном праву, биће продавац, за видљиве махне, одговоран, ако је тако уговорено. Другим речима, ако је продавац казао у уговору да ствар никаквих махни

нема, биле оне видљиве или не, тада ће он одговарати и за видљиве махне. (§ 556 срп. грађ. зак. ; § 928. аустр. грађ. зак.). У овом случају, ако би ствар имала какву видљиву махну, узима се, да њу купац није приметио и да је зато онолику цену понудио; а није њу приметио стога што, рачунајући на уверавања продавца, уверавања која су и у уговор унесена, није ствар брижљиво или чак никако гледао. Али *quid* ако је купац, и поред јемства продавчевога, фактички знао за махну? Да ли вреди тада уговорено јемство? Не може ли се рећи, на име, ово: продавац, овде, одговара купцу и за видљиву махну стога што се претпоставља да купац, баш због продавчевога јемства, није сматрао за потребно да ствар разгледа, услед чега му је махна остали непозната, и он, не знајући за ову, онолику цену понудио. Али, ако продавац ту претпоставку обори, ако докаже да је купац ипак, и поред његовога јемчења, ствар добро расмотрио и махну приметио, има ли купац право на заштиту? Питање се своди, као што видимо, на ово: да ли уговор о јемству овде има само у толико значаја, у колико је по њему купац ослобођен своје дужности да извиди да ли ствар нема какве спољашње махне, тако да, ако се је он овим правом по уговору користио и ствар, која је имала видљивих махни, оставио неразгледану, он ће имати право на уговорену заштиту; али да на ову заштиту купац неће имати права, ако од тога права није учинио употребу, већ је ствар разгледао и махну видео — у коме би се случају имало узети да се је купац одрекао тога права по уговору и себе метнуо у положај обичног купца, то јест онога коме продавац није обећао заштиту за видљиве махне? Или, пак, уговорена заштита има апсолутни значај, т. ј. она има дејства без обзира на то да ли је купац фактички или не знао за видљиву махну?

Stubenrauch, у своме *Commentar zum allgemeinen österreichischen bürgerlichen Gesetzbuche*, вели, код § 928., да када је продавац обећао купцу заштиту и за видљиве махне, да се је тада купац ослонио на продавца те није ствар ни разгледао. По Stubenrauch-у, дакле, одговорност продавчева оснива се на тој претпоставци да купац ствар није ни расматрао, те стога му је видљива махна и остала непозната. Али, каква је то претпоставка, *iuris et de iure* или само *iuris tantum*? То нам Stubenrauch не вели, али, изгледа, да је то по њему то необо-

рива претпоставка. Изгледа да је тако и по позитивном праву. § 556. нашега грађ. зак. вели да ће продавац бити одговоран, ако је у уговору назначено да ствар баш никаква недостатка нема. Из те би се стилизације могло извести да обарање горње претпоставке није допуштено. Ово мишљење било би у складу са оним општим интересом, о коме смо мало час говорили: да правни послови не треба често да се ниште, ма да се против њега може истаћи већ учињено резонување: да уговорена заштита значи само да купац има право ствар не разгледати, и да он нема права на ову, ако је фактички знао за видљиву махну.

Апстрахујући случај видљиве махне — када, у начелу, по § 556. продавац не одговара — продавац, на основу аргумента а *contrario*, јемчи за оне махне или недостатке који нису били видљиви (*sichtbar*, *apparents*), који су, дакле, били *невидљиви*, *скривени*. Када цена одговара ствари без махне, онда не би било ни правично ни саобразно уговору, да купац плати ову потпуно, и ако су се на ствари откриле махне које јој вредност умањују и за које купац није знао. У оној мери у којој је, услед откривених недостатака, умањена вредност ствари, у тој би мери цена купчева била код продавца *sine causa*.

Продавац одговара за скривене махне стога што се узима да за њих купац није знао, а он није знао за њих зато што су оне биле скривене. Из чега излази да продавац неће јемчити ни за невидљиве недостатке, онда ако су ови купцу били познати, што се често може десити. Н. пр. и ако је сипња невидљив недостатак (узимамо случај да се она није показала у моменту уговора), купац неће имати права на гаранцију, ако је знао да је коњ сипљив. У таквом случају, он је пристао да ону цену да, и ако је ствар под махном, и вероватно би за њу и више дао био, да оне махне није имала.

Пошто се код невидљивих махни полази од претпоставке, да купац за њих није знао, то на продавцу, који тврди да су купцу те махне биле познате и који, на основу тога, хоће да са себе скине обавезу гаранције коју му намеће § 554. грађ. зак., лежи терет доказивања. И ако он у томе не успе, заштити ће бити места, ма да је, можда, у самој ствари купац знао за махну. У праву грађанском се сматра да оно што се не може да докаже и не постоји; то право се задовољава

формалном истином, оно не тражи, као кривично, истину материалну.

Као што видимо, овде важи обрнуто правило од онога које важи код видљивих недостатака. Узимајући да и код ових последњих недостатака, купац може имати право на заштиту, ако се утврди да је махна, ма да видљива, била њему непозната, имамо ову интересантну разлику између невидљивих и видљивих недостатака: у првом случају, одговорност продавца је правило, а неодговорност изузетак — ово последње биће онда, када он утврди да је невидљива махна била позната купцу, а у другом, правило је неодговорност продавца, а одговорност изузетак — што ће бити тада ако купац успе да докаже да му је спољашња, видљива, махна остала непозната. У првом случају, претпоставка је да купац није знао за махну, јер је била невидљива, а у другом се полази од тога да му је она, јер је била видљива, била позната. У првом случају, продавац је астор — увек је онај астор који обара претпоставку, који војује против онога *quod plerumque fit*, који доказује изузетак — а у другом је астор купац, што значи да, у првом случају, као што смо већ казали, терет доказивања лежи на продавцу а у другом на купцу.

Па када својство видљивости или невидљивости махне игра тако важну улогу, онда је потребно знати: које су то махне видљиве а које невидљиве. Ту се може дати само дефиниција: да је махна видљива она која је спољашња и оја се, зато, при мало брижљивијем прегледу ствари да приметити, а невидљива махна је она која се, стога што је, бар већином, унутрашња, не може ни при марљивом прегледу смотрити. Ова дефиниција је само директива за судију, а у самој ствари то питање, да ли је нека махна видљива или не, јесте фактичко питање, за чије решење горња директива неће бити често пута од велике помоћи. Из овога излази да и само правно питање, које смо мало час истакли: да ли ће продавац или купац бити астор, да ли ће један или други сносити терет доказивања, зависи од решења тога фактичкога питања. А како је у фактичким питањима судија не у улози судије већ у улози законодавца — јер оно што он ту нађе не потпада ни под који законски пропис —, то ће онда судија ту бити суверен, а суверен има могућности да, не грешећи се ни о какво позитивно право (он ово баш и ствара), буде арбитражан. Дакле,

ово питање о видљивости или невидљивости махне јесте један од оних, не ретких, случајева у којима се судијина самовоља може, без повреде ма кога законскога текста, да испољи. Али тако мора бити, када не може друкчије, то јест када законодавац није у стању да, у једној серији прописа, поброји све видљиве и све невидљиве махне.

Пошто је ово питање чисто фактичко, то је Касациони Суд, по § 6. свога устројства (од 20. фебруара 1865. год.), не надлежан да касира одлуке нижих судова (Апелационога и првостепених судова) које се односе на решење тога фактичкога питања.

Продавац одговара за невидљиву махну без обзира на то да ли је она њему била позната (Planiol, *Traité élémentaire de droit civil*, II, p. 455, Rušnov, *Tumač*, II, str. 380.), и ово је, с погледом на мотив његове одговорности овде, сасвим тачно. Тај факат да ли је он за махну знао, па ју је прећутао, или за њу није знао, могао би имати дејства само у погледу обима његове одговорности. На име, ако би се узело да се и на овај случај могу и имају применити §§. 818. и 819. грађ. зак., онда би одговорност онога продавца који за невидљиву махну није знао била мања, пошто је он bona fide, него онога који је за њу знао па ју је оћутао и купцу је није открио, јер је он ту био mala fide, био је у dolus-u.

Ако је, пак, продавац отишао један корак даље, па је не само невидљиву махну, за коју је знао, оћутао, него је шта више тврдио купцу да ствар ту махну нема, или да она у опште никакве махне нема, тада би се његова грађанска одговорност — када би се она имала ценити по § 819. грађ. зак., јер је био у dolus-u — могла ту комплицирати са одговорношћу кривичном. Специално, могло би бити говора да ли такав продавац није крив за дело преваре предвиђено и кажњено у гл. XXV (§ 252. à 260.) крив. законика.

§ 555. грађ. зак. вели да ће продавац одговарати наспрам купца, ако би он ствари „таква својства приписивао, каквих она нема а требало би по природи или по уговору да их има; или који би особите недостатке код ствари једне прећутао, и прикривао; или који би лажно издавао, да је ствар за какву потребу способна, а није, или наводио да ни обичних недостатака нема....“ Судаћи по том пропису, продавац не би био одговоран за невидљиве махне које би и њему самом биле не-

познате. § 555. тражи да је продавац за махну знао, па ју је само прећутао, или је још горе учинио : тврдио је да махне никакве или да дотичне махне код ствари нема. Несумњиво је да би било погрешно ослонити се само на овај параграф. Сигурно је да продавац, као што смо то већ у два три маха казали, одговара и за оне невидљиве махне које су самом њему биле непознате. То се види и из § 554. који поставља принцип и који се, као што знамо, изражава овако : „...онда он (овде продавац) свагда и јемствује или добар стоји, ако се и не изрази, за сва она својства, која су код оне ствари уговорена, или која се обично код ње претпостављају да се по својој природи или по смислу уговора она употребити може“. Да оставимо на страну својства нарочито у уговору предвиђена : ми ћемо се тиме доцније позабавити, па се задржимо само на својствима неуговореним, то јест на онима која се обично код онаких ствари из чијега је реда продата ствар претпостављају. Дакле, као што то изречно вели § 554., продавац за та својства јемчи, и ако се није у том смислу у уговору изразио. Ово значи да је обавеза заштите једна од оних обавеза које се зову *законске* и које стоје и без нарочите уговорне одредбе о њима. Даље се вели у том параграфу, да продавац јемчи за сва својства која се код ствари претпостављају, не чинећи разлику између случаја : да продавац не зна да ствар тих својстава нема (било да је мислио и претпостављао да ствар та својства има, било да у опште о томе није ни мислио — што значи да опет није знао да ствар та својства нема, јер ми не можемо знати да нека представа не постоји, ако о њој у опште мислили нисмо) и случаја да продавац за то зна. Из овога излази да, када § 554. ту разлику не прави, не можемо је ни ми, као тумачи његови, правити, што ће рећи да по § 554. продавац одговара за све махне ствари — изузев само случај видљивих махни (§ 556. грађ. зак.) — без обзира на то да ли је њему било познато или не да ствар махне нема.

У истом смислу је, свакако, и § 556. који вели да продавац не јемчи за оне махне које у очи падају, из чега излази а *contrario* да он јемчи за све остале махне, то јест које не падају у очи, без обзира на то да ли је за њих продавац знао или не.

§ 555. нема тај значај да контрадицира оно што је законодавац, изречно или прећутно, казао у §§. 554. и 556.. Он је хтео, најпре, да прошири одговорност продавчеву, под извесним условима, и на случај одсуства својстава која се обично код продате ствари не претпостављају; а затим, у колико је реч о својствима која се код ствари претпостављају, он је, говорећи само о случају намернога прикривања недостатка тих својстава, хтео јамачно само да потенцира одговорност таквог продавца према продавцу који је био bona fide, т. ј. који није знао да ствар има махни.

Ж. М. Перић.

— Наставиће се —

О УБИСТВУ

Од свих злочинних дела, убиство се сматра као једно од најтежих. Њиме се одузима човеку живот, а то је једно највеће и уједно ненакнадимо добро. Није, дакле, никакво чудо, што се овоме деликту и од стране теоретичара и од стране законодавстава поклања нарочита пажња.

Има и данас још доста спорних питања, која се односе на овај деликат, те неће бити с горега, да их овом расправом обухватимо и претресемо. Ми ово нећемо учинити у чисто теоријском циљу, већ и с обзиром на савремену реформу кривичног законодавства, пред којом се и ми у велико налазимо

І. ОДЕЉАК

А. ПОЈАМ УБИСТВА.

І. Објективни карактерни знаци убиства.

Кривично право ограничава појам убиства само на човека, т.ј. на биће, које ми називамо човеком у ширем смислу те речи. Уништавање плода у материној утроби, из кога има да постане живо биће — човек — кривично право не сматра као убиство, већ ово третира као засебну кривицу — побачај.

Али већ и код овога питања наилази се на једну тешкоћу, а та је: гди лежи граница за разликовање уништаја плода од убиства, т.ј. када ће се сматрати да је од плода у материној утроби постало засебно биће?

Мишљења су у овом погледу подељена, али ми држимо да би, у интересу избегавања могућих компликација код овога питања, требало усвојити гледиште, да са изласком целокупног

тела детињег из утробе настаје његов самостални живот или биће.

Ово мишљење је заступљено у енглеско-америчкој литератури. Лист у својој расправи „Tötung und Lebensgefährdung“ у Vergl. Darstellung d. deutschen und ausländ. Strafrechts цитира енгл. пројекат од 1879. који овако регулише ово питање: „Дете постаје човечје биће, када живо изиђе из тела материног, дисало оно или не, имало оно независан (засебан) крвоток или не, била његова постељица одвојена или не; и убиство се сматра као убиство човека, ако дете после рођења умре услед повреда, које су нанете пре, за време или после порођаја“.

Ми држимо, да је теоријско решење овога питања на овај начин најбоље изведено. Јер у тренутку порођајног акта плод се има сматрати као засебно биће, чим се одвоји од материног тела. Сва остала суптилна разликовања, као: да ли је дете дисало, да ли је било способно за живот и т.д., излишна су, јер само стварају тешкоће, а међутим је и у науци постало опште мишљење: да се за појам убиства не тражи и способност за живот онога, према коме је убиство извршено.

Слажемо се потпуно са мишљењем Листовим у томе, да нема потребе да се законодавац каквом дефиницијом ставља на гледиште које год теорије. Законодавац мора тежити једино да резултате теоријских разлагања и претресања примени тако на практичан живот, да се од те примене заиста види и каква корист. Практичан резултат оваквог посматрања био би тај, да законодавац при одређивању максимума и минимума за убиство и побачај одреди такве границе, да се казне тако додирују, као што се и убиство детета и побачај блиско додирују.

Но не бисмо ни у ком случају могли усвојити Листов предлог о кажњењу и побачаја из нехата. Мати под бременим морала би вечито живети у великом страху, који нити би био оправдан, нити би водио циљу који се жели. На против, матере би услед страха од казни, избегавале зачеће на све могуће начине.

Што се тиче способности за живот убијенога, поменули смо, да је ту постигнуто опште мишљење, да она не утиче на објективни карактерни знак убиства. На овакво решење утицала је бојазан, да се у практичној примени не наиђе на велике и несавладљиве тешкоће при доказивању, да ли је убијени имао и у којој мери способности за живот. А сем тога

може се поставити и једно генерално питање: ко даје права другоме да оцењује нечију способност за живот?

Са ових разлога држимо, да би законодавац погрешно ако би ово оцењивање способности за живот убијенога унео у карактерне знаке самога дела. А када се у конкретном случају баш докаже несумњиво да је убијени био неспособан за живот, онда у том случају остаје судији право, да при одмеравању казне силази до минимума прописаног за убиство.

Дакле, из свега изложенога изилази, да је објективни карактерни знак код убиства *смрт каквог човека, произведена радњом учиниоцевог*. Тражи се, дакле, да је услед нечије радње произашла смрт једнога човека.

Али одмах наступа питање: какву дефиницију треба законодавац да постави о делу убиства? Законодавства на ова дају различан одговор.

Наш законодавац, по угледу на извесна старија партикуларна немачка законодавства, упустио се и у оцену каузалитета. Тако он у § 154. одређује:

„Под убиством разуме се свако недозвољено дело, чрез које какав човек живот изгуби, не сматрајући на начин и средства, којима је то учињено“.

А у § 154. а. који је додат законом о измени и допуни од 17 јуна 1861. законодавац се тачно одређује у погледу каузалитета на овај начин:

„При решавању вопроса о убиству, неће се на то гледати, да ли би смрт отклоњена бити могла, да се благовремено с нужном помоћи притекло, или да повређени не би умро, да је јачег телесног састава био, или да се није повређење под неким извесним опстојателствима догодило, која су томе принела да повређени умре“.

Ова одредба је донета потпуно по угледу на стари и пруски крив. законик и то према § 185. Међутим садањи немачки крив. зак. није сматрао за потребно да овакву одредбу донесе.

Аустријски крив. зак. у § 134. проширује појам каузалитета код убиства још јаче. Његова одредба у преводу овако гласи:

„Ко противу каквог човека, у намери да га убије, тако нешто учини, из чега произађе смрт тога или каквог другог човека, биће крив за злочин убиства, па ма успех (убиство) наступио услед личних особина повређенога или услед случај-

них околности, под којима је радња извршена, или услед других узрока, који су случајно придошли, само ако је овим последњима сама предузета радња дала повода“.

Борба научара у питању о каузалитету није ни данас још сасвим завршена. И ако се у овој расправи не можемо упустити потанко у све детаље овога тешког и суптилнога питања, ми ћемо га се ипак дотаћи у толико, колико је потребно ради објашњења дефиниције о убиству.

Нема сумње, да се код злочина убиства питање о каузалитету понајјаче истиче, и научари су своје теорије о каузалитету развијали поглавито с обзиром на овај деликат.

Пре но што би исказали своје мишљење о томе, да ли је потребно, да законодавац своје гледиште о каузалитету унесе у саму дефиницију злочина о убиству, или би ово питање требало оставити да се обухвати једном одредбом у општем делу, нека нам је дозвољено, да у најкраћим потезима изнесемо овде: која мишљења о каузалитету у опште данас у науци постоје.

По мишљењу једних научара којима на челу стоји *Бури* (Kausalität, Kausalität und ihre strafrechtl. Beziehungen), за постигнуће извесне промене у спољном свету потребни су многи и разни услови на да се то постигне. Приписивати једним условима већу важност од других, по мишљењу Буријевом недозвољено је, јер су у објективном смислу сви услови подједнако важни, јер ако би само један од њих недостајао, успех би изостао. Овога су мишљења и проф. Ламаш (в. Handlung und Erfolg, Grünhuts Zeitschrift, IX) и проф. Јанка (Lehrb. § 39.).

Неки научари опет заступају гледиште, да међу условима за постигнуће извесне промене у спољном свету, треба као узрок сматрати ону радњу, која тим условима даје пресудну важност за успех. Овог је мишљења *Биндинг* (Normen I. и II.), а нарочито га јаче истиче *Биркмајер* (Ursachenbegriff und Kausalzusammenhang im Strafrecht), који под узроком подразумева *услов од највећег дејства* (wirksamste Bedingung).

По теорији *Баровој* као узрок извесној промени има се сматрати онај *услов, који обичан шок ствари у човејем живишу мења*. (в. Lehre v. Kausalzusammenhänge).

Најзад у новије време много се истиче т. зв. *адекватна узрочност*, за разлику од случајне. По овој теорији предузета радња треба да је у опште *подобна* била да произведе

последицу или промену, која се догодила. Ово мишљење заступају *Крис* и *Меркел*, који вели, да кривично право води рачуна само о оним условима, којима искуство придаје *ојшшу важност*. (види *Merkel, Lehrbuch*). Има још и других научара, који заступају исто гледиште са сличним разлозима.

Ми смо изнели у кратким потезима разна мишљења о каузалности у том циљу, да би што боље истакнули не само важност овога питања, већ и несугласицу, која међу научарима и дан данас постоји у том погледу.

Напоменули смо већ раније, да се ми питања о каузалности дотичемо у овој расправи само у толико, у колико се оно односи на деликат, који смо за тему узели. Иначе је ово питање по себи од таквог замашаја и обима у кривичноме праву, да се о њему може написати расправа од знатнијег обима.

Да би могли о овоме питању исказати и своје мишљење, ми ћемо навести и који практичан пример и подврћи га анализи.

А нападне на *Б* да га убије, али га и не повреди, јер се овај спасе бегством. Али *Б* услед тога пропусти воз, којим је требао да отпутује и отпутује једним доцнијим возом. Овај се воз судари с другим возом и *Б* погине. Настаје питање: да ли је напад од стране *А* каузалан у смрти *Б*, који је погинуо услед судара воза. Да је *Б* отпутовао ранијим возом, он не би погинуо, али он је тај воз пропустио услед напада, од *А*. Радња од стране *А* према *Б* свакако је каузална, али је питање: хоће ли *А* бити крив за убиство, или за покушај убиства? — По теорији Буријевој изгледа да би *А* био кривично одговоран за убиство, јер је његова радња узрок одоцњењу воза од стране *Б* и т. д. Али кривично право, као наука, која има примене у практичноме животу, мора тражити радњу, која је ближи или најближи узрок смрти *Б*, а тај је судар воза. Са гледишта философске спекулације идући са узрока на узрок дошло би се до тога, да је крајни узрок смрти *Б* напад од стране *А*. Али правна наука тражи ближи или најближи узрок смрти, и у овом случају налази га у судару воза. Но *А* при свем том не би био сасвим ослобођен кривичне одговорности, јер у његовом нападу на *Б* стоји покушај убиства. Овако мисли проф. Ламаш (в. *Grundr. d. Strafrechts* § 10).

Сада је ред да видимо, како би се овај случај, који наведосмо, расправио према осталим мишљењима о каузалности.

По мишљењу Биндинговом и Биркмајеровом требало би тражити, који је услов од пресудне важности, или по Биркмајеру од највећег дејства. И ту баш противници и наводе, да је то најтеже одредити. Да ли је у наведеном случају важнији напад, или судар воза? — Да није било напада, *Б* не би одоцнио од воза, не би, дакле, погинуо. А да није било судара воза, *Б* такође не би погинуо. Према овој другој теорији тешко је у опште одредити претежност и већу важност услова.

По теорији Баровој тешко би такође било одредити у конкретном случају који је то услов, који обични ток ствари мења. Напад од стране *А* променио је ток ствари тиме, што *Б* није отпутовао ранијим возом, у коме не би погинуо, а судар воза променуо је такође ток ствари, јер је *Б* у место да стигне куда је желео, погинуо.

По адекватној теорији такође је немогуће наћи критеријум за праву узрочност, јер у наведеном случају и напад од стране *А* и судар воза били су подобни да произведу смрт код *Б*, и једном и другом факту, по себи, морала би се приписати иста важност.

Према наведеноме ми смо мишљења, да је прво мишљење, коме стоји на челу Бури, најтачније. Оно најмање наилази на тешкоћу код питања о саучешћу.

Узмимо сада случај, да *А* повреди *Б* и овај лечећи се у болници добије заразну болест, од које умре. И у овом случају повреда, коју је *А* нанео *Б* каузална је, ма да је зараза случајно наступила у болници, јер да *Б* није повређен од стране *А*, он не би ни отишао у болницу. Према томе не може се давати никаква превага ни једном од услова, који су допринели смрти, јер у овом случају може играти важну улогу и телесни састав повређенога.

У прво наведеном случају *А* би био кривично одговоран само за покушај убиства, јер је каузална веза — напад и спасење бегством — прекинута засебним догађајем, сударом воза. А у овом другом примеру нема овог прекида каузалне везе, јер повреда је већ ту, као последица радње напада, а зараза наступа као нешто акцесорно. Ово придолажење услова за смрт не искључује каузалност, која је произведена повредом. Свакојако између првог и другог случаја и ако постоји велика сличност, ипак има суптилне разлике.

Држимо да је излишно доказивати, да је и у овом другом случају немогуће и нецелисходно правити разлику између појединих услова за постигнуће успеха у дотичном делу.

Вратимо се сада постављеном питању: да ли законодавац треба у дефиницију о убиству да унесе и своје гледиште о каузалности, као што су то чинила старија законодавства?

Пре но што би дали одговор на ово питање држимо да ће бити корисно, да бацимо један поглед на модерно упоредно законодавство.

Поменули смо већ, да је садањи немачки крив. зак. одступио од старог пруског и у § 211 просто одређује: „*Wer vorsätzlich einen Menschen tödtet*“ и т. д. („Ко намерно убије човека“).

Швајцарски пројекат од 1903. у чл. 60. стоји на истом гледишту. И тамо стоји: „Ко човека намерно убије“ и т. д.

Међутим норв. крив. законик, и ако један од модерних и новијег порекла — 1902. г. — унео је у дефиницију о убиству и појам о каузалности, јер се у § 233. одређује: „*Ко проузрокује нечију смрт, или при томе суделује*“ итд.

Италијански крив. зак у чл. 364. такође вели: „Ко, у намери за убиство, проузрокује нечију смрт“ итд. (*Chiunque a fine di uccidere cagiona la morte di alcuno*“ etc.).

Руски крив. зак. од 1903. у § 453. и осталима, који говоре о убиству употребљује увек израз „ко убије“.

Јапански крив. зак. од 1907. у § 199. опредељује: „Ко човека убије“ итд. А исто тако и у осталим одредбама, које говоре о убиству употребљује израз „ко убије“.

У старијем законодавству, као што смо видели, био је појам о каузалности уношен у дефиницију о убиству, док међутим најновије кривично законодавство сматра као довољан израз „ко убије“, јер он обухвата и непосредњу радњу убиства и проузроковање смрти.

Од новијих законодавстава норвешки крив. зак. чини изузетак у овом погледу, без икаква оправдана разлога, наводећи уједно, да се и саучешће исто тако казни. Ово је, међутим, требало обухватити одредбом на своме месту у општем делу.

По свој прилици, да ће и нови пројекти немачког а и аустр. крив. зак. усвојити ово новије гледиште, јер је оно и у теорији потпуно овладало.

Како питање о каузалитету није једино у вези са деликтом убиства, већ оно долази у обзир и код других кривичних дела и ако не у толикој мери, природно је, да га законодавац не може обићи. С тога потпуно делимо Листово мишљење, изнето у Vergl. Darstell. d. deutschen und ausl. Strafrechts, Besond. Teil, V. Bd., да законодавац треба да изложи своје гледиште о каузалитету у општем делу кривич. законика. Ово тим пре, што је питање о каузалитету у вези и с питањем о саучешћу, које такође припада питањима, која третира општи део кривичног законика, као принципијелна.

Разуме се, друго је питање: какво ће гледиште законодавац заузети у питању о каузалитету. Ми смо већ напред нагласили, да ово питање није у науци још дефинитивно решено. Али ипак може се тврдити, да је мишљење Буријево и данас још доминирајуће. По тој теорији појам каузалитета је шири но по осталима, и ми баш с тога и држимо, да је оно и повољније ради заштите општих права и интереса од повреде. У осталом законодавац се увек мора држати целисходности, а према новијим теоријама, које још нису успеле да задобију мишљења већине научара, мора се држати скептички.

Италијански кривич. зак., који је у чл. 364. унео појам каузалитета у саму дефиницију о убиству, био је у неколико недоследан, јер је у чл. 367. и 368. хтео да ограничи или управо сузи појам каузалности прописујући нешто блажу казну ако смрт не би наступила без наступања извесних услова или узрока, који окривљеноме нису били познати итд. Овим је законодавац очигледно дошао у опреку са чл. 364.

У осталом морамо напоменути, да се у француској правој литератури опажа тежња, да се сузи појам каузалитета, што никако не би био прогрес у правој науци. Али о томе опширније другом приликом у нарочитој расправи.

2. Субјективни карактерни знаци убиства.

Субјективна страна убиства обухвата доста тешко и компликовано питање о кривичној одговорности. И када је реч о субјективним карактерним знацима код убиства, онда се под тим разумеју *dolus* и *culpa*.

Ни о једном питању није може бити толико писано, колико о овоме, јер ни једно није важније од њега. Питање о кривичној одговорности, у разним својим облицима и нијан-

сама, увек ће занимати криминалисте. Нас у овој расправи интересује питање о кривичној одговорности код убиства, у колико се оно односи на успех или последицу. Дакле, *dolus* и *culpa* биће предмет говора, а нарочито с гледишта позитивног законодавства.

Кривична одговорност учиниоца кривичнога дела цени се поглавито према томе, да ли је његова радња, у позитивном или негативном смислу, била управљена на последицу, која је законом као кривично дело забрањена. Позитивно право усвојило је два облика кривичне одговорности: *dolus* и *culpa*.

Под *dolus*-ом разуме се радња учиниочева — било позитивна или негативна — управљена на такав ефекат, који се по крив. зак. сматра као кривично дело. А *culpa* постоји онда, ако учинилац није избегао последицу, а могао ју је и требао избећи, да је обратио довољну пажњу.

Држимо да је излишно, да на овоме месту понављамо познату препирку о разним врстама *dolus*-а, која би нас одвела ван наше теме. Али ипак морамо напоменути, да се у немачкој правној литератури *dolus* по себи двојачко схвата.

По једној теорији, — „*Vorstellungstheorie*“ — *dolus* се сматра као *предвиђање* противправног ефекта, који се позитивном или негативном радњом постизава.

А по другој теорији, названој „*Willenstheorie*“ под *dolus*-ом се подразумева радња, којом се жели или хоће да постигне противправни ефекат.

Одмах већ на први поглед морамо констатовати, да је у схватању *dolus*-а ових двеју теорија огромна разлика. Према првој теорији, којој на челу стоје *Лисли* и *Франк*, довољно је само да учинилац дела предвиди, да из његове радње може произићи кривично дело. Док, међутим, по другој теорији, коју заступају *Фишер*, *Мајер*, *Ламаш* и др., учинилац дела треба да је заиста хтео или желео забрањени ефекат или кривично дело.

Ово принципијелно разликовање у схватању *dolus*-а није више само теоријско разлагање, које би се оснивало на апстракцијама, већ је оно од необичног практичног значаја.

Да би могли и сами образложити мишљење, које нам се као коректније чини, морамо најпре видети: да ли се и у колико *culpa* додирује с *dolus*-ом.

Свакојачко је и код *dolus-a* и код *culp-e* радња, из које кривично дедо произилази, предузета вољно или хотично. Али код *culp-e* се у опште узима, да ефекат — кривично дело — није учинилац предвидео, али га је могао и требао предвидети, да је обратио довољну пажњу, или у опште пажњу, коју је сваки дужан обраћати. Међутим код *dolus-a*, по првој теорији, довољно је, да је учинилац предвидео, да ће из његове радње произићи кривично дело. Дакле, као што се види, *culpa* и *dolus* се блиско додирују или граниче. Разлика између прве и друге теорије поглавито је у томе, што се по првој теорији не тражи уједно и доказ о томе, да је учинилац предузетом радњом имао баш и намеру да постигне ефекат, који представља кривично дело, већ је довољно да је само предвидео могућност таквог ефекта. Узмимо један пример. Сопственик каквог старог брода, који путује преко океана зна поуздано, да тај брод не може издржати велики пут и да мора потонути. Али њему је стало да од превоза извуче још користи и пусти брод у саобраћај, те се путници подавс. Он је имао намеру, или управо хтео да се користи још једном својим бродом, а није директно желео смрт путника. Па ипак с тога, што је предвидео смрт путника, мора му се његовој радњи приписати *dolus*.

Многи још праве разлику, да ли је учинилац дела последицу као поуздано предвидео — *dolus directus*, или је само последицу сматрао као могућу — *dolus eventualis*. Са овим последњим разликовањем нису сви научари сагласни, јер са практичног гледишта ова разлика је неумесна. Да ли неко са поузданошћу очекује, да из његове радње произађе кривично дело, или он држи, да оно може произићи, то ствар ни у колико не мења.

Питање је сада само, које је схватање *dolus-a* тачније, да ли прво, које се задовољава само предвиђењем последице кривичног дела, или друго, по коме се тражи, да је учинилац и желео да се онај забрањени ефекат постигне.

И ако у ствари изгледа, да се обе ове теорије препиру узалуд, ипак од схватања њиховог произлазе разне практичне последице. У примеру који смо навели, то се најбоље да видети. Сопственик старог и трошног брода не жели смрт путника на његовом броду, и ако је предвиђа. Његова је жеља да заради још новаца помоћу свога брода и он само акцен-

тира и смрт путника, кад већ не иде друкчије. Међутим, по другој теорији потребно је, да је он својом радњом ишао на то, да се путници подаве, дакле, да је желео њихову смрт. Да се брод није потопио, он би опет дошао до новаца, а путници би остали живи и здрави.

Практична разлика је између прве и друге теорије лежи у доказивању намере или циља, коме је радња учиниочева била управљена. Прва, као новија теорија, хоће да избегне доказивање тога циља, јер оно може одвести или до немогућности тога доказивања или до апсурдности.

Представници ове друге теорије увиђају и сами тешкоћу овог доказивања, па всле, да у самом предвиђању дотичног успеха или последице још нема *dolus-a*, већ да томе мора придоћи и дотична жеља, и онда тек постоји *dolus* (в. Ламаш, Grundr. d. Strafr. § 9.). Али ето баш у примеру, који смо навели, не лежи *dolus* у жељи, да се сопственик брода користи путовањем његовога брода, већ у предвиђењу смрти путника, на коју он пристаје.

Према свему реченом излази да је т. зв. „Vorstellungstheorie“ и тачнија и практичнија.

Пошто смо у кратко изложили разлику између ове две теорије о *dolus-u*, дужност нам је да се дотакнемо још једног питања о *dolus-u*, а то је т. зв. *dolus indirectus-a*.

Према старијој доктрини прављена је разлика између (*dolus-a directus-a*, код кога је намера била управљена на извесну последицу, рецимо убиство, и *dolus-a indirectus-a*, кад је из предузете радње произишло нешто више, но што се желело. На пр. неко има намеру да кога повреди, па отуда произађе смрт. На овом старом гледишту стоји и данас аустр. крив. зак., чија одредба § 140. гласи: „Ако радња услед које какав човек изгуби живот, буде предузета не у намери, да се он убије, већ у каквој другој непријатељској намери, онда је то злочин убиства.“ Поред ове одредбе налази се у аустр. крив. зак. и једна општа одредба у § 1. која говори о *dolus-u* (*böser Vorsatz*), и у којој се сасвим јасно опредељује, да ће се *dolus* учиниоцу у кривицу приписати не само ако је он намеравао оно зло, које је са злочином скопчано, већ и онда, ако је у каквој другој злој намери нешто предузето или пропуштено, откуда зло, које је отуда произашло, у опште произилази или лако произаћи може.

Ову врсту убиства из § 140. аустр. законодавац назива *Todtschlag*, за разлику од *Mord*-а, где је убиство намерно.

Може се казати, да научари једногласно одбацују *dolus indirectus*. Правилно је, да нико не одговара за већу последицу, но што је желео, или но што је предвиђао. Међутим код *dolus-a indirectus-a* законодавац аустр. изреком каже, да ће учинилац одговорати за убиство, и ако он није својом радњом намеравао убити човека.

Сличну одредбу налазимо и у чл. 368. итал. крив. зак. чији први одељак гласи: „Ко радњама, управљеним на повреду тела, проузрокује нечију смрт, казниће се“ итд.

Ова одредба је ушла из старијег италијанског законодавства (сардинског и тосканског крив. зак.) и она представља т. зв. *omicidio preterintenzionale*, т. ј. случај, када учинилац није предвидео, да из његове радње може произићи смрт.

И у италијанској и у аустр. правној литератури изазвале су ове одредбе велику научну дискусију. Докле једни у овоме случају налазе *dolus indirectus*, други га називају *omicidio preterintenzionale*.

Не мења ствар ни у колико како ће се овај случај назвати, јер остаје несумњиво, да је убрајање повреде тела, услед које наступа смрт, међу случајеве убиства противно и садашњем стању науке и самој целисходности.

Садањи немач. крив. законик одбацио је т. зв. *dolus indirectus* јер случај смрти, произведене услед повреде тела третира као квалификовану повреду, која се строже казни (§ 226. кр. зак.).

Интересантно је напоменути, да је и француски *code pénal* нашао се побуђен, да у чл. 309. одељ. 4. учини допуну законом од 28. априла 1832., који гласи: „Ако су повреде или ране нанете хотимично, али без намере за убиство, ипак ово проузроковале, кривац ће се казнити принудним радом на време“ (за разлику од доживотног).

Ова допуна законска ушла је у II. секц. прве главе *злочина и пресуду противу личности*, која секција говори о повредама које нису квалификоване као убиство, те је на тај начин законодавац изречно издвојио овај случај од случајева убиства, за које тражи намеру.

Са задовољством можемо констатовати да су и сва нова законодавства стала на ово модерније гледиште, одбацу-

јући *dolus indirectus*. Тако руски крив. зак. од 1903. у §§ 467, 468. и 469. који говоре о повредама *веома шешкој, шешкој и лакој*, предвиђа и последицу смрти услед повреде и одређује нешто строжу казну од оне, која је за дотичну врсту повреде одређена.

Исто тако норв. крив. зак. од 22. маја 1902. у §§ 228., 229. и 231. предвиђа нарочито строжу казну за повреду, из које произиђе смрт, не увршћујући ову кривицу у убиство.

Јапански крив. зак. од 23. апр. 1907. усвојио је такође ово модерно гледиште и у § 205. предвидео је повреду тела, који има за последицу смрт и казни као повреду са минимумом од две године робије.

Нацрт швајцар. крив. зак. од 1903. у чл. 71., 72. и 73. предвиђа такође, говорећи о повредама све три врсте, и смрт као последицу ових разних повреда, прописујући увек строжу казну на случај смрти, *ако је учинилац ову последицу могао као могућу предвидети*.

Као што се види, швајцарски нацрт одступа много више од осталих законодавстава у погледу кривичне одговорности за тежу последицу од оне, која је намеравана. Он прописује строжу казну од оне, која је предвиђена за дотичну врсту повреде, на случај смрти повређенога, само тада, ако је учинилац могао предвидети смрт као могућу последицу.

Овај случај не треба помешати са т. зв. *dolus-om eventualis-ом*, који многи научари и иначе одбацују. Јер *dolus-a* за убиство не може бити, када је намера била управљена на повреду тела.

Према теорији *Лефлеровој* (*Schuldformen des Strafr. I. 1895. и Die Körperverletzung у Vergl. Darstell. des deutschen und ausl. Strafr. Besond. Teil, Bd. V*) овде се узима у обзир т. зв. „*Wissentlichkeit*“, која се састоји у томе, ако учинилац зна, да из његове радње може наступити извесна последица са већом или мањом вероватноћом, па ипак предузима радњу, ризикујући последицу, услед злочиначке равнодушности. Дакле, овде имамо случај гди *А* повреди батином по глави *Б*, услед које *Б* умре. Према овој теорији имало би се оценити: да ли је *Б*, с обзиром на своју физичку снагу и каквоћу батине могао знати да *Б* мдже услед удара и умрети.

Ова теорија *Лефлерова* слична је теорији *dolus-a eventualis-a*, али се ипак разликује у томе што се код *dolus-a even-*

tualis-a узима, да је учинилац пристао на последицу, коју је предвидео, а „Wissentlichkeit“ само претпоставља да је учинилац могао знати, да може наступити последица, коју он није желео, и надао се да неће ни наступити. Дакле, учинилац предвиђа могућност извесне опасности из његове радње, али је не узима озбиљно у обзир. Према томе, ова врста кривичне одговорности приближује се више нехату, који, према конкретном случају, може бити тежи или лакши.

Из свега наведенога изилази, да *dolus*-у *indirectus*-у нема више места у позитивном законодавству, а случај смрти, услед повреде тела, треба сматрати као повреду и казнити строже онако, као што то чине швајцарски нацрт и норв. крив. законик. Норвешки крив. зак. био је практичнији, што је у општем делу у § 43. донео одредбу, да када услед чије радње наступи последица, која није намерена, да ће тада бити примењена строжа казна само тада, ако је учинилац могао предвидети могућност такве последице, или ако је пропустио, да по могућности спречи ту последицу, пошто је на ту опасност упозорен. Ово неспречавање последица не би требало приписивати у тежу кривицу, јер је то потпуно засебна ствар од предвиђања опасности, која из радње може произићи, и то спречавање може у многим приликама и илузорно бити.

Пошто смо изложили у чему се састоји субјективна страна код злочина убиства, имали би још да се изјаснимо, да ли је потребно уносити у дефиницију о убиству и израз „намерно“ или „хотично.“

Према свему што смо ми до сада о злочину убиства казали, држимо да није потребно много доказивати, да су нарочито опредељивање намере или хотичности и т. п. непотребни карактерни знаци. Ово тим пре, што о убиству из нехата постоји у сваком законодавству нарочита одредба. Јапански крив. зак. који такође доноси нарочиту одредбу о убиству из нехата, не употребљује израз „намерно“ или „хотимице“ и т. п. Али зато у § 38. јап. крив. зак. постоји одредба: „Радња, којој недостаје воља да се учини злочин, није кажњива; но ово не вреди, у колико закон нарочите одредбе прописује.“ Ово последње се односи на нехат.

И норв. крив. зак. у § 40. опредељује, да са неће казнити онај, који намерно није радио, изузев изричног наређења и несумњиве претпоставке, да и нехатна радња треба да се казни.

Руски крив. зак. задовољава се такође изразом „Ко убије човека.“ Али он има у општем делу у § 42. одредбу, која нормира кривичну одговорност и која гласи: „Кривична радња се неће учиниоцу урачунати у кривицу, ако је није предвидео или могао спречити.“ Слична одредби § 43. норв. крив. зак.

И ми смо мишљења, да се ово питање може регулисати једном општом одредбом, те да према томе не треба код дотичних одредаба у опште употребљавати изразе, који се односе на намеру или хотичност.

Др. М. Миљковић.

— Наставиће се —

ЖЕНИДБА И УДАДБА У СЈЕВЕРНОЈ ДАЛМАЦИЈИ

Les peuples heureux n'ont pas d'histoire, et l'on n'a souvent parlé des habitants des villages que pour raconter leurs ma'heurs.

Albert Babeau

Le Village sous l'ancien régime.

У „Архиву“ је мој колега Др. Александар Митровић више пута се јавио са студијама о женидби и удадби у сјеверној Далмацији, истичући своје мишљење да је то саблазна једна појава, отров, зараза на нашему народноме тијелу, коју треба јавно жигосати, — и толико је сигуран о неприкосновености те своје теорије да чак каже да ко мисли или ради другачије, тај има свог интереса да наш народ и даље тако жалосно живи.

Лани је пак исти мој колега и у загребачком „Мјесеčнику правничког друштва“ написао чланак под насловом „Из narodnog života u sjevernoj Dalmaciji“ у ком се опет враћа на питање женидбе и удадбе у сјеверној Далмацији, дајући поновно израза своме увјерењу да је највеће зло код нашег тежака ова његова женидба и удадба.¹

И политичке и стручне новине код нас већином пишу у прилог темељитости Митровићеве теорије, која се почимље да држи као нешто утврђено и као нешто што се не може другачије да схвати.

Држећи да је Митровићево мишљење погрјешно, мислим да неће бити с горега ако кажем и разлоге зашто не могу да се с њим слажем у погледу овог питања.

¹ Мјесеčник прав. др. у Загребу 1908 бр. 3 стр. 226.

Наравно, не претендујем на непогрјешивост, и с тога ово моје мишљење може да има, ваљда, само неку релативну вриједност.

Брачни живот није само једна правна установа, но је у првом реду једна социјална појава која је постојала много прије него је на нашој планети и најпрви закон освануо. Као таква она се је постепено и развила, прилагођавајући се различитим приликама друштвеног развитака, на које се мора имати будног обзира, ако се хоће да се правилно схвати. —

Да се тек на овај начин имају да проуче социјалне појаве, у томе су сложни сви социолози најпротивнијих школа, међу којима чувени проф. Гумпловиц носи барјак на ком стоји цинични motto: Der grösste Irrthum der individualistischen Psychologie ist die Annahme: der Mensch denkt! —

И брак и брачни живот нијесу ништа друго но производ социјалних прилика у којима се они појављују, — чедо свога вијека, да се послужим познатом фразом Alfreda de Musset-a. —

Навешћу који уломак из књига признатих социолога у погледу опште признатих начела социолошке науке о начину како се имају да проучавају социјалне појаве, — да ми се не би пребацило да хоћу у оваквом питању да кажем нешто на своју руку, што би се имало и могло да одбије једино на моје субјективно мишљење, које у таквим питањима не може да буде мјеродавно. —

Ако је претходник социолошке науке Gianbattista Vico,² ипак је по општем признању Француз Auguste Comte онај који је овој релативно младој знаности утврдио начела и прокрио пут.

Он каже: Le profond sentiment des lois qui régissent les divers genres de phénomènes peut seul inspirer une véritable resignation, c'est à dire une disposition à supporter avec constance et sans espoir de compensation des maux inévitables.³

Он на другом мјесту каже:

² Principii di Scienza nuova. Milano 1836.

³ La philosophie positive Aug. Comte II 2. 45. 46. Гумпловиц: Grundriss der Sociologie 4. —

La science sociale ne pouvait pas exister tant qu'on ignorait en quoi consiste le fait même du développement dont cette science doit étudier les lois.

Још ћу навести један одломак из Mirabaud-ове књиге *Système de la Nature*:

Dans tous les phénomènes que l'homme nous présente depuis sa naissance jusqu'à sa fin, nous ne voyons qu'une suite de causes et d'effets nécessaires et conformes aux lois communes à tous les êtres de la nature. Toutes ses façons d'agir, ses sensations, ses idées, ses passions, ses volontés, ses actions sont des suites nécessaires de ses propriétés et de celles qui se trouvent dans les êtres qui les remuent. Tout ce qu'il fait et tout ce qui se passe en lui, sont des effets de la force d'inertie, de la gravitation sur soi, de la vertu attractive et repulsive, de la tendance à se conserver, en un mot de l'énergie qui lui est commune avec tous les êtres que nous voyons; elle ne fait que se montrer dans l'homme d'une façon particulière, par laquelle il est distingué des êtres d'un système ou d'un ordre différent. —

Ово што Mirabaud вели о појавама цијеле васионе према појавама цијелога човјечанства, може да вриједи и у погледу цијелог човјечанства према једном његовом дијелу.

Треба, дакле, и при проучавању женидбе и удалбе у сјеверној Далмацији узимати у обзир и цијели живот наших тежака, и, што је најглавније, и *њихово схваћање* тог њиховог друштвеног института, па једино ако у том њиховом схваћању ове појаве, можемо и према њиховим друштвеним приликама и према начину живљења и васпитанијег дијела нашег народа, да нађемо да је то народно вјенчање неморално, моћи ћемо казати да је оно збиља неморално.

Мој колега Д-р Митровић наводи неколико случајева из своје адвокатске праксе да њима докаже исправност своје теорије. Ја мислим до је ту и извор његовог неправилног схваћања овога питања. —

Ко познаје наше крајеве, а ваљда је у том погледу васвијет једнак, тај зна да се најмањи дио социолошких, прометних, економских, фамилијарних појава које сачињавају живот једног народа, испољава у облику истицања судског потраживања. — Осим тога у суд долази обично морално болесни дио друштва, и ту долазе послови који нијесу у реду или започети или настављени. На посљетку се код нас у Дал-

мацији тим послима примјењује закон који је кројен у Бечу, као што су им се прије примјењивали закони кројени у Венецији и у Паризу. За то је мој колега за окушати темељитост својих навода имао да проучи питање о ком се бави не само у својој адвокатској канцеларији и у судским салама, но, и то у много обилатијој мјери него у канцеларији и по судовима, у самом народу, у здравом народу. —

Ту би био увидио да има врло сретних парова које је у најчистијој љубави спојила веза *народног* вјенчања, иза кога долази скоро увијек и *законито* вјенчање.

Да је пак проучио статистику аустријске монархије, те увидио да је Далмација заједно са Горицом и Истром, земља у којој је најмањи процент незаконите дјеце, морао би био да дође до сасвим противних закључака но што су они које он наводи. Јер кад би женидба и удадба у сјеверној Далмацији била ништа друго но суложништво⁴ — у нас би морала бити силесија незаконите дјеце. А треба да се наодо још и то да је највећи број незаконите дјеце код нас у Далмацији не у загорским предјелима гдје постоји та народна женидба и удадба, но, као што је и наравно, у градовима који су сви при мору и гдје тог обичаја нема. —

Из Oesterreichische Statistik издане од ц. к. централне статистичке комесије у Бечу год. 1906 проистиче да се је у години 1903 родило:

1. У Доњој Аустрији у све дјеце 98.327 од које незаконите 22.412;
2. У Горњој Аустрији у све дјеце 26.067 од које незаконите 4749;
3. У Салцбургу у све дјеце 6392 од које незаконите 1586;
4. У Штајерској у све дјеце 42.512 од које незаконите 9741;
5. У Корушкој у све дјеце 12.152 од које незаконите 4651;
6. У Крањској у све дјеце 18.044 од које незаконите 1109;
7. У Трсту са околином у све дјеце 6101 од које незаконите 1036;
8. У Горици и Градишкој у све дјеце 8680 од које незаконите 308;
9. У Истри у све дјеце 13355 од које незаконите 532;

⁴ Dr. Mitrović: Iz narodnog života u sjevernoj Dalmaciji, u Mjesečniku od Martā 1908 br. 3 str. 228.

10. У Тиролу у све дјеце 27150 од које незаконите 1773;
11. У Форарлбергу у све дјеце 3710 од које незаконите 204;
12. У Ческој у све дјеце 215.779 од које незаконите 25.360;
13. У Моравској у све дјеце 88.890 од које незаконите 8262;
14. У Шлеској у све дјеце 28.332 од које незаконите 2527;
15. У Галицији у све дјеце 322.465 од које незаконите 32.815;
16. У Буковини у све дјеце 31.111 од које незаконите 3215;
17. У Далмацији у све дјеце 20.893 од које незаконите 837.

Према томе је проценат незаконите дјеце у овим покрајинама аустриске монархије слиједећи:

1. у Доњој Аустрији	22. ‰
2. у Горњој Аустрији	18. ‰
3. у Салцбургу	24.5‰
4. у Штајерској	22.5‰
5. у Корушкој	36.5‰
6. у Крањској	6.1‰
7. у Трсту и околини	16.9‰
8. у Горици и Градишкој	3.5‰
9. у Истрији	3.9‰
10. у Тиролу	6.5‰
11. у Форарлбергу	5.5‰
12. у Ческој	11.5‰
13. у Моравској	9.3‰
14. у Шлеској	8.9‰
15. у Галицији	10.5‰
16. у Буковини	10.3‰
17. у Далмацији	4. ‰

Други узрок погрјешном схваћању Д-ра Митровића жењидбе и удадбе у сјеверној Далмацији лежи, по мом мишљењу, у томе што он суди тежацима одвише *господски*, наиме што он суди о применама које су резултанта навика, предања, предрасуда, начина схваћања финансијалних и економских прилика, па ако хоћете и осјећаја који скупа сачињавају живот тежачки, по резултантама оних навика, предања, предрасуда, начина схваћања финансијалних и економских прилика, па и овдје ако хоћете и осјећаја, који скупа сачињавају градски живот. И то, молим, градски, живот... далматински, који нема у себи ништа свога особитога, те се састоји из блиједих имитација и слабих ресо-

нанса европског градског живота, онај живот у ком нема ни високих врлина ни великих покора, који ни у ком правцу није дошао до каквог самосталног развитка, који, осим у врло маленом броју обитељи, нема ни крепких традиција, ни јаких успомена које би подржавале неки типички правац; — онај паланачки живот

Senza infamia e senza lodo

који се добрим дјелом троши у ћеретању против искрњега свога, у коме су дани сви једнаки, а у коме су жене узорне мајке, ваљане домаћице и вијерне супруге. Ако има нешто добра у нашој земљи Далмацији то су у првом реду здраво схваћени и истински осјећани обитељски одношаји у градском сталезу. Али је баш за то схватљиво да се из таквог амбијента може најлакше криво да суди о приликама које се одвајају од његовог начина поимања обитељског живота. —

На тај начин суд о нашем народном вјенчању морао је да испадне, као што је код Д-ра Митровића и испао, скроз погрјешан.

Већ је и народни заступник госп. Јосо витез Кулишић, у својој брошири на одговор првом чланку Д-ра Митровића о женидби и удадби, прештампаој из „Дубровника“ успио да докаже како је Др. Митровић угледао нешто одвећ црна, гдје црна нема апсолутно ништа.

Мах Nordau је у својим Парадоксима опомињао писце да се чувају генерализовања појединих појава и олаког проглашавања општих правила. Та порука, као да није помогла!

На основи неколико парница изриче се пресуда не више против парбеника, но против цијелог једног народа; — а то је не само нетемељито но и неправедно. —

Него прије свега ваља бити на чисто и са другим питањем. Је ли, на име, женидба и удадба о којима говори мој колега један специјалитет сјеверне Далмације?

Мој колега у првом чланку о женидби и удадби (Књ. I св. 6 Архива за правне и друштвене науке) цитирајући Вуков рјечник каже:

„У Вукову рјечнику *оженити* протумачено је са *marito*, до *ixorem*, а *удати* са *colloco filiam*, па надодаје: то је тако ваљда исправно у цијелом Српству, осим у сјеверној Далмацији.“

Али у Вукову рјечнику има и ријеч *позаконити* за коју се каже да се употребљава у Хрватској са значењем једнаким ријечи *вјенчати се*. — Нешто што не опстоји не може да се позакони, па кад се у народу употребљава ријеч позаконити у смислу вјенчања, намеће се закључак да том позаконјењу мора да предходи неки одношај који се има тек да позакони. А тај одношај не може да буде ништа друго но оно брачно стање које је склопљено по народним обичајима. То је, чини ми се, доста јасно.

Еле тог обичаја, те тобож искључиво сјеверно-далматинске особине има и у Хрватској.

Судећи по чланку о обичају одвођења дјевојака публикованом од госп. Миливоја Ј. Петровића у другој свесци III-е књиге „Архива“ тог народног обичаја има и у Србији, а Кочић нам у свом „Јазавцу пред судом“ свједочи да га има и у Босни.

Та женидба и удадба није дакле никаква сјеверо-далматинска особина, као што нијесу никакве сјеверо-далматинске особине ни сви они обичаји које Др. Митровић публикује под насловом прилога за проучавање правних одношаја у горњој Далмацији. —

Д-р Лујо Бакотић.

— СВРШИТЕ СЕ —

ПРИНУДНО ПОРАВНАЊЕ У СТЕЧАЈУ

— СВРШЕТАК —

Тужбу за поништај због преваре може подићи сваки поверилац за кога поравнање има обавезну снагу и који је тиме оштећен, без икаквог обзира на то да ли је он праварен или је то неки други поверилац. То право, међутим, не припада ни стечајноме дужнику нити онима који су се на поравнању потписали као јемци, стечајноме дужнику зато што се не може допустити да се користи својим неморалним делом, а јемцима зато, што превара није имала никаква утицаја на њихов пристанак. Кад су ови последњи пристали да за дужнике јемче и при оном горем имовном стању што је он показао на рочишту за равнање, очевидно је да се не могу ни најмање жалити сада кад се показало да је дужничково имовно стање у ствари било много боље.

У погледу правног дејства ове тужбе страни се стечајни закони не слажу. Француски (чл. 520 и 522), белгијски (чл. 522), италијански (чл. 842) и бугарски закон (чл. 803) наређују, да суд, ако тужбу уважи, има да поништи поравнање не само наспрам поверилаца који су тужбу подигли, него и наспрам свију осталих, тако да поравнање више не вреди никако и ни за кога. Немачки закон (§ 199), на против, тужби за поништај даје сасвим индивидуални карактер. У случају да суд тужбу уважи, према томе закону, поравнање пада само наспрам повериоца који је тужбу подигао, а остаје у потпуној снази према свима осталима. Тај поверилац има права да од стечајног дужника наплати целу своју тражбину, дакле и онај део који му је био поравнањем отпустио. Немачки законодавац¹ за тај свој

¹ Motive zu dem Entwurf einer Konkursordnung, стр. 427. С. Hahn: Die Gesammten Materialien zur Konkursordnung.

систем наводи као разлог то, што поверилац који је подигао тужбу није ни био уговорна страна при закључењу и утврђењу поравнања, већ је то био стечајни дужник с једне и сви повериоци с друге стране, те према томе сада, кад је услед окончања стечаја престала свака међусобна веза међу повериоцима, он никако није ни овлашћен да подигне тужбу против поравнања тако да она има обавезна дејства за све повериоце, да евентуално поруши из темеља њихово заједничко дело. Угарски (§§ 230 и 231) и хрватски закон (§§ 210 и 211) усвојили су један средњи систем, који се приближује много немачкоме. И по њима тужба за поништај поравнања има само индивидуалан карактер, али они стављају суду у дужност да о тој тужби обавесте „izrikom sve vjerovnike iz uputu, da tropis tužbe mogu viditi kod suda i da se svaki od njih, koj kani nagodu prinudnu napadati s istoga razloga, ima pridružiti predanoj tužbi, dok traje postupak parbeni...“ На тај начин они теже да тужба добије што генералније дејство. Аустријски закон (§ 243) усвојио је такође један средњи систем, али такав који се приближује францускоме. И по њему је суд дужан, ако тужбу уважи, да поравнање поништи у целини и према свима повериоцима, а не само наспрам оних који су се парничили. Али, да то не буде дело само једног или неколицине повериоца, тај закон наређује, да суд одмах о подношају тужбе извести све стечајне повериоце и позове их, да се ако хоће, у поведену парницу умешају уз тужилачку или уз тужену страну (стечајнога дужника), како је коме воља и у интересу.

У нашем данашњем закону о стец. поступку, као што смо већ казали, питање о поништају принудног поравнања није никако ни додирнуто, али држимо, да се и у нас поравнање може поништити због преваре, и то на основу §§ 537 и 859 грађанског законика. То поништење важиће само за повериоца који је тужбу подигао, јер он може против поравнања војевати само у толико колико оно штети његове интересе.

У предлогу новог закона о стечају имамо овакву одредбу (чл. 175) „Коначно одобрено поравнање само ће се онда моћи поништити кад се докаже да је закључено једино преваром и прикривљивом активе, или неистинитим повећањем пасиве дужникове, но и тада само у току три године од кад је коначно одобрено.“ Та је одредба непотпуна, а, што је главно

није тачна. Она није прецизна зато што по њој изгледа да се за поништај тражи двоје: превара и прикривање активе или неистинито повећање пасиве; у ствари пак њоме се хтело рећи, да се за поништај тражи таква превара којом је прикривена актива или повећана пасива, т.ј. оно исто што је прописано у чл. 518 франц. трг. закона. Потпуна пак није зато, што се у њој не каже ко је овлашћен да поништај тражи.

б) *Осуда за лажно банкротство*. Овај други узрок са кога се ништи принудно поравнање налази свога оправдања у томе, што је осуда за лажно банкротство, као што смо раније показали, ако би већ постојала пре закључења поравнања, законска сметња поравнању. Отуда је логично и, шта више, у јавном је интересу да поравнање падне, ако би дужник после његовога закључења био осуђен за ту кривицу. У осталом, овај други узрок у ствари се поклапа са оним првим, јер кривицу лажнога банкротства у главном и сачињава превара којом дужник имање своје прикрива (т. 1. § 261. крив. зак.) или своје дугове лажно повећава (т. 3. § 261. крив. зак.). Он у пракси има и много чешће примене него онај први; јер се дужникова превара утврђује у грађанској парници само онда када има какве сметње за кривичну (н. пр. дужник умр'о). И тај су узрок усвојили сви страни стечајни закони.¹ Италијански закон, а по њему и бугарски, тај узрок не наводе изрично, јер, као што смо видели, осуда за лажно банкротство по њима није законска сметња закључењу принуднога поравнања. Али ипак и по њима принудно се поравнање може поништити услед те осуде, а на име у случају када се кривица (лажно банкротство) баш и састајала у преварном прикривању активе или у лажном представљању пасиве.

Готово сви страни закони, који овај узрок за поништај поравнања изрично предвиђају, овлашћују стечајни суд да још у току кривичне истраге предузме потребне мере за очување имања бивше стечајне масе. „Ако се након утврђене нагоде подigne проти презабуženика обтуžба ради преварне криве (т. ј. банкротства), може стечајни суд на захтев кога вјеровника узети презабуženикову имовину под узки затвор. Таква привремена одредаба има се докинати, пошто буде презабуženик правомоћно одриешен или казнен поступак проти њему обустављен“.

¹ Француски (чл. 520 и 522), белгијски (чл. 521), немачки (§ 197), аустријски (§ 241), угарски (229) и хрватски (§ 209).

Код овог узрока сви су страни закони сагласни у томе да са њега поравнање пада у целини и према свима повериоцима, као и да поравнање пада по самом закону.

Кад се поравнање поништи, било то услед преваре или услед осуде за лажно банкротство, логично је да са њим заједно падну и јемства и друга осигурања која су дата за његову гаранцију. Одиста закони: француски (чл. 520). белгијски (чл. 522), италијански (чл. 842), бугарски (чл. 803) изрично тако и прописују. Немачки закон (§§ 196 и 197), међутим, та осигурања и тада задржава у снази. Кад се поравнање поништи, он сматра да је поништено само релативно, т.ј. само у интересу поверилаца, али да за дужника, па следствено и за његове јемце, и даље остаде обавезно. Дужник не заслужује никаквих обзира, јер је поништају он сам дао повода својим нечасним радњама, а ни његови се јемци не могу потужити што се њихова обавеза задржава, јер им се никакав нов терет не намеће.¹ Немачки су систем усвојили и стечајни закони: угарски (§§ 229 и 230) и хрватски (§ 209 и 210). У предлогу пак нашег новог закона о стечају (чл. 176) усвојен је француски систем: „Поништено поравнање губи силу и према онима који су дали лично или стварно јемство за сигурност извршења тога поравнања“.

У предлогу нашег новог закона о стечају о овом другом узроку нема никаквога помена. То је погрешно и пројекат би требало допунити одредбом, по којој би поравнање падало услед саме доцније осуде дужникове за лажно банкротство (§ 261 т. 1 и 3 крив. зак.). По данашњем нашем праву држимо, да се поравнање може поништити и са овог узрока, кад год сд кривица лажнога банкротства, због које је осуда изречена, састајала у умањавању активе или повећавању пасиве. То је, у ствари превара, чије је постојање утврђено кривичном парницом. И у овом случају поравнање би пало не у целини и према свима повериоцима, него само према онима који су тражили његово поништење.

Раскидање принудног поравнања. Поништај принудног поравнања потиче из чињеница које су постојале још при самсм закључењу поравнања као извесан недостатак пристанка поверилачког. Раскидање међутим долази из факта, који се јавио

¹ *D-r J. Kohler*: op. cit. стр. 497.

тек пошто је поравнање без икакве махне и у сваком погледу пуноважно закључено. Тај је факат чисто негативне природе: да дужник није извршио обавезе које је поравнањем примио према својим повериоцима.

Страни стечајни закони подељени су начелно у питању да ли се принудно поравнање може раскинути услед његовог неизвршења од стране пређашњег стечајног дужника. Немачки (§ 195) изрично то забрањује. У мотивима¹ тога закона за то се наводи као разлог „да се не може допустити да опстанак поравнања зависи од ђефа стечајног дужника и његове воље за рад, нити од појединих поверилаца, који према њему можда нису добро расположени или су са стечајним дужником у договору. Закон повериоцима обезбеђује брзо извршење поравнања, а повериоци и сами могу у поравнању предвидети нарочита осигурања за његово тачно извршење, па шта више и погоббу да поравнање пада ако се тачно не изврши (касаторну клаузулу). Само по самом пак закону и прећутно поравнање не може пасти услед неизвршења.“ Француски (чл. 520), белгијски (чл. 523), италијански (чл. 843), бугарски (чл. 804), угарски (§ 226), швајцарски (чл. 315), румунски (чл. 863), енглески (чл. 1810), на против, изрично то допуштају. За повериоце је од особите важности, да буду што пре измирени и један од главних њихових разлога за поравнање био је тај, што су рачунали да ће их дужник исплатити пре него што би били измирени распродајом стечајне масе. Дужника због тога треба натерати да поравнање изврши и да га на време изврши, а као једно од принудних средстава јесте право поверилачко да због неизвршења раскину поравнање и да понова дођу до целокупне своје тражбине. Нама се чини, да је француски закон на овом месту бољи од немачког. Аустријски и хрватски закон никако и не помињу неизвршење као узрок за раскидање поравнања; дакле, они га тиме одбацују, јер се по § 619 аустријског општег грађанског законика двострани уговори не могу поништавати због неизвршења.

Право да тражи код суда раскидање поравнања има сваки онај поверилац према коме дужник није извршио обавезу. По француском и белгијском закону, ако тужба буде уважена, поравнање пада не само наспрам повериоца који је тужбу по-

¹ Motive zu den Entwurf einer Konkursordnung стр. 426.

дигао него наспрам свију. Почесно раскидање произвело би велике компликације¹ и изазвало би међу повериоцима извесну неједнакост противну духу закона.² Швајцарски закон, међутим, признаје тужби само индивидуално дејство, т. ј. раскидање поравнања у корист повериоца који га је тражио. Италијански и бугарски усвојили су један средњи систем: они су предвидели обе врсте раскидања: колективно и индивидуално. Раскидање целог поравнања (колективно) бива кад га тражи већина од оних поверилаца који су учествовали при равнању а још нису намирени у својим потраживањима. Почесно раскидање бива кад га тражи лично за себе један или више неизмерни поверилаца. Ти се повериоци тада повраћају у њихова ранија права наспрам стечајног дужника, али део тражбине који су били поравнањем отпустили имају право да наплате тек кад приспе рок који је поравнањем уговорен за исплату последње квоте.

Кад се поравнање раскине, тај раскид има по свима страним законима само релативно дејство: поравнање губи силу наспрам поверилаца, те се стечајни дужник не може више на њега позивати против њих, али оно остаје и даље потпуно обавезно за стечајнога дужника и сва трећа лица која су се с њим заједно поравнањем обавезала (јемство, залогодавци). То се истина противи усвојеним правним принципима односно дејства извршења раскидног услова, али налази свог практичног оправдања у томе што би иначе јемцима било врло лако да се уз припомоћ стечајног дужника и једног повериоца ослободје своје обавезе.

Питање: да ли се принудно поравнање може по нашем данашњем праву раскинути због неизвршења кад у закону о стечај. поступку о њему немамо никаквог наређења има се расправити по грађ. закону. По § 553 тога законика извесно је, да право да траже раскидање закљученог поравнања немају сви они повериоци према којима је стечајни своју обавезу у неколико већ испунио. Сумњиво је само за повериоце према којима дужник није *никако* испунио, јер је у нас спорно питање: да ли се двострани уговори могу поништавати због неизвршења, по једном мишљењу³ могу, а по дру-

¹ *L. Caen et L. Renault*: *op. cit.* књ. VII, св. I, стр. 523.

² *P. Namur*: *Le code de commerce belge*. Св. III, стр. 222.

³ *Бор. Павловић*: О обавезности и уговорима у опште 2-го издање стр. 327.

гом¹ не могу. Ми мислимо, да ни ти последњи повериоци немају права на раскидање поравнања, јер се § 859 грађ. зак. начелно искључује обарање поравнања, изузимајући једино случај превари. Али у поравнању се може изрично уговорити, да га повериоци могу раскинути ако га дужник не изврши. Ну и у том случају оно се може раскинути само наспрам оних повериоца који су раскид тражили, а не *erga omnes*, јер за то треба нарочито законско наређење.

У предлогу новог закона о стечају имамо овакву одредбу (чл. 177) о раскидању принудног поравнања: „Ако обвезе које су примљене поравнањем не буду извршене на време или онако како је уговорено, повериоци чије тражбине износе бар четвртину свију признатих тражбина за које поравнање важи могу суду поднети тужбу против стечајног дужника и његових јемаца и тражити да се поравнање раскине. Ако суд, на овај захтев, поравнање огласи за раскинуто, јемци који су добри стајали за извршење истога остају и даље у обавези“. Као што се види, у овој се одредби предвиђа само колективно раскидање. Ми смо мишљења, међутим, да би требало допустити и индивидуално раскидање, и то онако како је регулисано по италијанском законнику.

Продужење стечајног постојања. Као што смо видели, по данашњем нашем закону о стечају поступку ово се продужење не предвиђа, али њега може бити по предлогу новог закона о стечају. По њему и по страним стечајним законима, када поравнање падне стечајни суд има одмах по службеној дужности да настави стечајно поступање где је закљученим поравнањем. У том поновљеном стечају има се поступити као и у ранијем, служећи се, у колико год буде могућно, процесном радњом која је раније извршена. У том стечају имају права да учествују не само стари још неизмирени повериоци него и нови, чије су тражбине постале у међувремену од кад је стечај дигнут па док није поново отворен. Нови су повериоци потпуно равноправни са старим, осим што немају права на она осигурања која су старим повериоцима загарантована поништеним (немачки систем) или раскинутим (француски) поравнањем. Тражбине нових поверилаца имају се пречистити (ликвидирати) свестрано (у основу), а тражбине старих само да ли су и у колико су измирене.

¹ Живојин М. Перућ : О поништају уговора због немзвршења стр. 36.

У питању: са коликом сумом имају у поновљеном стечају учествовати тражбине старих поверилаца, страни стечајни закони се не слажу. Немачки (§ 200) и хрватски (§ 215) дају право старим повериоцима да их пријаве у суми на коју су гласиле првобитно, одбијајући само дате отплате („mogu prijaviti svoje tražbine prvobitnim potpunim izlazom uz odbitak odplata). Француски (чл. 526), белгијски (чл. 527), италијански (чл. 845) и бугарски (чл. 806) признају им то право само наспрам стечајнога дужника. Они узимају да то не би било право признати им и према оним старим повериоцима који нису добили никакву отплату или који су добили мању отплату, нарочито пак према новим повериоцима. Ови су последњи могли с правом рачунати, да је стечајни дужник сваком датом отплатом умањио свој дуг не само за суму колико та отплата фактички износи, него за суму која је поравнањем предвиђена. Рачунајући тако дате отплате као проценат, они би били оштећени ако би се оне рачунале само за суму коју стварно износе, јер су дужнику дали већи кредит него што је заслуживао према имовном стању. Стога ови закони одржавају међу повериоцима правно стање које је створено поравнањем. Тако поверилац коме је дужник исплатио цео проценат уговорен поравнањем, сасвим је намирен и у поновљеном стечају нема шта више тражити. Онај пак коме је исплаћен само један део тога провента, у поновљеном стечају има права да тражи још само онај део своје првобитне тражбине који одговара још неплаћеном проценту. Да покажемо то и у примеру. Дужнику се поравнањем отпушта 50%, тако да од 100.000 динара има да плати свега 50.000. Пре него што је то поравнање пало и стечај се поново отворио дужник је отплатио ову тражбину са 25.000 динара. По немачком закону поверилац има права да у поновљени стечај пријави 75.000 динара, а по француском само 50.000. Ако од продате стечајне имовине добије још 10.000 динара, тај поверилац, и по немачком и по француском закону, има права да тражи од *стечајног дужника* још 65.000 динара. Аустријски (§ 247) и угарски (§ 235) закон ово питање расправљају приближно онако како се врши деоба заоставштине између наследника. Сваки поверилац има права да пријави своју тражбину у њеном првобитном износу; али се отплате, које је стечајни дужник дао по поравнању, урачунавају (само у мислима) у активу стечајне масе нао њена готовица, па се према

тој активи одређује проценат с којим се тражбине имају исплатити. При исплати, сваком се повериоцу одбија оно што је од дужника већ примио на име отплате. Ако при овом изађе да је у име отплате примио више него што његов проценат износи, поверилац није дужан да врати тај вишак. Овај аустријски систем је доста компликован, а осим тога нема никаквог оправдања да се пуноважне отплате сматрају као ништавне и да се примљена сума макар и само рачунски сматра као готовина масина. У предлогу нашег новог закона о стечају налазимо овакву одредбу (чл. 178 последња реченица) о овом важном питању: „Већ пречишћене тражбине старих поверилаца неће се наново прегледати, оне ће се урачунати само за онолико за колико још не буду исплаћене.“ Као што се види, та је одредба неодређена, јер се не зна да ли се оно што је отплаћено има да одбије сразмерно проценту који је поравнањем уговорен (француски систем) или само сумом коју отплата стварно износи (немачки систем). Мишљења смо, да би требало на овом месту пројекат исправити, усвојивши у свему чл. 526 францускога трг. законика.

У међувремену од кад је стечај дигнут па док није понова отворен стечајни је дужник управљао и располагао пређашњом стечајном имовином, те се услед тога јавља питање како се у поновљеноме стечају имају сматрати правни послови које је он извршио и правне радње које је предузео у том међувремену. Сви ти послови и све те радње остају пуноважни, јер је стечајни дужник имао право да их предузме. Али ако су предузети с намером да се повериоци оштете, они се могу поништити онако исто као да су извршени пре стечаја. То питање тако расправљају немачки (§ 199), хрватски (§ 214) и угарски (§ 224) стечајни закон, узимајући као дан обуставе плаћања, ако се не може одредити који други, онај дан којег је изречена прва осуда која презадуженога проглашује за крива. У пројекту новог закона о стечају имамо, међутим, о томе овакву одредбу (чл. 179): „Правни послови, које дужник буде извршио у међувремену од одобрења до поништаја или раскида поравчања, у овом поновљеном стечају моћи ће се оспорити само ако су извршени у намери да се оштете повериоци (§ 303 а грађ. зак.)“ Такву исту одредбу налазимо и у законима: француском (чл. 525), италијанском (чл. 844), бугарском (чл. 805), и у главном у белгијском (чл. 526).

Спасоје Радојичић.

СРЕСТВА ЗА ЗАМЕНУ КРАТКОВРЕМЕНЕ КАЗНЕ ЛИШЕЊЕМ СЛОБОДЕ

— Свршетак —

ТРЕЋИ ОДЕЉАК

Основни на којима треба да почива закон о условној осуди

I. Прво питање, које се при завођењу условне осуде истиче, јесте:

Који од два разна система условне осуде треба усвојити: белгијско-француски или енглеско-амерички?

Разлика између ова два система је велика и јасна. Она се, као што знамо, састоји у томе, што се по енглеско-америчком систему одлаже *осуда*, т. ј. *изрицање казне*, док се по белгијско-француском систему не одлаже осуда већ само *извршење казне*. Осуда се по овом систему, дакле, изриче, али се казна за извесно време не извршује.

Несумњиво је, да је белгијско-француски систем бољи од енглеско-америчког. Бољи је стога, што се по њему одмах дефинитивно одмерава и изриче казна. Јер, ако се ово изрицање одложи, као што је случај код енглеско-америчког система, онда настаје бојазан да се то касније уопште не може правилно извршити, н. пр. услед смрти или премештаја судије који је извиђао, или што сећање на ту ствар уопште ослаби и т. д. Сем тога, кад је казна већ изречена, осуђени ће то увек имати на уму и више ће се плашити да не падне у погрешку него ли кад те осуде нема. Најзад, са изреченом осудом биће задовољнији како повређени тако и сама околина.

Да је белгијско-француски систем бољи, види се још и по томе, што је много већи број законодаваца, који су усвојили тај систем, а нарочито још и по томе, што су нека законодавства, која су била усвојила енглеско-амерички систем,

овај напустила и пришла белгијско-француском. Тако је баш у Масачузету, постојбини америчког система, донет нов закон од 10 јула 1900 који је израђен по белгијско-француском систему. Исти је случај и са њу-јоршким законом од 1901. И у самој Енглеској се чују гласови противу тога система. На европском копну је само кантон Невштател у свом казненом закону од 1891 био усвојио енглеско-амерички систем, али је и он, законом од 1904, тај систем напустио и прешао француско-белгајском систему.

II. Друго питање, које се код условне осуде истиче, јесте:

Треба ли условну осуду ограничити само на извесна кривична дела, или је треба раепрострети на сва кривична дела?

Сва законодавства белгијско-француског система не ограничавају примену условне осуде на поједина кривична дела. Изузетак од овога чине неки старији закони енглеско-америчког система, и руски пројекат од 1905 (чл. 3) који изузимају извесна кривична дела, на које се она не може применити.

Данашњи законодавци сасвим с правом не врше ово ограничење с обзиром на кривична дела. Јер се издвајање случајева, у којима треба применити условну осуду, може извршити на првом месту с обзиром на личност кривчеву, а за тим и с обзиром на извршено конкретно кривично дело. Суд у поједином случају, па ма које кривично дело било у питању, има да оцени тај конкретни случај, т. ј. има да оцени како кривца, тако исто и кривично дело, које је овај извршио, како га је извршио и под којим приликама, па тек онда да реши, има ли места примени условне осуде или не.

Ова се оцена најбоље испољава у врсти и мери казне, коју суд пресудом изриче. Према томе, на свако кривично дело, казнило се оно по казненом закону или по специјалним законима, ако је оно само извршено под нарочитим приликама, може се применити условна осуда. Стога је најбоље, да се ограничење условне осуде изврши само *према казни, која је за поједини случај изречена.*

Из овога се поставља даље питање: како се има извршити ограничење према изреченој казни, или: код којих се казна може изрећи условна осуда?

1. Од казна лишењем слободе има се искључити робија и то стога, што, кад је она изречена, значи да је у питању

теже кривично дело, за тим и стога, што је то бешчасна казна, због које осуђени на робију није достојан да му се та благодет учини, и најзад и стога, што њен минимум данас (две године) не представља кратковремену казну. Има, међутим, закона, који допуштају условну осуду и код робије, н. пр. јапански до две године, шведски до три месеца.

Са истих разлога условну осуду не треба примењивати ни на заточење у случају да буде заведена за време, докле је у снази данашњи казнени законик.

Затвор је, према томе, једина казна лишењем слободе, код које се може изрећи условна осуда, јер је он и иначе казна која се најчешће примењује, чији је минимум један дан, и која, као што је напред речено, штетно утиче на осуђеног.

Да се на затвор може применити условна осуда, у томе су сложни сви законодавци, али се у многоме разилазе односно питања: да ли треба постављати границе затвора, до које треба допустити условно осуђивање? Докле француски, португалски, луксенбуршки, женевски и дански закони не постављају никакву границу, него допуштају условну осуду уопште код затвора, дотле велика већина других закона поставља једну највишу меру, до које се може изрећи условна осуда. Та је највиша мера опет врло различита. Тако је она шест месеци у Белгији, Италији, Шведској, Фрајбургу и др., три месеца у Норвешкој, годину дана у Бугарској, Египту, Берну, швајцарском и руском пројекту и др., две године у Јапану и Аргентини.

Непостављење границе значило би оставити и сувише одрешене руке судији, што би могло довести и до злоупотреба. Стога је, држим, практичније одредити у закону границу затвору, до које се може изрећи условна осуда. Граница, по мом мишљењу, треба да буде годину дана и то стога, што се затвор све до једне године може узети за кратковремен, који условна осуда по могућству треба и да замени. Оволику границу предвидео је и наш пројекат закона о условној осуди у члану 1.

За примену условне осуде меродавна је досуђена а не запрећена казна. Према томе, ако је, услед олакшавних околности, место робије изречен затвор испод једне године, суд може и у таквом случају одредити одлагање извршења изречене казне, ако само нађе да томе има места.

Условна се осуда може допустити како кад је у питању једно, тако и кад су у питању више кривичних дела (реални стицај). Да ли је један случај тежи или лакши, никако није меродаван реални стицај, те стога је и сасвим свједно, да ли се казна јавља као казна за стицај или као казна за једно кривично дело. И телесна повреда и увреда и поништај туђих ствари и прављење нереда могу бити непријатне последице једног и истог пијаног стања. Ако је оптужени честит и дотле неосуђивани човек, зашто се с њиме у оваком случају не би блаже поступило, него ли према другоме, који је и само једно кривично дело извршио, рецимо у потпуно свесном стању?

2. Једно од најспорнијих питања како у законодавствима тако и у науци јесте: да ли условну осуду треба примењивати и на новчану казну?

Законодавства су односно овога питања подељена, али ипак већина законодаваца допушта условну осуду и код новчане казне. У науци се спор око овога питања води откако се условна осуда јавила на континенту. Оно је било предмет расправљања и на конгресу Међународног Удружења за Кривично Право у Кристијанији 1891,¹⁷¹ који се изјаснио, да се условна осуда треба да примени и на новчану казну.

Писци који су се изјаснили против примене условне осуде код новчане казне, мотивишу своје гледиште тиме, што се новчана казна састоји у плаћању, а плаћање нити деморалише осуђеног, нити га излаже опасности да постане повратник, као што је то случај са затвором. Условна се осуда, веле они, правда тиме, што се њоме хоће да отклони штетно дејство затвора; код новчане казне нема тога штетног дејства, следствено онда не треба код ње ни допустити условну осуду.

Други писци као: *Фајер, Цукер, Ламаш, Лист, Хил, Фелиш, Хагеруј, Миштермајер, Перен* и др. мишљења су да новчану казну у овом погледу треба потпуно изједначити са затвором. Правичност захтева, да се према осуђеном на новчану казну поступа у истој мери благо као и према осуђеном на затвор.¹⁷² Јер у противном десило би се, да се према осуђеном на новчану казну као мање кривом строже поступи него према осуђеном на затвор као већем кривцу, и ако су они извршили:

¹⁷¹ Mitteilungen III, 216—220, 251—265.

¹⁷² Perrin, l. c. 202.

једно исто дело и то, можда, други као виновник а први као учасник.

Сасвим искључити примену условне осуде на новчану казну неосновано је, јер је ову немогуће увек наплатити. Немогућност наплате новчане казне доводи осуђеног у затвор, противу чијег штетног дејства је и заведена условна осуда. Стога се примена условне осуде мора допустити и на субсидејерни затвор, т. ј. на затвор којим је замењена ненаплаћена новчана казна.

Али овде настају техничке тешкоће, које се не дају лако отклонити. Те се тешкоће састоје у томе, што суд у тренутку изрицања новчане казне не зна, да ли ће се она моћи и извршити, па је, према томе, тешко одредити време и начин, кад и како ће се наредити одлагање субсидејерног затвора.

Има неколико предлога за отклањање ових тешкоћа. По једноме суд може одмах при изрицању новчане казне да нареди и одлагање извршења субсидејерног затвора. Овај предлог нетачан је стога, што осуђени на новчану казну ову не би намерно платио.¹⁷³ По предлогу *А. Гроса* тешкоће се имају отклонити на тај начин, што ће суд једновремено с изрицањем новчане казне наредити и одлагање субсидејерног затвора, али ће одлуку о овоме оставити у акта и неће је саопштавати ни осуђеном ни његовом браниоцу.¹⁷⁴ Остварење овога предлога скоро је немогуће, те се стога њиме и не ствара могућност за отклањање ових тешкоћа. По предлогу *Лисџа* и *Перена* најбоље би се ова тешкоћа могла отклонити, ако би се безусловно осуђеном на новчану казну дало право да у случају немогућности плаћања тражи од суда одлагање субсидејерног затвора.¹⁷⁵ И овај предлог је сумњив, јер и овде осуђеног изглед на доцнију условну осуду може навести на неплаћање казне. Сем тога, овде треба рачунати и с том околношћу, да између тренутка изрицања новчане казне и тренутка констатовања немогућности наплате може протећи доста времена у коме се може променити судија. Да други судија не може правилно да реши питање о одлагању субсидејерног затвора, није потребно нарочито доказивати.

¹⁷³ *v. Liszt, Vergl. Darstellung, Alg. Th. III 68.*

¹⁷⁴ *A. Gross, l. c. 373.*

¹⁷⁵ *v. Liszt, Vergl. Darstellung, Alg. Th. III 68.*

И ако се принципијелно мора признати, да је условна осуда поникла ради замене кратковременог затвора, ипак се њена примена треба да распростре и на новчану казну. Ово треба допустити прво стога, што је, као што смо видели, немогуће правилно отклонити техничке тешкоће у случају да се условна осуда допусти само код субсидијерног затвора, и друго стога, што изглед на опроштај и новчане казне може да дејствује тако да више никад не падне у грешку. И најзад, мора се водити рачуна и о обзирима правичности, и не може се допустити, да мањи кривац трпи више од већег. Са тих разлога и ја налазим, да условну осуду треба применити на новчану казну и онда, кад се она може наплатити, али само с тим, да судови буду што штедљивији у доношењу оваких условних осуда.

3. Раније је речено да се условна осуда има применити како на преступе тако и на злочине, ако ови у конкретном случају услед олакшавних околности повуку за собом затвор до годину дана. Али се овде истиче питање: да ли условну осуду треба допустити и код иступа?

Ово питање ни у законодавствима ни у науци није одвећ спорно, јер већина законодаваца, као и већина писаца, допуштају условну осуду код свих кривичних дела, па онда и код иступа. Тако допушта белгијски, луксенбуршки, женевски, италијански и други закони као и многи пројекти, а не допушта француски, португалски и невштателски закон.¹⁷⁶

Нема ниједног принципијелног разлога, са кога би се могла искључити условна осуда код иступа, јер су и они кривична дела, која за собом повлаче кратковремени затвор онако исто као и преступи у много случајева. У нас казна за иступ може бити до тридесет дана; и ако има бојазни од штетног дејства затвора уопште. онда га има и у случају кад је он досуђен за иступ. Две или три недеље затвора изречене за иступ могу бити исто тако судбоносне за будућност осуђеног, као кад био он био на толику исту казну осуђен за преступ.

И ако је све ово тачно, ипак сам ја, радећи пројекат закона о условној осуди, био мишљења, да у нас не треба допустити условну осуду код иступа, и при томе мишљењу остајем и данас. Једини разлог за овако моје мишљење

¹⁷⁶ *v. Liszt, Vergl. Darstellung, Alg. Th. III 68.*

јесте озбиљна и велика бојазан од злоупотреба. У нас су општински судови и полицијске власти, према полицијској уредби, позвани да извијају и суде иступе. И ако полицијска уредба прописује како ће ове власти судити иступе, и ако су оне при суђењу дужне да воде рачуна о свима приликама и околностима конкретног случаја, ипак те власти нису такве да им се може безбрижно поверити примена једне такве установе као што је условна осуда. Са неразумевања а и намерно чиниле би се злоупотребе и од полицијских власти а још у већој мери од општинских судова, да би се повика дигла противу саме установе, до које нема кривице.

Михаило Јовановић, председник врањског прв. суда, у своме чланку: „Да ли треба пројект закона о условној осуди проширити и на иступе“ (*Архив* књ. II св. 3 стр. 268, 269) дао је позитиван одговор. Он вели: „Злоупотреба пак оних одлука, које нису одмах извршне, отклонила би се од стране првостепеног суда, коме су изменама овога закона (полицијске уредбе §§ 15 и 16), зарад јаче гаранције, и придате на расматрање и који може по том законском пропису пресуде и решења чак и преиначавати“.

И ако би се на овај начин донекле отклониле злоупотребе, ипак ни овим не би било много поможено. Немогуће је суду, расматрајући пресуду општинског суда или полицијске власти, да из оно мало акта оцени да ли је осуђеном требало одложити извршење или не. То може правилно оценити само она власт, пред којом је кривац и којој су најбоље познате све околности конкретног случаја. Ако би првостепени судови хтели да поправе сваку грешку и да отклоне сваку злоупотребу, онда би они морали тражити толико података, да би све то представљало ново извиђење.

Бар у почетку не би требало допустити условну осуду за иступе, док се не опроба са првостепеним судовима. Ако би се суђење иступа одузело од општинских и полицијских власти и предало среским судовима, по себи се разуме, да се условна осуда онда треба да распростре и на иступе.

III. Треће важно питање јесте:

Према којим кривцима треба допустити примену условне осуде, или: треба ли ограничити круг лица, која се могу условно осудити, или у том погледу не чинити никаквих ограничења?

Установа условне осуде полази с ове тачке гледишта: да је сам факт осуде, скопчан са страхом да се одложена казна не изврши, довољан да осуђеног наведе, да се у будуће добро влада. Она, дакле, почива на веровању, да је осуђени способан да се поправи. Међутим ово се веровање у многоме слаби тиме, ако је осуђени већ раније био осуђиван. Бојазан од штетног утицаја затвора јавља се на првом месту код оних лица, која још нису била у затвору. Стога код условне осуде врло важну улогу игра питање: како се имају узети случајеви, у којима је осуђени пре тога био извршио које кривично дело и за то био осуђен?

У одговору на ово питање законодавци, а и писци, се међу собом разликују. У главном има две различите групе законодаваца. Прва је знатно већа од друге.¹⁷⁷

Законодавци прве групе не допуштају примену условне осуде на оне који су раније били осуђивани. По њима, дакле, условној осуди има места само код првосуђених лица.

Али се и ова законодавства у даљем регулисању овога питања опет међу собом разликују. Јер докле једна искључују условну осуду увек, кад је оптужени раније био осуђен за злочин или преступ, без обзира на коју казну: на затвор као и на новчану казну, дотле је друга искључују само онда, ако је оптужени раније сасвим или делимице већ издржао коју од казна лишењем слободе. Разлика је, дакле, између ових законодавстава велика. Код првих за искључење условне осуде довољна је само *осуда* за злочин или преступ па ма на коју казну. Ако је, према томе, оптужени раније био осуђен за преступ, то условна осуда сад није искључена. Код других није довољна само осуда, већ оптужени треба да је раније и *издржао* коју казну лишењем слободе. По овима, дакле, ако је раније оптужени био осуђен на новчану казну и исту платио, то сад није искључена примена условне осуде. У прва долази:

¹⁷⁷ *v. Liszt, Vergl. Darstellung, Alg. Th. III 70.*

Белгија, Португалска, Варош Базел и др. У друга: Француска, Бугарска, Италија, Шведска, Јапан и др.

Законодавци друге, мање групе не искључују примену условне осуде ни онда, кад је оптужени раније био осуђиван па и издржао коју од казна лишењем слободе. Они полазе са овога гледишта, да није искључена могућност, да се од одлагања извршења казне може очекивати добро дејство и у случају, кад је оптужени раније чак и издржао казну. Они, дакле, изречно не ограничавају лица, на која се може применити условна осуда, него остављају судији, да он реши то питање, узимајући у обзир и дело и личност кривчеву, т. ј. његово владање и пре и после дела. Разуме се, да раније издржана казна при тој оцени игра знатну улогу. Овако регулише ово питање норвешки и дански закон, а од пројеката: холандски, српски и хрватски.

При изради нашег пројекта закона о условној осуди ја сам био стао уз ову другу, мању групу законодаваца. Принципијелно је тачно, да овако ограничење у закониу није добро, јер може да буде опасно. Није искључена могућност, да се покаже достојним и онај који је раније издржао коју казну. Стога сам држао, да је боље да законодавац донесе слободнију, ширу, растегљиву одредбу, по којој би било остављено судији да га оцењује, треба ли оптуженом одложити извршење досуђене казне или не.

Али, поред све тачности овога резонавања, ја сам ипак променио мишљење, и држим да је потребно унети у закон извесна ограничења. То ограничење треба да се односи само на она лица, која су раније сасвим или делимице *издржала затвор* или *коју тежу казну* ма за које кривично дело. Према томе, неће бити искључена условна осуда, ако је оптужени раније само осуђиван, па рецимо дело застарело или помилован, као ни онда, ако је био осуђиван на блажу казну од затвора, н. пр. на новчану казну.

Два су разлога са којих сам променио своје раније мишљење. Прво стога, што онај, који је раније већ био у затвору, нема више шта да изгуби ако још једаред оде. Он је већ био изложен штетном дејству затвора и ако је се први пут сачувао, моћи ће се сачувати и други пут. Друго, и поглавито, стога, што ће овако ограничење учинити да се условна осуда што једноставније примењује. Оправдана је бојазан, да

би судови без овога ограничења условну осуду врло различито примењивали, па можда је чак и злоупотребили, од чега би било веће штете од оне, ако се један достојан не би користио условном осудом. Ради ових достојних могла би се још учинити онолика концесија, колику даје шведски и јапански закон. По њима се примена условнео суде не искључује ако је од раније осуде или издржане казне протекло више од десет година.

У границама ових ограничења и то: 1, да је изречена казна затвор до једне године или новчана казна и 2, да оптужени пре тога није био осуђиван и да је сасвим или делимице издржао затвор или коју тежу казну, суду треба оставити одрешене руке у оцени питања: да ли има места одлагању извршења изречене казне или не. Суд ће увек под нарочитим олакшавним околностима наредити одлагање. Суд, дакле, треба или у самој радњи, или у личности оптуженог, или у његовим односима да нађе нешто, што није обична појава, нешто што кривични случај чини нарочито лакшим.

За препоруку је, међутим, да закон изречно и наброји, али само примера ради, околности које судија при оцени питања о одлагању извршења казне треба да узме за нарочито олакшавне, као што је то, по угледу на норвешки закон, узео наш пројекат. У околности, које закон треба да помене, улазе:

1. *Узраст осуђеног.* Кад је реч о узрасту, онда се мора поменути, да се одлагање извршења казне може наредити према сваком осуђеном, па био он малолетник или пунолетник, био он мушко или женско.

2. *Ранији животи и владање осуђеног.* Суд је дужан да прибере податке о ранијем животу а и владању осуђеног, о томе: какав је радник, какав глас ужива у друштву, чиме се занима, као и све друго из чега би се могло извести да ли је он честит и непокварен, и да, према томе, заслужује, да му се одложи извршење изречене казне.

3. *Незнајност извршеног кривичног дела.*

4. *Олакшавне околности, под којима је кривично дело извршено.* Овамо н. пр. долази: тешка невоља, изазивање, рђав утицај, искушење изазвано нарочитим околностима, ненамерно пијанство и т. д.

5. *Пошћуно и искрено признање, учињено пред судом.*

6. Да је осуђени повређеном *илашчио трошкове и штећу* на коју овај има права, и да се *бар изјаснио да ће то у из-*

весном року њлашћиии. Добро је, да закон плаћање трошкова и штете постави као погодбу за одобрење одлагања.

Набрајање ових околности није казуистичко већ само-примера ради, да упути судије, како би што правилније и једнообразније примењивали закон. Према томе, суд може узети у обзир и друге околности, које закон не предвиђа, као н. пр. рђаво васпитање, несрећне породичне околности и т. д. и на основу њих наредити одлагање, као год што може не допустити одлагање па макар постојала која или чак и све околности које закон предвиђа. Све, дакле, зависи од нахођења суда, које мора бити у пресуди образложено.

IV. Четврто важно питање јесте:

Ко и како има да нареди одлагање извршења казне?

Одлагање извршења казне има да нареди суд који је позван да извиђа и суди конкретно кривично дело. Како код иступа не може бити условне осуде, то је у нас тај надлежни суд првостепени суд и поротни суд. И то суд може да учини како на захтев странака, тако и по службеној дужности.

О томе, да ли суд о одлагању треба да донесе засебну, нарочиту одлуку, одвојену од пресуде, или ту одлуку има да обухвати сама пресуда, у науци су мишљења подељена. И писци и законодавци у великој већини усвајају ово друго гледиште, по коме се одлука о одлагању сматра саставним делом пресуде. Пресуда, дакле, има да обухвати и образжену одлуку о одлагању извршења казне. Ово је гледиште, као тачније од првог, унето и у наш пројекат. Код поротног суда о одлагању извршења казне одлучују само државне судије без поротника, пошто је поротни суд огласио оптуженог за крива и пошто је државни суд одмерио казну.

Пресуда, заједно с одлуком о одлагању извршења казне има се саопштити осуђеном на главном претресу. Према томе, ако се извиђа и суди у осуству оптуженог, суд не може ни наређивати одлагање, јер такав оптужени то и не заслужује. Како се условна осуда може узети као нека врста укора или претње, то је сасвим оправдано одређење неких закона: италијанског и норвешког, као и нашег пројекта, по коме је председник суда, приликом саопштења пресуде, дужан осуђеног озбиљно и строго да опомене и да га посаветује да се у будуће добро влада, нагласив му какве ће га последице постићи, ако противно буде радио.

Поред одлагања може суд у одлуци наложити осуђеном и то, да у извесном одређеном року накнади трошкове и штету, ако то већ није учинио. Накнада штете се овде јавља као претпоставка за опроштај казне.

Има закона, који допуштају судији да условно осуђеном постави и разне дужности. Тако енглески Probation act од 1907, као и већина закона енглеско-америчког система, налаже осуђеном да има стално занимање, да се уздржава алкохолних пића, забрањује му посећивање кафана, дружење с лоповима или другим сумњивим лицима и т. д. Све је ово практички скоро неизводљиво, те стога није ни за препоруку уносити такве обавезе у закон.

Исто вреди и за стављање условно осуђеног под нарочити надзор. И ако је ова установа главна одлика енглеско-америчког система, и ако је она донекле ушла и у нека законодавства белгијско-француског система, нарочито у дански закон и швајцарски пројекат, ипак је она немогућа за Србију. Као што је познато, за овај надзор потребна су погодна лица, која ће се добровољно старати и делом и саветом за условно осуђене и то нарочито за малолетнике. Како у нас нема још ниједног приватног друштва за подржавање и упућивање отпуштених осуђеника, то се не може ни говорити о уношењу ове установе у закон о условној осуди.

Једно важно питање, које суд приликом доношења одлуке о одлагању извршења казне има да реши, јесте: докле то одлагање има да траје, т. ј. колики рок за пробу има да буде?

Односно овога питања закони се у многоме разликују. Тако једни постављају најдужу меру тога рока, а у свему осталом остављају суду одрешене руке, да он сам у поједином конкретном случају одреди колики треба он да буде. Тако н. пр. белгијски закон предвиђа најдужу меру до пет година, енглески до три године и т. д. Други закони, опет, постављају и најдужу и најкраћу меру, и судија се може слободно кретати у одређивању рока између постављених граница. Тако је по италијанском закону најмања мера равна року застарелости, а вајдужа пет година; јапански закон поставља границу између једне и пет година; португалски, луксенбуршки и др. од две до пет година и т. д. Најзад трећи закони одређују само један рок за све случајеве. Тако француски пет година, бугарски три године и т. д.

Доста је тешко рећи који је од ова три система бољи. Кад се има на уму да условна осуда почива на посматрању сваког случаја, да ти случајеви могу бити врло различити, и да, према томе, с њима треба различито и поступати, онда је јасно да је постављање само једног рока незгодно. У овом погледу су принципијелно најбољи они закони, који судији остављају одрешене руке и по којима он може да оцењује сваки поједини случај, и за сваки такав случај да одређује и рок, који само не сме прећи максималну границу. Али се у пракси ови закони хогу показати и рђави, јер није искључена могућност, да судови у неким случајевима приликом одређивања рока намерно или ненамерно буду и сувише благи, то је најбоље у закону поред најдужег рока одредити и најкраћи, н. пр. од једне до пет година, као што је то и наш пројекат учинио.

Кад је реч о одређивању времена за које има да траје одлагање, онда треба пазити и на однос између тога времена и застарелости пресуде за тај случај. Јер, ако се деси, да застарелост пресуде буде краћа од рока одређеног за одлагање, то може онда да наступи застарелост пре него што је рок за одлагање и протекао. И ако има писаца који и овако гледиште заступају ипак је најбоље наредити, да се застарелост пресуде прекида, да не тече, да мирује за све време докле траје одлагање извршења казне. На овај начин решио је ово питање и наш пројекат.

Почетак рока за одлагање законодавци нарочито одређују. Тако по једнима тај рок почиње онога дана кога је пресуда постала извршном, док по другима од дана изречене пресуде.

Односно правних средстава, која се имају допустити противу условне осуде, у науци су мишљења подељена. По претежном мишљењу противу одлуке о одлагању или неодлагању могу се употребити иста правна средства која и противу осудне пресуде, док по другом мишљењу треба да постоји једно нарочито правно средство.

Прво је мишљење несумњиво тачније, јер кад је одлука о одлагању или неодлагању саставни део пресуде, онда је природно да се имају противу те одлуке употребити иста правна средства која и противу целе пресуде.

V. Пето важно питање јесте:

Какве могу бити последице одлагања извршења казне?

Према томе, да ли се условно осуђени за време пробе добро владао или не, т. ј. да ли се он за то време показао достојним одлагања или не, и последице могу бити двојаке. Ако се осуђени за време пробе није добро владао, онда је последица тога потпуно извршење досуђене му казне; а ако се добро владао, онда оно за собом повлачи као последицу дефинитиван опроштај казне.

1. *Последице рђавог владања*

Врло је важно питање: шта се има разумети под рђавим владањем, или: у којим ће случајевима условно осуђени имати да издржи досуђену му казну?

Ниједан закон не усваја тако широк и неодређен израз, као што је „рђаво“ или „добро“ владање, већ сви тачно предвиђају случајеве у којима се има сматрати, да се осуђени показао недостојним, па према томе у којима се има и целокупна казна извршити. Али се опет и у томе одређивању случајева закони у многоме разилазе један од другог.

Тако белгијски закон узима, да се условно осуђени показао недостојним одлагања, ако је за време пробе осуђен ма на коју казну за злочин или преступ; француски такође, ако условно осуђени за време пробе буде осуђен на затвор или коју тежу казну због злочина или преступа, казнимог по општем праву; исто тако и бугарски, луксенбуршки, италијански и др. који су рађени по угледу на француско-белгијски закон.

Сви ови закони, као што се види, прописују тачне претпоставке, које, чим се испуне, повлаче за собом опозивање условне осуде, т. ј. по самом закону одмах наступа извршење одложене казне, без икаквог поновног оцењивања.

Ако се, међутим, пажљивије загледа у ствар, одмах ће се видети, да је овако наређење поменутих закона нетачно и то због формализма, који у њему влада. Не може се никако као правило поставити, да се сваки онај осуђени, који је за време пробе учинио, или је чак и осуђен на за какав преступ, тиме показао недостојним добротинства и пажње, коју му је суд указао, кад га је условно осудио. То није увек до-

вољан доказ, да се суд преварио, кад је осуђеног оцењивао и доносио одлуку о одлагању. Пример ће ово још боље показати. Узмимо, да је осуђени за време пробе учинио какву незнатну увреду и т. д. Зар се може узети, да се онај, који је другога из нехата повредио, или некоме нанео незнатну увреду, тиме показао недостојним одлагања, и зар је то довољан доказ, да је суд погрешно, што га је условно осудио? Очигледно не. Овакав осуђени и по белгијском и по француском, као и по другим поменутим законима, имао би да издржи целу прву казну само због тога, што је учинио повреду из нехата или незнатну хотичну увреду. Јасно је, дакле, да ови закони не воде довољно рачуна о свима случајевима, да су стога у многоне формалистички, па онда и неправични.

Неки од новијих закона, а нарочито новији пројекти пошли су другим путем у одређивању случајева у којима се има сматрати да се осуђени показао недостојним. Као угледни закон овамо долази норвешки, а за тим дански, бернски и др., а од пројеката швајцарски, угарски, хрватски и српски. Ова друга група закона поставља две врсте саучајева у којима се условна осуда има опозвати. У прву врсту улазе случајеви, у којима опозивање наступа само по себи чим се испуне претпоставке предвиђене законом. То је т. зв. обавезно опозивање. У другу врсту улазе такви, законом нарочито предвиђени, случајеви, у којима опозивање наступа тек по оцени суда. Значи, да, и по испуњењу извесних претпоставака, суд има да одлучује: сматра ли да се условно осуђени рђаво владао или не, од чега, разуме се, зависи опозивање или неопозивање одлагања. То је т. зв. факултативно опозивање.

Како су ови закони и пројекти правичније предвидели случајеве, у којима се има опозвати одлагање извршења казне, то су они и бољи од првих. Усвајајући ово гледиште, опозивање одлагања и извршења казне треба наредити у случајевима које је и наш пројекат предвидео угледајући се на норвешки закон. Ти су случајеви:

а. Ако осуђени после изречене пресуде, за време пробе, изврши какав злочин или преступ, и ако је у том року и истрага противу њега поведена.

Према овоме, за опозивање није потребно да је за време пробе и пресуда изречена за нов злочин или преступ, већ је

довољно да је само истрага поведена. Истрага па и осуда за иступ, извршен за време пробе, не спречава одлагање.

аа) Ако је тај злочин или преступ *хотично* извршен, и ако је заслужена казна за то дело лишење звања, затвор или која тежа казна, то се одложена казна мора у целости извршити. Ово је обавезно опозивање, јер наступа аутоматски. Како опозивање овде зависи од заслужене казне, то значи, да се мора сачекати пресуда судска, која може бити изречена и по истеку времена за пробу. Поред одложене казне има се извршити и казна за друго дело. Ако су обадве казне истога рода, онда се оне имају сабрати, а ако су разнородне, онда се лакша има преобратити у тежу.

бб) Ако је кривично дело *из нехата* извршено, или је и хотично, али је његов учинилац осуђен на блажу казну него што је лишење звања и затвор, — суд има да реши, хоће ли се одложена казна опозвати и извршити, или ће се њено извршење и даље одложити. То је факултативно одлагање, јер не наступа аутоматски већ по оцени суда. При том одлучивању суд има нарочито да пази на особине обадва кривична дела. Тако н. пр. суд ће несумњиво пре решити, да се одлагање не опозове, ако је друго кривично дело из нехата учињено, него ако је прво из нехата а друго хотично, па макар оно било угрожено и само новчаном казном. Тако исто суд има да пази нарочито и на то, да ли су оба кривична дела истоветна или истога рода, или не, па у првом случају неће допустити одлагање а у другом може то учинити.

б. Одлагање се може опозвати и у случају, кад осуђени у остављеном му року не плати штету, т. ј. кад је накнада штете била погодба под којом је одлагање допуштено, па се та погодба у року не испуни. Али у оваком случају опозивање треба наредити само тада, ако је рок протекао без кривице условно осуђеног. Ако осуђени тврди да је рок протекао без кривице и ако тражи нов рок, онда то питање има да реши суд, чија одлука треба да је извршна. Према поднетим доказима суд може одредети нов рок, а може накнаду штете као услов сасвим и да изостави.

в. Одлагање се, најзад, може опозвати и у случају, ако условно осуђени у року за пробу буде осуђен за злочин или преступ који је извршио пре но што је условна осуда постала извршном.

За овај случај треба да вреде ова правила:

аа) Ако је казна која би имала да се изрече за дело извршено пре условне осуде, робија, то се у свима случајевима за оба кривична дела има изрећи једна казна — робија. Свеједно је, дакле, овде, да ли је казна, чије је извршење одложено, затвор или новчана казна. Има се узети да су оба кривична дела у реалном стицају, и казна се има одмерити по § 69 крив. зак. Та укупна казна извршује се одмах.

бб) Такође се има за оба кривична дела изрећи једна укупна казна, која ће се одмах извршити, и у случају, кад је одложена казна затвор, а суд нађе да би се затвор имао изрећи и за кривично дело, извршено пре условне осуде.

вв) Ако је казна за оба кривична дела новчана казна, или је за дело због кога је донета условна осуда затвор, а за друго новчана казна, тада треба оставити суду да реши, хоће ли се одложена казна одмах извршити или ће се извршење и даље одложити. Суд ову одлуку има да унесе у пресуду, којом се пресуђује друго дело, а има је донети по свом слободном нахођењу, узимајући у обзир оба кривична дела и околности под којима су извршена.

2. Последице доброг владања

За условно осуђеног каже се да је се добро владао, ако за време пробе не учини ниједан злочин или преступ који би за собом повукао лишење звања или затвор, и ако испуни услов, за који је осуда била везана, т. ј. ако о року накнади штету. О томе, какве су последице доброг владања, законодавства се међу собом знатно разликују. Сви се они могу поделити у две групе.

У прву групу улазе закони, по којима у случају доброг владања по истеку времена за пробу *пресуда општа*, осуда се *сматра као да није ни постојала* — *comme non avenue*. Овамо долазе ови закони: белгијски, француски, луксенбуршки, португалски, бугарски, египатски, италијански, јапански и др. Ови закони не узимају, дакле, да истеком времена за пробу само казна отпада, не сматра се као да је казна издржана, већ као да није ни постојала. То значи, да изречена пресуда по истеку рока за пробу не може имати никакве штетне последице по осуђеног. Према томе, ако условно осуђени казније, т. ј. по истеку времена за пробу, изврши какво кривично

дело, због кога се противу њега и истрага поведе, искључен је поврат а тако исто се ранија осуда не може узети ни за отежавну околност. Условна осуда не може бити, дакле, разлог на основу кога би се могло узети, да је осуђени рђавог владања.

Ово се мишљење јако заступа и у науци. Најбољи његов заступник је *в. Лисџ* који сматра да потпуно брисање пресуде одговара основној мисли саме установе, Он вели: „По истеку времена за пробу брише се како одговорност тако и казна, мрља осуде је отпала, виновник се понова вратио у круг честитих људи. Он је стекао право, да се сад према њему тако поступа, као да му се раније ништа није десило. То је тачна мисао у изразу: „условна осуда“.¹⁷⁷ И *Перен* исто тако сматра, да потпуно брисање осуде одговара природи ове установе, јер, вели он, кад се осуда изриче под суспензивним условом, у случају доброг владања има се узети да она није ни постојала; ово није фикција, јер правнички одиста никад није ни постојала.¹⁷⁸

У другу групу долазе закони који у случају доброг владања сматрају казну као *издржану*. Овамо спадају норвешки и дански закон и скоро сви новији пројекти, изузев швајцарског, српског и још неких. По овим законима и пројектима не узима се као да осуде није ни било, већ само као да је издржана. Према томе, све последице осуде остају недирнуте, па онда условна осуда у случају доцнијег извршења кога кривичног дела може се узети у обзир при поврату или као отежавна околност.

И ово се мишљење заступа у науци, а с врло основаним разлозима га брани *А. Грос*. Он вели, да се условна осуда да довести у сагласност с принципом правичности само тако, ако се одрекнемо фактичког издржавања казне. Одрицање фактичког издржавања казне јесте једина сатисфакција која се састоји у условној осуди. „Моменат изречене осуде, па ма и условне, вели он, самим тим не да се уклонити, и свака тежња која иде за тим, да то омогући путем фикције, долази са суштином целе установе у очигледну противречност“.¹⁷⁹

¹⁷⁷ *в. Liszt, Vergl. Darstellung, Alg. Th. III 86.*

¹⁷⁸ *Perrin l. c. 231.*

¹⁷⁹ *A. Gross, l. c. 382.*

При изради нашег пројекта, ја сам био мишљења, да у случају доброг владања осуда треба сматрати као да није ни постојала. Међутим ја сам у току овога времена своје мишљење променио, и налазим да је оправданије и да баш самој природи и циљу ове установе одговара гледиште друге групе законодаваца, по којима се осуда има узети као да је издржана. Према томе и све последице, које су с осудом скопчане, имају да наступе.

Раније је речено, да је и условна осуда казна своје врсте, коју осуђени треба да осети и то не само за време пробе, већ и после овога времена. Чим је она казна, онда се она одиста ничим не да ни уништити. Циљ је њен отклањање штетног дејства затвора тиме, што осуђени неће ићи у затвор ако се извесно време буде добро влдео. Томе циљу баш и одговара схватање по коме се осуда по истеку времена за пробу има сматрати за издржану.

Сем тога, не може се допустити, да са истеком времена за пробу нестаје и последица осуде, јер би то било, као што велп *А. Грос*, неправедно повлађивање условно осуђених према онима, који су издржали казну. Јер кад ми с оним, који је једном одлежао своју казну и понова скривио, поступамо као с повратником, то морамо у толико пре с оним поступати као с повратником, кога смо сачували од кварења у затвору, и који и поред тога није био у стању, да иде правим путем.¹⁸⁰

Са ових разлога довољно је условно осуђеном опростити само извршење казне, а њене последице не дирати.

Настаје овде још питање: шта ће бити с узгредним казнама, штетом и трошковима у случају доброг владања?

Докле се сва законодавства слажу у томе, да се плаћање судских трошкова и накнада штете може од осуђеног тражити и по истеку рока за пробу, дотле се она међу собом разилазе односно узгредних казна. Данашња законодавства представљају три разне системе. По првом, у који улази Белгија, Португалска, Женева, Вод, Валис, Фрајбург и Берн, с узгредним казнама бива оно што и са главним: оне се, дакле, одлажу и престају кад и главна казна. По другом систему, у који улази Француска, Луксенбург, Бугарска, Египат, Аргентина, Италија, извршују се узгредне казне у времену за пробу,

¹⁸⁰ *A. Gross*, I. с. 382.

али престају с истеком овога времена. По трећем систему, у који улази Норвешка и већина нових пројеката, узгредне казне дејствују одмах по пресуди, а време њиховог трајања почиње се рачунати тек по истеку времена за пробу.¹⁸¹

И ако ово питање није од велике практичне вредности, ипак га треба решити онако, како га је решио норвешки закон. Овако је решење сасвим и логичко, кад се казна по истеку времена за пробу сматра за издржану. Да ово није од нарочитог практичног значаја, види се по томе, што у главноме у питање може доћи губитак грађанске части и полицијски надзор. Међутим зна се, да обадве ове споредне казне прате само тежа кривични дела, по правилу злочине, а по изузетку и то само неке преступе, те ће судија стога врло ретко доћи у прилику да условно осуђује онога, који је поред главне казне осуђен још и на коју од узгредних.

Др. Б. Марковић.

¹⁸¹ *v. Liszt, Vergl. Darstell. Alg. Th. III 76.*

ПОЉОПРИВРЕДНО ОБЕЗБЕЂЕЊЕ У СРБИЈИ

— НАСТАВАК —

Да ли се у Србији обезбеђење од града може извести помоћу једне од ових двеју врста? Теоријски је тешко пресудити која је од њих боља. У корист једне и друге могу се навести озбиљни разлози. Све зависи од средине у којој обезбеђење има да се изврши; за тим од времена у коме се оно врши, па и од начина на који га управљачи приводе у дело. С тога, и кад би се дошло до закључка, да је једна од тих двеју врста добра за Немачку или другу коју земљу Западне Европе, то још не би значило, да у том правцу ваља и у Србији очекивати најбоље резултате.

Према садашњим околностима, и још за дуги низ година, потпуно је искључено, да ће какво акционарско друштво предузети обезбеђење од града у Србији. Град је, видели смо, врло каприциозна елементарна појава. С тога се не може замислити, да ће се неко на сопствен ризик латити да организује обезбеђење, пре но што буду прикупљени потребни подаци, на основу којих би се с извесном сигурношћу, по рачуну вероватноће, изнашла просечна вредност годишње штете за све крајеве у које улази обезбеђење, и за сваки крај понаособ. Ти су подаци потребнији акционарским друштвима но ма којој другој врсти установа за обезбеђење. Она исплаћују сталне премије, а дају потпуну накнаду. С тога морају тачно срачунати величину премија. Јер ако се ове покажу одвећ ниским, друштво се излаже опасности, да у првој јаче градобитној години изгуби знатан део свога капитала. А на памет не смеју терати премије сувише високо, да не би одбили пољопривреднике од обезбеђења. С тога је за акционарска друштва веома важно, да буду у стању одмерити премије према сте-

пену опасности. А за то треба поузданих података. У Србији, међутим, подаци, који би за сада по својој потпуности једино могли дати извесну основу за класификовање, сасвим су неупотребљиви.

Предузеће обезбеђења од града пуно је опасности и у земљама где су сви потребни подаци о његовом јављању куд и камо потпуније и пажљивије прикупљени но у Србији. У погледу потпуности и тачности података Немачка вероватно заузима прво место. Па какви су били рачунски резултати немачких акционарских друштава за обезбеђење од града? Највеће међу њима „Magdeburger Hagelversicherungsgesellschaft in Magdeburg (основано 1854.) за три последње године којих су резултати објављени (1905, 1906 и 1907) није било у стању дати никакве дивиденде својим акционарима. Само у 1905 години разлика између премија и издатака изнела је преко 1,800.000 марака.¹ За 45 година свога трајања ово „велико, рационално вођено друштво“ завршило је 16 година са губитком, два пута са врло знатним губитком, и 22 пута није могло дати акционарима никакве дивиденде. Дивиденду од преко 10% дало је само 11 пута². С колико је опасности скопчан посао обезбеђења од града види се, кад се код разних врста обезбеђења упореди величина штете коју треба накнадити с приходом од премија. Тако, код немачких предузећа, у 1902, штете су изнеле за обезбеђење живота 48% прихода од премија, пожара 56,5%, стоке 79,1%, а града 88,5%. Код аустро-угарских предузећа, у 1901, тај је однос био за обезбеђење живота 44,1%, несрећних случајева 51,5%, пожара 71,19%, а града 84,2%.³

Још ваља имати на уму да, под иначе једнаким околностима, посао обезбеђења од града сигурнији је у великим но у малим земљама. Град обично не захвати целу једну област, но само поједине крајеве. Ако би обезбеђење искључиво захватило један крај, друштво се излаже опасности, да у случају да град потуче цео тај крај или његов знатан део, има према приходу премија несразмерно велики расход за накнаду штета. Што је пространија област на коју се послови обезбеђења шире, у толико има више вероватноће, да ће се штета једног краја изгладити премијама других, обезбеђених а градом не-

¹ Deutscher Versicherungs-Kalender, op. cit. стр. 74.

² Dr. A. Emminghaus, op. cit.; стр. 960

³ Подаци су узети из таблица код А. Mones-а. op. cit.; стр. 123.

потучених крајева. Отуда, у великим земљама, где је то изједначавање потпуније, нема у времену толиких разлика у погледу штета као у малим. У Прусској, у периоду 1883-88, највећа просечна штета од града, на једном хектару, била је : 2.25 мар. (1884), а најмање 1.24 мар. (1888); у Француској, у 1877-86, највећа : 4,16 мар. (1880), а најмања 1,96 мар. А у Баварској, у 1878-87, тај однос био је 3,46 мар. (1880) : 0.53 мар. (1887); у Бадену, у истом времену, 12.39 (1882) : 1,19 мар. (1886); у Виртембергу, 7,42 (1882) : 0,39 мар. (1886)¹⁾, у Швајцарској, у 1885-90, 3.54 (1885) : 0.29 (1889)²⁾.

Према томе, Србија би била у сваком погледу врло неподесно поље за рад каквог акционарског друштва. Да ли би удружење на основу узајамности имало више успеха? По томе што за њих није потребан основни капитал, нити има акционара који ишчекују дивиденду, изгледало би, да би обезбеђење од града у Србији било на том основу лакше организовати. Несумњиво је и то, да за њихов рад нису неопходно погребни онако тачни подаци, као код акционарских друштава. Накнадне премије представљају онај вентил сигурности који их чува у случају да штета јаче градобитних година не постане опасном за опстанак предузећа. С тога су прве организације које су вршиле обезбеђење од града биле на основу узајамности. Па ипак, ни од ових удружења не би се могло очекивати да ће бити способна да изврше тако тежак и с мало изгледа на успех посао, као што је обезбеђење од града у Србији? За стварање таквих организација треба да је приватна иницијатива веома напредна. Оно претпоставља велику предузимљивост и развијен осећај солидарности, који су на другим, мање опасним пољима већ дали убедљиве резултате о потреби и користима удруживања. У Србији би то била прва пространа организација на основу узајамности. (Земљорадничке задруге су чисто локална удружења). А за њих земљиште још није припремљено.

Па и кад би се једно такво удружење склопило на основу узајамности у циљу да изведе обезбеђење од града, оно

¹⁾ *Dr. H. Suchsland* op. cit., Tab. № 1; стр. 160-61 — *Бухенбергер* (Adolf Buchenberger, *Agrarwesen und Agrarpolitik*, II. Band; §. 146.) износи ин тересантне податке о томе како се у Виртембергу и Хесену обезбеђење није могло развити због недозвољно простране области.

²⁾ *Dr. U. Ehrlich*, op. cit.; стр 538.

би у своме послу наишло на огромне тешкоће. Немајући никакве податке за тарификовање премија, оно би лутало. У почетку би морало имати исти став за целу земљу. А то би било не само неправедно, но и нецелисходно, јер би се у најбољем случају на обезбеђење одлучили једино они који су од града често и јако патили. Затим, ако би управа хтела да одржи повољну сразмеру између претходних и накнадних премија, прве би морале бити осетне, што би људе одбијало. Ако би, пак, навлаш завела ниске предходне премије, да би се појединци лакше одлучили на обезбеђење, накнадне би испале сувише велике и изазвале би негодовање. А ако би, најзад, хтела да ограничи или избегне накнадне премије, непопуларно смањивање накнада дошло би као неминовна последица. Ни једна од тих комбинација, изведена на памет, без икакве основе, не би, ни у ком случају, стварала повољно расположење код пољопривредника да приступе обезбеђењу.

Да у Србији нема повољних погодаба за рад каквог приватног друштва показује и та околност, што се до сад ниједно такво друштво није организовало у земљи, нити се какво страно предузеће хтелo латити тога посла. Међутим, за друга обезбеђења има и домаћих и страних друштава.

Могло би се замислити какво приватно предузеће коме би добра државна потпора дала наде да може развити свој посао. Али, да би, у ствари, било какво озбиљног посла, морала би држава, крај средстава за рад, да набави томе предузећу и обезбеђенике. У Србији, крај најбољих погодаба, мало ко би се својевољно обезбеђивао. И ако би новчана потпора од стране државе била могућна и разумљива, принуда, која би једино дала предузећу обезбеђеника, мора остати за какву државну установу.

Државно обезбеђење. — Питање о државном обезбеђењу мора се расправити с два гледишта, с теоријског и с практичног. Теоријски се то питање овако поставља: да ли држава треба јаче да интервенише код обезбеђења од града. У случају да се дође до закључка да је државна интервенција потребна, поставља се практично питање, како би требало привести у дело организовање тога обезбеђења.

Модерна држава разбила је окове којима је либерално-индивидуалистичка школа хтела да спута њену делатност. Она се више не обзире на неке велике и свете принципе који су

противницима њене интервенције увек згодно служили, да с највећом жестином нападну свако повећање државних задатака. Сам културни и привредни живот државне заједнице неминовно је изазвао и непрестано изазива ширење државних атрибуција у свима правцима, па и у економском.

Тешко је унапред теоријски одредити, докле треба да се простире државна интервенција у економској политици једне земље. Али се могу поставити извесна правила, на основу којих би се то расправило за сваки посебни случај. Приватна иницијатива треба увек да остане главни покретач привреднога напретка. Кад појединачна газдинства нису у стању да с успехом предузму извешан посао, приватном иницијативом стварају се слободна удружења која располажу јачим средствима. Истина, државне интервенције увек има. Али она, по правилу, не треба сасвим да потисне и замени приватну иницијативу, већ, на против, да јој омогући и олакша слободан развитак тим, што ће јој дати потребно законско уређење, а кад се осети потреба и буде довољно гаранција за успешан рад, она ће отићи и корак даље, и дати јој позитивну потпору. Но има послова које приватна иницијатива не предузима. Разлози за то могу бити у њеној неразвијености, у немању потребних средстава, или у томе што се не осећа довољно заинтересованом, или, најзад, што је посао, по њеном мишљењу, везан с одвећ великим тешкоћама и опасностима. Ако интерес државне заједнице захтева да се ти послови врше, држава, у недостатку приватне иницијативе, мора да их предузме. Па и онда, кад потребе грађана захтевају да се задовоље на извешан начин, па их држава може боље и јевтиније задовољити, општи јој интерес налаже да прошири своју делатност у томе правцу.

Кад се ствар тако постави, а тако је постављају врло угледни писци на супрот гледишту присталица менчестарске доктрине, јасно је, да се не могу одредити сталне и непокретне границе државној интервенцији. Способност приватне иницијативе није никаква математски утврђена количина. Она је у једном народу развијенија и показује више снаге и воље да крене и организује послове који одговарају општим потребама, но у другом. Па и у истом народу, с бољим васпитањем, јачим образовањем и привредним снажењем све више се повећава круг делања приватне иницијативе. Она се временом

може оспособити и за оно, што јој је пређе било немогућно. С друге стране, ни способност државе да предузме један посао није иста у свима земљама и за сва времена. А и о њој се мора водити рачуна. Према томе, питање, да ли држава треба да интервенише јавно-правним организовањем једног предузећа, ваља за сваки случај нарочито расправити. „Сваки пут повући *релативно најправилнију* границу државне интервенције — једино што људи могу постићи — ствар је државникова и законодавчева. Он притом мора наравно узети у обзир поред историје, постојећих односа и потреба, чињеница, који су у питању, и теорију, науку о држави и народној привреди.¹⁾“

Случај који нас овде занима тиче се државне интервенције у погледу организовања обезбеђења од града. Случај је интересантан већ и с тога, што се налази на граници области у којој држава обично развија своју делатност, па се озбиљни разлози могу навести за и против њеног мешања.

Обезбеђење од града не спада у оне установе које само држава може привести у дело. Приватна друштва, видели смо, већ су постигла извесне резултате у неким земљама. С тога се тамо не поставља питање о неопходности државне организације, већ само о користима које би таква организација дала на супрот раду приватних друштава. Другим речима, ако ова последња могу извести обезбеђење од града исто тако добро по интересе државне заједнице као прва, онда на што би им држава, користећи се општим средствима, својом утакмицом сметала и наносила штету. Државна би интервенција у том случају била излишна и стварала би непотребне трошкове.

А. Вагнер је апсолутни присталица државног организовања. За њега је обезбеђење један од оних великих интереса код кога је држави дужност да својом интервенцијом створи установу јавнога права, да организује јавну службу, као што ради с новцем, поштом и телеграфом, путовима и т. д. По њему, од обезбеђења се истина може направити један прост „Geschäft“ слободног промета — чиме се оно деградује —, али то бива на рачун солидности, на штету привредних и моралних функција и дејствовања самога обезбеђења. Јер оно

¹⁾ *Adolph Wagner, Staat in nationalökonomischer Hinsicht (Handwörterbuch der Staatswissenschaften. B. VI; стр. 951).*

је по својој унутрашњој природи јавна установа.¹⁾ Државна интервенција оправдана је по Вагнеру и с народно-привредног гледишта. Дезорганизована слободна утакмица неминовно доводи до великог расипања радних снага и капитала за целокупну народну привреду. Стварају се многобројна појединачна предузећа која на истом месту, једновремено раде исти посао и нагомилавају велике суме трошкова, јер ни при малом газдинству не могу одвећ штедети на материјалу и персоналу. Ти се трошкови морају делом, с народно-привредног гледишта, обележити као губитак, јер нису неопходно потребни, и могу се избећи код друге организације обезбеђења: на име, код једноставне управе и концентровања у великим јавним заводима. Не мале уштеде у трошковима врше се код државног завода у томе, што се за многе послове могу употребити органи који већ постоје (на пр. државне благајнице могу исплаћивати накнаде, порезници прикупљати уплате, општинске власти суделовати у проценама), и т. д. Државно обезбеђење даје могућности да се тој установи очува њен филантропски карактер. Јер се класификовање на основу степена опасности не мора до краја извести, те се може помоћи онима којима грози одвећ велика опасност. Државом организовано обезбеђење има, дакле, и ту добру особину, што се њим терет расподељује најправедније и како највише одговара општем народном интересу.²⁾

И други разлози могу се навести у корист државне интервенције у области обезбеђења од града. Она даје обезбеђеницима потпуну сигурност. А ова је нарочито потребна неискусним и невештим пољопривредницима које није тешко обманути. Нису ретки случаји, да су поједини приватни заводи без икаквих скрупула варали и глобили обезбеђенике.³⁾ Државном интервенцијом дала би се могућност за обезбеђење и онима који су јаче изложени опасности од града, па их приватне установе одбијају. Појмљиво је што тога одбијања има код акционарских друштава, јер она, циљајући на добит, траже само добре послове. Али у том погледу нису без прекора ни удружења на основу узајамности. И она избегавају крајеве

1) *A. Wagner*, *Der Staat und das Versicherungswesen*. Tübingen, 1881; стр. 1—16. — *Versicherungswesen*, § 19, (Dr. G. von Schönberg, op. cit.).

2) *A. Wagner*, *Der Staat und das Versicherungswesens*; стр. 22—9 и 70.

3) Занимљиве примере о томе код *Weis-a*, op. cit.; стр. 45 и др.

с великим ризиком. Због јаке градобитности Виртемберга „Norddeutsche“ је у 1898. отказало свој уговор. Ова удружења, и ако не траже добити, бирају обезбеђенике, да им не би чланови плаћали велике премије.

Противници државне интервенције не сматрају, да је обезбеђење по својој суштини јавна установа. Они сумњају и у народно-привредну корист те интервенције. Уштеда у капиталима и радној снази није никаква, јер корист коју пружа утакмица приватних друштава надмаша преимућство концентровања једне државне установе. На супрот приватним организацијама које утакмица нагони да се непрестано прилагођују околностима и стварају све боље погодбе за обезбеђенике, стоји држава са својим гломазним и непредузимљивим чиновничким апаратом. За противнике јавног завода, држава нема довољно способности да приведе у дело обезбеђење од града, код кога се наилази на тешкоће особене врсте. Државна предузећа била су увек до сада тек зрео плод приватних предузећа развијених до техничког савршенства. А код обезбеђења од града још се није, као код обезбеђења од пожара и живота, разрадила техника на основу дугогодишњег и опсежног искуства. Као замерка државним установама истиче се и то, да оне не би довољно радиле на ширењу обезбеђења. А рад у томе правцу веома је потребан, јер мало где да нису широки слојеви пољопривредног становништва остали необезбеђени.

Мишљење Вагнерово, једног од најугледнијих представника државног социализма, стоји као супротан пол мишљењу либерално-индивидуалистичке школе. По овоме, држава ни у ком случају не треба да организује установу за обезбеђење; по ономе, држава то треба да уради у сваком случају без обзира на резултате које је приватна иницијатива дала или може дати. По средњем, по нашем мишљењу најправилнијем гледишту, обезбеђење се може ставити у исти ред с многим другим привредним делатностима, од којих, не треба а priori искључити предузећа приватнога права а тако ни јачу државну интервенцију. Према томе, питање о организовању обезбеђења од града не може се једнолико решити за све народе и сва времена. У земљама где је приватно обезбеђење узело већег маха, од њега је несумњиво било користи за народну и приватну привреду. Оно је, с извесним успехом раширило уверење о потреби обезбеђења, и знатно је усавршило његову

технику. С тога није ни очекивати, да ће се у тим земљама држава латити мера које би, у интересу установа јавно-правног карактера, довеле у опасност опстанак приватних предузећа. Држава је у главном дала потпору или узела учешћа у организовању само онда, кад је било очигледно, да приватна друштва, избегавајући рђаве послове, остављају без обезбеђења сувише велики део пољопривредног становништва. И рад државни дао је повољне резултате. Њена интервенција у Бадену и Баварској осетно је допринела распрострањању обезбеђења. Пример с Баварском специјално је интересантан. Сад, после дваестпетогодишњег рада Државног Завода, ако се непристрасно оцењује, не може се одрећи држави способност да са својим бирократизмом успешно изведе и један тако компликован посао, као што је обезбеђење од града. Пошто Заводу није дат монопол, на његовом су се раду осетила сва подстицања утакмице других предузећа. У колико би се код једне такве установе у опште, због финансијског наслона на државу могла претпоставити слабија покретљивост и мања тежња за усавршавањем, у толико се над њом будније врши јавна контрола (у парламенту, књигама, часописима, новинама и т. д.), и не да јој да застане. Ова контрола може бити довољна, да и у случају монопола, који искључује утакмицу, подстакне државни завод, да унесе поправке које се осете потребним или су дале добар резултат код предузећа других земаља. Али се код монопола на основу добровољног обезбеђења може с разлогом посумњати, да ће чиновници исто онако ревносно радити на придобијању нових клијената и чланова, како би то радили да има утакмице других предузећа.

— Наставиће се —

Д-р М. Њинчић.

КАЗНЕНИ РЕГИСТРИ

— СВРШЕТАК —

У Угарској постоји исто тако обавезно вођење регистара кажњених лица и то помоћу казних регистарних листа. Места рођења појединих лица меродавна су и код њих за прикупљање података о казнама тих лица. Но, на целом том послу нису они предвидели никакве специјалне и карактеристичне одредбе, о којима би после досадањег излагања требало нарочито говорити. Од интереса ће бити једино да поменемо, како је тај систем примењен у *пештанској* полицији.

И ова полиција води казнену контролу по Grundbogen-има, као и бечка полиција, с том само разликом, што за судске осуде исписује засебне Grundbogene и чува их у засебној контроли кривичног одељења; а за казне по иступним делима води нарочите казнене листе у полицијском затвору, званом „Schubhaus“.

Судске казне, исписане у основним листама, распоређују се по презименима и именима оних лица, на која гласе; а за странце и остала лица, чија места рођења нису позната, нема нарочите контроле, нити одељења. Подаци, који се у те листе заводе, приближно су исти, као и у бечкој полицији, а и формулари су слични.

У Grundbogen-е за иступне кривице бележе се само казне затвора, а не и новчане казне. Код њих постоје неколике врсте иступних кривица, које се не кажњавају од стране квартава, већ од полицијског одељења, коме је додељен надзор над затвором, а то су: вагабондажа, просјачење, беспосличење и т. д. Лица, која треба казнити за те кривице или која би требало са кога узрока казнити прогонством, шаљу се надзорнику полицијског затвора — једном полицијском саветнику,

који пре но што одмери казну, извиђа, да ли је то лице раније било осуђивано, т. ј. да ли већ има исписан Grundbogen, — па ако га има, одређује величину казне и за дотичну кривицу, водећи рачуна о ранијим казнама.

Ма колико ови подаци били од користи полицијским органима у њиховом односу према кривцима, ипак се с правом може приметити, да овај сепаратизам у сређивању прибављених података није практичан, јер се њиме од једнога посла праве два у свакоме случају, када је потребно да се зна, да ли је које лице раније кажњавано и т. п. Но и поред свега тога, мора се рећи, да је боље да тих података има, ма колико да су несређени, но да их никако нема сређених, као што је то случај код нас.

* * *

Ради бољег и свестранијег прегледа овога питања, поменућемо овде у најкраћим потезима неколико података који су нам познати о начину, којим су уређени казнени регистри и у другим европским државама, како би се из тога лакше могао извести закључак, нарочито за нас, о важности и корисности овога посла, на коме је код нас до сада тако мало рађено.

У *Француској* је, као што смо у почетку напоменули, уведено обавезно вођење казних регистра још од 1850. год. под насловом; „Casier judiciaire“. Тај се регистар води по систему казних листа, и то у првостепеним судовима оних срезова, у којима се налази место рођења осуђенога лица; а за странце и лица, за која се не зна, где су рођена, у статистичком одељењу Министарства Правде у Паризу. Ну, од тога су времена учињене код њих на томе пољу велике измене. Тако, законом од 5 августа 1899. год. предвиђено је, да се „Casier judiciaire“ води по трима разним билтенима.

Билтен № 1 садржи у себи сва постојећа акта кривице извесног осуђеног лица, које је рођено у том срезу. Та су акта за свако лице у засебном завоју, уређена по азбучном реду у регистру, и смештена у локалима неприступачним публици. Оно што су у Немачкој „Personalia“, то престављају дакле код њих акта из овога билтена.

Билтен № 2 казног листа садржи тачан и апсолутно веран извод потребних података, који служе за свакодневну упо-

требу само овлашћеним органима власти у вршењу службе. Приликом тражења извештаја од стране других власти о казнама извесног лица, а и приликом тромесечних извештаја париској префектури, консултује¹ се овај билтен. Према овоме види се велика сличност његова са „Grundbogen-ом“ бечке полиције.

Билтен № 3 је опет кратак извод из првога без појединости, а установљен је ради тога, да се у њему исписани подаци могу ставити на расположење и приватним лицима. Овај је извод непотпун, јер се у њему не бележе казне лакше природе, које нису од интереса за она лица, која би се хтела да извести за некога свога помоћника или радника, пошто се они највише њима служе, већ се помињу само теже осуде, које су доказ непоштења и неморалности тога лица, а које су толико тешке, да извињују ону индискрецију.

Дупликати билетена № 1 шаљу се, само у изузетним случајевима војним властима (приликом избора) и властима оних страних земаља, са којима Француска има уговор о измењивању таквих података.

Друга једна новина, која је код њих у последње време усвојена јесте и та, да се на казним листама стављају у већини случајева, и антропометријске мере осуђеног лица по Бертијоновом систему. Ова се новина код њих доста често испољава као неподесна и немогућна за извођење, због опирања лица, која се мерењу подвргавају, а нарочито, кад су из бољег сталежа, или кад су мале кривице, због којих су осуђени.

Поменуемо, да сви срески судови шаљу тромесечне извештаје париској префектури; ови су подаци тамо потребни ради повремених публикација њиховог. Та централна архива за сва осуђена лица у Француској, позната је под називом: „Sommier judiciaire“, а уређује се у погледу распоређивања материјала, исто као и „Casiers judiciaires“.

Да би се видело, колики се велики значај придаје уредном вођењу овога регистра, довољно је напоменути огромне казне, које постизавају неуредне или неисправне чиновнике на томе послу. Ако би који пропустио да јави за коју изречену осуду, кажњава се са 50 динара, а ако би добијене податке немарношћу погрешно записао, казна се пење до 100 динара. Чиновник, пак, који са знањем и намерно учини погрешку у завођењу на казним листама, нарочито, ако је те

податке намерно исписао на са свим другом листу, да се доцније не би могли наћи, кажњава се затвором од 6 месеци до 5 година, као и сва друга лица, која би намерно дала лажне податке о себи, или о својим саучесницима приликом осуде.¹

У Италији се казнена контрола зове: „*Casellario giudiciale*“. На њеним казним листама налазе се, поред осталих података и описи личности. Листе се заводе по алфабетским и хронолошким спољним списковима. Регистри се, пак, воде код надлежних првостепених судова, при чему се води рачун о месту рођења осуђених лица, а под надзором државног тужиоца. Регистри, пак, за странце и лица, чија места рођења нису утврђена, воде се у Министарству Правде. Лични се подаци осуђених лица морају утврђивати јавним исправама, у колико је то могућно.

Од 1. јануара 1904. год. уведене су у праксу тако зване *биографске картице* [cartella biografica dei pregiudicati] које су поред ове сврхе имале да служе утврђивању идентичности појединих лица и гоњењу и притварању криваца. Њих је изумео Д-р Отоленги, проф. судске медицине на римском универзитету, са намером, да од њих створи верну слику ранијега живота кривчева, која би за њега била то, што су лекарски билтени над главама болесника по болницама, из којих би се још могле упознати навике, живот, психичке и многе друге особине код криваца. На тим картонима има преко 80 питања, на која треба да се да одговор, а постоје још и описи по Бертијоновом систему и отисци прстију. Па и ако су тако потпуни и богати разним подацима, картони ови нису ни мало за препоруку због своје непрактичности при попуњавању података. Чак ни психиатри не би били у стању после кратког разговора са кривцима, да испуне те картоне, но би им требало неколико таквих састанака са њима; а за полицијске чиновнике нижег образовања или без довољног искуства могло би се слободно рећи, да их не могу никад ни попунити као што треба. Због тога нису они прихваћени ни примењени ни у којој држави.²

¹ *Cours de droit criminel et de science pénitentiaire par Georges Vidal*, III издање 1906. год. Париз, од стр. 464 па даље.

² Archives d'anthropologie criminelle etc. од 15. марта 1906. год. а у чланку Dr. Edmonda Locard-a. О овоме питању писао је опширније г. Душан Ђ. Алимпић у чланку „Савремена полиција“ штампаном у „Полицијском Гласнику“ од 1904. год. на страни 149.

И код њих приватни могу добити извештаје о казнама по наплати извесне таксе.

Белгија је удесила казнени регистар по француском систему и принципу централизације. Централа се налази у Брислу. На регистарним се листама налазе и друге рубрике, којих нема у до сада поменутих полицијама, као што су: „лажна имена“; „имају ли осуђени ванбрачну децу?“ „имају ли вишег образовања?“ „да нису дело учинили у пијанству?“ „кад је дело извршено?“ и т. д. Приватним се лицима не дају обавештења из регистра.

Данска полиција води регистре помоћу протокола. Одредбе о раду на регистру су, у осталоме, врло приближне немачким. У њихове се листе уводе све изречене казне и на основу приватне тужбе; а не бележе се оне, које гласе на новчану казну. Извештаји о осудама се шаљу на нарочитим картонима центри и пошто се тамо уведу у регистар, ти се се картони после извесног времена пошљу у статистички биро, у Копенхаген, где се на известан начин сређују и сваке пете године објављују.

У *Луксембургу* постоји централно одељење за сређивање казна код главног државног тужиоца у вароши Луксембургу. И код њих се извештаји, пре уношења у регистар, проверавају; а као што је напред напоменуто, регистри се воде по нарочитим протоколима. Сем ових постоје и азбучни регистри, ради олакшавања проналаска потребних дата. И код њих се опажају незгодне стране оваквог вођења регистра, те већ од неколико година постоји намера, да се исти усаврши и измени — ако то већ до сада није учињено. Извештаји се дају и приватним лицима по наплати извесне таксе, ако главни државни тужилац одобри.

Холандија је увела систем по казним листама још од 1896. године. Регистри се воде по окружним судовима и у Министарству Правде. Они у регистре заводе и осуде војних лица.

Норвешка је увела пре неке године вођење регистара на начин, који је уведен у Данској и неким Швајцарским кантонима.

Португалија је потпуно увела француски систем; а регистрима се могу користити само власти.

У *Русији* постоји централисани казнени регистар, који се води у Министарству Правде у Петрограду још од 1870. год. Она издаје свакога месеца књигу о свима осудама у држави, коју раздаје судовима и полицијама; а на крају године објављује казнени регистар свих кажњених лица у тој години. У тај регистар уноси само она дела, која би у поврату поострила казну. Када се има на уму пространство те државе, лако се може извести закључак, да је тај систем за њих непрактичан и несавремен, јер је врло непотпун.

За *Швајцарску* смо у почетку поменули, да нема централни регистар и да су кантони самостални у вођењу регистра, јер док су једни усвојили систем протокола, дотле су други узели систем казних листа. Овде се може поменути, да у Берну постоји уређење, по коме сваки осуђеник добија свој лист — Dossier — у који се доцније уноси све, што се о њему буде дознало, слично Grundbogen-у бечке полиције.

О уређењу регистра у *Енглеској* не можемо ништа рећи, јер нам нису познати подаци, као ни за Шведску, која је последњих година увела казнене регистре.

Од 1904 године уведено је модерно вођење казног регистра у *Букурешкој* полицији, на форму француског и белгијског система. После непуне године дана — већ су се њени чиновници могли хвалити лепим резултатима од овог посла.

Чак и *Софијска* полиција располаже подацима о ранијим судским осудама појединих криваца, пошто их њихово Министарство Правде штампа с времена на време.

* * *

Овим смо завршили излагање о начинима поступања страних полиција у прикупљању дата о ранијим осудама појединих лица: а сада би требало да изнесемо, шта је до данас код нас урађено на томе пољу и шта би се још према потреби и развијености нашег криминалитета дало урадити, да би полиција могла у свако доба располагати одвећ нужним подацима о прошлости лица, која с њом дођу у сукоб.

Одмах можемо рећи да се на томе питању код нас до данас није озбиљније задржавало. Један распис Министарства Унутрашњих дела од 18. новембра 1902. год. ПБр. 25205 показује до 1905. год. једину инструктивну радњу његову, у по-

гледу упућивања нижих власти, шта имају на томе пољу да предузму. Због његове важности и са тога, што су једино у њему до дана изнесене одредбе, како то треба вршити, износимо га овде у целини.

Он гласи:

„Да би се могло увек тачно знати, да ли је неко лице за кривична дела осуђивано судом, неопходно је потребно да се о таквим осудама води нарочити регистар.

Потреба оваког регистра утврђује се тиме, што наши грађани бивају кад-кад осуђени и страним судом, а стране државе извештавају о томе нашу државу, па се о таквим осудама не би могло водити довољно рачуна, када се оне не би увеле у регистар, пошто по тим предметима наше иследне и судске власти нису биле ангажоване, те да би се за осуду иначе знало.

Како су општинске власти позване у првом реду, да имају што тачније податке о владању појединих својих становника јер према тач. 4. чл. 95. зак. о општинама, оне о том дају и уверења, то је природно, да би општинске власти требале да воде упоредно овакав казнени регистар. Међутим, то општинске власти не чине, и податке о ранијим осудама извесног лица дају обично по ономе, што су званичним или приватним путем сазнале.

Да би се ова ствар правилно за у будуће уредила, то по захтеву господина министра правде, од 15. овог месеца № 12201 наређујем:

1.) Да општинске власти воде нарочити казнени регистар, у који ће заводити осуде својих становника због престапа, или злочинства, са тачним назначењем кривице учињене; казне, која је досуђена, и времена, кад је изречена и од кога суда.

2.) Да полициске власти извештавају надлежну општинску власт, и шаљу јој потребне податке ради увођења у казнени регистар, како приме од првостепеног суда пресуду на извршење, и стално се уверавају: да ли општинске власти исправно у смислу овога наређења поступају.

3.) Да се одмах у регистар уведу сва лица, која су у дотичној општини осуђивана, а на ту цел, у колико поједине општине не би имале тачних података о кривици, казни и времену кад је осуда изречена, да се обраћају за обавештење

преко надлежне среске власти а ове преко начелства. Начелство ће, међутим, у том случају тражити потребне податке од надлежног првостепеног суда“.

Законом од 20. децембра 1904. год. *О антропометријском мерењу и фотјографисању криваца*, учињен је корак даље ка уређењу овога питања. Чланом 7. тога закона предвиђено је, да судови шаљу извештаје антропометријском одељењу за сваки случај осуде због бешчасних дела, чиме је за те изречене судске осуде одељење постало централа за њихово прибирање и сређивање. И судови су те извештаје слали, али свакако не редовно, кад је Министарство Правде морало под 25. јан. тек. год. Бр. 9297 издати свима њима поновно наређење, да редовно поступају по наведеном судском наређењу.

Антропометријско је одељење, на основу тога закона, заводило до данас све судске извештаје о казнама у нарочите спискове по азбучном реду имена кажњених лица. У тим списковима се могу наћи најпотребнији и најкраћи исписани подаци о осуђеном лицу онако исто, како се код квартова и срезова воде спискови о иступно кажњеним лицима. Систем је као што се види протоколарни. Ради лакшег сазнавања, да ли је које лице осуђивано, и где су те осуде заведене у списку, одељење за свако кажњено лице испуњава нарочити картон, који за тим распоређује са осталима по нарочитим рафовима азбучним редом. То, дакле, служи као покретан регистар, ради лакшег проналажења заведених осуда у списку, пошто на сваком картону треба да буду исписани редни бројеви казненог списка у којима су забележене осуде онога лица, на чије име гласи картон. Могло би се рећи, да је ово и целокупан рад, што га је одељење предузело до данас за сва осуђена лица.

Већ за лица, подвргнута антропометријском мерењу, није тако. За њих је одељење прикупило далеко више података, јер за њих оно попуњава поред картона мера и један засебан регистарни лист са њиховим личним и фамилијарним подацима, у којима се налазе прибележене и све судске казне. Листе су ове хронолошким редом уређене и укоричене у протоколима, а у случају потребе проналазе се истоименим картонима у Бертилоновој контроли мера, пошто је на њима свагда записан и редни број дотичног листа у протоколу.

Морамо одмах приметити, да је главни задатак тих листа са свим други, а не овај о коме је сада реч, и да се њима одељење служи само у недостатку правих казних листа и потпуне казнене контроле. Њихова је улога слична Grundbogen-има из бечке полиције, а још више сличи билтенима № 2 из француске полиције.

Ово кратко излагање довољно је, да окарактерише начин рада, који данас код нас постоји на овоме послу, а исто се тако из њега могу лако извести закључци, да ли је овакав рад, нарочито онај први, потпун и довољан, да са тако прикупљеним подацима намири потребе полицијске службе на томе пољу.

Наше је уверење, да је данашња манипулација непотпуна, а у нечему и погрешним правцем упућена, и да би се у прикупљању и сређивању осуда имале предузети још и друге мере, које до данас нису предвиђене ни законом нити каквим расписом.

То, што се баш Министарство Унутрашњих Дела законима и другим начинима стара о установљењу и уређењу казног регистра, а не Министарство Правде, као што смо то видели у осталим државама, има свога оправдања у томе факту, што је истрага, према закону, код нас у рукама полицијске власти за све кривичне предмете, — сем штампарских.

Ако се обазремо на поменути министарски распис и предвиђену законску одредбу, као и на начин, којим су они приведени у дело, можемо на први поглед констатовати извесне чињенице, које се никако не слажу са принципима до сада изнесених одредаба у већини поменутих држава по томе питању.

Из њих се види, да је код нас до сада предвиђено обавезно вођење казног регистра по свима општинама и у антропометријском одељењу Министарства Унутрашњих Дела, као центри за целу земљу, пошто законом о антропометријском мерењу није искључен ни онај ранији начин прибирања података о осудама по општинама, и ако се он у ствари, ни у једној општини у Краљевини озбиљно не води.

Нема се шта замерити томе, што је предвиђен централни регистарни биро за изречене осуде, пошто је тај исти случај и код многих малих држава величине Србије: али друго наређење, које се односи на општине, постоји само у нас, на

супрот уверењу осталих држава, да такви општински казнени регистри, никад не могу одговорити постављеној сврси.

Као што знамо, у до сада поменутих државама воде се казнени регистри код иследних власти, средских или окружних, а не код сваке општине. Нема сумње, да за то постоје и јаки разлози; а најглавнији међу њима, који се истичу на први поглед јесу ови: што општинске власти својим устројством и способности својих органа никад не могу одговорити потребном захтеву за тачно организованим регистром; — што су материјалне жртве и утрошена радна снага за вођење регистра у свакој малој општини несразмерно већи; а да и не помињемо онај оправдани разлог, да тим системом није ништа одређено за вођење листа о странцима и лицима, чије место рођења није познато.

Ни законом ни расписом није даље предвиђен систем, по коме се имају да воде казнени регистри, било у једној централи — било у појединим местима у унутрашњости. То је, међутим, врло важна чињеница у њиховој организацији, јер од ње много зависи, хоће ли регистар по своме устројству бити такав, да пружа користи, које се од њега очекују, и боље или лошије резултате.

Протоколарни систем, којим се антропометријско одељење служи, није по нашем мишљењу био за препоруку, о чему нам дају доказа сви наведени примери.

Исто тако видимо, да до сада никојим расписом, нити правилима, није предвиђена детаљна манипулација у погледу извештавања појединих власти од стране одељења или самога одељења од стране судова; као и сви други случајеви администрације, који су са тим у вези и који би требало да буду у свакоме случају једнообразни.

Поменути закон и распис не предвиђају тачно, какви су подаци потребни за вођење казних регистара, што је, међутим, тако исто неопходно потребно, ако се хоће да има добар регистар. Тако, нигде није предвиђено: који су лични подаци потребни за један казни лист, као и то, какви су подаци потребни, па да сваки казни лист буде подједнако попуњен за свако лице. То би се могло постићи, кад би се у напред предвидели формулари са тачно означеним рубрикама за сваки одређени случај.

Постоји још један недостатак, — који се и саме законе може преbacити, — а састоји се у томе, што је предвиђено, да судови шаљу извештаје казним регистрима само о осудама, које буду изrekli по бешчасним делима. Оваком редакцијом искључио је закон из казног регистра бележење казни о бешчасним делима, за чије је кажњавање надлежна полицијска власт. За тим је искључио бележење полицијских казни, изречених над коцкарима, беспосличарима и скитницама, као и над онима, који су се вратили из прогонства — и ако је баш за те кривице у чл. 5. предвидео, да се лица, осуђена на те казне, подвргавају антропометријском мерењу, дакле, тежој мери но што је прва.

Па и да није предвиђен овај случај, ипак би с погледом на опасност, која прети од оваквих индивидуа јавној безбедности, требало предвидети и ту клаузулу, да се и за те људе води евиденција о њиховом ранијем кажњавању. Општи израз, употребљен у поменутом закону о бешчасним делима, требало је тако исто објаснити и специјализирати за сваку кривицу, као што је то и на страни учињено, како при раду не би било забуне у појединим случајима.

Сем тога, као недостатак досадањег рада на казном регистру, може се узети и то, што није нигде предвиђено, како треба проверавати личне податке појединих осуђених лица, да би се избегли случајеви злоупотребе, који, као што смо и напред поменули, у сваком појављеном случају праве контролу илузорном за та лица. Нарочито је то потребно предвидети за странце и лица која избегавају, да о својим личним подацима дају поуздана обавештења. Можда ће се рећи, да се о томе већ старају истражне власти, приликом ислеђивања кривица, али ми сви знамо, да нису ретки случајеви, када је њима немогуће, да то утврде или провере у законом року, и то поглавито кад су у питању странци и у хитним случајевима притвора. Непроверене и сумњиве податке, који се добију таквом истрагом, требало би ма која власт да накнадно проверава; а ништа не би сметало, да то учини баш она власт која води казнене регистре. Па и за осуђена лица, када у току времена умру, није ништа предвиђено, како ће се њихово листе избацити из регистра, као непотребне.

И најзад, из досадањих се одредаба не види, да ли се ови извештаји о казнама имају да сматрају као тајна, те да

буду приступачна само властима или — и приватним грађанима.

То су по нашем мишљењу главнији недостаци, због којих се може замерити досадањем раду на казеном регистру у нас; а могли би се поменути и многи ситнији, који би са првима дали за резултат и указивати на неопходну потребу, за што скоријим размишљањем о овоме питању.

Решење овог питања има за Београд специјалан значај. Београд је по насељености већ велика варош, у којој живи релативно знатан број бивших осуђеника, сумњивих странаца и других личности, који по својој прошлости морају бити контролисани од стране полиције. Сем тога је он и престоница, у којој се на безбедност мора обратити далеко већа пажња, но у ма којој другој вароши.

Па како се у свима варошима ове величине у напред спомињаним државама и од полиције воде нарочито казнени регистри, поред других општих, било би неопходно потребно, да се и код нас заведе обавезно вођење такве контроле, како за случајеве судске, тако и за полицијске осуде по многим иступним делима, која смо до сада чешће помињали.

То је у толико потребније, што у погледу ислеђивања кривичних дела и гањања криваца не постоји каква јача централизација, већ су сви случајеви децентралисани по полицијским квартовима, као неким засебним надлештвима.

У Београду, где је право кажњавања за иступне кривице и ислеђивање за остале кривице дато свима квартовима, један квартал, у највише прилика, не зна, да ли је које лице било под кривичном истрагом и да ли је кажњавано или протеривано од кога другог кварта, нити му се пружа могућност, да те податке може имати на расположењу у свако доба. За такве случајеве полицијски се чиновници највише морају ослонити на своје лично сазнање; а дешава се и случај, да се приликом обавештавања о томе, да ли је неко иступно кажњаван раније или не, прибегава памћењу и шефа кривичног одељења и апсанције у Управи вароши Београда.

Код нас се свакодневно дешавају случајеви, да се лица, која су небројено пута кажњавана, казне за учињене кривице минималним казнама с тога, што их полицијски чиновник, који извиђа њихову кривицу не познаје; као што нису ретки ни случајеви, да се лицима, која се први пут у животу осуђују, до-

суђују максималне казне, — све због непотпуности и несрећности овога посла.

Спискови иступно кажњених лица, који се воде у Управи по хронолошком и азбучном реду, губе своју практичну важност, због великог броја осуђених лица; а нарочито према квартовима, у којима се за поједине иступне кривице изриче пресуда и код којих се, сем малог списка кажњених лица од тога кварта, не налазе никакви други подаци.

Обилна прогонства, која врши наша полиција (преко 1000 годишње), изгубила су сваку важност због силних злоупотреба од стране прогоњених лица и због недостатка ма какве систематске организоване контроле од стране полиције.

Наши полицијски чиновници не располажу никаквим поузданим подацима, по којима би могли у свако доба знати: да ли је у Београду које лице пријављено, док им оно само у извесним случајевима не покаже пријаву; да ли странци, који овде живе, имају исправне легитимације и од када се овде баве; да ли се лице, које са њима — чиновницима — долази у додир, тражи потерницом од какве власти (јер данашњи начин расписивања потернице не може ни из далека у конкретним случајима да да потребне резултате полицијским чиновницима); каква је прошлост појединих лица; јесу ли они раније прогањана или осуђивана на полицијски надзор; имају ли грађанске части и т. д. Једном речи: нашем полицијском чиновнику не стоји на расположењу никакво помоћно средство, нити какав прибран и поуздан материјал, којим би се у своме раду могао служити и користити, већ је упућен готово искључиво на своје лично искуство и фрагменте неких података, који се не могу звати полицијским подацима у правом смислу те речи. А што је безбедност код нас ипак задовољавајућа и добра има се поглавито захвалити свакодневним прекоредним часовима рада наших полицијских чиновника, који по својој енергији у раду и интелигенцији не уступају ни мало немачким и аустријским полицијским чиновницима у кривичним пословима.

Нама је неопходно потребно, да на овоме послу предузмемо ма какве кораке ка побољшању, па било то организовањем централног регистра на новој основи у антропометријском одељењу; било њиховом установом код других власти у унутрашњости, као што је то случај са Немачком и

другим државама; било, пак, ма каквим посебним повременим штампаним регистрима — ако желимо, да број кривичних случајева, који свакодневно расте, обуздамо и смањимо и да ујемчимо грађанству безбедност, о којој се у првом реду морамо старати!

На надлежнима је, да размисле и процене, који би пут за нас био најбољи у извођењу овог посла; а са наше стране могли бисмо само приметити, да ма који систем био утврђен, треба по немачкој пракси допустити свима полицијским чиновницима да учествују у његовом проучавању и критиковању, како би се на тај начин многе непотпуности уклониле и многе нетачности исправиле.¹

Васа Лазаревић.

¹ Сем својих забележака из праксе по неким страним полицијама, служио сам се при изради овога рада поред напред наведених дела и делом: „Das Strafregister in Deutschland, von H. Marschand — Berlin. 1900.

ПАРЛАМЕНТАРНА ХРОНИКА*

РЕДОВЊИ САЗИВ ЗА 1906.

— Наставак —

5. — 22 јуна 1907 председник је предложио да се један посланик привремено искључи на основу члана 132 СП за увреду председника. Поводом тога отворила се дуга дебата да ли овакав један предлог може бити предмет дискусије. Противници дискусије износили су ове разлоге. По члану 134 СП, „за казну привременог искључења... гласа се тајним гласањем“. Тајност гласања била би повређена, ако би гласању претходила дискусија у којој би поједини посланици обелоданили како ће гласати. За тим, члан 135 СП гласи: „Посланик против кога се предлаже казна привременог искључења из скупштинских седница има увек право да говори сам у своју одбрану, или да пусти да у његово име говори други народни посланик кога он буде одредио“. Да је законодавац мислио да о привременом искључењу може бити дискусије, он не би сматрао за потребно да окривљеном посланику нарочито обезбеђује право речи. Члан 135 има смисла само тако, ако се претпостави да се о привременом искључењу гласа без дискусије. У том случају, одиста, ни окривљени посланик не би могао говорити, ако му закон не би право речи изречно обезбедио као један изузетак од општег правила. Најзад, предлог привременог искључења, као дисциплинске казне у опште, по самој својој природи, не подлежи дискусији. Јер, ако би се отворила дискусија, онда би неминовно једни посланици узели да бране окривљенога посланика, а други да га нападају; Скупштина би се поделила на његове адвокате и на његове тужиоце; престала да буде оно што треба да буде, — његов непристрасни суд.

Присталице дискусије аргументисали су опет овако. Основно је начело скупштинског рада да се ниједна скупштинска

* Скраћења: У = Устав; СП = Закон о пословном реду у Народној Скупштини.

одлука не доноси без претходног претреса. Од тог се начела сме одступити само у оним случајима које је законодавац изреком предвидео. Међутим, законодавац нигде не каже изречно да се о привременом искључењу неће дискутовати. Да о њему не може бити дискусије, то се тек посредним путем изводи из члана 134 и 135 СП. Каже се да би дискусија о привременом искључењу била противна тајности гласања, коју члан 134 прописује. Али заборавља се да по том истом члану 134 казну привременог искључења предлаже председник или *двадесет посланика*. Кад тајности гласања није противно да двадесет посланика унапред обележе како ће гласати, то му не може бити противна ни једна дискусија у којој ће свој глас обелоданити само они који то буду сами хтели. Што се тиче члана 135, присталице дискусије нису били сложни у његовом тумачењу. У главном, изнета су ова два тумачења. (1) Тај члан нема за циљ да окривљеном посланику изузетно обезбеди право речи, него има за циљ да пресече спор око тога да ли окривљени посланик може, као заинтересован, говорити о свом властитом искључењу. (2) Члан 135 каже не да ће само окривљени посланик моћи говорити, него да ће он моћи говорити *увек*. Шта то значи? Значи да окривљени посланик може говорити у свако доба а не кад на њега дође ред, — онако као што могу говорити министри и одборски известиоци на претресу законодавних предлога. Из чега наравно изилази, да о привременом искључењу може бити дискусије, јер само у том случају окривљени посланик може говорити увек, т. ј. без обзира на утврђени ред говорника.

У овој дебати, коју смо резумовали, владина је група била сва првог мишљења; а опозиција сва, другог мишљења. Нама се чини да се ова дебата водила поглавито с погледом на опструкцију. Владина се група јамачно бојала да опозиција не добије ново средство опструкције, ако се буде допустила дискусија дисциплинских казни. Кад год би им било до опструкције, чланови опозиције имали би само да се огреше о скупштинску дисциплину, па да принуде председништво на предлоге казне о којима би се после, на штету главне ствари, могле отворити бескрајне дискусије. — Опозиција, међутим, бојала се да већина не добије ново средство *проштиву* опструкције, ако се забрани свака дискусија о дисциплинским казнама, а нарочито о привременом искључењу. Већина би онда могла кратким путем искључити посланике који праве опструкцију, — и с њиховим искључењем одмах би и опструкција била пресечена.

Што се тиче нас, ми се слажемо с противницима дискусије. И ми држимо да казну привременог искључења Скупштина изриче без претходног претреса.

Пре свега, једна општа напомена. Привремено искључење јесте дисциплинска казна; међутим, правило је да се дисциплинске казне изричу кратким путем. Поремећену дисциплину

треба што пре воспоставити, без много губљења времена. У том погледу довољно је упоредити извиђање и суђење по чистим дисциплинским кривицама чиновника са извиђањем и суђењем по њиховим обичним кривицама. Потреба кратког поступка осећа се и код оних дисциплинских казни које постоје ради одржања доброг реда у парламенту. За то се у свима скупштинским пословницима може запазити: (1) да се дисциплинска власт за мање кривице усредсређује у рукама председника; (2) да Скупштина решава само о већим кривицама, али и она кратким путем, без претходног претреса.

Дакле, већ по општим принципима парламентарног права, дисциплинске казне не подлеже дискусији. Уз то долазе и специални разлози, основани на нашим законским прописима. Прво, члан 135 СП. Тај члан може имати само овај смисао: И ако се о привременом искључењу не води претрес, Скупштина је дужна саслушати окривљеног посланика, јер никога не треба казнити несаслушанаога. Тај је члан био потребан само тако, ако је постојала бојазан да би Скупштина могла одбити да чује окривљенога посланика, под изговором да се о привременом искључењу не води претрес. Она тумачења члана 135 која су предложили присталице дискусије, без сумње су врло оштроумна, али нам опет зато не изгледају тачна. Речено је, прво, да се тим чланом хтео пресећи спор око тога да ли окривљени посланик у опште може говорити, будући заинтересован. Али на ово се да приметити, да у СП нема ниједног члана који би заинтересованим лицима забрањивао учешће у претресу. Чак нема ниједног члана који би им забрањивао учешће у гласању (сем случаја кад Скупштина оверава посланичка пуномоћства). И може ли се онда претпоставити да један законодавац, који се није сетио да лично заинтересоване посланике искључи из гласања, обезбеђује право речи окривљеном посланику само стога што се бојао да он, као лично заинтересован, не буде искључен из претреса? — Речено је, за тим, да члан 135 значи то, да окривљени посланик има право да говори преко реда, кад год затражи, као министри на претресу законодавних предлога. Ово се тумачење оснива на речи *увек*, која се одиста налази у члану 135. „Посланик противу кога се предлаже казна привременог искључења из скупштинских седница има *увек* право да говори сам у своју одбрану, или да пусти да у његово име говори други народни посланик кога он буде одредио“. Ми смо трагали за пореклом те речи „увек“. Члан 135 јесте дослован превод другог става члана 127 пословника француске скупштине: „Le député contre qui l'une ou l'autre de ces peines (la censure simple ou la censure avec exclusion temporaire) est demandée a *toujours* le droit d'être entendu, ou de faire entendre en son nom du en ses collègues.“*

* Moreau — Delpech, Les Règlements des Assemblées Législatives, II.

Пошто је та реч *увек* преведена из француског пословника, то треба видети да ли по француском пословнику окривљени посланик може говорити преко реда, кад год затражи реч? Одговор је на ово питање одречан. У првом ставу наведеног члана 127 стоји изречно, да се о привременом искључењу решава без претреса; кад нема претреса, како може окривљени посланик имати права да говори преко реда, т. ј. пре раније пријављених говорника? По француском пословнику, дакле, о привременом искључењу не води се претрес, и ако је ту, као год и у нашем пословнику, употребљена реч *увек*. Зар из тога не излази да се на основу те речи не може још доказивати да о привременом искључењу мора бити претреса? Ми претпостављамо да је реч *увек* употребљена из ових разлога. Казна привременог искључења изриче се — и по нашем и по француском пословнику — већином за такве кривице које су нарочито у стању да разгневе Скупштину. На пр. за увреду Скупштине и њеног председника, за увреду државног поглавара. У своме гневу Скупштина би могла доћи у искушење да суди посланику, и пре него га саслуша. Зато пословник прописује: ма шта посланик казао, ма кога и ма колико увредио, Скупштина га мора *увек* саслушати, пре него му буде судила.

Поред члана 135 могао би се још, али као узгредан разлог, навести и члан 134, који каже да се о привременом искључењу гласа тајно. Тајно гласање СП прописује само још за изборе које Скупштина врши, и код којих се не води никакав претрес. Тајно гласање и отсуство претреса држи се једно с другим. Ако је у једном питању незгодно гласати јавно, тим више мора бити незгодно износити на јавност разлоге свога гласања. На пр. како би било незгодно кад би се при избору државних саветника претресала у Скупштини лична својства појединих кандидата. Истина, противу овог разлога из члана 134 наведено је, да тај исти члан предвиђа да казну привременог искључења може предложити двадесет посланика. Зар тих двадесет посланика не обелодањују свој глас на исто онако несумњив начин као што би га обелоданили и они посланици који би учествовали у претресу? Али на ово има да се примети да је право тих двадесет посланика један изузетак од тајности гласања, и да се као сваки изузетак мора тумачити у што ужем смислу. Следствено, на основу тога што тих двадесет посланика могу да обелодане свој глас, не изилази још да се то исто мора допустити и свима осталима. Иначе дошло би се до закључка, да се о привременом искључењу не само може водити претрес, него да се може и јавно гласати.

6. — У два маха, 11 новембра 1906 и 14 јуна 1907, председник (Љ. Јовановић) ставио се на гледиште да право предлагања дневног реда припада искључиво председнику. Према томе није хтео изнети на гласање предлоге појединих посланика, који су ишли на измену оног дневног реда који је он

био предложио. Своје гледиште председник је оснивао на члану 43 СП.: „По предлогу председника дневни ред за сваку идућу седницу утврђује сама Скупштина на крају своје седнице“. — Ми не налазимо да можемо усвојити председничково гледиште. (1) Члан 43 даје истина председнику искључиво право да састави пројект дневног реда, али одатле још не изилази да поједини посланици не могу предложити никакве исправке на његов пројект. Његово право иницијативе не искључује њихово право амандмана. На пр. Влада има искључиво право пројектовања буџета; то ништа не смета појединим посланицима да на њен пројект предложу исправке. (2) По члану 43 председник само предлаже дневни ред; Скупштина о њему решава. Међутим, она не би имала потпуну слободу решавања, ако би морала о председничковом предлогу решавати у целини, т. ј. морала га или примити без икакве исправке, или сав одбацити.

7. — 23 јануара и 14 марта 1907 дискутовано је око тога да ли умореном говорнику треба, односно, да ли му се може одобрити прекид говора. У први мах Скупштина се показивала вољна да да одмор говорнику који га тражи; али, кад су такви захтеви учестали, Скупштина је стала да их одбија. Питање је ово важно због опструкције. Ако се постави правило да се одмор даје говорнику кад год га затражи, говорници који трајају опструкцију дугим беседама, моћи ће лакше истрајати. — СП не говори ништа о овом питању. Пошто у њему нема никакве одредбе да уморени говорник може прекинути говор, овај, очевидно, нема никакво право на одмор које би Скупштина морала поштовати. Али то још не значи да му Скупштина не може ни драговољно дати одмор. Кад СП ћути, Скупштина има одрешене руке да поступи како за сходно нађе. У Скупштини се чуло мишљење да би, у недостатку законских прописа, требало утврдити једну сталну праксу. Ми налазимо напротив, да се овде има посла с једним питањем које се не може решавати начелно већ само од случаја до случаја. Све зависи од тога, зашто посланик тражи одмор. Ако тражи стога што је одиста уморан, треба му га дати. Ако тражи у циљу опструкције, не треба.

(Наставиће се)

Слободан Јовановић.

СУДСКА ХРОНИКА

Преглед јудикатуре Касационога Суда по §. 119. Грађ. Зак.¹⁾

Оно што тумачење и правилно разумевање законских прописа из области специјално имовинско-породичног права код нас отежава, то је не само јак морални карактер његов и као последица тога универзалност изражавања, већ и покушај да се институцији задруге и ту да превага.

Једно од специјалних питања, у коме се и данас, на срећу само код нижих судова лута, док је код Касационога Суда још од почетка било више мање пречишћено, јесте питање о обавези деда (специјално с очеве стране) на издржавање својих унука, — први одељак §. 119. Грађ. Зак.

Непречишћеност једнога другог питања, у коме је и сама јудикатура Касационога Суда дуго времена била неједнообразна, питања о могућности задруге између оца и синова, уносила је и у само питање о обавези деда да издржава своје унуке прилично забуне, пошто би, кад би се на прво питање афирмативно одговорило, ова обавеза дедина била проста последица тога задружнога односа, — други одељак §. 119. Грађ. Зак.

Старија јудикатура Касационога Суда, која је одлучно стајала на томе гледишту да „деца не могу са родитељима својима састављати задругу“²⁾, изводила је ту обавезу дедину отуда „што је син оставши у заједници са оцем, привређивао заједници“³⁾. Са колебањем у првоме питању колебала се је јудикатура и у овоме другоме, док се у новије време, почевши од деведесетих година, није поново и дефинитивно вратила овоме старијем схватању.

О самој обавези дединој да издржава унуке није било дискусије. Питање је сматрано за тако јасно, да је чак, истина с обзиром и на §. 127. Грађ. Зак. решено да „и унучад мора издржавати свога немоћног деда“⁴⁾, као и да „ако дед, који

1) Нач. о. о. с. = начелна одлука опште седнице; О. о. с. = одлука опште седнице; О. о. = одлука одељења.

2) Нач. о. о. с. 5. новембра, 1874. год. Бр. 3419.

3) О. о. 17. јануара, 1877. год., Бр. 103.

4) О. о. с. 6. јуна, 1886. год.. Бр. 1786.

је према §. 119. Грађ. Зак., дужан издржавати свога унука, то не буде хтео сам учинити, биће, према § 21. Грађ. Зак., судом осуђен на плаћање издржања⁵⁾).

Питање о правној природи ове обавезе дедине било је, такође, још одмах у самом почетку пречишћено. „И кад је деда, сходно §. 119. Грађ. Зак., пресудом осуђен да издржава унучад, опет та осуда не лежи на имању, и смрћу дедином губи важност, јер је та дужност дедина лична обавеза и не прелази на наследнике“⁶⁾ Што пак §. 119. Грађ. Зак. може ову обавезу прописивати и за евентуалног наследника дединог, то је самостална законска обавеза овога и нема никакве везе са покојником и његовом заоставштином. На томе гледишту, које је апсолутно тачно, остала је јудикатура Касационога Суда и данас.

С друге опет стране „по §§. 119. и 925. Грађ. Зак. право унуке, којој је мати жива, да тражи издржање од свога деде, као лично право не може застарити и она је власна да се тим правом користи увек кад би њена мати дошла у немогућност да је издржава“⁷⁾ Проистичући из породичних и личних односа, са свим је логички да ово право не може застарити према §. 928. ж. Грађ. Зак., као што је то у горњем случају мислио нижи суд, и то, не само са горе наведенога, што је то лично право, него и са тога што по §. 934. Грађ. Зак.: „Против оних личних дужности, које члановима једне породице, спрема других чланова исте породице припадају као дужности децу издржавати и хранити... застарелост нема места“. Гледиште Касационога Суда, који се на овај изричан законски пропис истина није позвао, да је ово право лично и да не може застарити, било је проста логичка последица горе изнетог гледишта, да је и дужност издржавања лична дужност, гледиште у оба случаја тачно. Сасвим је друго питање: да ли се на поједине рате овог издржавања може применити §. 928. д. Грађ. Зак., питање о коме може бити дискусије, у толико пре, што §. 934. Грађ. Зак. говори о „дужности“ издржавања, ма да изгледа да би примени §. 928. д. Грађ. Зак. било у таквом случају места.

Није међутим било тако несумњиво питање о времену и услову за наступање ове дедине дужности. Јер докле је с једне стране узимано да је „смисао § 119. Грађ. Зак. тај, да дужност издржавања детета пада на деда по оцу, чим ово нема оца или матере или кад ови по свом имовном стању нису у стању да га издржавају, или су иначе спречени да ову дужност врше“⁸⁾ и да „по §. 119. Грађ. Зак. терет издржања и

5) О. о. с. 28. новембра, 1890. год., Бр. 4659.

6) О. о. 28. фебруара, 1877. год., Бр. 389.

7) О. о. 11. априла, 1905. год., Бр. 3940.

8) О. о. 21. октомбра, 1883. год., Бр. 3673. — О. о. с. 15. децембра, 1883. год., Бр. 4129.

васпитања деце лежи поглавито на оцу дечијем па онда на матери и потом на деди по оцу и осталима, како је тим законом одређен ред, ко се о деци има претходно да стара. Доказана немаштина међутим једнога од тих лица, преноси обавезу на другога⁹⁾, дотле је опет с друге стране узимано да „код живе матери дед не мора издржавати унука“.¹⁰⁾ О тачности онога првога гледишта, не може бити сумње, јер се израз „а после њега“ који је употребљен у §. 119. Грађ. Зак. не може ни на који начин протумачити тако, као да би физичка инегзистенција претходнога лица била погодба за обавезу следећег, већ се једино може протумачити тако, што би се следеће лице „после“ претходнога, без обзира на физичку егзистенцију или инегзистенцију овога, позивало на ову дужност. На то се је гледиште, као једино тачно, дефинитивно ставио у новије време и Касациони Суд, као што се то из ниже наведених одлука, истина посредним путем, може видети.

Услов за наступање ове дужности дедине је, дакле, немогућност родитеља да је они испуне. Али „кад жена од свога бившег мужа и његовог оца тражи годишње издржање за дете, на основу пресуда Духовног Суда, онда је суд од тога њеног тражења не може одбити, само због тога што отац детињи, њен бивши муж, одриче да има ма какве имаовине, из које би тражено издржавање могао давати, и што она противно томе његовоме тврђењу не доказује, већ је дужан да могућност његовог давања реченог издржавања и количину његову извиди преко вештака“,¹¹⁾ што значи, да се немогућност издржавања од стране, у §. 119. Грађ. Зак. одређенога, претходнога лица, вазда мора утврдити, па да се на ову дужност следеће лице осуди, чија се дужност издржавања, под тим условом, у принципу признаје. Споредна је ствар, да ли се у конкретном случају, кад се докаже немогућност очева, може деда одбранили имућношћу материном. Класична је у овоме смислу једна одлука по којој „обавеза дедина да свају унуку, којој је мати жива, издржава условна је, и она може у разна времена периодично наступати и престати, према томе да ли је мати у немогућности или је на против дошла у могућност да своје дете издржава. Овога је последица, да нити дед може бити осуђен на давање издржања својој унуци тако, да се он доцније не може ослободити те обавезе, ако би мати дошла у могућност да своје дете издржава, или ако би код њега, деде, наступила немогућност да издржање даје, — нити опет дете може бити одбијено од тражења издржања од стране дедине само зато, што је у ранијој парници од тога одбијено; већ се без обзира

⁹⁾ О. о. 28. новембра, 1890. год., Бр. 4659.

¹⁰⁾ О. о. 24. фебруара, 1878. год., Бр. 385.; О. о. 19. августа, 1893. год. Бр. 6371.

¹¹⁾ О. о. 13. новембра, 1908. год., Бр. 12736.

на исход раније парнице, има у новом спору да оцени да ли је наступила обвеза дедина на давање издржавања“. ¹²⁾ У конкретном случају је нижи суд одбацио парницу према тач. 1. §. 109. Грађ. Суд. Пост., пошто је деда, који је, том приликом по други пут, тужен за издржање, доказао да је у ранијој парници успео доказати имућност материну, те је ова од свога тражења одбијена, пошто је нижи суд схватио ствар, као једном већ пресуђену. Погрешка таквога схватања очигледна је. Дужност дедина везана је за један услов: немогућност издржавања детета од стране родитеља, услов који према приликама, у погледу на деду, може бити и резолутиван и суспензиван. Наступање овога услова преноси обавезу на деда, нестанак овога услова враћа обавезу натраг на родитеље, као што се, при поновном наступању услова поново преноси на деда; према чему је гледиште Касационога Суда тачно.

Гој. Ник.

Има ли брат прече право на откуп од свога брата оног дела очевог имања, који би му у случају очеве смрти без тестаментa у наслеђе припао?

Трговац Манасије има 4 сина. Једном од њих, Лазару, прода све своје имање и пренос потврди код суда.

Други син његов, Јован, тужи њега и брата Лазара, тражећи, да му суд досуди прече право на откуп једне четвртине тога имања, што би му припало у део као наслеђе, када би Манасије умро без тестаментa.

Тужбу је подигао у року предвиђеном у § 673. Грађ. Зак. и изјавио, да му продавац Манасије није понудио продају овог имања.

Тужени Манасије и Лазар нису признали ово право на откуп Јовану са разлога, што су Јован и Лазар у подједнаком степену сродства, као браћа, према продавцу, оцу им Манасију.

Врањски Првостепени Суд пресудом од 8—I—1908. год. бр. 377. досудио је тужиоцу Јовану тражење у тужби са ових разлога:

„Тужени Манасије и сам признаје — § 180 грађ. пост. — да му је тужилац рођени син, према томе као најближи сродник по § 396. Грађ. Зак. и наследник, те на основу § 670. истог закона има и несумњиво право на пречи откуп продатога имања за свој део.

Како даље продавац, тужени Манасије у одговору на тужбу под бр. 12485 такође признаје, да тужиоца као наследника није известио па ни понудио лично, а међутим је

¹²⁾ О. о. 11. априла, 1905. год., Бр. 3940.

овај испунио услове из §§ 673. и 674. Грађ. Зак., т. ј. у законом року повео овај спор и положио сразмерно траженом делу откупну цену, то се према свему може користити пречим правом на откуп траженог дела у толико више, што сада, према овако створеном односу између продавца Манасија и купца Лазара, *Лазар има карактер трећег лица*, дакле као и сваки обичан купац, према чему тужилац задржава сва правна средства према Манасију без обзира на средство Лазарево и што тржени Манасије не тврди, да у спорном имању има и смесника, који би по § 672. Грађ. Зак. био пречи у овоме праву на откуп“.

„Што се тиче навода заступника парничне стране, да би се тужилац овим правом могао користити тек онда кад би овај пренос био извршен на треће и незаинтересовано лице, такође је неумесан, јер суд налази, да право, које тужиоцу даје § 670. Гр. Зак., не може зависити од тога, на које се лице пренос врши јер доносећи ове законске одредбе о пречем праву куповине тенденција законодавчева била је, колико у томе да имовина остане у заједници, толико и у томе да се спречи евентуална злоупотреба продавца односно права наслеђа најближе родбине ма у чију корист, у коме је случају тужилац овде пречи од Лазара, пошто би му тај део од оца му туженог Манасија, на случај смрти, да није отуђена, по сили закона имао припасти; јер да је законодавац хтео чинити какве изузетке од овог права с обзиром на купца, несумњиво би то предвидео, као и са разлога већ изнетих.

Новац туженог Манасија, да он и кад би тестаментом располагао својом имовином, не би морао тужиоцу као четвртог сину оставити четвртину имања, суд не може уважити јер с једно стране овде није у питању ограничење у располагањем имањем на случај смрти из § 477. Гр. Зак., а с друге стране заступник тужених на данашњем рочишту тражи, да се само питање о пречем праву на откуп у овоме случају у начелу реши, а међутим овде и није случај тестирања“.

Ово је пресуда оснажена пресудом Апелационог Суда 6.-II-1908. г. бр. 562, коју је III одељење Касац. Суда решењем 20.-III-1908. г., бр. 2953. за снажну огласило.

Износимо овај случај као врло редак у судској пракси, при коме је било одвојених мишљења у оба суда.

Саопштио
Ј. В. Тодић.
 суд. писар.

Б Е Л Е Ш К Е

Правничко Друштво у Загребу. Добили смо извештај „Правничког Друштва у Загребу“ које је са својим одлично уређиваним органом „Мјесећник“ ушло у тридесет пету годину свога живота. Из поменутог извештаја видимо да је оно у 1908 год. имало 490 редовних чланова и 9 утемељача; да је благајница примила 19.186-68 круна а издала 13.020-93 круна дакле у благајници остало 3.165 круна. Исто друштво примило је од хрватске владе на име помоћи 1552 круне а од апелационог суда у Задру 420 круна.

Мјесећник је излазио редовно у месечним свескама од по 5^{1/2} штампаних табака а растурао се у 1200 примерака. За 12 бројева истога издато је 10.849-63 круне и то: за хартију, штампу и остало 6.549-63 круне; награде уредништву 1800 круна и хонорар писцима 2500 круна.

Друштво је сходно својим правилима (§ 10. истих) редовно у Загребу одржавало месечне скупштине на којима су расправљана разна теориска и практична питања из свију области правних наука. Прво предавање одржао је вредни уредник „Мјесећника“ Др. Јосип Шиловић, „Када почиња деликат учитељ, који прекорачи своју дисциплинарну власт“, и затим „За које посљедице свога дјела одговара озледитељ?“ Затим су говорили на скупштинама Др. Густав Франк, „О организацији и утилизацији исељеништва“. Ову је расправу изазвало размишљање о злим последицама наглога исељавања хрватскога народа у Америку. Филип Перок, „О предстојећој реформи изравних пореза“; Др. Ладислав Полић, „О повјести модерног изборног законодавства хрватскога“; Др. Фран. Ј. Спевец, председник друштва говорио је о теми: „Модерно хипотекарно право и аустријска новела грађанском закону“; Др. Фрањо Пољак, „Правни одношај босанскога кметства“. После свих ових реферата наступале су дуге дебате у којима су учествовали многи чланови.

Ј. Крик.

НОВЕ КЊИГЕ

Др. Мих. Вујић. — Прво научно дело о трговини дубровчанина Бенка Котруљића. Београд. 1909. год., стр. 101.

Die Grundbesitzverhältnisse in Serbien nach Duschans Gesetz, von Lazar Markowitsch. Sonderabdruck aus „Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft“. Stuttgart 1909. стр. 1—40.

ИСПРАВКА

У прошлом броју „Архива“ од 25 фебруара, на страни 7-ој, а на крају 2^е алинее, стоји погрешно наштампано: „Од тада, на пример, ако се један Еврејин огреши о институцију монархије, зна у напред, шта га чека“. —

Место речи монархије, требало је да стоји „моногамије“, као што је и у рукопису написано, — а коју је реч слагач погрешно прочитао, — што се овим исправља.

УРЕДНИЦИ:

Др. Коста Кумануди и **Др. Драгољуб Аранђеловић**

Ресавска ул. 35

Јованова ул. 42а

ВЛАСНИК:

Милић Радовановић,

професор на Универзитету

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

Књига VII.

25. априла 1909.

Број 3.

ЖЕНИДБА И УДАДБА У СЈЕВЕРНОЈ ДАЛМАЦИЈИ

Les peuples heureux n'ont pas d'histoire, et l'on n'a souvent parlé des habitants des villages que pour raconter leurs malheurs.

Albert Babeau

Le Village sous l'ancien régime.

— Свршетак —

То претпостављено да видимо оцјењује ли Д-р Митровић правилно оне неке појаве које он износи на доказ темељитости свог мишљења у погледу овог питања. —

Он каже да се „у сјеверној Далмацији“ цуре и удовице гиздају по сајмовима и у колу не би ли примамиле мужа, да момци пазе на то колики је ђердан на дјевојци, да их који пут заслијепи и страст — па се било с прорачунаног интереса, било с несавладљиве страсти парови спарују, а да не чекају на свештенички благослов, и те су појаве моме колеги тако страшне и тако гадне, да је у њима увидио најљућу рану на тијелу нашег народног организма.

Да видимо је ли то баш тако, и је ли то баш тако страшно.

Рецимо да је истина да у нашој земљи Далмацији има и обичај да цуре, па и удовице дођу у коло са жељом да се упознају с момком, који ће да их умакне. То се ваљда не слаже са побожно-идиличним схваћањем тежачког живота неких моралиста који се плаше угледати разгрућену вилу својих аркадских идеала, — али, по мом схваћању то није, ама баш никако неморално.

Него није истина да те наше женске иду у коло да би их који непознати момак, le beau chevalier de leurs rêves, умакао на коњу виловитом, па их одвео у своју бијелу кулу. Обично се прије дана у ком ће се у колу наћи, договоре једна и друга кућа, распитују се матере о стању и о ћуди момка, о ћуди и о прћији дјевојке — а оног дана кад се у колу нађу, играју, пак се умакну, они одигравају на просто ону исту игру коју су одигравали стари Римљани кад би и они цуре грабили, па би поврх њихове главе метали копље у знак воље да цура постане жена онемо који је уграби.

То умакнуће је дакле у већини случајева одигравање једне облигатне комедије коју је народни обичај освештао. Кажем у већем броју случајева, јер се може који пут да догоди и да се женидба и удадба обави и против воље родитеља који ће се тек готовоме чину приволити, као што се то догађа и у отменијему друштву у ком се више пута догоди да заљубљени момак умакне цуру чак у аутомобилу.

Кад ће момак цуру умакнути, да то знаду обично сви његови укућани, који знаду у напријед и која је то цура која ће им у кућу доћи. Њу дочекају на одређену уру; кад дође, тада једна женска из младожењине куће свлачи с нове невјесте одијело дјевојачко и метне на њу женско одијело, а при томе изричу се неке становите ријечи којима се младој невјести називље срећу и благостање а исто тако и младожењи. Свак је дакле у новој кући прима као *жену*, а не као суложницу свог ђувегије. —

Иначе такав начин вјенчања није искључива особина нашега народа. Њега су познавали и стари Римљани.

Стара ромулска држава била је састављена с једне стране од прастарих обитеља окупљених у *gentes*, и с друге стране од плебејаца који тих *gentes* нијесу имали и код којих је патриархални режим био мање строг јер је ваљда на њега могао имати утјецаја и старински систем матриархата. Те су главне разлике биле тако јако истакнуте да када су, услијед сервијанске реформе и патрицији и плебејци постали прави грађани у држави, вјенчања између те двије класе нијесу била припуштена, те је ту запријеку уздржао и закон од XII плоча, а тек је lex Canuleia год. 309 urbis diglals ову забрану.⁵

⁵ Cogliolo. Storia del diritto privato romano I. 42. Ortolan. Histoire de la législation romaine 20. 21.

Не само то, но је свечани начин склапања брака био искључиви привилегиум патриција. *Confarreatio* пред великим свештеником, једним *flamen dialis* и пред десет свједока, — било је аристократско вјенчање самих патриција. Поред ове врсте вјенчања Римљани су имали и *coemptio* коју Цицеро овако описује: *coemptio certis solemnitatibus peragebatur et se se in coemendo iuvicem interrogabant; vir ita: an sibi mulier materfamilias esse vellet? illa repondebat: velle. Item mulier interrogabat: an vir sibi paterfamilias esse vellet? ille respondebat velle.* Од прилике онако како се данас обавља вјенчање пред општинским чиновником.

Confarreatio и *coemptio* била су једина два утврђена облика за склапање законитог вјенчања (*justae nuptiae*). —

Што се тиче *usus*-а по ком је човјек могао да стече надженом она права која су сачињавала римску *manus*, Gaius каже (I. 111.):

Usu in manum conveniebat quae anno continuo nupta perseverabat; quae enim veluti annua possessione usucapiebatur in familiam viri transibat filiaque locum optinebat, itaque lege duodecim tabularum cautum est ut si qua nollet eo modo in manum mariti convenire, ea quotannis trinocis abesset atque eo modo usum cuiusque anni interrumpere, sed hoc totum ius partim legibus sublatum est, partim ipsa desuetudine oblitteratum est. —

У оваквом начину вјенчања муж је дакле могао и да не добије права *manus*-а. И тако су код старих Римљана опстојале двије различите врсте вјенчања, она *cum manu* и она коју Улпиан (XXVI. 7.) називље *sine in manum conventione* а Сервиус (Georg. I. 31.) *sine legitimis solemnitatibus*. Цицеро пак (top. III. 14.) каже: *Genus est uxor, eius duae formae; una matrumfamilias, eae sunt quae in manum convenerunt; altera eorum quae tantummodo uxores habentur.* —

За правилно схваћање друштвених прилика у којима су опстојала та различита вјенчања ваља да се не заборави да је, у својим почецима, римска држава била једна аристократска тежачка држава, и да је таква остала све до друге половине петог вијека прије Христово рођења.⁶

По горе наведеном тексту Gaius-а види се, каже проф. Cogliolo: да је прије времена закона од XII плоча морало бити

⁶ Guglielmo Terrero: *Grandezza e decadenza di Roma I.* стр. 1. —

много незаконитих парова, па да их се легитимише правници су *pontifices* стали над њима да примијене начела досјелости. Види се пак да су обичаји освештали и начин како ће се женске отимати мужевљевој власти путем *trinoctii usurpatio*, тако да је опстојање све већег броја бракова, који, прекидањем досјелости не би никада могли да постану *iustae nuptiae*, довело до признавања *слободног вјенчања*.

Али за то није никоме падало на памет да та слободна вјенчања називље суложништвом, које је такођер и старим Римљанима било, и тер како, познато.

Nihil novi sub sole.

Увијек је на башка била жена (*mulier*) а на башка суложница (*concubina*).

За распознавање и разликовање ових појмова и римски је народ, као год и наш, познавао неке становите особине, по којима се је могло са сигурношћу да закључи да ли који пар живи у суложништву или у слободном браку. —

Неки од тих знакова бијаху: *nuptiarum auspicia* (Циц. *de dio*. I. 16. 28.), *sacrum nuptiale* (Liv. XXX. 14. 2.) и *domum deductio*, — а за познавање легитимности брака и патернитета могло је да буде довољно и само свједочанство комшија дотичног пара (*vicinis scientibus D I 6*).⁷

Па и код нашег народа кад момак доводи у своју кућу дјевојку (*domum deductio*) те јој ту женске скидају дјевојачко и стављају женско одијело (*nuptiarum auspicia*), кад је укућани мужа примају као невјесту а не као „шињору“,⁸ свак је увјерен да је то свечан један чин, коме се свак радује, и свак зна да код младожење опстоји она *maritalis affectio* која опредељује и психолошки моменат при том чину. —

Са свим својим слободним браковима римски је народ оставио у повјести најсјајнији примјер државничке величине, која се не би могла ни да замисли без дубоко осјећаних грађанских врлина и без уредног начина састављања обитељи. —

Мој колега Д-р Митровић, у наведеном чланку „Мјесећника“ нашао је и начина како да се тому „злу и лијека нађе“

⁷ Gogliolo: *Storia del diritto privato romano* II. 76.

⁸ У Далмацији суложницу зову „шињора“ од италијанскога *signora*.

Створи се, каже он, праведни али и строги закон *ad hoc*, и брзо ће нестати суложништва у сјеверној Далмацији. —

Ни у томе се не слажем са својим колегом.

Зна се да је при концу републике а по готово у вријеме монархије, јавни морал у Риму јако опадао. Тад је створено мноштво закона у заштиту законитог вјенчања и у заштиту самог морала. Август је са законом *lex sumptuaria* настојао да удари неке границе женском луксузу, са законима *de adulteriis et de fundo dotali* ударао је строге казне за прељубу и за отуђивање женских мираза, а законима *Julia et Papia Poppaea*, који су у год. 762 *uirbis* коначно одобрени, кажњавао се је строгим економним казнама целибат, обећане су награде родитељима који би имали више дјеце, призната је нека законска ваљаност и суложништву, бива невјенчаној вези са женском која би се добро понашала, разликујући то признато суложништво од становања са једном *pellex*, а дјеци која би се од такве везе породила признавала су се и нека права над очевом имовином. То су били редом добри закони, али се њима није могло ништа да постигне, јер се нездрави обичаји не могу да законима искоријене, а неморал бијаше тад у Риму толико порастао да је Сенека (*de benef.* III. 16) говорио да у његово доба женска *non consulum numero sed matritorum annos suos computant, et exeunt matrimonii causa, nubunt repudii*. Као госпођа Луиза Саксонска — Giron — Toselli.

Мој колега навађа неколико примјерака из своје адвокатске праксе па цитира и неке наредбе аустријанске владе у Далмацији, које се односе на „женидбу и удадбу у сјеверној Далмацији“, па каже да се у Сјеверној Далмацији момак загледа у дјевојку па је собом води једино ради ђердана и ради сексуалних нагона. —

Ту има случајева мужева који пропију женин мираз, мужева који проћерају своју жену и тако редом.

На то би могли одговорити са познатом бечком фразом: *Dass kommt ja in den besten Familien vor!*

Али ћемо и ту полаганије.

Што се тиче љубавног нагона — мислим да није озбиљно ни њега омаловажавати... па ни релегирати га у сјеверну Далмацију.

У старој земљи мисирској, док се је египатска просвјета за вријеме Рамсета блистала у највећем сјају а мисирски су јунаци успјешно уздржавали рат против моћне Бабилоније — кад би побожности наклоњен момак хтио да буде упућен у религиозне тајне, ишао би у велики храм Менфиса или Тебе који су били посвећени Богу Осирису.

Ако би чувар храма увидио у том момку искрену жељу за истином — пуштао би га унутра. —

Улазио би он онда у неко дугачко, тамно предвоје у ком је, на крају му, била једна рупа у хриди пробушена, кроз коју је морао ницице да се провуче. Тај је тамни ходник водио неким гвозденим степеницама а испод њих грозио се је недогледни понор. И да није јака била вјера у њему, да није чврста била воља и присебна памет његова, да је за час само малаксао — изгубио би се лудо у бездан.

Али помњом нашао би близу посљедње степенице нека врата кроз која би улазио у собу која је изгледала да је сва у пламену. Свиснуо би од страха да није у грудима јуначко срце подржавало вјеру несаломљиву. Од ове собе имао је да прође кроз собу која је била сва у води.

Кад би на тај начин прокушао јакост свог карактера, јунаштво свог срца и несаломљивост своје вјере, требало је да издржи и још једно искушење. —

Нашао би се од једном у врло лијепо уређеној и богато намјештеној соби. Дворници би га обукли у меке хаљине, сјели га у меке свилене душеке. Тад би започела тиха, тајанствена музика да се по мирисавом ваздуху чује, љубавна мелодија која је чаробно срце мамила. Изненада створила би се пред њим дивна нубијанка самим црвеним свиленим велом покривена, која би ту пред њим извела чаробне неке игре те врелим и милим погледима гледала у тог момка жедна истине, који је дошао у храм да буде упућен у свештеничке тајне.

Очи су њезине и обећавале и молиле. Ну ако би се младић јадан преварио, те би у њему љубавна ватра превладала над пожудама за божанственом истином — он би пропао. Не би могао више да постане божијим свештеником. —

По овоме може лако да се увиди да су људи у свако доба сматрали искушавање љубави јачим и од ватре па и од саме смрти!

Ако се дакле и стаситом момку наше кршне Буковице догоди да га чарне очи непознате дјевојке нагло предобију, пак јој он у помамном колу, усхићеним ријечима исказе сву ватру љубавног осјећаја, — а и она подлеже сили те љубави, па ако се догоди да ју он умакне а да се и не одиграју оне обичне предходне церемоније, — немојмо одма на њих бацати камен нашег презира и немојмо их обасипати књижевним гњевом што нијесу обичним, прописаним, параграфираним путем пошли. Ако се је као испрекрштано сијевање муње, у њиховим срцима појавила сила љубави, — то није призор одвртан, а ако се они и љубавном везом здруже то није никако неморално. И отмјенији кругови познају тако звани *суп де фoudre*. Та појава није дакле ни искључиво демократска. —

Али се догоди да се момак слакоми на ђердан, или како га у Буковици зову *гендар*, — каже мој колега Д-р Митровић.

Нема сумње да свако познаје по неколико момака који су у принципу одредили да не вјенчају него дјевојку која ће им донијети добру прћију. Међу њима има их и који су у сваком погледу честити и поштени, а одреде тако у увјерењу да би им иначе било тешко сносити трошак уздржавања једне обитељи; има их који ће се богато оженити из саме похлепе за новцем, а има их који ће макар коју женску вјенчати само да им је доћи до новца. Оваке типове зна врло вјешто да опише духовити Француз *Octave Mirbeau*, а прочитајте „*Une vie*“ од *Guy de Maupassant* па ћете видјети којих се саблазних призора може да дешава и у најотменијем друштву. Свуда има и зла и добра.

Но што се тиче ђердана ваља прије свега бити на чисту с тиме што је тај ђердан, наиме: је ли то прћија или је женски накит. — Ја не би знао ово питање боље освјетлати но што је то учинио госп. Јосо витез Кулишић, начелник Врлине, краја гдје опстоји та наша женидба и удадба, па за то уступам њему ријеч:

„Ни из далека не стоји код момка намисао нити похлепа да ђердан са дјевојке, чим му у кућу дође, скине и присвоји. Удана дјевојка примила је од родитеља својих овај урес, њезина га је мајка понајвише дохранила од своје, а она ће једнако носити ђердан и с њиме се китити док је млада, или док не добије кћерку; којој ће га предати да се с њим гизда итд. — Једнако као што сребрене јачерме прелазе од оца на сина

или чак на унука. А да је то тако видимо и данас на некојим дјевојкама и младим женама ћердане посуте цванцикама и ако су цванцике одавно изгубиле своју новчану вриједност. Видимо и данас случајева гдје родитељи, кад им кћерка умре, из пијетета и родитељске жарке, неодољиве љубави сахране у гроб миље своје, кћерку неудану, — и на њој њен урес, ћердан. По овоме и по освједочењу нашем који живимо и остарисмо у народу, одбијамо тврдњу ауктора да је ћердан *прђија*, коју дјевојка момку у новцу носи, а он ту прђију одма њој одузимље и расипље. Ово се неће догодити већ у случају велике невоље и скрајне економске пропасти. Прђија је сасвијем ствар одијељена. Прђија се састоји мало и ријетко кад у новцу. Понајвише у животињи и благу, земљи, покућству и т. д.⁹

Ћердан је дакле дјевојачки накит, ког сама дјевојка неће допустити да се троши но у случајевима велике нужде. Наравно!

Оно неколико случајева из судске праксе којима се хоће да докаже како момци грабе и троше ћердан своје другарице, није понипошто кадро да што противна докажу. У невољи закона нема.

— СВРШИЋЕ СЕ —

Д-р Лујо Бакотић.

ПОРОДИЧНО ПРАВО НАСЛЕЂА

У ДАНАШЊИМ ГЕРМАНСКИМ И РОМАНСКИМ ДРЖАВАМА

— Свршетак —

VIII. Немачко право

138. — По Општем Грађанском Законику, за Немачку Царевину од 18. Августа 1896. год. који је стао на снагу 1. Јануара 1900 год, законско односно породично наследно право засновано је на крвном сродству из законага брака, без ограничења степена сродства (§. 1929.).

Крвни су сродници: пошомци оставиоци и његови предци и њихови потомци. Они су распоређени у парентеле или редове.

139. — Под пошомцима оставиоцима разуму се: његова брачна деца (синови и кћери), која су рођена у пуноважном браку, и даљи брачни пошомци њихови, дакле: унучад, пранучад и т. д.

Као брачна деца сматрају се и:

а) деца рођена у иушашивном браку, т. ј. у браку који је по себи нишшав, али ни један супруг или бар један од њих није знао, при закључењу брака, да постоји основ нишшавости (§. 1699.). Ако је ошац знао, не задобива ни право наслеђа ни остала права према детету у таком браку рођеном (§. 1701.). Да ли, пак, ово вреди и за даље предке очеве или не, — сиорно је.¹ А маши пак, баш и ако је знала, има право да наследи такво дете, али само као небрачна мати; и

б) усвојено дете (и његови потомци рођени после усвојења), осем ако му уговором о усвојењу није одузето право

¹ Види: за Strohhal, Erbrecht, §. 9, прим. 7. и Dernburg, Das bürgerl. Recht, V. §. 15. бр. 5.; а пошомцима Endemman, Lehrb. des bürgerl. Rechts, III. §. 15. бр. 4.

наслеђа (§. 1767. ал. 1.). — Према сродницима усвојиочевим оно нема никаквих права (§. 1763.). Ни усвојилац нема права да наследи усвојеника (§. 1759.).

140. — *Ванбрачна* су деца потомци само према *мајтери* и *њеним сродницима*, па зато и имају према њима и активно и пасивно наследноправни положај *законити* деце (§. 1705.).

И *деца заручника* (Brautkinder) сматрају се као *ванбрачна*.

141. — Ванбрачно дете *позакоњено пошћоњим браком* својих родитеља изједначује се са *законитим* (брачним) дететом у свима наследним правима и према оцу и према матери и свима сродницима њиховим (§. 1719. и ал. 1. §. 2303.); а *позакоњено наредбом државне власти* задобива такође правни положај брачнога детета, заједно са потомцима својим, али се то не распросире и на *очеве* сроднике (§§. 1736. и 1737.).

142. — Под *предицима* разуму се прво *родитељи*, отац и мати, а затим, и *сви даљи предци* (дед и баба по оцу и по матери; прадед и прабаба по оцу и по матери и т. д.), но само тада, ако су ти парови законити супружници.

143. — Крвни сродници наслеђују *по блискости* *парентела* или *редова* у које су распоређени. Парентела је круг лица која рођењем произлазе од *истога* предка, рачунајући и овога.

Парентеле се изводе и од *мушких* и од *женских* предака. *Ближи* предак заснива *ближу* парентелу.

Докле год има ма и једнога сродника из ближе парентеле, дотле се не позивају на наслеђе сродници из даље, старије парентеле (§. 1830.).

Ово подсећа на *successio ordinum* у Римском Праву. Ипак знатна је разлика. По Римском Праву, кад је објективно било извесно да неће наследити они који су раније позвани, следовао је *нов позив* онима који су сад најближи сродници. Ови су, по томе, морали *преживети* *шренушак*, у којем су отпали раније позвани. А по данашњем Немачком Праву, наслеђе се отвара *у часу смрти* оставиоцеве не само за оне, који су *нејосредно* позвани да га наследе, већ и за све оне, који *очекују* да га могу евентуално, после њих, наследити. По томе, довољно је да је евентуално позвани сродник *преживео* отварање наслеђа, дакле *час смрти* оставиоцеве (§. 1922. и 1923.), па ако јесте онда се његово *очекивање наслеђа*

(Anwartschaft) *одржава* и ако умре *пре* него што *ошћадне* раније позвани на наслеђе, те *прелази* на наследнике његове с *правом одбијања* наслеђа (§. 1952.).

144. — Ко је пак у свакој парнтели позван да *пре* других сродника наследи, није подједнако уређено у свима парнтелама.

У *првим прима* парнтелама постоји *право помицања* (Eintrittsrecht) само у корист *удаљенијих пошмака*, а у осталима не постоји. То право одговара т. зв. „*праву представљања*“ у општем немачком праву. Али, ипак, оно није усвојено у оном облику, који му је дала старија доктрина и у којем је оно усвојено у француском и аустријском законику. По том старијем праву представљања само се *умрли* предак, а не жив, може представљати, и онај, ко хође да га у наслеђивању ког другог сродника представља, мора бити не само *пошмак* већ и *наследник*. Истина и Немачки Општи Грађански Законик говори о помицању даљег потомка на место ближега „који није жив“ (§. 1924. ал. 3.), али су с тим случајеви *најоредо* стављени и они, у којима отпада *ближи* потомак оставиочев што је *одбио* наслеђе (§. 1950. ал. 2.), или, што се *одрекао* истога (§. 2346.), или, што је извршном пресудом судском оглашен за *недостојнога* (§§. 2342. и 2343.), или, што је тестаментом *искључен* из наслеђа.

Удаљенији потомак наслеђује по *свом* властитом праву, а не по праву онога кога представља, те зато му и не смета недостојност онога кога представља нити му мора бити наследник.

145. — У ред законих наследника увршћен је и преживели сујруг оставиочев.

146. — Закони је ред наслеђа овај:

① У *првом* реду (§. 1924.) су наследници *сви нејосредни пошомци* оставиочеви, на име: *деца* или *синови* и *кћери* његове и *сва унучад, праунучад, прапраунучад* и т. д., мушка и женска по сину и по кћери.

Оца наслеђују само брачна, а *мајер* и брачна и ванбрачна.

Деца прво наслеђују и *деле* наслеђе *по главама*.

Унучад наслеђују само тада, ако им је *родишељ* умр'о пре оставиоца, или, ако, будући жив, не задобије наслеђа. Помичући се на његово место, они наслеђују и међу собом.

деле опет по главама онај део наслеђа, који би њему (parens praedefunctus) припао да је сам собом наследио. Унучад наслеђују, дакле, *по сшаблима*.

Ово исто вреди и за *праунучад* и т. д.

147. — Поред потомака (деце, унучади и т. д.) наслеђује и *преживели сујруг* оставиочев и то увек *четврћину* наслеђа, без обзира на број потомака који наслеђују (§. 1931. ал. 1.).

148. — 2) У другом су реду наследници *родитељи* (отац и мати) оставиочеви и *њихови пошомци*, дакле браћа и сестре оставиочеве и њихни потомци (§. 1925.).

Отац и мајин први наслеђују и свако од њих добива *половину* заоставштине (као год и по старом праву т. зв. Schossfallrecht).

Кад оба родитеља наслеђују, браћа и сестре ништа не наслеђују. На њих позив за наслеђивање прелази тек тада, кад је пре оставиоца умр'о бар један родитељ. И тако, и данас браћа и сестре наслеђују „преко родитељских рамена“ (über die Schultern der Eltern), као и по старом германском праву. Дакле,

а) кад само *један* родитељ наслеђује, он добива *своју половину*, а *половину умрлога* родитеља наслеђују његови *пошомци* (деца, односно унучад и т. д.) по *праву помицања*. Ако нема потомака умрлога родитеља, тад *преживели родитељ* наслеђује *сву* заоставштину синовљеву или кћерину. А

б) ако нема ни оца ни матере, онда наслеђује *њихово пошомство*, дакле *браћа и сестре* и *њихово пошомство*, по праву помицања.

Овде је основна мисао та: да *слободну* половину очеву или материну наслеђују његови односно њени потомци, као да је она *лична* заоставштина очева или материна. А из тога онда излази: да овлашћење за наслеђивање не зависи од тога да ли су остала (сем оставиоца) деца умрлога родитеља *рођена браћа* и *рођене сестре* оставиоцу или су само *полурођена браћа* и *полурођене сестре*, пошто *половину свакога* родитеља наслеђују само *његови* потомци. По томе, рођени брат или рођена сестра *двосируко* наслеђује оставиоца, кад им родитељи нису живи, јер он или она учествује у деоби *сваке* половине, и очеве и материне.

Браћа и сестре деле половине својих родитеља *по главама*, а њихови потомци *по сшаблима*.

149. — *Преживели сујруг* поред родитеља односно њихових потомака добива *половину* наслеђа (§. 1931. ал. 1.).

150. — У *шрећем* су реду (§. 1926.) наследници: *родитељи оца* и *родитељи мајере* оставиоцеве (т. ј. дед и баба му по оцу и дед и баба му по матери) и *њихови пошомци*.

По правилу, постављеном у *другом* реду, наслеђе се и овде дели *по пола* на две линије, очеву и материну, по *једну* половину наслеђују *родитељи оца* оставиоцевог, а *другу* — *родитељи мајере* његове, затим и једни и други деле *своју* половину опет *по пола*, те једну *четвртину* добија *дед* а *другу баба*.

Ако *кога* родитеља оца или матере оставиоцеве нема, онда на *место* његово долазе *његови пошомци*. Нема ли тих потомака, онда његов део наслеђује његов сујруг, т. ј. други родитељ оца или матере оставиоцеве. А ако нема ни тог *другог* родитеља, онда наслеђују пототомци његови.

Најпосле, ако нема *ни једног* родитеља оца или матере оставиоцеве ни њихових потомака, онда део те изумрле линије наслеђује она друга линија, разуме се најпре *дед* и *баба*, па место њих њихови потомци начином како напред изложисмо.

За *пошомке*, који ступају на место својих предака, вреде прописи о наслеђивању у *првом* реду; дакле, *деоба* међу потомцима *првога* степена (а то су *деца* умрлога предка, на чије се место ступа) бива *по главама*, а међу *удаљенијима*, *по штаблима*.

151. — Поред *родитеља оца* и *родитеља мајере* оставиоцеве наслеђује и *преживели сујруг* његов и то *половину* његове заоставштине, а осем тога и *оно*, што би били наследили *пошомци* отпалих родитеља оставиоцевог оца или матере, кад не би наслеђивао преживели сујруг. (§. 1931. ал. 2.).

152. — 4) У *четвртном* су реду (§. 1928.) наследници *прадед* и *прабаба* како *по оцу* тако *по мајери* и њихови *пошомци*.

Они овако наслеђују:

а) ако су оставиоца преживели *оба прадеда* и *обе прабабе*, онда они сви скупа наслеђују свога праунука и деле његову заоставштину на *равне* делове, без разлике којој линији припадају; а

б) ако га је преживео само *један* такав предак (прадед или прабаба), он сâм наслеђује сву заоставштину, искључујући све потомке оних других раније помрлих предака;

в) по смрти *шог* *једнога* предка, који је *преживео* оставиоца, заоставштину праунукову, коју је тај предак задобио, наслеђују *само његови пошомци*; и

г) ако га није преживео *ниједан* прадед и *ниједна* прабаба, наслеђује га онај побочни сродник, *ко је најближи*, без обзира којој линији припада и да ли је потомак само прадедов или само прабабин. А ако има *више* таквих *најближих* побочних сродника, они *деле* наслеђе на равне делове.

Као што се види у овом реду *престјаје* вредити *право помицања*.

153. — У овом реду *преживели суйруг* наслеђује такође *половину* заоставштине, ако с њим уједно наслеђују *оба* прадеда и *обе* прабабе оставиоцеве, који добивају ону *другу* половину. Ако пак кога прадеда или које прабабе нема, онда његов односно њен *део* наслеђује опет *преживели суйруг*, а не потомци отпалога прадеда или отпале прабабе.

А ако нема *ни једнога* прадеда и *ни једне* прабабе, преживели суйруг сам наслеђује *сву* заоставштину, искључујући *све* потомке речених предака оставиоцевих.

154. — 5) У *пешом* су реду наследници *чукундед* и *чукундаба*, како *по оцу* тако и *по мајери* оставиоцевој и *њихови пошомци*.

Ови сродници наслеђују онако исто као и они у четвртом реду. (§. 1929.).

И *преживели суйруг* наслеђује овде онако као и у четвртом реду. (§. 1931. ал. 2.).

155. — И за све остале редове: *шести*, *седми* и тако даље вреди све што вреди за *пети* ред. (§. 1929.).

IX. Швајцарско право

156. — I. По грађанском законуку, који је проглашен 10. децембра 1907. год., а који ће стати на снагу тек 1. јануара 1912. год., интестатски су наследници:

а) *крвни сродници* и то: *пошомци* оставиоцеви, затим *предци* и то само *родитељи* и *дедови* и *бабе* по оцу и по мајери (les grands-parents) и њихово потомство; и

б) *преживели сујруг*.

У недостатку ових наследника наслеђе припада *канџону*, у којем је оставилац имао свој *последњи домицил*, или *ојштини* коју одређује законодавство тога кантона (art. 466.).

157. — Представљање је допуштено и у нисходној и у усходној линији.

158. — II. Наслеђивање бива овим редом:

1) Пошомци оставиочеви (art. 457.). Они су најближи наследници.

Деца наслеђују по главама.

Раније помрлу децу представљају њихови потомци, који наслеђују по сшаблима у свима степенима.

159. — 2) Родишељи (art. 458.). Оставиоца, који није оставио потомства, наслеђују ошац и маји и деле наслеђе по главама.

Раније умрлог оца и матер представљају њихови пошомци и наслеђују по сшаблима у свима степенима.

У недостатку наследника у једној линији, све наслеђе даје се наследницима друге линије.

160. — 3) Дедови и бабе (по оцу и по мајери) art. 459. Они наслеђују по главама у свакој линији, очевој и материној.

Раније умрлог деду или бабу представљају њихови пошомци, који наслеђују по сшаблима у свима степенима.

У случају смрти деда или бабе у очевој или материној линији, без потомства, наследни део његове или њене линије припада наследницима исте линије.

У случају смрти деда и бабе из једне линије, без потомства, све наслеђе припада наследницима из друге линије.

4) Дедови и бабе и њихови потомци су последњи крвни сродници. Ипак, прадед и прабаба по оцу и прадед и прабаба по матери (les arrière-grands-parents) имају право на уживање дела, који би наследили њихови потомци да су преживели оставиоца.

Ово право уживања, у случају њихове раније смрти, прелази на браћу и сестре деда и бабе по оцу и по матери (art. 460.).

162. — Ванбрачни сродници, с материне стране, имају иста наследна права као и законити. А они с очеве стране имају их само тада, ако ванбрачно дете следује положају

очевом услед признања или декларације очинства (патернитства. — (art. 461.).

163. — Преживели суџруг може, по свом избору, ако је оставилац оставио потомке, захтевати половину на уживање или четвртину наслеђа у својину.

У конкурсу с оцем или матером оставиоочевом и њиховим потомством, он има право на четвртину у својину или на три четвртине за уживање; у конкурсу с дедовима и бабама и њиховим потомством, на половину у својину а другу половину за уживање; а у недостатку ових предака и њиховог потомства, на цело наслеђе (art. 462.).

164. — Преживели суџруг може захтевати у своје време, место уживања, еквивалентну годишњу реншу. Ако је уживање преобраћено у ренту, он може, ако би му права била у опасности, захтевати да му сунаследници даду обезбеђења (art. 463.).

165. — На захтев својих сунаследника, преживели суџруг дужан је дати им обезбеђења, ако ступи у други брак или им права доведе у опасност (art. 464.).

166. — Усвојено дете и његови потомци имају према усвојоцу исто наследно право као и законити му пошомци.

Усвојење, пак, не даје усвојоцу и његовим сродницима никакво право на наслеђе усвојенога детета (art. 465.).

Андре Ђорђевић.

О ОБАВЕЗИ ЗАШТИТЕ У СЛУЧАЈУ ФИЗИЧКИХ НЕДОСТАТАКА СТВАРИ КОД УГОВОРА О ПРОДАЈИ И КУПОВИНИ

— НАСТАВАК —

Други услов: Каква треба да је махна.

На првом месту, продавац може одговорати само за недостатак оних својстава која се код ствари обично претпостављају, која ствари те врсте обично имају и која те ствари карактеришу (Stubenrauch, *Commentar*, II, S. 269). Ако ствар има таква својства, продавац је неодговоран, ма да она нема неких својстава која јој је купац приписивао. Н. пр. продавац једног писаћег стола не одговара за то што у њему не би било тајних преграда (фијока), јер писаћи столови обично таквих преграда немају. Али, ако писаћи сто нема никаквих преграда (фијока), тада ће продавац бити одговоран, пошто обично писаћи столови имају преграде у које се остављају хартије, канцелариски прибор и т. д.. Или, продавац неће бити одговоран, што коњ кога је он продао не зна циркусне игре, јер обично коњи то не знају, али ће бити одговоран, ако коњ неће да тегли уз брдо, пошто то својство: да тегле уз брдо, као и низ брдо, коњи обично имају. Или, још, продавац једне зграде неће бити одговоран, ако у њој нема калорифера, јер обично зграде то немају, али ће бити одговоран, ако она нема ни обичних пећи, пошто зграде, бар у хладним и у умереним појасевима, обично имају пећи.

Да ли је, пак, какво својство такво да га продата ствар треба да има, због чега је купац био у праву када је претпостављао да га она има, или то својство обично продата ствар нема, услед чега купац није имао право чинити горњу претпоставку, то, наравно, није правно питање, већ фактичко, које суверено расправљају судећи судови, т. ј. судови прво-

степен и Суд Апелациони. У то питање Касациони Суд не може улазити.

Али, може бити да једна ствар, осим својстава која обично ствари те врсте имају, има и неко особено својство, тако да се она изнад осталих, иначе са њом истоветних, ствари истиче, онако исто као што се и један човек може изнад осталих истицати. Неједнакост је, изгледа, опште правило природно, са којим се ми сусрећемо не само код организама већ и код анорганских бића. Н. пр. може један дуварни часовник одликовати се тиме што ће он, приликом избијања свакога часа, одсвирати и по неку арију. Ово својство није оно које обично часовници зидни имају (питање је да ли се и само избијање часова може сматрати као обично својство тих часовника), те стога један купац дуварнога часовника није у праву претпоставити да такав часовник има механизам за арије, нити би он могао, због одсуства тога механизма, тражити заштиту од продавца. Али ако је уговорено, да ће часовник имати и то својство, тада ће за њега продавац јемчити, онако исто као и за обична својства: због тога вишка у особинама часовника, купац је и понудио уговорену цену, коју часовник, без тога својства, не би заслуживао. Ако би то својство недостајало, не би се могло рећи да часовник има недостатака са општега гледишта: он има сва својства која обично часовници имају. Али, специјално са гледишта дотичних уговорача, часовник је под махном: он не одговара оном часовнику који је у уговору предвиђен, и, с погледом на један такав савршенији, тако да кажемо, часовник, продати часовник има недостатака.

О овим уговореним својствима, односно специјалним махнама, говори како § 554. („.....за сва она својства, која су код оне ствари уговорена..“) тако и § 555. („...својства... каквих она ствар нема а требало би по природи или по уговору да их има...“). Овде би купац био астор, што значи да би на њему лежала дужност да доказује да ствар треба, преко обичних својстава, да има и неко нарочито својство. Другим речима, продавац има да гарантује, по закону, само за она својства која ствар обично има и која је, због тога, умесно код ње претпостављати, и за више ништа. Ако би купац захтевао и преко тога какво својство, онда би он био дужан доказати да је уговорено да ствар и то својство има.

Из овога излази да купац може имати права: 1, на обична својства, за која му, по самом закону и без икаквога нарочитог уговора у том смислу, гарантује продавац (§ 554.); 2, на изванредна својства, за која му продавац тек по уговору јемчи (§ 555.).

Кад се, дакле, појави спор између продавца и купца односно заштите, за известан недостатак ствари, онда је важно знати, какав је тај недостатак. Тиче ли се он обичних особина ствари, примениће се § 554., тиче ли се, пак, он каквих необичних особина, тада се има применити § 555.. Интерес је, као што видимо, продавчев да тврди да је особина коју купац тражи необична, како би овај морао доказивати да се је продавац *уговором* обавезао за заштиту чак и те особине — што ако купац не утврди (било да таквог уговора није ни било, било да за његово постојање купац нема доказа), — продавац добија спор. Интерес је купчев, напротив, тај да се дотична особина узме као обична, јер тада ће продавац, по самом законском наређењу, апстрахујући сваки изречан споразум у том правцу, дуговати заштиту купцу.

А то питање да ли је какво својство обично или необично, јесте питање фактичко а не правно.

Трећи услов. Махна коју ствар има, треба да има неког значаја па да одговорност продавчева буде ангажована, иначе она није махна, недостатак, у законском смислу, па стога не може ни повући за собом обавезу заштите.

Када ће се рећи да је махна таква? Чл. 1641. франц. грађ. зак. вели да махна треба да буде таква да смањује корисност (*l'utilité*) ствари. (Planiol, *Traité élémentaire de droit civil*, II, p. 454); ако она само умањује њену естетичну страну (*l'agrément*), тада махна није *махна*, и нема заштите. Н. пр., зато што би купљени коњ имао краћу а не дужу гриву, не би се могло узети да је коњ са махном. Факат да коњ има кратку гриву не умањује корисност његову. Главно је да није без гриве. Недостатак дуже гриве може бити само од утицаја по естетику: лепше изгледа коњ са дужом кривом или репом него са краћом. Питање, пак, о томе да ли дотични недостатак умањује *l'utilité* или само *l'agrément* продате ствари јесте питање фактичко.

Како је код нас? Овде је меродаван § 554. који нам всли, какве особине треба продата ствар да има, па да одговорност

продавчева не буде ангажована, односно какве недостатке она треба да покаже па да продавац одговара. Ствар треба да има таква својства да се она „по својој природи употребити може“. Свака ствар служи извесној намени, извесној употреби која зависи од саме природе ствари. Ако је продата ствар у таквом стању, да се она може употребити онако и на онакав циљ на какав њена природа упућује, она је у исправном стању, без махне. Ако ли, пак, њој недостаје нешто што смета њеној употреби, тада је она под махном, и продавац ће бити одговоран. Отуда, ако оно што тражи купац код купљене ствари, и што код ове заиста недостаје, не спречава да се она може употребити корисно, онако како то заповеда природа њена, тада се оно чега нема не може назвати махном. Н. пр., купљена крава нема рогова. Да ли је то махна која, по § 554., може одговорност продавчеву ангажовати? Свакако не. Дестинација једне краве јесте та, да даје млеко, теоце и, евентуално, да тегли. Свакој од тих употреба ништа не смета то што крава нема рогова. Истина рокове краве обично имају, те би се, с погледом на § 554., могло рећи да, чим је то особина коју ствар обично има и коју је, због тога, купац био у праву претпоставити, продавац одговара, ако крава рокове нема. Истина је, да је купац у праву да претпоставља код купљенога предмета све обичне особине, али да би имао право на заштиту, треба да су те особине такве да му оне омогућавају употребу ствари онако како га на то природа упућује (§ 554. *in fine*). Ако само нема одсуства такве особине чији би недостатак онемогућавао потпуну или делимичну дестинацију ствари, особина које код ствари нема не даје места заштити, ма колико да је она обична и ма колико да је купац био у праву претпоставити је. Има пуно особина или својстава код ствари које оне обично имају али које им нису за њихове дестинације нужне. Ако купљени во има краћи реп но обично, зар је он за то неупотребљив? Ако су му рогови мањи но обично, зар зато он не може теглити? Колубарска говеда обично имају сиву длаку, дакле, то је једна особина код те стоке, и купац је био у праву претпоставити, код купљенога вола, такву длаку. Али ако ова случајно и изузетно буде црна, зар зато има места гаранџији? Зар због тога купљени во не може одговорити својој намени?

И то је фактичко питање, да ли је или не дотична особина таква да она умањује корисност ствари или, тачније, таква да

она смета намени њеној, питање, које ће се у сваком конкретном случају расправити.

Сада нам остаје још и ово питање: да ли продавац одговара увек, кад код продате ствари има недостатака који не иду у прилог њеној потпуној употребљивости, или да ли не треба правити разлику и између тих недостатака и рећи да се мали недостаци, који у незнатној мери умањују употребљивост ствари, не узимају у вид и да за њих продавац не одговара, док ће одговорност његова бити ангажована онда, ако је махна већа, ако она у озбиљнијој мери смета употребљивости ствари?

§ 459. нем. грађ. зак. вели у првом свом ставу *in fine*: „Eine unerhebliche Minderung des Wertes oder Tauglichkeit kommt nicht in Betracht“ (ако је умањење вредности ствари или способности њене незнатно, о томе се неће водити рачуна).

Stubenrauch, *Commentar*, II, S. 270., вели, код §. 922., ово: Неистинито је представљено да ствар нема ни обичних махни; тада ће продавац бити одговоран; али изван оваквог случаја, изречнога тврђења, дакле, да ствар ни таквих махни нема, продавац неће дуговати заштиту, јер, вели, по правилу нико не очекује да једна ствар апсолутно без недостатака буде.

Као што видимо, Stubenrauch прави ову разлику: 1. Је ли продавац уговорио да ствар нема никаквих, па дакле, ни обичних, мањих, махни, тада он за сваку махну, па ма у колико она сметала употреби ствари, гарантује купцу; 2., изван тога случаја, треба опет правити разлику: ако је махна обична, мања, тако да се, и поред ње, ствар може употребити, ма да не потпуно онако како би то било да је ствар апсолутно без махни, тада неће продавац одговарати. Узима се да је купац могао очекивати да ствар може имати какву мању махну, и да је на то пристао — пошто су ствари без недостатака изузетак, а изузеци се не претпостављају, они се уговарају. Н. пр. продати коњ, који иначе нема махне, немиран је мало при тимарењу: то је извесна махна која смета, у неколико, употреби коња (јер коњ се не може употребити, ако се не држи чисто, и оно што смета овом последњем, следствено спречава и његову добру употребу), али та махна није велика: са мало више труда и пажње може се и такав коњ тимарити и чисто држати. И тек онда је одговорност продавчева ангажована, ако је махна озбиљнија, ако се због ње ствар не би могла никако

или би се тек могла са штетом употребити. Н. пр., коњ има махну у ногама, због чега није у стању да трчи или да галопира: он иде само ходом или касом. Он, свакако, није неупотребљив, али недостатак који је код њега такав је да смањује употребљивост његову. Продавац ће дуговати заштиту.

Као што видимо, у самој ствари систем аустриски је исти као и немачки. § 459. нем. грађ. зак. вели, да се неће водити рачуна о махнама незнатним, то јест о оним недостацима који у незнатној мери умањују корисност ствари. Аустриски законодавац изгледа само мало блажији наспрам продавца, т. ј. по њему овај неће одговарати, баш и ако махна не би била тако незнатна како то хоће немачки законодавац. Али се та оба законодавства разликују од францускога, који ставља на терет продавцу махну која умањује *l'utilité de la chose*, не правећи разлику, као германско право, између знатних и незнатних махни, и само га ослобађа гаранције за недостатке који умањују *l'agrément de la chose*. Али, то питање: да ли се корисност ствари умањује или не врло је растељиво. Није могућно повући прецизну, несумњиву, демаркациону линију између махни које умањују, више или мање, корисност једне ствари и оних које ову никако не умањују, тако да ће се и у француском законодавству десити да се пређе преко извесне махне која, истина, није без извеснога дејства на корисност ствари, али је то дејство тако слабо, да га је тешко не идентификовати са случајем када махна нема никаквог значаја по корисност ствари.

И тако, као што видимо, сва ова три законодавства имају, у начелу, исти систем. У свима њима не води се рачуна о апсолутно свакој махни, већ ту има извесне индулгенције за продавца, веће у аустриском, мање у немачком а још мање у француском законодавству — с погледом на саму стилизацију прописа законских (§ 922. аустр., § 459. нем., чл. 1641. франц. грађ. зак.) који се тиме баве.

Ми ћемо, разуме се, у нашем законодавству применити аустриски систем. У осталом, то се види и из §. 555. који говори о томе да ће продавац бити одговоран, ако „би особито недостатаке код ствари једне прећутао“. Из овога излази да он неће дуговати заштиту, ако недостаци не би били „особити“, ако они не би могли умањивати могућност употребе ствари. Мале сметње употреби иду на рачун купца.

Четврти услов. Недостатак треба да датира из времена када је уговор закључен (Planiol, *Traité élémentaire de droit civil*, II, p. 455). Ако је махна из тога времена, тада ће се применити прописи о заштити (§§. 554. à 558. нашега грађ. зак.). Не треба из овога извести да, ако се махна појави *после* уговора а *пре* предаје, та махна пада на терет купца. Пошто овај не постаје сопственик уговором, већ својина остаје код продавца све до предаје (§ 285. грађ. зак.), то све махне које се случајно на ствари у том међувремену појаве падају на терет продавца као сопственика, ма да тих махни у време уговора код ствари није било. (О махнама које су се у реченом интервалу времена појавиле кривицом продавчевом — о њима није реч: несумњиво је, у сваком случају, да оне долазе на терет продавца). Само овакав случај не потпада под прописе о заштити, већ под оне одредбе које говоре о потпуној или делимичној пропасти продате ствари после уговора а пре предаје, то јест под прописе §§-а 636. и 637. грађ. зак. које смо већ, у довољној опширности, применили на уговор о продаји и куповини³ — а ти прописи нису исто што и прописи о заштити. Тако, као што смо и мало час рекли, махне које би се појавиле после уговора падају на терет продавца (осим случаја паушалне продаје, када је од продатих јединака или комада пропало мање од половине, у коме случају ту пропаст сноси купац), без обзира да ли је махна због које је ствар сасвим или делимично оштећена видљива или не. Међутим, као што смо видели, продавац не одговара за видљиве махне које су код ствари биле у моменту уговора. Продавац ће бити одговоран купцу за сипњу коју је коњ добио после уговора а пре предаје *увек*, док он неће за то одговорати, ако је сипња код коња била видљива у моменту уговора. Осим тога, има разлике и у погледу обима одговорности продавчеве у та два случаја, о чему ће доцније бити говора.

Па када је то тако, онда је нужно знати, када се једна махна појави на продатој а *нейпредајој* ствари, из кога времена она датира, да ли још из времена када је уговор склопљен или из времена од тога момента познијега, јер ће од тога зависити и респективни правни положај странака, продавца и купца. Терет доказивања лежаће ту на купцу, по правилу

³ И овде се мисли на наша предавања о уговору о продаји и куповини на Правном Факултету.

actori incumbit probatio. Одговорност продавчева, било за махне раније било за оне позније од уговора, јесте обавеза која се не мора појавити код уговора о продаји и куповини, и због тога је купац дужан доказати је. У осталом, доказује се оно што је позитивно а не оно што је негативно. Не може продавац доказивати како није у обавези на спрам купца, већ ће овај доказивати да је продавац наспрам њега обавезан. Сад шта ће купац доказивати? Према своме интересу: час да је махна наступила доцније, у случају ако је она видљива, час да она датира из времена уговора, ако би махна била (невидљива) таква да је за њу продавац знао а није њу открио купцу, у ком случају продавац има тежи положај него када се је таква махна доцније од уговора, без његове кривице, појавила.

Може ствар и после предаје бити оштећена или пропасти, па да опет зато одговара продавац. То ће бити онда ако је узрок који је изазвао пропаст или оштећење постојао још у оно време када је она била својина продавчева, због чега он има да за тај узрок сноси одговорност. Н. пр. купљени во, још док је био код продавца, јео је неке отровне биљке чије се дејство опазило тек пошто је он предат купцу. Да ли се је, пак, то — то јест то једење — десило још пре уговора или после овога а пре предаје, од тога ће питања зависити и величина одговорности продавчеве.

Разуме се да је и то питање: из кога времена датира махна питање фактичко, које ће у сваком конкретном случају имати суверено да расправе судећи судови.

У француском праву само махне које су раније од уговора падају на терет продавца (B. Lacantinerie, *Précis de droit civil*, III, p. 345), а свака махна која би се после тога појавила пада на терет купца, зато што, као што знамо, у француском праву купац, у својим односима са продавцем, самим уговором постаје сопственик и од тога момента он, а не продавац, сноси ризике, баш и да је ствар по неком споразуму њиховом остала код продавца још неко време по уговору (*constitutum possessorium*) за које се је време махна појавила. (Planiol, *Traité élémentaire de droit civil*, II, p. 455). Наравно, да ако махна која се је после уговора појавила има своје порекло у времену од уговора ранијега, продавац ће и за њу одговарати. У том смислу има и једно решење Франц. Касац. Суда од 8. марта 1892. (по н. к.). Dalloz, 92. 2. 204.

§ 2. Код којих продаја и куповина има места заштити.

Правило је да заштити има места код сваке продаје и куповине. Купац има само да утврди да је са продавцем такав уговор закључио, да да има право на гаранџију.

Од овога правила имамо изузетак у § 558. грађ. зак. који предвиђа случај уговора „ђутуре или гомилом, то јест, онако као што (ствари) стоје и леже, без броја, мере и ваге да се предаду“. — Ако је, дакле, продаја паушална, тада, вели § 558., „јемства и накнаде нема, осим особита случаја, ако би се такви недостатци и махне откриле, за које се уговором нарочито јемствује“. Као што видимо, врло је важно знати, код питања о заштити, да ли је продаја паушална или непашална, обична. У овом последњем случају, заштити има места у оном обиму у коме смо ми о томе до сада говорили. Ако је продаја паушална, законодавац прави ову разлику: 1, Ништа није нарочито уговорено односно евентуалних недостатака: у том случају купац нема права на заштиту. Из те околности што је продаја паушална, и што ништа односно гаранџије уговорено није, узима се да је купац ризик евентуалних махни на се примио, т. ј. да је ослободио продавца његове законске обавезе заштите; 2, Ако је купац изречно уговорио са продавцем да му овај јемчи, да су ствари без махне, тада ће он имати право на заштиту. Обим заштите зависиће од начина како је она уговорена: ако је продавац јемчио да ствари немају никаквих махни, тада он одговара за све махне; иначе одговара само за оне недостатке за које је гарантовао: за остале потпада под законски пропис, т. ј. не дугује заштиту.

Из овога излази да је врло важно питање: каква је продаја била, паушална или непашална. У првом случају продавца, изван случаја уговора, не дугује заштиту, а у другом је дугује. Продавчев је интерес у томе: да је продаја била паушална, а купчев, пак, у томе да је она била обична, непашална. На коме ће лежати овде терет доказивања? Правило је да купац има да докаже своје право на заштиту, а то ће доказати, када прво утврди, да је било уговора о продаји и куповини и да ствар продата има онакве махне какве се по закону траже. Чим је то доказао, он је утврдио законску гаранџију продавчеву (§ 554.) која је правило код продаје и куповине. Продавац, ако хоће да са себе ту обавезу скине, мора утврдити постојање каквог изузетка од тога правила, мора

доказати да у конкретном случају његова обавеза не постоји. Један од тих изузетака јесте онај из § 558., када је продаја паушална. Ако ли докаже паушалност продаје, он је са себе скинуо одговорност. Купцу би остало да доказује да му продавац дугује гаранцију и поред паушалнога карактера продаје, у чему ће успети, ако докаже да је заштита нарочито уговорена (§ 558. *in fine*).

Овде можемо, такође, објаснити интерес разликовања између махне која је била у време уговора и махне која се је доцније појавила. По § 637. грађ. зак., као што нам је то већ познато, ако ствари паушално продате пропадну после уговора (а пре предаје) за више од половине, тада, по нашем објашњењу, купац може уговор раскинути или га одржати, у коме случају има право на сразмерно смањење цене. А ако је ствар пропала до половине највише, уговор остаје у снази, а пропале јединке падају на терет купцу. Међутим, као што смо мало час видели, по § 558., ако је махна не познија од уговора већ ранија, тада ту махну и њене последице сноси увек купац, па ма у коликом се обиму ствари паушално продате оштетиле.

§ 930. аустр. грађ. зак. махне код паушалне продаје ставља на терет проравцу не само онда, када је тако уговорено, већ и тада „кад оскудевају таква својства стварима, која је њима предавач лажно приписивао.....“ Ове одредбе нема у § 558. нашега грађ. зак., отуда питање како ће бити код нас, ако је, код паушалне продаје, предавач, т. ј. овде продавац, придавао стварима особине које оне немају, а знао је да оне тих особина немају. Да ли ће и у том случају купац имати право на гаранцију? Треба одговорити афирмативно и рећи да ће продавац дуговати и тада заштиту: када продавац изјави купцу да ствар има извесних особина, било да је он у томе искрен или не, онда је то исто као да је и уговорио са купцем да ствар треба да има те особине. Управо, изјава продавчева, коју купац прима и на основу које је он своју цену и одредио, то није ништа друго до уговор, и питање је, зашто је аустриски законодавац, када је већ казао да и код паушалне продаје продавац одговара за уговорена својства, предвидео и случај да је продавац лажно приписивао ствари особине које она нема? Са гледишта купчевога права на гаранцију, то је исти случај. Разлика је сва у томе што продавац, који је лажно изјавио да ствар има нека својства која она фак-

тички нема, одговара за *dolus*, док продавац који је уговорио неке особине које ствар нема не мора бити у *dolus*-у: можда је он *bona fide* мислио да ствар има те особине. Али и са ове тачке гледишта, § 930. је за критику, јер бисмо ми и без њега знали, да би одговорност продавца који лажно уговара својства која фактички код ствари недостају имао већу одговорност, јер је такав случај одговорности у опште предвиђен у §-у 1324. аустр. грађ. зак..

У осталом, ми бисмо, и по оном правилу римскога права: *fraus omnia corrumpit*, знали да ће продавац који је, знајући да тако није, изјавио да ствар паушално продата има извесна својства, одговарати. Напослетку, већином ће код таквог продавца бити елемената и за кривичну одговорност, специјално за превару. И онда, када је законодавац, у крив. законнику, у опште предвидео превару, која, наравно, повлачи и грађанску одговорност, какве је потребе имао он да нарочито регулише превару код паушалне продаје?

По француском законодавству, а на име по чл. 1649. грађ. зак., заштити нема места, ако су ствари продате на јавној лиценцијацији. Овај члан аутори тумаче лимитативно: није довољно да је власт продала ствар, већ је потребно и то да је по њеној наредби та продаја извршена, а такве су продаје које се врше ради егзекутивне (принудне) наплате као и продаје добара лица под старатељством. Из овога излази, да има места гаранцији и код продаја, извршених посредством власти, али не по њеној наредби већ по вољи заинтересованих: то су тако зване *les ventes volontaires faites à l'audience des criées*. (Planiol, *Traité élémentaire de droit civil*, II. p. 455).

(Наставиће се)

Ж. М. Периф.

О УБИСТВУ

— Наставак —

Б. О РАЗНИМ ВРСТАМА УБИСТВА.

1. Убиство с предумишљајем.

И теорија и позитивно законодавство тежили су и теже увек томе, да кривичну одговорност заснују како на објективним, тако и на субјективним карактерним знацима кривичног дела. Као и у многим другим питањима, тако и у овоме влада једнодушност у мишљењу, да ли је за оцену кривичне одговорности претежнија објективна или субјективна страна кривичног дела. Али, када узмемо у оцену једну врсту кривичних дела, на пр. убиство, онда нико неће моћи тврдити, да у том случају долази у обзир једино субјективна страна тога дела. Објективна страна кривичног дела представља повреду извесног права или интереса и криминална политика има дужност да се постара да пронађе меру, за коју држи да ће бити довољна, да буде заштита противу оваквих повреда. Али кривична одговорност у опште, као и величина ове мора зависити од особине самога учиниоца крив. дела, јер он је тај, чија је радња управљена на извесну промену у спољном свету, која представља извесну повреду права. Али, како свакој радњи претходи извесна психичка радња или процес, то је онда јасно, да се и овај психолошки моменат мора узети у свестрану оцену.

Пре свега тражи се, да је учинилац крив. дела свесно предузео дотичну радњу и да је свестан њене последице, т. ј. да он предвиђа законом забрањену последицу.

Ми смо говорећи о *dolus*-у износили како теоријско схватање овога питања, тако и гледиште, које разна законодавства о томе заузимају, те нећемо више једно и исто понав-

љати. Имамо само да констатујемо, да је код злочина убиства *dolus* добио свој нарочити значај, и да је се поред разних његових облика развио и један нарочити, познат под именом *dolus praemeditatus*. И старија теорија и старија законодавства правила су разлику између долозног убиства с предумишљајем и без овога. За критеријум веће кривичне одговорности узето је јаче и дуже размишљање злочинчево и држало се да је ово психолошки оправдано.

Ради бољег и потпунијег схватања овога питања, ми ћемо овде изнети у кратко историјски развитак овога појма — *dolus-a praemeditatus-a* у разним законодавствима, па ћемо онда изнети и гледиште о томе, да ли је оправдано уносити овај појам и у законодавство.

Француски *Code pénal* од 1791. гради већ разлику између убиства без предумишљаја, које он назива „*meurtre*“ и убиства с предумишљајем, које назива „*assassinat*“. Ова разлика задржана је и у *Code pénal*-у од 1810. Тако, чл. 195. гласи: „*L'homicide commis volontairement est qualifié meurtre*“.

А чл. 296.: „*Tout meurtre commis avec préméditation ou guet-apens est qualifié assassinat*“.

У чл. 297. с. р. чији текст гласи: „*La préméditation consiste dans le dessein formé, avant l'action, d'attenter à la personne d'un individu déterminé, ou même de celui qui sera trouvé ou rencontré, quand même ce dessein serait dépendant de quelque circonstance ou de quelque condition*“, — објашњава се дакле у чему се састоји предумишљај — *préméditation* — и он се према томе састоји у плану, начињеном пре радње, да се нападне одређена личност или онај, кога учинилац нађе или сусретне.

Као што се види, *Code pénal* као главни моменат узима време, јер се тражи да је пре предузете радње начињен план. Међутим нигде нема помена и о психичком моменту, који би се састојао у хладном размишљању. Ову замерку с правом чини и Гаро (*Traité theor. et prat. du droit pénal français*, IV. стр. 572.).

При свем том ово разликовање на убиство с предумишљајем и без овога нашло је места у свима старијим законодавствима, која су се у овом погледу угледала на француски *Code pénal*. Тако немачки крив. зак. §§ 211. и 212; италијански, чл. 366. тач. 2.; бугарски, § 247.; бив. руски, § 1454.:

сви законици осталих романских држава; већина швајцарских кантона; па и наш крив. зак., § 155. и 156.

Колико је ово схватање француског законодавства у овом питању једнострано види се, између осталог и из мотива белгијског крив. зак. од 1867., у којима се предлаже, да се избаци чл. 297. Code pénal-а. Тамо се вели, да узимање у обзир само момента времена није довољно за појам убиства с предумишљајем. Убиство с предумишљајем, вели се, постоји и кад се неко на убиство с размишљањем реши и кад је оно — убиство — с размишљањем извршено. У току парламентарне дебате о пројекту тражено је неколико пута, да се чл. 297. с. р. понова уведе. Међутим већина је примила предлог пројекта (в. Liszt, Tötung und Lebensgefährdung, Verg. Darstell. d. deutschen und ausl. Strafrechts, Besond. Theil, Bd. V.).

Историјски развитак немачког крив. зак. даје нам такође драгоценог материјала за правилну оцену и решење овога питања.

Тако према чл. 146. бавар. крив. зак. од 1813. убиство с предумишљајем постоји или кад се на дело решило с предумишљајем — „mit Vorbedacht“ — или кад је с размишљањем извршено. Овде је, дакле појам предумишљаја проширен од момента времена и на психички моменат, — размишљање — у времену извршења дела. Овакво схватање убиства с предумишљајем јавља се и у многим доцнијим партикуларним немачким крив. законцима. Између осталих и у пруском пројекту од 1845. тражи се, да неко убије човека пошто се претходно с размишљањем на то решио, или да је извршењу убиства приступио са смишљеним планом — „mit überlegtem Vorsatz“.

Лист с правом критикује овај управо неправнички израз „mit überlegtem Vorsatz“. План — Vorsatz — већ претпоставља неко смишљање или размишљање о делу и извршењу. Према томе овде је прави правнички плеоназам. Када се упореде баварски крив. зак. од 1813. и пруски пројекат од 1845. види се, да међу њима нема никакве стварне разлике, нарочито када се узме да „überlegter Vorsatz“ није ништа друго до „Überlegung“.

Овај пруски пројекат од 1845. претрпео је у пројекту од 1847. извесне измене. Тако § 175. I одељ. гласи:

„Wer vorsätzlich und mit Überlegung einen Menschen tötet, begeht einen Mord und wird mit dem Tode bestraft“.

А § 176. гласи:

„Wer vorsätzlich, jedoch nicht mit Überlegung, einen Menschen tötet, begeht einen Totschlag und soll mit lebenslänglichem Zuchthaus bestraft werden“.

Да би се ове одредбе могле боље разумети, потребно је објаснити, да „Vorsatz“ или „vorsätzlich“ претпоставља извештан план односно извршења дела. Сваки план, међутим, мора бити смишљен, прорачунат, дакле претпоставља извесно размишљање. Према томе изилази, да су *Vorsatz* и *Überlegung* синонимног значења. И онда изилази, да је дефиниција § 175. прус. пројекта вратила се схватању Code pénal-а (чл. 297.), јер и *Vorsatz* и *Überlegung* претпостављају извесно време размишљања, и ако неодређено, пре извршења дела.

Кад ствар овако стоји, онда се морамо запитати: па зашто је онда законодавац у § 176. ипак правио разлику између *Vorsatz*-а и *Überlegung*-а?

Једини могући одговор на ово питање јесте да је законодавац размишљање — *Überlegung* — захтевао у самом времену извршења дела. И у томе и лежи, по овом пројекту, разлика између *Mord*-а и *Totschlag*-а.

Доцнији пројекти су остали у главном при овој разликовању између *Mord*-а и *Totschlag*-а, смањивши казну за *Totschlag*. Но 3-ћи пројекат, који је био основа данашњем немач. крив. зак. већ је јасно изразио, да за појам *Mord*-а тражи да је поред *Vorsatz*-а убиство *извршено с размишљањем*. Па такву је дефиницију и дао § 211. садашњег крив. законика:

„Wer vorsätzlich einen Menschen tötet, wird, wenn er die Tötung mit Überlegung ausgeführt hat, wegen Mordes mit dem Tode bestraft“.

А § 212.:

„Wer vorsätzlich einen Menschen tötet, wird, wenn er die Tötung nicht mit Überlegung ausgeführt hat, wegen Totschlages mit Zuchthaus nicht unter 5 Jahren bestraft“.

Одредбама §§. 211. и 212. немач. крив. зак. одговарају §§. 155. и I одељ. § 156. нашег крив. зак. А II одељ. § 156. узет је из § 213 немач. крив. зак. односно из његовог изворника, ранијих пруских пројеката, пошто је наш крив. зак. ста-

ријег порекла од сад. немач. крив. зак. Наш § 155. гласи: „Ко хотично и с предумишљајем човека убије, да се казни смрћу“. Дакле, овде је чисто узета одредба прус. пројекта од 1847. и то § 175.: „Wer vorsätzlich und mit Überlegung einen Menschen tötet“ и т. д. Да је нашем законодавцу могао послужити за углед садашњи нем. крив. зак., он би без сумње узео потпуно одредбу § 211., јер се у њој сасвим одређено поред Vorsatz-а тражи да је убиство извршено с размишљањем — mit Überlegung.

Овако је наш законодавац, по угледу на стари пруски пројекат и законик, остао ако не нејасан, а оно бар отворио поље ширем тумачењу предумишљаја. Јер Überlegung при извршењу самога дела није једно исто што и предумишљај. Überlegung у времену извршења самога дела није ништа друго до размишљање о последицама предузете радње, а Vorsatz је прави предумишљај, т. ј. стварање плана за предузимање извесне радње, која треба да буде проузроковач последица, које се желе. Sich etwas vorsätzen значи ставити себи што у задатак, или поставити неки циљ своме раду.

Према овоме не би се могло рећи, да је наш законодавац подесно употребио израз „хотично“ и „с предумишљајем“. „Хотично“ није идентично са немачким „vorsätzlich“, јер хотичност даје само појам једне вољно предузете радње у извесном правцу али не уједно и једне нарочито с планом предузете радње, као што је случај код Vorsatza. Израз „хотично“ био је излишан, тим више, што за убиство из нехата постоји нарочита одредба.

Када је законодавац већ правио разлику између убиства с предумишљајем и без овога, онда је требао ближе одредити у чему се састоји предумишљај: да ли само у времену размишљања и прављењу плана пре извршења дела, или у размишљању при извршењу самога дела, или се морају узети у обзир оба момента.

Пре, но што у опште дамо своје мишљење о овоме, свакако већ старом, појму убиства с предумишљајем, биће корисно да се обазремо и на историјски развој овога појма у законодавству јужних романских држава.

Шпански крив. зак. од 1870. у чл. 418 износи нам 5 разних врста убиства, која се сва уврштају у убиства с предумишљајем и то:

1. мучко убиство;

2. најмљено убиство;
3. убиство помоћу поплаве, пожара или отрова;
4. убиство са свесним предумишљајем (*premeditación conciosa*);
5. убиство у јарости са промишљеним и нечовечним умножавањем болова жртве.

Изузев ове последње тачке, која у себи садржи убиство у великом раздражењу, све остале тачке истичу јасно убиство с предумишљајем, за разлику од убиства без предумишљаја. Али и овде, као и у француском *code pénal*-у није опредељено које је главно мерило за оцену предумишљаја, да ли време протекло између решености и извршења убиства, или хладно извршење самога дела.

Португалски крив. зак. од 1886. разликује убиство у главноме на *просто* или *обично* и на *шешко* убиство. Према чл. 349. обично убиство је, када ко кога намерно убије. Казна је 8 година робије и после тога 12 година прогонства, или у место тога прогонство на 25 година.

А у чл. 351. износе се околности, услед којих се убиство сматра као отежано. Те околности су:

1. Предумишљај;
2. Ако се употребе мучења или свирепе радње, да би се увећали болови нападнутога;
3. Ако је злочину циљ да какво друго злочино дело припреми, олакша или изврши, или да избегне казну;
4. Ако је пре тога, једновремено или за тим извршено друго злочино дело, које се казни већом казном од две године затвора.

У чл. 352. објашњава се предумишљај на овај начин:

„Предумишљај се састоји у намери најмање на 24 часа пре предузете радње смишљеној, да се какво одређено лице, или ма и лице, које се сретне, нападне, па ма ова намера зависила од какве околности или услова; или ма се после извршења злочина нашло да је било заблуде односно овог лица“.

Као што се види потпуно слично објашњење предумишљаја као и у чл. 297. франц. *Code pénal*-а, с том разликом, што је овде одређен минимум времена, које треба да прође од решења па до извршења дела.

Ове наведене врсте убиства казне се строже од обичнога, а исто тако још и убиство помоћу отрова (чл. 353.), убиство

родитеља и блиских сродника (члан 355.) и убиство деце (чл. 356.).

Италијански крив. зак. од 1889. разликује такође убиство у главном на три врсте: *обично, оштежано и квалификовано.*

Према чл. 364. ко, у намери убиства, проузрокује нечију смрт, казни се затвором од 18 до 21 године. — Ово је обично убиство.

Отежано је убиство, по чл. 365. у овим случајевима:

1. Ко убије супруга, брата или сестру, или поочима или помајку, или усвојено дете или сродника по тазбини у правој линији.

2. Ко убије неког члана парламента, или јавног службеника приликом вршења њихове дужности.

3. Ко изврши убиство помоћу отровних материја.

Ова се убиства казне од 23—24 године затвора.

А у чл. 366. побројана су убиства, која се казне највећом казном, а то је доживотна робија — *ergastolo*. Ово су случајви квалификованог убиства и поменута казна примењује се кад ко изврши убиство:

1. над лицима сродним у правој линији — усходећој и нисходећој;

2. с предумишљајем (*con premeditazione*);

3. услед самога нагона бруталне злобе или тешке свирепости;

4. помоћу паљевине, поплаве, потапања каквог брода или помоћу злочина предвиђених у VII тит. ове књиге (а то су опште опасни злочини);

5. да би се припремило, олакшало или извршило друго какво злочино дело, па ма се оно и не догодило;

6. непосредно после извршења другог кривичног дела, да би се сачувала добит од овога, или што се постављени циљ није могао постићи, или да би се прикрило крив. дело или утрли трагови или докази, или да би сачувао од казне себе или другога кога.

Као што се види, италијански крив. зак. увршћује у квалификоване случајеве убиства и убиство с предумишљајем. Али законодавац се није хтео угледати на франц. *Code pénal* и опредељивати у чему се састоји предумишљај. У разним пројектима дават је и различан појам предумишљају, али од Занарделијевог пројекта 1883. г. тај појам се више не уноси

у дефиницију, те је тако и остало (Zanardelli, Relazione ministeriale, cap. 139.). Занардели цитира читав један низ научника, који су се изјаснили противу ове легалне дефиниције предумишљаја.

Ми ћемо се о овоме питању изјаснити, пошто претходно будемо исказали своје мишљење о томе, да ли разликовању убиства на убиство с предумишљајем и без овога у опште има места и који карактерни знаци треба да послуже за квалификовано убиство.

Потпуности ради, ми би требали да изнесемо какво гледиште заузимају и законодавства романских народности у јужно-америчким државама. Но краткоће ради, и да овим сувишним упоређивањем не би заморили читаоце, поменућемо, да се код јужно-америчких држава огледа потпуно сродство са шпанским и португалским крив. законцима. А најновија законодавства средње и јужно-америчких држава угледају се на идеје изнете у итал. крив. зак. од 1889. год. (в. Liszt, Vergl. Darstell. Besond. Theil, V. Bd. стр. 50. и 51.).

Било би сада на реду, да, после овога кратког излагања истор. развоја појма о предумишљају у упоредном законодавству, изнесемо разлоге, који би говорили у прилог уношењу овога појма у крив. законик, као и разлоге противу тога. И ми ћемо то и учинити.

2. Убиство с предумишљајем као несавремен појам у кривичном законодавству.

Посматрајући историјски развитак појма убиства с предумишљајем, морамо доћи на мисао, да су законодавци створили овај појам нарочито код злочина убиства, као најтежега, те да помоћу овога појма окарактеришу већу опасност од злочинца, који убиство изврши с предумишљајем. Пошло се од претпоставке, да је опаснији онај злочинац, који претходно размишља о убиству и кроји план за његово извршење од онога, који га изврши не размишљајући много о самоме делу. Изгледа, дакле, да је тежиште овога питања у психолошкој страни злочинчевој. И, као што смо видели, француски Code pénal покушао је да и објасни ову психолошку страну тиме, што предумишљај везује за прављење плана, пре извршене радње, за напад на дотичнога или какву личност која се сретне и т. д. У овом прављењу плана законодавац је, без

сумње хтео да пронађе јачу злочиначку вољу или природу и према томе је овакво убиство теже квалификовао. Али баш на тај начин је створена и неодређеност и велика борба како у теорији, тако и у пракси. Овако један неодређен појам о предумишљају, каквог га је дао француски законодавац, заиста не може бити никако поуздано мерило за карактерне особине кривчеве. Пре свега само кројење плана о убиству спада у један психички процес, који не подлежи контроли других лица. Немогуће је завирити у ону душевну борбу, која се без сумње одиграва у души злочинчевој, а која се води између мотива за извршење убиства и противу овога. Законодавства нити одређују нити покушавају одредити време, које треба да протекне од решења па до извршења дела. А одредити ово време не би ни била могућа ствар, јер не само темпераменат, већ и остале психичке и интелектуалне особине злочинца битно утичу на решење и извршење кривичног дела. Има људи, који се и брзо решавају и брзо изводе своје планове, док их има, којима треба много времена за извођење каквога плана. Према томе, може покварен човек и злочинац у часу скројити план и убити човека, док међутим други који ни мало нема злочиначких особина, дуго премишљати о злочину, па га извршити ипак у тренутку узбуђења при помисли на ранију какву неправду или увреду од стране убијенога. Види се, дакле, да размак времена између решења и извршења дела не може бити критеријум за јачину злочиначке воље кривчеве.

Стога је немачко законодавство, као што смо раније навели, дошло на мисао да тражи, да се поред *Vorsatz*-а убиство изврши с размишљањем (*mit Überlegung*). Дакле, да је злочинац с размишљањем приступио извршењу дела.

Ми не налазимо, да је ово најсрећније решење овога тако важнога питања. Јер, шта значи: извршити убиство с размишљањем? — Ово не може ништа друго значити, до хладнокрвно и присебно извршити дело. А да ли ће се ово увек моћи тачно доказати?! Ми у то сумњамо. Има темперамената, који не показују узбуђеност, и ако она у великој мери постоји и обратно, може се неко показивати јако узбуђен, а најприсебније извршити злочино дело.

Према свему наведеноме ни стварање плана, ни размишљање у тренутку извршења дела не могу се узети као поузд-

дано мерило за опасност, која друштву прети од дотичног злочинца. Законодавац није у стању дати такву дефиницију убиства с предумишљајем, да она у сваком конкретном случају може послужити за оцену јачине противправне или злочиначке воље код убице и његове опасности по општу безбедност.

*Што*с веома лепо примећује (*Grundzüge des schweizer. Strafrechts*, II. § 8.) да унутарња душевна радња, при стварању решења за извршење дела, није приступачна објективном констатовању од стране судије, и да према томе доказивање, да ли је било размишљања или не, наилази у пракси на велике тешкоће.

Да се не би даље упуштали у излишна разлагања у чему се управо састоји главни моменат убиства с предумишљајем, ми ћемо нагласити, да је свеколика теорија о убиству с предумишљајем заснована на старом схватању кривичне одговорности. Старија теорија стајала је на становишту слободне воље, те према томе је узимала, да када неко ствара план за извршење дела и с размишљањем приступа његовом извршењу, да је он имао потпуно времена да се према својој слободној вољи одлучи на добро или зло. И када се он поред свега размишљања ипак решио на зло, онда заслужује и најтежу казну.

Али данашње кривично право, или бар огромна већина научника, не стоји више на томе гледишту. Већина научника данашњих одбацује слободну вољу и кривичну одговорност базира на опасности, која од кривца прети друштву и његовом опстанку. Ми поред осталог упућујемо на нашу расправу „О урачуњивости без обзира на слободну вољу“, у којој је ово питање опширније третирано.

Лист у поменутој расправи с правом тврди, да је у овом питању главно тежиште у питању: да ли се код убиства с предумишљајем нарочито и јасно истиче антисоцијалност учиниоца, а тиме и његова већа опасност по друштво?

Ми ћемо се потрудити да примерима докажемо, да предумишљај не манифестује увек и већу опасност по друштво од убице, који изврши убиство без предумишљаја или у саоме афекту.

Ми се поново морамо вратити објашњавању предумишљаја, т. ј. какво душевно стање он представља. Код свакога злочинога дела ствара се, пре његова извршења, код учиниоца

извесна представа или слика о неком ефекту, који он жели да из радње произиђе. Предумишљај међутим претпоставља, да су се код учиниоца појављивале и контра-представе, које су указивиле и на рђаву страну дела. Другим речима, предумишљај претпоставља борбу мотива за извршење са мотивима противу овога, у којој најзад побеђују мотиви за извршење дела. Питање је, дакле, да ли ова борба мотива документује већу антисоцијалност кривчеву но ако он изврши дело и без ових контрамотива?

Узмимо за пример убиство из освете. *A* се реши да убије *B* с тога, што му је овај нанео тешко увреду, и заиста после извесног времена убије *B*. Или, замислимо *A* и *B* у каквој свађи у кафани, при којој *A* потегне ножем и сјури га у груди *B*-у, који падне од повреде мртав. У првом примеру *A* је имао времена да размишља и да узима у оцену мотиве за извршење дела као и оне противу овога, али он дело изврши. Да ли је ове борбе мотива у опште било или не, то судија није у стању да цени, јер је то ствар унутарње психичке радње учиниоचे. У другом, пак, случају, учинилац није ни покушавао да се о делу размисли, јер му његов темпераментат није дозволио да се у онај мах уздржи и доцније промисли о самоме делу. По чему је сада опаснији онај, који је о делу размишљао, или бар могао имати времена за размишљање, од онога, који није ни покушавао да се размишља, већ због обичне свађе или увреде одмах убија свога противника? Ако је вероватно да ће онај, који убија, после размишљања или борбе противних мотива, опет у датој прилици решити се на убиство, онда је још вероватније, да ће човек жестоког темперамента, у сличној прилици такође извршити убиство. Те са тога гледишта и један и други подједнико су опасни по друштво.

Узимати у опште предумишљај као саставни део квалификације дела веома је неоправдано са психолошког гледишта. Има других психолошких момената, који дају разлога за тежу или строжу казну код дела убиства, и ми ћемо их на своме месту и изложити. Ми нећемо порицати да је предумишљај у извесним случајевима заиста таква околност, из које се даје закључити на већу поквареност кривчеву и његову већу опасност по друштво, али се то има ценити поред осталих карактерних особина кривчевих

по себи никако се не може генерално узети као довољан да дело убиства нарочито квалификује као дело, које се казни смрћу свуда, где смртна казна постоји. Предумишљај би се једино могао узети као отежавна околност, коју судије, поред осталих околности, имају да узимају у оцену, али никако не сме улазити у саставни део квалификације дела. Предумишљај се, дакле, има ценити као један моменат чисто личне природе, а не квалитативни моменат.

Поред свих разлога наведених противу квалификованог убиства на основу предумишљаја, не можемо а да не наведемо и неколике разлоге, које италијански научар *Импаломени* у једној великој монографији о убиству износи (*L'omicidio nel diritto penale*, стр. 342—344.). Између осталог *Импаломени* вели, да једна радња није ништа друго до документовање воље, а ова је опет документовање карактера; а карактер, у своме најужем значају јесте огледало дотичне индивидуе у психолошком смислу, који га разликује од свих осталих индивидуа његове врсте.

Импаломени даље изводи, како је воља последица слика или представа, које покрећу на извесну радњу, како, дакле, воља није узрок, већ је она само једно свесно стање, кроз које се документује превласт једног мотива, откуда прелази у радну силу. Мотив, који опредељује вољу на извесну радњу с једне стране је потпун израз карактера, а с друге стране је непосредан узрок злочину. И сада било да тај мотив искључиво влада код дотичног злочинца, било да недостају или се непотпуно јављају социјални мотиви као отпор, то ипак не показује ништа друго до сродство између детерминирајућих мотива и склоности својствених карактеру. Према овоме изилази, да један човек није с тога гори што ради с размишљањем или тренутно, већ зато што показује карактер мање или више рђав. Дакле, закључује *Импаломени*, карактеристика за оцену злочиначке радње јесте злобност детерминишућих мотива.

Импаломени, који је такође противник слободне воље, веома лепо и логично доказује неоснованост узимања предумишљаја за оцену веће кривичне одговорности.

Законодавства, која су предумишљај узели као квалитативни саставни део убиства, направила су читаву збрку појмова, а нарочито код саучешћа. Саучешће се сматра, сем малих изузетака, као кривица акцесорне природе. Замислимо сада

случај убиства с предумишљајем, а саучесник је радио без предумишљаја. Пошто законодавац узима предумишљај као квалитативни елеменат, то би саучесник морао одговарати за убиство с предумишљајем. И сада обратно, саучесник ради с предумишљајем, а учинилац без предумишљаја, — у овом случају би и један и други одговарали за убиство без предумишљаја. Међутим до овакве апсурдности не би могло доћи, када се предумишљај не би унео у крив. законик као квалитативни елеменат за разликовање убиства, већ када би само служио као елеменат личне природе, који би могао служити као отежавна околност.

Свакако у овом питању постоји разлика у мишљењу. Тако једни писци узимају, да кад је код учиниоца доказан предумишљај, онда ће и саучесници одговарати за убиство с предумишљајем, ако им је било познато да учинилац приступа извршењу с предумишљајем. Овако мисли *Биндинг* (Lehrbuch, Besond. Teil I. стр. 28.), *Франк* (Das Str. G. B. für d. deutsche Reich § 211.), *Меркел* (Lehrb. § 117.).

Веома је интересантно мишљење, које заступа *Каценштајн* у својој расправи „Die vorsätzliche Tötung nach geltendem Recht“ (Zeitschrift f. die gesamte Strafrechtswissenschaft Bd. XXIV. § 6.). И он узима могућност да код саучесника неко ради с предумишљајем, а неко без овога. Он између осталог вели: „Само се онда може казнити за убиство с предумишљајем, ако су радње засноване на предумишљају биле каузалне за успех, који је наступио“. Из тога *Каценштајн* изводи закључак, да се поједини саучиниоца (*Mittäter*, које он у саучеснике убраја) могу само тада казнити за убиство с предумишљајем, ако су сви с предумишљајем радили, иначе отпада смртна казна за све, ако је ма и један од њих извршио какву радњу, која води успеху, без предумишљаја. Овај аутор и сам признаје, да је ово мишљење у супротности са мишљењем, које данас и у науци и у пракси влада. Он ово своје мишљење брани тиме, што је саучиниоштво (*Mittäterschaft*) саучесниче у радњи некога другог, и да они производе извесан успех само заједнички, а у тој заједничкој радњи налази се и радња без предумишљаја.

Ово мишљење смо навели само тога ради да се види, какве забуне ствара оваква квалификација убиства. Чим се предумишљај узме као конститутивни или саставни део уби-

ства, онда не може сумње бити да саучесници морају одговарати за убиство с предумишљајем, јер законодавац не узима предумишљај као моменат личне већ квалитативне природе.

Има и противног мишљења, које шта више држи, да се саучесници који су с предумишљајем радили могу осудити за убиство с предумишљајем и онда, када је учинилац извршио убиство без предумишљаја. Овако мисле *Бернер* (Lehrb. стр. 516.), *Фингер* (Das österr. Strafrecht, I. стр. 363.), *Хелинер* (Das gem. deutsche Strafrecht, I. 439.), *Лисџ* (Lehrb. § 53.) и *Мајер* (Lehrb. d. deutschen Strafrechts, 229.).

Садања правна литература не показује много приврженика за уношење предумишљаја као квалитативног, карактерног знака убиства, већ на против број правних аутора, који су противници ове квалитативне разлике знатно надмашује оне прве. Од првих, као истакнутијих, можемо поменути *Карару* и *Алимену*, *Гаро-а* и *Хагеруј-а*, а од других: *Холцендорфа*, *Штоса*, *Ламаша*, *Мајера*, *Кала*, *Лисџа*, *ван Хамела*, *Тарда*, *Манчинија*, *Ферија*, *Гарофала* и *Имјаломенија*.

Ми смо у главном изнели разлоге, који говоре противу ове квалитативне разлике на убиство с предумишљајем и без овога, те би свако даље разлагање и изношење разних мишљења било излишно понављање истоветних разлога. С тога, ко би желео детаљно да се упозна с овим питањем, ми га упућујемо на пребогату литературу о овоме, из које на овоме месту цитирамо онајважнија дела: *Carrara*, „Programma del corso di diritto penale“; *Alimena*, „La premeditazione in rapporto alla psicologia, al diritto e alla legislazione comparata“, Torino 1887; *Impallomeni*, поред већ цитираног дела и „Il carattere dei moventi nell' omicidio premeditato, Roma, 1888.; *Garraud*, „Traité theor. et pratique du droit pénal français“, Paris, 1900.; *Tarde*, „Philosophie pénale“, Paris, 1891.; *Legrand*, „De la préméditation“, Paris, 1898.; *Holtzendorff*, „Psychologie des Mordes“, монограф. и „Das Verbrechen des Mordes und die Todesstrafe“, Berlin 1875.; и *Лисџ*, већ често помињата расправа у „Vergl Darstellung des deutschen und ausl. Strafrechts“, Besond. Teil, V. Bd., Berlin, 1905.

У немачкој правној литератури водила се борба око тога, хоће ли се у крив. законнику одржати разлика између појмова: *Mord* и *Totschlag*. Према својству немачкога језика ова је борба могла бити донекле и оправдана, и ако је она, заснивајући се

на разлици убиства с предумишљајем и без овога, произвела приличну збрку појмова. И ако је огромна већина научара противна уношењу појма предумишљаја у законску квалификацију убиства, ипак се не могу сви да сложе у томе: треба ли одржати разлику између појмова *Mord* и *Totschlag*. Тога ради они траже другу основу, на којој би ову разлику појмова могли засновати. Јер ни предумишљај ни убиство у раздраженом стању нису били у стању да утврде тачну разлику горњих појмова. Но како духу нашега језика ова разлика није својствена, то се ми њома, као излишном, нећемо ни бавити.

Нама је био циљ да докажемо, да је предумишљај, као квалитативни појам убиства, са модерног схватања кривичног права, несавремен и неоправдан, и у колико смо у томе успели, то остављамо стручним читаоцима да оцене.

Ради веће потпуности нашега излагања, а и да би доказали, да модерна законодавства напуштају предумишљај као квалитативни појам убиства, навешћемо, како су та законодавства решила ово питање.

Руски крив. зак. у § 453. каже просто: „Ко убије човека казниће се принудним радом најмање од 8 година“. У §§ 454. до 456. побрајају се квалификовани случајеви убиства, који се строже казне. Али нигде се не помиње предумишљај, нити се он узима као критеријум за квалификацију дела. Према томе, руски законодавац се потпуно саобразио модерном схватању овога питања.

И чл. 60. швајцар. нацрта избацио је сасвим разликовање убиства с предумишљајем и без овога. У другом одељку цитира квалификоване случајеве убиства (страст за убијањем, грамжљивост, на свиреп начин, мучки или помоћу отрова, експлозивних материја или ватре, или да би прикрио или олакшао какво друго злочинство), за које случајеве прописује доживотну робију.

Италијански крив. зак., који смо већ једном цитирали, говорећи о убиству, није правио квалитативну разлику између убиства с предумишљајем и без овога, али је у чл. 366. т. 2. размишљање узео као један од осталих квалификованих случајев, и овде се изреком узима у обзир, да ли је учинилац с размишљањем приступио извршењу дела „se il delitto sia commesso con premeditazione“.

Норвешки крив. зак. у § 233. II. одељ. такође узима размишљање при вршењу дела као један од квалификованих случајева, који се строже казне.

Јапански крив. зак. у §§. 199—203. говори о убиству, али он нити прави разлику између убиства с предумишљајем и без овога, нити у опште као субјективни карактерни знак, употребљује израз „хотично“ или „намерно“. Јапански крив. зак. даје најпростију дефиницију убиства у § 199.: „Ко убије човека“ и т. д., а у засебном одељку говори о убиству и повредама из нехата. Јапански крив. зак. оставља у опште судији велику слободу оцењивања крив. одговорности оптуженога, јер за убиство прописује казну смрти, доживотне робије или робије најмање од три године, не наводећи казуистично случајеве убистава нити његове квалификоване случајеве.

Што се тиче аустријског пројекта, који је по реду већ VIII., и немач. пројекта крив. зак. о њима се, што се овог питања тиче, судећи по мишљењу, које у науци, а нарочито немачкој правној литератури, преовлађује, може држати, да ће избећи уношење појма предумишљаја у квалификацију дела убиства.

Једино је могуће, да ће одржати разлику појмова *Mord* и *Totschlag*, као својствен духу немачког језика.

Из свега наведенога изилази, да при грађењу новог крив. законика предумишљај не треба да послужи као критеријум за квалификовање убиства. Исто тако непотребно је означавати убиство као „намерно“ или „хотично“, јер за убиство из нехата постоји и иначе нарочита одредба, а означавање *dolus-a-sa* „намерно“ или „у намери“ не би се могло препоручити с тога, што и у теорији постоје два разна схватања *dolus-a*, о чему је на своме месту било говора.

Но из овога ипак не треба извести закључак, да међу долозним случајевима убиства не треба правити разлику. Ми ћемо у идућем пододељку изложити који се случајеви узимају као квалификовани, како у старијем, тако и у новијем законодавству, и у којим је случајевима ово теже квалификовање оправдано.

— Наставиће се —

ПОЈАМ „ДЕЛА“ У СРПСКОМ КАЗНЕНОМ ЗАКОНИКУ

Свако је кривично дело¹ пре свега једна *радња*. Радња² је један *људски* телесни покрет или људско пропуштање извесног телесног покрета. Свака радња проузрокује према каузалитетском закону извесну промену у спољнем свету. Та за свако кривично дело потребна *последница*³ радње сачињава заједно с овом *материјални* део крив. дела. Да би постојало крив. дело, потребно је да је проузроковање последице *противправно* и *казном угрожено*. Но крив. дело нас интересује само у колико извесна личност има за њ' да одговара. За кривичну одговорност потребно је двоје: 1. да је радња (телесни покрет или пропуштање телесног покрета) *вољна*, т. ј. вољом проузрокована и хотена (*заједнички* елеменат за сва крив. дела, била она умишљајно или нехатно извршена), и 2. да је проузроковање последице *умишљајно* или бар *нехатно*.

Ова претходна анализа крив. дела је потребна, да би се могао схватити значај термина „дело“ у нашем казн. законнику. Израз „радња“ се у њему употребљује — и то погрешно — тек од скорашњих измена и допуна.⁴ Иначе свуда се служи изразом „дело“. Овај би термин сходно духу нашег језика требао да означава целу материјалну страну кривичног

¹ Овде резимирамо појам злочина онако, како би се он требао по нашем мишљењу да схвати. Рад чији је резултат овај резиме појма крив. дела биће штампан у једном од идућих бројева „Архива“ и „Schweizerische Zeitschrift für Strafrecht“.

^{2 3} В. о радњи и последици наше дело: „Du principe de causalité efficiente et de son application en droit pénal“, vol. I, Paris, 1908, стр. 13—24.

⁴ В. §§ 298, 309. ал. I. и II. Појам „радње“ у овим §§. обухвата радњу у нашем смислу (телесни покрет или пропуштање тел. покрета) и последицу, дакле целу материјалну страну крив. дела. За то је требало употребити термин „дело“.

дела (радња + последица), и у том смислу треба га задржати у нашој науци. У том смислу би он одговарао немачком крив. правном изразу „That“, који према већини писаца⁵ треба да означава то исто. Међутим наш је законодавац дао несвесно овом термину *три* разна значења. На име „дело“ означава час искључиво *радњу* (телесни покрет или пропуштање телесног покрета), час само *кривично дело*, т. ј. дело противправно и казном угрожено, час опет *радњу и последицу скупа*, т. ј. материјалну страну крив. дела. Услед тога бркања више појмова у истом изразу питање о времену, кад је, и месту, где је извршено крив. дело не може бити решено, пре него што се утврди значај термина „дело“.

И. Законски прописи где „дело“ означава искључиво радњу.

Има неколико зак. прописа, где законодавац очигледно употребљава термин „дело“, да би њимезначио оно што ми називамо „радња“, т. ј. телесни покрет или пропуштање телесног покрета. Цитираћемо их, у колико је за наш циљ потребно.

§ 41.: „Покушај злочинства и преступлења узима се онда, кад ко учини *дело*, којим је извршење самог злочинства или преступлења *започето*,.....“.

§ 43.: „За *дела* којима се ко само *спрема* да учини злочинство или преступлење, а још га не започне,.....“.

§ 44.: „Кад се одређује величина казни за покушано злочинство, суд ће гледати колико далеко одстоји *дело*, којим је злочинство *започето* од свршетка његова,.....“.

§ 47. al. II.: „...а докаже се да *дела* саучесникова изложена у § 46. под 2 (§ 46. 2.: „ко научи кривца како ће злочинство или преступлење учинити, ка кривцу набави оружје, оруђе или друго што.....“).“.

§ 75. al. I.: „...ако је злочинство или преступлење само пакушано, почиње застаревати од дана, кад је учињено последње *дело*, којим је злочинство или преступлење *покушано*,...“.

Кривично дело се започиње почињањем телесног покрета, т. ј. радње. Према томе израз „дело“ у §§ 41, 44 и 75 al. I.

⁵ В. Binding, Die Normen und ihre Uebertretung, II Bd, 37, прим. 56.; Meyer-Alfeld, Lehrbuch des deutschen Strafrechts, 6 изд., 118, 3; М. Е. Mayer, Die schuldhafte Handlung, 23.

означава искључиво радњу. Изузетно означава цео матер. део, ако се је већ извршило извесно кривично дело оном радњом, којом је само започето извршење оног, које је у питању (т. зв. „квалификовани“ пркушај). Но, као што се види, „дело“ ће ипак увек означавати искључиво радњу, у колико се тиче *покушаног* кривичног дела. У § 43. законодавац шта више назива „делом“ просте припреме, дакле некажњиве радње. У § 47. а1. II. обележавају се као дело саучесничке радње полагања, на пр. набављање оружја. У свима је овим §§ дакле јасно, да под „делом“ треба разумети само телесни покрет или пропуштање телесног покрета а не у исто време и последицу њихову.

§ 53.: „Ни злочинства ни преступлења нема онде, ако је онај, који је какво *дело* учинио, у време, кад га је учинио, био луд, или је иначе слободна воља код њега искључена била“.

Не види се на први поглед, шта треба разумети под „делом“ у овом §. Изгледа да овај израз означава крив. дело. Но такво би тумачење довело до апсурдна резултата, На име ако је А... извршио радњу у неурачунљивом стању, а последица је наступила тек пошто је он оздравио, А.. би требао да буде кажњен. Јер ако би се усвојило оно тумачење, кривично дело би било учињено тек кад се је последица произвела. А... би дакле учинио крив. дело у урачунљивом стању, те се према томе § 53. не би могао применити. Јасно је да у § 53. „дело“ означава искључиво радњу, телесни покрет или пропуштање телесног покрета.

Као што се види, законодавац је требао у свима именованим §§ употребити ради јасности и сходно духу нашег језика термин „радња“ у место „дело“. Израз „радња“ би се према томе требао да задржи у нашој правној науци ради означавања телесног покрета или пропуштања телесног покрета и следствено као општи термин за чињење („Thun“, „commission“) и нечињење („Unterlassen“, „emmission“).⁶

⁶ Г. Веснић у преводу Листовог уџбеника употребљава термин „делање“ место „радња“ ради превода немачког израза „Handlung“. Термин „делање“ је не погодан, не одговара немачком „Handlung“ него „Thun“, т. ј. „чињењу“, те према томе не може служити као општи термин за телесни покрет (т. ј. чињење) и пропуштање телесног покрета (т. ј. нечињење).

II. Законеки прописи где је „дело“ синоним појма „кривично дело“.

Најчешће „дело“ значи то исто што и „кривично дело“, т. ј. противправно и казном угрожено проузроковање извесне последице или другим речима противправно и казном угрожено дело (разумевајући овај термин у нашем смислу, т. ј. дело = радња + последица). Према томе у свима дотичним §§ може се и требало је рећи „крив. дело“ у место само „дело“.

§ 1. ал. II.: „Злочинство је оно дело, за које закони доносе.....“ — Ал. II.: „Преступлење је оно дело, за које закони доносе.....“ — Ал. III.: „Иступ је оно дело, за које закони доносе.....“.

„Дело“ представља овде један општи кривично-правни појам за злочине, преступе и иступе. Тај пак општи појам је „кривично дело“ а не „дело“. „Дело“ дакле значи овде „кривично дело“. Док у ал. I. овог § законодавац вели „казни^{мо} дело“, у овим је пропустио додатак „казни^{мо}“.

§ 7.: „Србин који у иностраној земљи учини злочинство или преступлење..... ако није за *истио дело* у иностраној земљи већ кажњен.....“.

Додатак „исто“ казује да се „дело“ односи на „злочинство или преступлење“, да се дакле употребљава у место ова два термина. „Дело“ према томе значи „кривично дело“. Исто важи за израз „дело“ у §§ 8. („исто *дело* у иностраној држави“ и „у којој је *дело* учињено“), 50. („Ко би кривцу, пошто учини злочинство или преступлење помогао, да га не стигне казна коју му закон за *што дело* доноси...“) и 69. ал. I. и II. тач. а, б, д, е.

§ 40. ал. I.: „Кад је у закону за какво *дело* опредељена само најмања и највећа мера казне,...“ Ал. II.: „Кад је за какво *дело* у закону казана само највећа мера оне казне,...“ Ал. III.: „А кад је у закону за какво *дело* одређена само најмања мера казни..., која је по закону највећа за исто *дело*...“.

Овде је реч о мери казне. Према томе претпоставља се да је дотично дело казном угрожено. „Дело“ значи дакле свуда „кривично дело“.

§ 46. т. 2.: „што је за извршење *злог дела* служило....., чим је *зло дело* приправљано“.

§ 49.: „пре него што је оно *зло дело* учинио“.

§ 59. т. 2.: „на *зло дело* наведен“, т. 3.: „ако је *зло дело* учинио“, т. 4.: „ако се кривац пре учињеног *злог дела*“, т. 5.: „ако је чинећи *зло дело*“.

§ 65. т. 1.: „и што се већма спремао на *зло дело*“, т. 2.: „што је већа штета *злим делом* учињена“, т. 3.: „што је већа опасност са *злим делом* скопчана“.

§ 72.: „Да су једног рода *зла дела*“.

§ 73. ал. II.: „казна, на коју је за пређашње истога рода *зло дело* осуђен био“.

У свим се именованим §§ говори о „злом делу“. Да би пак једно дело било *зло* по казненом закону, оно треба да је противправно и казном угрожено. „Дело“ је дакле свуда овде синоним за „кривично дело“.

§ 51.: „а међутим се *ово дело* учини или буде само покушано“.

„Дело“ се односи, као што додаток „ово“ показује, на злочин: „Ко дозна да се ради противу живота владоцу српском, или противу чланова Краљевског Дома или о издајству земље, па то не јави надлежној власти...“. „Дело“ заузима према томе место „злочина“, синоним је дакле за „кривично дело“.

§ 52.: „На оно што једнога кривца већма окривљује или правда, неће се гледати при осуђивању других у *истом делу* криваца или саучасника, код којих то не постоји“.

Говори се о „кривцима“ и „саучасницима“ у једном делу. Да би ко ово био, треба да је дело у питању кривично. „Дело“ дакле значи овде „кривично дело“.

§ 54а: „Ако казнимост дела зависи од особитих својстава... то се онда таково дело...“.

Реч је о познавању од стране виновника „својстава“, од којих зависи казнимост једног дела, те се претпоставља да је оно казном угрожено. „Дело“ је према томе синоним за „кривично дело“.

§ 64б.: „но ако би казна, коју би кривац за учињено дело по закону заслужио тако незнатна била...“.

Кад је реч о величини, која ће се у конкретном случају за једно дело одредити, претпоставља се да је дело кажњиво. „Дело“ према томе заузима место „кривичног дела“.

§ 55. т. 6.: „ако је друге на злочинство или преступлење навео, или ако је у *делу*, које је од више лица учињено, био коловођа или подбадач“.

Говори се о „коловођи“ и „подбадачу“. Према томе претпоставља се да је дело кажњиво. Дело дакле и овде значи: „кривично дело“.

§ 66.: „...суд не сме прећи највећу меру, која је у закону одређена за *дело*, за које се кривац осуђује“.

Пошто се „кривац“ за дело осуђује, значи да је оно казном угрожено, т. ј. да је „дело“ синоним за „крив. дело“.

§ 71.: „...тај се налази у поврату... и по томе суд га може осудити не само на највише, што му закон за његово *дело* доноси...“.

Говори се о делу у поврату, те се према томе претпоставља да је казном угрожено, т. ј. да „дело“ значи „кривично дело“.

§ 76.: „Дела која се само на тужбу појединих људи..... ислеђивати и казнити имају...“.

Кад се говори о делима, која се на тужбу приватних лица ислеђују и казне, по себи се разуме да је реч о делима казнама угроженим, т. ј. да је „дело“ синоним за „крив. дело“.

III. Законеки прописи, где „дело“ означава цео материјални део крив. дела, т. ј. радњу и последицу скупа.

§ 1. ал. I.: „Сва *казнима дела* или су злочинства или преступлења“.

Да „дело“ није овде синоним за „кривично дело“, казује додаток „казнима“. Такође је јасно да овај термин не означава само радњу, јер ова сама по себи није кажњива, него само у колико је произвела последицу. „Дело“ дакле значи „радња и последица скупа узете“. То исто важи за све оне §§, где се уз „дело“ налази додаток „казнимо“. Тако на пр. у §§ 5, 6, 9, 10, 11, 54 ал. 3.

§ 2.: „За које *дело* није у закону, пре него што је учињено, казано, да ће се и како ће се казнити онај, који га учини, за оно се не може нико ни осудити“.

Тиче се овде проузроковања извесне последице, које је казном угрожено касније, пошто се је већ догодило. Оно дакле у то време није сачињавало једно кривично дело, из чега излази да „дело“ у § 2. није синоним за „кривично дело“. „Дело“ не означава такође само радњу, јер кад законодавац о кажњивости говори, он претпоставља сем радње још и њену

последницу. Јасно је дакле да се овде под „делом“ подразумева цела материјална страна кривичног дела.

§ 68.: „Ако једно и исто *казнимо дело* знаке више злочинства или преступлења у себи садржи, то ће се казнити највећом казном која је законом за такво дело прописана“.

Овде је реч о т. зв. идеалном стицају, где је једном истом радњом (према теорији застарелој од свих новијих писаца сем *Биндингових* присталица) повређено више законских прописа. У § 68. а вели: „Ако једно и исто *казнимо дело* знаке више злочинства или преступлења у себи садржи“. Додатак „казнимо“ је погрешно употребљен, јер чим једно дело „знаке више злочинства или преступлења у себи садржи“, оно није више једно и исто „кривично“ дело, као што то законодавац вели, већ само *једно и исто дело*, које у себи садржи „знаке“ више кривичних дела. При другој употреби израза „дело“ у овом § законодавац не чини ту грешку („која је законом за такво *дело* прописана“).

Као што се види, „дело“ у овом § није синоним за „кривично дело“. То показује већ и погрешно употребљен додаток „казнимо“. „Дело“ дакле значи радња + последица, т. ј. цео материјални део кривичног дела.

§ 69. ал. I.: „Ко би са више самосталних *дела* учинио више злочинства или преступлења...“.

„Дело“ не може овде означавати „кривично дело“, јер се са више кривичних дела не може учинити више крив. дела, „више злочинства или преступлења“. Начин изражавања („са више дела *учинио* више...“) могао би дати повода за мишљење, да „дело“ означава само радњу, јер се само овом може нешто *учинити*. Али правни појам као злочин или преступ „учињен“ је не само радњом, него радњом и последицом њеном. „Дело“ дакле означава овде цео материјални део кривичног дела.

У претходном излагању показали смо, да „дело“ у нашем казненом закону има три разна тумачења. За то смо употребили све §§ општег дела, у којима се овај термин налази. Негде је значај овог израза очигледан, а негде се је требало упустити у његово истраживање путем закључака из других поставака.

У тим истим значењима је термин „дело“ употребљен у посебном делу казног законика. На основу истих аргумен-

ната, које смо дали за његову употребу у овом или оном смислу у општем делу, може се одредити смисао, који он има у оним §§ посебног дела, где је употребљен. Тако у смислу „радње“ је употребљен у §§ 87. б, 88, 90. ал. I. и II., 91, 302 г; у смислу „радња + последица“ у §§ 92, 100 ал. III. и IV, 192 т. 2, 209, 212 т. 2. и 3., 243, 248; у смислу „кривичног дела“ у §§ 100. ал. IV, 209, 212. т. 1, 215 б.

Берлин.

Д-р Тома Живановић.

ПОЉОПРИВРЕДНО ОБЕЗБЕЂЕЊЕ У СРБИЈИ

— Наставак

Изнети резултати могу корисно послужити, да се дође до закључка у питању које нас овде једино интересује, да ли држава у Србији, при садашњим околностима, треба да организује обезбеђење од града. Тај је закључак могућан, јер су време и средина познати, а није га тешко погодити, пошто се у Србији за обезбеђење од града ниједан облик приватних предузећа не може, нити би се за дуги низ година могао појавити. Код нас се, дакле, само поставља питање, да ли је земљи потребно обезбеђење од града, па ако јесте, онда се већ самим тим усваја једино могућна државна организација. Као природна последица излази још и то, да ће се обезбеђење вршити увек у облику монопола, ако не законског а оно стварног.

Један облик државног обезбеђења од града већ постоји у Баварској. Али друге врсте државног обезбеђења, на пр. обезбеђење од пожара, старије су, многобројније и потпуније изведене у разним немачким земљама, па се поставља питање, да ли не би било природније, да се и код нас држава најпре лати које друге врсте обезбеђења. Не може се унапред утврдити до које ће се мере ширити државна интервенција на томе пољу у Србији. Врло је вероватно, да ће се, ако држава с успехом изведе једно обезбеђење, ставити на дневни ред и њено јаче ангажовање у томе правцу. Али, на првом месту, српска држава има да се побрине за обезбеђење пољопривредног становништва. Оно је најмногобројније. У 1905. изнело је 84% целокупног становништва.¹ С тога државу у Србији мора најјаче интересовати материјално стање једне тако важне групе.

ANALI PFB | anali.rs

¹ *Статистички Годишњак*, X. 1905.; стр. 114.

Њена је дужност да најпре размисли о средствима која су кадра то стање да поправе и унапреде, а обезбеђење је једно од тих средстава. Осим тога, пољопривредници су мање довитљиви, а и мање имају начина, да се помогну кад их несрећа задеси, но ма која друга група становништва. Код њих је, дакле, потреба за обезбеђењем највећа, а народно-привредни интерес најјаче налаже да се оно организује, па ипак, док су друге важније врсте обезбеђења већ заступљене, никаква се установа није латила, да ублажава штетне последице једног тако убитачног догађаја као што је град.

Питање о принудном обезбеђењу. — Може ли држава да принуди своје суграђане да, под изложеним погодбама, приступе установи за обезбеђење? У народно-привредном значају једне такве установе наводи се одговор на то питање. Обезбеђење се не заводи једино у интересу појединаца, но и у интересу целокупне заједнице. А држава, представник заједнице, има не само право, но и дужност, да принуди своје суграђане на оно што ће послужити општем интересу, ако, ослањајући се на њихову добру вољу, тај интерес не би био задовољен. Кад би само интерес појединаца био у питању, а то неки без озбиљних разлога тврде,¹ принуда се не би могла правдати.

Присталице либерално-индивидуалистичке школе противни су принудном обезбеђењу поглавито с тога, што оно наноси врло позитивну и врло озбиљну повреду оним двама великим принципима: индивидуалној слободи и својини. Оно одузима човеку право слободног располагања својим имањем; он постаје бити човеком и постаје, у неку руку, робом.² Принуда

¹ *J. Windstozzer*. Gesetz Hagelversicherungsanstalt in München betreffend v. 12. Febr. 1884; стр. 11.

² *Edmond Villey*, Du rôle de l'État dans l'ordre économique, Paris. 1882; стр. 327—8. Примери које Villey наводи, да би доказао како принудно обезбеђење штетно утиче, одузимајући радницима слободу располагања својим приходом, јасно доказују, колико је опасно за присталице ограничења државне интервенције напустити земљиште резоновања in abstracto. Један је радник скупио средства да купи кућницу и воћњак, где ће провести старе дане; други има само једну амбицију, да свакодневно колико треба одвоји од своје напјамнице да плати дугове милога оца и опере његову успомену знојем свога чела. Обезбеђење обојици одузима могућност да ураде тако лепе ствари. Ови примери, ако се стварно и находе, сасвим су изузетни. У њима је испољена класичној школи уређена погрешка, да не узима човека онаквог

ће се усвојити, само ако се напусти екстремно гледиште менчестарске доктрине, да се област државне делатности, с једне, и област индивидуалне слободе и приватне својине, с друге стране, може раздвојити непомичним белегсм, који се, ни у ком случају, не сме прећи.

Питање о принуди, као што Вагнер умесно излаже, није апсолутно, већ историски и месно релативно. Принуда није потребна, ако људи с довољно увиђавности одмеравају сопствен интерес и имају довољно енергије да се по њему управљају, и ако постоји јачи осећај општег интереса. А где има необразованости, немарности, непривредности, добровољног учешћа неће бити у потребном броју, те принуду треба завести у интересу обезбеђеника као и целога друштва.¹ Другим речима, принуди има смисла само онда, кад без ње народно-привредни интерес, који захтева разгранато обезбеђивање, не би био задовољен у довољној мери. Принуда је у толико потребнија и оправданија, што је пољопривредно становништво многобројније, а у земљи има мање повољних погодаба, да се та корисна установа распростре у најшире слојеве, тако, да ван њена домашаја остане само један део становништва чија привредна снага нема озбиљног значаја за народну заједницу. Највиши ступањ потребе и ограданости имаће принуда у оним земљама, где привредна снага коју обезбеђењем ваља подупрети представља врло велики део целокупне привредне снаге, а где, уз то, добровољно обезбеђење има или би имало врло мало успеха. У Србији, по броју пољопривредног становништва, народно-привредни интерес обезбеђења од града несумњиво је веома велики. С тога је у њој принуда потпуно на свом месту, ако се с разлогом може претпоставити, да би добровољно обезбеђење дало рђаве резултате.

Пољопривредно становништво је најмање увиђавно и преузимљиво. Оно је обично и најмање образовано, те је увек склоно да сматра несрећни догађај као нешто што је морало бити, што је

какав је он у ствари, но изводи закључке са једним апстрактним типом човека. Кад би сви људи, или бар велика већина међу њима, били толико увиђавни, образовани и паметни, да би се могло претпоставити, да ће увек начинити најбољи распоред својим приходом, принудно обезбеђење доиста не би било потребно. Али нас свакидашње посматрање учи да је просечан тип човека далеко од тога савршенства.

¹ *A. Wagner, Versicherungswesen* (op. cit. § 22).

нека виша сила донела, против које се човек не може или чак и не треба да бори. А треба извесна култура, да се осети потреба обезбеђења од последица једног будућег случајног догађаја, да се схвати, да се тога ради има рачуна одвајати један део прихода сваке године, и најзад, да се с поверењем гледа у установу која предузима обезбеђење. И сам град, по свом јављању, унеколико потпомаже неувиђавност пољопривредника. Он грози пољским производима само кратко време, захвата у главном четири месеца, па се људи, без иоле тачна рачуна, лако преваре, надајући се да ће их град мимоићи и ове године. А онима који су жалосним искуством дошли до уверења да их несрећа често сналази и да од ње подносе велику штету, те су понајпре склони да прибегну обезбеђењу, установе које раде те послове, старајући се да при крају године покажу што бољи рачунски резултат, стављају на пут разноврсне сметње и ограничења. Неки пут их, отворено или увијено нудећи им одвећ тешке погодбе, потпуно одбијају. То су главни узроци због којих се обезбеђење од града у великој већини земаља није ни приближно толико развило да би били задовољени интереси народне, па ни приватне привреде. У том погледу, од немачких земаља Пруска је учинила највећи напредак. У њој је (1888) о целокупне вредности зрна жита, варива и уљаних плодова било обезбеђено 73.3⁰/₀. Баварска са својих 31.4⁰/₀ (1887), Виртемберг са 13.5⁰/₀ (1883), Баден са 3.3⁰/₀ (1868—87). далеко заостају за Пруском. У целој Немачкој проценат обезбеђења изнео је 48 (1878—87),¹ дакле, испод половине целокупне вредности плодова који се највећма обезбеђују. А то није довољно за земљу која у овом погледу стоји пред свима другима,

Ни доцније није се показао успех којим би се утврдила излишност принуде. Примером с Баденом то јасно показује. У тој земљи, потпором коју су држава и јавна тела пружили приватној организацији и великим обавезама које је држава примила дат је озбиљан подстрек пољопривредном обезбеђењу. Па ипак, оно је показало у Бадену релативно слаб напредак. Друштво „Norddeutsche“ је захватило највећи део послова, много више но скупа сва остала друштва за обезбеђење, и резултати његова рада били су:

¹ D-r H. Suchsland, op. cit.; стр. 72—3 и 89.

	штета од града у Бадену	накнађено у м а р к а м а	ненакнађено
1894	1,318.705	59.680	1,259.025
1897	4,758.142	383.343	4,374.799
1900	1,657.998	306.116	1,351.882
1901	1,779.478	448.811	1,335.667

У Аустро-Угарској било је (1890) обезбеђено 27.2% целокупне вредности жита, варива и уљаних плодова; у Француској (1888) само 8.3%.¹

И ако се обезбеђење од града развило после оних година кад су ови подаци прикупљени, ван сваке је сумње, нарочито кад се има на уму да је и вредност жетвеног приноса свугде порасла, да добровољно обезбеђење, с изузетком неких немачких земаља (Пруска и Саксонија) није задовољило већи део потребе пољопривредног становништва. А шта би оно дало у Србији? Већ због ниске културе, наши пољопривредници куд и камо су мање у стању да схвате и правилно оцене једну за њих сасвим нову потребу. А овде је још у питању једна потреба која долази од природног елементарног догађаја који је за њих у Божјој руци. Осим тога, примећено је, да је раширеност обезбеђења у управној сразмери са величином газдинства. Обезбеђење је ретка појава у крајевима где су она сасвим мала. И у Немачкој је констатовано, да се газдинства испод 20 хектара ређе обезбеђују. Узрок томе ваља тражити, крај веће конзервативности и мање увиђавности сопственика, и у немању потребних средстава за плаћање премија.² И ова сметња успеху добровољног обезбеђења наводи се у већој мери у Србији, где су пољопривредна газдинства иситњена, а до новаца се тешко долази.

Обезбеђење од пожара и живота обраћа се у Србији најјаче образованом делу становништва. Па ипак, у 1905. било је код свих друштава свега 14.797 обезбеђења.³ Ни толико га не би било, да велика већина није *de facto* била приморана због кредита да се обезбеђује (на пр. не може се добити зајам на зграду, ако није обезбеђена; па и код личног кредита често се тражи претходно обезбеђење).

¹ *D-r H. Suchsland*, *op. cit.*; стр. 90.

² *D-r H. Suchsland*, *op. cit.*; стр. 83—4.

³ *Стаτισтички Годишњак Краљевине Србије*. X. 1905.; стр. 540.

При иначе једнаким околностима, добровољно обезбеђење пре се може остварити у великим земљама но у малим. Јер при једнаком проценту оних који су расположени за обезбеђење, апсолутан број порашће сразмерно величини становништвом, те извештан број друштава могу бити у стању да с успехом развију свој посао. Али с гледишта народне привреде резултат ће се ценити по важности дела пољопривредног становништва који буде остао без обезбеђења. О успеху може бити говора само ако тај део нема већег значаја за народну привреду.

Принудно обезбеђење је, дакле, једини остварљиви облик обезбеђења града у Србији. Али, принуду би имало смисла завести и кад би се с разлогом могло претпоставити да би државна установа била у стању да ради крај добровољног обезбеђења. Принуда по себи пружа државном обезбеђењу нарочите користи. У земљи, у којој обезбеђење још не постоји, принуда даје могућности да се од једном распростре његов благотворни утицај на све пољопривреднике, како на оне који увиђају потребу старања о будућности тако и на оне који је још нису увидели. Код установа с добровољним обезбеђењем, видели смо, често се одбијају и пољопривредници који хоће да се обезбеде. Сам државни завод у Баварској предвиђа извесна ограничења у том правцу. С принудом тих ограничења нема, нити су она у тој мери потребна, јер се установа, постижући боље изједначење ризика, може без велике опасности изложити осетнијој штети у једном крају.

Са принудним обезбеђењем српска држава била би у стању да не изведе до крајњих граница класификовање премија сразмерно степену опасности. Такво класификовање за сад се не би могло ни извести због недовољних података. Али, и кад то буде могућно, не треба ићи сувише далеко. Због просечно слабих средстава, становници крајева с честим и јаким градом тешко би поднели велике премије које би се, у том случају, на њих морале разрезати. Њима би можда лакше било поднети штету од града, но плаћати премије које обухватају и трошкове установе. Међутим, општи интерес захтева њихово обезбеђење. С тога један део њиховог терета ваља пребацити на становнике већма поштеђених крајева. Тог пребацавања не може бити код добровољног обезбеђења, јер би се одбили они који би осетили да се од њих траже сувише велике пре-

мије према користи коју им установа даје. А то су обезбеђењеници с којима се ствара најбољи посао. Принудом, дакле, не само да се постиже опште обезбеђење, но она даје свима и могућност да се обезбеде. Али, у главном, класификовање се ипак мора одржати. Оно се не сме потпуно избацити, већ само умерити. Његово избацивање било би супротно суштини обезбеђења, а општи интерес не захтева га. Одређивање премија независно од степена опасности неправедно би изазвало одвећ велике материјалне жртве становника градом мање угрожених крајева. Ти би људи гледали у обезбеђењу један облик пљачкања, и постали би му непријатељи. А иоле рширено нерасположење, нарочито у земљама с парламентарним режимом на демократској основи, могло би имати кобних последица по сам опстанак установе.

Државно обезбеђење на основу принуде било би у стању обезбеђеницима да понуди боље погодбе но кад би било добровољно, а не би имало права да бира обезбеђенике. Свака установа за обезбеђење, па и ова од града, постиже боље изједначење ризика у времену и простору, што је већи број обухваћених случајева. Тада је целокупан ризик за установу подељен на врло много делова, те има мање вероватноће да ће бити ванредно великих штета, о којима се мора водити рачуна при утврђивању премија. С тога се обезбеђење с принудом, која обухвата највећи број случајева, може задовољити мањим премијама. Оно ће бити јевтиније и из других разлога. Принудно обезбеђење даје установу са највећим обртом. А код великог обрта општи трошкови су сразмерно мањи. Лични издаци обично не расту напореда с величином предузећа. Неке више чиновнике оно мора имати у сваком случају, а осим тога код већег предузећа персонал је просечно боље и потпуније заузет. Па и општи материјални издаци односе мању жртву већем предузећу. Стан, огрев, осветљење, и т. д. неће стати онолико пута више колико једно предузеће по обиму својих послова надмаша друго. Било би велике уштеде и у издацима на сређивању пријава и потребних података. Јер, пошто нема нарочитих, појединачних захтева за обезбеђење, тај би се посао једном, у почетку, свршио, па би се после само уносиле поправке. А извесних, не малих издатака у опште и нема код установе с принудним обезбеђењем. Она на пр. не мора трошити на придобијање што већег броја обезбеђеника. То су

издаци на сваковрсну рекламу (огласи по новинама, циркулари, плакати, књиге, и т. д.) и на агенте. Отуда су трошкови администрације код једне јавне установе у Берлину за принудно обезбеђење непокретности од пожара изнели у 1903. само 8.15% премија, док су код једне од најнапреднијих јавних установа која је имала да се бори с угакмицом приватних друштава они, не узимајући у рачун трошкове процене, достигли 16.56% премије, били су дакле, два пута већи.¹

Принудно обезбеђење даје извесне олакшице и у погледу извођења самога посла. Нема, на пр., потребе да се води рачуна о моменту обезбеђења, пошто се сви у исто време обезбеђују. А код добровољног, где се сваки јавља кад хоће, важно је одредити момент кад уговор ступа у живот.

Покушаји да се заведе установа за обезбеђење од града.

Потреба за стварањем установе која ће обезбеђивати накнаду штете коју град нанесе усевама и плодовима осећала се већ поодавно, и у Министарству Народне Привреде спремани су више пута законски пројекти у том циљу. Један такав пројект, израђен 1893., предвиђа оснивање „Завода за обезбеђење усева и плодова од града“ у сваком округу са принудом обезбеђења за све земљораднике. Пољски производи подељени су у 4 класе. Окружна Скупштина одређује сваке године величину премије за сваку класу од хектара, према суми која је за накнаду исплаћена у претходној години. Пројектом је утврђена минимална сума до које се сваки мора обезбеђивати, а максималне границе нема. Исплаћује се на име накнаде до 75% процењене вредности. Оснива се још и „Општи земаљски резервни фонд“, којим рукује Управа Фонда. Он је намењен да пружи средстава Заводима, кад штета у округу буде толика да се предвиђеним премијама не може исплатити.

Год. 1901. би израђен други пројект којим се заводи „Државна Управа за узајамно обезбеђење од града“. Обезбеђење је принудно за све сопственике усева и плодова. Премије су унапред одређене према осетљивости биљака. Штета испод 10 процента обезбеђене суме не накнађује се. Накнада се даје до $\frac{8}{10}$ претрпљене штете. Одредбе о средствима за

¹ D-r P. Moldenhauer, op. cit.; стр. 67—8.

исплату накнада и резервном фонду у свему су сличне с одредбама пројекта од 1906.

Год. 1903. би спремљен нов пројект. Оснива се засебни Завод, који ће посао организовати и управљати обезбеђењем које је принудно. Премије се одређују засебно за сваки округ, а доцније и за сваки срез према осетљивости биљака, градобитности места, величини жетвеног приноса и величини обезбеђене суме. Порески органи прикупљају премије и исплаћују накнаде. Држава даје Заводу основни капитал и годишњу помоћ од најмање 250.000 динара. Оснива се и резервни фонд.

Ниједан од ових пројеката није долазио пред Народну Скупштину.

— Наставиће се —

Д-р М. Нинчић.

МОНОПОЛИСТИЧКЕ ТЕЖЊЕ У ЕСНАФИМА

Наша Еснафска Уредба један је од најзастарелијих закона, и својом непотпуношћу изазива још много више питања, но што је то случај код осталих наших закона. Ми ћемо се задржати на једном питању, које почиње да добија акутан карактер, а које чини нам се до данас у литератури није додиривано. То је питање о монополистичким тежњама у еснафима:

Еснаф сам по себи представља једну привилегију, дакле једну врсту монопола. Неколико мајстора — одн. трговаца — једног или више заната удруже се, да извесну пијацу резервишу за себе. Држава им признаје извесна права којима се они могу послужити да искључе конкуренцију. Најглавније од тих права јесте полагање испита од стране оних који треба да им буду конкуренти. Држава је ово дала у добром уверењу, да је оно у интересу напредовања трговине и заната, и да ће га његови имаоци разумно и у општем интересу примењивати.

То се на жалост није увек дешавало, па ни данас не дешава. Али за нас то за сада није важно. Важно је, да је и при еснафској организацији, оваква каква је данас према Еснафској Уредби, ипак било могућности за свакога да до еснафског права дође, који год испуни прописе Еснафске Уредбе. Еснафска Уредба од 1847 године представља у томе погледу један велики напредак према ранијем стању. Јер док су раније еснафи имали апсолутно право решавања о признавању и непризнавању еснафских чланова, дотле су Еснафском Уредбом прописани *генерални услови* за степен еснафског члана, и тиме самовољи еснафа прилично затворена врата (§ 72. и 73.). Еснафска организација представља дакле једну привилегију, али не монопол.

Међутим тежње за старим монополисањем еснафских занимања изгледа нису никада престајале, па и данас се с времена на време појављују. Тако, прво, још и данас је општа појава, да се еснафи оснивају са старим смеровима, да једна група људи искључи све остале од извесног посла. Они који хоће да оснивају еснафе користе се прописима § 90 Еснафске Уредбе, по коме се за оснивање еснафа тражи по правилу најмање 12 чланова. Оснивачи се труде да нађу 12 посленика дотичне привредне гране — обично занатлије, јер трговци у садање време ретко оснивају еснафе — и онда траже да им се еснаф призна и да се свима другима, који нису у еснафу, забрани „бесправан“ рад.

Овакво схватање потекло је са сувише стриктнога интерпретирања § 3 Еснафске Уредбе. У томе параграфу стоји да „еснафски занат као мајстор радити и еснафску трговину отворити и држати само ће онај моћи, који је свему удовлети, што је за то овом Уредбом прописано“. Пошто по § 90 еснаф треба да има по правилу најмање 12 чланова, то се сматрало, да је довољно, ако се само 12 лица дотичног занимања пријаве, и дозвољавало им се образовање еснафа без питања осталих, који се у дотичном месту истим послом баве. У местима мало забаченијим, где се трговина и занати тек у новије време развили, већина посленика дотичних занимања регрутовали су се из сеоског сталежа или из радника који су из већих места емигрирали: ни једни ни други немају еснафских писама. У таквим местима је образовање еснафа на горњи начин изазивало често знатне потресе: и еснафлије и власти трошили су силну снагу док су искоренили „бесправне“.

Поступак је овај, међутим, по нашем мишљењу био неправилан. Оснивање нових еснафа треба вршити не само с обзиром на § 90, већ и на основу § 95, а у смислу § 97 Еснафске Уредбе. У § 95 даје се право Министру Привреде да он оцени потребу за оснивањем еснафа, а § 97 вели: „они, који већ као мајстори или као трговци на своју руку, држећи шегрте и калфе, раде... остају мајстори и трговци, и по томе они ће се одма, и без сваког даљег формалитета у касателне еснафе, кои ће се по овој Уредби устроити, за членове уписати и новим еснафским исправама бесплатно снабдети“. Према томе би при оснивању еснафа требало тражити, да о

оснивању еснафа решавају не само 12 будућих чланова еснафа, већ сви они који у дотичном моменту имају услове из § 97.

Истина, може се на ово приметити, да § 97 има карактер прелазног наређења, и по стилизацији доиста тако и изгледа. Али се овај приговор не може усвојити с тога што су и остали параграфи истим стилем писани, па им се ипак признаје сталан карактер (в. §§ 94, 95, 96). Места дакле, у којима не постоје еснафи, имају се и данас третирати онако, како су третирана при великој еснафској реформи приликом доношења Еснафске Уредбе. Ово може за занимања, која су изрично означена у Еснафској Уредби као еснафска, бити и спорно; али се јасно може видети, ако се посматрају занимања, која су у смислу § 95 накнадно, и то само у извесним местима оглашена за еснафска, тиме што је у тим местима дозвољено оснивање еснафа, а у другима то је занимање остало нееснафско. Доиста, шта би било, када би се, рецимо, за електротехнички занат образовао еснаф, наравно за сада само у Београду, и када би се строго хтео да примени § 3? Вароши у унутрашњости биле би у највећој мери зависне од Београда, и цела електротехничка индустрија била би спутана. С друге стране таквом би се применом вређало и основно начело стеченог права, јер они којима је дотле било дозвољено по закону да упражњавају дотично занимање, не могу то право изгубити, што ће се оно огласити за еснафско. Еснафска ограничења могу важити само за будуће генерације.

Друга једна тежња за монополисањем еснафских занимања огледа се у томе, што се данашњи еснафи почињу враћати на стари систем ограничења броја мајстора у дотичном месту. То се ограничење не може до душе постићи данас ефективним одредбама о броју мајстора у једноме месту, али је један еснаф успео да то постигне посредним путем: *одређивањем реона и давањем у искључиву експлоатацију*. У томе послу изашло је еснафу само Министарство Привреде на сусрет. За време министровања г. *Лозанића* прописана су једна „Правила о уређењу еснафа димничарског“, која престављају једну мешавину еснафских статута са полицијским одредбама о упражњавању димничарског заната. У чл. 3. ових правила предвиђено је, да се на сваких 8000 становника у варошима и варошицама поставља по један димничар; у местима са више од 12.000 становника могу се поставити двојица; у Београду

за сваки кварт по један, а за квартове који имају више од 16.000 становника по двојица. Рејоне одређује општински одбор, па он, помоћу конкурса, бира и поставља димничаре (чл. 4).

Као што се из ових одредаба види, димничарски еснаф успео је да створи својим члановима нарочите привилегије, које нигде у Еснафској Уредби нису предвиђене, те је на тај начин постигао да искључи сваку конкуренцију. Једном избрани мајстори за реонске димничаре остајали су то до своје смрти. Њима истина није дозвољено да самовољно наплаћују од публике награду за свој труд, јер су чл. 16 Правила предвиђене таксе за вршење димничарских послова, али исто тако искључена је и могућност, да један реонски димничар бољим или јевтинијим радом од другог буде потиснут.

Ова искључивост, разуме се, врло је добра за чланове еснафа који су били срећни да добију реон, али је врло несрећна за оне мајсторе димничарске, који никакав реон нису добили. Они су остављени на милост и немилост реонских димничара; у место да свој занат, пошто су испунили све погодбе које тражи Еснафска Уредба, могу упражњавати самостално, они су принуђени да раде као калфе код реонских димничара. Услед тога мало њих се и јављају за мајсторске испите и мало њих изучавају занат у опште, што иде на очиту штету варошке сигурности од пожара.

Па не само да су реонски димничари искључили на тај начин конкуренцију за живота, него су чудним интерпретирањем §§ 78 и 79 Еснафске Уредбе успели да осигурају себи привилегије и после смрти. По чл. 6 „Правила“, после смрти постављеног мајстора његова удова, а тако исто и малолетна деца имају право до преудаје да продуже радњу, уз припомоћ мајсторског помоћника, коме еснаф призна за то способност.

На тај начин створени су наследни реони, који прелазе с оца на сина. Истина, они су с времена на време — кад се удовица преуда, умре, или деца постану пунолетна — излажу јавном конкурс, али то нема великог практичног значаја, јер се у напред зна, да се много конкурената неће јавити. Ово стање довело је до јединствене злоупотребе: *продавање реона*. Тако наводи еснаф димнарски у одговор на једну жалбу случај, да је реон кварта теразијског у Београду, чији је

мајстор умро, удовица умрлога дала под закуп једноме димничарском мајстору који нема свога реона.

Ове привилегије удовицама и сирочадима у осталом логична су последица привилегија датих мајсторима за живота. Али целокупан комплекс ових привилегија датих „Правилима“ преставаљају једно знатно проширење привилегија датих Еснафском Уредбом. Димничарски занат доиста је такав, да се он мора у многама да регулише полицијским уредбама, он спада у категорију занимања, која се у страним државама увршћују у *концесионирана*; али те уредбе могу прописивати само нове дужности посленика таквих занимања, а никако давати им нове привилегије, које у закону нису предвиђене, а на штету грађана, чија се законска права на тај начин доводе у опасност. Такво проширење противи се основном правном начелу: да се изузетна права имају у најужем смислу примењивати.

И тако су поједини еснафски посленици успели, да противно духу Еснафске Уредбе прошире еснафске привилегије. Еснафске привилегије и иначе тешко притискују нашу народну привреду, па не би требало дозволити, да се и оно мало слободне рада, коју нам осигурава Еснафска Уредба, разним решењима и уредбама чини илузорним. С обзиром на то, што нема изгледа, да ћемо скоро доћи до новог, слободнијег закона о Радњама, једини је начин да се избегну незгоде еснафских привилегија тај, да се Еснафска Уредба интерпретира у што либералнијем смислу. Али, ако то нећемо, онда бар не треба да повећавамо зло, против кога је сама Еснафска Уредба још пре 60 година ратовала.

К. Јовановић.

ПАРЛАМЕНТАРНА ХРОНИКА*

РЕДОВЊИ САЗИВ ЗА 1906.

— НАСТАВАК —

8. — 16 марта 1907, поставило се питање да ли је кворум потребан приликом решавања о протоколу. По мишљењу председника (Љ. Јовановић) кворум је потребан само у оном случају кад се јави каква несугласица између посланика који чини примедбе на протокол, и секретара који је протокол водио. У том случају, Скупштина има о нечем да решава, — на име, о тој несугласици која се јавила. Ако, на против, у погледу протокола нема никакве несугласице између посланика и секретара, Скупштина нема о чему да решава. Онда председник има само да прогласи да је протокол примљен, а за један акт проглашавања кворум се не тражи. — Насупрот председнику, ми држимо да и у овом другом случају мора бити кворума, јер и у том случају Скупштина има да решава, — и то о оном истом о чему је решавала и у првом случају, на име, да ли прима једну извесну редакцију протокола. Сва је разлика у овоме. У првом случају, она има да бира између две редакције, од којих је једну дао секретар, а другу један посланик. У другом случају, она има пред собом само једну редакцију, секретареву, коју нико не оспорава. Због тога што у овом случају постоји само једна неоспорена редакција, Скупштина је може усвојити без гласања, прећутним начином. Али и тада пак она је мора на неки начин усвојити, јер докле је год не усвоји, то није скупштинска одлука него само секретарев предлог. Председникова тврдња, да у овом случају Скупштина не решава, него председник проглашава примање протокола — изазива одмах ово питање. Како председник може прогласити да је примљен протокол, ако Скупштина, ма само прећутно, није претходно решила да га прима?

* Скраћења: У = Устав; СП = Закон о пословном реду у Народној Скупштини.

9. — По једној дубоко укоренејој пракси, ред гласања код законодавних предлога био је овај: прво се стављала на гласање предлагачева редакција (нарочито ако је то био Влади предлог), па онда одборска, па тек на послетку исправке појединих посланика. Од те праксе почело се одступати овог сазива. На пр. 6 и 12 децембра 1906, 17 и 19 јануара, 24 фебруара, 2, 4, 6, 8, 19, 23 јуна 1907, Скупштина је гласала прво о посланичким исправкама, па онда о предлагачевој редакцији. У нашем *Уставном Праву*, стр. 202—4, за тим у *Архиву*, март 1908, ми смо изнели законске и начелне разлоге због којих је требало одбацити стари ред гласања и усвојити овај нови.

10. — 19 марта 1907, председник (М. Госић) тумачио је члан 82, став трећи, СП тако, да један предмет може бити враћен у одбор само на захтев Владе или одборског известиоца. Овакво тумачење било је оспорено, и 20 марта посланик Д. Јоксимовић доказивао је да један предмет може бити враћен у одбор не само на захтев Владе или одборског известиоца, него још и по нарочитом решењу скупштинском. — Ми усвајамо Јоксимовићево гледиште. Члан 82, став трећи, гласи: „Ако је измена и допуна предложена у току првог или другог читања, она ће се, ако то буде захтевао известилац, или један од министара или владин повереник, *мораћи* упутити одбору на оцену.“ Овај став значи само то да се, на захтев министра или одборског известиоца, предложена исправка мора упутити у одбор, и без скупштинског решења. Али ако се на њихов захтев мора упутити без скупштинског решења, то још не значи да се без њиховог пристанка не може упутити у одбор ни по скупштинском решењу. Смисао је наведеног става јасан. Он даје Влади и одбору једно средство одбране противу предложених исправака: да Скупштина не би пренагнела с њиховим усвајањем, Влада одн. одбор има права принудити Скупштину да не решава о њима пре него одбор саслуша. Ако би се усвојило гледиште председниково, онда би изишло нешто сасвим друго него што је хтео законодавац. Изишло би да Влада одн. одбор могу принудити Скупштину да решава о једној исправци на брзу руку, и без саслушања одбора. Од тога што ће се Скупштина задржати да не реши једну ствар одмах, него тек по саслушању одбора, — не може бити никакве штете. Али штете би могло бити, ако би се Скупштина натеривала да о једној ствари решава одмах, без саслушања одбора, још недовољно обавештена.

11. — 13 и 19 јануара 1907 водила се дискусија о правној природи једног законодавног предлога, којим су се давале извесне повластице оним индустријалцима пива у Кр. Србији који производе пивски слад од домаћег јечма. За разлику од осталих повластица, ова се није давала једном лично именованом повластичару, него читавој групи индустријалаца

обележених само по врсти индустрије којом се баве. Посланик Д. Јоксимовић изјавио је сумњу о уставности једне овакве повластице. Министар народне привреде, К. Стојановић, одговорио је да је овде у питању једна индустрија која већ постоји, а да се индустријама које већ постоје, не може помагати личним него општим повластицама, т. ј. повластица се мора дати свима онима који се том врстом индустрије баве. Министар правде, Марко Трифковић, додао је да те опште повластице не стоје у супротности с Уставом. У. не говори о томе коме ће се већ како ће се повластице давати. Он не каже да се повластице могу давати само одређеним личностима, него каже да се оне, ма коме се давале, морају давати путем закона (чл. 176). — У даљем току дискусије постављена су још и ова два питања: да ли из једне опште повластице могу проистацати стечена права, и да ли има смисла такву повластицу везивати за рок. Прво је питање остало нерешено; што те тиче другога, нашло се да по чл. 176 У. повластице могу бити дане само за одређено време, — и зато је решено да и ова повластица дана индустријалцима пива има важити двадесет и пет година.

Узимајући редом та питања која су се поставила у току дискусије, ми налазимо да на прво питање, јесу ли опште повластице сугласне с Уставом треба одговорити потврдно. Јоксимовић, који је осумњичио њихову уставност, и министар правде, који је њихову уставност бранио, оперисали су обојица са чланом 176 У. Ми мислимо да се у члану 176 имају у виду искључиво личне повластице. Јер повластице о којима се ту говори, морају бити на одређено време, а као што ћемо показати доцније, само из природе личних, а не и општих повластица, проистиче да треба да буду везане за рок. Али, и ако се по нашем мишљењу, чл. 176 односи искључиво на личне повластице, опште повластице остају опет зато могуће. Право на давање тих повластица Краљ и Скупштина изводе из своје опште законодавне моћи. Узаконити се може све оно што Уставом није забрањено. Међутим, у Уставу нема ниједног члана који би забрањивао давање општих повластица. Члан 176 предвиђа истина само личне повластице. Али тенденција је тога члана да издавање личних повластица изузме из надлежности управне власти, а не да издавање општих повластица забрани чак и законодавној власти. Тај закон каже да се личне повластице дају *само* путем закона. То још не значи да се путем закона могу дати *само* личне повластице.

Друго је питање ово, да ли опште повластице могу бити извор субјективних права. Код личних повластица то је несумњиво. Обликом закон, личне су повластице, садржином, уговор између државе и повластичара. Личне повластице не могу постати док се држава и повластичар не погоде између себе, док она не пристане на његове услове, и он на њене. Те по-

властице обвезују државу према повластичару, и повластичара према држави, на пр. код индустријских повластица, држава се обвезује према повластичару да ће за извесно време ослободити његово предузеће пореза, царина итд.; он опет, да ће у предузеће уложити један напред утврђени капитал. Због тога што је то један уговор, све скупштинске измене и допуне законодавних предлога о личним повластицама решавају се само условно, ако повластичар буде на њих накнадно пристао. Исто тако, у неким повластицама предвиђа се да ближе одредбе о извршењу повластице неће утврдити надлежни министар сам својом уредбом, него министар и повластичар заједно својим уговором. Кад се једном утврди да су личне повластице уговор између државе и повластичара, онда је јасно да повластичар може на основу њих стећи субјективна права према држави. — С општим повластицама ствар друкчије стоји. Узмимо само повластицу дану индустријалцима пива. Ту је, истина, држава створила за једну грану индустрије нарочите повлашћене услове, али је створила својим једностраним актом, не ступајући ни у какав уговорни однос с дотичним индустријалцима. Из тог разлога, ови последњи могу имати од те повластице само фактичке користи; њихова се корист не може претворити у једно субјективно право. Исто онако као што поједине индустрије могу имати највеће користи од заштитне царине коју је држава установила, а опет зато да немају никаква права на ту царину. Истина, и опште повластице могу бити дане под извесним условима. На пр. повластица о којој говоримо, ослобођава индустријалце пива од извесних царина и пореза, и даје им извесне олакшице при куповини трошаринских марака и на подвозним ценама код државних железница, али под условом да ти индустријалци узимају домаћи јечам за производњу пива, и да најмање половину радника имају од српских држављана. Али, пошто су сви ти услови прописани једностраним актом државне власти, њих не треба тумачити друкчије него средства којима је држава прибегла да ближе одреди лица која се повластицом смеју користити. Индустријалци који би тачно испуњавали законске услове не би могли самим тим створити никакав уговорни однос између себе и државе, услед чега би се повластица претворила у њихово субјективно право. Њихово испуњавање законских услова даје им право да се користе повластицом само докле закон постоји; оно им не може служити као гаранција противу укидања закона. За разлику од обичних повластица, овакве опште повластице могу у свако доба бити укинуте једностраним актом државне власти. Могу таквим актом бити укинуте, јер су таквим актом биле и установљене.

После овога лако је одговорити и на треће питање, да ли има смисла везивати опште повластице за рок. Код личних повластица, наравно, то има смисла. Због тога што се код тих повластица држава обвезује према повластичару, а и он

према њој, због тога што се ту ниједна страна не може ослободити својих обвеза једностраним актом, због тога обе стране имају интереса да своје обвезе ограниче у времену. Из тог разлога и члан 176 прописао је да се повластице дају само на одређено време; имајући на уму личне повластице, он није хтео да држава коначно веже себи руке ни према једној личности. Али чему би имао да служи рок код општих повластица, које држава може опозвати својим једностраним актом кад год за сходно нађе, што значи, да јој те повластице ни у колико не везују руке? Према томе, у тој повластици даној индустријалцима нива није било потребно предвидети да ће она важити двадесет и пет година. Али, кад је већ тај рок предвиђен, како га треба разумети? Да ли тако, да се пре истека двадесет и пет година закон којим се та повластица установљава, не може укинути? Ни најмање. Скупштина која је тај закон донела, нема права да спутава таквим забранама доцније Скупштине које би хтеле тај закон укинути. Код општих повластица које нису као личне повластице прикривени уговори, и које стога не треба разликовати од обичних закона, рок може имати само онај значај који има и код обичних закона. Код обичних закона, пак, рок значи само то, да по његовом истеку закон престаје важити сам од себе, и без формалног укидања.

12. — 16 јуна 1907 дискутовано је о уставности овог овлашћења које је Влада захтевала од Скупштине: „Овлашћује се Влада да може привремено регулисати трговинске односе с државама с којима до 1 јуна ове године нису могли бити обновљени трговински уговори“. Посланици В. Вељковић и В. Маринковић спорили су уставност овог овлашћења. Доказивали су да на тај начин Скупштина преноси на Владу свој део власти у закључивању трговинских уговора, а делегације власти не може бити; да је, по Уставу, Скупштина дужна водити надзор над трговинским уговорима које Влада закључује, — и да се она о ту дужност греша кад даје Влади овлашћење да закључи један трговински уговор о ком она, Скупштина, не зна какав ће бити; да је тај њен поступак исто тако неправилан, као кад би, на пр. дала Влади овлашћење да узакони какав хоће буџет. Посланик Ст. Протић бранио је уставност оваквих овлашћења: „Кад ми као Народна Скупштина“, рекао је он, „имамо права примити дефинитивни уговор, кад се он пред нас изнесе, донети закон о томе, онда ја држим, по истом Уставу, имамо права и нашу власт привремено Влади делегирати. То је потпуно тачно. Ко год има права на јабуку, он има права и на половину јабуке“. — У Архиву, јануар 1907, ми смо говорили о оваквим овлашћењима, и дошли до истог закључка до кога и посланици Вељковић и Маринковић, — а то је да су она неуставна. Овога пута, поводом аргументације Протићеве, приметимо само.

ово. Надзорна власт Скупштине над трговинским уговорима није њено субјективно право, као на пр. право које би неко имао над јабуком. Та власт припада њој само као њена надлежност. Са својим субјективним правом човек може располагати како хоће, па га може и на другог пренети. Али органи једне власти не могу исто тако располагати са својом надлежности; везани за њу као за своју јавну дужност, они се не могу ње одрицати у туђу корист, и зато је, с теоријског гледишта бар, сасвим немогућно да једни органи овласте друге да без њих изврше извесна акта власти који су законом стављени у њихову заједничку надлежност.

— СВРШИЋЕ СЕ —

Слободан Јовановић.

СУДСКА ХРОНИКА

Неспособност за кривичну одговорност једног лица услед душевне болести, не мора увек значити и неспособност за правну радњу.

(Одлука опште седнице Касац. Суда)

Поверитељка Милка, правдајући прибелешку одобрену на имању дужника Лазара за суму од 3750 динара облигац. дуга, тражила је да се дужник осуди на плаћање поменуते суме.

Лазар, примивши осудно решење, тражио је, да се исто задржи од извршења. Поднео је три квите Милкине по којима је примила извесне суме у отплату дуга, које Милка тражећи наплату није одбила, и меницу по којој му Милка има давати 1800 динара. Тражио је, да се са грађанским спором застане и Милка узме на одговор за двапут наплату истога дуга. Првостепени је суд по овоме захтеву поступио (сходно § 147. грађ. пост.) и акта предао иследном судији.

Милка је на испиту код иследног судије признала, да су меница и квите њене, али се бранила, да је у време издања истих била умно болесна и да је писала онако, како јој је Лазар диктирао.

Првостепени суд примајући тужбу иследног судије, решио је: да нема места, да се Милка стави под суд за дело из тач. 4. § 253. казненог законика са тога, што је поднетим лекарским уверењем утврђено, да Милка у време издања квита није била душевно здрава, нити свесна свих својих поступака, те по § 53. казненог законика не може одговарати за ово дело. Ово је решење оснажио Касациони Суд решењем својим од 4. новембра 1906. год. Бр. 10338.

Првостепени Суд је осудио Лазара на плаћање спорне суме из разлога:

„Поднетом оригиналном облигацијом, која је написана сходно прописима §§ 191. и 192. грађан. поступка, доказана је потпуно обвеза туженог Лазара, те се по § 21. грађан. законика има осудити на плаћање.

„Траженој компензацији по § 904. грађан. законика нема места, јер су квите датиране из доба, у коме је тужитељка

Милка била умно оболела и према томе за правне послове неспособна била — §§ 40. 533. и 920. увези с § 916. грађан. законика.

„Приговору туженог Лазара, да неспособност тужитељке Милке не може бити од важности за трећа лица, јер није прописно за такву оглашена, нема места, јер се из акта чињеног ислеђења над Милком за дело из тач. 4. § 252. казненог законика види, да је Милка доиста била умно оболела, а нарочито из комисијског лекарског уверења, у коме се Милкина неспособност за правне послове изриком истиче. Према овоме извршно решење судско од 3. септембра 1906. г. Бр. 25826 потпун је доказ за правну неспособност тужитељке Милке као и за то, да је она и у добу издања помен. квита и менице била правно неспособна, те се према § 12. крив. поступка у овоме грађанском спору ова околност не мора ни доказивати“.

Ову је пресуду одобрио и Апелациони Суд.

По жалби тужене стране, Касациони Суд примедбама својим од 18. априла 1908. год. Бр. 4562 поништио је пресуду Апелац. Суда из следећих разлога:

„Одобравајући пресуду прв. суда, Апелац. Суд је погрешно нашао, да траженој компензацији од стране тужене нема места са разлога, што су квите, које је Милка издала Лазару, датиране из доба у коме је она била умно болесна, и према томе за правне послове неспособна била. Јер кад лекарска комисија уверењем од 15. фебруара 1906. год.¹ не тврди,

¹ Лекарско уверење гласи:

„На захтев првостеп. суда од 11—1—1906. г. № 33 а по кризници Милкиној, стална лекарска комисија прегледала је Милку и на питање судско: „да ли је Милка у време издања квита, била душевно здрава и свесна свих својих поступака или не?“ Комисија подноси своје мишљење у следећем:

„Као што се из акта и из историје оптужене Милке види, она је доиста боловала у овој болници више пута од *Mania periodica* и то: први пут 8/11 1888 г. па до 1/4 1899 г. када је пуштена као здрава; други пут од 1/8 1892 до 23/8 1892 и отпуштена као *поправљена на јемство њене мајке*; трећи пут од 14/11 1894 до 25/5 1895. За време овог трећег боловања у болници, лекарска комисија по наредби Министра унутрашњих дела прегледала је Милку 1—11—1895 и нашла је: *да је Милка душевно болесна од Dementia secundaria post mania periodica и да је шреба и даље задржати у 1 одељку ове болнице*“. Али, како је болница тада била препуна болесницима а пацијенткиња се мало поправила — постало мирнија и безопасна, то је по одобрењу Министра унутрашњих дела (18/4 1895 г.) отпуштена као *поправљена* 25/5 1895 и предата своје зету на чување. Четврти пут од 24/3 1900 до 28/4 1900 г. када је на молбу и јемство своје сестре по одобрењу Министра унутрашњих дела отпуштена као *неизлечена* и предата својој сестри „која ће за све поступке Милкине одговорна бити“. „Из ових података види се јасно: 1, да је Милка још од 1888 г. боловала од душевне болести *mania periodica*, која је доцније прешла у секундарно слабоумље — *Dementia secundaria*; 2, да би се лекарска комисија уверила, да ово стање постоји у оптужене Милке, подвргнута је прегледу 8/II 1906 г. Том приликом утврђено је, да је код Милке памћење јако ослабило, да је дефект у интелегенцији велики и моћ расуђивања смањена; те према томе, она још бо-

да је код Милке, у времену издања квита, потпуно уништено памћење и постојање тоталног осуства моћи расуђивања, већ да је памћење ослабило и да је моћ расуђивања смањена — то је онда Апелац. Суд био дужан да оцени: да ли је Милка у времену издања квита била способна за правни посао, који те квите садрже. Ово у толико пре, што се из квита види, да је исте она писала и потписивала, а то је и она на испиту своје код иследног судије признала, као и то, да је при писању истих имала потребну везу мисли душевно здравог лица“.

Апелациони Суд (26. априла 1908. год. Бр. 2198) дао је ове против-разлоге:

„Извршеним прегледом тужитељке Милке од стране сталне стручне лекарске комисије при болници за душевне болести од 15-II-906. г. утврђено је: да је Милка још 1888. г. боловала од душевне болести „*mania periodica*“, која је доцније прешла у секундарно слабоумље — „*dementia secundaria*“; да је из ове болнице, где је по четврти пут била на боловању од 24. марта до 28. априла 1900. г. отпуштена *неизлечена* по тражењу њене сестре и одобрењу Министра унутр. дела и овој предата на чување; да се она у таквом стању, према поновном прегледу, налази и сада, јер је комисија и при том поновном прегледу наша, да је код Милке *јако ослабело памћење*, да је *дефекат у интелигенцији велики* и да је моћ расуђивања смањена, те према томе, да она још болује од *dementia secundaria*, која је болест код ње утврђена још 1. фебруара 1895. г. пре но што је квите издала и да према свему томе она није била способна за време њихових правних послова од 1. фебруара 1895. г. а следствено томе, да она није била душевно ни здрава нити свесна свих својих поступака ни за време издавања квита од 5-III-1899. 14-XII-1900. и 13-VII-1901. год.

„Према оваквом мишљењу стручне лекар. комисије, заснованом на подацима и историји развитка душевне болести код Милке а на име: да је она од 1-II-1895. г. неспособна за вршење правних послова и да је таква била и у времену издања спорних квита, јер је она душевно болесна и није свесна свију својих поступака, на основу којег је мишљења, у осталом, решењем првостеп. суда одлучено: да се и не ставља под суд по оптужењу за кривично дело двапут наплате дуга, по којем се дуговању сада води овај спор, *иа што решење осна-*

лује од Dementia secundaria, која је болест у ње утврђена још 1/2 1895 год. дакле пре но што је квите издала.

„Према свему овоме, Милка од 1-II-1895 г. није била способна за вршење никаквих правних послова, нити је могла бити свесна кривичне одговорности за своја дела. Када је *што* иако, онда Милка ни за 5/3 1899, 14/12 1900, 13/3 1901 и 13/7 1901 г. за време издања квита, није била душевно здрава, нити свесна свих својих поступака“.

15-II-1906 год.“.

(Долазе потписи чланова лекар. комисије).

жио и Касациони Суд решењем својим од 4-IX 1906. год. Бр. 10338 — јасно је: 1) да спорне издате квите тужитељкине не могу имати никакве правне вредности, јер су издате од *неурачуњљивог лица*, и 2) да не може опстати гледиште Касационог Суда у горњим примедбама, да Апелациони Суд сматра тужитељку да је *јавно способна* зато, што се помен. прегледом лекарске комисије не тврди, да је код Милке у времену издања спорних квита, било потпуно уништено памћење и постојање тоталног одсуства моћи расуђивања, већ да је моћ расуђивања смањена, међутим, из садржине њених квита види се, да у њима има потребне логичке везе душевно здравог човека и да их је она писала па то признала и код иследног судије на протоколу“.

Касациони Суд у општој седници својој од 28. октобра 1908. год. Бр. 7123 одржао је, већином гласова, у сили примедбе свог оделења, а против-разлоге Апелац. Суда одбацио.

Према овим примедбама опште седнице као обавезним — § 332. грађан. поступка — Апелациони Суд је преиначио пресуду првостеп. суда и тужену страну осудио на плаћање спорне суме *по одбијку* сума изданих по квитама и мен. дуга.

По правилу, као што се зна, чим се у каквом кривичном делу, због душевне слабости кривца, примени § 53. казног законика, онда несумњиво у грађанском спору следује примена § 533. грађанског законика, кад је у питању, у првом случају урачуњљивост, а у другом способност за правну радњу *истог лица*. Ове две законске одредбе у суштини су једнаке. Ако је извесно лице неурачуњљиво због душевне болести по § 53. казн. зак., онда је оно несумњиво и неспособно за правну радњу по § 533. грађан. законика.

Међутим спорни случај расправљен је сасвим друкче. Према Милки је у питању кривичне одговорности примењен § 53. казн. законика, а у питању грађанске обвезе *одбачен* је § 533. грађан. законика, и то на основу истог лекарског уверења, у коме се констатује Милкина неспособност за вршење ма каквих правних послова!

Мил. Л. Стојадиновић

Бранилачка награда (браниоца по званичној дужности) преча је у наплати од накнаде казним делом учињене, ма ова била обезбеђена и залогом.

(Одлука опште седнице Касационог Суда)

Држава српска, следујући решењу пиротског прв. суда од 23 марта 1906 бр. 6623, — којим је упућена на редован грађански спор противу В. П. адв. да тим путем докаже прече право наплате из депозита Ст. Петрановића од В. П. адв., из кога депозита она тражи накнаду штете, а В. бранилачку на-

граду, — тужила је суду В. П. адв. и молила, да суд пресуди, да је она преча у наплати за штету причињену јој злоупотребом Петрановићевом од В. П., који потражује из истог депозита своју бранилачку награду.

Пир. прв. суд нашао је, да је по § 334 кр. с. п. првенствени бранилац за своју награду и да на друго место долази држава за накнаду штете причињену кривицом, па како је депозит добивен по забрани српске државе за обезбеду учињеног дефицита, накнаде штете држави, што је утврђено тек пресудом, то је државу српску одбио од свог тражења.

По жалби државног правобраниоца ову је пресуду поништио Касациони Суд одлуком својом од 1 априла 1908 г. бр. 3654 са разлога:

„Оцењујући уместност тражења државе српске и по том факту што је депозит из кога она накнаду штете, а тужени наплату бранилачке награде тражи, добивени обуставом пензије осуђеног Петрановића по забрани одобреној судом на основу чл. 58 зак. о чиновницима грађ. реда, а за обезбеду штете, чија се наплата тражи, — суд је погрешно нашао, да је тужени Петрановић за наплату бранилачке награде из овог депозита пречи у праву од државе српске и ако је њено право залогом обезбеђено било, заснивајући такву одлуку на пропису § 334 кр. с. п.; — јер се распоред са имовином осуђеног лица по наређењу овог зак. прописа, има чинити само у погледу оних кривич. досуда, чија наплата никаквом залогом не би била обезбеђена. Како је пак тражење државе српске у овом случају било обезбеђено забраном пензије осуђеног Петрановића и од речене забране и депозит овај постао, то у овом случају за потраживање државе српске у колико је обезбеђено не може важити пропис 334 кр. с. п., већ прописи који опредељују положај заложног повериоца према осталим повериоцима који залог не мају. Па како по § 312 гр. зак и §§ 381 гр. с. п. заложни поверилац самим тим што је залогу добио, стиче право да се из исте првенствено наплати пре од свију осталих поверилаца, то суд није могао државу српску од траженог првенства одбити“.

Првост. суд није усвојио ове примедбе Касационог Суда већ дао ове против разлоге:

„Кад је законодавац у § 334 кр. с. п. одређујући ред, којим се имају трошкови из имовине осуђеног наплатити, истакао на прво место браниоца (одређеног по званичној дужности) самим тим дао му је првенствено право наплате његове бранилачке награде, то по том законском пропису неоспорно је првенствено право наплате из имовине осуђеног.“

„Узимајући у оцену браниочево право према држави у погледу том, што држава има залог на пензију осуђеног Петрановића из које је добивен депозит са којим се распоред чини, суд налази, да је бранилац ипак пречи у праву наплате“

од државе као заложног повериоца, како по поменутом § 334. крив. суд. пост. у коме пропису је право тог приоритета начелно признато, тако и по општим начелима предвиђеним у појединим прописима у нашем приватно-правном законодавству, где се бранилац за бранилачку награду сматра за привилегисаног повериоца.

„Пре свега суд налази, да пре но што би се могло начисто извести питање о приоритету бранилачке награде према заложним повериоцима, треба тачно расветлити питање о положају бранилаца оптуженог, о дужностима његовим и о правима његовим, које му држава даје својим законима.

„Питање је прво, да ли се бранилац поставља у злочинствима — § 10 крив. суд. пост. у интересу јавног поретка, у интересу државе? — Имајући на уму то, да држава ислеђујући и судећи оптуженог за свако кривично дело, па и за злочинства, нема задатак да свакога оптуженога казни, него само онога, чија је кривица по крив. пост. ислеђена и потпуно доказана — §§ 1, 5, 51 крив. суд. пост., дакле, држава трагајући за злочинцима и изводећи их пред суд, има једну најпречу дужност, да се у сваком криз. делу пронађе права материјална истина. У томе држава има своје органе, а то су иследна власт и судови, државни тужилац и браниоци.

„Наређујући императивно да сваки оптуженик у злочинству мора имати браниоца, а налажући правозаступнику, да се *мора* примити бранилачке дужности у сваком злочинству — § 11 крив. суд. пост. — држава сматра браниоца као свој орган, не само за то да оптуженика брани, већ за то, да се и он по дужности има да труди да се пронађе права материјална истина, а то је у интересу државе и јавног поретка.

„Кад се сад има на уму да суд за браниоце узима првенствено правозаступнике, а правозаступништво је професија уведена у држави и регулисана нарочитим законом, и кад правозаступнику за свако заступање пред судом припада награда, која му као лицу те професије служи за издржавање, од које професије правозаступник и живи, — онда као таквом, држава намећући му *обавезну* дужност бранилаштва у злочинима следствено му је дала право на награду за тај рад — § 11 крив. суд. пост. а санкцију тога права утврдила му је у § 334 кр. суд. пост., истичући право његово над осталим трошковима као првенствено. А ово држава чини за то, да би дала еквивалент оној обавези, коју браниоцу намеће као свом — судом — органу.

„Питање је сад да ли првенствено право наплате награде дато правозаступнику, у случају кад се из имовине осуђеног награда има од куд наплатити, може бити уништено раније стеченим правом залогe трећих лица на имању осуђеног као што је овде случај.

„Ако би се то узело тако, онда би санкција права за бранилачку награду дата у § 334 крив. суд. пост. била безпредметна, и то не би одговарало духу законодавчевог, јер би онда обавезу бранења наметнуо правозаступнику императивно, а право његово на награду довео у сумњу и у случају кад се иста има од куда да наплати, што се никако не може претпоставити.

„Са наведених разлога суд налази, да је у даном случају право браниоcheво на награду по пом. пропису првенствено не само према осталим трошковима него и према заложним повериоцима.

„Да суд једнако стоји на овом становишту налази ослонца и у одредбама стечајног поступка и грађанског закона.

„Тако по § 11 стец. пост. и ако на продатој покретности презадуженог стоји залога трећег лица, ипак се прво наплаћује бранилачка награда.

„Тако исто при расправи пупилних маса и без обзира на постојеће залогe на имању покојника, првенствено се исплаћује бранилачка награда браниоцу.

„Према свему наведеном суд налази да је погрешно мишљење одељења Касационог Суда, да овде не важи пропис § 334 кр. с. п., већ прописи који опредељују положај заложног повериоца према осталим повериоцима који залогe немају — § 312 грађ. зак. у вези са § 381 гр. п. јер налази да је ово изузетак за који не важи § 334 кр. с. п. и да је бранилац у погледу његове награде за оваке случајеве *привилегисан*“.

Касациони Суд у својој општој седници усвојио је ове против разлоге првостепеног суда, а поништио примедбе свог III одељења (22 септембра 1908 г. бр. 6019).

Ми налазимо да је овако решење овог питања правилно, али би имали да замеримо нашој јуриспуденцији што и у овом, као и у многим другим питањима није стална. Тако је баш по истом депозиту други бранилац осуђеног Петрановића, по пресуди Апелационог Суда, коју је одобрио и Касациони Суд, одбијен од права првенствене наплате своје бранилачке награде, а колико губи правосуђе код овако неједнаког примењивања законских прописа, мислимо да није потребно нагласити.

Ђорђе Поповић - Пфаф.

Две различите одлуке Касационог Суда по два у свему једнака случаја

I. Милунка удова пок. Живана Марковића из Д. Р., представила је судији за неспор. дела краг. првостеп. суда, да је њен муж пок. Живан умро, а по својој смрти оставио њу — доду са једним малолетним дететом. Целокупна имовина пок. Живана налази се у заједници са његовим братом Веселином Марко-

вишем онд., који је ужива, приход скида, имање пропасти и растура. Молила је да суд део пок. Живана попише и процени па над њим образује масу и постави стараоце.

По овом тражењу, судија је саслушао задругара Веселина који је признао: да је део имања пок. Живана пред њим, и да удова и малолетно дете не живи са њим на имању, али је тврдио да удова и њено малолетно дете немају право имање оделити и у масу уписати.

П. Бојана удова пок. Панте Васиљевића из Т., представила је судији за неспор. дела краг. првост. суда, да је њен муж Панта умро; да је по својој смрти оставио њу са троје малолетне деце, а да је оставио знатно непокретно имање које је у заједници са стрицем малолетника Пантом Васиљевићем онд., који то имање сам ужива, продаје и растура, а она са својом децом мучи се и потуца од немилла до недрага.

Молила је да се део пок. Панте одели и у масу упише и стараоци поставе, који ће имање чувати и малолетнике издржавати.

Задругар Тодор признао је предње наводе, али је тврдио да удова и деца немају права да део одеде и у масу упишу.

Судија за неспор. дела краг. првост. суда. по првом случају решењем својим од 19. септембра 1907. г. Бр. 36934 СтБр. 152; а по другом случају решењем од 7. јануара 1908. г. Бр. 49490 СтБр. 153 упутио је задругаре на парницу против удова и малолетника, те да они путем спора код надлежног суда докажу *своја шврђења* како удове и малолетна деца немају право на деобу и обр. маса.

Поред осталог, као разлог за то: да су задругари слабији у праву судија је навео:

„Да је по наређењу § 178. грађ. суд. пост. сваки дужан доказати збића на којима заснива *своје шврђење*.”

Поред тога, по § 492. грађ. зак. задругарима ће стајати на вољи: поделити се или не подељени у заједници остати.

Најзад удовин захтев о одвајању дела покојниковог у толико је оправданији, што је утврђено, да целокупно имање задругари сами уживају и приход на своју корист употребљују, те тиме малолетнике штете, а ничим нису загарантовали, да ће се део наследницима код њих сачувати“.

Дотични задругари, на ова обадва решења изјавили су Касационом Суду жалбе.

По првом предмету, Касациони Суд, примедбама *свога I одељења* од 12-1-908. г. Бр. 14009 *нишши* решење судије за неспор. дела, са ових разлога:

„По чл. 134. прав. о поступ. у неспор. делима, кад се задругари умрлог не сложе са удовом на деобу, удова има путем редовног спора да тражи деобу, те је у овом случају требало Милунку упутити на спор да докаже како има право на деобу“.

По другом предмету Касац. Суд, решењем *свога I одељења* од 14. августа 1908. г. Бр. 7744 *одобрава* решење неспорног судије.

Ова два решења неспор. судије, апсолутно ни у чему се не разликују једно од другог, док међу тим Касац. Суд у свом једном одељењу по истима доноси две различите одлуке.

Како се у нашем правосуђу много полаже на одлуке највишег суда; — по њима се често ствара извесна пракса — то је ова разноликост у једном истом питању, од једног истог одељења врло незгодна.

С обзиром пак, на веома честе случајеве ове врсте, којих скоро сваки дан код неспорних судија има, нужно је расправити која је од ове две одлуке правилнија?

Моје је мишљење: да је одлука по другом предмету, којом се оснажава решење неспор. судије правилнија од прве. Јер, када је утврђено, да целокупно имање ужива сâм задругар, да приход од истог на своју корист употребљава, а често пута имање и пропасти, а удова са децом код свога имања скапава од глади; онда с погледом на правичност и на хуманитет, треба на спор упућивати задругаре код којих се имања налазе, пошто су они и у бољој могућности да спор воде. У осталом томе се не противи ни један законски пропис.

Мил. Б. Тошић.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

И. Громогласевъ **Опредѣленія брака въ Кормчей и значеніе ихъ при изслѣдованіи вопроса о формѣ христіанскаго браказаключенія.** Выпускъ I. Сергіевъ Посадъ, 1908. Стр. 210. Цѣна 2 рубль.

На првој страни ове књиге наведено је ријечима Августина ипонског, како је питање о браку *obscurissimum et implicatissimum*. Ово је казано било прије петнаест вијекова; а ово исто може се казати у пуноме смислу и данас. Ни данас још у науци (кажемо: у науци) није чисто и јасно, шта саставља суштину брака, је ли он уговор у смислу грађанскога права, или је новозавјетна тајна; ако је, као што учи православна догматика, брак тајна, за науку није јасно, да ли „форму“ ове тајне саставља свештеничка молитва, послје изјаве младеца да добровољно ступају у брак, као што учи православни катихизис, или пак ту „форму“ саставља сама она изјава младеца, као што каже Крмчија. До каквог је степена нејасно и неутврђено и данас питање о браку, не спомињући о свима споровима при уваћању облигаторног грађанског брака, доказују покушаји, да се не само укине моногамија, него да се укине и сами брак, уваћајући опет стари грчки хетеризам, и пуштајући свакоме на вољу да, био мушки или женска, задовољава како му је најгодније тјелесне нагоне. Француски социјализам ово је истакао у систему Charles Fourier, најауторитетнији представник његов, у својем „*tableau du nouvel ordre domestique*“ осврће се на дуго и на широко на брак у данашњем цивилизованом друштву, те каже да тјј брак „*ne présente pas une seule garantie, pas une seule chance de bonheur que les époux ne puissent trouver que dans le cas d'une pleine liberté*“; а ова *pleine liberté* састоји се у томе, да може мушки сједињавати се са колико хоће женскиња, исто и женскиња са колико јој је воља мушких.

При оваквом стању питања о браку, које траје вијековима и вијековима, и које питање данас је онако исто *obscurissimum et implicatissimum*, као што је било за Августиново доба, не мора ни мало чудноватим изгледати, што је г. писац ове књиге, о којој пишемо, пуних 13 штампаних табака велике осмине посветио самој дефиницији брака. Према задаћи својој, да изложи историју хришћанског склапања брака, или као што каже г. писац „хришћанскога бракозаклучитељнаго права“, и да у овоме прикаже потребу одбране постојећег православног брачног права, он сматра сасвијем умјесно, да ради овога треба преходно разјаснити она начела о суштини брачне везе, која су усвојена у хришћанству и која су за дуго низ вијекова управљала

заједнички рад законодавства и државног и црквеног. Ово је потребито, каже г. писац, и ради критичке оцјене постојећег православног брачног права и праксе, да би се видило, колико је обавезно да се и у будуће пазн на иста начела; а потребито је то за Русију и са практичне стране у даљашњем прелазном моменту брачног законодавства, кад је објављена слобода религиозне савјести. А ради овога прва је и главна ствар, да се утврди појам о хришћанском браку, као вези, која постаје једино свештеничким благословом, без којег благослова веза (сожителство) човјека и жене, ма она била и најстрожије склопљена по законима грађанског права, не може се ипак за такву сматрати по суду цркве.

У нашој Крмчији постоје *двје* дефиниције брака: једна у 48. глави Крмчије, која је узета из римског права, и друга у 50. глави, која је узета из Требника Петра Могиле. Обзиром на извор ове друге дефиниције, биће без сумње да г. писац није њу узео за подмет своје радње, него се зауставио на првој дефиницији из римског права, која у Крмчији гласи: „Брак јест мужеви и жење сочетаније и сабитије во всеј жизни, божественнија же и чловјеческија правди обшченије“, или у латинском оригиналу: „Nuptiae sunt conjunctio maris et feminae et consortium omnis vitae, divini et humani juris communicatio“. Поводом ове дефиниције брака, која је примљена у Крмчију, г. писац каже: „Таквим начином ми овдје налазимо формулу дефиниције брака, која се једнако прилаже и хришћанском браку, као и нехришћанском, а по томе самом изгледало би већ искљученим, да би појам о сушности брачне везе, који је ту изражен, могао одговарати специјално-хришћанској форми исте везе. И опрезни испитивач не може, а да не појми потребу да се уздржи од коначнога суђења о томе све дотле, док се не докаже, да хришћанска рецепција готове формуле није унијела у ту формулу нешто по идеји новог, што би изазивало потребу, да се даде хришћански облик ритуалу закључења брака. Према томе, пажљиво проучавање ове рецепције приказује се неопходним условом за правилност коначног извода о томе, каквим се начином мора установити хришћански брак, који би одговарао дефиницији брака у римском праву“. Овијем је наш г. писац јасно исказао задатак ове своје радње, те је извршењу тога задатка и посвећена сва радња, која се, према трима главним мислим, које се садрже у оној дефиницији, дијели на три главе, и то: у I глави се анализује први ставак дефиниције: „conjunctio maris et feminae“ (веза мушке особе и женске особе), чиме се показује на природу супрушког односа, те се одређује природна или физичка основа брака; у II глави се анализује други ставак: „consortium omnis vitae“ (удружење за цио живот), или иначе етички момент брака, који се састоји у потпуној и неразлучној опћности свих односа живота између мужа и жене; у III и последњој глави анализује се трећи ставак дефиниције брака: „divini et humani juris communicatio“ (заједница божанског и човјечанског права), на име религијозно-јуристички момент брака, који се састоји у заједници свега што се тиче религије и права.

Ми смо прочитали у Чижмана (*das Eherecht der orient. Kirche*) опширни анализ (стр. 94—124) оне дефиниције брака. Овај Чижманов анализ, према по себи добар, али не може се ни испоредити са овим нашега г. писца, који је (анализ) тако свестран, тако потпун и тако исцрпан, да ми не знамо, ко би му кадар био још што додати и чиме још допунити. Ту је најмарљив-

вије узет у обзир са сваке стране сваки момент оне римске дефиниције брака, и најсавјесније проучено све што треба да се оправда рецепција исте дефиниције у православно црквено право, и да се покаже како она одговара свима условима црквенога брака, да, колико ми можемо о овоме судити, г. писац може слободно казати, да је о овоме питању изрекао последњу ријеч у науци.

Ми се нећемо упуштати у оцијењивање свега што садржи ова књига, јер не би знали друго него привађати из исте поједина мјеста, и сваки пут само исказивати једно те исто, а то је, како је све добро и исцрпно казано. Онима, које интересује брачно право, савјетујемо нека прочитају ову књигу онако марљиво, као што смо је ми прочитали, и увјеравамо их, да неће пожалити вријеме, што су у то уложили. Заслужује да се особита пажња обрати на нека мјеста у овој књизи.

Послије научног анализ првог оног момента у дефиницији брака, да је брак веза између једнога човјека и једне жене, које узајамна љубав привезује једно за друго кроз цио живот, имао је основано право г. писац да анализ свој заврши наводом из једнога списка антиохијског патријарха Годора Валсамона о сродству, да „супрузи улијед брака морају се сматрати скоро као један једнодушни човјек (*ὁμόψυχον ἕνδροσπον*), који се само приказује у двије особе“ (стр. 86). — Врло је важно и тачно казано у овој књизи све о неразведљивости брака, као основном учењу православне цркве, које је непотпуно било развијено у дохришћанском римском законодавству; исто тако и оно, под којим условима допушта се у православној цркви развод брака (стр. 104—148). Сасвијем је на својем мјесту опаска пишчева о исавричкој Еклоги и о бракоразводном праву у њој, које је укинута било византијским законодавством пстоњегга доба (стр. 147), — премда је, може бити, требало оправдати, зашто се та Еклога находи у печатаној (али не у старосрпској) Крмчији, и то одмах послје Прохирона, из којегга је узета она дефиниција римскога права о браку. — Заслужује пажње, а ми потпуно усвајамо, разлагање г. писца у трећој глави своје књиге о томе, да допуштање мјешовитих бракова не протуријечи божанском праву, као што то доказују неки „строги пуристи“, него такве бракове допуштала је увијек, као што допушта у нужди и данас православна црква (стр. 167—183).

Кад додамо к ономе што смо горе рекли о овој књизи, да г. писац познаје изврсно изворе римскога права, исто као и све изворе црквенога права, и да на широко познаје литературу и једног и другог права као што то доказују многобројне научне биљешке под текстом, и списак који је привео на стр. 197—210 своје књиге, тада смо ипак мало рекли од свега онога, што би се могло још рећи о врсноћи ове радње г. Громогласова.

Д-р Н. М.

Mémoires du prince Clovis de Hohenlohe, un siècle de politique allemande,

две свеске, Paris, Louis Colard 1908—1909, in 8°, 982 стр. 15 fcs. — Ове мемоаре издао је син некадањег немачкога канцелара Hohenlohe-а најпре на немачкоме, а сад и на францускоме језику. У своје време мемоари су јако критиковани у штампи немачкој. Због ове критике, која се била преобратила

и у полемику, III свеска мемоара није изашла још. — У двама свескама се говори о немачкој унутрашњој и спољној политици. То су фрагменти из историје јединства и стварања Немачке државе — Кнез Хоенлое је узимао учешћа у њима, али више као помагач ретко као творац. То је човек који је бележио догађаје, пратио их, помагао да се развијају али их није стварао. И кад је имао за то прилику, то је чинио некако опрезно, сувише опрезно. Ови мемоари, нарочито што се тиче догађаја из 1876, 1877 и 1878 имају један особит интерес за нас балканске народе. Из ових мемоара, који су скуп докумената и дневници кнеза Хоенлоа, види се како се тада о људима и стварима на Балкану мислило. Једнога дана говорићемо у нарочитој расправи о тим догађајима, а сада ћемо навести из ових мемоара само неколика и интересантна и карактеристична места :

1875 година :

Париз, 29. јула

...Кнегиња Трубецкој ми је причала да јужно-славенски народи из Србије, Босне и Херцеговине хоће да оснују југословенску републиканску конфедерацију чији би председник седео у Цариграду. Владика Штросмајер, од кога је она то чула, постао је најјачи борац за ту нову републику...

Париз, 10. августа

Бловиц (сарадник „Тајмсов“) који се у својим младим годинама шетао по земљама југословенским, придаје мали значај херцеговачкоме устанку. Догле, докле се Црна Гора држи мирно, може се рећи да устанак није изазвала Русија, и да она не жели општи устанак. То је лако разумети. Русија зна да ће јој Цариград и турско царство пасти једнога дана као зрела крушка. То је питање времена. Не треба да се журн. Енглеска се помирила с тим, узеше Мисир кад Турска пропадне. Југословенска република се не може створити. Не би то ни Русија, ни Аустрија трпеле. Сем тога ти су народи слаби још да оснују републику. Они се окрећу око Русије и једнога дана анектираће их. У томе случају Русија би се поделила на двоје. Монголску и словенску; првој би био центар у средњој Азији, другој у Цариграду. То ће бити и крај Аустрије, јер би њени Славени пришли Русији, а Немци Немачкој. Бловиц предвиђа то, али додаје да ми то нећемо дочекати.

Париз 16. августа

...Тјер предвиђа да ће из устанка у Херцеговини изићи заплет. Ако се не угуши одмах, може трајати годинама. Мисли да се Аустрији може дати Босна и Херцеговина. Али, да ли ће остали остати уз Турску, то је друго питање. Ако дође до распадања Турске, велико ће питање бити шта ће бити са Цариградом. Требало би у Цариград послати папу, не би му било рђаво.

Берлин, 3. новембра

...Билов мисли да ће херцеговачки устанак довести до пропасти Турску. Устанак ће преко зиме остати, али на пролеће ће се дићи Србија и Црна Гора, и Турска ће свршити брзо... Говорећи о анексији Босне и Херцеговине Андраши је поновио речи кнеза од Лиња, кад су му казали да је преварен од жене своје: Како? Кад човек није обавезан да то уради.

Париз, 27. новембра

...Бловиц каже да је Андраши 1872 године рекао, да се упуту како треба Источно Питање доста је 300.000 динара потрошити у Херцеговини. Само откуда тих 300.000 динара долазе, не зна. Сумња на Русију...

1876 година:

Париз, 16. априла

Код Тјера на забави... Тјер мисли да је погибија у толико већа у колико се свирепства више врше... Сви балкански народи хоће независност: Србија, Црна Гора, Босна; Турска не може ничим да их задржи. Султан је угурсуз који, поред осталих угурсузука чини и овај, наплаћује купоне од зајма које има у рукама. Зато и расте нерасположење против њега.

Разгледали смо поднесени предлог од стране министра Деказа, а тај је да се даду територијалне накнаде кнежевинама Црне Горе и Србије. Тјер пак мисли да је то сад доцкан, да је било пре шест месеци могло се још што и учинити...

Париз, 17. маја

...Тјерово је мишљење да ће Аустрија ући у Босну. А то је најпаметније, једини начин да се мир учврсти.

Париз, 28. јуна

...Турски посланик не верује да ће Србија угазити у рат; српски народ не тражи ништа. Ја не верујем у то, докле год је генерал Черњајев у Србији. Гонто је известио војводу Деказа (Министра Иностранних Дела) да је цар Виљем казао „ако кољу и даље Хришћане Европа не може гледати то с миром“. По моме мишљењу требало би ту риту (capaille) оставити да се сама избавља кад се није у своје време учинило што треба (интервенисало).

— свршиће се —

Бран. Б. Тодоровић: Наука о Трговини, Београд, 1909, 167, цена 3 дин.
Г. Бран. Б. Тодоровић, професор Срп. Краљ. Трговачке Академије, познат је већ нашим читаоцима као плодан писац на пољу стручне књижевности: као стални сарадник „Српског Економиста“, а по његовом престанку „Архива за правне и друштвене науке“, Г. Тодоровић је дао у оба часописа низ својих чланака из области Политичке и Трговинске Рачунице и Науке о Трговини; у исто доба он је израдио и публиковао „Извод из Таблице за декурзивно рачунање интереса на интерес, по С. Шпицеру“, „Арбитражу хартија од вредности на Београдском Тржишту“, превео је Д-р Крајбига „Контокорент“, и са Г. Д-р П. Вукићевићем израдио је „Политичку Рачуницу“. Овога пута Г. Тодоровић опет излази пред нас са једним стручним радом, уџбеником за „Науку о Трговини“. Кад се узме у обзир колико је наша научна књижевност сиромашна, онда се појава једног оригиналног дела, нарочито првог у читавој једној области научној, мора поздравити као један њен добитак, па ма то дело не било сушто савршенство. Критика у том случају има врло благодарну улогу да храбри, указујући на све лепе и успеле стране дела, и да помаже, указујући на слабе стране и недостатке обраде.

Наука о Трговини је предмет чисто пропедевтичког карактера: она има да „упозна ђака са лицима и усановама које се јављају у трговини, као и са њиховим односима,... и да га припреми за послове у контоару, о којима ће по том детаљније говорити Тргов. Рачуница, Књиговодство, Кореспонденција, Контоарски Радови“, али још више Политичка Економија и Трговачко Право. Писац је према томе имао да обради и многобројна и разнолика питања, многа која не спадају иначе у његов предмет у ужем смислу, те је у томе објашњење, донекле, зашто су разне партије његове књиге са тако различитим успехом израђене. Велики део — већина — одељака има све особине које могу ову књигу препоручити као одличан уџбеник: систематичност, потпуност и јасноћу излагања, прецизност и исцрпност, обиље у лепим и корисним примерима. Такав је на пр. цео одељак о помоћницима у трговини, о посредницима при трговању, одељци о меници, чеку, обвезницама; затим цео одељак о установама које служе развоју трговине (о пијацама, пазарима, панађурима, сајмовима, акцијама, изложбама, тргов. музејима, слободним пристаништима, доковима, брзлама). — Али има одељака код којих тог успеха недостаје: у извесним питањима из Политичке Економије и Трговачког Права писац се показује као човек који ту није сасвим код куће. Најпре, види се одмах да му је српска литература о тим питањима непозната, те су код њега многи техничко-научни изрази ново — и лоше сковани; у исти мах то невладање терминима чини да му је израз често пута нејасан, шта више по некад је читалац у искушењу, да услед рђаве употребе термина помисли да код писца многи елементарни појмови нису довољно индивидуалисани. Тако на пр. он сматра да је израз *занаш* еквивалентан немачком *das Gewerbe*, и стално га тако употребљава (стр. 5, 25 и даље), а под *зана* том подразумева „рукотворину“ (ваљда мануфактуру?) и индустрију (стр. 5), други пут опет у занат рачуна и трговину (стр. 4), дајући занату значење речи *Erwerb*; под мануфактуром затим разуме текстилну индустрију (стр. 6), и тако даље. — Но поред ових нетачности у изразу, има доста теоријских излагања која према данашњем стању науке не могу издржати критику. Теорија економског добра, вредности, производње (стр. 1), заната, трговине (стр. 2), робе (стр. 42), објашњавање постанка новца и његових функција данас, дефиниција важења (стр. 57 и 60), теорија „унутрашње вредности“ добара и „унутрашње моћи куповања“ новца, (стр. 43 и 55) подела робе на истиниту и уображену (стр. 42), теорија ефеката (стр. 88). — поред, осталих спореднијих, садрже доста велике нетачности и имају сасвим дилетантски карактер. То нарочито пада у очи у уводном делу и код теоријских излагања о новцу. А како се, са исто тако мало речи, а много успешније могу развити основи, уводни појмови, може се лепо видеги у делу Г. Сп. Радојичића (Основи Трговачког Права, стр. 13—14). То је у области П. Економије. У питањима Трговачког Права има такође нетачности које треба истаћи: најпре, на стр. 9, непотпуно су набројани трговачки послови (берзјински послови су изостављени); погрешно је тврђење на стр. 11, да занатлија и фабрикант нису трговци (исто Сп. Радојичић *op. cit.* стр. 17); такође је нетачна дефиниција друштва с правног гледишта (стр. 13), као што је погрешно што писац, на истом месту, узима да су *друштво* и *јавно друштво* истоветни појмови; нетачна је правна карактеристика ефеката на стр. 88 и т. д. — Уз ове не тачности придружују се многе непрецизности у дефиницијама: дефиниције

трговинског биланса, девизе и римесе (стр. 74), недовољност само техничке, без правне, карактеристике текућег рачуна (стр. 113), недовољно поентирање два главна принципа банкарске политике (стр. 125). — Најзад, мора се обратити писцу пажња и на извесну немарљивост у изражавању, услед које често поједини текстови апсолутно немају смисла. Тако на стр. 106 имамо ову фразу: „Кредитни послови замењиваху трампу“ (?); ... „дисконтни посао је куповање менице *пре рока*“ (107); ... „зложница (Pfendbrief) је кредитна исправа којом се залажу непокретна добра“ (стр. 96); ... „ефекти што доносе извесан приход имају и своју цену курс“ (88) (зар остали ефекти немају курс?); ... „вредност папирног новца зависи једино од кредита“ (58) (чијег кредита? и да ли само од кредита?); ... „мисли се да је папирни новац употребљен прво у Хинеза око 1000 године“ (пре или после Христа?); ... „трампа или куповина(!?) може бити ит.д.“ (стр. 43); ... „мером се оцењује роба; мере се деле на *мера за бројање*“ и т. д. (43), и још других кусих израза и фраза. Не можемо а да не споменемо још две ствари: текстови меница наведени за пример на стр. 6, 65 и 70 непотпуни су, што ни из каквих разлога не би требало да буде; друго, на стр. 153, у примеру за берзанско трговање с ефектима погрешно је израчуната сума која се има особено платити за купоне зложница Управе Фондова: за 117 дана 5% интереса на 6000 динара износи 97.50 дин. а не 175 дин., како је штампано.

Али ако писац буде при другом издању обратио пажњу на ове ствари и прерадио означене партије, онда ће његово дело у потпуности бити не само одличан уџбеник, но и књига коју ће сваки трговац и сваки образован човек са задовољством и коришћу моћи читати.

Д-р Милорад Недељковић.

Б Е Л Е Ш К Е

Servia by the Servians. Под тим насловом издао је Alfred Stead у Лондону књигу 80, стр. XII—377, са једном етнографском картом Србије и једног дела Балканског Полуострва. Садржај књиге је овај: Предговор; I. глава, Општа карактеристика; II. Историјски преглед, од Др. М. Гавриловића, управника Државне Архиве; III. Глава државе, од Др. Динића, бив. краљевог лекара и приватног секретара; IV. Устав и Уставност, од Др. Миловановића, министра спољних послова; V. Локална администрација и садашња општинска организација, од Др. К. Кумануди, проф. Универзитета; VI. Војска, од шефа главног генералштаба; VII. Судство, полиција и казни завод, од Министра Правде; VIII. Просвета, од Министра Просвете; IX. Музеји и библиотеке, од Министра Просвете; X. Вера, од С. Веселиновића, Ректора Богословије; XI. Народне умотворине и традиција; XII. Српски Народ, од Симе Тројановића, управника Етнографског Музеја; XIII. Финансијско стање, од Министра Финансија; Финансијско законодавство и администрација, од Веселина Атанацковића члана Пореске Управе; XIV. Развитак кредита и финансија, од М. Бошковића, директора Народне Банке; XV. Економски преглед, од Милића Радовановића, проф. Универзитета; VI. Главне гране индустрије, од Милића Радовановића, проф. Универзитета; XVII. Земљорадничке Задруге, од М. Аврамовића; XVIII. Рудници и руде, од Д-р. Дим. Антуле, управника рударског одељења; XIX. Жељезнице, путеви и поште, од Министра Грађевина; XX. Спољна трговина и задатак трговине, од Др. Велимира Бајкића, директора Тргов. Банке, Српског делегата за трговински уговор са Аустро-Угарском; XXI. Књижевност, од Павла Поповића, проф. књижевности на Универзитету; XXII. Уметност, од М. Валтровића, управника Народног Музеја; XXIII. Дипломација и спољна политика од М. Веснића, српског посланика у Паризу; XXIV. Нова Историја, од М. Гавриловића, управника Државне Архиве.

J. Крик.

УРЕДНИЦИ:

Др. Коста Кумануди и **Др. Драгољуб Аранђеловић**

Ресавска ул. 35

Јованова ул. 42а

ВЛАСНИК:

Милић Радовановић,

професор на Универзитету

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

Књига VII.

25. маја 1909.

Број 4.

АНЕКСИЈА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ И МЕЂУНАРОДНО ПРАВО

од

МИЛЕНКА Р. ВЕСНИЋА *

Проглашење анексије Босне и Херцеговине, од 24 септембра 1908, занима од тог дана све европске канцеларије и јавно мњење. С политичког гледишта оно је имало за последицу дефинитиван раскид аустријско-руског споразума, као и осетну запетост аустријско-италијанских односа, да се и не говори о дубоком пренеражењу које је произвело у целом српском племену, а нарочито у Србији и Црној Гори. У овој чину Европа је, са много разлога, видела један незгодан и опасан пример који је у стању да поколеба поверење народа у важност међународних обавеза са свечаним пристанком. Заиста, није се заборавило да је Берлински Конгрес био сазват у првом реду на позив Аустро-Угарске, и да је на њему ова сила добила лавовски део, без учешћа у рату; ни то се није заборавило да је на Берлинском уговору потпис садашњег суверена дуалистичке монархије, и да је тај потпис драговољно стављен на овај међународни акт. Сасвим је дакле природно да је правна свест народâ била повређена анексијом Босне и Херцеговине и да су представници Међународног Права били нагнани да изнесу своје мишљење у више махова о правној важности тога чина. Морам одмах дакле додати да су непристрасни писци у свима земљама били једнодушни у овом питању. У Немачкој су се друштва и правни часописи изјаснили

* Ова је расправа објављена 15 фебруара у „*Revue de Droit international et de Législation comparée*“ (Deuxième série. — Tome XI — 1909. 41 année), а затим прештампана и у засебну брошуру, коју због њене велике вредности доносимо у српском преводу.

Преводилац.

без икакве резерве по овом предмету, објављујући да је поступак бечке владе био противан међународним уговорима и према том незаконит. Уважени представник Аустро-Угарске на двема Конференцијама Мира, Х. Ламаш професор на Бечком Универзитету, примио се улоге да брани поступак своје владе са политичког и правног гледишта, и његова је одбрана изазвала занимљиве примедбе. Па нек и мени буде допуштено да се вратим на исто питање; ја држим да ћу то моћи урадити у ступцима овога часописа, у толико више што су нам његови оснивачи оставили једну отмену традицију у томе погледу. Ко се збиља, међу нама, не сећа мажистралних проматрања, дубоких опажања, које је један од наших великих учитеља, један од оснивача *Часописа за Међународно Право и Упоредно Законодавство*, објавио о источној кризи за време рата на Истоку? Није ли главом г. Ролен-Жакменс писао у 1876¹: „Покушаћемо доказати да Источно Питање чак ни у садашњој фази не зависи једино од рата и дипломатије, већ да зависи делимично, *ако не и у главном*, и од права“.

Он је чак смео тврдити „да би дипломатија и рат, остављени сами себи, били вечито немоћни да реше загонетку сфинкса на Истоку кад не би позвали право у помоћ“. Али како је овај писац био проницљива и практична духа, пожурio се је додати да право о коме говори, „није формално право, које би одговарало тексту, с поступком *a priori*, исецкано на теореме и параграфе у класичним књигама, већ *по-шребно, историјско право, бићно постојно*, чија се оправданост заснива на природи и на одношајима ствари. Излишно је додавати да и ово право, да би доспело до свога остварења, не може проћи било без саучешћа дипломатије, било чак, по нужди, и без силе оружја. Међутим су *ошће мњење и јавна свест извори у којима ваља изражити први јачи појав овога права, у исто време као и његову главну и дефинитивну санкцију*“. Мало даље, он дефинише европски концерт: „Уједињење Европе у једном истом праву чији су чувари велике силе, или *sensu strictiori* уједињење великих сила за извршење једне опште акције у име Европе... *Свакоме праву одговара по нека дужност чак и за онога ко има право*. Дужност је

¹ Le droit international et la phase actuelle de la question d'Orient. Revue, t. VIII p. 294.

великих сила с једне стране, *ујошребљавајши свој међународни ауторитет само у праведним границама*, с друге, употребити стварно овај ауторитет кад то јасно изискује интерес човечанства и општег мира“.¹

Ауторитет великих сила не може се примити увек као апсолутан, и као што то лепо вели и с пуно права Ернест Нис:² „Наука се мора чувати одобравања поступака и прак- тике које покушава увести једна веома окретна политика; она мора протестовати кад теорије без рационалног основа и исто- ријске подлоге проповедају хегемонију великих сила, показу- јући у овим последњим једину установу да обезбеди владавину слободе и правде у сферама међународних односа“.

I

Заиста, за европски се концерат пре може рећи да је политички производ, који је у прошлости, служио више свега као оруђе подјармљивања. Али као што се све на овоме свету развија, нарочито под утицајем јавнога мњења, он у садашњости врши у великој мери дужност међународног законодавца у недостатку какве савршеније установе. И по логици и с прав- ног гледишта његове одлуке везују на првом месту његове чланове, т. ј. и саме велике силе.

Поводом оштрих критика изазватих политичким ударом од 24 септембра, Г. професор Ламаш бранио је аустро-угарску владу овим аргументима:³

Допустите ми да запитам шта је учинила Аустро- Угарска да заслужи ове замерке? Речено је да је наш император прекршио Берлински Уговор и насилно при- својио султанова права над овим земљама, проширујући свој суверенитет над Босном и над Херцеговином. На ову оптужбу ми одговарамо, да Турска тим чином није изгу- била ни стопу свога земљишта а султан ни једног свога поданика који би имали служити у његовој војсци, који би му имао плаћати порезе или који би потпадао под његово правосуђе. Берлински је Конгрес, по предлогу

¹ Revue, t. VIII, p. 368.

² Etudes de droit international et de droit politique, deuxième série, Bru- xelles et Paris, 1901, p. 45.

³ A defense of Austria-Hungary, to the Editor of *The Times*, 10 novem- bre 1908.

Велике Британије, ставио у дужност Аустро-Угарској да заузме Босну и Херцеговину и да њима управља са за- дањом да у овим покрајинама заведе ред, да заштити живот и својину њених становника, да им осигура благо- стање. Овај налог није имао ограничења ни у своме обиму ни у своме трајању; он је био неограничен и без услова. Све грађанске и војне власти стављене су биле у руке аустро-угарске монархије, Берлински Уговор не спомиње никакво право над овим земљама које би било задржато за султана. Истина је да предговор закључене конвенције између Аустро-Угарске и Отоманске Империје признаје; да аустријска окупација не вређа права суверенитета Њ. В. Султана. Али текст саме конвенције своди задржата права султанова на ово: султаново име треба спомињати у мухамеданским молитвама, отоманска се застава има вити на мунаретима, и турски се новац мора одржати у употреби. Последње од ових права престало је важити. Грош се више не употребљава. Остала два права, која се односе на султанов положај као поглавара муслиман- ске вере, биће сигурно поштована и у новом стању ствари у Босни и Херцеговини, као што је то у прошлости било. У сваком другом погледу, целокупан и неограничен су- веренитет над овим земљама био је уступљен Берлин- ским Уговором и Цариградском Конвенцијом од 1879 Аустро-Угарској. Неограничени карактер аустро-угарске управе произилази нарочито из овог двога: војници бо- санско-херцеговачки заклињу се на верност императору Францу Јосифу а не султану; кривични законик обнаро- дован 1881, назива велеиздајом управљене радње противу аустро-угарске империје и не спомињући Порту: је ли могуће одредити јаснијим говором, да је стварни суверен (ових земаља) био, за време ових тридесет година, им- ператор аустријски, краљ угарски а не султан? Ово је стање ствари било признато и од осталих сила, подразу- мевајући и Турску, без икаквог протеста, и санкциони- сано од стране осталих хришћанских сила одрицањем права која су им припадала по капитулацијама у овим зем- љама. Ценећи ове околности и ви ћете можда доћи сам- ном до закључка, да анексија Аустро-Угарској није била извршена 1908 већ да је 1878 и 1879 израз „окупација и

управљање“ у Берлинском Уговору био прост дипломатски еуфемизам за израз „анексија“. Према томе, можда није било сасвим исправно рећи у прокламацији од 23 септембра 1908 да „наш император распростире свој суверенитет на ове земље“; најсвојственији израз био би прокламовати да је овај суверенитет у ствари постојао.

Још од почетка се разумело да је наша окупација Босне имала бити стална, као што ће вама окупација Пирамида остати стална у корист Инглеске. Узимајући у обзир ове околности, ја држим да имам право рећи да прокламација од 23 септембра 1908 није произвела никакву помену у садањем стању ствари, да је само окончала једну просту функцију, и да она према томе није никако у опреци са Берлинским Уговором. Турска није ништа изгубила; на против, она је добила у неграничној употреби својих суверених права на земљишту новопазарском по одазивању наших трупа из овога краја.

А Србија? Она се жали да су њене аспирације односно Босне и Херцеговине биле обмануте њиховим присаједињењем нашој монархији. Али да ли Србија може полагати право на ове покрајине? Оне номинално припадају Турској, стварно Аустро-Угарској а никако Србији. Истина је да су становници ових земаља великим делом исте народности као и Срби; али већина нема исту вероисповед; они су, било католици, било мухамеданци, а не православни, а у источној Европи вероисповест пре сачињава основ политичких конфигурација по народност. Зар није лорд Биконсфилд био тај који је рекао, предлажући у Берлину окупацију ових земаља од стране Аустро-Угарске: „Није ли осим тога од високог значаја, кад се велике силе труде да доделе правду свима племенима, предупредивши у овим пределима надмоћност једног јединог племена? Ако би Конгрес оставио ове области о којима је реч у стању у коме се сада налазе, видело би се да би се понова појавила надмоћност српског племена, које је мало расположено да буде праведно према осталима“.

Ако, напослетку, поставимо питање: које би господарство, аустро-угарско или српско, служило боље интересима становника ових покрајина, у одговор би се једва могло посумњати. Постигнути успеси у земљама које

Аустро-Угарска држи, за време ових тридесет година, били су признати од целог света. А Србија? Хоћу да избегнем све оно што би могло још више заоштрити затегнуте односе између моје земље и Србије, и уздржавам се потсећати на неколике скоре догађаје из српске историје, јер овим редовима није предмет стварати огорчење, већ пре служити миру.

II

Трудио сам се превести и изнети што је могуће било верније и тачније ове тако важне изјаве свога поштованог колеге који је најпозванији да брани рад своје владе. Али, као што то тако лепо вели Г. Т. Е. Холанд, одлични професор Међународног Права на Оксфордском Универзитету¹: „Разлози које је (Ламаш) принуђен изнети у овом циљу, такве су природе да одају слабост ствари коју брани“. Нека ми је допуштено зауставити се што је могуће краће на разлозима ове одбране, јер питање је такве природе да мора интересовати наше читаоце.

Пре свега, изгледа ми потребно, да би олакшао разумљивост предмета, изнети у неколико речи историју анексије. На првом месту, разрешимо питање о народности у овим двома областима. Немам потребе задржавати се дуже на њему. Г. Б. Калај, који је до своје смрти био аустро-угарски управник босанских области, учинио је сам лично излишном сваку полемику по овом предмету објављујући у својој класичној *Српској Историји* да је, са три вероисповеди, у Босни и Херцеговини само једно те исто племе и један те исти народ: српски. Истина је да Калај, као политичар, није дао за право историку, јер је у окупираним областима конфисковао своје рођено дело. Лорд Биконсфилд могао је незнати за овај непоречан факат. Његова се заблуда може објаснити, али се зато не умањује истина да су закључци извучени из тако неоснованих поставака неизбежно нетачни. И заиста, ако је први инглески представник на Конгресу мислио да се најјачи разлог у корист једне окупације и стране управе у Босни и Херцеговини налази у различности племена, и ако је ова претпоставка неоснована, као што је то овде случај, погрешна је

¹ *The Times*, број од 13 новембра 1908.

такође и сама дедукција, и на основу овога окупација губи сву своју логичну основицу.

Насељене од VI-ог столећа Србима, ове су две области припадале Српској Држави у средњем веку, пре турске најезде на Балкан. Уз своју браћу из Србије у ужем смислу борили су се становници Босне и Херцеговине противу Мурата II у чувеној битци на Косову (1389), и ове су области дефинитивно покорене од Турака тек 1463 (Босна) и 1498 (Херцеговина). Овоме покорењу следовало је преобраћање масама у мухамеданство; ово последње се објашњава и ослабљењем хришћанства у овим областима, изазваним супарништвом католичанства и православља, Рима и Византије, као и жељом да се у племићким породицама сачувају велика имања. Ово прелажење у мухамеданство, с једне стране, и с друге географски положај као и разлози опште политике Отоманске Царевине, имали су за последицу извесну врсту самоуправе ових области, која је допустила домаћој властели да управља земљом, пре као вазал но као поданик. Главни је управник, кроз столећа, био само прост уображени представник султанове силе; он у Босни и Херцеговини није никад имао положај који су турске паше имали у другим областима Царевине. Да се човек о овоме увери, довољно је прочитати *Л. Ранкеово* разматрање објављено у *Historisch-Politische Zeitschrift* од 1834 (стр. 233 до 234). Ово стање ствари, непознато у суседним земљама, одржало се недирнуто кроз више од три столећа, а може се рећи чак и до устанка 1875. Сетимо се да су бошњачки племићи одбили Гиљански Хати-Хумијум који је прогласио за принцип једнакост свију султанових поданика, и да се — како су се они 1849 показивали упорнији но икад, — сматрало за мудро стишати их извесним административним уступцима који су изузимали њихове области из примењеног фискалног режима у другим пашалучима. Овај повлашћени положај мухамеданаца у Босни и Херцеговини био је од користи за све време и њиховој хришћанској браћи. Сарајево је увек имало изузетан положај у Отоманској Царевини. Бунећи се у више махова противу злоупотреба царских власти, хришћани су због овога могли пред султановим представницима говорити на начин за који се није знало у другим европским областима Турске. Поставши великодостојници Царства — као славни велики везир Мехмед Соколовић и толики други — синови великих

босанских породица доприносили су учвршћењу повлашћенога положаја ових двеју области. Тако су хришћани могли тражити, у 1861, да се њихова вера поштује, да им буде допуштено цркве зидати, на њима правити и употребљавати звонаре и служити се звонима, да им владика буде из народа, да им се допусте школе, и напослетку „да се сви порези сведу на једну одређену суму од куће, и да је наше коцабаше наплаћују“. Тако је, чак и у првом закону о вилајетима од 1864, Босни и Херцеговини дато нарочито место. И кад су ове области 1870, слале једно изасланство у Цариград да представи неиздржљиву ситуацију хришћана од неправде, свирепства и насиља бегова и ага, његови се чланови нису плашили изјавити великоме везиру Али-Паши, да их Турска треба да сједини са Србијом и Црном Гором, ако им не може зајемчити слободе.

Српска одлика становника ових области и њихова племенска истоветност са становницима Србије у ужем смислу, биле су формално признате у ово доба од готово свију влада а на првом месту од владе аустро-угарске. Данас је утврђено да је по заповести своје владе Г. Калај лично, тадашњи представник Аустро-Угарске у Београду, предлагао кнежевској влади један споразум, по коме би се „Аустро-Угарска обавезала изградити за Србију анексију Босне, Херцеговине и Старе Србије (чије би се границе доцније определиле), тако како би ове области имале сачињавати са садашњом Србијом једну нову српску државу која би остала под зависношћу Портином а под истим условима као и Србија“, у ком би случају „Аустро-Угарска узела за себе западни део Србије до Врбаса и Неретве“. И у потврду овога документа чију сам аутентичност утврдио објављујући га, у половини октобра 1908, у једном париском листу, додао је Г. Шарл Пренша, сведочанство једног бившег дипломате, представника једне европске силе у Београду у добу које нас интересује, а које гласи: „1867 Граф Бајст разаслао је својим спољним агентима упустава, препоручујући им да опровргну гласове који приписују његовој влади намеру да окупира Босну и Херцеговину“.

Г. Гарашанин, ондашњи Министар Спољних Послова, не поклањаше вере овим уверавањима, имајући, говораше он, сигурних доказа о прекосавској лакомости на ове две обла-

сти.¹ У размаку од две године, учињено је извесно зближење између Србије и Угарске; то је био плод чињених корака од стране новог царског и краљевског агента, Г. Калаја, који је био нарочити представник грофа Андрашија... У томе циљу, Г. Калај није пропуштао уверавати кнежевске намеснике да не само да се Угарска неће противити анексији Босне и Херцеговине Кнежевини, већ да ће драговољно пристати и на преображај који би дао извесне сигурности са стране Истока, и т. д. Додајући уз то да „граф Бајст није далеко од тога да дели у овом погледу мишљење грофа Андрашија“.²

И сувише је познат последњи устанак у Босни и Херцеговини да би га и ми испитивали у свима његовим појединоцима. Али ми ипак хоћемо да истакнемо његову главну одлику, која је била обележена народном жељом да се ослободи отоманског јарма или присједињујући се својој браћи из Србије и Црне Горе, или тражећи потпуну самоуправу, ако прво решење не би наишло на повољан пријем код великих сила. Ево у том погледу неколиких места из *Изјаве привремене народне Управе у Босни* од 17 септембра 1877: „Привремена народна Управа у Босни изјављује пред целим светом да босански народ није никада желео, као што ни данас не жели бити саставни део ма које европске Државе... Босански народ пролива своју крв да би се ослободио турског јарма и његова је жеља да се присједини осталим српским земљама. Ако се услед садашњих политичких прилика у Европи ова његова жеља не би могла остварити, воља босанског народа била би да по-

¹ Добро је овом приликом обратити пажњу на још једно поверљиво писмо које је 3 априла 1868 упутио црногорском Кнезу Николи Српски Министар Спољних Послова, и које гласи: „Дознао сам... да аустријски агенти и свештеници преносе крадом оружје и чебану из Аустрије у Босну и Херцеговину, с намером да тиме изазову револуцију и пруже Аустрији изговор да уђе с војском у ове земље и заведе ред а затим и остане у њима...“ Београдске новине *La Question serbe*, објављујући овај документ, додају са своје стране: „Пред нама су писма из истога доба, којима извесне личности из Босне и Херцеговине извештавају своје пријатеље у Србији, да аустријски агенти пролећу Босну под разним изговорима и прерушавањима, дражећи народ противу турског господарства“.

² Видети у *Questions Diplomatiques et Coloniales* од 16 фебруара 1909; *La Bosnie et l'Herzégovine devant la future Conférence*, стр. 258 и у *Revue d'Histoire Diplomatique* свеска XXIII, Г. G. Troubetzkoff, *Les préliminaires de la Conférence de Londres*, стр. 137—138.

стане слободан и самоуправан не одричући се међутим за у будуће своје жеље да буде присједињен осталим српским земљама како би с њима образовао једну државу!...“

Морам довести у везу са овим изјавама апел који је Кнез Милан упутио великоме везиру, 10 јуна 1876, пре но што је започео непријатељство противу Турске, изазвано овим устанком, и којим је нудио да умири ове две братске области на општу корист Турске и српскога народа. Покојни Г. Ристић, покрај све мудрости којом се одликовао, покрај судбине која је морала постићи на Берлинском Конгресу Босну и Херцеговину, а више свега и покрај велике штедљивости коју је дуговао Аустро-Угарској, морао је споменути ове две српске области у своме меморандуму, упућеном Конгресу. Ево тога места достојног пажње: „Што се тиче земаља преко Дрине и Лима, говорио је изасланик Србије на Берлинском Конгресу, можемо тврдити, без бојазни од претераности, да оне неће никада уживати благодети мира без радикалног преображаја. Али српска влада не сматра да јој је потребно задржавати се дуже на начину којим ће се расправити извесан спор који су високе силе узеле у своје руке. Она се ограничава на изјави свога поверења да ће велике силе, у својој мудрости, наћи решење *које ће ублажити очајне вайаје које су, до сада, Срби из кнежевине били осуђени слушајући од своје браће с друге стране Дрине и Лима.*“¹

Представник Босанаца и Херцеговаца, Г. Ђ. Божидаревић-Веселички, писао је у истом добу један „*Меморандум о Херцеговини и Босни упућен њуномоћницима великих сила*“, који је био објављен у Бечу 1878 и у коме се налази једно дубоко разматрање о овом питању. Ево најистакнутијег места из те значајне представке:

„У прву врсту решења, која, и ако их не избере Конгрес, бар заслужују да се веома озбиљно узму у обзир, треба споменути *сједињење Босне са Србијом и Херцеговине са Црном Гором.*

„Излажући скорашње политичко држање Херцеговаца и Босанаца, држим да сам доказао да су они од Европе свагда тражили само минимум од онога што је потребно за опстанак једнога народа.

¹ Владан Ђорђевић, *La Serbie au Congrès de Berlin y la Revue d'Histoire Diplomatique*. Св. V, 1891, стр. 514.

„Не мање би било неправично, у добу кад начело народности игра тако велику улогу у политичкоме животу народа, изискивати од Херцеговаца и Босанаца да само они једини остану лишени народних тежњи. Нико није верније очувао успомену на своју историјску прошлост, и идеја о јединству народа коме припадају није нигде живља но у њих. Њихов садашњи положај, мрачан и очајан, принуђава их да стално упиру своје погледе добу кад је њихова држава била моћна и напредна, а све се њихово васпитање састоји у величанственим песмама које им овековечавају ову успомену.

„Они су били мудри, и разумели су до ког је ступња садашње европско стање било ненаклоњено њиховим најдражијим жељама, они су врло добро појмили опасност која би по њих настала кад би се подали неостварљивим сновима.

„Али, од тренутка кад су владе двеју суседних Држава изјасиле да им је више немогуће савлађивати саосећаје својих грађана са њиховом потлаченом браћом, Херцеговци и Босанци могли су само с радошћу дочекати своје ослободиоце, и они су данас везани за њих колико захвалношћу толико и заједницом порекла. *И изасланици Црне Горе и Србије јесу ти који достојно засиђујају на Конгресу интересе Херцеговине и Босне и којима треба дојустити да испакну њихове жеље.*

„Кад би Конгрес хтео или могао задовољити само народне жеље, морао би озаконити већ у ствари делимично извршено сједињење“.

Прибележимо у проласку да су септембра месеца прошле године православни и муслимански становници ових двеју области — што сачињава 80 од сто њиховог становништва — тражили од аустро-угарске владе извесну политичку самоуправу за своју отаџбину, која собом не би доносила никакве промене у њеном међународном положају.

Г. Ламаш изгледа зачуђен, као и толики други, утиском који је проглас анексије ове две области произвео на српске слободне земље, на Србију и на Црну Гору. Уз изражено чуђење Г. Ламаша вреди изнети следеће место из наведеног разматрања Г. Ролен-Жакменс-а (стр. 341), на које би хтели обратити читаочеву пажњу. „Србија је објавила рат Порти 16 а, Црна Гора 20 јуна 1876. На шта се дакле Црна Гора и Србија могу пожалити? Чег се оне имају плашити од Турске? То је био наш први усклик, нас западњака, мирних и далеких:

посматралаца. Одговор је био очевидан... Па била је у питању извесна природна моћ о којој обична правила нису водила рачуна: та је моћ популарни народни покрет који је, после шестомесечног великодушног задржавања, на крају повукао собом кнежеве, државнике и генерале, претећи да смрви све што би му се покушало одупрети“. Још би се могло помислити да су ови редови писани данас (стр. 342), јер у толикој мери изражавају истину, истоветну у свима временима: „Док се год могло говорити Србима и Црногорцима: питање херцеговачких и босанских хришћана, које ви сматрате за своје, Европа га сматра као своје, било је могуће придобити их за стрлење. Али тога дана кад је Инглеска... изгледала као да напушта питање хришћана и да се од тада више свега брине само о одржању турскога господарства, овакво је мудровање било проста превара... Рат... рат је дакле био дело, не мирног размишљања већ очаја“.

Овај историјски нацрт имао је за сврху доказати, да становници ових двеју области нису никада желели доћи под аустро-угарски суверенитет. Њихова је жеља увек била, да се сједине са својом браћом из Србије и Црне Горе. У осталом ничега природнијег и логичнијег. Пошто се освајачка сила Полуострва Турска, повлачила постепено из подјармљених земаља, зар се њеним становницима није имала повратити њихова слобода? Зар то није био случај са Угарском, Румунијом, Грчком, Србијом, Црном Гором и Бугарском? Босанци и Херцеговци држали су да имају право рачунати да ће се и с њима на исти начин поступати. И у самој Аустрији преовлађивало је ово убеђење. Како би се друкчије објаснио онај суд једног од првих органа аустро-угарске штампе о раду Берлинскога Конгреса, који је навео Г. Шарл Прента у часопису *Questions Diplomatiques et Coloniales*. „Не, говорила је бечка *Neue Freie Presse* од 5 јула 1878, Берлински Конгрес нема никаквог права на историјско признање будућности, као што не може рачунати ни на сагласност савременика. Он не санкционише извесну идеју која преовлађује у духу европских народа, он не доноси никакво потребно решење са гледишта Међународнога Права, он само изриче одлуку по којој су силни још јачи а немоћни још слабији; и он објављује да је усљех господарства где се очекивала победа права и правде... Шта више, европски народи морају признати, са извесном врстом туге

измешане са стидом, да жеље и срећа народа веома мало вреде у очима влада, или да није требало, без икаква обзира на њих, делити и парчати један народ у виду једног акта Међународнога Права... Доћи ће други дани који ће решити између политике влада и политике народа, и то је лепа утеха моћи се надати да ће осванути дан кад ће народи сами располагати својом рођеном судбином. Али ће онда бити немогућ Конгрес као што је Берлински, јер он ствара само оно што не треба да буде“. Изгледа да ти „други дани“ још нису настали! Али утешимо се, сећајући се мудрих речи Виктора Дири-а: „Што је старо као свет, то је сила; што се полако развија, то је право: али ће његово царство доћи“. И са много разлога, рекао је недавно један од најодличнијих учитеља Међународнога Права, Г. Џон Уестлек, да ће суд који се има донети о политици која је диктовала Берлински Уговор остати као једно најспорније историјско питање.¹

— Свршиће се —

С француског превео
С. К. П.

ЖЕНИДБА И УДАДБА У СЈЕВЕРНОЈ ДАЛМАЦИЈИ

— Свршетак —

Но, каже се да је узрок женидбе прије црковног вјенчања и у томе што момак хоће најприје да дјевојку окуша, те хоће да види и да се увјери, да ли је роткиња.

Ја мислим да мој колега и у том погледу неправилно оцјењује факта о којима говори, а и у том погледу неће бити на одмет да поновим како је та наша женидба и по схваћању самога народа и у намисли колико момка толико и дјевојке који се узму, прави matrimonium.

Према томе и није ни могуће да код нашега народа има оне намјере за коју говори мој колега Д-р Митровић, да момак наине хоће прије вјенчања да окуша дјевојку да се увјери је ли родиља.

Али је тога ипак било у свијету.

Било је, а можда има још и данас, код Нијемаца. —

У књизи Ueber die Probenächte der deutschen Bauermädchen од F. Ch. J. Fischer¹⁰ каже се да њемачки тежаци обичавају узимати дјевојке да их окушају.

Покушне ноћи трају дотле док се обе стране освједоче о узајамној физичној способности за брачни живот, или док цура затрудни, па се тек иза тога дотични парови вјенчавају У тежачком свијету не догађа се лако да ће момак оставити љубазницу која је ш њим зазбабнила, јер би с тога навукао на се презир и мржњу цијелога села, — али се врло често догоди да се њих двоје раставе иза неколико покушних ноћи.

Ауктор каже: Das Mädchen hat dabei keine Gefahr, in einen üblen Ruf zu kommen; denn es zeigt sich bald Ein anderer,

¹⁰ Код LAdolf Weigelpzigel— 1902.

der gern den Roman mit ihr von vorne anhebet. Nur dann ist ihr Name zweideutigen Anmerkungen ausgesetzt, wenn sie mehrmals die Probezeit vergebens gehalten hat. Das Dorfpublikum hält sich auf diesen Fall schlechterdings für berechtigt verborgene Unvollkommenheiten bei ihr zu argwöhnen.¹¹

У погледу негодовања оних који су викали против ових обичаја, речени ауктор каже:

Keysler gibt in seinen Reisen uns eine sehr drollige Erzählung von einem Prozesse, den die Bregenzer Bauern ehemals zur Vertheidigung einer solchen Gewohnheit geführt haben, die sie Fügen nennen. Die Kasuisten, die sich eben nicht immer von der erlaubten und unerlaubten Begattungsarten die richtigsten Begriffe machen, und manchmal dasjenige nicht dafür halten, was doch eine ist, ereiferten sich von jeher sehr über diesen ländlichen Gebrauch. Er musste ihnen daher sehr oft zum Stoffe dienen, ihre Beredsamkeit auf eine sehr vortheilhafte und pathetische Weise zu zeigen.¹²

Ну да се не би одвише, неправедно и нетемељито, говорило против самих тежака, ауктор доказива како су сви Нидерландци имали тог обичаја, па каже да и у отменијему племству има примјерака таквог обичаја, те спомиње и краљеве и грофове који су се према том обичају владали, па и папе који му се нијесу ни мало чудили.

У овом погледу могао би споменути и то да Канонско Право чини неку разлику између sponsalia de praesenti et de futuro. Sponsalia de praesenti сматра Канонско Право неразријешивим, а по многим се папским декреталима може да суди да су ова sponsalia за то управо и проглашена неразријешивим, јер су њима претходиле пробне ноћи. Папа Александар III одређује да од двије вјеренице има да се правом женом сматра ону која је с мужем сполно опћила. Бонифације VIII одређује да се sponsalia de praesenti које би склопили малољетници неће сматрати ваљаним, ако није било сполног опћења.

Таквих је обичаја било и код Француза и код Енглеза —, и не би била никаква срамота да их има и код нашег народа.

Али тога код нас нема. Код нас се момак и дјевојка одма жене и удавају, склапајући прави *matrimonium*, који искључује Probenächte, јер ове долазе прије вјенчања.

¹¹ Op. cit. стр. 7.

¹² Op. cit. стр. 9.

На јаснији доказ чињенице како наш народ схваћа ову нашу народну женидбу, навешћу овдје један случај из моје праксе. —

Бијаше оптужен један удовац да је под обећањем женидбе завео једну удовицу с којом је проводио љубав, па је оставио.

Сви су скоро свједоци говорили да је то жена која је увијек честито живјела, опћинске су обавијести биле најповољније, оно мало свједока који су предложени били на обрану оптуженика слабо су помагали обрану, те је мој клијент, који је био већ од првостепеног суда и осуђен, био изложен сигурној осуди кривице. Упитах случајно на расправи једног свједока колико има да је тој удовици умро муж, у нади да ће бити од мало времена а у намјери да, по оној процесуалној тактици која и ако није најплеменитија ипак се обичава употребљавати у казним парницама са стране бранитеља у корист клијената, прикажем судијама ту женску као лице које не заслужује ону заштиту коју закон одређује у § 506 К. З. кад је као Хамлетова матер која се преудала кад

још није сишла лажних суза со
с црвенила растртог ока јој, —

а тај свједок ми одговори да има двије године да јој је први муж умро. А колико је с мужем живјела? — Годину дана. — Је ли била вјенчана? — Није.

То ми је било доста. Постигао сам ријешење свог клијента.

Али оно на што хоћу да свратим пажњу то је да у тој казненој парници и странке и свједоци — сви су дијелили мишљење да је она женска била *удовица*, и да јој је човјек с којом је она живјела био *муж*, а она њему *жена*, тако да ни самом оптуженику није падало на памет да рече да је то била жена ничија, која је живјела неколико година у незаконитој или срамотној вези па да се тако пред законом брани.

Него, каже Д-р Митровић, догоди се да момак, послје неког времена, отјера цуру од себе, навластито ако није родила.

Догоди се и то. Догоди се то који пут и по савјету оних који би иначе имали да дају другу науку тежачком свијету. — У врло духовитом комаду „Јазавац пред судом“ Петра Кочића има један приказ из наше народне женидбе за коју

Д-р Митровић погрјешно каже да је особина сјеверне Далмације. —

Ево тог призора:

Судац: (*Шрже се*): А сад знам! Јеси ли је довео као удовицу или као цуру?

Давид: Е, сад и ја знам! Дово сам је ко удовицу. Три пута се удавала. Ја сам је чак из треће руке добио (*Сви се смију. Судац нешто биљежи*). Па кажем ти, главати господине, напака је, злочеста, цандрљива, а нема вајде крити, од поповске је лозе, па је и паметна и зорли учевна жена. Кад почне некакве царске палиграпе набрајати, мени стане памет. Али љута је, да Бог сачува!

Судац: Што се не потужиш пароху, па нек је изгрди?

Давид: Ко ме рече, да се потужим?

Судац: Пароху дотичном.

Давид: Што је сад јопе парох?

Писарчић: Поп, поп, Давиде.

Давид: А, поп! Жалио сам се два, три пут, па поп вели: „Давиде, каже, пошто није вјенчана, не спада под црквенске палиграпе. Тужи је, вели, суду. Нећи ће се ваљда и за њу који палиграп, јер овај њиов цар има за свашто закон“.

Судац: А што је ниси вјенчао?

Давид: Иште поп много за вјенчање.

Судац: Колико?

Давид: Иште, болан, четрдесет воринти, а сва она моја крезубача у темељ не ваља пет воринти. —

Судац: Е, кад је тако љута, а није вјенчана, отјерај је. Слободно је мореш отјерати Давиде.

Давид: Давно би ја то учинио, али ми се не да. Жао ми је. Нешто би ти казџ, али ме је срамота...

Судац: Ништа се ти не стиди.

Давид: Ти кажеш да је оћерам. Како ћу је оћерати кад ми је, да опростиш, слатка и драга. Бог је не убио. Чујеш, главати и велевлажни господине, невјенчана је, прошћеш, жена и слађа и дража од вјенчане...¹³

Догоди се дакле који пут да се муж растави од жене неродиље, да уради дакле оно што је привољењем и благо-

¹³ П. Кочић: Јазавац пред судом, стр. 15, 16. —

словом католичке цркве урадио Наполеон I Јозефини Beauharnais.

Наш закон не узимље у обзир женину неплодност, па јој не признаје моћ разлога с којера би се могло да затражи развјенчање, — али су стари Римљани сматрали женину неплодност као ваљан разлог за тражење развјенчања. —

То нам потврђује и познато развјенчање о ком приповједа Gellius (IV 3): „quum Sp. Carvilius, cui Ruga cognomen-tum fuit, vir nobilis, cum uxore fecit, quia liberi ex ea corporis vitio non gignerentur, anno urbis CDXXIII M. Attilio P. Valerio coss. Atque is Carvilius traditur uxorem, quam dimisit egregie dilexisse carissimamque morum eius gratia habuisse, sed iuris iurandi religionem animo atque amori praevertisse quod iurare a censoribus coactus erat uxorem se liberorum quaerendorum gratia habiturum.

Развјенчање се је код Римљана обављало у браковима *cum manu* помоћу *contrarii actus*, који се је за бракове склопљене путем *confarreatio*, састојао у *diffareatio*, а у осталим случајевима обављало би се путем тако назване *remancipatio* што ипо (Gaius I, 175); док се је у слободним браковима развјенчање обављало једноставно фактичним растављењем.¹⁴ —

Mutatis mutandibus tout comme chez nous!

Али ти случајеви слободног развјенчања нијесу код нас Бог зна како чести да би имали изазвати забринутост за будућност наших тежачких породица. — Као сваки обичај, тако и наша „женидба и удадба“ има своју најтврђу и најбољу санкцију у јавноме мишљењу оне средине у ком се она појављује, у презиру села кад неко самовољно и без оправдана разлога отјера жену коју је себи за другарицу био одабрао, па и у освети родбине неправедно отјеране женске, — а и наш сељак држи до свог доброг гласа у селу, до свог мира и до своје куће. —

Него појава тог слободног развјенчања мора да се код нас проучи и са другог једног становишта. Кад се догоди да муж отјера своју невјенчану жену, он то чини и за то што зна да државни закон не признаје ваљаност његове женидбе. Али је у том случају и већа и тежа мањкавост самог државног закона, но што је лукавост или злоћа мужа који отјера

¹⁴ Cogliolo: Storia del diritto privato romano, II, 92. —

жену. У државама у којима је уведен цивилни брак, а у којима, као на примјер у Италији, има добар дио грађанства који из мржње према тој установи, у којој гледа неку увриједу црквених установа, неће да зна него само за вјенчање у цркви, — догоди се више пута да муж отјера жену с којом се је само у цркви вјенчао. И у том се случају муж служи у своју корист оним законским одређењима који не признају црквено вјенчање, служи се дакле оним установама које су му изгледале мрске кад је у вјерском фанатизму хтио да му једино свештенички благослов удари темељ среће његовом брачном животу. Очито је да се и овдје налазимо пред једнаком законском мањкавошћу као што је она која код нас пружа могућност да се лако раставе они који су се узели а да се нијесу по закону вјенчали.

Та је мањкавост у закону врло осјетљива а може да постане и извором оној разузданости које се мој колега боји да је већ узела маха у нашем народу, што апсолутно не одговара истини, као што то најбоље доказују, како сам већ навео, статистички податци у погледу процента незаконите дјеце, али која се лако развија кад се закон не подудара и не слаже са етичним и социолошким елементима који владају у друштву у ком тај закон функционише. С тога би код нас, и у опште код свих Срба, био у погледу те наше женидбе и удадбе, на свом мјесту закон који би признавао ваљаност те брачне везе, легитимност дјеце која се од ње роди и који би и регулисао начин и одредио узроке развјенчања.

Такав закон би могао нешто да помогне, а не онај ког предлаже Д-р Митровић. Закон дакле приватно-правне, а не казнене природе. —

Најистакнутији и најсигурнији знак по ком је Д-р Митровићу јасно да је наша народна женидба и удадба заразна на народноме тијелу, неморална и грјешна установа за чије окајање треба да се ученији дио народа топи у непрестаном чатању дјела скрушења и да моли помоћ казног закона који се још није ни родио, — налази мој колега у томе што отјеране женске обичавају који пут да заправдају мужа који их је отјерао, тражећи исплату најма. Pfu! Те наше женске немају части!

Но и при оцијењивању и ове појаве мислим да је бољешто хладније и бистрије поступати, него ли трагично декламовати. —

Ако улијед тога што је муж отјерао жену има да настане какво судско расправљање, у том случају ваља узимати у обзир и душевно стање парбеника. Њих које је спојила била љубав, раставила је мржња. У тим је приликама душевно стање силно раздражено, свака се махна увеличаје, ријечи које се изговоре отровне су, пуне горчине и уједа, а то душевно стање сигурно се не може узети као нормално.

Јохан Бојер у својој књизи „Моћ лажи“ каже да су судови слаб алат за истраживање истине. Кад се растављени парови пред суцем угледају, врије им и жеже у срцу, највише пак у женској, која, и ако тежакиња уме врло добро да схвати што је породица, што муж и што су дјеца, па ако та отјерана жена, увријеђена у тим њеним најњезнијим осјећајима, који сачињаваху сву наду њезиног живота, и који подржаваху у њој и вјеру у правду, у љубав у истину, — одвали коју ријеч која изгледа да је само израз шкртог интереса, — ваља прије свега не сметати с ума да се она налази пред суцем па да она зна да се суцу не говори о осјећајима, да је правда људска с те стране и глуха и слијепа, и још ваља рачунати и сачињеницом да она настоји не би ли добивањем парнице добила и ноку моралну задовољштину према човјеку који ју је неврјерно отјерао.

Тежаци, па у опште сви парбеници чији су интереси у некој парници у спору, не сматрају предмет парнице тако хладнокрвно као што то раде суци и адвокати који пазе једино на законске институте према којима се парница може да ријешава, но је њима њихова парница комад њиховог живота, па се није ни чудити ако је за њих та парница поље борбе на ком се они до раздражености боре.

Иначе ако отпуштена жена тражи да јој муж врати ђердан, или плати његову вриједност, па ако тражи и да јој плати најам што му је у кући за коју годину радила и трудила, — немојмо се тому бог зна како чудити. Ако ли се, по мишљењу Д-ра Митровића, може и има да каже да су овакова потраживања *simulata pro veris*, томе ваља да се тражи узрока у савјету каквог правника, па је неправедно за то давати укор тежакињама из сјеверне Далмације. Оно што сам споменуо у

погледу *simulata pro veris*, да му је на име најпробабилнији извор у правном савјету, може да се установи и по другом једном факту који опстоји у нашем загорју.

Обичај је код наших тежака (а и римско је право познавало тог обичаја) кад дигну новац у наслов зајма да подложе свом вјеровнику комад своје земље тако да му уступе земљу на уживање, док стигну с новцима да подмире дуг. До подмире дуга вјеровник ужива земљу а дужник новце. Корист од земље представља интерес на новцу. Таква је антикретична погодба забрањена од аустр. закона (§ 1372 аустр. грађ. законика). Али наши ц. кр. јавни биљежници ипак знаду да дају неки законити облик тим забрањеним погодбама. Они у тим случајевима састављају писмо продаје земље уз благодат откупа кроз одређени рок. Ако се јавним ц. к. биљежницима то њихово поступање јавно не замјера, ама зашто да каменујем несретну отјерану женску што тражи бар њену одштету с тога што ју је муж од себе отјерао. Ако слично тражење није неморално за жене које су по закону вјенчане, кад траже развод брака с мужевљеве кривице, зашто да буде неморално за жену која се је удала према појмовима и обичајима друштва од ког је она никла и у коме она живи?

Ну мој колега Д-р Митровић износи неколико примјерака који су по његовом схваћању кадри да потврде потпуну темељитост његове песимистичне теорије. Али ја мислим да је он, с оним случајевима које је навео, успио само једно да докаже, да су то наине ружни случајеви.

Иначе тим случајевима које износи мој колега, а које је све црпио из *судске праксе*, могло би се супротставити на хрпе случајева из мирног и поштеног тежачког живота, у ком парови и ако само по народну вјенчани, проводе ипак врло лијеп и сретан живот, — као што би се с друге стране оним женским које наводи мој колега Митровић, па их приказива као типичне појаве, могло супротставити много сличних а и горих из живота народа који су и напреднији и богатији и културнији од нашега.

Именима које он цитира могли би одговорити са именима од Charlotte de Caumont, Marie-Ane de Chateneuf-Duclos, Hortense Mancini duchesse de Mazarin, Emilie de Mascranny marquise de Gesores¹⁵, и са пар стотина имена из књиге „Femmes

¹⁵ J. Munier-Jolain, Procès de Femmes, Paris 1898, — Henri Allan, Histoires pénales, Paris 1898.

criminelles“ од G. Mace (Paris 1904); али ће ипак увијек остати да је истинито да се Французице истичу као добре домаћице и као ваљане матере. —

Сјетимо се увијек поруке Max Nordau-a: немојте одвише генерализовати!

Мислим да сам успио да докажем:

Прије свега да наша женидба и удадба није никаква особина сјеверне Далмације, а то ваљда стога што ми у Далмацији имамо врло мало својих, специфичних установа, тако да је велики Шибеничанин Никола Tommaseo у пјесми коју је посветио Далмацији болно рекао:

Patria viva non ha chi di te nasque!

Друго: да се та наша женидба и удадба сматра и код нас као год у Босни, у Лици и у самој Србији као права женидба; треће: да се та наша удадба и женидба не може да идентификује са суложништвом; четврто да у тој нашој женидби и удадби нема баш ништа неморалнога као што је то и официјелно признато и у отпису министарства унутрашњих дјела у Бечу од 2 новембра 1906. бр. 29985 ког мој колега Д-р Митровић цитира у Мјесећнику и ког ја овдје такођер хоћу да дјелимично наведем:

„У случајевима суложништва мора се у опће сматрати претпоставком поступања органа позваних да штите јавну њудоредност, *јавна саблазан* која би тиме проузрокована. Управо овај момент фали код ванбрачног заједничког живљења таквих љубавника, пошто се такво живљење, како је познато, оснива на стародревном народном обичају, који постоји у дотичним крајевима Далмације, те се с тога, увијек, по сматрању пучанства, не приказује неђудоредним“.

И тиме свршавам ову своју *causerie*.

Д-р Лујо Бакотић.

ПОСТАВАК ДОМАЋИХ КОМПИЛАЦИЈА ВИЗАНТИЈСКОГ ПРАВА КОД ПРАВОСЛАВЊИХ СЛОВЕНА

Историјски процес у нових народа састоји се поглавито из два фактора: *а) из националних особености*, које се образују услед извесних материјалних услова (климата, земље и т. д. који утичући годинама на осећање, појмове, мисли и обичаје народне, стварају и особите народне значаје) и *б) из утицаја културе*, над којом је радило и рали целокупно човечанство. Дејство узрока за отпочињање културног живота код појединих народа разликује се по времену. Код неких су народа ти узроци раније избили, услед чега је дошло и раније ступање дотичног народа на поље светске културе. Раније су се душевно развили, раније и ишчезли са светске позорнице, остављајући даље продужење своје културе народима млађим, културно неразвијеним. Према томе у културном развићу новијих народа могу се опазити двојаки елементи: домаћи самородни, који су плод унутрашњег живота тога народа, израз његове способности. Они се увек појављују као израз народнога и племенскога живота. Елементе те врсте с искључивим карактером имамо код Словена за време њиховог заједничког живљења — пре распада на народности. На супрот овим домаћим, самородним елементима, могу се опазити и елементи са стране пресађени, они обично претпостављају неку старију културу, на коју су се накаламили, рушећи из основа, или упућујући је другим правцем.

И право је једна страна целокупне културе народне, и оно као такво врши на исти начин свој утицај, апсорбујући или модификујући основе политичког, правног и друштвеног уређења народа културно, или боље рећи, правно неразвијенијих. Па као год што је култура народна изложена разним

утицајима, тако је и право зависно од разних фактора, од којих вреди напоменути: цркву — примање хришћанства и државу — њен постанак. А како су и Словени народ са својом културом, па следствено и правом, то су ова два фактора и код њих били од веома велике важности. До пријема хришћанства Словенство се разликовало у неколико, под утицајем местних услова, у својим правима и обичајима, но ипак је састављало једну целину, с једним језиком и једнаким у основи религиозним, политичким и правним уређењем. С пријемом хришћанства и постанком нових држава настаје и нова епоха у правној историји Словена. Поједини словенски народи почињу се развијати сваки својим начином; право њихово почива, истина, на општесловенским основима, али, ипак, развиће сваког појединог одступа; то развиће је резултат узајамног дејства првобитних домаћих основа словенских и доцније импортираних принципа хришћанства, који опет зависе од тога, чијим су га посредством поједини словенски народи примили. И тако, од момента пријема хришћанства, целокупно Словенство се распада на две групе, на две велике скупине: *западну*, католичку и *источну*, православну. Једна се подчињава културним идејама запада, друга истока. На западу је реципирана култура римско-германска, а на истоку римско-грчка (византијска). Разлика међу културом римском и грчком определила је собом и разлику у организацији хришћанских заједница — скупина.

У чему је лежала та разлика? Знамо, да је Византија била део некадање Римске Империје, која се распала на западно-римску и источно-римску. Још у доба, када су оба дела сачињавала једну целину, видимо међу њима тако мало заједничког, да се свака половина некадање једноставне царевине учинила доцније потпуно самосталним мисленим и културним светом. То се опажало у многим правцима, нарочито од VIII и IX в. по Хр. Западна половина идући с Римом показује кроз цео средњи и нови век већу жилавост, активност, покретљивост, већи дух предузимљивости. Римљани су били у опште народ немиран. На супрот томе исток Европе (Византија) обележава се великом мирноћом и конзервативношћу. Римска активност била је ту парализована азијском мирноћом и равнодушношћу. То је имало за последицу и њихово различно културно дејство на народе, који су му били изложени.

К свему томе могу се додати још и други особени услови, под којима су се развијали народи западне Европе с једне стране и народи, који су ушли у сферу духовног живота источне империје. То се опажа јасно на пољу друштвене организације. На западу се заједница (друштвена) распала на више сталежа, који су се знатно међу собом разликовали, имали своје нарочите користи и управљали по свом нарочитом уређењу. Како је у том правцу култура римска деловала? Као што знамо, култура римска је истицај егоизма и индивидуализма. То се види нарочито у римском праву, у коме је индивидуа достигла такво развиће, да сличнога томе не налазимо ни у германском ни у словенском праву. Римски егоизам и индивидуализам водио је к томе, да су Римљани брзо доспели до великих слобода загарантованих човеку Римљанину. Али при свој тој високој култури нису се могли оставити назора тога доба, да и човек Неримљанин је *persona*, лице, које може бити носилац права права као и *Romanus cives*. Тај римски егоизам и индивидуализам наишли су у западној Европи на отпор племена (имено Германа) културно неразвијених, чије је целокупно друштвено и политичко уређење било базирано на једном сасвим супротном принципу — колективизму. Оба уведена принципа ступају у узајамну борбу, из које произилази модификовани принцип заједнице (колективизма) у форми феудализма, плод полуримски, полуварварски, који је у западној Европи не само кроз цео средњи век, него још дуго у новом веку владао у целокупном јавном а у многоне и приватном животу друштвеном. И тако под утицајем тих двају у основи различна принципа налазимо велике измене у друштвеној организацији. У Риму су уживали сва права и слободе појединци, у феудалној држави сталежи.

Природни развој односа на западу Европе вршио се, дакле, тим начином, да се друштвена заједница распала на неколико сталежа: племство, свештенство, варошко и сеоско становништво. Племство је било она класа становништва, која је имала сва права и привилегије у држави. Што је оно достигло у држави тако висок положај, било је сасвим природно. Оно је било онај део становништва, које је располагало огромном имаовином, стеченом ратом, а уз то и класа, која се налазила око личности владоца или у блиском односу с њим. Као мисионар нове хришћанске религије међу незнабожачким

народима и носилац развијене римске културе, имало је нарочити углед и поштовање свештенство, које је такође стекло нарочити сталешки положај и особена сталешка права, сузбијајући у постигнућу тога јаки отпор племства. Што се свештенство у западној Европи консолидовало у засебни моћни staleж, томе је био узрок у опште однос власти црквене према власти светској. Као што је био назор светске власти, да светом треба да влада један владалац, који би био представник некадањих римских царева, управо тако развио се био и назор западне хришћанске цркве, да свему хришћанству треба да буде једна глава, римски папа. Увођењем целибата, свештенство се потпуно одделило из светске заједнице, наслањајућу се на начела канонског и римског права. Осим тога, дисциплина и уређење, како је заведено било у римско-немачкој царевини, заведени су били и у цркви. Постао је тако развијена црквена хијерархија, која је чинила државу у држави, имајући веома мало заједничког са осталим становништвом. И тако велика образованост, која је била својина свештенства, даље нарочити језик (латински), нарочито право (црквено) били су узрок, што се свештенство одвојило из светске заједнице и створило засебну класу. Најзад, потпуности ради напоменућемо, да је и варошко становништво, услед развијености друштвених односа, а под утицајем римског индивидуализма, успело да постане засебном целином, управљајући се засебним правом варошким, или боље рећи трговачким. Једино сеоско становништво (необразовани свет сеоски), не имајући погодних услова за своје развиће добило је служећи положај.

Сасвим друкчије су се формирали односи на европском истоку. Култура византијска, услед недостатка агресивности, није могла потчинити ниску културу народа, на које је имала утицај, већ је само мало асимилвана. Као што је у Германа, тако је и код Словена, а у опште и код свих народа културно неразвијених, владао принцип заједнице (колективизам). Право византијско, или право римско у грчкој (византијској) форми, основано на принципу егоизма и индивидуализма, дошло је природним начином у сукоб са заведеним принципом словенског колективизма, али услед пасивности, мирноће, конзервативности, што је била карактеристика византинизма, и јаког отпора словенских племена, није успело да га потчини, као што је то било на европском западу. При таком стању ствари,

младим, мало културним народима на европском истоку било је остављено доста широко поље деловања, а византијском живљу није се никад дало да пусти такве чврсте корене, како би стабло нове културе, накаламљено византијским елементом родило оним плодом, као што је римска култура на западу Европе.

И друштвени односи су се друкчије развијали. Исток није знао за оштре сталешке разлике; он је представљао собом целину, која није била прожета сталешким духом, већ свезана једном владајућом вером. Сталежи нису били засебне целине снабдевене таким правима, да би их сама та околност чинила потпуно одвојеним, у држави од свега независним живљем, већ делови опште заједнице, подчињени једној највишој власти у држави — владалачкој, која је носила на себи не само светски већ и религиозни карактер. Осим тога не видимо ону сталешку борбу између световњака и духовништва, које би као мисионар хришћанске вере и културе задобило неки нарочити положај у држави, и тиме себи обезбедило место засебне класе. Што се свештенство није оделило у нарочиту привилеговану касту, као на западу, томе је био узрок с једне стране словенски језик, којим се свештенство служило подједнако са осталим становништвом, а и породичне везе, које су га спајале са становницима с друге стране.

Даље, Грци нису били велики политичари, централизација државне власти није се код њих развила, а управо тако им је недостајала и трајна жилава стега за ма какву световну власт, како су имали цареви римско-германски. Они су се такође трудили, по примеру римско-германских владара, да распростру своју власт, али у томе нису успевали. То је и учинило, да су се Словени, који су били у додиру с Византијом могли сасвим повољно развијати, и да се код њих утицај византијски није осетио у оној мери, као што је био римски на западу. Шта више политички односи источних Словена према Византији су били тако повољни, да су словенска уређења имала и утицаја на право византијско. Доказом тога могу послужити земљоделски закони (*νομοι γεωργικοί*).¹⁾

¹⁾ По мишљењу руских византиниста, тај је закон први законодавни споменик словенски, који је написан грчким језиком, а постао на тај начин, што су цареви династије Исавријске записали на грчком језику словенске обичаје и уређења, које су Словени собом до византијске царевине донели.

Пошто смо се тако навлаш дотакли разлика, које су изазвале прелом у целокупном културном животу обеју грана Словена, и пошто смо само у опште указали на те разлике, вратићемо се ономе, што смо рекли унапред о праву и хришћанству, те да видимо, како је византијски утицај специјално у том погледу деловао.

Сви словенски народи, који су били у додиру с Византијом, представљали су једну духовну религиозну целину, пошто су се развијали под једним заједничким условом — византијском културом, којој је тежиште било у вери. И услед тога, што је целокупна византијска култура носила на себи верски карактер, све је било везивано с хришћанством, приватан живот и целокупни друштвени ред носили су на себи хришћански тип, велимо услед тога настаје појмљиво, што је код њих византијски утицај највећим делом деловао посредством свештенства. Свештенство је имало своје нарочито црквено право, коме су источни Словени још одмах с пријемом хришћанства подлегли, услед тога што се оно служило живим језиком — словенским — приступачним целом народу, на који су биле превеђене и разне књиге, верске и правне збирке. Законници, којим су се служили, били су црквени номоканони византијског порекла.

Ну, има једна основна разлика између Византије и православних Словена у њиховим погледима на законе. У Византију је дошло хришћанство са стране, у њој су већ постојали државни закони, те су се према томе и закони црквени разликовали од грађанских. На супрот томе имамо, да су закони код православних Словена долазили с вером, и да су их прво свештеници предавали, те је услед тога и наступила она мешавина између светских и црквених закона. Први такав закон с мешовитим карактером био је *Номоканон* (црквено-светски законик), који је саставио Јован Схоластик око 550 год., а претпоставља се, да га је превео св. Методије. Употреба овог превода св. Методија учињена је прво у Панонији, јер се тамо помиње још за живота Грирла и Методија један превод таквог црквено-светског законика или номоканона (Новаковић, Ст., Законик Стефана Душана, стр. IX, 1898). Доцније је тај номоканон звани Јована Схоластика преведен на стари бугарски језик, где је носио име *Крмчија* или *Крмчаја*.

Поред т. зв. Схоластиковог номоканона јавља се и други *Номоканон с XIV шиишула*. Мислило се до скоро, да му је

творац знаменити цариградски патријарх Фотије, због чега се и називао Фотијев номоканон. Ну, доказано је, да је из ранијег времена, а да је у време Фотијево био само допуњен. Сумњиво је, да је и у том допуњавању учествовао патријарх Фотије. Тај номоканон с XIV титула јавља се у два редакцијама: једна је из прве половине VIII в., а дело је цариградског патријарха Сергија, или каквог духовног лица, које је под његовим упутством радило, друга, пак, извршена у год. 883. Руски византинист А. Павлов доказао је у свом делу *Первоначальный славянорусский номоканонъ* (Казань 1869), да су у Русији од самих почетака хришћанства познати били у словенском преводу оба грчка номоканона или како су се у словенском преводу називали *законоуравилници*, *законоуравила*, а доцније *Крмчија књига*: т. зв. Синагога Јована Схоластика († 578) с 50 титула, која је дошла у Русију у готовом преводу, у Бугарској извршеном и т. зв. Синтагма с XIV титула, називана номоканоном Фотијевским (овде треба разликовати једну редакцију предфотијевску и другу Фотијевску), која је можда тек за време Јарослава I у Русији била преведена, и за то се назива *словенско-руска Крмчија*.

Осим тога, међу Словенима била су раширена и таква грчка издања црквених канона, која су била снабдевена коментаром. Још у XI и XII столећу били су ти првобитни црквени канони у грчком тексту неразумљиви, услед чега је настала потреба, да се напише објашњење (коментар). Од тумача тих грчких канона нарочито су име стекли неколико грчких канониста, имено Јован Зонара и Алексије Аристин. Коментар Аристинов и Зонарин превео је год. 1225 ерхијепископ српски св. Сава, који је био распрострањен не само у Србији, већ и у Бугарској и у Русији. Од почетка XIII в. изгледа, да је то постало главно законско дело за све православне Словене. Тај српски превод Зонариног дела, који се назива једним именом Зонара, преписан је за Русију с бугарског, по налогу деспота бугарског Јакова Светислава, а по жељи руског митрополита Кирила II у год. 1274. Та српска редакција назива се у Русији обично *Рјазанска Крмчија* по најстаријем рукопису за рјазанску катедралу из XIII в. Спајањем словенско-руске редакције с редакцијом српском постала је у Русији нова врста рукописа т. зв. *Крмчија Софијске* редакције, која се као и други рукописи ширила по Русији.

И тако у словенским преводима грчких номоканона могу се разликовати три типа:

а) Први тип, а једновремено и најстарији словенски превод номоканона, представљао би превод св. Методија, који је удешен према номоканону Јована Схоластика с 50 титула. Овај номоканон, који је првобитно био преведен (између 865 и 885) за Словене у Панонији, прешао је доцније са књигама словенским у Бугарску, где се даље ширио.

б) Други тип била је крмчија са XIV титула (прва редакција пре Фотијевог времена), чији је оригинал израђен вероватно још једновремено са Схоластиковим номоканоном. Та крмчија, која је по мишљењу проф. А. Павлова требала да буде израђена за време Јерослава I, била је распрострањена у Русији.

в) Најзад трећи тип крмчије је она, коју је св. Сава превео за потребу српске цркве, а која је доцније прешла у Бугарску и Русију. Оваквом великом ширењу ове крмчије изгледа, да је допринела та околност, што је то био превод дела, које је онда било у Византији највише цењено. Тај тип је превод другог, у време Фотијево, допуњеног номоканона са XIV титула. Уз овај св. номоканон налази се још и извод Јустинијанових новела у 87 глава и *Προχειρος νόμος* цара Василија Македонца, који се означаје као „градски закон“. Исти текст овог градског закона, из св. савског номоканона, налази се и у руским номоканонима или крмчијама.

Тако су међу православним Словенима постали први писани законици, који су ушли у употребу путем вере, и који су услед тога садржавали поред црквеног права и византијске грађанске законе. Великој распрострањености тога византијског тако рећи црквеног права припомогла је највише та околност, што је то право било ширено у форми, свету приступачној — словенском језику. Та је околност била узроком и рецепције права светског код православних Словена.

Што се тиче светскога права постоји различно мишљење међу писцима. Руски византисти Павлов, Успенски и Васиљевски излазе с мишљењем, да је византијско право играло велику улогу у историји права свих православних народа (Срба, Бугара и Руса). Они изводе то у главном из те околности, што се поједине правне збирке јављају брзо у словенским преводима код свих словенских народа. Са супротним мишљењем

излази Зигељ, да утицај византијског права није био тако велики, јер преводи и прерађивења византијског права на словенском језику су веома рђави, често преводиоци нису ни разумевали то што су преводили. У главном Зигељ ограничава утицај византијског права на византијске законе, који се појављују као формуловање (скуп) словенских правних обичаја (Еклога, Земљеделски закони), за тим на право породично и наследно, која су постајала посредством свештенства и најзад на кривично право.

Од грчких правних збирки, које су у православном словенском свету биле веома распрострањене, нарочито место заузимају: *Еклога* (*Εκλογή των νόμων παρὰ Λεοντος και Κωνσταντινου*), *Земљеделски закони* (*Νόμοι γεωργικοι*) и *Прохирон* (*Πρόχειρος νόμος*). Да ли су Базилике, које је издао Лав филозоф син Василија I, биле познате словенским правницима, није још доказано¹. Еклога је дело царева Лава Исавријског и Константина Копронима, издана год. 740, а имала је за циљ да послужи у Грчкој (Византији) као књига права, која би била приступачна ширем кругу, пошто су дотадања права била у великој множини, која је тешко било разумети. Осим тога, чим су се у друштво почели увлачити и елементи нижег развића — словенски, осетила се потреба и у том правцу, да се и право прилагоди њиховим простијим односима, а то се постигло њеним издавањем. Уз Еклогу јављају се доцније као прилог Земљеделски закони. Они су имали да достигну исти циљ, који је и Еклоги био намењен. Колику су потребу подмиривале ове правне књиге, види се најбоље из броја рукописа, у коме су сачуване. Најзад имамо трећу правну збирку, која се јавља као реакција, коју је Еклога изазвала услед уведених промена у дотадашњим правним књигама, а то је Прохирон Василија I из год. 879.

Из ових грчких правних збирки, које су у словенским преводима биле и делови крмчија књига, јављају се код православних Словена и домаће компилације.

¹ Проф. Јиречек у својој расправи *Das Gesetzbuch des serbischen Caren Stefan Dušan*, *Archiv für slav. Philologie* 22 (1900) износи, да је Хајмбах примерио на *Codex Parisiensis*, који је Јаков Кујације донео из Венеције, а који садржи I—18 књиге Базилика, да су схолије на њима где где писане на словенском или илирском језику.

1) У другој половини IX в. постала је у Бугарској компилација под именом Законъ соудный людъмъ или Соудебникъ цара Константина. Он има две редакције: кратку, одређену за духовна лица, која се налази заједно с крмчијом књигом, и ширу, одређену за световњаке, која се налази у правним зборницима светскога права¹. Кратка редакција има 32 главе и све се готото баве кривичним правом. Извори су ове кратке редакције византијске правне књиге, нарочито Еклога Лава Исавријског и Константина Копронима, из које је десет чланова тачно преведено, а остали се само изменом у неколико удаљују од грчког текста. Шири редакција Закона соудный людъмъ има такође за главан извор Еклогу, али има неке одредбе, на броју 45, узете из Мојсијевих закона. По мишљењу Богишића, овај најстарији правни споменик бугарски, а и словенски, није акт законодавне власти, већ је приватна компилација „која је као и многе друге правне збирке у средњем веку могла да добије мало по мало утицај закона“. (Pisani zakoni na slovenskom jugu, 1872).

2) Управо, као у Бугарској, дошло је и у Русији до самосталне компилације на основи византијског правног материјала. С краја XII или почетка XIII столећа воде порекло Книги Законныя, који су сложени из Земљеделских закона, а делом Прохирона и Еклоге. Преводилац је само прилагодио византијско право односима руским. С краја XIII или почетком XIV в. произлази један други зборник под именом *Мерила праведнаго*, који је био само прерада материјала у Крмчији књизи. Утицај византијског права ширио се у Русији још од Руске Правде (изд. 1020 г.) и црквених устава св. Владимира и Јарослава, а постигао свој врхунац крајем XVII в., када је издано *Уложеније* (1649) цара Алексија Михајловића, које се може сматрати као најважнији споменик народнога рускога законодавства. Многе су одредбе унете у Уложеније из Прохирона и Еклоге. (О овом великом утицају Еклоге и Прохирона на руско законодавство у XVII в. упор. R. Hube, O znaczeniu prawa rzymskiego i rzymsko-byzantynskiego u narodow slowianskich, Warscawa 1868).

¹ Обе редакције овог закона штампане су у делу С. С. Бобчева, Старобългарски правни паметници, София 1903.

3) У Србији се такође до домаће компилације византијског права. То су Синтагма Матије Властара (*Συνταγμα καὶ Στοιχεῖον*) и *Благовѣрнаго и христіолюбиваго юстиниана законъ о записанихъ*, који се јављају заједно с Душановим Закономиком. Синтагма представља систематски зборник византијских црквених и грађанских закона. Као једина српска компилација византијских грађанских закона су закони Јустинијанови. Они су дошли до нас у два редакцијама: краћој и широј. Краћа редакција¹, коју је Хубе поделио (*Oznaczenia prawa rzymskiego...*) на 33 чланка, садржи највећим делом одредбе, које се односе на приватно право, неколико њих се односи на грађ. суд. поступак, а има их доста, које се тичу кривичног права. Извори су ове краће по истраживању флоринског (Памятники законодательной дѣятельности Душана, Киевъ 1688): Еклога, *Νόμος γεωργικός*, прохирон (IX в.), *Σύνοψις τῶν Βασιλικῶν* (X в.) *Prochiron auctum* (XIII—XIV в.) и царске новеле. Ши́ра редакција, у коју је она скраћена ушла целином својом, односи се такође на разне гране права. С византијским изворима ове редакције, који још нису тачно испитани, повукао је Богишић (*Pisani zakoni*) неколико паралела, које се односе: на новеле царева Јустинијана, Лава, Андроника Палеолога; Еклогу Лава Исавријског и сина му Константина; *νόμος γεωργικός*; прохирон Василија Македонца и Епанагоге. Уз то налази паралеле и у неким местима канонског права. Што се тиче времена постанка краће редакције, Хубе мисли, да се тај споменик односи времену ранијем од XIV в. То мишљење поткрепљује наводом израза (номикъ, прикія), употребљених у том закону, који нису могли имати места у српском језику XIV в. С овим мишљењем слаже се и Флорински у толико, да је првобитна компилација постала пре XIV в.; али да су рукописи, који су нам се очували, доцнијег порекла. Обе горе наведене компилације — Синтагма и Јустинијанови закони — по истраживању Флоринског (Памятники...) представљају један законодавни кодекс византијског права, док Законик Душанов кодекс домаћег права. На супрот томе објашњава Зигел. Он обе компилације сматра за приватне списе, који су потекли иницијативом Душановом, а имали зато полуофицијални значај.

¹ Налази се оштампана и код Зигела у његовом делу *Законикъ Стефана Душана*, Петербургъ 1872.

И тако ова три споменика: Законъ соудный людѣмъ, Книги Законныя Благовѣрнаго и христолюбиваго Юстиніана законъ о записаніи представљају прве домаће компилације византијског права код словенских народа. Ближе испитивање њихових извора и садржине изискује нарочите студије и нарочиту расправу.

Свет. О. Ђорџ
правник.

О УБИСТВУ

— НАСТАВАК —

3. Квалификовани случајеви убиства.

И наш садањи крив. законик, и упоредно крив. законодавство показују нам, да се при квалификовању убиства гледа у главне или на личности према којима се врши убиство; или на начин и средства, којима се убица при извршењу дела служи; или на циљ, који хоће убиством да се постигне; или најзад на опасност од самога злочинца.

Ми ћемо редом посматрати критички све ове случајеве убиства, па ће се онда моћи најбоље видети, у колико је који од тих случајева такве природе, да треба да буде увршћен међу нарочито квалификоване случајеве убиства.

а. Квалификовање према личностима, над којима се врши убиство.

На првом месту видимо, да се личности владоца и његовој безбедности поклања нарочита пажња. Тако § 87. нашег крив. зак., и §§ 80. и 81. немач. крив. зак., 58. и 59. аустр. крив. зак., чл. 117. итал. крив. зак., § 100. норв. крив. зак., § 99. руског крив. зак. и многи други прописују казну смрти, а тамо, где ова не постоји доживотну робију за напад на личност владаоачеву. Већина ових законодавстава не тражи да убиство буде и извршено, већ казни тако строго и сам покушај, а пошто ово дело увршћују у кривицу т. зв. велеиздаје или злочина противу државе, то нека од ових законодавстава увршћују у ову кривицу и покушај, да се владалац лиши престола и т. д. Француски Code pénal у чл. 233. казни напад на чиновнике у намери убиства, када они врше своју дужност, смрћу.

Према томе ово би била прва категорија личности, чије убиство, па и сам покушај убиства законодавац квалификује као нарочито тешке случајеве. Према § 87. б. нашег крив. зак. казни се смрћу и свака радња, којом се злочина намера дела, извршених у § 87. непосредно у извршење привести има. Овом одредбом која је додата зак. о изм. и доп. од 13. маја 1902. законодавац је изреком изједначио покушај са свршеним делом, хотећи на тај начин да што јаче заштити личност владоца и чланова Краљевског Дома.

У другу категорију личности, чије убиство законодавства такође увршћују у ред тежих, дакле квалификованих убистава, долазе сродници.

Наш крив. зак. у § 157. као и немачки у § 216. казне хотично убиство без предумишљаја извршено према претцима у правој линији и то у нас робијом до 20 година, а до закона о изм. и доп. од 13. маја 1902. смрћу, а немачки робијом не испод 10 год. или доживотном робијом.

Аустр. крив. зак. у § 143. процисује код Totschlag-а казну робије од 5—10 год.; но ако је учинилац био с убијеним у блиском сродству или иначе у нарочитој обавези робијом од 10—20 година.

Француски Code pénal у чл. 299 квалификује као „patricide“ убиство оца и матере законитих, природних и адоптивних. Према члану 302 овакво убиство казни се смрћу.

Руски крив. зак. у § 455 т. 1. казни такође као квалификовано убиство сродника у усходећој и нисходећој линији, супруга или супруге, брата или сестре. Казна је доживотан принудни рад или принудни рад од најмање 10 година.

Бугарски крив. зак. у чл. 248 тач. 4. увршћује у квалификована убиства хотично, без предумишљаја, извршено над матером или законитим оцем, или и над незаконитим оцем, ако му је учинилац обавезан за васпитање и издржавање. Казна је доживотна робија.

Италијански крив. зак. у чл. 366 т. 1. прописује казну доживотне робије (ergastolo), ако је убиство извршено над претком и потомком законитим или родитељем или природним дететом, ако је усиновљење законитим путем признато или објављено.

Законодавства романских народа истичу оцеубиство као нарочито квалификовано убиство, и француски крив. зак. казни га смрћу.

Као што се види, старија законодавства, од којих смо важнија цитирали, истичу сродство у ширем или ужем обиму као нарочиту квалификацију убиства, па и од новијих руски крив. законик нарочито проширује круг овога сродства.

Међутим има законодавстава, која сродство при убиству не узимају у обзир. Број ових законодавстава није тако велики, али је карактеристично, да су то махом новији крив. законици или пројекти, који не праве разлику између обичног убиства и убиства својих блиских сродника.

Од законодавстава европског континента сродство не узимају при убиству као нарочиту квалификацију ова законодавства: холандски и норвешки крив. законици, а сем тога ни пројекат швајц. крив. зак., као ни досадањи аустријски пројекти крив. зак.

Да видимо сада у колико је оправдано квалификовање убиства у погледу на личност поглавара државе.

Ми смо већ говорећи о убиству ових личности поменули, да се ова убиства увршћују у категорију злочина противу државе, и да се називају велеиздајом. Скоро сва законодавства увршћују ова убиства у квалификована и казне их најстрожијом казном.

Швајцарски пројекат крив. зак. чини у овом погледу изузетак. Карактеристично је, да руски крив. зак. (§ 99), који иначе за остала убиства прописује казне лишења слободе, прописује смртну казну не само за убиство владоца, но и за сваку радњу, којом би се личности владоца угрожавало здравље, слобода или његова неприкосновеност. И покушај се исто тако казни.

Изузетан положај, који владалац или поглавар државе заузима, оправдава нарочиту заштиту његове личности, те отуда се и покушај казни као и свршено дело. Злочини ове врсте, ако нису резултат револуције, која је била у стању да успостави новим режимом правни поредак у земљи, могу бити фатални по опстанак државе, те се стога мора стајати на пут најстрожим казнама. Друго је питање, да ли је смртна казна оправдана. О томе ће бити нарочита говора.

Убиство владоца или државног поглавара, с правом се, дакле, увршћује у ред тежих квалификованих убистава, те с тога ово убиство и у новом крив. зак. треба, као и до сада, уврстити у ред злочина противу државе, којој отуда и грози највећа опасност.

Што се тиче сродника, о томе имамо да учинимо ове напомене.

На првом месту намеће нам се питање: какви мотиви руководе учиниоца, да изврши убиство над родитељем или иначе другим којим претком? —

Статистика показује у опште мали и незнатан број оваквих убистава. Повод им је скоро искључиво сурово понашање и злостављање од стране оца своје деце или жене, њихове матере. И према томе, у колико би се имало водити рачуна о осећајима поштовања и љубави, коју деца родитељима, односно потомци претцима дугују, мора се с друге стране узети у обзир и бруталност, која, понављајући се из дана у дан, угушује у деце сваки нежнији осећај, па и осећај поштовања и благодарности према родитељима. Сасвим умесно примећује Лист (*Vergl. Darstell., Besond. Teil Bd. V. стр. 84*), „да породичне трагедије, које се свршују убиством оца и матере, по најчешће имају крајњи узрок у поступцима убијенога“.

А шта да речемо о убиству међу супрузима? — Посматрање социјалнога живота показује нам: да и ова убиства имају свој узрок или у љубомори, или у бруталном понашању и злостави супружника. И да ли је онда оправдано да се такво убиство сматра као теже и строже од осталих казни? — За цело не.

Но претпоставимо да се може изузетно десити, да убица родитеља, или свога супруга, може бити и сасвим покварена личност, те извршити дело без икаквих мотива, који би му могли кривицу олакшати, шта онда стоји на путу, да судије, при одмеравању казне, иду до највеће мере оне казне, која је у опште за убиство прописана?

Интересантно би било напоменути, да се и питање о казни саучесника код убиства сродника може да компликује и то код оних, који не стоје у сродству с убијеним, а знали су за сродство учиниоца према убијеном. Но пошто смо ми у опште противни уношењу нарочите одредбе о убиству сродника у крив. законик, то нећемо даље ни расправљати ово питање.

Поред тога што новија законодавства напуштају у овом погледу гледиште Code pénal-a, и наш крив. законик пришао је овом савременијем гледишту, јер је изм. и доп. од 13. маја 1902 избацио смртну казну за овакво убиство.

Говорећи о убиству, ми смо видели, да су старија законодавства, угледајући се махом на Code pénal, као један од најстаријих крив. законика, истицала као нарочито квалификовано убиство, убиство с предумишљајем, а затим убиство родитеља и ближих сродника. Ми смо и код једног и код другог убиства изнели разлоге, који говоре противу нарочите квалификације таквога убиства. Па при свем том ми смо далеко од овога да тврдимо, да су сва убиства према своме начину извршења, подједнака. Када се убиство посматра са објективне стране, онда је убиство овога или онога човека од подједнаке важности. Изузетан случај је код владара и државних поглавара, јер њихова смрт може имати веома тешких последица по државу. Отуда се ова убиства и увршћују у злочине противу државе. Сем тога убиство, посматрано са објективног гледишта може по последицама представљати већу опасност по друштво, на пр. код атентата извршених помоћу експлозивних материја.

Али права опасност код убиства мора се тражити у његовој субјективној страни, т. ј. у личним особинама кривца. Сва тежња данашње правне науке концентрисана је данас поглавито на то, да се кривична одговорност злочинчева и примена казне поставе на рационалну основу. Према томе и при одређивању кривичне одговорности и примене казни код убиства мора се поглавито гледати на личне особине кривца, т. ј. на опасност која од њега прети друштву.

Испитујући, дакле, личне особине злочинца, а нарочито убице, наука крив. права трудила се, да нађе полазну тачку, са које би могла постепено идући доћи до свога резултата. Видело се, пре свега, да мотив за убиство није један и исти. Некад је мотив за убиство освета, некад користољубље, некад љубомора, а покадшто и само сажаљење (убиство на молбу дотичнога). И сам мотив већ у стању је да нам да доста тачну слику о особинама злочинчевим. Али, разуме се, да ту играју улогу и друге околности, под којима је дело извршено.

Али како старија законодавства нису узимала у обзир мотив за извршење убиства, већ су при квалификавању убиства

гледала више на начин и средства, којима је оно извршено, то ћемо сада разгледати и ову врсту убиства.

б. Квалификавање убиства према начину и средствима извршења.

Француски Code pénal у чл. 296. поред предумишљаја помиње и мучко убиство. У чл. 298. објашњава шта је то *guet-apens*, па вели: „Le guet-apens consiste á attendre plus ou moins de temps, dans un ou divers lieux, un individu, soit pour lui donner la mort, soit pour exercer sur lui des actes de violence“.

Из ове дефиниције мучког напада јасно се види тенденција законодавчева да он из начина извршења дела закључује на опасност од злочинца, не водећи рачуна о мотивима за убиство. Свакојако, мотив у овом случају може бити различан, али ма какав он био, он, према схватању старијег законодавства, даје закључити на поквареност и велику злочиначку вољу код учиниоца.

Мучки начин убиства који code pénal француски у чл. 296. ставља наредо са убиством с предумишљајем и назива „assassinat“, није нашао места у свима законодавствима као нарочити квалификовани случај убиства.

Аустр. крив. зак., који у опште прави разлику између убиства намерног — Mord — и убиства, које је проишло услед какве радње у непријатељској намери, али не у намери убиства — Todtschlag — у § 135. побраја врсте убиства и у тач. 1. наводи „Meuchelmord, welcher durch Gift oder sonst tückischer Weise geschieht.“ Аустр. законодавац, дакле под мучким убиством подразумева убиство помоћу отрова или иначе извршено на подмукао начин.

Међутим има законодавстава, која убиство помоћу отрова квалификују као засебну врсту убиства, не мешајући га са мучким убиством. Овако су радила законодавства: италијанско (чл. 365. т. 3.), руско (§ 455. т. 10) и швајцарски нацрт (чл. 60. II одељ.), француски Code pénal у чл. 301. сасвим је засебно квалификовао тровање као напад на живот каквог лица помоћу материја, које могу да произведу мање или више брзу смрт. А крив. законици немачки (§ 229.), наш (§ 179. а.) и норвешки (§ 232.) увршћују тровање у категорију повреда тела предвиђајући, наравно, и смрт као последицу.

Јапански као један од најновијих крив. законика, не наводи у опште никакве квалификоване случајеве убиства, већ,

као што смо поменули оставља судији, да према конкретном случају изриче строжу или блажу врсту казне и да се креће између минимума и максимума.

Из овога упоредног прегледа законодавстава, која нас могу интересовати, било као законодавстава културнијих земаља, било као законодавстава скорашњег или новијег порекла, ми видимо, да се тровање једино по аустриском крив. закону сматра као мучко убиство, а иначе или као засебно квалификовано убиство, или као повреда тела која може имати и смрт, као последицу, те се у том случају и строже казни.

Законодавства, која су тровање уврстили у ред повреда тела, најгоре су решила ово питање. О томе смо ми говорили у нашој расправи „О повреди тела,“ а сада ћемо напоменути, да се код тровања не може претпоставити друга намера до убиство, и да га с тога треба уврстити у случајеве убиства.

Једино, на шта сада треба одговорити то је, да ли тровање треба уврстити у ред мучких убистава и шта у опште треба разумети под мучким убиством?

Законодавства, која су мучко убиство, као нарочиту врсту, предвидела, не упуштају се у опредељивање тога појма. Једино француски *code pénal* даје дефиницију овога убиства. С тога се у пракси овај појам мора етимолошки објашњавати. Мучко убиство, према томе, било би свако убиство, извршено из потаје, кришом, изненада, иза какве заседе, у опште на какав лукав и подмукао начин.

Што се тиче тровања, наравно хотичног или намерног, о њему можемо рећи, да и оно посматрано са субјективне стране, носи у себи карактерне знаке мучког убиства. И у овом случају жртва не зна ништа о нападу на њен живот и не сања о опасности, која јој од убице прети. У правној литератури је било препирке о томе, да ли код убиства тровањем постоји увек предумишљај. Извесни италијански научари, од којих помињемо Карпу (*Programma del corso di diritto penale; Parte speciale, I. § 1184*), наводили су поједине случајеве, у којима је било и тровања без предумишљаја. Ово су свакако велики изузеци, који ипак не могу потрти правило, да се тровање врши обично с планом и хладним размишљањем, јер већ и сама набавка отрова изискује извесну смотреност и присебност.

Према овоме, што рекосмо, изгледа, да је аустр. крив. зак. правилно урадио, што је у мучко убиство уврстио и убиство помоћу отрова.

Но сада се истиче друго питање: да ли мучка убиства треба, као квалификовану врсту убиства, уносити у крив. законик?

Ми смо већ напред поменули, да мотив, са кога се врши убиство, може да нам уједно изнесе и карактерне особине злочинца. Између осталих момената, који при извршењу дела играју важну улогу и мотив је један од оних, из којих се може извести закључак о карактерним особинама злочинца. Но питање је сада, да ли се из начина извршења може изводити и закључак о мотиву и особинама кривчевим?

Једно се може као несумњиво узети, а то је, да код мучкога убиства могу бити различни мотиви за његово извршење. Поред осталих мотива за његово извршење може и љубомора такође бити мотив и при мучком убиству. И, како је љубомора такав мотив, из кога се не може закључити ни на поквареност кривчеву, нити на какву општу опасност од њега, то онда и нема основа, да се сам начин извршења убиства квалификује и теже казни од осталих убиства. Што се тиче питања, да ли мучко убиство претпоставља увек и предумишљај, ми можемо без устезања одговорити, да мучко убиство није увек у вези с предумишљајем. Може неко још за време трајања највећег афекта одјурити и сачекати онога који га је тешко увредио, и мучки напасти и убити, јер је познато, да поједини афекти, према темпераменту дотичнога могу и дуже времена трајати. Према овоме, можемо сасвим оправдано тврдити, да мучко убиство, које се карактерише само начином извршења, не треба уносити у крив. законик као врсту квалификованог убиства. Француски *code pénal*, стојећи још на застарелом гледишту слободне воље, уврстио је убиство с предумишљајем и мучко убиство у исту категорију и оба обухватио изразом *assassinat*. А када се узме у обзир и све оно, што смо ми приликом претресања питања о убиству с предумишљајем, и без овога, казали, онда држимо, да је наше мишљења о мучком убиству природна последица ранијег излагања. И Гаро (*Traité théor. et prat. du dr. pén. fr. IV. p. 1620.*) допушта, да се мучки напад (*guet-apens*) састоји у начину извршења убиства који претпоставља предумишљај, али не доказује његово постојање.

Упоредно законодавство новијег времена даје нам поуздан критеријум за решење овога питања. Тако сем француског

code pénal-a, као законика веома старог порекла и аустр. крив. зак., који такође одавно није више савремен, мучко убиство постоји од новијих законодавстава, као нарочито квалификовано, у овима: руском (§ 455. т. 11.) крив. зак. и нацрту швајц. крив. зак. чл. 60. II. одељак. Међутим ни у једном од новијих крив. зак. више не налази се мучко убиство као засебна и квалификована врста убиства. Тако ни садањи немачки крив. зак. нема такве одредбе, а ни Лист у већ поменутој расправи не препоручује уношење такве одредбе. Сем тога она се не налази ни у крив. законцима: италијанском, бугарском, норвешком и јапанском, који су потпуно усвојили гледиште, на коме стоји модерно крив. право.

Што се тиче убиства помоћу отрова, поред до сада реченога, морамо учинити још ове напомене.

Искуство је показало, да је мотив код убистава помоћу отрова такве природе, да убицу карактерише као опасног и поквареног злочинца. Разуме се, по себи, да је овде говор о намерном или хотичном тровању. Скоро ни један други начин убиства не претпоставља толику злочиначку вољу, присебност и размишљање, као тровање. Могућност тајног извршења овога дела, тешкоћа његовог откривања и доказивања кривице оптуженога, све су то разлози, који су од увек руководили законодавства, да овај злочин казне строже. Ми смо већ у својој расправи „О повреди тела“ изложили свој критички поглед на одредбу § 179 а. крив. зак., који је пореклом узет из немачког односно пруског крив. зак.

Листово мишљење (Vergl. Darstell., Besond. Teil, V. Bd. стр. 86. и 87.), да убиство помоћу отрова не треба у крив. зак. нарочито истицати као тежи случај, не може издржати јачу критику. Јер тај факт, што је данашња хемија у стању да са поузданошћу утврди, да се у лешу налази отров, нимало не даје гаранције, да ће се учинилац тиме задржати од извршења дела, када се зна, како је извршење оваквог дела могућно кришом и поступно вршити, и да се учинилац тешко проналази. Сем тога, за наше прилике бар, не може се тврдити, да је ова врста убиства ретка, већ напротив, ово је чешћи начин убиства, само, што се учинилац не може увек да пронађе због веома тешког доказивања ко је и где отрованом дао отрова.

Упоредно законодавство такође говори у прилог нашем мишљењу. Тако поред свих старијих законодавстава — француског и аустријског — и сва новија законодавства, сем јапанског, квалификују ову врсту убиства. Норв. крив. зак. говори до душе о тровању у § 231. који говори о тешким повредама тела, али он прописује доживотну робију у случају смрти.

Према овоме, ми можемо препоручити, да се при реформи нашег крив. зак. ова врста убиства као квалификована нарочито предвиди у крив. законнику.

— Наставиће се —

Д-р М. Миљковић.

О ОБАВЕЗИ ЗАШТИТЕ У СЛУЧАЈУ ФИЗИЧКИХ НЕДОСТАКА СТВАРИ КОД УГОВОРА О ПРОДАЈИ И КУПОВИНИ

— наставак —

§ III. Дејства заштите.

Ми ћемо претпоставити да су испуњени сви услови по закону потребни, па да купац има право на заштиту и да је купац, будући астор, све те реквизиите свога права на гаран тију доказао, у спору који је тога ради водио са продавцем, па да видимо каква су дејства заштите.

На то питање, у аустриском праву, имамо одговор у § 932. грађ. зак. који овако гласи: „Ако је мана, због које се и јемчи, такве врсте, да се она више не може уклонити, и да смета редовној употреби ствари, онда оштећени може захтевати потпуно раскидање уговора, а ако се на против оно што недостаје, н. пр. у мери, тежини, може попунити, онда само ову допуну, али у оба случаја има право захтевати и накнаду даље штете, и у колико је друга страна непоштено поступила, и накнаду измакле користи.“

Као што видимо, овај пропис поставља овакву разлику: 1^о. Недостатак је не само такав да смета редовној употреби ствари, већ он се не може ни уклонити. Н. пр. коњ има сипњу која не може да се излечи, или неће да вуче уз брдо (арум) од чега не може да се одучи, или је сакат тако да се то по правити не може и т. д. Или, зграда је плетара или је зидана земљом а не циглом односно каменом, због чега не може да се употреби за фабрику, за шта је купљена и за шта треба јача зграда и т. д. У једном таквом случају, купац има право на раскид уговора (*die Aufhebung des Vertrages*), после чега ће се сматрати да уговор иикако није не закључен. Отуда ове

последнице: купац има право на повраћај цене, односно има право ову да не плати, ако је још положио није; продавац има право опет на повраћај дате ствари, у оном стању, наравно, у коме ју је он купцу и предао. У овом погледу, и продавац и купац се постављају у стање које је постојало пре уговора.

Раскид уговора тражио је купац у римском праву тужбом која се звала *actio redhibitoria* или *iudicium redhibitorium*, чији је систем усвојио и овде законодавац аустриски (Арнтс — Мијушковић, *Пандекте*, III., Стр. 797.). У аустријском праву зове се та тужба *die Wandelklage* (*Stubenrauch, Commentar*, II, S. 279). Дакле, помоћу ове тужбе купац успева да, утврдивши да је махна која смета употреби ствари неотклонива, добије раскид уговора.

Али, није то једино право купчево. Код сваког раскида уговора, треба странку која није крива метнути сасвим у оно стање у коме је она била пре уговора, треба јој обезбедити *restitutio in integrum*. Ако би се купцу овде дало само право на повраћај цене, он би често пута, без своје кривице, а кривицом продавчевом, био у штети. Стога, купац има и право да, осим раскида уговора, тражи од продавца и накнаду за штету коју је претрпео његовом, продавчевом, кривицом. Та штета обухвата само фактичку штету (*damnum emergens*), ако је продавац био *bona fide* — н. пр. махна, која је била невидљива, била је продавцу непозната, а и *lucrum cessans*, ако је продавац био *mala fide*, н. пр. он је знао за невидљиви недостатак па га опет није открио купцу или је чак тврдио да ствар тога недостатка и нема (§§. 1323. и 1324. аустр. грађ. зак.).

2о. Недостатак је такав да се он поправити може, као н. пр. када, код продате количине, недостаје нешто. Тада ће се заштита састојати у томе да продавац купцу допуни меру. Али и тада купац, осим тога, има право да тражи евентуално и накнаду штете, било само *damnum emergens* било и *lucrum cessans*, према томе да ли је продавац био или не *bona fide*.

Сада имамо да расмотримо извесне тешкоће, али пре тога да напоменемо да се, у римском праву, није правила горња разлика, коју налазимо у праву аустриском. На име, у томе праву купац је свагда имао права да се послужи било тужбом *actio redhibitoria* која му је обезбеђивала раскид уговора (Арнтс — Мијушковић, *Пандекте*, III., стр. 797.), било тужбом *actio*

quanti minoris (iudicium aestimatorium) којом је купац, задржавајући ипак ствар код себе, и поред њенога недостатка, тражио само смањење цене, сразмерно штети коју је услед махне трпео. Равнодушна је ствар за римско право било то да ли се је махна могла уклонити или не. И у једном и у другом случају обе ове тужбе стајале су купцу на расположењу. И он је имао да од њих, према својим интересима, једну избере. (Didier - Pailhé, *Cours élémentaire de droit romain*, II, p. 155; Sohm, *Institutionen*, S. 395; Otto Knappe, *Grundriss der Römischen Rechtsgeschichte*, S. 182). Такво је и француско право. По чл. 1644. грађ. зак. од 1804., купац може или захтевати раскид уговора (la résolution de la vente) помоћу тужбе која се зове, као и у римском правилу, l'action rédhibitoire или умањење цене помоћу тужбе која се зове l'action estimatoire. Ако се странка не би могла, у овом последњем случају, споразумети у којој мери има да се смањи цена продајна, онда ће о томе одлучити вештаци (les experts). И у једном и у другом случају купац има право на накнаду штете, ако је продавац био mala fide (чл. 1645.). Ако је, пак, продавац био bona fide, тада, по чл. 1646., он има, осим цене, да плати купцу само трошкове који су учињени због продаје (Planol, *Traité élémentaire de droit civil*, II, p. 455).

Немачки грађански законик такође је усвојио римски систем. Он вели, у свом § 462., овако: „У случају какве махне за коју је продавац према §§ 459. и 460. одговоран, купац може тражити уништај уговора (Rückgängigmachung des Kaufes oder Wandelung) или смањење цене (Minderung)“. Дакле, купац има на избору једну од ових двеју тужби, без обзира на то каква је махна, отклонива или не.

Да се вратимо сада на оне наглашене тешкоће у аустријском праву. Прво, да ли, у случају да је недостатак неотклонив, купац баш мора, по § 932., захтевати раскид уговора, или да ли он има право и на то да ствар, и под махном задржи, а само да тражи било накнаду штете било умањење цене? Треба одговорити да § 932., који обезбеђује купцу тужбу за раскид уговора, даје купцу само једно право од кога он не мора учинити употребу. Дакле, купац може и ту уговор одржати у снази и ствар код себе задржати, тражећи од продавца сразмерно смањене цене. § 932. није помињао ово купчево право зато што то није потребно било. Оно је проистицало

из онога општега правила да се сваки слободно својим правом користити може, а уговор о продаји и куповини креира, за купца, право својине на купљеном добру, и, наравно, законодавац није имао потребе да то овде нарочито напомиње. Што је, пак, § 932. изречно дао купцу и право на раскид, то је стога што је аустриски грађ. законик прихватио систем римскога права по коме један уговорач не може, осим ако је таква погодба (*lex commissoria*), тражити раскид уговора из тога разлога што противна страна није своје обавезе никако или није делимично испунила (§ 919.). Изузетно од тога правила, § 932. допушта, дакле, купцу да тражи раскид.

Пошто смо тако утврдили да купац, и код неотклониве махне, има право на одржање уговора, да видимо сада да ли он има права на умањење цене. Питање се поставља стога што тужбу *Die Minderungsklage*, која је постојала у пандектном праву (римска *actio quanti minoris*), законик аустриски не предвиђа. Он предвиђа, као што знамо, ово троје: 1) раскид уговора; 2) попуњење недостатка и 3) накнаду штете. Из овога *Stubenrauch*, противно мишљењу *Nippel-a* и *Winiwarter-a*, изводи да је аустриски законодавац од 1811. изоставио римску *actio quanti minoris*. Ако је махна неотклонива, купац, који не жели раскид уговора, има само то право да тражи накнаду штете. Али како, пак, у ову улази и то: да ствар више не вреди онолико колико је купац за њу понудио био и да, због тога, продавац мора купцу накнадити диференцију између реалне вредности ствари и понуђене цене, то се, као што видимо, и овом тужбом за накнаду штете (*Schadenersatz*) постиже исти резултат који и у римском праву тужбом *actio quanti minoris* (*Stubenrauch, Commentar, II, S. 280*).

Даље имамо ово питање: § 932. вели: „а ако се на против оно што не достаје н. пр. у мери, тежини, може попунити“, онда купац у овом случају има право тражити само ову допуну. Какав домашај има то правило? Специално, да ли је законодавац, наведеним примерима, хтео да ограничи употребу овога права од стране купца, тако да ако продата ствар има неку махну која се не тиче ни мере ни тежине, али је она отклонива, купац не би имао право захтевати од продавца „попуњење“, овде уклањање махне, већ би му остало једино то да тражи било раскид уговора било накнаду штете, ако овај у снази одржи, односно умањење цене?

По ауторима (Seuffert, *Arch.* XV. 116.) римско право није допуштало продавцу да отклони махне, што значи да се његов однос са купцем ограничавао на *actio redhibitoria* или на *actio quanti minoris* (Арнтс, Пандекте, III., стр. 799.). Чл. 1644. à 1648. франц. грађ. зак. то не предвиђа такође, тако да, по француском праву, купац не би имао ни право ни обавезу да тражи односно да трпи чак ни попуњење у мери или тежини, што предвиђа § 932. аустр. грађ. зак.. Ни § 462. нем. грађ. зак. то не предвиђа.

Ми мислимо да наведеној одредби треба дати генералан значај. Наведени примери нису лимитативни, већ само *exempli causa*, таксативни, те ћемо стога рећи да купац, и изван случаја тих примера, има право тражити да продавац махну отклони, ако је то могућно. Ово изводимо и из првога става истога прописа (§ 932.): аргументом а *contrario* излази то, да, ако се махна у опште уклонити може, купац има право тражити њено уклањање. Напослетку, ако је то интерес купчев, зашто му то не признати? По уговору он има право на ствар без махне, а продавац је у стању махну отклонити и на тај начин своју обавезу — која сачињава право купчево — испунити потпуно.

Питање је само ово: да ли продавац, који је недостатак отклонио, има право, такође, натерати купца да прими његово отклоњење? Ми мислимо да ваља овде правити ову разлику: продавац је био *bona fide*; тада му горње право треба признати. Када, уклањањем махне, он ставља купца у положај у коме би овај *ab initio* био, да је ствар била без махне, зашто му не дати право, с погледом на његову *bona fides*, да махну отклони? И општи интерес налази ту задовољења, јер је то најмирнији начин гаранције. Али, ако је продавац био *mala fide*, тада ће од купца зависити, да ли ће се спор свршити уклањањем махне или друкчије. Ако је купчев интерес такав да спор не треба да се сврши на први начин, уклањањем недостатка, а продавчев интерес у томе баш лежи, онда ћемо ми претпоставити купца продавцу, јер је овај *mala fide*.

Quid ако је ствар пропала услед махне? И тада ће, наравно, купац имати право на заштиту. Његова обавеза да ствар врати, ако би тражио раскид уговора, не може, истина, бити извршена, али он за то одговарати не може, пошто за пропаст ствари није крив. За ово је крив продавац који му је ствар

под махном предао. Али *quid* ако ствар, која је била под махном, пропадне случајно? Н. пр. купљени коњ имао је сипњу, због чега је купац имао право на заштиту — право које представља извесну новчану вредност. Да ли ће он то право изгубити зато што продате ствари више нема, а нема је услед случаја?

Чл. 1647. франц. грађ., *in fine*, вели да ће случајна пропаст пасти на терет купца. Аутори (н. пр. В. Lacantinerie, *Précis de droit civil*, III, р. 347. и 348.) веле да тада купац не може подићи ни тужбу за раскид уговора ни тужбу *quantī minoris*. Што се тиче саме пропасти ствари, ми разумемо да она пада на терет купца, јер *res perit domino*. Не може, за то, носити одговорност продавац, као *non dominus* и као за случај некрив. Разумемо, даље, да купац не може тражити ни раскид уговора, пошто би овде купац имао да продавцу врати ствар, што он не може да учини, јер ствари нема, а он сноси, пак, терет тога факта, који је дошао случајем. Али што нам је неразумљиво то је, да, зато што ствари нема више, купац не може подићи против продавца тужбу *quantī minoris*, нарочито када се има у виду то да купац има да бира коју ће од ових двеју тужби подићи. У истом смислу као и аутори француски, каже и Stubenrauch (*Commentar*, II, S. 280) да купац губи право на гаранџију, када ствар случајно пропадне, пошто, вели, он има да сноси, по § 1311., све последице случаја. Дакле, губитак права на заштиту, или, како вели Stubenrauch, *die Vereitlung des Rechts auf Gewährleistung*, по Stubenrauch-у јесте последица случаја. Свакако, када би се *Gewährleistung* састојало само у тужби за раскид уговора, *Wandelklage*, то би било тачно, као што смо мало пре казали. Али и у аустриском праву гаранџија се може вршити и у другој форми, без раскида уговора, поименице тужбом за накнаду штете, по Stubenrauch-у, или тужбом *quantī minoris*, по Nippel-у и Winiwarter-у, — што, као што смо видели, води истом резултату — а за вршење права заштите у овој форми није потребан повраћај ствари.

Ми не видимо разлога да купац изгуби право на заштиту у форми тужбе *quantī minoris* зато што је ствар случајно пропала. Довољно је само то да се могу сви услови потребни за постојање тога права доказати и сада када ствари нема више. Ми смо већ имали прилике рећи да све оно што се не може

да докаже сматра се, у праву, као и да не постоји, ма да, може бити, то што се није утврдило постоји. Ако је купац, услед тога што ствари више нема, стављен у немогућност да докаже потребне реквизите за постојање свога права на заштиту, он ово неће имати, али не зато што је ствар пропала, већ зато што није могао своје право доказати, немогућност у којој он може бити често и онда када ствар постоји. Отуда, ако купац, и поред пропасти ствари, може да докаже да је ствар имала махни због којих је одговорност продавчева била ангажована, њему, и после пропасти ствари као и пре ове, треба признати право на заштиту у виду тужбе *quantī minoris*, пошто је други вид оштете немогућан. Зашто да се то право угаси зато што је ствар пропала? Зар се сва наша права која стоје у вези са неком ствари морају да угасе услед случајне пропасти те ствари? Узмимо н. пр. овај случај. Неко је обранио нашега коња, због чега смо ми морали учинити издатке око његовога лечења. Хоћемо ли ми изгубити право на накнаду оних издатака, као и остале штете коју смо могли због тога претрпети (н. пр. ми смо, по занимању, кочијаш и због тога смо изгубили извесну зараду), зато што је после тога наш коњ случајно погинуо, рецимо услед грома? Никако. Штета коју смо кривицом трећег лица претрпели није тим отклоњена и она се нама мора накнадити.⁴

⁴ Наравно да ако је коњ одмах, после задате му ране, угинуо, не од ове већ случајно, нема места никаквој накнади зато што фактички кривицом трећег лица ништа изгубили нисмо: нити смо што на лечење издали, нити смо какву зараду изгубили. Истина, ми данас немамо од коња никакву зараду, али то није стога што је он обрањен био већ зато што је, после обрањења, случајно угинуо. До душе, да је коњ остао у животу, ми бисмо имали право на накнаду зараде изгубљене због поступка трећег лица, али сада ми, по том основу, не можемо тражити ништа од тога лица: нити се, са сигурношћу, може утврдити да ли бисмо ми заиста што изгубили, нити се, узимајући да збиља не бисмо били неко време са коњем радили, може позитивно казати колико би то време било. То је све у питању, и сва та питања начинно је излишним гром који је коња убио. Јер што је извесно то је да је дејство грома било у томе: да смо ми изгубили све будуће зараде од коња, без обзира на ону његову рану. Губитак наш имам, дакле, један несумњив узрок, о коме се не може дебатovati, а то је гром, и тај је узрок сасвим довољан за тај губитак. И онда би било неправично чинити треће лице делимично одговорним за дејство грома само основу те претпоставке, фактом неутврђене, да бисмо, можда, ми били у извесном губитку, и да није било грома.

Заштити је узрок, као што знамо, штета коју трпи купац: зато што је ствар под махном. Зато смо ми и казали да махне од којих купац не трпи материално не дају места заштити. Када је то разлог заштити, онда то значи да је тим самим фактом, што ствар купљена има махне, купац штету претрпео и на накнаду њену има одмах право, па ма ствар после тога случајно и пропала, онако исто као и у оном горњем случају. Н. пр. купац плати за једног коња, који има сипњу и који, осим тога, још и не вуче уз брдо, 500 динара мислећи да коњ никакве махне нема. Да је знао да их има, он га не би ни купио, или би за њега дао много мање — рецимо 100 динара. По процени вештака коњ и не вреди више. Дакле, купац је платио 500 динара једну ствар која не вреди више од 100 динара. Он је дао *sine causa* 400 дин. више, за толико је он кривицом продавчевом оштећен. Ако не би хтео да уговор поништи, он би тужбом *quantī minoris*, или, по *Stubenrauch-u.*, тужбом *Schadenersatzklage*, добио натраг својих 400 динара, и, осим тога, имао би право и на накнаду и друге штете коју би евентуално услед свакога поступка продавчевога претрпео. Ако коњ сада случајно угине, да ли ће за то купац изгубити право да му продавац накнади штету коју му је овај већ био, као што то у горњем примеру показасмо, несумњиво нанео? Ни најмање. Решити ствар друкчије, то би значило без разлога погоршати ситуацију купчеву и без тога не много завидну. И заиста, зар је мало то што ће купац сада сносити штету услед случајне пропасти ствари, него да зато још изгуби и већ *стечено* право на накнаду штете? Напослетку, можемо да разумемо да, н. пр., гром уништи коња који је нешто физичко, али да он уништи купчево право на накнаду штете, што је нешто апстрактно, интелектуално, то не схватамо.⁵

(Свршиће се)

Ж. М. Петрић.

⁵ Осим тога има и ово: случај је ограниченога дејства. Он не само да не може штетити другог до онога кога је задесио, него не може другом ни корисити. Међутим, овде би, противно томе, случај имао двогубо дејство: он би не само оштетно купца већ би још и користио продавцу.

ПОЉОПРИВРЕДНО ОБЕЗБЕЂЕЊЕ У СРБИЈИ

— наставак —

Закон о Фонду за накнаду штета пострадалима од града

Тек је 15. новембра од 1905. донет један закон којим се створила установа у циљу, да се пољопривредницима изглади штета коју им град наноси. Тој је установи, названој „Фонд за накнаду штета пострадалима од града“ „држава дала из својих средстава двојаку потпору: основни капитал од милион динара и сталну годишњу помоћ ради које је требало наплаћивати нарочити прирез од свих пореских обвезника.¹ Основном капиталу додавале су се још и суме свих фондова који су по чл. 106. закона о Задругама за узајамно помагање били одређени на циљ обезбеђења штете од града,² а затим завештања која буду дата да се само интерес сме трошити. Основни капитал није се смео крњити. Једино се интерес могао употребити на исплату штета, заједно са сумом добивеном од приреза и неким другим приходима које закон предвиђа. Ти су приходи били: казне изречене по овом закону, поклони и завештања, а затим и једна десетина чистог прихода Српске Државне Класне Лутрије за привредне циљеве.³

¹ По првобитном пројекту Министра Народне Привреде основни капитал износио је само 50.000 динара, али је за то држава, осим прихода добивеног од приреза, требала да даје фонду сталну годишњу помоћ од 100.000 дин.

² Чл. 106. тога закона гласи: „Вишак имовине удружења, што претекне по исплати поверилаца (кад задруге престану), предаће се на чување и приплод Управи Фондова, и употребиће се на циљ обезбеђења штете градом причињене усевима земљорадника, кад се о томе буде донео закон“.

³ Из текста закона не види се, да ли се приход добивен од Класне Лутрије могао употребити на исплату штета, или га је ваљало додавати основном капиталу. И ако чл. 5. закона, у коме су побројани сви приходи који се смеју трошити на исплату штета, не помиње приход од Класне Лутрије

Право на накнаду из овога Фонда имали су сопственици свих усева и плодова (воћа и грожђа). Накнада се није давала: а) за воћњаке и винограде који нису стигли на род; б) за усеве, воћњаке и винограде који се налазе по окућницама у варошима и варошицама; в) за усеве општинске, среске, окружне, државне и манастирске, ма их закупци обделавали.

Пословима око накнађивања штете управљало је Министарство Народне Привреде. По његовом наређењу Управа Фондова, код које се Фонд налазио на приплоду, чинила је издатке.

Градом оштећени сопственици дужни су били одмах, а најдаље за 48 часова од како се штета догодила, о томе извести писмено или усмено своју општинску власт. Општински суд дужан је био најдаље у року од 24 часа, од како је пријаву добио, о томе извести своју полициску власт, која ће одмах телеграфски извести Министра Народне Привреде. Полициска ће власт извести Министарство и не чекајући извешће општинских судова, чим сазна за озбиљнији случај града.

Министар Народне Привреде, извештен да је град негде нанео штету, одређивао је процениоце. Ближе одредбе о процениоцима прописане су правилником. Законом је било утврђено да у једној комисији за процену не може бити више од 3 члана, а затим се одређивала величина дневнице и попутнине.

Ако су процениоци нашли, да се њива на којој је усева градом уништен или јако оштећен, могла засејати каквом другом културном биљком, која ће исте године плод донети, они су имали права да нареде сопственику да њиву тим усевом засеје. У том случају, сопственик је добијао накнаду за утрошено семе пропалог усева, добијао је одмах семе за нови усев, а плаћала му се и процењена сума за потребну припрему земљишта (орање и др.).

Накнађивала се само штета већа од 20%. На накнаду губили су право: сопственици, који усева пожању или пло-

ипак је у пракци, сасвим оправдано, и он употребљаван у том циљу. То је редован приход који се понављао сваке године, па се могао редовно и трошити. Нејасност у закону долази без сумње отуда, што је у првобитном пројекту Министра Народне Привреде предвиђен основни капитал од 50.000 динара, с тим да му се даје сваке године још по $\frac{1}{8}$ чистог прихода Класне Лутрије. Одредба о основном капиталу измењена је — држава је одмах дала 1.000.000 дин. — а сметнуло се с ума, да се одредба о приходу Кл. Лутрије доведе у склад са том изменом.

дове оберу пре но што су процениоци изишли и то одобрили; сопственици који после штете од града јаче оштете или униште на ма који начин неоштећене усева или плодове; сопственици усева већ пожњевених и у крстине скупљених; сопственици који нису скупили стрмне усева у крстине после 3 дана, пошто су пожњевени, а време је било погодно; сопственици који нису средили своје усева 10 дана од времена жетве која је уобичајена у дотичном месту, а време је било погодно; сопственици који су дуван обрали, лан и конопљу почупали или су свршили бербу воћњака и винограда, па их је град потукао; сопственици који одређену накнаду не би дигли у року од године дана кад су позвати да је приме; сопственици који дугују на име приреза за овај Фонд.

Министар Народне Привреде могао је из овог Фонда давати субвенције до 50.000 динара оним приватним удружењима која би на се примила да обезбеђују дуван, лан, конопљу, пасуљ, хмељ, градинарске усева и друге трговинске биљке.

Закон је добио обавезну силу од 1. јануара 1906 године.

Овај закон дао је у својој примени посве неповољне финансиске резултате. Према извештају Управе Фондова, на дан 20 фебруара 1808 год. стање Фонда за накнаду штете од града било је овакво:

Примљено је било у 1907 год. и до 19 фебруара 1908:

Од Класне Лутрије ^{1/10} чистог прихода	
за 1906	56.003·00
„ 1907	60.821·35

Свега 116.824·35

Од приреза за 1906 год.	} наплаћеног у 1907 и до 19 фебруара 1908.	368.416·62
„ „ „ 1907 „		

Од камате на фондовни капитал за 1906 г.	47.782·07
„ „ „ „ „ „ 1907 „	48.593·53

Укупно примљено 581.616·67

Издано у 1907 и до 19 фебр. 1908:

На име накнаде штете за 1906	420.787·90
„ „ дневнице процениоцима за 1906	14.130·00
„ „ осталих трошкова у 1907	18.512·30

Укупно издато 453.432·20

Кад се сума укупних издатака одбије од суме укупних прихода, остаје на дан 20 фебруара 138.184·47 динара да се

подели као накнада оштећеним од града. Процењена штета у 1907 изнела је 2,214.095 дин. Према средствима којим је располагао, Министар је наредио да се пострадалим сопственицима на име накнаде у тој години изда *по 5% процењене штете*. А у 1906 укупна вредност штете изнела је 2,118.091 дин., а за накнаду је комисијски признато 1,821.949. Како је фонду стојало на расположењу око 421.000 дин. за исплату штета, могло је бити у тој години накнађено *нешто јаче од 20%*.

Крајем 1908 год. добивено је приреза (прирез распоређен за 1908 дао је 180.874 за 1907 166.912·29, за 1906 162.213·38)	510.000·40
од Класне Лутрије	60.821·35
„ интереса	60.254·55
„ казне	15.—
Укупно примљено	631.091·30

Од укупног прихода, по одбитку издатака, остало је за исплату накнада оштећенима од града 383.680·30 дин. Како је процењена штета изнела 3,547.000 дин., могло се у 1908 накнадити *10%*

Према томе, за своје трогодишње примене Фонд је могао да накнади у 1906 око 20% градом учињене штете, у 1907: 5%, а у 1908: 10%; или *просечно годишње око 12%*.

Основни капитал износио је крајем 1908 год. 1,099.647·05 дин. Од прихода на основу чл. 106 закона о задругама за узајамно помагање добивено је у хартијама 82.500 дин. номиналне вредности и од депозита 24.686 дин. На продаји добило се од хартија 66.050 дин.¹

Прва и главна замерка која се закону од 1905 мора учинити у томе је, што се њим у опште није ни стварала једна установа за обезбеђење од града. Закон је предвиђао извесне накнаде за штете које град нанесе усевима и плодовима. Али начин којим се долазило до средстава потребних за исплату накнаде не одговара појму обезбеђења. Покрићу штета били су, осим неких незнатних прихода, намењени: интерес основног капитала, изванредан ($\frac{1}{10}$) део прихода Српске Државне Класне Лутрије и стални прирез који се наплаћивао по законом утврђеној табелици. Сви ови приходи долазили су од др-

¹ Подаци су узети из књига Управе Фондава.

жаве. Према томе, држава је из општих средстава стварала фонд из којег су исплаћиване накнаде оштећеним пољопривредницима. А ништа се тога ради није специјално разрезивало на сопственике усева и плодова. Међутим, основна је одлика обезбеђења, да се штета која једнога снађе дели између више лица којима грози иста опасност. Држава је у Србији изишла из скромне улоге посредника који само организује обезбеђење, а све остало у главном оставља да обезбеђеници сврше између себе. Она се латила једног много компликованијег посла — из својих средстава створила је фонд за накнаду штета, — који није одговарао ни способности ни финансиској моћи њеној.

Није без интереса изложити, како је био распоређен прирез који, по томе што је доносио Фонду главни приход, има сличности с премијама установа за обезбеђење. Прирез се исплаћивао према годишњем непосредном порезу, а по стопи код које се апсолутно не може ухватити на ком је основу утврђена: нити је једнака за све обвезнике, нити расте с претпостављеном имућношћу њиховом, нити пада. Другим речима, стопа приреза није ни пропорционална, ни прогресивна, ни регресивна. И ако се регресивна стопа не би могла правдати никаквим принципом финансијске политике, опет би и са њом било некаква реда у утврђивању тарифе. Овако није било никаква реда, као што се може видети из неколико примера:

Обвезници с непосредним порезом од 10 дин. плаћају прирез 0,20 дин. или 2%;

Обвезници с непосредним порезом од 45 дин. плаћају прирез 1 дин. или 2,22%;

Обвезници с непосредним порезом од 60 дин. плаћају прирез 2 дин. или 3,33%;

Обвезници с непосредним порезом од 100 дин. плаћају прирез 3 дин. или 3%;

Обвезници с непосредним порезом од 200 дин. плаћају прирез 4 дин. или 2%;

Обвезници с непосредним порезом од 500 дин. плаћају прирез 8 дин. или 1,60%;

Обвезници с непосредним порезом од 1000 дин. плаћају прирез 15 дин. или 1,50%;

Обвезници с непосредним порезом од 10.000 дин. плаћају прирез 20 дин. или 0,2%.

Овакав распоред пореског терета не одговара принципима пореске политике (стопа расте до извесног приноса, па после опада), и крајње је неправичан. Зашто да обвезници с непосредним порезом од 60 динара плаћају сразмерно приносу свога имања или рада два пута већи прирез но они, куд и камо богатији, на које је разрезан порез од 1000 дин? Како је ово далеко од прогресивног пореза, заснованог на оправданој претпоставци да се равномерност пореског терета према привредној способности обвезника постиже само тако ако га сви обвезници подједнако осећају.

Законом од 1905 године није створена никаква установа за обезбеђење од града не само због начина којим се долазило до средстава за накнаду, но и због величине тих средстава. Обезбеђење се заводи у циљу да се њим уклоне или бар осетно смање рђаве последице које град наноси материјалном стању појединих пољопривредника. Оно треба да им пружи могућност да наставе свој привредни рад и у случају кад град упропасти усеве или плодове, а, ако су иначе сиромашни, да им не да, да падну у беду и невољу. С тога се једном установом ствара обезбеђење само тако, ако се штете накнађују у довољној мери, да обезбеђење стварно постоји. А њега нема ако пољопривредници не добију од установе на име накнаде бар половину штете коју су претрпели. Кад је Баварски Завод дао једне године 57% накнаде, оштећени су се узбунили истичући да од такве установе немају никакве користи. А какве су користи имали српски пољопривредници од Фонда који им је последње две године дао на име накнаде 5 и 10% процене штете. Да ли онога коме је град смањило очекивани принос земље за 1000 динара озбиљно подупире накнада од 50 или 100 динара? Шта ће са тако малом сумом да уради? Зар се крај такве установе може пољопривредник сматрати да му е будућност обезбеђена?¹

¹ Било је посланика из народа који су ссећали да су по закону имали да поднесу и сувише мали терет, да би могли рачунати на какву озбиљну накнаду. „Ја бих имао, рекао је један између њих, да плаћам до 20 динара годишње, а на случај града какав је код нас био пре три године, штетовао бих до три хиљаде динара, зато не верујем да се ово да извести, да човек за 10 до 20 динара добија 2000—3000 динара“. (*Стенографске Белешке Народне Скупшћине* од 1905, стр. 411).

По закону од 1905 држава, не организујући установу за обезбеђење, обвезала се да из својих средстава, по могућности, накнађује штету пострадалима од града. Да ли је она тим створила фонд за давање милостиње, као што је тврдило више критичара ове установе? То је тврђење само донекле тачно. Милостиња је један облик потпоре која се даје осиротелим, т. ј. лицима која немају потребних средстава за живот, те би пропала ако се не би потпомогла. Таквим се лицима једино може давати милостиња и никоме више. Осиротелост може наступити од града, као и од разних других узрока који не зависе од воље пострадалих. У том случају њима ја потребна милостиња, било јавна било приватна. И за тај, сразмерно мали број лица, која штета од града доведе до осиротелости, може се рећи да по закону од 1905 добијају државну милостињу. Држава и осталима чини извесне услуге у облику новца, даје неку врсту поклона, али тај њен акт не носи карактер милостиње. Због тога је он необичан и неоправдан. Спорно је питање и у теорији и у политици јавног потпомагања, да ли је држави дужност да пружи осиротелим средстава да се одрже, или се у том погледу ваља ослонити једино на приватно, добровољно потпомагање. А нигде, ни у једној земљи држава не потпомаже непосредно из својих средстава оне које какав догађај материално поремети а не доведе их до осиротелости. У том случају држава се обвезује да једној групи свога становништва потпуњује мањак који им се деси из извесних разлога и ако људи те групе иначе имају средстава за живот, по неки пут врло угодан.

Границе државне интервенције не смеју се а priori ограничити. Али има извесних мера које држава, ма како те мере изгледале непосредно корисне, не треба да предузима. Она, као представник општег интереса, не сме, на пр. потпомагањем једне групе изазивати сукоб интереса с другим групама, нити интервенисати у корист једне групе, ако се та интервенција коси са општим интересом. Већ по томе не би се могло одобрити да држава из својих средстава ствара Фонд за потпомагање пољопривредника кад пострадају од града. Јер, сумњиво је да ли је у општем интересу да она на тај начин и у тој мери утиче на поправку материалног стања једне групе; а сигурно је, да се она тиме не показује подједнако добро-расположена према свима групама, те изазива нерасположење.

и отпор у оних чији су интереси слабије заштићени. Па и кад би се претпоставило, да држава сасвим оправдано може да ствара такав Фонд, опет се установа закона од 1905, не би смела одобрити. Држава мора предузимати мере у циљу утицања на развитак једне привредне гране по извесном плану. Она се мора при том држати извеснога реда, а не радити на дохват. А да ли је стварање Фонда по закону од 1905., све и кад би било умесно и оправдано, спадало у оне мере које држава, радећи на подстицању једне несумњиво веома важне, а у сваком погледу веома заостале привредне гране, није већ могла обићи? Без сумње, то није био случај. Имало је других мера, на чије извођење држави је било дужност много пре да употреби јавна средства не само због њихове велике важности по општи интерес, но и с тога, што се оне не могу никако или се не могу у потребној мери остварити друкчије но јавним средствима. Држава је у Србији тако мало урадила на пр., на унапређењу пољопривредне наставе, пољопривредне полиције, саобраћајних средстава, извођење пространих мелиорација и т. д.

Може се још разумети, да држава извесну потребу једне групе или појединих људи, коју у општем интересу ваља задовољити, подмирује из својих средстава с тога, што није могућно да се издатак подели сразмерно величини учињене услуге међу оне којима он непосредно користи. Али код обезбеђења то је могућно. Држава наплаћује таксе за нарочите услуге које чини појединцима, кад ови изазову какву радњу јавних органа. А зар да не тражи никакве специалне накнаде од оних лица којима чини услугу у новцу, као што је то случај кад се исплаћује штета од града. Зар није у овом случају јаснији однос који постоји између услуге и накнаде, но код наплате таксе? Осим тога, држава не сме да скида са својих грађана бригу о њиховој будућности, дајући им из општих средстава накнаду, кад их несрећан случај задеси. Њој је само дужност, да их подстиче на старање о властитој будућности и пружи им за то могућност стварањем и потпомагањем корисних установа. Јер, док их у овом случају она морално снажи и подупире, у оном, она их изазива на лакомисленост.

И најзад, држава у Србији није ни по својој финансиској снази у стању да прими на себе један тако велики терет, као што је накнађивање штете коју град наноси пољопривредницима. Отуда се морало десити, да средства, и иначе оскудна

једној држави која је тако мало урадила на културној, привредној и војеној организацији земље, стављена на расположење Фонду за пострадале од града, буду посве недовољна.

Код других народа, код којих су се јачањем културе атрибуције јавних тела веома прошириле, држава је била уздржљивија у сличним приликама. Због привредне слабости радника постоје нарочити разлози социалне политике да држава јаче узме удела у њиховом обезбеђењу. Па ипак, у колико је она у опште сматрала за потребно, да новчано подупре радничко обезбеђење, нигде није у томе тако далеко отишла, да је установа изгубила карактер обезбеђења. Свугде се основни приход за плаћање накнада добија разрезом на заинтересоване, а државна је потпора узгредан извор. Њом се само постиже извесно олакшање терета обезбеђеницима, јер га држава делимиче узима на себе. На тај начин радници, подносећи жртву која је у складу са њиховим slabим средствима обезбеђују себи накнаду, кад им се деси догађај чије последице њих тако лако упропашћују.

Између новчане потпоре установе за обезбеђења и система усвојеног законом од 1905 има разлике у величини терета који држава подноси. И то је природно. Јер, у првом случају главни су приход премије, а државна потпора служи као допуна. Код Баварског Завода приход од премија изнео је у 1907 близу 4 милиона марака, а државна потпора само 200.000. У Србији, исте године, држава је дала Фонду без мало пола милиона динара. Па ипак је само 5% штете могло бити накнађено!

Закону од 1905 могу се чинити обзирне замерке и у погледу начина на који се установа организовала. Све извођење поверено је Министарству Народне Привреде. У неколико га само помаже Управа Фондова, код које се прикупљају приходи и чине издаци по Министровом наређењу. Да је закон иначе беспрекоран, ова једина мана би довољна да га учини потпуно илузорним. И ако Фонд за накнаду штета од града није у ствари никаква установа за обезбеђење, он се по природи свога посла подудара с једном таквом установом. А посао обезбеђења од града по себи је веома опсежан и компликован. Он је, осим тога, у свакој земљи највећим делом оригиналан. Оно што се на другим местима показало као добро и корисно не може се просто пренети, већ се мора изнова удешавати према посеб-

ним приликама сваке земље. Куд и камо је простији, лакши и мање оригиналан посао обезбеђење живота и зграда од пожара. Па ипак, приватна друштва која се баве тим врстама обезбеђења у Србији имају не мали број чиновника који томе послу посвећују сав свој рад. И за обичан, редован посао нове установе која од једном распростире своју делатност на целу земљу и на све пољопривреднике, потребан је доста велики број извежбаних чиновника. А закон од 1905 поверио је сав редовни и ванредни посао, у времену кад је требало извести целокупну организацију, Министарству Народне Привреде, или управо, једноме одељењу тога Министарства (Одељењу за пољску привреду и ветеринарство), које располаже веома ограниченим бројем чиновника, те натеже и за своје обичне послове. Од чиновника тога одељења се доиста тим законом много више тражило, но што су, и крај најбоље воље, могли дати. Није било могућно, да они, без нарочите претходне спреме, радећи као узгредан посао, створе једну нову и компликовану установу.

Јасно је, да је из чисто тактичних разлога учињена та велика погрешка, што за примену закона није створен неопходно потребни персонал. Толико се пута дотле без успеха покушавало да се заснује обезбеђење од града! С тога у жељи да се најзад дође до резултата, тражио се један облик који скупштинска већина, састављена од сељака, не би одбила. У том циљу ушле су вероватно многе одредбе којих иначе у закону не би било. Једна од тих била је без сумње и одредба и преношењу свега посла на Министарство Народне Привреде. Јер добро је познато да наше скупштинске већине не маре за стварање нових чиновничких положаја, пошто их многи посланици, делом и са кривицом самих чиновника, сматрају за непотребне, а често и штетне синекуре. Приликом претреса законскога предлога поједини говорници истицали су као нарочито добру особину, што се не стварају никакви нови чиновнички положаји. Али, и ако су се могли извесни уступци чинити на рачун доброг расположења скупштинске већине, овакав уступак није се смео чинити. Са њим је испала сувише скупа цена по коју се добила могућност за стварање Фонда.

Ван спора је, да се закон ове врсте не би могао као што треба привести у дело ни у једној земљи, у којој би се његово извођење поверило технички недовољно спремним ли-

цима која, уз то, имају другу, главну дужност. У Србији има и нарочитих разлога да се за примену оваквог закона спреме одвојени, у своме послу независни органи. Шефови појединих министарстава чисто су партиски људи. И довољно би било да само једном за Министра Народне Привреде дође партиски активније лице, које би чешће у интересима своје странке гледало општи интерес, па да пропадне најбољи закон. Према нашим навикама и добро познатом недостатку правне свести, прваци појединих странака који би заузели место Министра Нар. Привреде, од кога у крајњој линији зависи колика ће се накнада дати оштећеним, били би изложени великом искушењу, да својим партиским пријатељима или људима за које се какав партиски првак заузме, признају право на већу накнаду но другима. Па и кад би они били потпуно слободни од таквих утицаја, пошто нема објективног мерила за упоређивање разних процена, многима од министрових политичких противника, који по природи људској најјаче осећају свој терет, учинило би се, да се с њима неправедно поступа. И то би убијало поверење без које једна установа ове врсте не може да постоји.

Предлагано је с више страна да се извршење овога закона преда Управи Фондова.¹ Она би у своме послу била, без сумње, довољно непристрасна. Али то је у главном све што би се могло навести у корист овога предлога. Чиновници Управе Фондова, упућени за послове друге врсте којима су довољно заузети, не би с више успеха примењивали закон од 1905 но чиновници Министарства Народне Привреде. Осим тога, Управа Фондова навикнута је да једнолико, готово механично развија своју делатност. Она у свом раду мало и има потребе да скреће од правилима унапред обележеног пута. А за установу створену у циљу да накнађује штете од града пољопривредницима треба увек, а нарочито у почетку, велике пажње, енергије и предузимљивости. Треба стално прикупљати многобројне податке, контролисати их и проучавати, да би се доцније, кад се створи права установа за обезбеђење омогућило класификовање посебних степена опасности и израда тарифе. Треба

¹ То је било мишљење Државног Савета (Стенографске Белешке Нар. Скупштине, 1905, стр. 123). И г. А. Борисављевић је то предлагао у свом оштампаном предавању „обезбеђење накнада за штете од града“ (стр. 17). У истом смислу писао је и „Трговински Гласник“ (1905, бр. 230.).

непрестано срачунавати величину прихода и расхода, да би се, кад устреба, разрез могао одмеравати према вероватној штети. Треба будном пажњом пратити рад органа за процену и упућивати их да, водећи рачуна о посебном интересу сваког оштећеног, не наносе штете установи. Треба се неуморно обавештавати о примени законских и осталих одредаба, како би се оне по стеченом искуству прилагођавале околностима. Закон и правила прост су скелет коме Управа Фондова, намењена сасвим другом циљу, не би била у стању да улије живота. За то се мора стварати засебна Управа којој би примена оваквог закона био једини посао. Она би по своме саставу и односу према држави требало да личи на Управу Фондова. Њена организација морала би се тако удесити, да се Управа може слободно кретати, неспутана владиним утицајем. Тако би само било гаранције, да ће она у свом раду имати обзира једино према добро схваћеним интересима установе. Нова Управа са својим персоналом однела би, сумње нема, један део прихода установе. Али та неизбежна жртва у ствари мање стаје, но кад се без ње упропашћава примена једног по себи корисног закона.

И при детаљнијем расматрању закона од 1905 наилази се на велике непотпуности и неумесности. Оне се могу разумети у колико потичу са основне погрешке тога закона, који је место установе за обезбеђење, стварао једно сасвим ново дело у екџномској политици образованих народа. Али, и кад би се усвојила његова основа као теориски правилна и практично изводљива, поједине одредбе његове морале би се мењати и допуњавати. У закону, на пр. није предвиђено образовање резервног фонда, који је преко потребни саставни део установе ове врсте. Тај фонд је управо неопходан за установу која располаже сталним, унапред одређеним приходима, док се величина расхода осетно мења из године у годину, па јој је потребно да има на расположењу извор из кога ће црпи средства за покриће већих издатака. Резервни фонд било је у Србији у толико важније предвидети, што се није имало, нити ће се имати за дужи број година довољно поузданих података о величини градобитина, те установа може наићи на штете које није ни у приближној мери очекивала. Приличног изненађења у том погледу било је већ првих година законске примене, те су се предвиђени приходи показали одвећ недовољни да накнаде претрпљену штету. И на накнадама се морала осетити

сва недовољност прихода, јер нити је било могућности да се законом ограничени приходи повећају према стеченом искуству, нити је било резервног фонда, којим би се, као код Завода у Баварској допунили, редовни приходи.

Одредбе које се односе на процену штете малобројне су и непотпуне. Није довољно унети у закон, да ће се утврдити нарочитим правилником, колико ће бити комисија за процењивање штете и на који ће се начин вршити то процењивање. Морају се изложити бар основи тако важних одредаба, од чије тачности и добре примене зависи судбина целе установе. Постоје званични подаци о томе с каквим се успехом вршио тај важни посао. У *Извештају комисије* за проверавање и проконтролисање свих процена штета нанесених градом у 1907 год., вели се: „Комисија је наилазила и на такве случајеве, да заклети процениоци означују принос жита по 100 товара само са једног хектара, са десетогодишњег шљивара 10 товара са једног дрвета, а са трогодишњег винограда 150—200 товара грождја са једног хектара. На њивама, засејаним разним усевама у много случајева није означавано, колико је ког усева и на ком простору засејано, а чести су и такви случајеви, да није означиван ни проценат учињене штете. — Специални обзири и лични или сроднички односи проценилаца према појединим сопственицима оштећених објеката играли су важну улогу. Свему напред узрок је у томе, што је тај посао поверен лицима, која немају довољно спреме ни способности, да га правилно изведу, што су процениоци у овоме директно заинтересовани, и што њихово схватање узајамности и опште користи не прелази границе личне или највише локалне користи. Данашњим законом одређивање премија предато је у руке самих осигураника, дакле, лицима, која су у овоме непосредно заинтересована, а надзорна власт лишена је сваке могућности, да контролише рад процењивачких судова“. И у *Извештају* поднесеном Министру Народне Привреде о раду Одељења за пољску привреду и ветеринарство у 1906, помињу се занимљиви примери рђавих и несавесних процена (стр. 435—436). „Има пуно случајева, вели се у томе извештају, у којима су процениоци у једној истој општини за једну исту врсту усева или воћа одређивали сасвим различне цене. А бивало је и горих ствари. По извештају једног државног економа, у једној су општини процениоци уцењивали сопственике потучених усева,

својим рођацима и пријатељима повећавали принос и величину штете. У другом једном крају, људи богати који су изабрани и наименовани за процениоце, ценили су сами себи штету и означавали њену висину како се њима чинило најбоље. У једној вароши, где је филоксера поништила винограде, па између изумрлих чокота засејан кукуруз, процениоци место да цене штету градом нанету кукурузу, они су процењивали штету за виноград, и ако винограда у ствари и нема више, те их није ни могао град потући. Сем тога процениоци су и при одређивању цена усевима, а нарочито воћу и грожђу, у врло много прилика радили такође неправилно. За поједине усеве одређивали су невероватне цене. Понегде је процењена вредност грожђа излазила на 100 динара 100 килограма, а кукуруза на 30 динара 100 килограма. Цене кукурузу, онако још на њиви и у клипу, од 10 до 15 дин. 100 кила, нису ништа ретко ни необично. Изгледа као да се мислило, да оштећени овим законом имају да се обогате“ и т. д.

— Свршиће се —

Д-р М. Нинчић.

ПАРЛАМЕНТАРНА ХРОНИКА*

РЕДОВНИ САЗИВ ЗА 1906.

— Свршетак —

13. — У току буџетске дебате, 1 марта 1907, посланик В. Маринковић замерио је што је завршни рачун састављен само по општем делу а не и по специјалном. Он је навео члан 71 закона о Државном Буџету, где се изреком каже: „завршни рачун мора бити састављен по партијама и позицијама, као и државни буџет, то јест, мора тачно одговарати општем и специјалном делу државног буџета.“ Одговарајући Маринковићу 12 марта, министар финансија Л. Пачу није спорио повреду члана 71 закона о Државном Буџету, али је у своју одбрану навео ово. (1) Члан 71 стоји у противуречности с чланом 6 истог закона: „Рачуноводство вршиће књижење прихода и расхода државног буџета по главама и партијама“, — дакле, не и по позицијама. (2) Члан 36 закона о Државном Буџету, који предвиђа у свима мининистарствима, главној државној благајници, окружним благајницама и засебним установама нарочите контролне органе, — тај члан остао је само на хартији; ти контролни органи нису били установљени, јер је то била једна нова категорија чиновника, чије је установљавање било скопчано с новим издацима. У недостатку, пак, тих контролора, министар финансија не може имати детаљан већ само сумаран преглед над извршењем државног буџета, — и следствено не може ни Скупштини поднети друкчији завршни рачун већ само по општем делу. — Ово питање о завршном рачуну појавило се одмах при првој примени закона о Државном Буџету. Већ 1904 (закон о Државном Буџету издан је 1903), министар финансија, који је и тада био Л. Пачу, нашао је да се прописи члана 71 о завршном рачуну не могу извршити. Ако би се хтео имати завршни рачун не само по партијама него и по позицијама, све државне благајнице морале би водити своје

* Скраћења: У = Устав; СП = Заџон о пословном реду у Народној Скупштини.

благајничке књиге и по партијама и по позицијама. Тако би се исто морали водити и сви контролници буџетских кредита, сви месечни изводи које окружне благајнице шиљу државном главном рачуноводству; сви обрачуни министарстава и самосталних државних установа с државним главним рачуноводством итд. За склапање завршног рачуна, који би онда износио 120—150 штампаних табака, и за његов преглед код Главне Контроле, која би онда морала да упоређује документе с позицијама, тражило би се много више времена но сада. Кад се узме да оне благајнице које имају обрачуне с иностранством, могу држати своје рачуне отворене до краја јуна; да завршни рачун мора бити склопљен до краја јула, и да се Народна Скупштина састаје 1 октобра, то излази да један рачун од 120—150 штампаних табака мора бити готов и послан Главној Контроли за месец дана, која га опет мора прегледати за два месеца. Пред овим техничким тешкоћама, министар је финансија нашао да је најбоље да се укине онај став члана 71 по коме завршни рачун мора бити састављен не само по партијама него и по позицијама. Државни Савет био је противан таквој радикалној мери; он је признавао да се, „с обзиром на стање државног рачуноводства“, прописи чл. 71 не даду извршити, али му је изгледало да без једног завршног рачуна по специалном делу Скупштина не може водити озбиљан надзор над извршењем буџета. Савет је предлагао овај излас: да се нарочитим законодавним решењем, изузетно за 1904, 1905, 1906, допусти састављање завршног рачуна само по општем делу. — При закључку, има да се истакне: (1) да је повреда члана 71, коју је поменуо Маринковић, неоспорна; (2) да одбрана министра финансија има једну основну махну, — а то је, што се састоји из техничких разлога у једном случају где је констатована повреда једног прописа од начелног значаја. Надзор који Скупштина на основу завршног рачуна води над извршењем буџета, стоји у тесној вези с њеним буџетским правом, које је основа свих других њених права. Ако у државном рачуноводству има сметњи да јој се да онакав завршни рачун какав треба, те се сметње морају што пре отклонити. Оне се не смеју никако узети као повод да се завршни рачун окрњи, и тиме Скупштински надзор над извршењем буџета ослаби.

14. — 25 новембра 1906, 10, 17, 23 марта 1907, посланици из опозиције покретали су питање да ли би се и како министри могли натерати да буду у Скупштини за време кратких питања. Јер министри су били уобичајили да се уклоне из скупштинске дворнице, чим кратка питања дођу на ред. Поједини су посланици помишљали, да се донесе једна резолуција којом би се министрима наредило да морају присуствовати кратким питањима. — По нашем мишљењу, оваква резолуција не би вредела ништа. Претпоставимо баш да Скупштина може натерати министре да присуствују кратким питањима, она их не може:

натерати да и одговоре на та питања. По СП министар је дужан одговорити на писмена питања, а не на ова кратка питања која се чине усмено. Та се питања постављају да буду одговорена одмах, а ко може натерати министра да одговори одмах, био информисан о ствари или не. Њему се мора оставити времена, ако каже да није спреман да одговори. — Уместо што би се министри натеривали да присуствују кратким питањима, почела се стварати друга једна пракса, која се састоји у томе што се кратка питања достављају „из стенографских бележака“ отсутним министрима. Т. ј. од усмених претварају се у писмена. 26 фебруара, 12, 14, 17 марта 1907, дискутована је правилност овог поступка. Али ми мислимо да у овом погледу не треба цепидлачити. Сваки посланик има права да усмено питање претвори у писмено. Да ли ће, сада, он сам ставити своје питање на хартију, или ће то учинити скупштински писари према стенографским белешкама, то је сасвим равнодушно.

15. — 11 и 23 новембра 1906, посланик Д. Јоксимовић протестовао је што министар није сам одредио дан кад ће одговорити на интерпелацију, него оставио Скупштини да она то учини. Јоксимовић се позивао на ово место у члану 90 СП: „Ако дотични министар не би могао одмах означити дан кад може на интерпелацију одговорити, он ће бити дужан учинити то најдаље за пет дана“... — Јоксимовићево тумачење члана 90 изгледа нам одвећ буквално. Треба узети општи смисао тога члана: Скупштина је та која одређује дан интерпелације, јер то је једно питање дневног реда; али при одређивању тог дана она је дужна саслушати интерпелисаног министра, јер, као нападнут, он има права да тражи времена за своју одбрану. Саслушавање министра о дану интерпелације не врши се у интересу Скупштине него у интересу самог министра. Ако министар не да у року од пет дана никакву изјаву о дану интерпелације, то значи да неће да се користи правом које му СП даје, и Скупштина онда може, без обзира на њега, одредити дан интерпелације.

16. — 22 јануара 1907, поставило се питање да ли се неколико интерпелација о предметима сличним ако не и истоветним могу спојити. Председник (Ј. Јовановић) мислио је да могу, и то не само при претресу него и при доношењу одлуке, тако да се о свима донесе иста одлука. Он се позивао на чл. 85 СП, који допушта спајање неколико посланичких предлога о истом предмету, и који се аналогно могао пренети и на интерпелације. Али опозиција се одупрла овом гледишту, тражећи да се о свакој интерпелацији донесе засебна одлука. Тако је, како изгледа, било и учињено. — СП не говори ништа о спајању интерпелација; нити га допушта нити забрањује, — и, пошто су на тај начин Скупштини остављене одрешене руке, ми мислимо да би било најбоље кад би се и код нас усвојила

француска пракса. По тој пракси, Скупштина може решити да се сличне или истоветне интерпелације једновремено претресају — јер то је једно питање дневног реда, а дневног је реда она господар, — али та њена моћ не поништава право ниједног посланика да тражи за своју интерпелацију засебну одлуку, — јер право на интерпелацију садржава у себи право на једну скупштинску одлуку; оно би, одиста, изгубило половину своје вредности кад би се о поднетој интерпелацији морао водити само претрес, али не би морала доносити и одлука.

17. — 11 децембра 1906 и 5 марта 1907 биле су одлучене парламентарне анкете о извесним поступцима полицијских власти који су већ били изазвали кривичну истрагу. Тим поводом јавила су се три разна мишљења о природи или, тачније рећи, о границама скупштинског права анкете. (1) Парламентарна анкета може се видети о истим оним поступцима о којима и кривична истрага, и то у истом циљу: ради утврђивања кривичне одговорности; (2) парламентарне анкете у опште не може бити о оним поступцима о којима је већ почела кривична истрага; (3) парламентарне анкете може бити, али само под условом да се не води с истог гледишта са кога кривична истрага, са гледишта казненог права, него са једног специјално за Скупштину интересантног гледишта. Прво мишљење изгледа да је преоблађивало 11 децембра, а треће, 5 марта. Ми налазимо да је ово треће најтачније. Прво мишљење треба апсолутно одбацити. Ако би парламентарна анкета радила исти посао који и кривична истрага, то би значило да Скупштина може, противно начелу поделе власти, присвојити себи, кад год хоће, атрибуције иследне власти и утицати свим својим ауторитетом на радњу земаљских судова, који онда не би више били, бар не према њој, независна тела. Али из тога што парламентарна анкета не може бити никаква допуна и контрола редовне кривичне истраге, још не изилази да је тачно друго мишљење, да парламентарне анкете, у опште, не може бити о оним поступцима о којима се повела кривична истрага. Једни исти поступци могу се испитивати у разним циљевима, — и за што онда прописивати парламентарној анкети да оне поступке о којима се повела кривична истрага, не сме испитивати не само у оном циљу у коме га већ испитује кривична истрага, него чак ни у оном циљу у коме га кривична истрага не испитује и не може испитивати? Шта би кривичној истрази сметала једна парламентарна анкета вођена без икаквих иследничких тенденција? И зар би се могло тврдити да једна анкета срачуната на констатовање факата који су без интереса за судску власт, вређа ма и најмање независност судске власти? На пр. у том случају који је изазвао парламентарну анкету од 5 марта 1907, случај једног штрајка, у коме је кривична истрага имала да утврди да ли су органи власти својом употребом оружја навукли на себе кривичну одговорност, а парламентарна анкета

имала или могла имати да утврди да ли су се у том конкретном случају обелоданиле какве махне нашег законодавства које би требало исправити. Кривична истрага водила се с гледишта казненог права; парламентарна анкета с гледишта законодавне политике. Ако би се кривичном истрагом могла спречити свака парламентарна анкета, чак и она у интересу законодавне политике, онда би изашло да иследне власти могу сметати Скупштину у вршењу њених законодавних функција, пошто те анкете имају на крају крајева да служе као подлога њеним законодавним одлукама. Међутим, ако начело поделе власти изискује да се парламентарна анкета не води на супрот иследној власти, оно такође изискује да се од радње иследне власти не прави никаква сметња за Скупштину у њеним чисто законодавним функцијама...

Слободан Јовановић

СУДСКА ХРОНИКА

И родитељи убијеног имају право на накнаду издржања.

(Случај из аустријског правосуђа; прилог к објашњењу § 127 нашег гр. зак.).

По §-у 1327 грађанског законика (§ 821 нашег) на накнаду издржања имају право *жена* и *деца* убијенога, јер се друга лица ту не спомињу, али ако је убијено дете за живота давало издржавање својим родитељима због њиховог сиромаштва, § 154 грађ. зак. (§ 127 нашег), онда и они по *ојшшим* начелима о накнади штете имају право на ту накнаду.

Такав случај, до сада по нашем знању није био на расправи код наших судова, а по „*Mjesečniku*“ (бр. 1, стр. 82 ове године) био је код аустријских судова, одакле смо га ми за Архив преписали због разлога, на основу којих је решен, а свакојако и са гледишта нашега закона тако би био решен.

Одавде случај: сва три суда једногласно досудише тужитељици издржање.

Разлози: Пошто сваку штету која би наступила кривичним делом оштетитеља има овај да накнади по §§ 1293, 1295 и 1323 грађ. зак. (§§ 800, 801 и 818 нашег) то без сумње и родитељи који су убиством свога детета изгубили имовинску потпору, коју им је оно до тада давало, а коју је по обичном току ствари с вероватношћу и у напред било очекивати, имају право на накнаду и баш на пуно задовољење по § 1324 (§ 189 нашег) гр. зак., кад је штета у овом случају злонамерно проузрокована. У §-у 1325 (§ 820 нашег) и следећим наведени су под маргиналним натписом „особито“ различите врсте накнаде штете, које се имају дати при повредама на телу, но при великој различности накнаде штете не мора се ова врста накнаде искључити само за то, што у истом §-у такав случај накнаде није изреком предвиђен.

Са тога, ограничење таквог права на накнаду само на заоставшу удовицу и децу како се у ревизији тврди с погледом на § 1327 не може се узети за исправно, јер што одредба нарочито навађа поменута лица — жену и децу убивенога тиме се изреком хтело да установи како су она овлашћена да траже

оно што им је *збиља* нестало услед смрти убијенога, а међу тим се поменута одредба (§ 1327) не разилази од општих главних начела о накнади штете. Према томе и родитељима се не искључује захтев да траже накнаду издржања од онога који је убио њихово дете које им је давало издржавање по § 154.

Што се тиче приговора да нижи судови нису узели у обзир чињеницу да тужитељица има још и друге деце, без значаја је, јер се дечија дужност на издржање родитеља који се налазе у сиромаштву не цени по њиховом броју него по њиховим имовинским приликама, а међу тим су нижи судови установили, да тужитељица не може ништа да захтева од те остале деце због њиховог *сиромаштва* односно *осусиња*, те јој тужени мора да накнади ту штету. (Врховно решење од 19 Аугуста 1908 године).

Ст. Максимовић

Назив за дела из § 100 кривич. закона изричу се одвојено од казни, које повлаче дела због којих је кривац у притвору и издржавају после, пошто буде издржана или опрштена казна за дела, због којих је био у притвору.

(Одлука Опште Седнице Касационога Суда)

Извршним решењем Ђупријског првост. суда. № 17018. стављени су под суд и у притвор, и то :

I. Станко М. и Никола М. зато, што су ноћу између 8. и 4. јануара 1908 год. из обора Николе Ј. и Арсенија С. украли свакоме по пет брава оваца и тиме себи створили кривицу казниму по § 223. б. крив. зак.

II. Славко С. зато, што је ноћу између 31 марта и 1. априла исте године из отворене кошаре украо Ранку Ж. 100 кгр. овса у вредности 20. дин. и тиме себи створио кривицу казниму по § 391. крив. закона.

III. Славко С. зато, што је ноћу између 2. из априла исте године са трла Љубомира С. украо две кошнице, пчеле потукао а мед однео, и тиме себи створио кривицу казниму по § 223. тач. 2. крив. зак.

IV. Славко С., Никола М. и Станко М., зато, што су ноћу између 27. и 28. априла 1908 год. по наговору Станковом обили апсане среске и побегли у намери да казну избегну, чиме су себи створили кривицу, казниму по § 100 крив. зак.

Поротни суд, давши карактерне знаке извршеним делима а пошто је стекао уверење, да је дело под I. извршио оптужени Никола, дела под II. и III. оптужени Славко, и дело под IV. оптужени Славко, Никола и Станко, огласио их је за криве.

Државни Суд приступио је примени позитивних законских прописа на предњу одлуку поротног суда, па је, пошто је оквалификовао престављена дела по карактерним знацима,

нађеним од поротног суда, пресудом својом од 5. новембра 1908 год. № 31125 пресудио:

„Да се оптужени Никола за дела опасне крађе под I. казни са две године робије, која ће му се казна рачунати од данас као дана прве изречене пресуде, а да се за дело под IV. казни са 30 дана затвора, која ће му се казна рачунашти од дана издржане или опроштене предње казне...

„Да се оптужени Славко за дело опасне крађе под III казни са две године робије, а за дело под II. са петнаест дана затвора, што претворено у робију, чини 10 дана робије, и додано првој казни износи свега две године и десет дана робије која ће му се казна рачунати од данас као дана прве изречене пресуде, а да се за дело под IV. казни са месец дана затвора, која ће му се казна рачунашти од дана издржане или опроштене предње казне...

Касациони Суд у свом II. одељењу, размотривши по жалби државног тужиоца акта ове кривице, нашао је, да предња пресуда Ђупријског првост. поротног суда № 31125. не одговара закону, па је примедбама својим од 28. новембра 1908 год. № 12905. поништио закључење државних судија из ових разлога:

„По § 60. тач. б. крив. зак. ако за више дела за која се при суђењу стеку, закон не доноси једну казну, него за једно једну а за друго другу, онда ће се све ове казне, промењујући лакше у теже, *скупишти* у ону која је најтежа, и кривац ће се на њу и осудити. Кад то стоји, онда пресуђење државних судија по овоме оптужењу не може опстати услед тога што државне судије, казну затвора, на коју су оптужени Никола и Славко за дело под IV. осуђени, нису претворили у тежу казну робије, на коју су оптужени Никола за дело под I. а оптужени Славко за дело под III. истом пресудом осуђени.“

Ђупријски првост. суд није усвојио ове примедбе II. одељења Касационог Суда, већ је под 25. новембра 1908. год. № 32967. дао ове своје противразлоге:

„IV. одељак § 100 крив. закона вели:

„Казне ове изрицаће се *одвојено* од оних казни за дела због којих је кривац у затвору, и бој ће се извршити одмах, а *зашвор* или *робија* пошто буде издржана или опроштена казна за дело, због кога је у затвору.“

Из овог законског наређења јасно се види, да се на казну за дело из § 100 крив. зак. кривац има одвојено осудити, и ту казну што је најглавније, има да издржи тек пошто буде издржао или му буде опроштена казна за дело, због кога је био у затвору. Доносећи овај законски пропис, дух и намера законодавчева била је та, да кривац, који се већ налази у затвору због једног или више дела, па учини дело из § 100 крив. закона, осети ову казну што јаче и осетније на тај начин, што ће њу издржавати засебно, после издржане или опроштене казне за дело због кога је био у притвору, — јер он је, из-

вршујући ово дело, у томе баш показао своју већу поквареност. Претварајући и скупљајући казну за ово дело у казну за дело због кога је кривац у притвору одн. у најтежу, ова одвојеност не би се дала тако лако подвојити и осетити, а тиме би се промашио циљ и намера законодавчева.

§ 69 крив. закона, који говори о реалном стицају, истина, предвиђа у тач. б. да ће се кривцу, коме се при суђењу стеку више дела, па закон за сва та дела не доноси једну исту казну, скупити све ове казне у ону која је најтежа, промењујући лакше у теже, — али суд налази, да се овај законски пропис не може применити и у овом случају, кад се кривац налази у реалном стицају са једним самосталним делом и делом из § 100 крив. зак.

Да је ово тачно, суд изводи из овога:

1. Што је наређење § 100 IV. одељ. крив. зак. специјално, изрично законско наређење, и да се, према томе, што се оно налази после § 69 б, крив. зак., има сматрати као изузетак од овог законског наређења.

2. Што се из самих речи, које је законодавац у IV. одељ. § 100 крив. зак. употребио, а на име из речи „одвојено“... „и бој ће се *одмах* извршити, а затвор или робија пошто буде издржана или опроштена.“ јасно види, да се казна за дело из § 100 крив. зак. не може претварати у тежу казну, јер се: а) претварањем казне за ово дело у најтежу казну, не може, као што је напред наведено, извршити и оно *подвајање издржања казне*, пошто би стапањем једне казне у другу ипак кривцу изгледало као да он издржава једну исту казну, и б) кад би се казна за ово дело могла претварати и скупљати у тежу казну, онда се, с обзиром на § 69 а крив. зак., кривац, који се налази у затвору за дело, које за собом повлачи казну од 20 год. робије, или затвора од 10 год., *не би могао осудиши и на казну за дело из § 100 крив. зак.*, а то законодавац свакако није хтео, и зато је нарочито и учинио овај изузетак од § 69 крив. закона, и наредио, да се казна за ово дело има одвојено и изрицати и извршивати, а по томе, дакле, да се не може ни претварати ни скупљати.

3. Што се речи „затвор или робија“, употребљене у IV. одељ. § 100 крив. зак., односе не на најтежу казну, већ се искључиво односе на казну предвиђену за ова из § 100 крив. закона, који у свом I. одељку предвиђа казну затвора, а у II. одељку казну робије. — Да је ово овако, јасно се увиђа по томе што је § 101 III. одељ. крив. закона, који је важио до измена и допуна од 17 јуна 1891 год., а који је у свом I. од. предвиђао за ова дела само казну боја и затвора, наређивао да се казна боја има *одмах извршити*, а казна затвора (предвиђена, дакле, за то дело) после пошто буде издржана или опроштена казна за прву кривицу. Отуда, што је законодавац овде нарочито нагласио, да ће се „бој“ и „затвор“ — дакле,

казне предвиђене за ово дело из § 101. — одвојено изрицати и извршивати, суд изводи да је тиме хтео да учини изузетак од § 69 тач. б. крив. закона, те да се оне и не смеју претварати и скупљати у тежу казну.

Најзад, да се казна за дела из § 100 крив. зак. не сме и не може претварати и скупљати у најтежу казну, још јасније се увиђа по томе, што IV. одељ. § 100 крив. зак. наређује, да се казна боја (докле се кривац на њу по закону могао осуђивати), која је предвиђена у I. и II. одељ. § 100, *има извршити одмах* — дакле, пре но што и отпочне издржавање казне за дело, због кога је кривац у затвору и без обзира на природу казне, коју то дело за собом повлачи.

Из свега овога, суд изводи, да је закључење државних судија у пресуди № 31125 правилно, а да су примедбе II. одељења Касационог Суда неумесне“.

Касациони Суд у својој општој седници нашао је: да не стоје примедбе II. одељења Касац. Суда, већ да је поменута пресуда прв. поротног ђупријског суда на закону основана, па је, не усвајајући примедбе свога II. одељења, исту пресуду прогласио за снажну.

Налазимо, да је ова одлука опште седнице Касационог Суда правилна и да је овако тачно по закону. Али што овом приликом хоћемо да додирнемо и расправимо, то је: да ли се ово може и мора увек овако схватити и применити према кривцу, који се налази у реалном стицају са једним самосталним крив. делом и делом из § 100. Другим речима, да ли се таквом кривцу не може само казна за дело из § 100, ако је она блажија, претворити у казну за оно прво дело, а ова је тежа, или се увек таквоме кривцу имају изрицати две казне: једна за оно прво дело, и друга за дело из § 100, и без обзира на врсту и природу казне за та дела?

Ми налазимо, да је разуме предње одлуке опште седнице Касационог Суда: *да се кривцу*, који се налази у реалном стицају са једним самосталним делом и делом из § 100, но тако, да то прво дело за собом повлачи много тежу казну, но што износи казна за дело из § 100, *не може казна за дело из § 100 претворити у казну за прво дело*, одн. у најтежу, већ да се на њу има одвојено осудити, а по том да је има одвојено издржати, после издржане или опроштене предње казне за то прво дело.

Али, кад је ово овако, онда питање је: *да ли се кривцу*, који се налази у реалном стицају са делом из § 100 кр. зак., и другим делом које за собом повлачи много блажију казну што износи казна за дело из § 100, *може ова казна за то друго дело претворити у казну за дело из § 100*, односно опет у тежу? — Рецимо, кривац је извршио дело прсте крађе из § 221 крив. зак., које за собом повлачи казну *затвора* од

1 месеца до 5 година, а које, као бешћастећи преступ, повлачи притвор за време ислеђења. Тај кривац потом изврши дело из II. одељ. § 100 крив. зак., које по последњој алинији III. од. § 100 повлачи казну „робијом до три године“. За дело просте крађе (§ 221), рецимо, осуди се на три месеца затвора, а за дело из II. одељ. § 100 гр. зак. на две године робије. — Да ли у том случају нема места претварању блажије казне у тежу, односно, да ли ће кривац и тада имати прво да издржи казну за дело из § 221 — затвор, па онда казну за дело из § 100 — робију, или ће се тада казна за дело из § 221 — затвор — морати да претвори у тежу казну — робију, на коју је кривац осуђен за дело из § 100?

Ето, то питање, по нашем мишљењу, није разправљено предњом одлуком опште седнице Касационог Суда, и с тога смо се решили, да га овом приликом додирнемо и расправимо.

У напред изјављујемо, да није све једно: претварати казну за дело из § 100 у казну за оно прво дело, које је с овим у стицају, и претварати казну оног првог дела у казну за дело из § 100 крив. зак.

Отуда, мислимо, да у оном првом случају *нема места*, а да у овом другом *има места примени начела скућљања казне* претварањем блажије казне у тежу, т. ј. да се у овом другом случају мора кривцу блажија казна за оно прво дело претворити у казну за дело из § 100, као тежу.

Да је ово наше мишљење тачно, изводимо из овога:

Кривични закон у својим наређењима одредио је максимум појединим врстама казни (§§ 14, 15 и 20), па је у § 66 а наредио да се кривцу за дела у стицају „не може осудити робије или заточења више од 20 год. ни затвора више од 10 год.“ Од овога је, после, као што смо видели из напред изложене одлуке опште седнице Касационог Суда, законодавац учинио изузетак у IV. одељ. § 100, па је за дела из § 100 казао, да се казне за та дела имају и одвојено изрицати и одвојено извршивати. Другим речима, да се кривац и поред казне од 20 год. робије или заточење, или 10 год. затвора, за извесно дело може одвојено осудити и на казну за дело из § 100 крив. зак. — дакле, да се може неко осудити и на 22 год. робије, али тако, што ће се на те две године, преко максимума од 20 год. одвојено осудити и одвојено их издржати. Дакле, циљ и намера законодавчева за прављење овог изузетка била је та, да кривац који се налази у стицају са једним делом, због кога има да се осуди на робију или заточење од 20 год. одн. затвор од 10 год., и делом из § 100 крив. закона, не би, с обзиром на § 69 а и б крив. зак., избегао казну и за ово дело из § 100. већ да се за то дело има одвојено осудити на казну, коју ће затим одвојено и издржати, после издржане или опрштене предње казне. Тим одвојеним изрицањем и извршивањем казне за дело из § 100, законодавац је постигао свој циљ: да кривац

за ово дело не остане без казне, кога је нарочито хтео да казни зато, што је извршујући ово дело наочиглед и у руке власти, а у циљу да избегне казну за прво дело, баш тиме показао и испољио своју злочиначку поквареност. Али на против кад би се овај изузетак применио и на овај конкретан случај који ми третирамо, т. ј. да се кривцу, који се налази у реалном стицају са делом из § 100 крив. зак. и делом из § 221, које за собом повлачи много блажију казну по врсти казне од казне за дело из § 100, не може та казна за то друго дело претворити у тежу казну за дело из § 100, онда не само што не би био постигнут предњи постављени циљ законодавчев, но би шта више био и промашен, и законодавац би тиме на против у неколико чинио олакшицу самоме кривцу. Осуђујући кривца за дело из § 221 на казну затвора као блажију по врсти од казне за дело из § 100, на коју га такође има осудити, законодавац ни у ком случају не може достигнути општи максимум — максимум врсте казне, — јер је казну за дело из § 100 (која је у овом случају тежа) одредио у „робијом до 3 год.“ — Отуда циљ законодавчев, да кривац ову казну за дело из § 100 не избегне, овде у овом случају и не постоји, те се, дакле, овде и мора применити начело скупљања казне, односно мора се казна за дело из § 221, као блажија по врсти, претворити у тежу казну из § 100 — робију. Ово у толико пре, што би било и нелогично и противно здравом разуму, да кривац, који је осуђен на две казне, разне врсте и природе (затвор и робију), има прво да издржи блажију казну — затвор, па онда тек тежу — робију.

Из свега овога изводимо:

Да се кривцу, који се налази у реалном стицају са делом из § 100 крив. зак., и делом које повлачи блажију казну по врсти од казне за дело из § 100, може и мора по § 69 б. крив. зак. казна за то друго дело претворити у тежу казну за дело из § 100 крив. зак.

Јос. К. Стојановић.

ПРИМЕЋЕНО ПРАВО

ИЗ БАНКАРСКЕ ПРАКСЕ

Таксирање упутница за наплату („инкасо-римеса“)

Приликом повремених ревизија портфеља новчаних завода, у Београду је дошло до спора између Београдског Пореског Одељења и неколиких банака око тога да ли је потребно да се римесе, примљене од страних кореспондента ради инкасовања у Београду и Србији, *одмах* по пријему снабдеју *меничном таксом* од стране банке-инкасанта, ако дотична римеса при пријему није била довољно таксирана, и да ли се према томе греше о закон о таксама оне банке које друкчије поступају. Како је Министарство Финансија начелно стало на гледиште Б. Пореског Одељења (в. на пр. Пр. Бр. 3419 од 4. II. 1909.) то се пред Државним Саветом налазе на расправи неколико административних спорова по овом питању које је, и теориски посматрано, веома интересантно.

У сваком случају биће немогућно да се одржи гледиште Пореског Одељења гспр. Министарства Финансија. Закон о таксама у томе погледу довољно је јасан. Прописујући тарифу за таксирање меница издатих код нас у приватном саобраћају, додаје ово: „...И за оне обвезе овога реда, које су издате на страни, важи ово законско наређење (т. ј. плаћање таксе) *ако буду у нашој земљи у саобраћај пуштене*. (Део VII, т. 17., ал. 6.).

Из обадва горепоменута става излази јасно ова мисао законодавчева:

1) Да такси подлеже *менице*. Од менице пак треба разликовати папире који и ако личе на менице по формату, никако нису менице већ ни по томе што им је текст друкчији но што је законима респективних земаља прописано за менице. У такве папире долазе на првом месту *упутнице за наплату*, које нису ништа друго до најобичније признанице, гогово редовно неакцептиране. Као такве, оне нису намењене саобраћају, и њима се повериоци најчешће служе да покрену питање о регулисању својих непречишћених потраживања. Овакви се случајеви најчешће појављују код односа проистеклих лиферовањем робе, нарочито кад роба има да пугује врло далеко и кад пугујући подлежи квару, калирињу, ако је као сезонска везана за кратак рок лиферовања или је у опште везана за нарочите услове. Дефинитиван однос између лиферанта и купца заснива се после многих рекламација, објашњења, извештаја, попушта и т. д.

Услед те неизвесности и непрецизности потраживања, лиферанти се служе једним нарочитим средством за наплату, *ућушницом*, коју шаљу за наплату својим кореспондентима у респективним земљама, и то их често шаљу истовремено кад и робу испошљу. Кореспондент наравно мора причекати са инкасовањем тог папира док трасат не прими робу, ако је у опште прими, док је не нађе у исправном стању, да одговара условима поруцбине и т. д., те се одлучи да упутницу исплати. Отуда се најчешће виђа овакав текст упутнице:

— „По пријему робе платите по овој упутници“ — или „Х дана по пријему робе платите по овој упутници“... Кореспондент пак обично добија уз упутницу и информације, да ће тај и тај спедитер јавити инкасанту кад роба буде приспела те да се упутница презентира за наплату; уједно се означаје и трговачки заступник (агент) лиферантов, који ће имати да посредује при свима рекламацијама од стране купца и дати мишљење о свима попустима и причекивању.

Меница напротив претпоставља чисто и просто дуговање, — зато је она потпуно формалистички везана за суму и рок плаћања. Код ње не може бити погађања око дужне суме нити одлагања док се неки услов не испуни. У трговачкој пракси та разлика и сувише је добро позната; а да је и наш законодавац познавао ту разлику имамо доказа у томе, што он спомиње одвојено израз *ућушнице* у горњем смислу кад год је потребно да се и упутнице нагласе поред меница (в. Део VII, о потврди оригиналности докумената), док прописујући малочас поменути тарифу о таксирању меница, он употребљава само израз *менице*.

И зато што упутница има сувише провизоран карактер и непознату судбину, много је логичније схватање закона о таксама да се на упутнице за наплату *не мора лејити такса до момента кад јој дужник призна основаност* акцептирајући је или, најчешће, исплаћујући је.

2) На менице се лепа такса *ако буду у саобраћај ћушћене*. А пустити меницу у саобраћај може значити само то, да је својина меничног потраживања, односно право на преношење својине дотичног потраживања, пренето на другог, или ако се по извесној меници а у горњем циљу учине извесни правни послови. Ако би пак неко своју меницу оставио на чување код свога пословног пријатеља — то не би могло значити да је он ту меницу пустио у саобраћај. У толико то може бити мање случај са упутницом коју један инкасант са стране добије за наплату. Са малим варијацијама, свуда је уведена пракса да се примљене инкасо-римесе сматрају као *привремено дејновање* код инкасанта, и њихов се пријем таквом стилизацијом и потврђује пошиљацима.

Тек ако о року плаћања дужник хоће да искупи дотичну трагу, или ако инкасант по упутствима ремитентовим предузме набавку акцепта, може се сматрати да она улази у саобраћај и мора тада бити снабдевена прописном таксом.

Интересантни би спорови око накнаде плаћене таксе морали настати врло често, ако би се усвојила пракса коју захтева Б. Пореско Одељење. У случају да дужник одбије исплату упутнице решимо зато, што је посао сторниран или што је ма из каквог узрока дошло до раскида уговора, — ко би

накнадио инкасанту плаћену таксу? Дужник свакако не, јер он нема никакве обвезе према инкасанту по папиру, чија је важност анулирана; од ремитента такође не, јер би инкасант у томе случају учинио један *excessus mandati*, ако се, сасвим оправдано, стане на гледиште да је ремитент био у праву, не долазећи у сукоб са позитивним правом наше земље, поставити налог своје пуномоћнику — инкасанту да са таксирањем апоена причека на перфектност његовог правног основа.

Из свега горњег може се извући сигурна консеквенца да гледиште Б. Пореског Одељења није тачно. Очекивати је, да и Државни Савет ову консеквенцу потврди.

Д-р Милорад Недељковић.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Пореска Служба, орган удружења пореских чиновника у Краљевини Србији св. 1—3.

Данас, кад извесни редови државних чиновника иду тако далеко, да се синдицирају исто онако као индустријски радници, није никако чудо, што су и порезници Краљевине Србије образовали удружење. У осталом они су овде следовали примеру својих колега из царинске струке. Циљ удружења је кратко речено подизање пореске службе у објективном и субјективном смислу. Под унапређењем у објективном смислу разумева се рад на публикацији одлука ради једнообразне примене закона, прикупљање и публикавање важних података и рад на припреми за реформу пореских закона, што је у ствари дужност саме државе. Под унапређењем пореске службе у субјективном смислу подразумева се подизање нивоа пореских чиновника и заступање заједничких интереса према држави и јавном мњењу. И крајње је време било, да се нешто учини за пореску службу, јер она је најважнија грана финансијске администрације, а међутим најмање је успела да придобије за себе људски школоване елементе. У њој су истина почињали своју државну службу многи оспособљени чиновници, али ниједан се није скрасио. У том погледу много много боље стоји царинска служба, па и цело Министарство Народне Привреде. Узрок томе пак лежи у скроз наопакој чиновничкој политици пореске управе. Пореска управа пре свега служи годинама као синекура и уточиште аблегованих чиновника из других струка, а о начину унапређења чиновника пореске управе можемо рећи само најгоре. Док су неким у централни давана унапређења сваких 6 месеца, дотле су многи порезници у унутрашњости (земљомери) седели по 7 до 8 година у једној класи.

Саобразно кооперативним узанцима друштво је покренуло свој орган „Пореску службу“, који ће између осталог бити у прво време најзгоднија спона између чланова. У првом броју „Пореске службе“ изнесен је програм, чије остварење премаша снагу порезника; али програми у оваквим случајевима и нису ништа друго до скуп десидерата; он је увек лепши од свога остварења, као свако обећање од испуњења.

Прва три броја „Пореске службе“ показују најбоље правац, којим ће се кретати тај лист: Примери из пореске праксе, критика појединих одељака пореских закона и сличне ствари испуњују у главном сва три броја. Изузетак од тога чини само рад г. Љ. Андрејевића: Предлог закона о попису земљишта, који је једна необично јасно, убедљиво и прегледно написана

студија о катастру земљишта и пописној књизи Б. Та студија још није довршена. У осталом гледиште г. Андрејевића о том питању познато је из његове полемике са г. М. Андоновићем. Али у овом првом делу студије налазимо једну паралелу измеђ катастра и пописне књиге Б, која је тако лепо изведена, да је то једна од најлепших ствари, што је г. Андрејевић написао. Повод тој студији лежи у факту, да су извесни сељацима блиски народни посланици, који су дуго времена радили на остварењу катастра видећи и сами да од истог не може бити ништа, тражили ревизију пописне књиге Б, гледајући у томе сурогат катастра. Г. Андрејевић пак доказује, да пописне књиге Б не могу заменити катастар из простог разлога, што су оне у ствари један део катастра, јер катастар обухвата техничке и економске операције. Код нас се погрешно само збир техничких операција разуме под катастром. Без тих економских операција не може катастар послужити као средство за извођење правичног разреза пореза на земљиште, Исто тако тај се циљ не може постићи пописним књигама Б, које изостављају све претходно потребне техничке операције.

У чланку о разрезу пореза за 1909 годину критикује г. Андрејевић акцију пореске управе и Државног Савета, којом је разрез који је важио до краја 1908 године оглашен за важећи и за годину 1909. Ми се овде не можемо упуштати у разлагање тога чланка, али препоручујемо сваком топло да га прочита, јер ће у њему наћи најбољих доказа, да пореска служба у субјективном смислу стоји веома ниско кад се снако грубе грешке могу да учине приликом једног врло простог акта.

„Пореска служба“ почела је да доноси коментар закона о таксама од г. г. М. Јовановића и М. Петровића. Ко зна ману нашега закона о таксама, тај ће умети да цени корисност овога коментара. Тај је закон најнесавршенији закон у Краљевини Србији. Њиме се заснива извесан фискалан однос код свих грана државне власти. Према томе тај закон може бити само тако добар, ако се његов поступак акомодира поступку онога државнога надлештва коме закон о таксама намеће извесна права и дужности, иначе се мора доћи до најмонструознијих колизија између појединих закона. У архиви пореске управе има довољно података о томе, да је тај закон о таксама стварао такве силне супротности, реметио специјалним законом већ утврђене рокове и чинио илузорним другим законима утврђена права. Кад се при таком стању ствари још не приступа реформи тога закона, онда је коментар његов једна насушна потреба.

У групу омањих студија могли би се урачунати још ови радови: „О прирезима“ од Ј. Големовића, У томе чланку пледира писац за спајање свију државних приреза (који су од дана, када је изашао 1. број „Пореске службе“ до данас скочили на 1630/0), у једну пореску стопу. Вели, да би се тиме упростила пореска администрација, а на тај начин пак знатно олакшао посао порезника, пошто и иначе ти прирези чине битан и сталан саставни део нашег пореског система.

Исто то питање третирао сам ја у своје време у „Српском економисту“ и дошао до сасвим противног закључка. Разлози изнесени у овом чланку нису убедљиви, шта више ја мислим, да би писац пришао мом гледишту, да је прочитао тај мој чланак, чија аргументација овом приликом није ни поменута. Од истог писца имамо још једну студију под именом „Чиновнички

порез“. У том се чланчићу говори о опште познатој ствари, да је чиновнички порез у Србији прешао сваку меру. Али закључак, до кога долази писац, апсолутно ми је нејасан. Ево како гласи тај закључак:

„Али ако је, стога, рано говорити о потпуном ослобођењу чиновничког пореза, свакако је крајње време истаћи и одлучно захтевати, да се њихов порез *правично* распореди и да се већ једном одустане од данашњег компликованог и гломазног начина задуживања, принављања и ослобођавања тога пореза. Свукуд у свету, где чиновници порез плаћају, тај се порез врло лако и врло просто врши: одреди се известан проценат, који је обично незнатан и при издавању плате толико се одбије и предаје државној каси, као укупан порез чиновнички. Зар се то исто не би могло и код нас применити; а баш ако би се хтело, да се, притом и прогресивност одржи, лако би се могла направити таблица, у којој би се изређале пореске стопе, према величини плате и које би варирале, рецимо између 4 и 80/0 од примљене плате или хонорара. Из те би се суме према рачуном изнађеном односу између државног пореза и локалног приреза могла лако на крају године дотирати сума за самоуправне прирезе (стил!), дотичног округа, у ком поједини чиновници служе“.

Уместо да тражи писац укидање пореза на чиновничке плате или умањење његово, што би био логичан закључак из његовог ранијег извођења, он говори о некој простијој наплати као што је то у другом свету, премда се наплата код нас ни у колко не разликује од тога начина, који је он нашао у другом свету.

Г. Големовић припада такозваној српској школи у народној економији, по којој наука почиње од онога, који се њоме бави. Та је школа одсудно противна познатом архивско-музејском правцу, који се еуфемистички назива и историјским и по коме за свако питање треба прочитати по пет стотина књига и почињати са Аристотелом. Српска школа тражи на првом месту, да човек покаже сам, шта зна; јер писати по другима и за другима то је професорски.

Али ми, који смо и сувише стари да приђемо српској школи замерамо озбиљно уреднику, што пушта ствари, које немају ни почетка ни краја. Г. Љ. Андрејевић је најбољи познавалац пореске теорије и праксе у Србији, зато му је и поверено уређивање листа и према томе г. Андрејевић није смео да пропусти следеће погрешке, које смо нашли у оба поменута чланка Г. Големовића:

На стр. 76 стоји *скућ* порез у значењу високог пореза. Скупоћа пореза у науци о финансијама значи друго нешто. На стр. 27 налазимо историју постанка посредних пореза, коју је г. Големовић измислио. На истој страни вели се за државне буџете да су *јачали* уместо *расли*. На стр. 28 израз помесни и локални као да значе две разне ствари. Ни стр. 29 први глас, налази се један галиматијас. На истој страни назива прирезе рудиментима. На стр. 79 налази се једна револверска тирада, која гласи: „Познато је, да чиновници нису прирасли за срце ни народу ни његовим представницима. Они га још увек сматрају за једну повлашћену класу... Дуго ћемо чекати, док се ово погрешно мишљење, које је заостало *из доба реакције*...“ Ово погрешно мишљење је демократска заблуда, а реакција се у главном ослања на чиновништво.

У ред студија могао би се урачунати и чланак г. Св. Стојановића, у коме пледира за давање тантијеме општинским часницима, који прикупљају порезу. И ако не могу да се одлучим за тантијеме у опште код пореских органа, ипак налазим, да је гледиште г. Стојановића правилно у колико се односи на апсурдност ситуације, да људи раде тај посао без икаквог материјалног стимулуса, а поред веома бедне плате од стране општине. На крају да поменемо још чланак г. Стојановића о порезу на личност, који по себи стоји у рангу једног писменог задатка, али чији писац показује вољу, да нешто више научи.

Од радова, који се баве објашњењем појединих одредаба закона о посредном порезу, хоћу нарочито да истакнем два чланка, који су интересантни и поучни. Први је чланак г. Бујдића „О порезу на принос од радња и личног рада“. Писац је помоћу два примера довео до апсурдума чл. 45, 46, 49, 54 и 96 закона о непосредном порезу. То су одредбе које показују, како се изналази чист принос за порезивање. По тим одредбама има Трговачко Удружење да утврди, колики је бруто-принос појединих радњи изражен у процентима обрта. Величину обрта пак означава сам порески обвезник, који у исто време пријављује и величину трошкова. Поступајући по том пропису нашао је писац, да један порески обвезник, који има 6000 динара капитала, 30.000 динара годишњег обрта и 3600 годишње трошкова по поменутој шаблони има годишњи чист принос од 900 динара, на који има да плати порез од 31.50 динара. На исти начин рачунајући утврдио је он, да онај порески обвезник, који прави шест пута мање обрта годишње, има да плати годишње 15 динара, т. ј. само за половину мање.

Један практичан доказ да је наш порез на принос од радње испод сваке критике.

Други чланак који вреди споменути зове се „Порез па плате“ од г. Вељковића. Писац види, да ће чиновници још дуго чекати на олакшање пореског терета законодавним путем па тражи, да на терену постојећег законодавства, а путем тумачења члана 59 зак. о неп. порезу, оствари ту велику идеју. Ми се на жалост не слажемо са његовим закључком, али његов је покушај интересантан и као једна илустрација начина, како се код нас тумаче административни закони, те ћу основну замисао укратко изложити.

Као што је познато пореска стопа на чиновничке плате је прогресивна: на плату до 1000 дин. плаћа се 1.50%. На плату од 1001—1500 дин. 1.80% и т. д.. Г. Вељковић вели да треба ту скалу тако разумети, да се на плату од 1400 дин. на пример треба да примени двојака пореска стопа, и то за 1000 дин. 1,5 а за 400 дин. само 1,8. Ово своје погрешно мишљење покушава он да образложи путем аналогije са чланом 38. По томе члану на принос од капитала плаћа се до 2500 дин. 60%, а за сваку стотину даље још 10%. Члан 56 и чл. 33 садржавају сасвим различне одредбе, између којих не постоји никаква аналогija.

Као што напред рекох већина чланака овога часописа спада у област пореске праксе. Тим не мислим да подценим вредност тих радова. Напротив, њихова општа корисност је ван сваке сумње, а да су наши порезници на том пољу најјачи, то се по себи разуме. За ширу јавност, мислим на ону ван пореске службе, ти чланци имају велики интерес, прво због тога, што тиме добија могућност да прати примену пореских закона, а примена је исто тако

важна, као и сам закон; и друго због тога што има могућност да сузбија и онај неизбежни ресоризам, који се појављује у свима земљама код фискалних чиновника, који долази услед отпора пореских обвезника према пореским властима и њиховим органима и од супротности интереса једних и других.

Тако примера ради помињемо чланак г. Љ. Андрејевића о тумачењу чл. 111 зак. о неп. порезу где се ја не слажем са гледиштем г. Андрејевића. Ствар је у овоме. Г. С. О.¹ даје на зајам 400 дин. на облигацију потврђену од власти, коју пријављује пореском одељењу после протеклог рока за пријаву. Одељење игнорише његову пријаву и казни га за непријаву. Г. Андрејевић налази да је та казна, коју је Државни Савет поништио на закону заснована и умесна. Ја се с тиме не слажем и налазим, да пореске казне нису за то ту, да држава истера што више прихода, већ да штите државу од прикривања. Кад порески обвезник сам пријави извесан принос, онда нема у ствари прикривања и ако је рок протекао, у толико мање што је тај зајам дат пред државном власти, која је по закону дужна да извештава пореско одељење. Г. Андрејевић је редак порески чиновник, који је слободан од сваког фискализма и који уме да води рачуна и о интересима *miseræ plebis contribuentis*; у овом случају у толико пре, што му је добро позната она енглеска пракса по којој се сваки порески покајник ослобађа пореске казне. Због тога се чудим, да се овде ставио на гледиште буквалног тумачења закона.

На крају да напоменем, да „Пореска служба“ публикује и податке о наплати пореза, што је врло корисно и за похвалу.

„Пореска служба“ испуњава једну знатну празнину, коју осећамо сви који се интересујемо за питања из области њезине. У њој има много корисног и поучног, и ја желим, да је порезници прихвате, како заслужује, јер само јој је тако осигурана будућност.

Др. Вел. И. Вајкић

¹ При цитирању примера из праксе није практично употребљавати иницијале имена, која се налазе у актима, јер како је Србија мала, читалац може да позна парничара.

Б Е Л Е Ш К Е

† **Др. Антон Павличек.** Чеси су ових дана изгубили смрћу *Д-ра Антонија Павличека*, адвоката у Прагу, једнога одличнога правнога научника, особито цењенога и ван кругова своје отаџбине, Покојник је био члан чешке академије наука и одличан зналац аустријскога приватнога права. Од његових многобројних радова на овоме пољу нарочито се истичу: *Тужба због нејраведног обогаћења* (у Бечу 1878), *Чек* (1898), *Евројско менично законодавство*, *Право заложница* (1898), *О накнади штете без кривице* (1907). Ова су дела изашла на немачком и чешком језику. Чешки чувени правник Ранда цени у покојном *Павличеку* „одличног познаваоца праксе и дубокога теоретичара“. *Павличек* је био и неуморан радник на оснивању многих хуманих установа, које је и у своме тестаменту богато легатима обдарио. Нека му је лака земља!

Д. Ар.

Инострано криминално законодавство у 1908. — Интересантно је, да га тако назовемо, кретање криминалног законодавства у иностранству у 1908 г.

Тако је у Немачкој пројекат кривичнога поступка већ прошао и кроз међународно криминалистичко удружење а за нов казнени законик ради се у велико и прикупља грађа.

У Аустро-Угарској је измењен и допуњен казнени законик једном новелом у делу о казнама у опште, у томе смислу, што суд може кратковремене казне, по нахођењу, преобрати у новчане. Уз то су пооштрене казне код неколико деликата противу морала и код случајева опасних крађа.

Енглеска је међутим и у овом погледу била много практичнија. Она је оставила казнени законик на миру, можда чисто из пијетета, а мењала и допуњавала несавремене одредбе практичнога кривичнога поступка. Пре свега за малолетнике од 16—21 год. усвојен је нарочити „Borsal System“, — с једне а за злочинце из навике одређивање неограничене казне, до поправке, — са друге стране. За тим је укинута казна боја за лица изнад 16 година (она је у Енглеској, дакле, постојала — све до 5 маја 1908 год.!) Ограничена је надлежност „contempt of court“-а и т. д.

У Швајцарској је под 2 мартом 1908 год. озакоњен „Закон о штрајку“, којим је признато право на штрајк“.

У Француској је нарочитим законом регулисана проституција малолетних, а исто тако и одговорност шофера код несрећних случајева услед аутомобилске вожње. Предлог о укидању смртне казне, услед неколико убиства извршених у последње време на врло свиреп начин, пропао је.

И напоследку у Јапану је 1 окт. 1903 год. уведен у живот нов казни законик.

Г. Ник.

НОВЕ КЊИГЕ

Др. Драг. Аранђеловић. — Шта се може узети у попис за извршење судских одлука? (објашњење § 471 судског поступка у грађанским парницама). Београд, 80 стр. 49. Цена 0-60 дин.

А. Бебел. — Жена и социјализам, превели Д. Туцовић и Д. Поповић. Београд, 80 стр. 470. Цена 3 дин.

Др. Чед. Митровић. — Из црквеног и брачног права. Београд, 80, стр. 226. Цена 3 дин.

УРЕДНИЦИ:

Др. Коста Кумануди и **Др. Драгољуб Аранђеловић**

Ресавска ул. 35

Јованова ул. 42а

ВЛАСНИК:

Милић Радовановић,

професор на Универзитету

ANALI PFB | anali.rs

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

Књига VII.

25. јула 1909.

Број 5. и 6.

ПАТРОНАТСКО ПРАВО

Патронајско право, по учењу православног црквеног права, јест скуп правâ, која припадају једном физичком или јуристичком лицу, које је основало једну цркву, манастир или један добротворни црквени завод, или је та права добило другим законитим начином, и које је обвезано за то да извршује одређене дужности наспрам те цркве, манастира или добротворног завода. Основање цркве, манастира или црквеног завода саставља, као што се види, темељ овога права, које се ради тога зове још *кѡтиторско право*.

Назив овога права патронатским правом правда се самом природом тога права. Јер патронат, од латинске ријечи *patronus*, означава у римском грађанском праву старање, *patrocinium*, које неко лице узме на себе о некоме или о нечему, што потребује туђе старање и заштиту. У црквеном праву означава и употребљује се ријеч ова, исто као ријеч патрон, кад се говори о лицу, које је законским актом примило на себе обвезу о чувању и издржавању једне цркве, манастира или добротворног црквеног завода, а коју цркву, манастир или црквени завод није то само лице основало. Ктиторство пак, од грчке ријечи *κτίτωρ*, означава на првом мјесту само основање цркве манастира или црквеног завода, и тек на другом мјесту старање о потребама те цркве, манастира или завода, што је дотични основао, тако да и без извршавања ове посљедње обавезе, њему ипак припада име ктитора. Течајем времена код разних народа православне вјере почела су се подједнако употребљавати назвања: и патронатско и ктиторско право, према томе колико су ти народи били ближе Истоку или Западу.

За ово патронатско право пок. сибирски митрополит А. Шагуна написао је: „У нашој цркви, чија је јерархија увијек строго пазила на ријечи Спаситеља при постављању свеште-

ника, патронатско право није никада постојало, као што не постоји ни данас, нити може икада постојати“, јер је ово патронатско право „противно начелима хришћанства“.¹

Главни, на чему оснива своје порицање патронатског права у православној цркви митроп. Шагуна, то је, као што се види из наведенога, што се јерархија при постављању свештеника држи прописâ св. Писма, а то би било, да те свештенике имају право постављати и одређивати на мјеста службе независно сами епископи, од којих самих ти свештеници морају зависити. Тицало би се дакле онога *juris praesentationis*, које у патронатском праву припада патрону, а што митрополит Шагуна пориче. Али у таквом случају он је морао порицати и свакој црквеној општини право бирања свештеника, јер и то би било противу св. Писма, у којем читамо, како су ап. Павла и Варнава сами и независно поставили свештенике по свима градовима у ликаонској области (Дј. Ап. XIV, 23) и како је ап. Павла оставио у Криту епископа Тита, да постави по свима градовима свештенике, као што му је он заповједио (Тит. I, 5). Међутијем овај исти митрополит у неколико параграфа своје књиге најенергичније брани право народа да бира свештенике и гласно објављује, да ово право народа у свакој парохији да бира свога свештеника, не може укинути никакав епископ. А народ, или црквена општина у оваквом случају и јест оно јуристичко лице, које саставља субјект патронатског права, исто као и физичко лице, којему црквена власт призна насупрам једне цркве права, односно дужности, које има једна црквена општина.

Да докаже своју тврдњу да није постојало, нити може постојати у православној цркви патронатско право, исти митрополит приводи три канона: 4. и 8. канон IV васељенског сабора и 1. канон IX помјесног сабора, који говоре, како се никакав манастир не може основати без приволе надлежног епископа и како сви калуђери и сви клирици морају признавати власт надлежног епископа. Приводи још и 3 канон VII

¹ *Andr. Freiherr von Schaguna. Compendium des Kanonischen Rechtes der einen, heiligen allgemeinen und apostolischen Kirche (Aus dem Romanischen übersetzt von Dr. Alois Sentz). Hermannstadt, 1868. S. 259.* Ово порицање патронатског права у православној, наличи на оно порицање патријаршког ставропигијског права, које порицање са много енергије истиче овај исти митрополит у истој књизи својој (стр. 198—203).

васељенскога сабора, који осуђује свако постављање свештених лица на службу цркве од стране свјетовне власти и без приволе власти црквене. Све ово има смисла, кад би патронатско право давало патронима власт, да они сами и без знања надлежног епископа постављају свештенике при црквама или црквеним заводима, или игумане при манастирима, над којима имају патронат, и кад би те свештенике и игумане они хтјели да искључе од зависности од својих надлежних епископа. Али у одредбама о патронатском праву, како о њему учи опће православно црквено право, нема нигдје ни ријечи о томе, да би онаква власт припадала патронима над свештеницима, него се увијек говори само о томе, да они имају право изабрати дотично лице, које би жељели да служи при њиховој цркви или заводу, а у власти је надлежног епископа да потврди тај избор и да изда изабраноме дотичну синђелију. Ако је у разна времена било у томе злоупотреба од стране црквених патрона, те су злоупотребе биле у таквим случајевима одмах за такве и објављене, и осуђене од стране црквене власти.

Патронатско право постојало је у основи својој у хришћанској цркви од првих времена њенога постојања. Дотични побожни људи саградиле би о своме трошку једну цркву, и сами се тада старали о украсу те цркве и о издржавању при њој свештеника; или би пак поједини побожни људи узимали на себе старање о једној или другој цркви, која је била напуштена, особито у времена гоњења, и сами би подмиривали трошкове да се таква црква уздржи и да може при њој живјети дотични свештеник. Јерархија је ово уважавала код тих побожних људи, и за то им је признавала разна права и почасти у таквим црквама, и драговољно им допуштала да бирају једно или друго лице, за које су мислили да би било згодно за службу односне цркве, па ако је то лице било достојно, епископ је томе лицу давао овлаштење на службу. Ово се чувало обичајем у цркви све до друге половине V вијека, када се показује већ и први закон, који даје дотадашњем обичају законски облик. А у VI вијеку ово је већ било сасвијем утврђено.

Постоји неколико закона из тога доба, који говоре о односима лица према дотичним црквама или црквеним заводима, које су та лица основала и о истима се старала и односне трошкове за исте подмиривала, и о правима и дужностима тих лица наспрам дотичних црква и завода, а што

скупа саставља патронатско право онако, како оно важи и данас у православној цркви, митрополит Шагуна осврнуо се само на један, и то на 18. главу 123. новеле цара Јустинијана од 548. године. Каже: „Ми знадемо за 123. новелу цара Јустинијана, која у 18. својој глави гласи: *који сагради цркву и даје за издржавање клира исте цркве, тај има и право да именује и клир за ту цркву*. Али ми знадемо такође, да црквено законодавство није усвојило ову новелу. Наша се тврдња потврђује чињеницом, што V васељенски сабор, који је био у вријеме истога цара, није расправљао о истој новели, исто као што ни други сабори, који су послје били, нијесу је усвојили, на прим. VI и VII васељенски сабор, прво-други цариградски помјесни сабор и сабор, који је био у цркви Св. Софије, — а ово би се без сумње било догодило, да је јерархија могла видјети, да горепоменућа царска новела има библијску основу“.¹ У Готофредовом издању поменућа глава исте новеле гласи овако: *Si quis oratorii domum fabricaverit, et voluerit in ea clericos ordinare aut ipse, aut ejus haeredes: si expensas ipsis clericis ministrant et dignos denominant, denominatos ordinari. Si vero qui ab eis eliguntur, tanquam indignos prohibent sacrae regulae ordinari: tunc sanctissimus episcopus quoscumque putaverit meliores, ordinari procuret. Sancimus autem reverendissimos clericos suis ecclesiis obsecundare, et omne eis competens ecclesiasticum ministerium adimplere: hoc requirente uniuscujusque civitatis sanctissimo episcopo et cujuscumque ordinis ecclesiastici primatibus, eos qui hoc non custodiunt, regulari multae subdentibus.*² У Базиликама (III. 1, 33) јасније је приведена ова глава исте новеле. Умјесто: *clericos ordinare* боље је овдје казано: *clericos constituere* (*προβάλλεισθαι*). И оно о именовању и рукоположењу јасније у Базиликама: *dignos nominant, nominati ordinentur* (*χειροτονεῖσθαι*).³ На разјашњење овога именовања клирика од стране патрона дотичне цркве, коју је он саградио односна нота у Готофредовом издању (col. 257. lit. t.) упућује на 2. главу 57. новеле истога цара Јустијана 535. године, и ту је казано, да оно именовање значи *praesentare*, бирање дотичних кандидата и предлагање епископу да он одреди кога нађе да

¹ Спом. књ., стр. 263.

² Corpus juris civilis. Ed. Francofurti ad Moenum, 1698: III, col. 258—258.

³ Basilicorum libri LX Ed. G. E Heimbach, Lipsiae, 1833 I, 101.

је најдостојнији, и тога да рукоположи: *et tua sententia* (новела је адресована на патријарха Мину) *et qui pontificalem sedem rexerit, semper hos suscipere ordinationem, qui tuae beatitudini et qui postea oportuni videbuntur existere et de ministerio digni.*

Ко прочита текст оне 18. главе 123. новеле Јустијанове и односно разјашњене из 57. новеле истога цара, за тога ће изгледати друкчије ова ствар, него што то приказује горе наведено мјесто из књиге митрополита Шагуње. А може се сасвијем оставити на страну оно, што је приведено за доказ да црквено законодавство није усвојило ону Јустијанову новелу, т. ј. ону 18. главу исте новеле, јер V васељенски сабор није се бавио ничим другим него само догматичким питањима, исто тако и VI васељенски сабор; а трулски сабор, исто као и VII васељенски, или она два помјесна сабора за вријеме патријарха Фотија, нијесмо никада чули, да су се они бавили испитивањем, те потврђивањем или укидањем онога, што су византијски царави својим законима утврдили били у питањима спољашњега живота цркве, а што се није противило духу црквеном.

Али успркос оној онако одрјешитој тврдњи, да „патронатско право није никада постојало, као што не постоји ни данас нити може икада постојати“, и да је то право „противно начелима хришћанства“, ипак то право усвојено је црквеним законодавством православне цркве, и постојање његово оправдано је многовјековном праксом исте цркви.

За шездесет и више година прије него што ће цар Јустијан издати ону своју (123) новелу, у *Codex repetitae praelectionis* (I. 2, 15) налази се једна конституција цара Зенона од год. 477., у којој говори о лицима, која саграде једну цркву или један црквени завод, да имају уживати одређена права и повластице, а епископи и црквени економи да имају надгледати свештена лица, која се постављају при таквим црквама и заводима, и како се управља имовином, која је намијењена тим црквама и заводима. Ова Зенонова конституција сматра се најстаријим законом о патронатском праву, и њом добива законски значај оно, што је одавна већ прије постојало обичајем. Течајем времена, особито кад се, поред ревности и појединих побожних људи у грађењу цркава, показала велика и јака ревност у подизању завода, намијењених опћој добротворности, а

који су били такође под надзором цркве, те се с тога и називали црквени заводи, и кад је требало законом одредити, да обезбеђена буде имовина тих завода и да се знаду права и дужности, колико лица, која су основали те заводе, исто и лица која служе и управљају истима, издана је била 530 године царом Јустијаном опширна једна конституција о свему томе, која је такође приведена у исти Codex (I. 3, 46). Осам година кашње исти Јустинијан нашао се побуђен издати опет једну новелу, која носи број 67 у опћем зборнику новела овога цара. Поводом ове новеле било је то, што су неки почели били градити цркве без дозволе надлежнога епископа и постављати при тим црквама самовољно служитеље, па да се ова злоупотреба предупреди цар Јустијан изда речену новелу *ut nullus fabricet oratorii domos praeter voluntatem episcopi, et ut deputet prius quae circa diligentiam et statum fabricati oratorii sufficient.* Мало година послје (545) издао је опет Јустинијан једну новелу, која у опћем зборнику новела носи број 131, и у тој новели у овије главе (7 и 10) наређује се о модалитетима, кад ко хоће да сагради цркву или оснује какав црквени завод, и какво мора бити при томе старање надлежног епископа. — И сви ови закони царски усвојени су били црквеним законодавством, али не тијем, што би ти закони били тобож прегледани на црквеним саборима и од тих сабора потврђени, него тијем, што су исти закони ушли као саставни дио у црквено-законске службене зборнике, и таким начином добили црквену санкцију, те постали у цркви обавезни, као и сваки други црквени закон. Неки од тих закона налазе се и у Номоканону Јована Схоластика из друге поле VII вијека; и сви ти закони налазе се у Номоканону XIV титула, и то у 1. глави II титула и у 14. глави III титула, који Номоканон, као што је познато, саставља основни канонски зборник православне цркве.¹ А 7 главу 131 новеле Јустинијанове о задатку дотичних епископа кад неко жели основати богомољу или цркву (*oratorium aut ecclesiam*), налазимо приведену послје не само у свјетовним законским зборницима, на прим. у допуњеном Прохирону (*Prochiron Auctum. Tit. XXVIII, § 62—63*) из првих година XIV вијека,² него и у црквено-законским зборницима, као у Синтагми

¹ Атинска Синтагма. Атина, 1852 I, 82, 83, 86, 117, 118.

² Ed. C. E. Zachariae a Lingenthal. Lipsiae, 1870, S. 259.

М. Властара 1335. године (V, 12)¹ и у Пидалиону 1800. године. (тумачење 4. канона IV васељенскога сабора).² А мноштво других законских одредаба, како свјетовне, тако исто и црквене власти из потоњих вијекова о патронатском или ктиторском праву, може се видјети у књизи, коју је о томе праву написао и 1888. године издао пок. професор бечког универзитета Dr. Jos. Zhishman са насловом: *Das Stifterrecht in der morgenländischen Kirche*.³

И овијем ми мислимо да смо утврдили, колико је неоснована она препоменућа тврдња, да у православној цркви није никада постојало, нити постоји патронатско право. Ово би се тек могло казати за оно патронатско право, које данас, а од времена папе Александра III (1159—1181) важи у римокатоличкој цркви; али никако и никада, како је оно образовано било у VI вијеку у источној православној цркви.

Шта је и у чему се састоји патронатско право, казали смо. Како и при каквим условима се може то право добити, каква су права и дужности патрона, исто и како престаје ово право, о свему овоме довољно је изложено у поменутој књизи др. Чижмана, на основу јавних докумената свјетовне и црквене власти у византијској царевини до XV вијека, тако да би сувишно сада било опет о томе овдје говорити. Све што је у тој књизи, све је то поткријељено наводима из црквеног или свјетовног византијског законодавства. Ми смо прије четрнаест година учинили били само једну опаску на исту књигу пок. Чижмана, а то је, што је он истакао, као да основатељу једне цркве или манастира остаје увијек нетронуто право личне својине над црквом или манастиром, што је он основао. Оваква тврдња наличи на ону, коју су на Западу основатељи цркава истицали у првој поли XII вијека, и која је изазвала код црквене власти потребу, да одузме грађанским судовима право расправљања и суђења у црквено-патронатским споровима и да објави патронатско право као *ius spirituali annexum*. Привешћемо овдје ону нашу некадашњу опаску: „Први канон IX помјеснога сабора др. Чижман приводи у својој књизи у главноме тачно, али одмах из њега изводи ово: „Али у овим

¹ Ат. Синтагма (1859), VI, 263.

² Цитирам по издању 1864, стр. 188.

³ *Ausg.*, Wien, 1888.

црквеним законом није било ипак ништа измјењено у дотадашњем праву власништва основатеља и њихових наслједника; овијем није била одузета од њихове приватне воље ни имовинска им припадност црквенога завода, нити правна употреба односних добара. Канон је тежио само да предупреди прекорачавање граница, које су за власнике црквеним законима одређене биле““. Позивље се при томе Чижман на Валсамоново тумачење овога канона, које тумачење у осталом не потврђује то што је он казао него би се могло само односити тек посљедњим ријечима његовим, јер Валсамон ту каже, да ако се дотичне богомоље имају и управљати сходно намери ктитора, али се не даје ктитору никаква права, да наређује нешто што се коси са канонима и са законима. Онакав Чижманов извод из овога канона не може се никако сматрати правилним, јер канон овај баш најодлучније говори противу оних који би озидали један манастир и снабдјели га нужним да се одржи, па би послије то хтјели да као своје сматрају, другим ријечима да имају над тим право својине (Eigentumsrecht). И уопће, премда треба сматрати лијепом и приљежном Чижманову радњу о основатељском праву, не може се ипак усвојити у строгом смислу оно, што он онако одлучно истиче о праву својине дотичних над оним стварима, које су Богу посветили, а још мање, да је то Grundsatz у православној цркви“.¹ Ово смо хтјели овдје нарочито истакнути, јер то дубоко засијеца у саму суштину патронатског права, и подрива му саму основу.

— Свршиће се —

¹ Правила с тумачењима. Нови Сид, 1895, 1896. II, 271—272.

АНЕКСИЈА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ И МЕЂУНАРОДНО ПРАВО

Од
МИЛЕНКА Р. ВЕСНИКА¹

— СВРШЕТАК —

А сада да прегледамо разлагања оних који бране анексију. Каже нам се на првом месту, да анексија није ни у чем променила положај поседнутих власти и њених становника; да сем тога, поверени мандат Аустро-Угарској није имао ограничења ни у своме обиму, ни у своме трајању; напротив, да је био неограничен и безуслован. Ниједно од ових тврђења није тачно, И пре свега, да анексија није имала да донесе промене и то битне промене, зар би било потребно да се она прогласује и приводи у дело, кад се унапред знало да ће наићи на озбиљне тешкоће. Приметиће нам се да је суверено султаново право постојало само по форми, и да је било само *nudum jus*. Али се не може порицати да у праву форма често пута има исту вредност као и суштина, а особито у Међународном Праву, и да је чак и *nudum jus* увек *jus*, право. Па како се може тврдити да анексија није ништа преиначила кад мења оно што је битно, т. ј. суверенитет и народност становништва ових области? Има ли какве радикалније промене?

Противно ономе што износи наш веома уважени колега. г. Ламаш, ми тврдимо да је мандат за окупацију и управу био и *ограничен* и *условљен*. Неће нам бити тешко то доказати ослањајући се на текстове и изјаве оних који су их као најпозванији објашњавали.

¹ Ова је расправа објављена 15 фебруара у „*Revue de Droit international et de Législation comparée*“ (Deuxième série. — Tome XI — 1909 41 année), а затим прештампана и у засебну брошуру, коју због њене велике вредности доносимо у српском преводу. *Преводилац.*

1. Цариградска Конференција и Сан-Стефански Уговор (чл. XIV.) предвидели су за Босну и Херцеговину самоуправу под суверенством султановим, па је то и лорд Дерби, са своје стране, такође био усвојио.

Критикујући ову комбинацију, на коју је међутим у Цариграду био пристао, огласио ју је граф Андраши у седници Берлинскога Конгреса од 16. јуна, „за *йосве неосйварљиву*“ додајући у исто време „да најбитнији интереси Аустро-Угарске не дозвољавају јој да прими друго решење босанско-херцеговачког питања сем онога које би било у стању да донесе трајно умирење назначених области, и да спречи повраћај догађаја због којих је европски мир био у тако озбиљној опасности а у Аустро-Угарској створено једно неиздржимо стање на чије продужење она не може пристати“. На ово је маркиз Солзбури, у име британске владе, предложио Конгресу да одлучи да „области Босне и Херцеговине буду под управом Аустро-Угарске“, пошто је између осталог констатовао да ће „силе ако не би успеле, још сад, образовати једну сталну и јаку управу у овим покрајинама, оне бити одговорне за неизбежно обнављање патњи које су изазвале живе симпатије у Европи и које су дале повода овако озбиљним догађајима“. „Само ће каква моћна држава, располагајући потребном силом у близини легла нереди, моћи воспоставити у њима ред и зајемчити судбину и будућност њиховог становништва“, изјавио је кнез Бизмарк. Г. Вадингтон, у име Француске, сматрао је интервенцију Аустро-Угарске владе у обе области „као полицијску меру Европе“. Пуномоћници Турске нису хтели пристати на оваква решења, после једне дуге изјаве Каратеодори Паше; на која су пристали тек 22. јуна, под условом „да се непосредно и претходно о овоме споразумеју са бечком владом“. Овај је споразум учињен, као што је познато, 1. јула, пре дефинитивног потписивања Уговора. У њему се налази (са потписима трију аустро-угарских пуномоћника):

а) *Да суверена йрава Њ. Ц. Величанствва Сулџана, на обласџи Босне и Херцеговине, неће йрейђрейџи никакве йовреде чином окуйације;*

б) *Да ће се окуйација смайђраџи као йривремена.*

Није чак ни требало чекати открића г. Ханото-а па да се дозна за ову обавезу. Зар није претходник г. Ламаша на Бечком Универзитету, Леополд Најман, писао баш на овоме

месту (св. XI, 1879 стр. 42) у једном писму од 22. априла 1879.: „Пре неколико дана један велики бечки лист готово случајно говорио је *о извесном тајном споразуму закљученом за време Конференције у Берлину* између графа Андрашија и отоманских пуномоћника, у непосредној противуречности са Берлинским Уговором и протоколима (?), споразуму *на основу кога би суверенитет над Босном и Херцеговином био јасно и несумњиво сачуван без икакве двосмислености*“. Учени бечки професор није хтео у ово веровати. И супротно изјавама самога графа Андрашија, које ћемо мало даље изнети, он је упорно тврдио да је Аустро-Угарска окупирала ове области „за увек, на вечита времена, и са свима правима суверенитета“. Нападнут од штампе која је у мандату за окупацију и управу ових области видела прерушену анексију, лорд Биконсфилд је протестовао противу ове оптужбе у седници Конгреса од 23. јуна, уверавајући да је овакво решење оправдано многим претходним примерима из историје, и потсећајући да је „више пута било у суседним земљама, било даље, иста мисија била поверавана Аустрији“. И заиста, од Бечкога Конгреса, — да не идемо даље, — могу се навести следеће аустријске окупације: Пијемонта и Неапоља, 1821—1822., Ромање и Емилије, 1849 — 1859., Молдавије и Влашке, 1854—1856., неговорећи о осталим Државама. Може се тврдити, без страха од противуречности са историјом, да би се узалуд тражила ма и једна окупација страног земљишта која је довела до анексије, а да није било рата. Али је први пуномоћник Велике Британије био још одређенији у овом погледу, 6. јула исте године, у своме говору пуном одјека у енглеском Горњем Дому. Говорећи о улози енглеских представника на Берлинском Конгресу, он је између осталог изјавио, односно мандата датог Аустро-Угарској, да: „су се у таквим околностима Силе обратиле на једну суседну силу заинтересовану за напредак Босне и Херцеговине стављајући јој у дужност да у њима васпостави ред и мир... Конгрес је дакле мислио да је требало позвати Аустрију да поседне Босну и *да је напустити тек онда дошћо буде васпоставила ред и мир*“. Енглески је предлог, који је правна полазна тачка окупације, поникао на основу тврђења баш ових писаца, са идејом да је потчињен циљу у коме је и учињен и да је према томе имао привремени карактер. Ово је мишљење и г. Холанда изражено у његовоме горенаведеном писму. И:

још 1899. писао је поводом овога питања г. Макс. Шублије:¹ „Кад би Силе промениле намеру, имале би права, баш у име самога Берлинскога Уговора, захтевати (од Аустро-Угарске) напуштање Босне и Херцеговине“. Али још боље, сам граф Андраши изјавио је аустројским изасланицима, 19 новембра 1878.; *да ће окупација ових области трајати до тренутка кад се буде постигао циљ који су велике силе желеле постићи и који је Аустро-Угарска примила остварити*. У овоме питању дакле не може бити сумње: у мислима Конгреса, по самој природи ствари, и саобразно претходним примерима, аустро-угарска окупација и управа, правно говорећи, биле су привременог карактера.

2. Окупација ових области и аустро-угарска управа над њима били су ограничени по самом духу Берлинскога Конгреса, као што се то испољава изјавама његових чланова, нарочито изјавама лорда Биконсфилда (23. јуна) и г. Вадингтона. Ово је ограничавање појачано изјавом аустро-угарских пуномоћника од 1. јула. Али је најјаснијег израза оно нашло у Конвенцији од 9. априла 1879., закљученој у Цариграду између Аустро-Угарске и Турске, у чијем уводу стоји: „Пошто су турска и аустро угарска влада задржале право да се споразумеју о јединствима уговорене окупације 25. чланом Берлинског Уговора, а како сам чин окупације Босне и Херцеговине не наноси повреду сувереним правима *Њ. И. В. Султана над овим областима*“....²

Прочитајте дакле понова одредбе ове конвенције. *Управљајући* овим областима, сходно 25. члану Берлинског Уговора, „аустро-угарска влада нема ничега да примети противу задржавања свих оних садашњих чиновника који би имали по-

¹ *La question d' Orient depuis le traité de Berlin*. Paris, Rousseau. p. 38.

² Овде нам је Леополд Најман пружио пример сувише велике ревности правничке у одбрану унапред смишљене тезе. И он са великом крепкошћу тврди (l. cit. стр. 42) ово, по предмету ове конвенције: „Последња конвенција односи се само на право, које је Аустрија задржала за себе 25. чланом Берлинскога Уговора, да поседне војне друмове у Ново-Пазарском Санџаку. Аустрија је задржала себи право, при крају 25. члана, да се о овоме питању споразуме са Портом, али само о овоме питању. Конвенција се ниуколико не односи на Босну и Херцеговину, као ни на извршен чин окупације ових области“. Ово овако одлучно тврђење ипак је далеко од истине, јер ова конвенција претреса у својим првим члановима (1—6) окупацију и управу, а у Санџаку говори тек у другоме делу (чл. 7—10).

требних способности да добро врше разноврсне послове који би им били поверени, У случају замењивања, *аустро-угарска ће влада њрвенствено бираћи домородце ових области*". (Чл. I) — „Слобода и вршење обреда *свију њоспојећих вероисповессти*, биће зајемчени становницима Босне и Херцеговине као и пролазницима. Нарочито је зајемчена пуна слобода мусломанима у њиховим односима према њиховом духовном поглавару. Заповедници трупе Њ. В. Императора и Краља и управне власти стараће се и у будуће са највећом негом да се не нанесе никаква повреда части, обичајима, верској слободи, личној и имовној безбедности мусломана. Сваки напад на мусломане њихова имања или њихову веру, биће строго кажњен". (Чл. II) — *Приходи Босне и Херцеговине биће искључиво ујоштрбљавани на њихове њошребе, њихову ујраву и њобољшања за која би се нашло да су њашребна*". (Чл. III) — Питање о поступању са босанско-херцеговачким становницима, који би се бавили или путовали ван ових области, биће доцније расправљено, засебним договором". (Чл. VI) — Све ове одредбе, као и оне које се односе на новац ових области (чл. IV) оружје, ратне спреме и друге ствари које припадају отоманској влади (чл. V), и имају веза са Султановим положајем као поглаваром правоверних, зар све то до очигледности јасно не доказује да је Аустро-Угарска узела на себе стварних обавеза по предмету управе босанских области, и да је према томе огромна заблуда закључивати, као што то чини г. Ламаш, „да анексија ових области Аустро-Угарској није извршена 1908., већ да је још 1878. и 1879., израз *окупација или ујрава* у Берлинском Уговору био прост дипломатски еуфемизам за реч *анексија*". У главном, то је тврдио г. Најман 1879., супротно самом раду бечке владе.

Упркос овим непоречним чињеницама и изричним обавезама, г. Ламаш тврди да је император Франц-Јосиф управљао овим областима као прави суверен, јер су се босанско-херцеговачки војници заклињали на верност њему а не Султану, и да обнародовани кривични законик 1881., назива велеиздајом управљене радње противу аустро-угарске империје и неспомињући Отоманску Порту; он додаје да су овај суверенитет санкционисале остале хришћанске силе одрицањем на права која произилазе из капитулација у босанским областима!

Нама се ниуколико не чини да су прва аргумента довљна, да би се, на њиховом основу *са њавног гледишта*, могао сматрати као промењен суверенитет ових области. У осталом, њихово је становништво најодважније протестовало против свога служења у аустро-угарској војсци; шта више, бечка је влада могла у многоне превазићи свој мандат, што је у исто време питање и оцене и верности закљученим обавезама. Што се тиче одрицања права на капитулације од стране осталих хришћанских сила, оно је далеко од тога да показује да је суверенитет аустро-угарски у овим областима био признат. Оно доказује само једну ствар: поверење сила у добру судску управу за време окупације, и жељу да се избегну бриге око консуларног правосуђа. Држим да сам раније назначио да је било нетачно тврдити да је ова окупација, од почетка, сматрана као стална те је излишно, да се на ово питање враћам.

IV

Берлински се Конгрес састао „у смислу европског поретка и на његовом састанку од 16. јуна, био је баш граф Андраши који је изјавио да босанско-херцеговачко питање, и ако се најпосредније тиче Аустро-Угарске, *не ѡресћаје бићи у ѡуном смислу евројско ѡишћање*. Г. Вадингтон је писао, 23. марта 1878.: „да аустро-угарска влада припознаје само ауторитет целе Европе као надлежан за измену стања ствари заведеног уговорима од 1856. и 1871.“ и једва да нам је потребно указивати на класички став незаборавиме ноте лорда Салзбуриа од 20. марта 1898., који гласи: „Доданом изјавом првоне записнику на Конференцији одржаној у Лондону 1871., пуномоћници великих сила... *ѡризнали су да се ѡо главном основу Међународног Права ниједна сила не може ослободити уговорних обавеза ниѡи ѡреиначаваѡи уговорне ѡгодбе без ѡрисћанка свију уговорних сила*“. Ово је био принцип енглеске дипломатије од почетка XIX столећа. Нарочито је лорд Палмечстон био израз овога принципа у своје брзојаву од 11. новембра 1846. лорду Пансонбију, амбасадору у Аустрији, приликом присједињења Кракове овој сили, а и г. Гизо га је веома одважно подржавао у слатим упуствима истим поводом графу Флахолту у Беч. Сир Едвард Греј је хтео да одреди становиште великобританске владе, још исте вечери кад је император-краљ обнародовао анексију Босне и Херцеговине. „Ми не можемо,

рекао је он, признати право ниједној сили да мења међународно право без пристанка осталих уговорача. Па ни ми не можемо признати исход таквога чина пре но што се запитају остале силе... и то стога што би се, кад би се увело у употребу да једна једина сила може тако по својој вољи мењати уговорне одредбе, поколебало јавно поверење у њих“. А први британски министар, г. Асквит, додао је: „Треба се сетити да је у једном од јануарских записника 1871... где се налази и потпис Аустро-Угарске, изрично речено да ниједна сила не може прекршити обавезе закључене уговором или им мењати одредбе..., без пријатељског споразума и са пристанком осталих уговорних страна... У оваквим околностима, дужност је владе Његовог Величанства проста: а то је јасно показати одговорним странама за сваку повреду Берлинског Уговора, да ми не можемо признати да оно што је урађено, има ма и најмање међународне вредности, док то не буде изравњано пристанком сила“.

Г. Најман је у своје време био истог мишљења. „Без сумње, вели нам он, (l. cit. стр. 41), преиначења једне међународне Конвенције коју су закључиле велике силе могу, у току времена, у тренутку извршења, бити освештане у виду нових и допуних уговора. Али суштина првобитног, основног уговора не може се радикално мењати... споразумом двојице уговорача, у присуству Европе која је дала чувени мандат, о коме се толико говорило, у европском интересу“. Овај се навод односи, као што се лако погађа, на аустријско-турску Конвенцију од 9. априла 1879. Али он има иста важност и за последњи закључени споразум између ових двеју сила (половина фебруара 1909.), споразум за који се дипломатија дуалистичке монархије нада да ће моћи издејствовати да га „регистрају“ велике силе потписнице Берлинског Уговора, што би у исто време подразумевало и признање анексије. Поводом овога, можда неће бити излишно навести овде онај део горе споменуте Гизовљеве изјаве: „Независне силе које савршено равноправно уговарају и одлучују о општим интересима не позивају се никада да региструју решења и дела примљена без њиховог учешћа“. Силом, Аустро-Угарска ће одржати плодове анексије која је сад извршена. С правнога гледишта, овоме је чину потребна санкција великих сила потписница Берлинског Уговора.

И овде стајем, уздржавајући се да браним своју земљу од инсинуација свога уваженог колеге, које изгледају мало достојне њега самога а које у осталом ниуколико не доприносе појачању његове тезе. Ипак се не могу уздржати да завршим ова размишљања једном идејом истога писца који ми је послужио за полазну тачку у овом расматрању. Ролан Жакменс нам дакле вели (l. cit. стр. 380): „Искуство нас је и сувише учило у току овога столећа да у самом народу треба тражити историјских клица за развијање, ако се хоће да заснује што год трајно. Нема сумње да оваквих клица има у Босни и Херцеговини...“ Европа, која је поверила Аустро-Угарској да управља овим областима, има дакле права, па чак и дужности интересовати се њиховом судбином и судбином њихових становника.

С француског превео
С. К. П.

О ОБАВЕЗИ ЗАШТИТЕ У СЛУЧАЈУ ФИЗИЧКИХ НЕДОСТАТАКА СТВАРИ ПОД УГОВОРА О ПРОДАЈИ И КУПОВИНИ

— свршетак —

Има ово дејство случаја: да ће он често спречити даљу штету купчеву (н. пр. губитак зараде на коњу), па, према томе, и постанак права на накнаду штете, Али, штету која већ постоји, која је већ учињена купцу, ми не видимо какве везе има случај са њом. Одузети то право купцу, па га дати продавцу, била би солуција и крајње нелогична и неправична. Продавац, који би ту штету имао да плати, био би ослобођен услед случаја! Случај би га разрешио од његове обавезе, — нешто у праву непознато, јер нас наше обавезе, све дотле док је њено испуњење могућно, може разрешити само поверилац. Ми смо, даље, рекли, да би продавац који не би дао заштиту купцу имао један део цене код себе *sine causa*, он би се, на штету купца, неправично обогатио. Па зар то морално правило да буде потиснуто овде стога што је ствар случајно код купца пропала? Случај који уништава морал, физички феномен који руши нешто што ни мало није физичко! То би био апсурдум. И што је најгоре, случај који треба да буде, бар већином израз Божје правде, оштетио би купца, као некрива, а користио би продавцу као кривом!

Аутори француски (В. Lacantinerie, *Précis de droit civil*, III, р. 347 et 348) веле да, ако је пре случајне пропасти ствари купац био већ подигао тужбу против продавца за заштиту, тада ће случај остати у том погледу без последица, јер, кажу, судија треба, при пресуђењу спора, да се пренесе у моменат када је тужба поднесена и да, с погледом на њега, спор реши, а овде је у том моменту дотична ствар још постојала. Ово резонување, сасвим правилно, иде против чл. 1647. франц. грађ. зак., и, *vice versa*, тај члан иде против тога резонувања; јер, заиста,

ако случајна пропаст треба да одузме купцу право на заштиту, то треба да буде и онда ако ствар после тужбе пропадне. Тужба није нешто од права оделито, нити тужба право креира, него је она само санкција, реализација права које већ постоји. Отуда, за питање, да ли ће купац или не имати право на заштиту, када ствар случајно пропадне, ирелевантна је околност: да ли је тужба пре те пропасти поднесена била или не. Ако купац, зато што је ствар случајно пропала, нема права на гаранцију, он је не може имати ни онда ако је тужба за заштиту била поднесена пре него је ствар случајно пропала. В. Lascapèrie, за горњу солуцију, наводи још један разлог који нас, такође, не убеђује. Он вели да треба купцу, који је тужбу пре случајне пропасти ствари подигао био, признати право на заштиту стога што купац није дужан сносити ризик одуговлачења спора од стране суда: да је суд са овим био похитао, купац би, можда, био пре пропасти ствари добио од суда одлуку којом се продавац осуђује на заштиту. Овај разлог зар би се могао истаћи у случају у коме би ствар пропала много доцније од момента када је тужба поднесена; али, ако је ствар пропала убрзо после тога трелутка? Ако је она пропала и. пр. сутра дан по поднесеној тужби, онда тај разлог губи сваку вредност.

Стога, по нашем мишљењу, треба, и поред тога што је ствар случајно пропала, признати у сваком случају купцу право на заштиту, само ако за њега има потребних услова и ако се они утврдити могу. Случајна пропаст имаће само резултат да ће продавца сачувати од плаћања оне штете коју би вероватно купац претрпео био да је ствар доцније пропала, штете коју је случај спречио.

Да пређемо сада на наше законодавство. На који ће начин код нас купац вршити своје право заштите? Ми смо видели да изворник нашега законика, законик аустриски, говори о томе у § 932. који је наш грађански законик сасвим објашао. Он је одмах после одредбе у којој се говори о заштити код паушалне продаје, а то је §. 553. односно аустр. § 930., прешао на накнаду због оштећења преко половине (*laesio enormis*) — §§ 559. и 560. (са заменом првога од тога два параграфа од 5. маја 1864., зб. XVII. стр. 230.), док аустриски законик, после § 930. а пре одредаба о накнади због оштећења преко половине (§§ 934. и 935.: *Schadloshaltung wegen Verkürzung über die Hälfte*), има још ове прописе: § 931. *О условима јемчења (Be-*

dingung der Gewährleistung), где је реч о заштити у случају евикције, § 933., у коме се говори, као што знамо, о тужбама за заштиту због недостатка ствари (Wirkung) и § 933., који садржи одредбу о року до кога траје продавчева обавеза заштите (Erlöschung des Rechtes der Gewährleistung). Све те одредбе, врло корисне, законодавац наш из 1844 г. изоставио је.

Отуда питање, које смо већ поставили: на који ће начин купац, код нас, ставити у покрет своје право на гаранцију?

Ми имамо за решење тога питања свега једну одредбу из § 555. *in fine*, која вели да ће, у случају да се код ствари покажу махне за које продавац одговара, овај „за то и одговорати, и за штету која би отуда произашла, накнаду учинити“

Рећи ћемо најпре ово: да је сигурно да купац има право ма колики да су недостаци код ствари, задржати ову. О том његовом праву ми смо већ говорили. У таквом случају, по самој одредби § 555., коју смо мало час навели, продавац ће одговарати купцу и штету му накнадити. Штета се ту састоји, најпре, из оне диференције између плаћене, или, боље, уговорене цене, и праве вредности ствари на којој су се махне појавиле и због којих, да су му оне биле познате, купац не би онолико понудио био или чак не би, можда, са продавцем у опште у преговоре ни ступао. Затим ће платити купцу фактичку штету коју је он могао овом приликом још претрпети — *damnum emergens*, — а ако је продавац био *mala fide*, онда ће платити купцу и изгубљену корист, *lucrum cessans*. Ово последњ. изводимо из § 932. *in fine* грађ. зак. аустрискога, ма да § 555 нашега грађ. зак. ту разлику не прави. Наш законодавац није ту разлику правио стога што је ни § 923. зак. аустр., коме наш § 555. одговара, не прави. Али § 923. не прави је стога што је он хтео само поставити начело одговорности продавчеве за махне ствари, а детаљи о тој одговорности резервисани су за § 932.. Како, пак, наш законодавац није овај последњи параграф у законик унео, то је онда, у § 555., остало само начело одговорности продавчеве, а ближи прописи о овој отпали су. Али ми мислимо да ипак ове треба применити зато што је сигурно наш законодавац, редигујући § 555., мислио оно исто што и аустриски при редиговању § 923., т. ј. да ће се детаљи одговорности продавчеве, која је у овим прописима принципиелно само постављена, регулисати у истој глави; и, наравно, наш је законодавац морао ту мислити на систем аустриски, т. ј. на § 932.,

или, бар, таква претпоставка најближа је истини. Због тога нам тај факат, да § 932. није ушао у наш законик ништа не смета да узмемо да је воља и нашега законодавца била у истом смислу у коме је и тај пропис аустр. грађ. зак. (§ 932.). Мисао коју је он без сумње имао код § 555. *in fine*, ту мисао он није нигде демантовао.

Као што видимо, аустриски законодавац, па дакле и наш, применили су и овде — и ако је ово један чисто уговорни однос — прописе о накнади аквиланске штете (§§ 1323. и 1324. аустр. и 818. и 819. наш грађ. зак.), што није много ни правично ни логично. Специално, није ни правично ни логично ослободити продавца, који је био *bona fide*, од обавезе накнаде штете за изгубљену добит. Један уговорач има права на све оне користи које за њега из уговора проистичу, и за њихово евентуално одсуство одговара противна страна без обзира на њему *bona fides*. Онај који наше право повреди, одговоран је и ако је био *bona fide*.⁶

Ова тужба за накнаду штете, по своме резултату, појављује се као тужба *quantı minoris*. Дакле, рећи ћемо да, и по нашем грађ. законнику, купац може, на првом месту, своје право заштите вршити помоћу речене тужбе.

Quid односно *actio redhibitoria*, т. ј. односно тужбе за раскид уговора? Има ли и у нашем праву купац могућности да заштиту и на тај начин врши?

Питање се поставља најпре зато што, као што смо видели, наш грађ. законик није пренео код нас § 923. аустр. грађ. законика који, између осталог, говори и о том начину тражења заштите. Дакле, за такву тужбу не достају нам, у оној партији нашега грађ. законика у којој је реч о заштити, одредба која би купцу давала право на раскид уговора због недостатака ствари. Затим, наш грађ. законик, у § 553., усвојио је такође римски систем по коме једна страна уговорна нема, у принципу, права на раскид уговора из тога разлога што противна страна није своје обавезе, по том уговору, испунила. Истина, дискутовано је питање: да ли то право не треба уговорачу признати бар онда, када противна страна није *никако* свој део уговора испунила, јер § 553. није потпуни превод §-а

⁶ Ми смо ово питање додирнули и у предавањима *О обавези заштите у случају евикције код уговора о продаји и куповини*, где смо цитирали и један рад о томе D-ра Мiрка Кошuтића у загребачком *Мјесећнику* (стр. 95.).

919. грађ. зак. аустр., који не допушта ни у ком случају, па дакле ни у том, раскид уговора. Има аутора, као н. пр. г. Ђ. Павловић (*О обвезностима и уговорима у ошшће*, стр. 327.), који мисле да се уговор може раскинути, ако једна страна није ништа од својих уговорних обавеза извршила, мишљење које ми не делимо, налазећи да је, и ту као и код делимичнога неиспуњења уговора, наш законодавац усвојио римски односно аустриски систем.

У осталом, ова дискусија нема значаја за наше питање. Ни по једном ни по другом мишљењу купац коме је продавац ствар под махном предао, не би могао тражити раскид уговора по § 553., јер тај пропис изречно забрањује раскид уговора због *делимичнога* неизвршења, а продавац који купцу предаје ствар под махном налази се у таквом случају: он је уговор делимично испунио, ствар је предао али не у онаквом стању у каквом ју је купац хтео и мислио купити.

Када бисмо, код питања о раскиду уговора због неизвршења, имали систем францускога грађанскога законика, који у чл. 1184. допушта раскид уговора било због тоталнога било због парциелнога неизвршења уговора, онда би ствар била свакако простија: купац који би желео уговор раскинути зато што је ствар коју му је продавац предао под махном имао би само да се на тај законски пропис позове.

И када нам тако недостаје позитивна одредба за вршење права заштите у виду раскида уговора, онда је разумљиво да смо ми горње питање поставили, при свем том што такво право купац има по аустриском грађ. законик. Можемо ли ми један пропис из тога законика који су наши кодификатори од 1844. год. не само изоставили него који виртуелно не садрже ни други, у законик српски унесени, прописи, применити код нас? Ми мислимо да не можемо. То би била врло рђава и погрешна употреба онога интерпретационога правила, специалнога за наш грађ. законик, по коме ми можемо наш законик тумачити и помоћу његовога изворника, законика аустрискога. Одведено до крајњих граница, то интерпретационо правило имало би за резултат да се сви прописи аустрискога законика који нису никако ушли у наш законик у овај унесу!

Г. Ђ. Павловић има овде овакав систем: ако је махна толика да ствар сада не одговара ни мало оној намени за коју је купац њу купио, тада треба допустити раскид уговора —

јер у том случају, по г. Павловићу, продавац није ни у колико уговор извршио, а г. Павловић, као што смо казали, исповеда мишљење да се уговор, у случају тоталнога неизвршења, може раскинути; ако је, пак, махна таква да ипак ствар може, ма да не сасвим добро, одговарати оној намени за коју ју је купио купац, тада се уговор раскинути не може, пошто, по § 553., уговор се не може уништити због његовога парциелнога неиспуђења (Ђ. Павловић, *О обвезностима и уговорима у ойште* стр. 495.). У истом смислу Ј. Марковић, *О обавези продавца да гарантује за каквоћу ствари*, Бранич, 1906., стр. 117..

Што се нас тиче, ми мислимо да ни онда, када ствар има такву махну због које не би могла никако одговарати намераваној намени купчевој — као што би био случај, код г. Павловића наведени, када би продавац купцу, који је хтео коња за јахање, предао коња слепа, — не би могао купац тражити раскид, пошто, по нашем мишљењу, раскида уговора не може бити код нас ни због тоталнога неизвршења. Уговорач има само то право: да тражи извршење уговора, и противна страна има да овај изврши, било непосредно, ако је то могућно, било посредно, у виду накнаде штете, ако би директно извршење било немогућно. У осталом, у примеру који г. Павловић наводи има извршења уговора — продавац је предао баш ону ствар коју је он купио — само извршење није потпуно, јер је купац хтео коња који види а не коња који не види. Дакле, купац би могао само тражити заштиту тужбом за накнаду штете, при чему би се обећана цена редуцирала на реалну вредност коња.

Има један други параграф, а не § 553., по коме би купац могао, ако би то хтео, тражити уништај уговора, а то је § 537. који овако гласи: „При уговору страшење, лаж, превара и обмана употребљена никоме не помаже, но шта више одмаже. Такав уговор не само не стоји, но и накнада оштећеном тим начином припада“. (§ 871. à 876. аустр. грађ. зак.).

Заблуда игра врло важну улогу код уговора. Она може бити тројака: 1-во, Заблуда због које уговор никако не постоји, а то је онда, када има заблуде у природи уговора или односно предмета или основа (causa) уговора. Предмет, н. пр. ми смо мислили од продавца купити коња зеленка а он је мислио да њам прода коња белца. Уговор није закључен. 2-го, Заблуда

може да буде таква да не смета постојању уговора, већ да само прави уговор неважним, услед чега уговорач има права уговор поништити. З-ће, Заблуда нема никаквог дејства на судбину уговора: овај не само, и поред ње постоји, већ је још и пуноважан. Прва и ова последња врста заблуде овде нас се не тичу, већ само друга врста.

Заблуда друге врсте може да има за предмет или личност уговорача или особине оне ствари која је предмет уговора. У првом случају, имамо уговор *intuitu personae* закључени, случај који нас се, такође, овде не тиче. Нама треба само други случај.

По теорији, заблуда односно битних особина ствари даје право уговорачу у заблуди да тражи поништај уговора, а битна особина то је таква у одсуству које уговорач не би погодбу склопио. Уговорач у заблуди, по теорији и по неким законодавствима (н. пр. француском), има право на уништај уговора, без обзира на то да ли је за заблуду крив други уговорач.

Аустриски систем овде је друкчији. И по њему, да би заблуда ништила уговор, потребно да је заблуда у битним особинама ствари. Али, он се разликује од система горе изложенога у томе што за заблуду такву треба да буде крива противна страна. § 871. аустр. грађ. зак. вели: „Ако је једна страна од друге стране лажним наводима заведена, и заблуда се тиче главне ствари или какве њене битне особине, на што је намера поглавито била управљена и изјављена, онда за заведеног не постоји никаква обавеза“. Из овога излази да, ако за заблуду противна страна није крива, већ је за њу крива само страна која је у заблуди, тада ће се уговор сматрати као пуноважно закључен и не може бити, због непуноважности пристанка, уништен. Има још један случај дејства заблуде на важност уговора, ма да ова није произведена никаквом позитивном радњом противнога уговорача. Тај случај предвиђен је у § 876. истог законика који претпоставља ово: *Primus*, који чини обећање у заблуди је; он је истина у ту заблуду доведен својом кривоцом а не поступком његовога саговорача, али је овај саговорач приметио заблуду његову и није га из ове извео већ га је, својим ћутањем, својом резервисаношћу, у овој одржао. И тада ће се уговор сматрати као непуноважан и као такав моћи ће се уништити.

Исти систем је усвојио и наш законодавац, као што се то види из наведенога §-а 537.. И по њему има дејства само

„лаж“, „превара“ и „обмана“. Дакле, један уговорач, да би на основу заблуде, могао захтевати уништај уговора, треба да докаже не само своју заблуду, већ још и то да за ту заблуду он није крив, већ да је она дошла услед лажи, преваре или обмане противне стране. Погрешно вели § 537. да тада уговор *не стоји*. Он неће стојати, биће апсолутно ништаван (inexistant) само тако ако се заблуда тиче природе, предмета или основа уговора. Ако се, пак, она тиче битних особина ствари, тада ће уговор *постојати*, али ће се моћи уништити. § 537. учинио је, за овај случај заблуде, исту погрешку коју и § 871. аустр. грађ. зак. који вели, in fine . . . „so entsteht für den Irrgeführten keine Verbindlichkeit“ (то не постоји за оног који је у заблуди никаква обавеза), што није тачно, јер обавеза онога који је у заблуди постоји, али се само уништити може, а да постоји види се из тога што се она може како изречно тако и прећутно ратификовати (§ 1487. аустр. грађ. зак.), што не би било могућно да обавеза не постоји, јер оно чега нема не може се ни ратификовати.⁷

Досадашња разлагања дају нам могућности да одговоримо на питање: када ће, код нас, моћи купац тражити уништај уговора због махни ствари. Одговарамо да ће он то моћи чинити само онда, ако се такав уговор може сматрати као непуноважан. А то ће бити: 1-во ако је махна битна и 2-го ако је купац мислио да ствар ту махну нема, односно да има особину која јој фактички недостаје а у ту је заблуду ушао кривицом продавачевом. Под кривицом продавачевом треба разумети и случај у § 876. аустр. грађ. зак. предвиђени, а који у наш законик није унесен: када продавац види да је купац у заблуди па неће да га из ове изведе. И ако је овде купац дошао у заблуду не неком радњом продавачевом, опет је продавац mala fide, и као таквог треба га изравнати са оним који је купца намерно у заблуду довео.

Али тужба коју ће овде подићи купац није иста која и тужба из § 932. или она из § 919. други део аустр. грађ. зак.. Обе ове две последње тужбе претпостављају уговоре пуно-

⁷ Ми смо се овога питања детаљно дотакли и у својој расправи *О постојању уговора због неизвршења*, стр. 10. и 11. (прим. 1. и 2.) В. и чланак М. Поповића, *Утицај заблуде на судбину уговора* („Недељни Преглед“, 1909., број од 12. априла) у коме се, тачође, износи да је, код овога питања, наш законодавац примио систем аустрискога грађ. законика.

важно закључене. Ту се уговори управо не уништавају — овај термин, у ужем смислу, значи уништај уговора који није пуноважан — већ се раскидају, у првом случају зато што ствар има неотклоњивих махњи, а у другом што уговор није никако или није делимично извршен. Међутим, по § 537., уговор је непуноважан, и тужба која се на основу њега подиже јесте тужба за поништај уговора, која у погледу застарелости не долази под прописе о заштити (в. § 933. аустр. грађ. зак. где се говори о томе у коме року треба вршити заштиту) нити под прописе о тужби за накнаду штете (§ 1489. аустр. грађ. зак.).

Quid ако нема, за заблуду купчеву, кривице до продавца? Тада, по §-у 537., уговор је пуноважан и купац га не може, по основу непуноважности, уништити. Он га не може, видели смо зашто, ни раскинути, али може тражити заштиту која му, према нашим објашњењима припада, и ако продавац није био mala fide — у виду тужбе quanti minoris.⁸

У самој ствари, питање: да ли би купац, за чију је заблуду односно физичких недостатака ствари продавац *крив*, могао тражити поништај уговора по § 537. грађ. зак. није тако просто. Јер можемо ли изједначити случај *заблуде у бићним особинама ствари* и *случај физичких недостатака* код ствари? Зар § 537. није један а § 554. други правни институт, тако да, и у случају кривице продавчеве за заблуду купчеву, ми не бисмо имали применити прописе о поништају уговора (§ 537.) већ само прописе о заштити (§ 554. а 557.)? Питање се своди на ово: је ли то исто, заблуда *у бићној особини ствари* (§ 537.) и *физички недостатак* (§ 554. и § 555.)? Planiol (*Traité élémentaire de droit civil*, II, p. 455 et 456) вели да „недостатак није можда увек постојао и могао би бити *доцнији од продаје*, у коме случају продавац не би одговарао, док се, међутим, битна особина једне ствари не мења; она је *тесно везана са њеном*

⁸ У својој расправи: *О обавези заштите у случају евакуације код уговора о продаји и кувовини*, ми смо на једном месту (стр. 126.) казали да се, за постојање права на заштиту због физичких недостатака ствари, тражи извесна кривица продавчева (који је купца довео у заблуду или га бар у овој одржавао). Ми смо тада били узели као меродаван, за ово питање, § 555-грађ. законика. Али, после дужег размишљања, ми смо нашли да је тачније узети, овде, као основу § 554. истога законика, па смо отуда извели да ће сродавац дуговати, за невидљиве недостатке ствари, заштиту и у одсуству бваке mala fide од његове стране. Mala fides има у толико ту значаја што ни његову, продавчеву, одговорност увећала.

природом“. Морамо признати да законодавац, ни наш ни аустриски, нису, како нам изгледа, ову тешкоћу предвидели и да би он овде имао материјала *de lege ferenda*.

Али, апстрахујући ову тешкоћу, да пређемо на даља објашњења § 537. нашега грађ. зак. и његову евентуалну примену на случај физичких недостатака ствари.

Шта ће бити са уговором, ако је особина односно које је уговорач био у заблуди небитна?

По § 872. грађ. зак. аустрискога, ако се заблуда не односи на какву битну особину ствари, већ на неку особину споредну, која није нарочито уговорена, тада уговор не само стоји већ је још и пуноважан, без обзира на то што је страна која је у заблуди доведена у ову делом противне стране. Као што видимо, велика разлика између овога случаја и претходнога, где се тиче заблуде у битним особинама, заблуда која ништи уговор, ако је њу произвела противна страна. Разлика ова долази отуда, што, кад је особина небитна, не може се рећи да уговорач у заблуди не би, да му је одсуство те особине било познато, уговор закључио, као што се то може рећи, када је заблуда била односно битних својстава.

Не треба из овога извести да заблуда у небитним особинама нема никаквог дејства. § 872. вели, да, ако је заблуда проузрокована радњом противне стране, тада ће крива страна бити дужна страни у заблуди накнадити штету коју би ова евентуално услед тога претрпела. Ми мислимо, да овде треба додати и случај у § 876. предвиђени, кад је једна страна била у заблуди без *активне* кривице противне стране истина, али је та страна заблуду приметила и није свога саговорача из ове извела. И тада је та страна *mala fide*, и правично је да и она одговара за накнаду штете. Али, у оба ова случаја, уговор је пуноважан и не може се уништити, као што смо то рекли, јер се тиче небитне особине.⁹

⁹ § 876. аустр. грађ. зак. који гласи: „Ако је страна, која чини обећање, сама и једина крива због ма какве заблуде, онда уговор постоји, изузимајући случај, кад је страни, која прима обећање, постојећа заблуда према околностима морала пасти у очи“ није довољно јасан. Из њега би се могло извести, да обавеза неће постојати ни у ком случају, ако је услов *in fine* испуњен, па, дакле, ни онда ако би се заблуда односила на *небитне* особине. Али ово не би било тачно, јер би то било у противности са § 872. по коме, када је особина *небитна*, уговор остаје у снази. Страна у заблуди може

Грађ. законик француски и овде је друкчији. Заблуда односно небитних особина не ништи ни тамо уговор, нити даје страни у заблуди право на накнаду штете — под условом да није било преваре. Али друкчије ће бити, ако је било ове. По чл. 1116. франц. грађ. зак., превара учињена од стране једног уговорача, ништи уговор, ако се утврди да преварена страна не би уговор закључила у одсуству преваре. Отуда, ако је превара имала за циљ да, код противне стране, изазове заблуду односно неке небитне особине ствари и ако се докаже да је та страна на ту небитну особину полагала толико да не би уговор закључили, да је знала да те особине код ствари нема, тада ће та страна имати право да уговор уништи. (В. Lascantinerie, *Précis de droit civil*, II, p. 560; Planiol *Traité élémentaire de droit civil*, II, p. 331). Што се тиче питања да ли би уговорач, који је *dolus*-ом противне стране био доведен у заблуду односно њене небитне особине, имао право на уништај и онда, када се не би тврдило да он у одсуству такве заблуде не би уговарао, оно је дискутовано. Већина аутора мисли да превара односно небитних особина уништава уговор, без обзира на то да ли би или не, у одсуству те заблуде, уговорач у заблуди уговор закључио. Али има аутора који, као што су В. Lascantinerie и Planiol, мисле да превара односно небитних особина не ништи уговор сама по себи, већ би она имала то дејство само тада, ако би преварени доказао да је он небитну особину имао нарочито у виду — што би значило да је, са његовога гледишта, небитна махна била битна; иначе би могло бити говора само о накнади штете, слично §-у 872. аустр. грађ. зак., по коме, као што смо видели, заблуда у небитним махнама, произведена противном страном, даје само места накнади штете.

Наш грађански законик, о тако важном питању: какав утицај имају на пристанак застрашивање, заблуда и превара — питање које је, у аустриском законуку, предмет девет доста опширних параграфа (§§ 869. à 877.) има свега један параграф, 537., због чега горње питање у нашем законодавству подстиче многе тешкоће.

имати, по § 872., само право на накнаду штете, ако ју је противни уговорач довео у заблуду. Овако ће, а fortiori, бити и онда ако је тај уговорач *primario* само заблуду те стране (односно небитне особине) па је из ове није извео.

Тако: какво је дејство заблуде, по нашем грађ. законнику, ако се она тиче небитних особина? Одговоримо да је сигурно ово: ако за заблуду није ни у колико крива противна страна, тада је уговор пуноважан, и страна у заблуди нема права на накнаду штете. Тако је и по аустр. и по франц. грађ. законнику, а и по нашем, јер и наш § 537. тражи за дејство заблуде на важност уговора, то: да је за њу крива противна страна. Али, quid ако стоји овај последњи случај, а небитну је особину дотична странка имала нарочито у виду? Ми смо видели да се у овој тачки аустриско и француско законодавство не слажу: по првом, у том случају уговор је пуноважан и само даје место накнади штете, док се, по француском законнику, тада уговор сматра за непуноважан. Које је од ова два законодавства изабрао наш законодавац?

Пошто § 537. грађ. зак. вели на један генералан начин, да при уговору „лаж, превара и обмана употребљена никоме не помаже ио што више одмаже“, и да „такав уговор не само не стоји, но и накнада оштећеном тим начином припада“, не правећи разлику између случаја када „лаж, превара и заблуда“ имају за предмет битну и случаја када се оне односе на небитну особину, онда би, судећи по самој редакцији §-а 537., требало закључити да ће код нас уговор, код кога је једна страна била у заблуди односно неке небитне особине, бити непуноважан, ако је ту заблуду противна страна изазвала, и то без обзира на то да ли је или нета небитна особина била таква да, у одсуству њеном, тај уговорач не би уговор закључио био.

Ипак ми мислимо, да се ова солуција не би могла примити. Она би била неко треће решење ове тешкоће, различито и од францускога и од аустрискога система, што се не може примити, јер наш законодавац, изузев оних установа које су нашем народу својствене, као н. пр. задруга, првенство мушке лозе над женском, није, у начелу, показао неку оригиналност, већ је верно копирао систем законика аустрискога. А ако га је где и напустио, он није примио систем франц. грађ. законика, кога се никако није држао, већ је изречно креирао неки свој систем, као што је н. пр. случај, видели смо у којој мери, са заштитом за физичке недостатке ствари.

Горње решење треба одбацити зато што би оно било противно и теорији, и § 537. ваља протумачити помоћу изворника његовога, законика аустрискога, те ћемо рећи да, и код

нас, уговор код кога је једна страна била у заблуди односно небитних особина ствари остаје у снази, и ако је ова заблуда изазвана делом противне стране. Све што некрива страна може тражити, то је накнада штете.

Према овоме, ако је небитна махна коју продата ствар има таква да она даје места заштити, и ако је, осим тога, продавац крив за заблуду купчеву, овај ће заштиту моћи вршити само тужбом *quantī minoris*. Дакле, он нема право на раскид уговора, по § 537., право које би се могло признати само онда купцу, ако је махна *бишна* и ако је за заблуду његову крив продавац. У осталом, подсећамо на оно што смо већ напред казали односно сумње да ли се § 537. може применити и на случај физичких недостатака ствари.

Quid ако ствар има небитну махну за коју продавац није знао а била је невидљива? Питање је, као што знамо, фактичко каква махна треба да буде па да да места заштити. Те махне могу бити веће или мање. Али не мора махна бити баш велика па да да места заштити. Довољно је да она, у некој материално процењивој мери, умањује употребу ствари, а таква махна може бити и небитна (н. пр. во има на стопалу неку рану отклониву, због које не може да иде). Ми мислимо као што смо то казали и напред, да продавац и тада дугује заштиту, у виду тужбе *quantī minoris*, али зато што је био *bona fide* његова ће одговорност бити мања.

§ IV. У коме року купац има да врши заштиту.

Као што нам је познато, тужбе подлеже застарелости, зато што и сама права, ако се не би вршила, застаревају. Дакле за које време може купац подићи своју тужбу за заштиту?

Грађ. законик аустриски, у § 933., овако се изражава: „Ко хоће јемчењем да се користи, мора своје право употребити, за три године ако се тиче непокретних ствари, а ако се тиче покретних, за шест месеци, иначе је право престало, — § 1489“. Као што видимо, рок за тужбу овде је релативно кратак, а то стога да судбина уговора не би дуго била у питању. У опште факат да је судбина неког правног посла у питању није користан по правилно развијање односа међу појединцима, и онда је, када се већ такви случајеви не могу избећи, свакако добро да се трајање те неизвесности сведе на што мању меру. Законодавац прави разлику између покретних и непокретних

ствари, остављајући, у последњем случају, дужи рок за подизање тужбе, стога што је, по правилу, вредност непокретних добара већа на зато и штета купчева због евентуалне махне замашнија него код покретних добара. Затим, код непокретних добара лакше је утврдити време из кога датира махна него код покретних, због чега се, код ових последњих добара, влада са тражењем заштите пожуриги, како би се могло сазнати са позитивношћу да ли је махна постојала док још уговор није био закључен.

§ 933. аустр. грађ. зак. не вели ништа о томе: од кога тренутка теку горњи рокови. Специјално, теку ли они од уговора или од неког потоњег момента?

Мишљења су овде подељена. По првом мишљењу, горњи рокови теку од дана када је купац за махну ствари сазнао. То мишљење оснива се, прво, на римском праву, по коме се, код тужби за заштиту, у *tempora illius*, то јест у оно време за које се тужба имала подићи, није рачунало и време за које купцу није било могућно тужбу подићи или за које је купац био у извинљивој заблуди због које тужбу није подигао. Када купац не зна за махну ствари (сипља се још није код коња појавила или влага код зграде), не може му се пребацити што тужбу не подиже. Правило је да застарелост једног тражбеног права тече тек од момента када је титулар за своје право сазнао. Пошто се застарелост тих права (*Verjährung*, la *prescription*) оснива на неактивности купчевој, на његовој немарности да своје право врши, онда не може застарелост почети тећи, ако те немарности нема, а ове нема, ако купац не зна за своје право на заштиту, а не зна да то право има стога што махну код ствари није још открио. Напоследку, следбеници овога мишљења позивају се још и на § 1489. грађ. зак. аустр., по коме трогодишњи рок у коме се, у случају штете, мора подићи тужба за накнаду тече не од дана учињене штете већ од дана када је оштећени сазнао за штету. Међутим, тужба за заштиту то је само један специјалан случај накнаде штете, због чега наведено правило §-а 1489. треба и на њу применити. У овом смислу има и једно решење Аустријскога Касационога суда од 26. септембра 1860. по н. к. (*Stubenrauch, Commentar*, II, S. 281).

По другом мишљењу, које влада у јуриспруденцији и које већина аутора подржава (н. пр. *Rušnov, Hasenhörl*), рок за тужбу за заштиту тече од тренутка када је купац био у стању да

махну запази, а он је у стању запазити је од тренутка када му је ствар предата. Истина, по овом мишљењу, може се десити да купац изгуби право на заштиту и пре него је за своје право сазнао, што ће се на име случити, ако се махна показала тек пошто је од предаје ствари протекло три године односно шест месеци. Али може се овде оговорити ово: такве случајности биће ређе, а и када се десе, боље је да купац изгуби него општи интерес, који се никако не може сложити са тим да купац има могућности да продавца држи докле год хоће у неизвесности, а тиме у неизвесности и саму судбину продаје — неизвесност чију смо штетност ми горе већ истакли. Он ће, пак, бити у могућности да то чини стога ће моћи тврдити да нема још три године односно шест месеци како је за махну сазнао, ма да је, можда, за њу сазнао много и много раније. Између општега интереса, који би са оваквим системом врло често био оштећен, и интереса појединаца, који ће у противном систему, изузетно, ретко, оштећени бити, мора се избрати ова последња штета.

Наш грађ. законик, као што смо то већ приметили, није узео из аустрискога законик § 933. који говори о року до кога се има вршити право заштите, због чега на ово питање и немамо одговора у партији која гозори о заштити, већ ћемо овај потражити у гл. IV. „Чести. Треће“, где је реч о застарелости како аквизитивној (узукапији) тако и либераторној (*Verjährung*). О томе имамо одредбу у §-у 939. који вели: „Право на тражење накнаде за штету застариће за три године, од дана када је оштећеном штета позната постала. Ако је штета из злочинства постала, онда ће застарети право на тражење за 24 године“. Тужба за заштиту због махне ствари јесте, по §-у 555., тужба за накнаду штете, и ако се она овде специјално зове тужба *quantit minoris*, па стога, у колико се застарелости њене тиче, она долази под одредбу §-а 939. Тужба та, дакле, застарева за три године, а овај рок почиње тећи од онога дана од када је купац сазнао за своје право на тужбу, то јест од дана када је за махну на купљеној ствари сазнао. На тај начин отпада она дискусија о почетном року за коју смо видели да постоји у аустриском праву: наш законодавац је, у погледу застарелости, тужбу *quantit minoris* изравнао сасвим са обичном тужбом за накнаду штете. Даље, има овде још и ова разлика између нашега законика и аустрискога: по § 939. срп. грађ. зак., право на за-

штиту застарева увек за три године, без обзира на то, да ли је ствар покретна или непокретна, док по аустриском законнику тужба за заштиту код покретних добара застарева за много краће време, за шест месеци. Како по нашем законнику, као што смо видели, рок за застарелост тече од дана када је замахну купац сазнао, то ће наш систем у пракси, а нарочито ако је реч о покретним добрима, не ретко подстаћи тешкоће због тога што се питање о махнама ствари може расправљати веома далеко после свршене продаје и куповине.

Ми смо видели да се може истаћи и то мишљење: да купац има право, осим тужбе *quantit minoris*, подићи, под условима које смо напред изложили, и тужбу за уништај уговора. По § 937. нашега грађ. зак. тужба за уништај уговора који је закључен под претњом или у пометњи застарева за три године. Пометња то је заблуда. Само има ова тешкоћа: § 957. додаје, код пометње, ово: „где с противне стране није било лукавства“. Питање је сада, како један уговорач који је уговор закључио у пометњи може овај уништити, ако противна страна није за ту пометњу крива.¹⁰ Јер по § 537. заблуда не ништи

¹⁰ Да ли се ова одредба § 9.7. не може објаснити на тај начин, да је наш законодавац од 1864. год. — када је стари § 937. замењен садашњим — прихватио, код уговора закључених у заблуди, француски систем, по коме, као што знамо, заблуда има дејства на важност уговора, и ако за заблуду противна страна није била крива? Ово питање се може истаћи стога што су допуне и измене нашега законика од 1864. год. инспирисане француским законодавством. Ми само питање прибележавамо, остављајући да га, другом приликом, опширније разрадимо.

Међу изменама и допунама, унесеним у грађански законик од дана његовога издања, најзначајније су, и по важности и по многобројности, оне од 5. маја 1864. год. Те измене и допуне налазе се код §§-а 220., 221., 303-а., 559., 565., 610-а., 602-а., 603., 604., 604-а., 843., 928-а., 928-б., 928-в., 928-г., (укинут — Збор. XXIV., стр. 15.), 923-д., 923-е., 928-ж., 928-з., 930-а., 935., 937. и 950-а., и оне су задобиле обавезну снагу 1. јуна 1864. год. (§ 950-а., *in fine.*).

Ове измене и допуне послате су први пут, од стране Министра Правде (Рајка Лешјанина) Државном Савету, као другом законодавном чиниоцу, 10. децембра 1863. год. (бр. 5496.) ради њиховога усвојења. У акту Министровом којим се Савету спроводе те измене и допуне налази се и њихова мотивација.

Овај законски предлог Државни Савет није одмах усвојио, већ га је вратио Министру Правде, да га он, по договору са Саветском комисијом, „прениначи, нарочито што се тиче предложене допуне § 302. и 575. закон. грађ.“. Да је овако било, то се види из акта Министра Правде од 11. априла 1864. год. бр. 1550., којим су исте допуне и измене поновом Савету послате.

уговор (овде није реч о заблуди односно природе, предмета или узрока уговора), ако је уговорач сам за заблуду крив. Према § 937., ако је за заблуду крива противна страна, при-

Државни Савет (решење од 2. маја 1864. год., бр. 371.) усвојио је овога пута достављени му законски пројекат, и он је, добивши и потврду другог законодавног чиниоца, владоца (Кнеза Михаила), постао законом 5. маја 1864. год. Министри, потписани на њему поред Кнеза, јесу ови: И. Гарашанин (Министар Председник), Н. Христић (Министар Унутрашњих Дела), И. Монден (Министар Војни и заступник Министра Грађевина), К. Цукић (Министар Финансија и заступник Министра Просвете) и М. А. Петронијевић (заступник Министра Правде — помоћник Министарства, пошто је сам Министар, Рајко Лешјанин, био на одсуству), који је ставио и државни печат. Закон је оштампан у Зборнику XVII. Актом, пак, Министра Правде, од 6. маја 1864. год. бр. 1895., умољено је „Управителство правилелствене књигопечатњ“ да нови закон оштампа у хиљаду и шест стотана посебних отисака (концепат овога акта је пок. П. Савића, потоњег начелника Министарства Правде и правнога писца нашега).

Приметићемо ово још: да је садашњи § 303-а. грађ. законика, који садржи правила, тако важна, о уништају правних радњи извршених mala fide, од стране једног дужника на штету његових поверилаца (римска тужба — actio Pauliana), фигурисао, у Министровом пројекту, као § 299-а., и тек је доцније, јамачно по решењу Државнога Савета, дошао као § 303-а., и као такав у горњи закон ушас. По једној првобитној замисли, требало је о акцији паулиани донети нарочити закон, изван прописа грађанскога законика. Ту замисао налазимо у законском нацрту комисије, састављене тога ради од Симе Протића (судије Касац. Суда) и А. Романовића (начелника Мин. Правде), који, у почетку свога нацрта, веле овако: „Подписани су мњенна да не треба законикъ Грађ. допуњавати, него да се за сада изда особитъ за то законъ, па код Законъ Грађ. буде претресен, да се то у тај Законъ онда стави.

„Држимо да би цели сходно било узаконити за сада као што иде“. Долазе за тим одредбе (шеснаест на броју, чл. 1. à 16.) о акцији паулиани (В. акта о изменама и допунама грађ. законика од 5. маја 1864. год. у архиву Министарства Правде). Као што смо и горе видели, тај предлог комисије није усвојен: одредбе о акцији паулиани унесене су одмах у текст грађ. законика, као § 303-а..

Несумњиво је, као што смо то већ горе напоменули, да су измене и допуне од 5. маја 1864. год. рађене по угледу на француско законодавство. То се види из саме њихове садржине, а нарочито из одредаба о застарелости (в., н. пр., § 928-б.). Одредбе §-а 303-а. нису могле бити узете из аустрискога грађ. законика већ и зато што тај законик и не садржи прописе о акцији паулиана. Stubenrauch (*Commentar*, II, S. 662) вели о томе ово: „In Oesterreich ist dieser Gegenstand erst in neuerer Zeit der gesetzlichen Regelung unterzogen worden, und zwar durch das Ges. vom 16. März 1884., Nr. 63 des R. G. Bl., über die Anfechtung von Rechtshandlungen, welche das Vermögen eines zahlungsunfähigen Schuldners betreffen (kurz genannt „Anfechtungsgesetz“), што значи У Аустрији је овај предмет тек у најновије време законодавним путем

менио би се општи пропис о застарелости, т. ј. § 930. (допуна од 5. маја 1864. год., зб. XVII. стр. 273.), по коме тужбе застаревају за двадесет и четири године, ако краћа застарелост није нарочито законом предвиђена. (Rušnov, *Титаџ*, II, стр. 319, а 324.; 873.).

Ж. М. Периф.

регулисан, а на име законом од 16. марта 1864. бр. 63 Цар. Служб. Листа односно уништаја правних радњи које се тичу имаовине једног инсолвентног дужника (кратко речено „Закон о уништају“). Међутим текст Наполеоновога грађ. законика (од 1804. год.) садржи и одредбе о акцији паулиани, а специјално у чл. 1167. (В. о овој тужби В. Lacantinerie, *Précis de droit civil*, II, р. 643 et suiv.). У нашој књижевности имамо о акцији паулиани један ваљан рад г. Михаила Јовановића, председника Касационога суда, који је, под насловом *Законска заштитна поверилаца да не буду оштећени оштећењем дужникова имања*, изишао у овом часопису, год. 1906., у броју од 25. септембра).

ИЗНУДА У СРП. КАЗН. ЗАК.

Појам изнуде у модерним законодавствима води своје порекло од *concussio* у римском праву, која је била један од *crimina extraordinaria* посталих за време царства. Из сачуваних текстова не може се тачно утврдити обим овог злочина. О томе постоје две теорије. Према једној од њих *concussio* је постојала, само ако се је злоупотребила ради изнуђавања јавна власт или право кривичне истраге. Према овој теорији постојала је дакле само *concussio publica*. Према другој напротив поред ове било је и *concussio privata*, на име изнуда средством претње да ће се подићи извесна крив. тужба. За *concussio* је увек било потребно, да је изнудитељ *изнудио* помоћу именоване претње или злоупотребе извесну *користи имовинске* природе

Франк је с правом скренуо¹ пажњу на утицај, који су оне две теорије имале на појам изнуде у француском и немачком праву. У француском је преовлађивала прва, у немачком друга теорија. Отуда у француском крив. праву постоји само *concussio publica* (art. 174). Случајеви пак изнуде од стране приватних лица се подводе под друга кривична дела: *menaces* (art. 305 до 308), *vol* (art. 379—401), *extorsion et chantage* (art. 400, al I и II), али их има и таквих, који остају некажњиви. *Extorsion* и *chantage* изгледа да су две врсте изнуде. Али у ствари није тако, јер, што је *Франк* превидео, не захтева се намера да се постигне каква, или, доследно римском праву, имовинска корист, а то је битно за појам изнуде.² У немачком праву постоји напротив како *conc. publica* тако и *conc. privata*.

¹ Erpressung y Vergleichende Darstellung des deutschen und ausländischen Strafrechts, besond. Theil. стр. 3.

² В. *Garçon*, Code pénal annoté, art. 400, sect. I, № 39, sect II №66 и 48.

Пошто су нашем казненем законодавству служила за модел немачка, разумљиво је, што по нашем казн. зак. изнуда може бити извршена од сваког лица. Само, као што ће се видети у следећем излагању, оно је одступило свесно или не, али изречно, у једној битној тачци од римског и немачког права, на име у питању о правном добру, против којег је ово крив. дело управљено. Да ли је наш законодавац имао право, кад је тако учинио, оставићемо овде на страну, јер је за расправљање појма изнуде *de lege ferenda* потребно, да се претходно утврди појам принуде у нашем казн. зак. (§ 194) због тесне везе између ових двају крив. дела.

§ 1. Појам изнуде.

Појам изнуде дат је у § 246, који искључиво садржи и дефиницију исте. „Ко ради своје или другога неправедне користи“, вели се у овом § „претећи коме да ће му какво зло учинити, принуди га да што учини или не учини, сматра се као изнудитељ“.¹ Као што се види наш законодавац разуме под изнудом („насилно изнуђавање“, како је он назива) *изнуђивање извесног чињења или нечињења ради своје сојствене или неког трећег неправедне користи средством претења извесним злом*. Елементи појма изнуде су према томе: 1-во *изнуђивање извесног чињења или нечињења*, 2-го законом одређено *средство* изнуђивања, на име *претња извесним злом* и 3-ће *намера*, да се постигне извесна *неправедна корист* за себе или кога трећега.

1-во *Изнуђивање извесног чињења или нечињења*.

Радња, којом се крив. дело принуде извршује, је *изнуђавање*, а њена последица је извесно *чињење* или *нечињење*, дакле, једна *људска радња*. У томе се наш законодавац слаже са пруским. За разлику од њих у немачком казн. зак. означаје

¹ § 234. пруског казн. зак.: „Wer um sich oder Dritten einen rechtswidrigen Vortheil zu verschaffen, einen Anderen zu einer Handlung oder Unterlassung dadurch zwingt, oder zu zwingen versucht, dass er denselben schriftlich oder mündlich mit der Verübung eines Verbrechens oder Vergehens bedroht, macht sich der Erpressung schuldig“.

§ 253. немачког казн. зак.: Wer um sich oder einem Dritten einen rechtswidrigen Vortheil zu verschaffen, einen Anderen durch Gewalt oder Drohung zu einer Handlung, Duldung oder Unterlassung nöthigt, ist wegen Erpressung mit Gefengnis nicht unter einem Monat zu bestrafen. Der Versuch ist strafbar“

се као последица поред чињења и нечињена још и *шрпљење* (*Duldung*).

„Трпљење је, вели¹ *v. Liszt*, једна подврста нечињена у ширем смислу речи. Оно се разликује од нечињења у ужем смислу тиме, што ово почива на једном хотењу, трпљење на јепном морању, што нечињене, али не трпљење, претпоставља једну ма да изнуђену одлуку (принуда на саслушање саблажњивих говора)“. Но ова разлика у ствари не постоји. И кад принуђени мора да трпи нешто, он у ствари не чини нешто, а ово претпоставља такође једну одлуку. Кад је н. пр. А принуђен да трпи да Б поцепа извесну признаницу, он не чини нешто, на име он неће да спречи цепање.²

Између радње изнуђивања и чињена одн. нечињена треба дакле да постоји *узрочна веза*. Ове ће бити, ако принуђени не би био заузео држање у питању (чињене одн. нечињене), да није било радње изнуђивања, ако је другим речима његова воља, да заузме оно држање, била (*условљена* (*моштивисана*) радњом изнуђивања. Према томе ако изнуђивање није било један од мотива воље, т. ј. ако је А хтео да заузме држање захтевано, и да Б није ништа захтевао, постојаће само покушај изнуде. Б хоће н. пр. да принуди свог брата А да не подиже парницу против њега ради оспоравања права својине на извесном земљишту, које се сматра да припада Б-у, држећи да он то хоће да учини зато, што се је с њиме завадио. Али А није хтео ни у ком случају да оспорава право својине свом брату. Узрочне везе нема дакле. Постоји само покушај изнуде. Но узрочна веза ће постојати,³ ако се А само из сажаљења реши, да не подигне тужбу, јер воља је ипак мотивисана изнуђивањем. Исто тако ако би захтевано држање одговарало *намерама* принуђеног, али се он *решио* тек у следству радње изнуђивања.⁴ Изнуда постоји такође, ако се је принуђеник решио само из кукавичлука, или ако је могао избећи изнуђивање на неки други начин, н. пр. бегством.

¹ Lehrbuch, § 100, I. B, такође *Hälschner*, Das gemeine deutsche Strafrecht, 1884, II св., стр. 119.

² Уп. *Olshausen*, Kommentar, § 176, № 6.

³ Противно *Frank*, Strafgesetzbuch, § 240, III.

⁴ Противно *Merkel* у *Holzendorff's Handbuch des deutschen Strafrecht*, III, стр. 129.

За постојање узрочне везе није наравно потребно, да се захтевано чињење или нечињење *одмах* предузме. Довољно је, ако је изнуђивање било један од мотива¹ радње, а он то може бити и после дужег времена, јер страх изазват радњом изнуђивања може дуго трајати.

2-го Средство изнуђивања.

Средство, којим се изнуђује, је *прејћња* извесним *злом*. Према томе треба испитати природу *прејћње* и *зла*.

Прејћња је *ставаљање у изглед извесног зла, које даје радњи изнуђивања подобности да утиче на вољу онога, пројћив којег је изнуђивање управљено, ш. ј. да је мошвише*. То стављање у изглед може се извршити писмено, усмено или средством једне конклюдентне радње, т. ј. пређутно. Таква конклюдентна радња биће н. пр. подизање песнице, давање извесног савета или опомене писмено или усмено. Из таквих радњи се може закључити, да се захтева извесно чињење или нечињење. Конклюдентним радњама се изнуђује обично у штампи (т. зв. револвер преса).²

Није потребно, да онај, који прети, озбиљно мисли, да приведе у дело претњу, нити чак, да је извођење претње могуће. Може се претити н. пр. упињањем у ^кпрса празног револвера. Потребно је само, да је изнудитељ држао претњу за подобну, да утиче на вољу, и да је изнуђени сматрао претњу за озбиљну. Ако је он није тако сматрао, постоји само покушај изнуде.

Претња мора да буде управљена против онога, који се изнуђује.³ Ако би н. пр. А претио изв. злом В-у, ако његов брат С нешто не учини, и овај то уради. С не би могао да буде сматран као изнуђени. У погледу на В-а било би само покушаја изнуде. Односно овог правца претње *Ценић* је побркао претњу са злом којим се прети. Он вели да претња може бити

¹ Према *Merkel*-у оп. cit., стр. 729, није довољно, да се је дао ма какав мотив, већ само такав, „који слободу одлучивања може оштетити“. Али такав је сваки мотив воље.

² В. о претњи конкл. радњ. *Frank* у *Vergleichende Darstellung*, св. VI, пос. део, стр. 115.

³ Уп. *Frank*, *Strafgesetzbuch*, 413, II; *von Liszt*, оп. cit., § 98, 2.

управљање и против трећег¹, и наводи један пример² из кога се види сама, да је против трећег управљено зло, којим се прети а не сама претња (в. ниже о злу).

Што се тиче *зла*, којим се прети, оно се може да састоји у свакој врсти оштећења. Зло се може састојати н.пр. у подизању извесне тужбе, у пријави извесног крив. дела, у оштећењу ствари. Зло се може састојати и у једном нечињењу ако правна обвеза на чињене постоји. Извесна зла послужила су законодавцу за конструисање трију специјалних врста изнуде (§§ 248, 249, 250).

Зло не мора да буде нешто по себи противправно (в. зла из § 248). Зло се напротив може да састоји у једној правно-допуштеној радњи као што је пријава злочина. Није даље потребно, да се прети, да ће се зло учинити баш онеме, коме се прети.³ Али ако се прети, да ће се зло нанети коме другоме, треба да се онај, против којег је претња управљена, налази се овим у таквом односу, да га претња дотичним злом може да одлучи на испуњење захтева, н.пр. у односу средства, тесног пријатељства, у односима посленим.

Изнудитељ може претити, да ће зло сам учинити, али то није потребно.⁴ Кад се прети да ће зло ко други учинити, овај се не мора да именује, али је потребно да се овај други налази у таквом односу са изнудитељем да се може веровати да ће он под његовим утицајем извршити зло, н.пр. у односу службене потчињености.

Није потребно у опште да се је прецизирало зло, којим се прети. Што се тиче пак зла из § 248 потребно је, да изнудитељ наговести да ће открити нешто, што може нанети штете части. Зла из §§ 249 и 250 мора наравно да се прецизирају.

¹ Коментар, стр. 701: „Међутим не гледа се, да ли је претња баш против оног управљена, од кога се што изнуђава. Она може, као што смо и код разбојништва видели, управљена бити и против трећег лица, и зато опет принудително на другог да дејствује“.

² „Опомињемо се случаја, где су ајдуци уценили једнога, да им извесну суму новаца цошље, па да би га на то натерали, ухватили му дете и одвели са собом, с претњом да ће дете убити, ако им се тражено не изда“.

³ Опште мишљење сем *Goehrs, Zeitschrift für die ges. Strafrechtswissenschaft*, 19, 508.

⁴ В. *Meyer — Alffeld, Lehrbuch des deutschen Strafrecht*, 6 изд. 485; *Olshausen, Kommentar*, § 253, № 5.

3-ће. Намера да се постигне каква неправедна корист за себе или другога.

Из тога што је за појам изнуде потребна намера, да се постигне *каква корист* (I), која је неправедна (II), за себе или за другога (III), излази да је ово кривично дело може бити извршено само умишљајно. Према дефиницији изнуде за умишљај је овде потребно: 1-во свест о *узрочној* вези између радње изнуђивања и чињења или нечињења изнуђеног, 2-го свест, да је средство изнуђивања *претиња извесним злом у ошисти* (§ 247) или *злом одређене врсте* (§§ 248, 249 и 250), и 3-ће свест, да је корист жељења *нејраведна*.¹

I. Законодавац не каже, каква треба да буде корист, која се жели. Он се је у том погледу изразио исто као и пруски („um sich oder Dritten einen rechtswidrigen Vortheil zu verschaffen“). Међу коментаристима пруског казн. зак, било је несугласности о томе, каква треба да буде она корист. По једнима² она је требала да буде имовинске природе (Vermögensvortheil), по другима³ је била довољна корист сваке врсте. Они први су свој закључак изводили с разлогом из наслова главе где је стављена изнуда. На име изнуда (Erpressung) је стављена у исту главу са разбојништвом (Raub). И пошто је разбојништво кривично дело против имовине, то је логично да је и изнуда кривично дело исте врсте, и да доследно и корист, која се тежи да постигне, мора да буде имовинске природе. У нашем пак казн. законнику изнуђивање је стављено у гл. 24. заједно са *разбојништвом* и *хајдуковањем*. Прво је крив. дело против имовине, али хајдуковање не. Према томе онај аргуменат коментариата пруског казн. законика не важи за наш. То је превидео *Ценић*, те, позивајући се на пруског коментаристу

¹ Овде је узета т. з. теорија свести представе (Vorstellungstheorie) о умишљају, према којој је умишљај *свисти о свим елементима крив. дела* у питању. Према т. з. теорији воље (Willenstheorie) пак умишљај постоји, кад се *воља односи на све елементе крив. дела*, т. ј. кад је виновник сваки од њих *хтео*.

Према томе погрешно је како г. Д-р Миљковић у својој расправи о убиству (Архив, св. II.) вели, да је *dolus* (умишљај) „*радња*“ (стр. 107: *Dolus* је „*радња* — управљена на такав ефекат, који се по кривичном законнику сматра као кривично дело“, или *dolus* је „*радња*, којом се жели или хоће да постигне противправни ефекат!“ Погрешна је — и ако мање — и дефиниција нехага. *Culpa*, вели он (стр. 107), постоји, „ако учинилац није избегао последицу, а могао ју је и требао ју је избећи“.

² *Goldammer*, *Materialien*, II, 522.

³ *B. Meyer*, *Straftgesetzbuch des Norddeutschen Bundes 1871*, § 253, 1.

Goldammer-a вели;¹ „Цељ изнуђена свагда та је, да се каква корист у *имању* добије“.

По нашем казн. зак. дакле корист, која се тежи да постигне, може бити сваке врсте. Она може да буде морална, имовинска и у опште материјалне природе. Венчање са извесном женском, обљуба, добијање каквог (н. пр. лекарског) уверења, уклањање извесног члана какве испитне комисије могу бити те користи. Према томе, као што је речено, наш законодавац је одступио од појма изнуде у рим. и нем. праву где је потребно, да је корист имовинске природе, и где је изнуда крив. дело против имовине.

Пошто у нас корист не мора да буде имовинске природе, јасно је да изнуда није кривично дело против имовине, да ова дакле није правно добро које се вређа, Правно добро које се вређа, јер према томе *лична слобода*. Принуда (§ 194) и изнуда су дакле у нас кривична дела исте врсте, пошто је правно добро код обоје њих лична слобода. Јасно је према томе, каква конфузија влада у систематици нашег казн. зак., кад је принуда стављена у главу 20., а изнуда у главу 24. заједно са разбојништвом, где је правно добро имовина, и хајдуковање, где је правно добро аукторитет држ. власти.

Корист не мора да истиче из радње принуђеног. Изнудитељ може дакле да постигне корист жељену својом сопственом радњом. А принуди В н. пр. да трпи цепање извесне признанице. Није такође потребно, кад корист истиче *непосредно* из држања самог принуђеног. Изнуда постоји н. пр. кад принуђени изда налог свом дужнику, да дуг плати изнудитељу. Овде корист истиче непосредно из радње дужникове, а тек посредно из држања самог принуђеног (давање налога). Или изнудитељ принуди А на уступање државине, да би ствар могао после присвојити. Корист истиче овде непосредно из радње самог изнудитеља, а посредно из радње изнуђеног. Како то вели² *Binding*, потребно је само, да је држање принуђеног изнудитељу корист *или зајемчило или омогућило власишти посшизање истје*.

(Свршиће се)

Д-р Тома Живановић

ANALI PFB | anali.rs

¹ Оп. cit, стр. 700.

² Lehrbuch des gemeinen deutschen Strafrechts, besond. Theil, I. стр. 376, в.

О УБИСТВУ

— НАСТАВАК —

В. Мотив за извршење убиства.

Мотив, који руководи убицу при извршењу дела, свакако је један од најважнијих момената, које законодавац треба да узима у обзир приликом квалификовања разних врста убиства. Пошто је при одређивању казни, према данашњем схватању крив. права, од највеће важности субјективна страна кривичног дела, то и законодавство мора водити рачуна о томе, т. ј. мора обратити пажњу на психичку страну злочинца. А у психичку страну злочинца спада на првом месту мотив, који га покреће да врши кривично дело. Испитујући психичку страну кривчеву и мотив, који га је руководио при вршењу крив. дела, ми изводимо у колико је он опасан по друштво и његове правне интересе. И као год што су старија законодавства узимала предумишљај и мучки начин извршења убиства као критеријум за психичку страну кривца и опасност, која од њега прети, тако су и новија законодавства почела истицати мотиве за извршење дела, као мерило за тежину кривице, односно опасности злочинчеве. На првом месту истиче се као мотив, који карактерише кривца као опасног, *користољубље*. Човек, који из грамзљивости или ради користи убија другога, сматра се као морално нижи од осталих и двогубо опасан: по туђу имовину и живот. Старија законодавства увршћују ову кривицу у разбојништво, а новија у убиство из користољубља.

Разбојништво, као деликат противу имовине, узимато је и мора се узети као таква кривица, којом се вређа туђе право својине насилним путем. Али код убиства из користољубља превлађује ипак, као објективни карактерни знак лишење нечијег живота, а користољубље се узима са субјективне стране

као мотив, а са објективне као нешто акцесорно, што би могло учиниоца довести у стицај крив. дела, да злочин убиства као најтеже крив. дело не апсорбује у себе и другу кривицу. С тога јесте најкоректније, да се овакво дело сматра као квалификовано убиство.

Од старијих законодавстава, аустр. крив. зак. у § 135. т. 2. и 3. обухватио је као квалификоване врсте убиства: убиство, учињено у намери, да се туђа покретна ствар помоћу насиља одузме од убијенога, и то се назива „Raubmord“ (у нас предвиђено као разбојништво кажњиво по § 240. к. зак.); и најмљено убиство, када је неко у тој цељи поткупљен, или на други начин склоњен на то дело.

Од новијих законодавстава користољубље као мотив за убиство нарочито истичу и квалификују га ова законодавства: бугарски (чл. 248. т. 8.), руски (§ 455. т. 12.) и швајцар. нацрт (чл. 60. II. одељ.).

Ми налазимо, да је овај мотив таква карактеристика злочинчеве индивидуалности, да га треба унети у крив. законик и убиство из користољубља истаћи као квалификовану врсту убиства.

Од осталих мотива, који би били у стању да квалификују убиство истиче се *убиство из стираси* за убијањем (Tötung aus Mordlust), предвиђено у најновијем нацрту швајцар. крив. зак. (чл. 60. II. одељ.). Овакав мотив, када би он у опште и могао постојати код људи душевно здравих и нормалних, био би заиста оправдан да послужи за нарочиту квалификацију код убиства. Али, пошто овакав мотив, према утврђеној пракси показује увек ненормално душевно стање, то га и не треба у крив. зак. нарочито истицати. Таквим убицама је место у болницама за душевне болести. Лист је такође овог мишљења (в. Vergl. Darstell. Besond. Teil, V. Bd. стр. 67. и 93.).

Од осталих мотива, услед којих би се злочинац могао решити на убиство, не би се могао ни један више навести, који би требало узети за тежу квалификацију убиства. Јер ни освета, ни завист, ни љубомора не могу да представе злочинца ни као одвећ поквареног ни опасног по друштво, пошто се они оснивају на извесном афекту.

Из наведенога изилази, да је једини мотив, који крив. законик може узети за нарочиту квалификацију код убиства користољубље.

г. **Остали узроци, који су у стању да квалификују убиство.**

Несумљиво је, да има много начина, на које се убиство може извршити, као и срестава, којима се то може постићи. У томе нема нити може бити каквога система. Све је то ствар индивидуалних особина и нахођења злочинчевог. И баш зато се законодавства и труде, да према начину извршења или средствима изведу опасност, која од учиниоца дела прети друштву.

Што се тиче начина извршења ми смо на своје месту поменули мучко убиство и изнели како своје мишљење о томе тако и гледиште, које разна законодавства о овом начину убиства заузимају.

Једино би још имали да поменемо *свирепост* или *мучење* при извршавању убиства као начин, који треба да нам карактерише злочинца.

Још француски Code pénal у чл. 303. предвиђа мучење и тортуру од стране злочинаца и казни је као „assassinat“.

Италијански крив. зак. у чл. 366. т. 3. квалификује такође убиство, које је извршено „con gravi sevizie“ (са тешким свирепостима).

Од најновијих законика свирепост и мучење истичу као квалификовање при убиству ови: бугарски кр. зак. (чл. 248. т. 7.), руски (§ 455. т. 9.) и швајцар. нацрт. (чл. 60. II одељ.).

И ако допуштамо, да се свирепост по некад може употребити и услед одвећ великог афекта, ипак ће у већини случајева свирепост и мучење бити израз веома сурове и окореле природе злочинчеве, те држимо, да законодавства, која овакав начин убиства нарочито квалификују, раде сасвим умесно. Треба се сетити нарочито разних свирепости и мучења која су код нас вршили хајдуци приликом вршења разбојништава у вези са убиствима. Код њих је мотив за мучење и убиство био увек користољубље, те с тога држимо, да нисмо погрешили, када смо и убиство из користољубља уврстили у теже квалификована убиства. Мучење и свирепост при вршењу убиства биће сасвим изузетно израз великог афекта, и у том случају судија ће имати у опште да одреди квалификацију дели као убиство у раздраженом стању.

Општа ојасаност при извршењу напада на чији живот уима се у новије време такође као један од узрока, који теже квалификују убиство. Опасност од анархистичких атентата, који се махом служе експлозивним материјама, дала је поглавито

повода, да се при квалификовању убиства узме у обзир или та опасност по живот више њих, или средства којима се врши убиство, али услед којих наступа опасност по живот много њих или више лица. Према томе, и ако законодавства, која ово узимају у обзир, не помињу сва средства, којима се врши убиство, као моменат за квалификацију, нити опет сва законодавства помињу општу опасност, то смо и ми претпоставили, да оваква убиства обухватимо као убиства, услед којих прети *ојшша ојасносї* животу множине лица, без обзира на средства, којима се то врши, јер она могу бити различна.

Главна идеја при квалификовању убистава у овом случају је та, да се казном обухвати не само дотично убиство, већ и опасност, која отуда произилази и за шири круг лица. Према томе, сасвим је свеједно на који начин и којим средствима је убиство извршено.

Јужно романска законодавства квалификују нарочито овакво убиство. Тако шпански кр. зак. у чл. 418. т. 3. квалификује убиство извршено помоћу поплаве, пожара и отрова, називајући ову врсту убиства *asesinato*. Италијански кр. зак. у чл. 366. т. 4. квалификује убиство помоћу пожара, поплаве, потапања брода или других деликата предвиђених у VII. тит., а то су деликти од опште опасности. Казна је доживотна роббија (*ergastuls*).

Од новијих крив. законодавстава квалификују убиство услед опште опасности, која отуда произилази, бугарски чл. 248. т. 6. и руски у § 455. тач. 8. („на начин опасан по живот многих“).

Швајцарски нацрт у чл. 60. II. од. истиче поред осталог убиство помоћу распрскавајућих материја или ватре.

Махна је овоме нацрту, што је ограничио опасност овога убиства на средства, којима се оно врши, у место, да је имајући у виду главну идеју, обухватио општу опасност или опасност по живот више лица.

Од новијих крив. законика норвешки и јапански не садрже и ову врсту квалификованог убиства, вероватно с обзиром на то, што је норв. крив. зак. предвидео у § 148., у т. 14. у којој је говор о опште опасним злочинима, и смрт услед пожара, поплаве, експлозије и т. д. Исто тако и јапански предвидео је у §§ 108. и 119. исте кривице. Али ипак је боље и целисходније предвидети ову врсту убиства као квалификовану,

а опште опасна злочинства, од којих прети друга опасност, као по здравље, јавни саобраћај, имовину и т. д. одвојити за себе.

Према реченоме ми смо мишљења, да убиство, услед чијег извршења, или при чијем вршењу прети опасност и животу више лица, треба унети у крив. зак. као квалификовано. При томе не треба казуистички наводити средства или начин, на који се убиство врши, већ само указати им опасност по живот више њих.

Што се тиче *убиства више лица*, такав случај не треба идентификовати са напред наведеним. Обично убиство више лица представља стицај. О стицају постоје у општем делу нарочите одредбе, те ће се овакви случајеви имати да расправе према тим одредбама. Гди постоји смртна казна овакав случај је потпуно ирелевантан. Ако је убиство више лица произашло на начин опште опасан, онда је оно по себи квалификован случај, а иначе га не треба нарочито квалификовати, са поменутог разлога. Изузетак у овом погледу чине мађар. крив. зак. (чл. 280.) и бугарски (чл. 248. т. 5.).

Најзад имамо да наведемо још један важан случај квалификованог убиства, који се у већини старијих и новијих кр. законодавстава налази. Тај случај је *убиство, које стиоји у вези с другим каквим крив. делом*.

Могло би се одмах истаћи питање: каква је потреба да се овакав случај нарочито квалификује, у место да се у овом случају примени одредба о стицају?

Пре но што би одговорили на ово питање, ми ћемо напоменути, да је овакво квалификовање убиства нашло места још у *code pénal*-у од 1799., па је отуда унето и у *code pénal* од 1810. Чл. 304. с. р. гласи: „Le meurtre emportera la peine de mort, lorsqu'il aura précédé, accompagné ou suivi un autre crime“. — „Le meurtre emportera également la peine de mort, lorsqu'il aura eu pour objet, soit de préparer, faciliter ou exécuter un délit, soit de favoriser la fuite ou d'assurer l'impunité des auteurs ou complices de ce délit“.

Према објашњењу, које нам даје *Гапо* (Traité théor. et prat. du dr. pén. fr. п. 1648.) у оваквом случају има да се цени да ли је друго крив. дело, које претходи, прати или следује убиству, извршено *једновремено*, т. ј. једно за другим. Овако се узима, када је убиство у стицају са другим злочиним делом.

Али, ако је убиство у стицају са преступним делом, онда није довољна ова једновременост, *већ мора постојати и однос узрочности* између убиства и преступног дела (в. Гаро исто дело п. 1650. и 1651.).

Као што се види из чл. 304. с. рѣп. и објашњења од стране Гароа, законодавац је овом одредбом нарочито хтео да квалификује убиство и да га смрћу казни, па било оно у вези са злочиним или преступним делом. Он није хтео дозволити, да се у овом случају примени одредба о стицају. Разлог за ово био је законодавцу, да се према злочинцу, који ради извршења олакшања или прикривања дела, не зазире ни од самога убиства употреби најоштрија казна. Овде је узета у обзир психичка страна злочинчева и из оваквог поступка његовог изводи се његова јака злочиначка воља и опасност по друштво. Ето, то је разлог зашто законодавац није хтео да се у оваквом случају примене одредбе о стицају.

На француски *code pénal* угледала су се многа друга законодавства. Тако се итал. крив. зак. у чл. 366. т. 5. и 6. угледао на фр. с. рѣпал и донео скоро истоветну одредбу. Али пошто у Италији не постоји смртна казна, то је прописана доживотна робија (*ergastulo*).

У пруском крив. зак. у § 178. налазила се о томе ова одредба:

„Wer bei Ueintrnehmung eines Verbrechens oder Vergehens, um ein der Ausführung desselben entgeg tretendes Hindernis zu beseitigen oder um sich der Egreifung auf frischer Tat zu entziehen, vorsätzlich einen Menschen tötet, wird mit dem Tode bestraft“.

Наш крив. законик угледао се на пруски, јер у § 159. кр. зак. доноси истоветну одредбу и казни такође смрћу исти случај.

Садањи немачки крив. зак. у § 214. предвиђа овај случај убиства такође као квалификовани, али га казни од десет година робије на више или доживотном робијом.

Норв. крив. зак. у § 233. казни овакво убиство такође као квалификовано, према околностима и доживотном робијом јер, у Норвешкој не постоји смртна казна.

Руски крив. зак. у § 455. т. 13. казни убиство ради лакшег извршења другог злочиног дела (дакле нешто ограниченија квалификација) доживотним принудним радом.

Истоветну одредбу као руски крив. зак. има и бугарски у чл. 248. т. 9.

Белгиски с. рѣп. у чл. 475. и 532. казни смрћу, ако је убиство извршено ради лакшег извршења крађе, или изнуде, или ради поништаја или оштећења туђе покретне ствари, или да би се учинилац сачувао казне за ова два дела.

Па и швајцар. нацрт у чл. 60. II. од. прописује доживотну робију, ако је убиство извршено у циљу прикривања или лакшег извршења другог каквог злочина.

Као што се из овог упоређења крив. законодавстава види и старија и новија законодавства стоје на томе гледишту, да се убиство, које стоји у каузалној вези с другим каквим злочиним казни као квалификовано, јер у таквом злочинцу види јачу злочиначку вољу и већу опасност по целину.

Ценећи овај психолошки разлог и ми налазимо, да овакве случајеве убиства треба уврстити у квалификоване и то ограничити на случајеве: олакшање извршења другог или прикривања другог каквог злочиног дела.

4. *Случајеви убиства, који се блаже казне.*

а. Убиство извршено у великом афекту.

Једно од веома важних питања у крив. праву у опште јесте и питање: да ли извршење дела у узбуђеном или раздраженом стању треба да послужи кривцу као олакшица?

Ово питање се на првом месту истиче код убиства и осталих кривичних дела, чије је извршење скопчано с насиљем. Но мићемо се за сада задржати само при расправи овога питања код убиства.

И решење овога питања спада у један психолошки проблем. Као год код питања о убиству с предумишљајем и без предумишљаја и овде се испитују психички моменти, који су код учиниоца при извршењу дела играли улогу. Ми смо говорећи на своме месту о обиству с предумишљајем изнели све моменте, који могу бити од утицаја при оцени овога питања, па смо дошли до закључка, да сам предумишљај по себи не може бити довољан критеријум за опасност по друштво од дотичнога кривца.

Што се тиче афекта или узбуђења при вршењу убиства, о томе имамо да учинимо ове напомене. Афекат при извршењу

убиства није доказ о томе, да дотични није сасвим хладно размислио о извршењу дела, а исто тако и осуство афекта није доказ о томе, да се учинилац није без размишљања и брзо одлучио на извршење дела. Све зависи од темперамента дотичног злочинца, Овакву опсервацију налазимо и код Листа (Vergl. Darstell., Besond. Teil, V. Bd. стр. 64, и др.) и ова је опсервација тачна. Има окорелих зликоваца, који тек при извршењу самога дела долазе у нарочито узбуђење. Исто тако има хроничних алкохолиста, који без јачег повода и у обичној свађи потезу нож и убијају свога противника. Према томе узимати и овакво узбуђење као нарочиту олакшицу, која улази у квалификацију дела код убиства, било би и неоправдано и опасно по безбедност друштва. С тога се дошло на мисао, да се тражи узрок томе узбуђењу, а на име: да ли је узбуђење изазвано каквим неправедним актом према учиниоцу или према коме другом лицу. Јер психолошки је сасвим појмљиво и оправдано, да и сасвим исправан и иначе безопасан човек може у конкретном случају бити изазван, каквим испадом или неправедним актом, да учини какво кривично дело, па и убиство. Тражи се, дакле, провокација или изазваност од стране убијенога према учиниоцу дела, а нека законодавства допуштају и изазваност према сродницима учиниоцем. Разлог за ову олакшицу и блаже кажњење налази се у томе факту, што је претпоставка, да без ове провокације, учиниоц не би ни извршио дело, дакле, да један део кривице лежи и на самоме убијеноме.

Законодавства усвајају узбуђено стање при извршењу убиства као олакшицу, али се разликују у томе, што нека изрично траже поред узбуђења и провокацију од стране убијенога.

Француски *code pénal* у чл. 321. тражи да је било провокације и то ударима или тешким насиљем према личностима. Није, дакле, ограничен напад на личност извршиоца дела.

Италијански крив. зак. у општем делу у чл. 51. условљава такође олакшицу провокацијом, која је произвела гњев или јарост, али не каже ништа о томе, да ли се провокација може односити и на друге личности.

У немач. крив. зак. §. 213. и у нашем у § 156. II одељ. узима се као велика олакшица, ако је убиство извршено услед злоставе или велике увреде, коју је убијени нанео учиниоцу дела или његовим блиским сродницима. По нашем крив. зак.

казна се може спустити на две године затвора, а по немачком на шест месеци. Сем тога, немачки крив. зак. допушта ово спуштање казне и у случају, ако има и каквих других олакшавних околности.

Руски крив. зак. у § 458. у I одељ. казни убиство одлучено и извршено у великом душевном узбуђењу принудним радом до осам година; а у II одељ. казни заводом за поправку или град. затвором, ако је то душевно узбуђење произведено од стране убијенога насиљем или тешким увредама наспрам учиниоца дела. Дакле, руски законодавац усваја и само узбуђење и узбуђење изазвано од стране убијенога као олакшице.

Бугарски крив. зак. у чл. 249. усвојио је исту мисао као и руски, само што у II одељ. проширује провокацију и на сроднике учиниоца дела и чак и у случају клеветања.

Норв. крив. зак. у § 56. — општи део — допушта спуштање казне испод минимума или на блажу врсту казне у случају одбране у нужди или ако је било учињено у оправданом гњеву. Дакле оправдани гњев овде значи провокацију.

Швајцар. нацрт у чл. 60. III одељ. помиње „страсно узбуђење“ („in leidenschaftlicher Aufwallung“), који је израз веома неодређен.

Ради потпуности у излагању напоменућемо, да романска законодавства нарочито предвиђају убиство супруга, које овај изврши према другом супругу ухваћеном у неверству. Такву одбрану налазимо у чл. 324. II одељ. франц. code pénal-a. Казна се према чл. 326. своди од 1—5 година затвора, али је ова олакшица ограничена само на убиство жене од стране мужа или убиство њеног саучесника (браколомца), а не и обратно убиство жене према мужу и браколомници.

Белгијски с. р. у чл. 413. не прави разлику између мужа и жене.

Италијански крив. зак. у чл. 377. проширује веома провокацију на случај убиства или повреде тела од стране мужа, ког асцедента, брата или сестре, кад они ухвате супругу, рођаку нисходеће линије сестру и т. д. у браколомству или незаконитом сношају.

И у осталим романским законодавствима свуда се налазе сличне одредбе.

Ни у нашем крив. зак., а ни у осталима не налазе се нарочите одредбе о убиству супруга или осталих сродника, за-

течених у вршењу незаконите обљубе. Оваква одредба била би по све излишна, када већ постоји одредба, која предвиђа олакшицу код убиства у узбуђеном стању које је изазвано од стране убијенога.

Наше је мишљење, да афекат у вези с провокацијом треба узети као олакшицу при убиству и то проширити провокацију и на сроднике учиниоца дела — убице. Само узбуђено стање, без провокације, из разлога напред наведених, не би препоручили нашем законодавству.

А хоће ли се овакав случај убиства нарочито квалификовати, или ће се у општем делу предвидети случај изазваног узбуђења, то је ствар техничке природе и не мења саму ствар ни у колико.

Извесна законодавства увршћују и *убиство у прекорачењу нужне одбране* међу убиства, која се блаже казне.

Принцип одбране у нужди признат је у опште у крив. праву и модерна законодавства су овај принцип у општем делу крив. зак, усвојила и довољно прецизирала. Исти је случај и са прекорачењем нужне одбране, коју такође по правилу регулишу одредбе општега дела крив. зак., као што је случај и у нашем крив. зак, (§ 54. III од.)

Према томе нема потребе да се у овом погледу доноси нарочита одредба у одељку о убиству, као што то чине чл. 322. фр. code pén., чл. 376. II. одељ. итал. крив. зак., који је сличан чл. 322 француског с. pénal-а; даље § 459. руског и чл. 250. бугар. крив. зак.

— Наставиће се —

Д-р М. Миљковић.

ПОЉОПРИВРЕДНО ОБЕЗБЕЂЕЊЕ У СРБИЈИ

— Свршетак —

Министар Народне Привреде г. М. Драшковић, који је израдио и поднео Скупштини законски предлог о Фонду за накнаду штета, признавао је непотпуност и несавршенство нове установе. Сматрао је, да се материјалом којим се располаже није могло ништа боље учинити. Па ипак било је, по њему, потребно да држава организује овај корисни посао који приватна иницијатива у Србији не може организовати. Требало је једном почети, па ће се доцније, кад се буде практиковао један ма и примитиван закон о накнадама штете, искуством доћи до боље и потпуније основе. Укратко, овоме закону, прелазнога карактера, био је циљ да створи могућност за доцније организовање једне рационалне установе за обезбеђење¹.

Питање о томе, да ли се материјалом који је постојао није могло створити ништа боље у вези је с питањем, како би ваљало у Србији организовати установу за обезбеђење од града. А о томе ће бити спомена мало даље. Но претпоставимо, да се крај ондашњег материјала није могло замислити накнађивање штете од града у другом облику од онога који му је дао закон од 1905. У том случају поставља се питање, да ли је уопште требало истаћи на дневни ред стварање овакве установе. Фонд је требало да послужи као полазна тачка за организовање потоњег обезбеђења од града. Зар се није осетила опасност, да се резултатима једног закона на тако нерационалној основи може само компромитовати стварање те будуће организације? Фонд од 1905, а то није било тешко предвидети, морао је изазвати незадовољство на све стране. Пољопривредници нису могли бити одушевљени законом, који им

¹ В. *Стенографске Белешке* Народне Скупштине за 1905.

намеће извештан терет, а даје недовољну накнаду. А да накнада неће бити довољна, јасно је било за свакога већ у тренутку кад је закон доношен. Само су многи очекивали, да ће се са предвиђеним приходима ипак моћи давати веће накнаде од просечних 12%. Друге групе, не добијајући непосредно ништа у замену, морале су још јаче осетити терет који им се товарио и бунити се против њега као против једне велике неправде. А кад се једном укорени рђаво расположење, оно неминуовно кочи сваки потоњи рад. Залуд би се објашњавало да је оно био само први покушај, да се лутало, и да се има могућности за стварање једне боље и потпуније установе. Пољопривредници је неће желети, јер су многи међу њима изгубили веру, да им обезбеђење може дати стварне користи, а све друге групе (чиновници, трговци, занатлије, радници, и т. д.) биће у начелу противне сваком раду на организовању установе ове врсте.

Не може се порећи, да је од примене закона од 1905 било користи у томе, што се на тај начин прибирао неопходно потребни материјал за завођење правог обезбеђења. Али је та корист била прескупо плаћена. Ово већ и с тога, што се ради добијања претходног материјала за потоњу установу за обезбеђење доносио закон, који је својом применом убијао веру у корист и потребу такве установе, и смањивао могућност за њено стварање. А осим тога, и сувише је много издавати годишње око пола милиона динара за добијање података о градобитини појединих места и другог, мање важног материјала. До тога се резултата могло јевтиније доћи. Трошкови око процене штета изнели су две три десетине хиљада, и то је све, или и нешто мало више, што је имало смисла утрошити на прикупљање материјала. С тога под претпоставком, да се у времену кад је закон донесен установи није могао дати никакав погоднији облик, било би корисније, да се место стварања Фонда, веома скупог по његовим резултатима, почео уносити у буџет само кредит потребан за прибирање података. Тако би се по јевтину цену добила поуздана основа за потоње завођење правог обезбеђења. Чак је вероватно, да би се на овај начин дошло до сигурнијих података, јер пошто никаква накнада не би била у изгледу, нико не би имао разлога да утиче, да се неверно изнесе вредност штете коју је град починио.

Предлог закона о државним обезбеђењима од 22 децембра, 1906 год.

Већ прве две године примене закона од 1905 осетило се, да он у свом тадашњем облику не може бити дугога века. Било је јасно, да се мора мењати или укидати. У почетку се мислило, да га треба заменити другим, бољим законом. Тога ради израђен је у 1906 предлог закона о државним обезбеђењима, којим су обухваћене обе врсте пољопривредног обезбеђења. Основна разлика овога предлога са законом од 1905 у томе је, што се њим предвиђа оснивање установе за обезбеђење. Њен главни приход долази од премија (уплата) које се плаћају према градобитности појединих места и осетљивости усева и плодова. Има [само претходних премија. Доплаћивања не може бити ни у ком случају. Остали приходи установе, осим државне потпоре, мали су, (то су: приходи од казна, затим уписнина 0·10 дин. од 100 дин. обезбеђене суме). Држава новчано потпомаже установу на два начина: даје јој основни капитал и сталну годишњу субвенцију. Основни капитал састављен је на исти начин као по закону од 1905. У њ улазе: а) сума од милион динара коју држава даје; б) суме фондова по чл. 106 закона о Задругама за узајамно помагање; в) завештања која буду дата с тим да се само интерес сме трошити. Предвиђа се оснивање резервног фонда, у који улазе интерес основног капитала, интерес самога фонда и годишња чиста добит установе с неким ванредним приходима (суме на које је обезбеђеник изгубио права; 5% наплаћених на обезбеђену суму у случају да сопственик усева и плодова није на време поднео пријаву).

Осим ове основне разлике између предлога од 1906 и закона од 1905 има и других. Оне потичу делом са те основне разлике, а делом отуда, што се већ унеколико могло користити стеченим искуством. Тако, у току једногодишње примене утврдило се, колико је неумесно било поверити Министарству Народне Привреде извршење закона о фонду за пострадале од града и закона о осигурању стоке, „Послови који проистичу из ових закона, вели се у експозеу Министра Нар. Привреде, тако су се и толико множили, да су апсорбовали скоро све друге стручне послове тога одељења. Па и саме Министру одумали су толико времена дајући само потписе на решењима за исплате или за одбијање од тражења накнаде и за друге

ствари, за које је потребан његов потпис. — На самој администрацији поред редовних чиновника морали су радити по неколико још службеника, нарочито најмљених за те послове. То ће сваком бити појмљиво, кад сазна да је у току ове 1906 године било 10.193 случаја и процена угнуте стоке и тражења накнаде по закону о осигурању стоке у вредности дин. 1.061.119·85 и 25.793 пријава и процена у укупној вредности 2.118.091·91 дин. за накнаду штета причињених градом, и да је скоро сваки такав предмет, нарочито они по закону о осигурању стоке, узимат по неколико пута у рад и расматрање и по толико пута враћан потчињеним властима на извиђање, дослеђење, обавештење и др.“ С тога се новим законским предлогом сасвим умесно поверило извођење обеју врста пољопривредног обезбеђења једној засебној државној установи, која је аутономна, а стоји под Министром Народне Привреде.

На челу установе находи се Управни Одбор, састављен од седам чланова. По положају улазе: Начелник Одељења за пољску привреду Министарства Народне Привреде и главни марвени лекар истога министарства; по једнога бирају: Универзитет, Управа Српског Пољопривредног Друштва и Главни Савез Српских Земљорадничких Задруга; а двојицу поставља Министар Народне Привреде. Управном Одбору остављене су одрешене руке у организовању појединих одељења и постављању потребног броја чиновника. Без пристанка Одбора не могу се чиновници постављати, премештати, ни пензионисати.

Обезбеђење је принудно и обавезно за све сопственике усева и плодова. Оно је обавезно и за сва државна, окружна, среска, општинска, манастирска и црквена имања која се обделавају. По закону од 1905 накнада се није давала за оштећене усеве на земљиштима јавних тела. И то је умесно. С народно-привредног гледишта нема озбиљне потребе за њихово обезбеђивање. А, осим тога, како она обично располажу већим просторијама земљишта, која су често и растурена, штета једне парцеле може се изгладити приносом других, па се на тај начин, без икакве интервенције са стране, врши извесно самообезбеђење. На супрот закону од 1905 у овом предлогу није предвиђено, да се накнада не даје за вотњаке и винограде који нису стигли на род. Међутим, тај је изузетак оправдан с погледом на тешкоћу одређивања вероватног приноса. У законском предлогу задржана је одредба, којом се ослобађају обез-

беђења усеви и плодови који се налазе по баштама и земљиштима у рејону вароши и варошица и служе као дворишта, мали вотњаци и виногради. Ово ослобођење је лако разумети. Ти производи обично чине споредан приход, и то људи који се већином не могу ни сматрати као пољопривредници, па није било прешне потребе приморавати их, да путем пољопривредног обезбеђења накнађују претрпљену штету.

По предлогу је остављено Управи да одређује, за које ће се усеви и плодове обезбеђивати накнада. Према томе, обезбеђење не мора обухватити све пољске производе. Неки се могу изоставити, на пр. они који не трпе велику штету од града, а дају више жетва преко године. Управа одређује и то, како ће се усеви и плодови поделити по класама односно њихове осетљивости према граду, и како ће се поједине општине поделити по класама према опасности да их бије град. Управа треба да утврди минималну и максималну вредност усева и плодова по класама обезбеђивања.

Да би се спречило изигравање принудног обезбеђења унето је у предлог, да свака општина утврђује у споразуму са Управом вредност приноса по класама земљишта оних усева и плодова који у њој успевају.

Пријаву за обезбеђење подноси сваки сопственик усева и плодова своје општинском суду, а ако је он неписмен, подноси је сам суд. Осим општинског суда, чије је учешће веома активно, и други јавни органи врше извесне послове за рачун установе. Тако на пр., порески органи наплаћују премије: за немарно купљење и шиљање премија Министар Народне Привреде може изрећи казну. Вероватно је, да би Министар Народне Привреде, коме успешан рад установе лежи ближе срцу но Министру Финансије, нашао начина да примора пореске органе на већу активност, како се не би поновио случај са крајње немарљивом наплатом приреза по закону од 1905. Али би најбоље било дати самој Управи могућност да извесним принудним мерама натера државне органе на савесно вршење законом одређеног им посла. У томе би било највише гаранције да ће приходи на време притицати. Таква је гаранција преко потребна, јер би премије биле куд и камо веће од пређашњег приреза, те би се теже наплаћивале. Уместо би било пренети с Министарства Народне Привреде на Управу, да ова изриче казну над председницима општинских судова или њиховим замени-

цима, кад не буду у одређеном року поднели пријаву о штети. С обзиром на наше партиске односе бојати се, да Министар, све и кад би послове Управине тачно и на време свршавао, неће увек бити довољно непристрастан при доношењу одлука о казни.

Вреди истаћи нове одредбе о процени штете. То је посао врло важан, јер на њему почива успех целог предузећа, а скопчан је с немалим тешкоћама, јер при одређивању штете, чија се величина и вредност често с највећом муком утврђују, треба заштитити интерес установе који захтева, да се према претрпљеној штети не даду сувише велике накнаде, а и интерес обезбеђеника, који теже што већој накнади. Комисија за процену штете састављена је од три члана. Једног бирају сопственици усева и плодова; другог одређује Управа, а трећег ова двојица споразумно бирају. Ако се они не сложе у избору трећег члана, избор се врши коцком од двојице предложених. За чланове су одређене квалификације (морају бити пољопривредници и стручни економичари), а поред тога морају имати и све услове који се траже за поротнике) и сваки од њих, пре процене, мора положити заклетву прописану за вештаке. Да се не би поновиле пређашње злоупотребе, члан комисије не може вршити процену у својој општини, нити у општинама које су његовој суседне. Осим тога чланови комисије одговарају за несавесну процену материјално и кривично до пет година робије.

Ако ма која страна, сопственик или Управа, не би била задовољна проценом, вршиће се поновна процена. Да се ова не би одуговлачила на штету сопственика, Управа ће одмах пред комисијом изјавити, да ли је задовољна са проценом или не. А сопственици могу тражити поновну процену само у року од два дана по саопштењу процене. Због тога се није могла избећи одредба да се усеви не могу дићи док се рад око процене штете не заврши. Трошкове око поновне процене сноси оштећени, ако се прва одлука утврди или смањи, а ако се она увећа, онда сноси трошак Управа.

Начин процењивања штете доиста је удешен тако да, колико је год могућно, буде заштићен интерес обеју страна. Али има случајева, а искуством је доказано да су ти случајеви веома чести, кад се споразум о величини штете доста лако постиже. С тога је требало упростити процењивање у првом

степену. Сазивању комисије коју закон предвиђа ваљало би приступити тек ако се орган Управе, коме је наложено да буде потпуно објективан, не би могао непосредно споразумети са оштећеним сопствеником. Оваквим непосредним погађањем, где оно постоји, свршава се посао процењивања у 90% случајева, па га не треба избацити. Оно је корисно за обе стране. Управа има знатно мање трошкова, а сопственик брже долази до накнаде.

Накнада се исплаћује према процењеној штети, а сразмерно обезбеђеној суми. Ова одредба допуњена је оном, напред споменутом, о утврђивању максималне вредности усева плодова по класама обезбеђивања. Иначе би се могло десити, да сопственици пријаве за обезбеђење одвећ велику вредност и стекну право на сразмерну накнаду. И ако има друштва која воде рачуна само о пријављеној вредности, ма колика она била, такав поступак ваља одбацити као противан принципу, да обезбеђење не сме стварати могућност обогаћивања. На име накнаде исплаћује се највише 80% процењене штете, а штета мања од 20% обезбеђене суме не накнађује се. Оба су ограничења разумљива. У земљи принудног обезбеђења, где се морају примити сва земљишта, без обзира на величину комплекса и градобитност крајева, било је опасно по средства установе обвезати је да даје потпуну накнаду. А добивених 80% довољни су да загладе претрпљену штету пољопривредницима већ и с тога, што у процењену вредност производа улазе сви трошкови око њихова прикупљања (жетве или бербе) и изношења на пут. С друге стране, мале штете, испод 20% могу се оставити без накнаде, јер не представљају велики поремећај у материјалном стању пољопривредника. За ненакнађивање малих штета постоји и један практичан разлог. Код њих трошкови око извиђања и процене односе сувише много према користи од накнаде. Док, с једне стране интерес пољопривредника императивно не захтева да се обезбеђењем изглађују последице малих штета, установи таква одредба доноси велике уштеде, која јој даје могућности да буде попустљивија према обвезницима у другим погодбама. Али се трошкови око извиђања и процене могу избећи само тако, ако обезбеђеници не буду имали рачуна да изазивају те послове у случају кад није вероватно, да ће с погледом на величину штете доћи до накнаде. С тога се по правилу утврђује, да ће они сами под-

нети трошкове, ако се по свршеном раду констатује да штета није прешла одређену границу. По предлогу од 1906, међутим, и у том случају трошкови падају на терет Управе, те ће сваки обезбеђеник тражити процену, ма и најмању штету претрпео, па чак и кад му се само учини, да је после какве непогоде његово земљиште пострадало од града. Тиме ће се установи, без икакве потребе, стварати велики посао и трошак. С тога се поменута одредба мора изменити, а корисно би било и допунити је, ради веће јасноће, да ће сам сопственик поднети трошкове, ако се констатује, да штету уопште град није ни проузроковао, но друга каква елементарна појава.

Предлогом од 1906 требало је да се организује установа за обезбеђење, по угледу на оне које постоје у другим земљама. Сматрало се, дакле, на супрот закону од 1905, који је донет на основу претпоставке, да се у Србији према материалу који постоји обезбеђене од града уопште не може извести, да је дошло време да се ствара установа најсавршенијега облика. Да је овај предлог озакоњен и приведен у дело, искуство би по свој прилици доказало, да се истина наводи у средини, и да се за Србију мора тражити један средњи облик, догод се не прикупи сав потребни и довољно поуздани материјал.

По законском предлогу, сваки сопственик усева и плодова дужан је да поднесе пријаву за обезбеђење. На основу тих пријава, сасвим као код какве модерне установе, одређује се величина премија према осетљивости производа који се обезбеђују и градобитности места у коме се они налазе. То је без сумње најсавршенији облик обезбеђења од града, па је штета, што га је према садашњим нашим приликама у пракци веома тешко извести. У Србији има око 300.000 сопственика који би имали да поднесу пријаву. С којим персоналом треба да располаже установа, па да среди све те пријаве, и на основу њих проучи величину степена опасности, по којој се одређује премија сваког обезбеђеника! Осим тога, због принуде ваља контролисати, да ли је пријављено све оно што је требало пријавити. А то је врло пипав и опсежан посао. Државни Завод у Баварској, где је обезбеђење добровољно, имао је прве године свога рада тек нешто јаче од 7000 пријава, а тек после 24 година половину оног броја који би српском заводу одмах у почетку стајао на расположењу. Покрај тога, и све остале послове на организовању обезбеђења, који су на

рочито у почетку многобројни и велики, имала би Управа да посвршава.

У предлогу није усвојена основа потпуне узајамности, која једино даје могућности да се изведе обезбеђење од града догод нема потребних података но се задржало на систему сталних премија, са забраном ма каква доплаћивања. Са таквим системом, Баварски Државни Завод, који је по свој прилици служио као углед установи српског предлога, доживео је непријатних изненађења, и ако су тамо подаци о падању града прикупљани већ више десетина година, па се с много већом сигурношћу могло срачунати, колика ће штета у једној години имати да се накнади. Каквим би се опасним изненађењима изложио српски завод који би располагао с тако мало употребљивих података. Да је предлог одмах озакоњен и установа створена, она би те — 1907 — године могла корисно употребити само податке добивене једногодишњом применом закона од 1905, уз припомоћ материала који би Пореска Управа дала о ослобођењу пореза на земљишта оштећена градом. А све је то тако мало. Пореска ослобођења, вршена неједнако и на основу површног испитивања, могла би послужити само као узгредан материал, а опажање једне године не значе ништа кад је у питању једна тако колебљива елементарна појава као што је град. Искуством је толико пута потврђено, да се резултати његова падања и кад су са свом потребном пажњом и савесношћу прикупљани у току од десет и више година, морају непрестано контролисати, попуњавати и поправљати. Из тога се види, на какве би тешкоће српска установа наишла у своме раду. На основу података којим би располагала, њена предвиђања вероватне штете од града, на основу које треба одредити величину прихода од премија, била би врло несигурна. А ако се у њима превари, што је неизбежно, она нема могућности да своја средства повећа накнадним доплатама.

Оскудица у материалу чинила би немогућним свако тачније одређивање степена опасности појединих сопственика према коме треба да се израчуна њихова новчана обавеза. У законском предлогу избегла се тешкоћа на тај начин, што је остављено, да Управа посао накнадно сврши. Било је умесно оставити Управи одрешене руке у погледу класификовања степена опасности и тарификовања премија, јер се и једно и друго мора на основу новог материала подвргавати чешћим

ревизијама. Али шта би вредео тај посао који би био израђен на основу материала који је постојао. Зар се према падању града у току једне, две или три године може одредити степен опасности појединих сопственика и према томе њихова премија? Зар није град променљива појава, која може да стално штети једног сопственика неколико година једно за другим, па да га после не узнемирава кроз два пут дуже време; или обратно, да га поштеди неколико година у почетку рада установе, па после да му велике и честе штете наноси?

Распоред премија према осетљивости биљака, и ако се налази у свих модерних установа за обезбеђење, могао је у Србији у прво време потпуно изостати. То ствара доста велики посао — а посла у почетку има и сувише — а много не доприноси правичном разрезу премија. Србија је земља стабљичастих биљака. У 1900—1904 било је културне земље просечно 1,614.885 хектара. А без ливада — на које долази 313.285 до 1,301.600 хект. Од ове површине њивски усеви заузимају 1,105.649 а од њих кукуруз и стрмна жита 1,078,237.¹ хект. Према томе, стабљичасте биљке за хватају 97·43% целокупне површине засејане њивским усевима, а око 83% целокупне површине на којој се налазе производи чијим сопственицима ваља обезбеђивати накнаду у случају штете од града.

Питање о давању новчане потпоре, предвиђене пројектом од 1906, установи која служи јачању привреднога развитка једног дела становништва, може се, као и сва питања државне интервенције, расправити једино с погледом на посебне прилике земље у времену кад се оно истакне. Државна је потпора излишна, ако установа за обезбеђење има могућности да ради и напредује крај својих обичних прихода. Али, држава треба новчано да притекне у помоћ, ако се има уверење, да установа са обезбеђење, тако корисна по општи интерес, упућена искључиво на приход од премија не би могла да се приведе у дело, или кад би се у томе успело, онда би недовољно и непотпуно одговорила своме задатку. Државна потпора биће на пр., потребна у земљи малих и ситних газдинства, с неразвијеним прометним погодбама, где пољопривредници на тежу с новчаним средствима, и где, уз то, свест о потреби уста-

¹ *Извештај о раду Одељења за Пољску Привреду и Ветеринарство за 1906 годину*; стр. 32—33.

нове за обезбеђење још није довољно ојачала, па се сваки изда-так за премију осећа као тежак и неправедно распоређен терет, У таквој земљи одмах у почетку не смеју се разрезивати ве-лике премије. Накнаде, међутим, треба да буду што потпуније, како би се људи васпитали и сопственим се искуством уверили о потреби старања за будућност и о корисности установе која их у томе помаже. Затим, под иначе једнаким околностима држав-на је помоћ потребнија у једној малој, но у великој земљи. Што је већи простор на коме се обезбеђење врши, у толико је и посао сигурнији, јер се ризици боље изједначују, па се уста-нова пре може ослонити на приход од премија. Отуда су, видели смо, у мањим земљама знатније разлике у величини годишњих штета. Израчунато је, да је у Виртембергу у вре-мену од 1829—83 год. просечна годишња накнада изнела 3,280.000 марака, док је највећа прешла суму од 25,000.000 мар.¹ Међу земљама једнаке величине потреба за државном потпо-ром пре ће се осетити у јаче градобитним. Од градобитности зависи колика ће штета имати да се накнади, а ова ће дели у облику премија међу обезбеђеника па је за њих у тим земљама терет већи.

Сви истакнути разлози указују на оправданост и преку потребу државне потпоре једне установе за пољопривредно обезбеђење у Србији. Та је потпора управо неопходна с по-гледом на оскудицу статистичких података. Разрез премија још за дуго времена, догод сви потребни подаци не буду скуп-љени не би могао бити извршен на правичној основи, но би једни, сразмерно опасности која им од града прети пла-ћали много више но други. Док ови последњи не би у томе гледали никакво повлашћење, први би с негодовањем подно-сили велики терет који би им премије навалиле. Због тога оне просечно не смеју бити велике. А да би се и крај сразмерно малих премија штета од града могла накнадити у довољној мери, установа за обезбеђење мора се наслањати на државну потпору. Само тако она ће бити у стању да се, пружајући по-љопривредницима повољне погодбе за обезбеђење, сачува од непријатних изненађења кад се појаве велике штете. Та су из-ненађења могућна у Србији. Она су, шта више, врло вероватна, судећи по резултатима других земаља сличних прилика. У том

¹ *Ramm*, op. cit.; стр. 112—113.

случају, ако не би било државне потпоре установа би имала да бира између овога двога : да осетно повећа премије или да смањи накнаду колико то буде потребно. А и једно и друго било би кобно за њен даљи рад. Уосталом, издатак на име потпоре био би држави делимице накнађен у другом облику. Дајући једној установи могућности да се организује и врши обезбеђење, држава не малим делом спречава осиротелост, која у земљи материјално слабих пољопривредника може лако да наступи услед штете од града. А ако се њој стави у дужност да се стара о осиротелим, а то треба да јој буде дужност, нарочито у случају кад се осиротелост појављује од узрока независних од воље погођених лица, држава обезбеђењем као превентивном мером уштеђује доцнији издатак за јавну потпору. Осим тога, чувајући привредну снагу својих пореских обвезника, држава ће имати мање губитака на приходу од пореза.

У случају принудног обезбеђења, какво се у Србији мора завести, постоје и други разлози за новчану потпору установе за обезбеђење. Кад држава хоће да принуди један део становништва на извесне обавезе, њој је дужност да се постара да те обавезе не буду тако тешке, да их они којима су наметнута не би могли испуњавати или би их испуњавали на рачун других својих прешнијих потреба. Како се у случају принуде не одбија ниједна пријава за обезбеђење, па ни оне које због великог ризика представљају најгори посао за установу, обавеза појединих обезбеђеника, која се састоји у плаћању премија, може често бити врло тешка због великих накнада које треба разрезати.

Према свему овоме јасно је, да је пројектом од 1906 у начелу сасвим умесно предвиђена субвенција установи за обезбеђење од града. Без државне субвенције таква установа не може се у Србији ни замислити. Али да би држава стварно дала могућности да се заведе обезбеђење, њена потпора мора бити довољно велика да се у потребној мери олакша терет који се у облику премија распоређује на пољопривреднике. А да ли је то постигнуто предлогом од 1906? Штета од града изнела је у Србији просечно више од 2,600.000 дин. за последње три године. И сав тај терет у главном се свалио на пољопривреднике. Јер, на супрот закону од 1905 који је преносио сав терет на државу, предлогом се отишло у другу

крајност. По њему се држави, сразмерно премијама које би обезбеђеници имали да плате, налажу посве недовољне жртве. Годишња државна субвенција изнела би, видели смо, 100.000 динара. А то не чини ни 4% просечне штете коју је град нанео у 1896—98. Међутим у Баварској, где Завод може да бира обезбеђенике, државна субвенција изнела је последњих година више од 5% потребних накнада. Узто је држава дала већи основни капитал и ванредну помоћ од 1,500.000 мар. за резервни фонд.

Још су од мањег значаја други приходи који се могу употребити на исплату накнада. Интерес резервног фонда, намењен томе циљу, даје малу потпору, јер мали је и сам фонд. За његово оснивање предвиђају се посве слаба средства. Најважнији су, видели смо, интерес основног капитала¹ и годишња чиста добит. Има још и неких незнатних ванредних прихода. У ствари ни приход од чисте добити не би много вредео резервноме фонду. Јер тек сасвим изузетно може бити неке мале добити код установе која мора да буде одмерена при одређивању премија, а прима све обвезнике с обавезом да накнађује 80% штете. С тога у главном једини извор за стварање резервног фонда био би интерес основног капитала. А он износи око 50.000 динара годишње. Ето каквом би резервом располагала установа која треба да накнађује годишњу штету од преко 2,000.000 дин. ! И сам капитал тога фонда имао би по пројекту да се делимице (до $\frac{1}{4}$) употреби за накнаде у случају кад редовни приходи установе не достигну да се исплати $\frac{8}{10}$ учињене штете. Како би се такав случај чешће, може се рећи из године у годину понављао, оволики резервни фонд мало би послужио установи и у том погледу.

Завршна посматрања.

Пре но што је решена судбина закона од 1905 било је два пута којим се могло поћи ка решењу питања о завођењу обезбеђења од града у Србији. Могао се закон привремено, с тачно одређеним роком суспендовати. У том случају сав даљи рад свео би се на прибирању потребнога материјала о падању

¹ По чл. 46 пројекта интерес резервног фонда има да се употреби заједно са приходом од премија и државном субвенцијом на исплату накнада; а по чл. 49 (г. Д.) тај интерес улази у састав резервног фонда. На што ће се од тога двога он употребити?

града. Кад протекне рок, који би морао бити довољно велики да би се могло доћи до тога материала, приступило би се завођењу једне модерне установе за обезбеђење, сличне оној какву предвиђа предлог од 1906. Други излазак из незгодне ситуације, створене законом од 1905 био би у томе, што би се место Фонда створила једна установа за обезбеђење прелазнога карактера, која би се поступно на основу искуства стеченог у току рада поправљала, док се не би дошло до најсавршенијег облика. Народна Скупштина није усвојила ниједан од ова два начина. Она је изабрала нешто треће: суспендовала је закон од 1905 на неодређено време.¹ Тим је учињена велика погрешка. И пређе је било више узалудних покушаја да се заведе ова тако корисна установа. Још ће теже ићи у будућности. Јер мало ће се који Министар Народне Привреде усудити да спреми и поднесе Нар. Скупштини предлог о оснивању обезбеђења од града кад зна, какво је расположење створено у том погледу услед рђавог искуства са законом од 1905. А одлуком да се тај закон суспендује на неодређено време, дато је посредно на знање и потоњим владама, да Народна Скупштина не жели да јој се ускоро поднесе такви предлози. Али, ма колико да је она у томе тренутку била рђаво расположена, нерасположењу није ни у том случају требало толико попустити, да се компромитује будућност саме идеје. С тога се закон од 1905 једино смео суспендовати на тачно одређено време, до извеснога рока.² Тим би се одржавало мишљење, да ће се обезбеђење од града изнова заводити, а влади која се о року задеси, ставило би се на тај начин у дужност,

¹ Тридесет посланика поднели су 14 дец. 1909 год. предлог да се закон о Фонду укине. У току претреса, Министар Нар. Привреде г. Јаша Продановић предложио је, да се закон не укида, но да се „обустави од извршења све дотле док се другим законом не замени“. Овај предлог, који се од претходнога разликује највише по томе, што се њим више штеди осетљивост твораца закона о Фонду, био је огромном већином усвојен. Министар је одлучно био прогиван да се одреди рок обустављања.

² Према томе, по нашем мишљењу, Државни је Савет био једино на добром путу он је предлагао, „да би оба закона (о фонду и о обезбеђењу стоке) место укинути, требало само за извесно унапред одређено време суспендовати, са изречном напоменом, да Министарство Народне Привреде буде дужно да о томе року поднесе Народном Представништву сасвим нове израђене пројекте закона о тим установама које би биле постављене на што рационалнијој основи, те им се на тај начин осигурало њихово правилно и корисно функционисање“.

да то питање понова истакне на дневни ред. У сваком случају ма како да је суспендовање извршено, ваљало је истовремено донети одлуку којом би се створила могућност, да се доцније под бољим изгледима на успех заведе једна савремена организација за накнаду штете од града. Али што је Нар. Скупштина под утицајем рђавог расположења пропустила да уради, Министар Народне Привреде не сме пропустити. Он, коме је дужност да се стара о интересима народне привреде, треба уношењем у буџет кредита за скупљање података о падању града, да припреми земљиште за потоњи рад.

Како би управо требало да изгледа будућа установа за обезбеђење од града, не може се унапред одредити. Све зависи од тога каквим се материјалом буде располагало у времену њена организовања. На завођење установе модернога облика може се мислити тек после дужег времена, у коме би се сваке године подаци о падању града пажљиво бележили. Резултати од неколико година не би за то били довољни. Али се не би морало чекати на то, сразмерно далеко време, већ би се и раније могла, као што смо поменули, створити једна установа прелазнога карактера. Та би установа требало да располаже двојаким разрезом. Један би се вршио на тај начин, што би се уз непосредни порез, који је према пописним књигама распоређен на пољопривредна земљишта наплаћивао изванредан проценат ради установе за обезбеђење. То би одговарало претходним премијама удружења на основу узајамности. Осим тога, морале би се, из разлога напред истакнутих, тражити и доплатне премије. Оне би се наплаћивале накнадним разрезима међу округе, за тим међу срезове и општине. При овој би се већ водило рачуна о разлици у градобитности констатованој у времену када су подаци о томе прикупљани, узимајући у обзир и годину у којој се десила штета коју треба накнадити. И пореска ослобођења за раније године дала би у извесној мери користан материјал за одмеравање величине доплатних премија. Нема сумње, да су ови подаци непотпуни, а делом и непоуздани. Али би се по њима распоређивао само један део терета који подносе сопственици земљишта, па би увек могуће неправилности у разрезу биле знатно слабије, и смањивале би се из године у годину услед све већег искуства и опсежнијег посматрања. На овај начин водило би се, колико се може, рачуна о величини ризика. А сужавањем области у којој установа на основу узајамности оперише (од округа на срезове и оп-

штине) изазвала би се већа заинтересованост код пољопривредника, буднија контрола њихова над радом централних органа и више старања да се при проценама не оштете интереси заједничке установе. Да би се пољопривредници што јаче осетили као чланови једне велике задруге, чији напредан и повољан рад тиче се њих, на првом месту, било би још корисно да и они делимице имају удела у управи. Њима би требало дати право, да сваке године бирају делегате (на пр. по срезовима) који би састављали Скупштину. Тој би се Скупштини подносио годишњи извештај о раду установе, дискутовало би се о потребним поправкама и доносиле одлуке о величини и распореду доплатних премија. Ове би у сваком случају морале бити довољне, да се помоћу њих, уз остала средства којима установа располаже, може накнадити бар 50% процењене штете у тој години.

Ма какав облик добила установа за обезбеђење, потпора од стране државе морала би бити довољно велика, да се крај ње могу задовољити две супротне потребе. Док су, с једне стране, приходи установе ограничени потребом да се обезбеђеници штеде и да се од њих не траже велике премије, с друге стране, расходи се у тој мери не ограничавају, јер се обезбеђеницима не смеју дати мале накнаде. Ако се узме, да у Србији треба просечно годишње издати на име накнаде 2,000.000 дин. стална државна потпора неће имати потребног дејства, ако не изнесе бар једну петину или једну четвртину те суме. Толико је од прилике давао прирез по закону од 1905. Осим тога, резервни фонд из кога би се црпла средства у случају веће градобитности, мора одмах у почетку бити довољно велики да пружи озбиљну помоћ установи. То би се могло постићи само ако држава буде од једном дала извесну суму — на пр. 1 милион динара — ради оснивања фонда. Поред тога, њему би ваљало додати интерес основног капитала, евентуалну чисту добит установе $\frac{1}{10}$ чистог прихода Српске Државне Класне Лутрије и суме пореза којег су ослобођени пољопривредници у случају града. Држава би морала да предвиди и друге изворе, ако се овим не би могао одржати у целости почетни капитал фонда, који би се по потреби, до $\frac{1}{4}$, трошио, за исплату накнаде.

Д-р М. Њинчић.

О КОНТРОЛИ

КОД АКЦИОНАРСКИХ ДРУШТАВА

Акционарска су друштва једна од најмаркатнијих карактеристика модерног привредног живота; њихов број и значај толико су порасли последњих деценија прошлог века, да су им неки теоретичари придавали највећу улогу у будућности привредне организације. Ма како да је ово гледиште претерано, тачно је ипак да су за акционарска друштва везани колосални материални интереси, са свима последицама које отуда произилазе. Један велики стручњак немачки¹ рачуна да су 1. јула 1908. акционарска друштва у Немачкој имала акциског капитала $14\frac{3}{4}$ милиарде марака; узевши у обзир разне резерве, затим разне кредите које поменута друштва уживају, излази да је у акционарска друштва у Немачкој било пласирано 1908. год. укупно на 25 милиарди марака (31·25 милиарди франака).

У Енглеској је 1896. било 21223 акц. друштва са уплаћеним капиталом од Ф. ст. 1.145,402.993, и укупном пасивом Ф. ст. од 4.735 милијарде (fcs. 118.375 милиарди); у Аустрији (без Угарске) уплаћен капитал свих акц. друштава износио је 1895. године 1.639,900.000 форината, укупна пасива 6·245 милијарди форината (12·5 милијарди франака); у Русији 1898. сума уплаћеног капитала акц. друштава износила је 3·670 милијарде франака.²

И код нас у Србији, и ако смо тек у почетку модерног привредног живота, акционарска друштва добила су веома велики значај. Да бисмо то изустровали бројевима, морамо се ограничити само на једну категорију акционарских друштава,

¹ Alfred Langsbourgh, *Revisionsgesellschaften*, у часопису *Die Bank*, 1908. год. IX.

² H. W. B. der Staatswissenschaften: *Statistik der Aktienges.*, I, 190 и даље.

новчане заводе, јер наша статистика код осталих привредних предузећа не двоји акционарска од неакционарских; али за општи утисак биће и то довољно.

Тако, 31. XII. 1906. било је 111 новчаних акционарских завода; они су имали укупно уплаћен капитал дин. 28,947.865; резервни фондови износили су дин. 4,971.261·96, улози на штедњу динара 35,030.313·60; ове три позиције свега динара 68,949.440·56. Укупан обрт исте год. био је дин. 2.894,538:402·94, чиста добит дин. 3,555.263·55.¹

Ово је довољно да се увиди колики су интереси ангажовани у поменутиим друштвима; и то не само интереси *приватни*, интереси акционара и поверилаца, но и интереси *јавни*, социални, опште-привредни, јер својом величином и својим многострукни кредитним и другим привредним везама у земљи, њихова судбина никако не може бити равнодушна или од малог значаја по цео привредни живот дотичне средине.

Сетимо се сада како изгледа акционарско друштво: капитал даје један, принципиелно, велики број акционара, раструрених, који и не знају једни за друге; пословима руководи неограничено једна изабрана дирекција („управни одбор“, који може из своје средине или иначе које стручно лице именовати за непосредно управљање друштвеним пословима), у чијим рукама стварно лежи судбина друштва. Јер „збор акциона“ природно мора имати минималну важност у дирекцији послова; он се састаје периодично, (редовно: годишње једанпут) из људи подпуно непосвећених и нестручних, добија готове резултате — извештаје управе и има само накнадно да да одобрење или неодобрење на њих.

Кад би само та два органа друштвена дирекција и збор акционара, постојала, то би дирекција² била сувише неограничена у свом делању, толико неограничена колико се, с обзиром на малочас споменуте интересе ангажоване у друштвима ове врсте, не може рационално дозволити. Сасвим се природно морала осетити потреба и јавити идеја, да се између акционара и дирекције стави извесна *контрола*, која ће бити у стању да много успешније но збор акционара, истински, прокритикује ток послова друштвених, њихову формалну

¹ Српске Новине 1907, бр. 222.

² Под овим изразом ја ћу увек разумевати управни одбор са дирекцијом.

и материјалну коректност, и да тако та контрола буде јемство за интегритет интереса поверених дирекцији друштвеној.

Како је држава у првом реду позвана да буде чувар општих интереса, и како јачање акционарских друштава пада у доба када је меркантилистичка држава ову своју дужност нарочито ригурозно схватала, то ми још у првим данима историје ових друштава налазимо *државне контролоре* рада друштвеног, институцију која се и данас задржала за све оне заводе који од државе уживају неку нарочиту привилегију (н пр. новчаничне банке; Извозна Банка код нас и т. п.). У то време се морало и за оснивање сваког друштва понаособ тражити допуштење административне власти.¹

Парламентарна држава доноси један *закон* којим прописује организацију акционарских друштава у опште,² те на тај начин превенира принципијелно, остављајући сад нарочитим органима да конкретно и детаљно проведу контролу дотле да њоме буду заштићени и приватни интереси.

Различити су системи контроле које су европске земље прописале за акционарска друштва. Ипак у главном можемо разликовати два система: систем енглески и систем кога се држе остале, континенталне европске државе. Енглески систем изражен законима од 1862. и 1900. прописује да акц. друштва, специјално банке, морају бирати на годину дана ревизоре — контролоре (*auditors*) из нарочитог реда професионалних ревизора, организованих у стручно друштво (*accountant*); дотични ревизори (има их две класе, старији *fellows* и млађи *associates*) располажу већим бројем стручног помоћног особља, *иприправника*, помоћу којих збиља могу да контролу стварно проведу до најмањих ситница.³

Континентални систем прописује пак један *надзорни одбор* изабран *из реда акционара*. и њему ставља у дужност да врши и формалну и материјалну контролу друштвених послова, и да

¹ L. Cellérier, *Etude sur les sociétés anonymes*, Paris 1905, p. 370; исто тако: *Ring, Aktiengesellschaften* у Н. WB. . стр. 143 ff.

² У Нем. зак. о акц. друштв. донет 11. јуна 1870., данашњи је од 1. јануара 1900.

У Енгл. 7. авг. 1862., последње допуне 1900.

У Француској 24. јуна 1867., последње допуне 1893.

³ Op. cit. p. 385—6. В. и чланак *Not measures, but men!* у „Срп. Економисту“ 1903., бр. 5.

поред тога врши и извесне атрибуције управљања друштвом. Сем тога, ради овере годишњих рачуна или ради ванредног прегледа стања друштвеног, збор акционара властан је одредити нарочите ревизоре *ad hoc*. Тако закони француски, швајцарски, белгиски, немачки, српски.

Да одмах напоменемо да законодавац још нигде није нашао дефинитивну формулу за регулисање контроле рада акц. друштава; и пракса и теорија, незадовољни до сада показаним резултатима, непрестано траже нешто подесније, ефикасније. У Немачкој су велику пажњу изазвала извесна друштва под именом *Treuhandgesellschaften* и *Revisionsgesellschaften*, која од пре 14 година, почињу да ничу и да се такме са организацијом заклетих рачуноиспитача (*geeidete Bücherrevisoren*), нудећи пак услуге односно перманентне или повремене контроле књига и послова акционарских друштава.

Ми ћемо мало доцније прегледати добре и слабе стране ових разних система, остварених или предлаганих, а сада ћемо најпре расмотрити диспозиције нашег закона по овом предмету и видети колико оне могу имати позитивног значаја и како се примењују.

*

Наш закон о акционарским друштвима донет је 10. дец. 1896, допуњен 17. нов. 1898; пре њега за акционарска друштва важиле су одредбе § 31—41 Трговачког закона од 1860. У тих 11 параграфа није било ни речи о надзорном одбору и његовим дужностима.

Данашњи наш закон о акц. др. предвиђа двојаку контролу: у чл. 73—75 говори се ванредној контроли, *рачуноиспитачима* које збор акционара може изабрати ради прегледа и испитивања биланса и завршних рачуна, „имајући права не само да разгледају књиге и инвентаре и да биланс с њим пореде, него и да прегледају стање благајнице и новчане документе, као и да траже од одбора потребна објашњења“ (чл. 73); и нарочитим *изасланицима министра народне привреде*, који се могу или на представку акционара ($\frac{1}{20}$ др. главнице) или надзорног одбора, или кад год то министар за добре нађе, послати за преглед друштвеног стања са свима правима рачуноиспитача поменутих у чл. 73 (чл. 75).

Рачуноиспитачи се не морају изабрати из редова акционара (чл. 74), но у опште од *стручних људи*, као и министрови изасланици што се бирају; али не могу бити у служби

друштвеној нити бити комитенти друштва, нити у ближем сродству с члановима управног и надз. одбора (пом. чл. и чл. 53 Грађ. поступка). Најзад, они добијају један специјалан, одређен задатак, и према томе сви су услови ту, да ова ванредна контрола потпуно одговори својој задатку.

Па ипак је ова врста контроле од малог значаја по оној главни циљ који се тражи од контроле акц. друштва, као што смо горе изложили. Од малог значаја, јер она долази онда када се покаже или са довољно основа посумња да су друштвени послови претрпели крах и да је *редовна контрола* била немоћна да то спречи, немоћна чак и да констатује какво је стање ствари у друштву; или је та редовна контрола изгубила поверење и акционара и државе па јој се шаљу заменици. Долазећи пак *post factum*, ова врста контроле може корисно послужити у расправљању и пречишћавању стања, служити као *рејресивна мера*. Несравњено је пак важније да се уређењем *сталне контроле* као превентивне мере у опште онемогући неправилан рад управе друштвене са свима последицама које отуда проистичу.

Као овакву сталну контролу наш закон предвиђа један *надзорни одбор „састављен из најмање три акционара“*, изабран по статутима. (чл. 48). Њему је дужност да „надзирава сав рад управног одбора; да тражи обавештења о току друштвених послова; да у свако доба прегледа друштвене књиге, сва писмена, лиснице (портфеље) и стање друштвене благајнице, да испитује месечне и годишње рачуне (биланс) и предлоге о подели чисте добити; и да о свему подноси извештај збору акционара“... (чл. 49).

То је систем перманентне контроле који је усвојио наш закон о акц. друштвима. Пре но што бисмо тај систем као такав прокритиковали, морамо рашчланити дужности које по њему добија надзорни одбор.

Одмах се из горњих одредаба види, да надзорни одбор има дужност да контролише исправност послова како са њихове формалне стране, тако и њихову материјалну суштину.

Формалну исправност има да констатује на тај начин што *му је дужност* да „у свако доба прегледа друштвене књиге, сва писмена, лиснице (портфеље) и стање друштвене благајнице“, sc. ради уверења да су исправно и уредно вођене. Као прва последица ове дужности излази то, да надзорни одбор

има најпре да се увери да ли су уведене (устројене) све књиге које се, с обзиром на трговачки закон и на потребе друштвене морају увести; да ли је усвојен онај систем књиговодства (просто или двојно) који одговара развијености посла; најзад, да ли су, при систему двојног књиговодства, довољно детаљисани рачуни (да ли једовољан број рачуна — *compté* уведен) да ли се воде помоћне књиге (штраце и сконтре) у довољном броју, као и да ли је архива (примљена писма и књиге копија писама) увек у исправном стању, те да се ток и контрола посла потпуно прегледним учине, а у исти мах онемогуће неуредности и случајна превиђања. Одмах за тим долази дужност да се увере да ли су ове књиге потврђене, да ли се воде чисто, читко и т. д., како то прописује трговачки закон, а потом — ово је најважније — да ли су *à jour*, т. ј. да ли се није у књижењу заостало. Ништа није опасније по сигурност послова и могућност контроле у једном акц. друштву, нарочито већег обима, но велики нераскњижени материјал (*Rückstand*), и кад би код надзорног одбора било довољно увиђавности, пре свега би требало да се уверава о стању књиговодства и да се стара о средствима да се онемогући застајање са послом и његово нагомилавање. Ово важи нарочито за заводе, где, услед многобројности комитената, операција и услова, услед непоузданости књиговодства — а оно је увек непоуздано чим све књиге нису *à jour* и срањњење — могу настати велике опасности.

Тек пошто се о свему овоме уверио, надзорни одбор има да прегледа сам ток књижења у појединим књигама. Најпре долази централно књиговодство. Ако је просто књиговодство (што је веома, веома редак случај код акц. др.) онда се мора брижљиво проконтролисати да ли су све позиције из Дневника разведене тачно у одговарајуће рачуне у Партијалнику. и да ли позиције у Дневнику кореспондирају са нотицама у респективним шконтрама. Код двојног књиговодства постоје принципелно две врсте дневника: дневник благајничких послова и дневник ванблагајничких послова (*Prima Nota*) (оставићемо ван посматрања збирне журнале који су небити и готово свуда испали из употребе). Пошто на њима базира књижење у Главној Књизи, то је далеко важније утврдити исправност оба дневника но пратити њихово раскњижавање у Главној Књизи, на чему наши надзорни одбори у Србији наивно проводе највише времена, јер у том даљем раскњижавању по самој системи двојног књиговодства по-

стоји тако рећи аутоматска контрола (постављањем грубе билансије што се ради периодично, у великим заводима на страни *сваки дан*), која искључује грешке на том месту. — Као материјал за контролисање дневника благајне служе т. зв. *касени белези*, који морају имати своје оправдање (исправан налог од стране дирекције) за сваку позицију потраживања као и обрачун, бордро или т. п. за сваку позицију у дуговању;¹ уз то, сем ретких изузетака (код рачуна трошкова, намештаја и т. сл.) за сваку касену диспозицију мора бити и преко кореспонденције одговарајуће писмо. Слагање дневника благајне са белезима и кореспонденцијом с једне стране, а *per saldo* са ефективним стањем касе с друге стране основица је формалне контроле стања друштвеног у погледу благајничких послова.

Код приманоте као средства за контролу стоје на расположењу књиге копија писама, на основу којих је књижење најчешће и извршено, затим „сва писмена“, т. ј. оригинална архива: примљена писма, исплаћене (преко кореспондената) менице, признанице, рачуни, фактуре; затим закључнице, уговори о издатим кауцијама, гарантним писмима, кредитним писмима итд.

Пошто се проконтролишу и техничка израда оба дневника (контролом збирова и билансирањем потраживања и дуговања), пропрати се пренос књижених диспозиција у Главну Књигу као и њена исправност и ажурност.²

У Главној књизи има два рачуна која би требало да привлаче главну пажњу формалне контроле послова. Први је рачун „рачун вишка и мањка“, којим се покадшто служе немарљиви и несавесни благајници да преко њега закључе касу (дневни закључци) кад не могу на брзу руку да пронађу траг диференцијама. Овај се рачун не сме толерирати ни онда када он служи само за одлагање закључка да се одбије у времену. Каса се не сме закључити док се све диференције не објасне и не униште; у толико се мање сме он дозволити као перманентан рачун, јер онда је он згодан заклон или за велике нехотичне грешке или за велике злоупотребе, које се тек доцније могу открити, — али у сваком случају сигуран повод несигурном књижењу. Узмимо ради илустрације један пример: бла-

¹ Белези се морају врло брижљиво сређивати и чувати, о чему нарочито треба да се уверава надзорни одбор.

² Најзад се *стања* т. з. рачуна Stand-Conti упоређују са резултатима помоћних сконтро-књига а обоје са фактичним стањем дотичних објеката (менице, девизе, ефекти, роба, сировине и т. д.).

гајник прими и унесе у касу новац од комитента у месту, али пропусти књижити; при закључку касе не сети се од куд му вишак и овај баца на „рачун вишка и мањка“, где може остати неколико месеци, док дотични комитент не рекламира н. пр. извод текућег рачуна. Било је у ствари и таквих и обратних случајева. Али нека се помисли да може бити омашака које се неће обелоданити ни до годишњег закључка рачуна: какав би монструм представљао *салдо* таквог једног рачуна, салдо — резултат компензације — најразнороднијих грешака!

Други рачун у Главној Књизи који може да буде бусија разних грешака јесте један рачун за прелазна књижења; он има разне називе: транзиторни конто, акредитивни конто, рачун исплата, рачун упутница, *conto sospeso* и т. д., и служи за привремено књижење свих диспозиција за које се још незна на ком ће рачуну кореспондирати, односно док се нема довољно оправдања да се књиже на терет дотичног рачуна. Преко овог рачуна се могу бесконачно дуго провлачити, као привремене, знатне диспозиције, и за надзорни одбор ништа није поучније до да студира ажурност прелазног рачуна и позиције у њему.

Поред централног књиговодства, постоје у већој или мањој разгранатости још неколико одељеља — геср. књига — велике важности, чије вођење несме измаћи контроли надзорног одбора. Ту на првом месту долазе *шекући рачуни* (*saldaconti*), у погледу ажурности и слагања са одговарајућим рачунима у Гл. књизи. Код текућих рачуна треба увек захтевати да су *услови* дотичног рачуна (каматна стопа, провизија, закључивање, покриће, висина кредита, право подизања сума и т. д.) прецизно исписани у заглављу или, ако је та наивна пракса усвојена, да су тачно уведени у засебну *књигу услова*. Надзорни одбор треба да чешиће контролише јесу ли у књизи услова уписане све измене према одлукама дирекције, која је дужна да ово одмах јавља одељењу тек. рачуна. Поред текућих рачуна стоје *привремени рачуни*, (рачуни „разних особа“, „*conti pro diversi*“), код којих се мора пазити да се поједини мали кусури, при обрачунима не остављају у заборав, често пута годинама; исто тако треба се уверавати о томе које се све диспозиције и са колико оправдања проводе преко овога рачуна.

Паралелно са текућим и привременим рачунима долазе књиге *остшава* (оставе меница, оставе ефеката, оставе разних гарантних докумената — гарантних писама, интабулација, обли-

гација и т. д.), чија се исправност књижења контролише и са-мостално и сравњивањем резултата са стањем које показују одговарајући рачуне у главној књизи, а затим ефективним прегледом дотичних објеката. Да напоменемо да треба правити разлику између *слободних остава* и остава које служе као покриће, као гаранција извесним потраживањима према комитентима; код ових последњих треба стално водити рачуна да ли се покрића налази у довољној мери према салду дуговања дотичног комитента.

После овога, највећу пажњу заслужују књиге *меничног одељка*, које се веома разграђава код новчаних завода. За есконт-менице (као и за депо-менице), евентуално и за девизе, морају се водити ове врсте књига: *књига скаденција*, (роковник), *књига њрејиса меница*, *књига меничних обвезника* (импењи, Bezogenen — Obligo — Bögen); препоручљиво је да се се води и *шконџро* меница, Stand-Buch, по врстама, да би се стално и у сваком тренутку могло констатовати *стање меница* и овај рачунски резултат што чешће упоређивати са потфељом. Све ове књиге су необично важне и деликатне, и надзорном одбору не може се довољно пажње и брижљивости препоручити при њиховој контроли да би се спречиле грешке или злоупотребе које могу имати великих димензија. — У меничном одељењу треба да се воде и књиге у којима се воде сопствене меничне обвезе, међу којима се на првом месту истиче својом важношћу *роковник* (Acceptenverfallsbuch), чијој контроли треба поклонити велику пажњу. Затим роковник и стања сопствених меница послатих у депо или у реесконт својим пословним пријатељима. Овде долазе и књиге у којима се бележе и друге обавезе (делкредере обвезе, гаранције, јемства, кауције и т. д.) у којима треба имати апсолутне прегледности како укупнога стања обвеза овакве врсте, тако и њихове скаденције и услова. — Најзад у менично одељење, у најширем смислу, долазе и књиге *најлаша* (девиза, упутница и свих врста инкасо-римеса). Овде треба да се воде, при обилнијем послу, бар три књиге: т. зв. Numernbuch, где се „наплате“ заводе редом како се примају, затим *шконџро најлаша* (Standbuch), где се прати стање и кретање „наплата“ по категоријама, и најзад роковник.

Контрола меничног одељења и његове манипулације је најделикатнија и најтежа ствар у једном акц. друштву а нарочито код већих новчаних завода. На жалост, можда зато баш,

контрола меничног оделења је апсолутно непознат појам надзорним одборима у огромној већини новчаних завода у Србији.

— У књиговодству сем свега овога морају се водити и књиге трошкова (детаљисане), књиге намештаја и још многе штраце и сконтре, према природи посла којим се дотично акц. друштво бави. Код индустријских предузећа мораће бити разне сконтре готове робе, сировине, машина и алата и т. д; код новчаних завода н. пр. још разне књиге улога на штедњу, за оставе на чувању; књиге акредитованих лица и књиге издатих акредитивних писама и т. д; код транспортних, железничких, паробродских, рударских и т. д. и т. д. акц. друштва биће много варијација тих књига, и надзорни одбор има да поуздано оцени да ли се воде све књиге које су потребне за исцртну контролу послова, и да ли се све књиге доиста и воде и како.

— Формална контрола има да се посвети још и што чешћем „*прегледу лиснице (џорџфела) и сјања друштвене благајнице*“ и исцрпљује се „*испитувањем месечних и годишњих рачуна (биланса) и предлога о подели чисте добити*“. Биланс треба испитати, упоређујући га са закључком рачуна, да ли је тачно састављен, код годишњег биланса још и из којих је позиција састављена добит и да ли је иста распоређена према закону и статутима.

*

Формална контрола, пружајући начин и могућност да се продре до најмањег детаља у ток послова, омогућава надзорни одбор да може успешно вршити и *материјалну контролу*, контролу над самим пословима по њиховој суштини и радом управног одбора. Ту контролу наш закон истиче на прво место и формулише је као „дужност (надз. одбора) да надзирава сав рад управног одбора“.

У чему то да их специјално „надзирава“? Закон истиче нарочито неколико принципа о које се у свом раду дирекција не сме огрешити и придаје им толику важност да даје и кривичну и грађанску санкцију заповести упућеној надзорном одбору односно контроле по овој материји. Ти принципи су: 1) да се не смеју враћати улози акционарима (т. ј. да се не сме враћати уплаћени капитал); 2) да друштво не сме своје властите акције прибављати нити ломбардирати; 3) да се не сме давати лажна дивиденда (на терет акциског капитала); 4) да се не смеју издавати сталне акције пре потпуне уплате њихове; 5)

да се друштвено имање не сме смањивати без пристанка збора акционара и (смањивање главнице) без одобрења министра привреде (чл. 50 у вези са чл. 26, 32, 33, 86 и 90 зак. о акц. друштвима); 6) да се стање друштвено не сме лажно представити; да се записници не смеју лажно водити; 7) да се не сме пропустити сазвати збор по одредбама чл. 56 и 61 (чл. 99—101).

Остало „надзиравање“ оставља закон самом надзорном одбору без ближних упутстава. — Да би успешно вршили ову контролу, чланови надзорног одбора морају бити потпуно посвећени у природу посла којим се друштво бави и у прилике под којима друштво ради, те да би могли критички судити о целокупној пословној управи, пословној политици дотичнога друштва, јер ће тако једино моћи одговорити „дужности да надзирава сав рад управног одбора“.

(Свршиће се)

Д-р Милорад Недељковић.

ЈЕДАН РАЗЛОГ ЗА ДЕОБУ ЗАДРУГЕ У СРБА

Осим општих узрока који руше задружни социјални систем у опште, и који чине да је задруге међу Србима готово већ нестало, било је од вајкада и специјалних разлога због који су се поједине задруге делиле раније, но што би се иначе по својој могућности трајања поделиле. Ти специјални разлози могли су бити: зло поступање од стране домаћина, распра међу члановима задруге из буди каквих узрока, посебно имање по јединаца унесено с поља ма којим начином, спољна интрига или наговор и сличне ствари. Но поред свега овога ја сам нашао још један специјалан, и ако редак, разлог, који је био довољно јак, да задругари захтеју, да не остану даље у задружној заједници. Тај је разлог у томе, што старешина задруге захтева, да живи у недозвољеним односима са својим снахама.

Колико је овај обичај био раширен у опште и у коликој је мери он рушио складност задружног живота не може се знати, али изгледа да је био редак баш и по томе, што се није трпео и што је био узрок распадању задружне слоге и једнодушности. Но он није био ни тако редак, да се случај, који овде износим, може сматрати као потпуно усамљен, на против овог обичаја налазимо још по који пут, и свуда где год га је било, био је узрок распри и несугласици у кући.

Случај распада задруге услед овог обичаја, који овде саопштавам, јесте из ваљевске нахије, из године 1832. Њему додајем још три случаја недозвољених односа свекрова са снахама, за које истина не стоји да су порушили задругу, али су били разлог за несугласицу и незадовољство у кући, што та-

кође води рушењу задружног мира, а тиме и разоравању задруге. Ови случајеви показују у исто време да обичај није био баш са свим редак. Он не би био баш са свим редак ни по ономе што се о њему у опште зна,¹ а ови га примери још више утврђују.

Ниже изложени податци исписани су из Државне Архиве Краљевине Србије, и у овоме су:

12. октобра 1832, године тужио се Марко Матић из Грабовца нахије ваљевске Кнезу Милошу Обреновићу, да су га синовци обедили изневши противу њега „безчастно недјело“ и да су неправични према њему који их је као отац чувао и т. д.²

На ову је тужбу Марков синовац Никола Матић одговорио 21. октобра Кнезу Милошу овако:

Ваша Светлост,

всмилосѣивјејши Государју!

Будући да је на мене долупотписаног мој стриц Марко Матић тужбу предао да му је криво имаће подељено и потварао на нас да смо га измишљеном бедом из куће истерали, за то сам ја принуђен нечувеном нуждом стид мој погазити и и усудио се овај догађај по реду јавити и све онако као што је било описати. Мој стриц Марко Матић дотле је око удове моје матере облазио док је није на своју руку окренуо и с њом двоје копилади родио. Кад је мене оженио исто је тако и са мојом женом поступио и с њоме као муж са својом женом живио. Мене је као млада и неразумна којекуд на посао оправљао, а он безбожно и нечувено дело с мојом женом код куће радио. Један пут оправи ме с његовом женом, а мојом стрином, у скелу у гости. Овде ме један мој пријатељ опомене шта је он (мој стриц) од моје мајке радио, и каже ми да ће исто с мојом женом чинити. Дадем ја после позор и заиста их застанем један пут и очима мојим невиђено дело видим. Па тако исто колико је год снаја у кући било обезчастио је. Док је с мојом мајком живио и већим је безаконијем и себе и нас каљао, јер кад је мати моја била с њим затруднила, он није допустио да на свет изађе но којекаквим отровима у утроби

¹ Види „Караџић“, лист за српски народни живот, обичаје и предање за 1901. г., стр. 159—160, 201—202, 227—228.

² Кнежевска Канцеларија, Нахија Ваљевска 1832, године.

материној још на други свет невину децу оправљао. А кад је са снајама то чинити почео, онда је до таква безобразја дошао био, да нам је јавно у очи пркосио. Пошто је уверен био да ја о мојој жени и њему знам и да сам у кући већ објавио, с нечувеном молбом опроштење искао је и обећавао се са заклетвом од тога престати. Један пут је већ дотле било (дошло) *да сам се од њега деливши почео*, но на његову повторителну молбу и комшија мојих повратим се у кућу. — Све ово није кадро било њега од пута безбожија одвратити, но морали смо саобштити Сијатељејшем Господару Јефрему¹, ком смо и писмено представљали. Кад је Сијатељејши Господар Јефрем представљеније разумео, онда нам је пресудио да се растанемо толико далеко колико се пушка чути не може. И како је Господар наредио, *онако смо се и поделили*. Ствар би ова одавно Вашој Светлости позната била но ми смо били млади и неразумни, а он је био звер, а не човек, могао је нас дакле лако заплашивати, да свет његово нечувено безаконије не чује. Снајама када их је на тај пут позивао говорио (је), ако се неће друкчије приволети, да ће учинити на силу, па после побећи преко Дрине и потурчити се. Чиме је пак нас плашио да га обелоданили не би, стид мој забрањује ми на папир ставити, а ако ме Ваша Светлост запита ја ћу све од речи до речи казати. Ова би ствар како је он с нама зверски поступао и данас у тајности била да његово безобразје, безчовечност и слободан поступак у тако гнусном делу сваку меру прешао није, и док није он сасвим безаконно поступати почео, тако да смо принуђени били Сијатељејшем Господару Јефрему јавити *и с њим расставити се*. Са свим овим што сам до сад казао ни полак његовога скотскога поступка описао нисам, јер чисто стид мој забрањује овде изложити. А да је то истина све то је већ многима познато, а ја и са сваком најсветијом заклетвом све што сам говорио потврдићу. Ако нас пак Ваша Светлост суочи, онда ћу оно, што на папир ставити нисам могао, све казати, које најпокорније молим да би нас све на Ваш милостиви испит предузели, и по испиту заслужено нама решеније поклонити благоизволили.

¹ Јефрем Обреновић, брат Кнеза Милоша у време овог саопштења командант подринско-савски.

В прочем целујући светљејши скут и десницу јесам и на веки остајем Ваше Светлости верњејши поданик.

У Шабцу
21-ог октомбра 1832.

Никола Матић
житељ грабовачки¹

Шта је после овога било и каква се процедура вршила не види се из акта, али 20. јануара 1833. године № 25 Суд нахије ваљевске извештава Кнеза Милоша како је подељена задруга Матића:

*Свјешљејши Књаз,
всемилосјивјејши Государ!*

На прошеније Марка Матића из Грабовца нахије ваљевске предато у Палежу к Вашој Књажевској Светлости у смотрењу учињене неправде при разделенију имања његова между њим и његовим трима синовцима суд је овај, по височајшему повеленију Ваше Светлости, Гају Дабића члена суда овог с јошт неколико непристрасних кметова: Живком Шајновићем и Марком Бранковићем из Грабовца, Ранком Арсенијевићем из Кртинске, Пајом Томићем из Пиромана и Живком Грчићем из Стублина к Марку Матићу и овога синовцима послао, који су по височајшему Вашему определенију најпре из свега имања извадили и додали Марку три женитбине (трошак око женитбе) на његова три сина, као што је Марко и на сва три своја синовца женећи их учинио. За тим сву баштину од старине, сав мал движими и недвижими равно (исто тако) и новце на две једнаке части разделили су, пак половину предали су Марку, а друга половина при синовцима Марковим остала. А што се тиче приновљене баштине, што је Марко са синовцима својим окрчио, то су им по душама живим разгдили. И тако с овим разделенијем угодворне и задовољне обе стране су се (растале).

О чему суд овај има шчаститије с овим всеподаљејшим рапортом к Вашој Књажевској Светлости поднети.

№ 25

У Ваљеву
20-ог јануара 1833.

За суд нахије ваљевске
Јефрем Њенадовић²

1. јуна 1832. године пише Јосиф Милосављевић из Брунице Кнезу Милошу:

¹ Кнежевска Канцеларија, Нахија Шабачка 1832. године.

² Кнежевска Канцеларија, Нахија Ваљевска 1833. године.

Вашему височајшему сијателству јављамо за Јована Лазаревића из Љутовнице, који је зимус пред бијелу недељу оженио сина својего от Ђорђа Кукоља из Мојсиња, која сада за својим мужем неће да стоји, дошли су овди код нас судити се. Ми смо их овди склањали да би они у напредак боље живили и да иде својему мужу, а никако она, то јест жена неће да се склони да иде за мужем. А ја сам их питао за који узрок оће да се пушта, она говори: ја не могу за два мужа бити. Таку је реч за својега свекра казала. Овде је дошло 20 кметова Љутовничана, и сви се јемче за Јована Лазаревића да то није истина, него да му снаха износи на њега, како би се боље распустила, које пошилем Вама на Ваше благорасудденије, с којим остајем Вашего Височајшего сијателства покорни слуга...¹

5. августа 1833. године пише Вучић Перишић из Шапца Кнезу Милошу:

Ваше уважатељњејше писмо од 27. јулија текуће године под № 2557 на мене послато са отмењејшим почитанијем примио сам из ког сам разумео Ваш милостивјејши налог да Вам пошаљем свештеника јадранског Деспота, који је имао смјешеније су снахом, пак противећи се кад је позват у суд на испит не хтео доћи. Ја кад сам дошао затеко сам га у суду уапшена, које мислим да су они већ и високославном суду народно-србском јавили. Но ја опет за удовлетијорити височајшем повеленију Вашем ево шаљем га к Вама...²

У рапорту великог сердара расинског Милете Радојковића од 8. маја 1834. године № 281 Кнезу Милошу стоји:

Из окружија крушевачког утекао је у Турску неки поп Константин, кога је нурија у селу Наупари била, а он у Крушевцу удовац будући своје 4 деце држао, од којих је најстарије, око 14 година старо, оженио. За узрок његовог бегања наводе то, што је многима дужан и што се је у снаху своју задевао, премда јој ништа учинио није. Но будући га је она објавила, то он које за избећи резилук, које курталисати се дужника јоште зимус хтедне у Турску утећи но буде ухваћен на Јастрепцу и у Крушевац враћен, где код проте читави

¹ Књежевска Канцеларија, Нахија Рудничка 1823. године.

² Књежевска Канцеларија, Нахија Шабачка 1833. године.

поста под надзиранијем пребуде и морадне чрез целе велике poste сам у цркви покајанија ради служити. Но он како се кући пусти почне се опет у снаху задевати, а и дужници га окупе за дуг те тако буде одмах к проти враћен и већма притегнут, док се за њега вишој духовној власти не јави, кад он опазивши прилику и трећу ноћ од проте у Турску утече, нити се је за њега до сад разабрати могло где је.¹

Д-р Т. Р. Ђорђевић

ПОНИШТАЈ ТЕРЕТНИХ УГОВОРА У СТЕЧАЈУ

I. Личним повериоцима неког презадужника не служи за исплату њиховог потраживања само оно имање дужниково, које се затекло у моменту отварања стечаја, већ и оно, које се помоћу поверилачког права поништаја правних радњи презадуженикових с треће стране прибави. Извесни правни послови, које је презадуженик пре пада под стечај с трећим лицима или баш и са неким од поверилаца посвршавао, могу бити поништени од стране оштећених поверилаца односно браниоца стечајне масе, ако почивају на неправичним и недопуштеним основама. Ове правне радње презадужникове могу бити управљене или на сужавање активе или на проширење пасиве. Поништавање оваквих правних радњи заједничког дужника бива очигледно економска снага његова проширења у корист поверилаца.

И у редовним, ванстечајним, привредним приликама дужниковим дато је повериоцима ово реакционарно право. Сваки поверилац има права на заштиту сигурности свога потраживања путем поништаја оних законом предвиђених правних послова дужникових, који су на оштету њега — повериоца срачунате или се бар за такве могу сматрати (извесни поклони).

Па ипак постоји разлика између ова два случаја; јер код стечаја ово право добија сасвим други значај. Право поништаја у редовним привредним приликама има тип чисто индивидуалистичке установе, док овде у случају стечаја постаје социјалном установом. Овде није у питању поједини поверилац чија је наплата тражбине услед правне радње дужникове дошла у питање, већ цела група поверилаца. Штетни правни послови презадуженикови не поништавају се ради заштите појединих

поверилаца, већ ради задовољења повређеног социјалног интереса, који се огледа у заштити кредита.

Још старо Римско право знало је за извесне облике поништавање штетних правних поступака презадуженикових и то како оних, који су претходили отварању стечаја, тако и оних после отвореног стечаја. Неке од тих облика налазимо стопљене у Јустинијановом праву у т. з. *actio pauliana*.

Ова тужба *actio pauliana* могла се подићи на основи следећих претпоставака:

- а) *alienatio*, т. ј. отуђење имања;
- б) *consilium fraudendi* т. ј. намера презадуженикова да оштети своје повериоце;
- в) *eventus fraudis*, т. ј. пречињена штета управо оних поверилаца, на чије је оштећење управљена дотична правна радња; и
- г) *conscientia fraudis*, т. ј. факат да је треће лице знало за фrawdолозну намеру. Само у случају бесплатног прибављања могла се обићи ова претпоставка.

Доцније међутим у талијанским градовима ови су услови за поништавање на разне начине ублажавани. Тако на пр. ако је било у питању поништавање каквог правног посла, што га је презадуженик са својом женом или којим рођаком или орођеником склопио, онда утврђивање да постоји *animus fraudendi* код дужника и *participatio fraudis* код трећег лица није било потребно. Исто тако по слободној оцени суда, без доказивања зле намере, могла се поништити и свака она правна радња, коју је презадуженик неко кратко време пре пада под стечај или пред бегство предузео.

Ови разни разлози за поништај, од којих су једни претпостављани а други морали бити утврђени — ушли су и у модерно право. Али поред обика поништавања са горњим основама у средњем се веку беше створила у Немачкој још једна особита врста поништавања у случају стечаја, која је почивала на мишљењу да у стадијуму претстојећег отварања стечаја имање презадужениково треба свима повериоцима да послужи на покриће тражбина. Са овим је стајало у вези накнадно утврђивање дана инсолвентности, када је већ стечајно стање наступило, те су извесне правне радње презадуженика без обзира на намеру оглашаване за релативно ништавне.

Ову је идеју модерно право модификовало у том смислу, што је праву поништавања потчинило оне правне послове, које су неки од поверилаца знајући да претстоји отварање стечаја посвршавали са презадужеником чиме је *animus gratificandi* т. ј. намера побољшања тражбина појединих поверилаца, изједначена са *animus fraudendi* и *participatio fraudis*. Ово модерно схватање полази од поставке; да сваки од личних поверилаца има за дужност да од дана фактичког наступања стања презадуженоста поштује заједницу интереса. Савремено право дакле заштићује повериоце презадуженикове не само од оних правних радњи које је он у намери оштете са трећим лицима, која су за ту намеру знала, посвршао — већ и од оних, које иду злонамерно на повлашћење и обезбеђење појединих тражбина а на штету осталих. Зла намера међутим код дотичних поверилаца често се и претпоставља и то ако је посао обављен у извесном року пред отварање стечаја или ако је тај поверилац рођак презадужеников.

Као што се из свега овога види, могу постојати у главном две врсте поништавања: једна заузима *субјективно* гледиште т. ј. тражи да се утврди зла намера дужника и трећег лица — а друга *објективно* наине пита за време кад је нека правна радња учињена пре одн. после пада под стечај *resp.* дана инсолвентности и је ли дотична трећа личност у каквој сродничкој вези са презадужеником.

Цело ово питање поништаја штетних радњи инсолвентног дужника толико је разрађено и у формалном и материјалном смислу у другим законодавствима, да сачињава један закон за себе; — у нашем законодавству међутим још увек је меродаван поглавито § 303-а грађ. законика.

Појмљиво је, да су стечајни повериоци ослоњени на прописе овог параграфа врло једнострано и непотпуно заштићени; јер пом. § предвиђа пре свега заштиту поверилаца у *обичним ванстечајним* приликама а наш закон о стечишном поступку у допуни § 25 од 1864 упућује без икаквог проширења на тај параграф.

Изгледа на први мах, да прављење разлике у овом случају нема смисла, јер се тужба за поништај штетне радње дужникове подиже и у једном и у другом случају услед инсолвентности дужникове. Али није тако. Ван стечаја огарантована заштита поверилаца има, као што напред поменусмо, значај

посебног заштићавања, дот та заштита у стечају мора да буде исрађена по идеји равномерне заштите свих поверилаца укупно што произилази из самог појма правне установе стечаја. Заштитом интереса те групе — или боље речено тог социјалног здружења створеног отварањем стечаја, чини се управо заштита самог кредита, који ће очигледно бити повређен, а значај установе стечаја у смислу подједнаког заштићавања поверилаца изигран, ако се буде дала могућност појединим повериоцима да дођу до наплате или до нарочитог обезбеђења своје тражбине, знајући да претстоји отварање стечаја над имовином заједничког дужника.

Какву заштиту пружа § 303а грађ. зак.? Одредбама поменутог §-а заштићени су повериоци само од извесних правних послова (облика добротних и теретних уговора), које би дужник у намери оштећења поверилаца са *ипсејим* лицима склапао. Међутим о рвзноврсном фаворизирању појединих *поверилаца* на рачун других, нема ни директних ни опсежних прописа у нашем законодавству. Тако предохрана од оваквих дела предвиђена је али само у неколико у § 263 под б) казн. зак., који под претњом казне затвора до две године забрањује, да дужник поједине повериоце у стечају на штету другог поверилаца подмирује. Али ова је предохрана уска и недовољна, јер се односи само на дела ове врсте учине *после отвореног стечаја* а не и на она пре стечаја — што би свакако претежније било.

Исто тако недовољно притиче у помоћ овом §-у 303а грађ. зак. и § 115 трг. законика, којим се строго забрањује антидатирање меничних преноса. У бојазни да дужници препада под стечај а евентуелно и после овог не оштете своје повериоце и тиме, што ће менице из свог портфеља преносити под лажним — ранијим датумом на другог, законодавац је ово дело изједначио са делом прављења лажне исправе. Циљ би пак овог антидатирања преноса меничног мога бити затуривање трага и индиција по којима би се могло закључити да је пренос доцнији од оштећене тражбине повериоцеве, како би се поништавање преноса онемогућило. Сем ове заштите боље разгледана ова одредба наговештава још једну врсту и то заштиту поверилаца презадуженичких од неправичног намирања појединих поверилаца путем *datio in solutum* т. ј. уступањем меница из свог портфеља и то после отвореног стечаја фалсификујући дан преноса. У сваком случају ова забрана из

§ 115 трг. зак. повлачи и ништавност преноса меничног, ако се докаже да је индосатар поступао mala fide што се наравно може лако утврдити, јер само антидатирање, које је индосатар морао видети, то потврђује. Па ипак одредба ова не може се хватати у коштац са злом намером презадужениковом, докле год покрај испуњеног преноса постоји и бланко индосман, који разуме се мора постојати из обзира брзе циркулације меничне а код кога је доказивање ове зле намере врло тешко.

Најзад још један случај заштите поверилаца под стечај палог дужника сретамо у §§ 59 и 60 трг. законика. Овим се параграфима конституише пре свега комисионарево право претхутне залогне на комитентовој роби а за суму новаца, коју је он (комисионар у спец. случају овом названи консињатор) на рачун те робе комитенту дао. Да је се законодавац само на овом садржао онда би дао могућности несавесном презадуженику: а) да пред пад под стечај уступи према договору комисионару, коме ништа не дугује, један део своје робе изговарајући се да је тобож примио новаца од комисионара; и б) да презадуженик поједине своје повериоце, можда чак и под недопуштеним условима, фаворизира уступајући им неки део своје робе под изговором, да је дуг, који су они раније имали на рачун те робе учињен. Да би се ово спречило законодавац тражи од комисионара, да би овај могао полагати законско право залогне над робом презадуженог лица 1) да му је роба послата из другог места и 2) да је пријем робе претходио давању новаца комитенту на рачун исте, при чему је појам пријема робе проширен и на случај да се роба налази на његовом расположењу ма и у царинском сместишту или и на путу, само ако је консињатору предато спроводно писмо из кога се види да је роба њему послата. При овом последњем закон иде још даље па сматра, да притежање робе комитентове постоји и онда кад је ова већ продата али се новац код консињатора налази.

II. Све су ово у главном обележене идеје заштите поверилаца презадуженикових у прошлости и садашњости по страном и нашем законодавству. Да видимо сад какве природе могу бити правни послови презадуженикови, који наносе штету повериоцима. Овакви правни послови заједничког дужника могу бити нападнути или као кажњиви на основи §§ 261—265. казн. зак. (разни случаји лажног и простог банкрутства) што

не спада у нашу тезу и ако се они чешће појављују — или се против тих штетних радњи презадуженикових може подићи грађ. тужба због неправичног обогаћења (*actio pauliana*).

Прво што би се имало расправити у питању поверилачког права поништаја грађ. путем то је: које се правне радње презадуженикове уопште могу огласити за ништавне. У науци постоји о овоме двојако мишљење. Док једни немачки¹ правници држе, да повериоце треба заштитити само од оних штетних радњи презадуженикових, које имају облик уговора, дотле други ову заштиту поверилаца односно кредита проширују и на једностране правне радње, као и на нерадње, и тврде да су ништавна сва правна понашања, која су везана за правне последице, ма она била и нерадње, само ако се тиме ишло на оштету поверилаца, као: недолажење на рочиште, неизискивање меничног протеста и т. п.

Да би ова разна мишљења ипак могла наћи своју резултату, од користи је и у овом правном случају, као и у многим другом, обратити се етици, као подлози права. Код овог поверилачког права поништаја штетних радњи дужникових етички моменат лежи у недопуштању, да се појединци обогаћавају бесавесно на рачун других, што штити од поткопавања и саму установу кредита. Према томе у одлучивању које ће се правно понашање презадужениково моћи огласити за ништавно, мора се поћи од питања да ли је дотична трећа личност, у чију корист иде то понашање правно, поступала *mała fide tj.* знала да је дужник остао инсолвентан, односно да ли се то код те треће личности може претпоставити. Како се о овој злој намери трећег лица код једностраних правних радњи и нерадњи дужникових врло тешко може говорити, то се сасвим природно ово право поништаја управља против оних правних послова дужникових, који имају облик уговора, при чему неки правници проширују обим ових и на уговоре на срећу. Ако су међутим повериоци намерно оштећени једностраним правним поступањем дужниковим, они у стечају могу свој интерес заштитити и ако додуше врло тешко ако не помоћу овог права а оно у извесним случајевима другим којим начином на пр. код напуштења доказа

¹ При претресању овог питања служићемо се немачким писцима, јер су га они најбоље обрадили а и сам закон немачки о овом праву поништаја служио је за углед многим другим законодавцима.

у спору помоћу права обнављања парнице — пошто се ово право не може одрећи браниоцу масе (код нас § 426 гр. суд. пост. доведен у везу са § 52 под 3) стец. пост.).

Ова правна дискусија у нашем позитивном праву потпуно је онемогућена вољом законодавцем. Наш § 303а грађ. зак. изрично предвиђа добротине и теретне уговоре захтевајући код ових других¹ увек утврђење зле намере дужника и друге уговарајуће стране. Према томе о обарењу једностраних радњи презадуженог лица не може ни бити говора. Али ни заштита поверилаца од двостраних правних радњи презадуженикових није ни из далека онако опсежна, како би требала да буде па да потпуно послужи циљу своме. Законодавац није пошао од широке заштите поверилаца од свих штетних двостраних радњи дужникових већ обрнуто. Он полази од уске забране појединих злонамерних радњи, које се јављају као двостране. Тако он најпре помиње *пренос на другог а покрећних и непокрећних ствари*, додајући одмах затим објашњење — ради проширења овако суженог круга теретних уговора, који могу бити нападнути — да се под преносом ствари разуме и *пренос права и примање обавеза*. Јасно је, да овим нису обухваћене све правне радње дужникове типа теретних уговора, које могу бити штетне за повериоце. Према горњем пропису поништити се могу само они теретни уговори, чије извршење води умаљењу имовине дужникове и то или у облику уступања у власништво права и имања (односно крњењем овог права власништва над имањем) или намерним примањем штетних обавеза. Све међутим остале радње презадуженикове из групе теретних уговора, које нису ни уступање у власништво права и имања (одн. крњење својине над овим последњим) а ни примање обавеза не могу бити нападнуте. Тако у нашем законодавству леже изван домаћаја заштитног поверилачког права поништавања штетних радњи дужникових на пр. давање новца на какво непокретно имање за дужи низ година а са злонамерно уговореном одвећ ниском каматном стопом, па онда издавање каквог непокретног добра на дуже време под багателно јевтин закуп² и т. п. Исто тако из горњег излази да ни двострани по-

¹ Оне прве остављамо настрану о њима је говорено у ранијој расправи нашој: „Повратно дејство стечаја на учињене поклоне“ (1908).

Ово последње у толико пре што постоји једно решење Кас. Суда да закуп у књиге уведен не пада ни онда кад је добро продато на јавној лици-тацији, в. Архив књ. V бр. 4.

слови облика алеаторних уговора (уговора на срећу) не би могли бити нападнути јер се предвиђене оборљиве радње одnose на обичне теретне уговоре. Најзад ни један од терминских послова на берзи (прости, условни, с једногубом и дво-губом премијом, поновљена лифEROвања — Nochgeschäfte, сте-лажа и т. д.) које би дужник закључио са трећим лицима не би повериоци могли поништити ма колико била јасна намера оштете, покрај свег берзанског варирања цена.

Сем овога из горе изложенога даје се извести, да се по нашем закону и непримање поклона и одбијање наслеђа не може оборити од стране поверилаца, пошто ни један поклон као ни наслеђе нису саставни део имовине дужникове све док их он не прими. И у случају стечаја ово се право непримања поклона одн. наслеђа мора оставити недирнуто дотичном пре-задуженику и бранилац масе не би могао захтевати да и тај поклон или наслеђе у масу уђе. Напротив једном примљени поклон или наслеђе дужник више не може одбити, они актом пријема улазе у његову имовину.

За саму пак ништавост једне законом предвиђене штетне радње дужникове сасвим је равнодушно, да ли је она приватно свршена без знања власти или је и влашћу утврђена. Законо-давац дакле не допушта, да се несавесни дужници и трећа лица заклањају за факат, који повериоцима најчешће може остати потпуно непознат, да је дотична штетна радња већ и суду или другој којој власти пријављена и од њих потврђена.

Па ипак параграфом 303а грађ. зак. предвиђене правне радње, које се могу ништити не треба схватити сасма круто и без икаквог проширења. Тако под намерним примањем штетних обавеза треба разумети не само изрично већ и евентуално примање обавеза, које собом доноси јемство за другог. Може дужник у намери оштете својих поверилаца умешати се у нарочито удешени посао између каквог његовог пријатеља или рођака и трећег лица, које је пропалица, па дати јемство за овог последњег и на тај начин посредно примити једну уде-шену штетну обавезу. Примени ли судија законску одредбу стриктно без икаквог логичног проширења, онда је очигледно намера законодавчева посредним путем изиграна. Да се дакле не би то догодило ваља и злонамерно јемство за другог сма-трати као оборљиву радњу.

Такође ни израз „пренос ствари било покретних било непокретних“ не сме се схватити скамењено т. ј. да се односи само на пренос у својину. Правним рашчлањавањем и логичним тумачењем ваља овај израз проширити и на разне уговоре из личне и стварне службености начињене *mala fide* и то како оне, који су облика добротних тако и оне облика теретних уговора. Идеја је законодавчева, да не допусти смањење фонда дужниковог, који лежи у имању а који повериоцима личним служи као гаранција; и остварење ове идеје било би веома скучено, када би се свако друго злонамерно смањење путем конституција разних врста службености допустило а само отуђење не. Ради утврђења правилности овог схватања указаћемо на факат, да закон, забрањујући злонамерни пренос права својине над неком ствари, забрањује нешто више, па је јасно да он тиме забрањује и нешто мање — а да је конституисање неке службености на ком имању нешто мање од преноса у својину не потребује објашњења. У приватноправном тумачењу од већих забрана сме се на мање закључивати. Најзад то утврђује *à contrario* и оно правно правило „ко у праву може више може и мање“ — правило, које би за овај наш случај гласило „ко у праву не може више не може ни мање“.

Најпосле и злонамерно измирење неког повериоца путем *datio in solutum*, при чему се учини штета за остале повериоце — могло би се поништити. Наиме презадуженик може лако учинити споразум са неким од поверилаца, који му је рођак или пријатељ, да овом у циљу намирење његове незнатније тражбине уступи много веће право неко према трећем или неко скупље имање. На пр. дужник уступи повериоцу за дугованих 1000 дин. неку меницу са сигурним потписом од 1400 дин. или какво непокретно имање толике вредности. Поништавање овакве правне радње могло би се на два начина извршити: или на основи забране „бесавесног преноса права и ствари на другог“ или би се онај вишак могао сматрати као поклон учињен од стране презадуженика повериоцу, при чему код обојих постоји *mala fides*.

(Свршиће се)

ANALI PFB Beljars
Д-р Велизар Ј. Митровић

О РЕГУЛИСАЊУ ПАРОХИЈА

Односи између цркве и државе у конфесионалним државама, т. ј. у оним државама, у којима постоји једна, законом установљена „државна“ вера (као што је то случај код нас), веома су испреплетани. Држава се ту појављује као заштитник цркве: она потпомаже цркву у постизању њене задаће, у својим законима санкционише њене институте и њена правила. Али за то опет и црква од своје стране помаже државу оним средствима, која њој стоје на расположењу. Духовна блага, која црква пружа својим члановима — а ови су у исто време и државни поданици — од неоцењене су користи за саму државу. Осим тога органи државне власти често врше неке послове место црквених органа, а црква опет позајмљује држави своје органе, да врше послове, које им држава повери. Али стојећи под окриљем државе, црква никако не губи своју личност у државној личности, оне се не стапају у једно. Основно, унутрашње уређење црквено остаје недирнуто и неокрњено. Црква остаје самостална онако исто, као и држава, и свака од њих, у својој сфери, ради на постигнућу својих циљева. Те сфере рада цркве и државе морају бити тачно утврђене. Критеријум за разграничење тих сфера лежи у самој природи ствари. Једни се послови тичу искључиво цркве, и они спадају у област чисто црквеног законодавства; други се тичу непосредно само државе, и они спадају у област чисто државног законодавства; и најзад, трећи се послови тичу у подједнакој мери и цркве и државе, и они спадају у област заједничког законодавства. Тако би се законодавна област цркве и државе графички најбоље представила у виду два круга, који се узајамно секу.¹

¹ Др. Чедомиљ Миштровић, О законодавним границама између државе и цркве. Београд. 1901. г.

У област заједничког законодавства спада и одређивање граница црквених области: епархија, протопресвитарства и т. д. Тако и наш законодавац у закону о црквеним властима од 1890 г. тачно утврђује црквено-административну поделу земље. По члану 5: „Област Краљевине Србије у црквено-административном погледу дели се на: епархије, протопресвитарства, намесништва, парохије и капеланије“. Члан 6. утврђује број и величину епархија, а члан 7. величину протопресвитарства и среских намесништва. Закон о уређењу свештеничког стања од 1882. г. пак одређује величину парохија, т. ј. основних црквених области, састављених из одређеног броја православно хришћанских домова, које опслужује један свештеник.

Да поред цркве мора и држава бити заинтересована у питању о величини парохија, очигледно излази већ из саме природе свештеничке службе. Свештеник се не јавља само као црквени, већ у исто време и као државни орган (води протоколе грађанског стања, рукује црквеном имовином и т. д.) Па у колико се свештеник јавља као државни орган, то држава мора тачно знати, докле се простире једноме свештенику поверена област, да би после знала, ко има да поднесе одговорност за вршење те јавне службе. Даље, величина парохија обележава месну надлежност свештеникове службе, па ако би парохије биле неодређене или сувише велике јединице, онда би то могло штетно утицати на вршење дужности, чиме би се наносила штета општем, јавном интересу, о коме је држава позвана да води рачуна. Затим, од величине парохија зависи и материјално стање свештенства, о чијем се издржавању и држава мора старати, јер су свештеници не само представници једне вере, која је призната за државну, већ донекле и државни службеници. Осим тога, парохијани имају према црквама којима припадају и нарочите материјалне обавезе (подизање цркава, одржавање црквених грађевина и т. д.). Обим тих дужности тиче се у највећој мери саме државе, чији су поданици ти парохијани. Али је за државу од великог значења не само обим тих дужности, већ и њихова правична подела међу чланове цркве. Држава мора водити рачуна о економским приликама својих поданика и њој мора бити тачно познато: ко је од њених поданика, колико је и према коме је у финансијском погледу обавезан. И најзад, једино би држава, као организована заједница, која располаже принудним средствима,

била у стању да прибави важности нормама о величини тих области.

Са ових је разлога свакако и наш законодавац у члану 1. закона о уређењу свештеничког стања утврдио величину парохија. По томе члану: „Свештеничка парохија не сме бити мања од 300, ни већа од 400, а капеланија протојерејска од 200 ни до 250 домова. Само где никако ово не може да се изврши, допушта се оставити свештеника са мање или више домова парохије, али тих изузетака треба да нестане како наступи прва могућност за то“. Извршење овог законског наређења стављено је у дужност Архијерском Сабору (чл. 19 тач. 13. закона о црквеним властима у вези са чл. 3. и 4. закона о уређ. свешт. стања). А извршити одредбу члана 1. закона о уређењу свештеничког стања, значи у дотичним конкретним случајевима стварно утврдити границе и величину појединих парохија. То је т. зв. *регулисање парохија*. Архијерејски Сабор имао је дужност, да одмах чим је донет закон о уређењу свешт. стања 1882. г. у духу тога закона изврши регулисање парохија. Архијерејски Сабор имао је тада пуно и несумњиво право, да, вршећи законодавчеву вољу према чл. 1. закона о уређ. свешт. стања уреди све парохије, које су онда постојале т. ј. да оним парохијама, које немају законом означени број домова, тај број допуни и обратно, да оним парохијама, које имају више од законом утврђеног броја домова, тај вишак одузме. Извршењу законодавчеве наредбе не би се могло ништа на супрот да стави, па чак ни она права, која би тиме била повређена или можда чак и уништена, као што је на пр. свештениково право на извесну, синђелијом тачно одређену, парохију. То свештениково право не спада у онај систем стечених права за која важи принци о неповратној сили закона.¹ Тако је се онда

¹ Са извесних страна погрешно се свештениково право на неку парохију истиче као *стечено право*. У правној је науци утврђено, да се под стеченим правима разумеју само таква права, која су прибављена и стечена *индивидуалним акцијама воље*. Где нема неке вољне радње, неке индивидуалне акције воље, ту не може бити ни стечених права. Јер ако за стечена права важи принцип неповратне силе закона, то најјачи разлог за то лежи у поштовању људске слободe и одговорности. Огуда један закон не може имати повратне силе на акт воље, који је извршен под гаранцијом ранијег права, а међутим може имати повратне силе, кад год се односи на личност независно од акта његове воље. (Г. Гершић, Теорија о повратној сили закона. „Гласник срп. ученог друштва“. Књ. 54). Постављање свештеника на

дакле имало да изврши једно опште регулисање парохија, које је одиста и извршено. Парохије су регулисане према закону и доцније су свештеници синђелијама утврђивани на тако регулисане парохије.

Али једном утврђено стање парохија по природи саме ствари не може остати за увек непромењено. Број домова у парохијама непрестано се мења. Велике промене у тим бројевима морају природно изазивати потребу поновних регулисања. Како регулисање парохија врши црквена власт, то је прво питање: *кад и како она данас њу своју дужност има да врши?* Друго је питање *о учешћу свештовне, државне власти у њој посл.*

По чл. 4. закона о уређ. свешт. стања: „Жалбе против распореда парохија подносе се Архијерејском Сабору на решење“. Како ни овим, као и ни једним другим законским прописом није ограничено ово право подношења жалби, то би се могло узети, да ово право припада свакоме члану црквене заједнице без разлике. Али се из чл. 3. закона о уређ. свешт. стања, који гласи: „Црквена власт дужна је где је год могућно, да сходно наређењу члана 1. овог закона уреди парохије које сада постоје. Како у овом случају тако и при образовању нових парохија, *прећходно ће се саслушати дотични парохијани и свешћеници*“, као и из саме природе ствари, може закључити, да право подношења жалби противу распореда парохија, другим речима, право иницијативе за регулисање парохија припада пре свега дотичним *парохијанима и свешћеницима*, а затим и дотичноме *епископу*. Да то право несумњиво припада парохијанима, јасно је већ по томе, што су парохијани баш они, којима свештеник, поред Бога и државе, такође има да служи. Ако он ту службу не би марљиво и уредно вршио, они су први позвани да надлежним факторима обратe пажњу на тај факт и да можда у поновном регулисању затраже начина за поправку стања ствари. Осим тога, парохијани су заинтересовани тим питањем и због тога, што њима не може бити свеједно, ма којој парохији припадали (на пр. кад више села чине једну парохију). Затим, сем парохијана и сам парох

парохију, и ако се истина врши по његовом пристанку, ипак остаје увек само једнострани акт црквене власти. То се врши независно од свештеникове воље. На величину парохије он такође не може утицати. Уосталом у области јавног права стечених права у опште не може ни бити.

може тражити поновно регулисање. Узмимо случај да је број домова толико порастао, да свештеник није више у могућности да их све опслужује или да је се број домова толико смањио, чак и испод законом утврђеног минимума тако, да му је материјални опстанак постао немогућ. Најзад, да иницијатива за регулисање парохија припада и дотичноме епископу лежи у природи епископске власти, као управне власти у цркви. Епископ, као главни управитељ цркве, има задатак да води рачуна о општим интересима њеним, и ако би кад год тај општи интерес захтевао, да се изврши ново регулисање — његова је дужност, да у том циљу предузме потребне мере.

Но ма ко се од ова три фактора користио својим правом иницијативе — односне мере, у облику „жалбе“, имају се предузети код Архијерејског Сабора. Он има да реши о умесности њиховој. Ако не би усвојио разлоге изнете у дотичној жалби, онда је дужан да решење о њеном одбијању нарочито мотивише (чл. 27. Устава). Ако их пак усвоји, онда има тај предмет да упути надлежном епископу, а овај је или сам непосредно или преко епархијског духовног суда (чл. 97. тач. 9. закона о црк. власт.) дужан да образује *комисију* за регулисање парохија. У ову комисију, по нашем мишљењу (јер специјалних законских прописа нема, а пракса је неједнака), требао би увек да уђе 1 свештеник (као представник цркве и њених интереса), 1 општински одборник (као представник пастве) и 1 полицијски чиновник (као представник држ. власти) Дијурну комисији треба да плате парохијани, ако су они тражили регулисање; да плати парох, ако је он тражио регулисање; да се исплати из црквене касе, ако је епископ тражио са чисто црквеног интереса. Та комисија има за задатак да прикупи сав потребни материјал. Пре свега да саслуша дотичне парохијане и свештенике (чл. 3. закона о уређ. свешт. стања) и да преброји домове.¹ Када са овим послом буде готова, ко-

¹ Овде се јавља једно спорно питање о томе, шта се има разумети под појмом „парохијски дом“? Некад и по негде се под „домом“ подразумева сама зграда, кућа, а по некад и по негде чак и појединац. То разнолико тумачење долази услед једне законске празнине, пошто се ни у једном закону не даје дефиниција парохијског дома. Архијерејски Сабор је истина донео тим поводом једно решење (СБр. 51. од 20. новембра 1899. г.), по коме се има узети да је парохијски дом „хришћанска породица: супрузи с децом или без ове, и у опште задруга, која има једног старешину“. Но како је ово решење у

мисија шаље са систематски сређеним материјалом и своје мишљење, и то: или непосредно епископу или пак духовном суду (зависи од тога, по чијој је наредби комисија образована), а овај епископу, који опет са својим мишљењем (у смислу чл. 95. закона о цркв. власт. у колико је то предмет чисто административне природе) све спроводи Архијерејском Сабору, који има да донесе одлуку по томе предмету.

Код многобројних интереса, који се при регулисању парохија сучељавају — интереси цркве и државе, свештеника и пастве — наћи најправичније и најцелисходније решење није тако лак задатак. Но кад су парохије без пароха, онда се при регулисању још и не стварају особите тешкоће. Ту се скрупулозно има да врши одредба члана 1. закона о уређ. свешт. стања. Чим је парохија упражњена, било услед смрти или услед осуде (чл. 174. тач. 6. и 7. закона о цркв. власт. и § 18. крив. закона) или услед одласка с парохије (с епископовим допуштењем) извесног свештеника, црквена власт је дужна да према закону изврши регулисање. То је сада она „прва могућност“ у чл. 1. и оно „где је год могуће“ у чл. 3. закона о уређењу свешт. стања. У случају да је број дотичне парохије већи, него што је у закону прописан, онда се он има свести у законом утврђене границе, а онај се вишак има или придодати некој другој парохији, која нема довољан број домова или се има предати новоме пароху, али само с тим, да он тај вишак домова *привремено* опслужује. Ако пак дотична упражњена парохија броји мањи број домова, него што је то у закону предвиђено, онда се има или тај број повисити до законског минимума, ако је то могуће, или се та парохија има укинути стапањем с другом којом, ако би црквена власт то сматрала за целисходније.

Али, сасвим друкче стоји ствар са регулисањем парохија кад је и свештеник ту, на парохији, са својим посебним интересима, а нарочито са оним интересима, који су му законом огарантовани. Повреда тих интереса означава једну незакониту, противправну радњу. *У којим се дакле границама има кре-*

ствари тумачење једног позитивног закона, то оно и не може имати обавезне силе, пошто га није издала надлежна законодавна власт. Дотично је решење противуставно, и то како по Уставу од 1869. г. (чл. 55), који је у то време важио, тако и по садашњем Уставу од 1903 г. (чл. 116). Стога је неопходно потребно законодавно тумачење дотичног члана закона о уређ. свешт. стања

тајни решење Архијерејског Сабора у њихању регулисања оних парохија, које нису уијражњене, а да њиме не буду повређени легијимни инјтереси дојичних пароха? На основу закона и канона ми ћемо покушати да дамо одговор на постављено питање.

Један од битних услова, који се тиче самог акта рукоположења, т. ј. оног акта, којим се стиче извесан јерархијски положај или звање у цркви јесте и тај, да се рукоположење не може извршити без унапред одређене цркве, при којој ће дотични кандидат служити у своме свештеничком чину. По смислу канонских прописа, ни један клирик не може бити без одређења. Апсолутна рукоположења, т. ј. таква рукоположења којима се даје само духовни чин без икаквог одређеног места — у нашој православној цркви не допуштају се ни у ком облику.¹ У 6. правилу Халкидонског Сабора стоји: „Никога без назначења не треба рукополагати, на презвитера, ни ђакона, нити каквога другога из црквенога реда, него рукоположени мора бити тачно одређен или за једну цркву градску, или сеоску, или за мученички храм, или за манастир. У погледу оних, који бивају рукоположени без назначења, наређује свети сабор: да постављење њихово буде ништавно и да никакве службе не могу вршити, на срамоту онога, који је рукоположење обавио“. Тог се принципа мора држати свака православна црква. И одиста се и код нас у *синђелији*, т. ј. у оном писменој документу, који епископ мора да изда о постављењу извесног свештеника за пароха, тачно утврђује *храм*, при коме он има да служи; затим *ћерићорија* која долази у круг његове надлежности; и најзад *број домова*, који има да опслужује. Овај број домова мора се кретати између законом утврђеног минимума и максимума. На такву, сходно закону, синђелијом означену парохију, свештеник ступа са свима правима и дужностима једнога пароха. „Власт парохова — вели преосвећени епископ Милаш — редовна је и стална, и он у дотичној парохији бива постављен као стални замјеник епископов у пастирској служби и на сав живот, нити му се може иста одузети, него само улијед какве кривице његове, и то после формалног судбеног поступка“.² Са дотичном парохијом све-

¹ Др. Чедомиљ Мишровић, Из црквеног и Брачног Права 1909. год. Страна 84.

² Др. Никодим Милаш, Православно Црквено Право. II издање 1902. год. Стр. 442.

штеник је дакле најчвршће везан. По канонима та је веза тако исто нераскидљива, као и брачна веза, те се стога и за упражњену парохију обично каже да је „удова“. Сталност свештеничке службе освештана је и дугогодишњом практиком. Тај је принцип био од увек и од свију скрупулозно поштован.¹ Стога се и код нас у државном законодавству нигде нарочито не говори о свештеничкој сталности. Сталност свештеничке службе законодавац је сматрао као нешто што се по себи разуме и што је према томе и излишно нарочито и изречно уносити у закон. Али, регулисањем парохија, које се с времена на време код нас врши, свештеник се често помера са ових синђелијом утврђених граница. Неколиким регулисањима у току времена један исти свештеник може да пређе на сасвим другу територију; број домова, одређен синђелијом, после сваког регулисања може такође увек да буде други. Закон о уређ. свешт. стања говори само о броју домова у парохији, синђелија пак и о територији. У синђелији — у колико нас она у овоме питању интересује — два су елемента од важности: *шеришорија* и *број домова*. Који је елеменат претежнији? На сваки начин територија. Парох са извесним бројем домова, али без тачно одређене територије — апсолутно се не да ни замислити; док би сасвим било могуће поставити пароха на изресну територију, али без означеног броја домова. Осим тога територија је стална и непроменљива и стога се она може узети као битни елеменат. Број домова је од подређене важности. Он је само зато ту, да би био мерило за величину дотичне територије, која се овде не мери, као свака површина, квадратним метрима, већ парохијским домовима. То је сасвим природно. Одређивање парохија искључиво према величини површине била би права бесмислица, јер на извесном простору тачно одређеног броја квадратних метара не морају бити становници једне исте вере, нити је свуда једна иста густина насељености.

¹ У томе смислу гласи и једно решење Архијерејског Сабора од октобра 1871. г. СБр. 15. Тада је Сабор на учињени предлог од стране Министра Просвете, „да се донесе закључење и учини предлог, да надлежни Архијереји могу административним путем преместити свештеника с једне парохије на другу“ одговорио, да „Сабор Архијерејски не наводи, да је сагласно канонима св. цркве тражење ово, да се свештеници утврђени синђелијама на парохији без осуде административно могу премештати с једне на другу парохију, и за то остаје при пропису закона“.

Према томе, ако би се при регулисању парохија потпуно променила синђелијом утврђена *територија*, тиме би баш онај битни елеменат у синђелији био уништен. Али би овај елеменат био уништен и на тај начин, ако би се одузео један део утврђене територије, а место тога додао други. У оба случаја било би повређено једно свештеничко право, основано на канонима, а утврђено дугогодишњом праксом. Али то је у исто време и један противзакони акт. Из одредаба закона о црквеним властима очигледно се види да је законодавац потпуно акцептирао начело сталности свештеничке службе и ако о њему нарочито не говори. То се на пр. огледа у чл. 39., где се у последњој алинеји вели, да „капелани губе капеланију, кад се *смрћу* парохијског свештеника парохија упразни“. Затим се у чл. 174. тач. 6. „лишење своје парохије или капеланије“ сматра као нарочита *казна*, а у чл. 27. тач. 10. у круг дужности епископових означају се: „да рукополаже спремна и достојна лица за свештенике и упућује их на парохије, на које су конкурсом изабрана“. Стога, ако би епископ преместио неког свештаника са једне парохије на другу, он би прешао круг своје надлежности, јер му то право не признају ни канони, ни закон. А промена парохијске територије, као последица регулисања парохија, значи промену места вршења службе, управо премештај, само на нарочити начин извршен, Према томе: *регулисање парохија, које би имало за последицу појединоу или делимичну промену парохијске територије појединих пароха па баш да број домова остане и исти — айсолућно се не сме доустийти без присанка пароховог.*

Други елеменат у синђелији, који нас овде интересује, јесте *број домова* у извесној парохији. Тај је елеменат променљиве природе. Услед растења броја становника и број домова у парохијама обично расте. Но може и да опада. Како то ни најмање не зависи ни од воље дотичног свештеника, нити пак од црквене власти — то се о томе факту мора водити рачун. С тим фактом парох на првом месту мора да рачуна. Он на пр. не сме да не опслужује нове домове, који би постали на територији његове парохије, нити пак може да одмах тражи накнаду за сваки изгубљени дом.

Кад је број домова у парохији по самој природи ствари променљив, и кад се то догађа по природној нужности, а не по вољи људској, онда је питање: да ли ваша црквена власт

има само пасивно да посматра све те промене, или има дужност да се и активно умеша?

Општи интерес несумњиво захтева, да се не дозволи широки утицај природних закона на социјалне прилике и јавни поредак. Црквена власт у овоме случају пак најмање би смела да се руководи принципом *laissez faire*. Она се својим ауторитетом мора умешати у тај ток ствари. Али је потребно само утврдити *кад* и *како*?

Црквена власт дужна би била да се стара, да број домова, синђелијом утврђени, остане за живота дотичног пароха непромењен. Али како је то немогуће извести — то она мора донекле дозволити и пасивно посматрати те промене. Докле она може то чинити? До ког броја може она допустити спуштање, односно пењање броја домова у једној парохији? Пре свега што се тиче *минималног броја*. Тај је број дат у закону о уређ. свешт. стања. Он је по чл. 1. — изузетке нећемо узимати у обзир — 300. Како се синђелија у погледу броја домова мора обзирати на закон — то синђелијом утврђени број може бити или раван законском минимуму или бити већи од њега. Чим се број домова у једној парохији спусти испод законског минимума — таква парохија више не може да постоји. На такву парохију, у општем, јавном интересу нико не може бити постављен, а ако је она некад била нормална, па у току времена смањена, онда зависи од свештеника хоће ли на њој даље остати или другу парохију тражити. Што се тиче *максималног броја*, он је према закону 400. По изузетку он може у синђелији бити и већи. Докле може он да расте? У најбољем случају све дотле, док се од тог вишка не би могла да образује нова парохија. Како је минимални број за једну парохију 300, то значи да се број домова у једној парохији може увећати још за 299 преко броја утврђеног синђелијом. Чим се увећа за 300, што у нормалним приликама врло ретко који свештеник може доживети, онда је црквена власт дужна да се умеша и образује нову парохију. Она се може умешати и у случају, кад је тај вишак и мањи, само ако би се утврдило да од тога има какве штете по пастирску службу и ако се из тог вишка и из вишкова са *других* оближњих парохија може образовати нова парохија. Но у сваком случају, ни по чијој власти и ни по чијем пристанку вишак домова у једној парохији, ако се из њега хоће да образује нова, или збир вишкова са разних

парохија, ако се од њих хоће да образу нова — не сме бити мањи од 300. То захтева општи интерес, који је законодавац формулисао у нарочитоме закону. Без законом одређеног броја домова нема, не може и не сме бити дакле нове парохије!

То је што се тиче промене броја домова *природним* путем. Али се број домова једне парохије, синђелијом утврђен, често промени и поновним регулисањем парохија. Сме ли то се дозволити? Без пристанка свештеникова ми мислимо да се то никако не сме дозволити. Поступити друкче, значи ништити законита права дотичног свештеника, јер су му та права обезбеђена синђелијом као јавном исправом, која се оснива на закону. *Број домова, који је у синђелији означен, не може се поновним регулисањем без пристанка свештеникова ни смањити, ни повећати.*¹ Онак пак број домова, који је у току времена прирастао може се регулисањем одузети, ако би било за то оправданих разлога, под којима рачунамо само општи интерес црквене службе и парохијана.² Чим се утврди да дотични свештеник није кадар уредно и на време да врши своју пастирску службу, или ако се опази опадање религиозности и морала, онда црквена власт кад год се по жалбама парохијана или нарочитим извиђајем увери да је томе узрок у нагомиланости послова, које један парох није у стању сам да савлада, мора по дужности предузети потребне мере, у које се, између осталих, може уврстити и образовање нове парохије из вишка домова. На тај вишак домова он нема никаквог сталног легитимног права. Опслуживање тих домова може имати само *привремено* карактер. Одузимањем њиховим свештеник би био повређен у својим интересима, али те његове интересе не штити право и они никада не могу бити претежнији од општих интереса цркве. Право штити само законом обезбеђене интересе, и само повреда *ових* интереса, које, у овом случају, представља синђелијом утврђени број домова, означава једну противправну радњу.

¹ Тај број огарантован је свештенику онако исто као и територија. Та се два елемента разликују само по њиховој унутрашњој вредности у опште и у том је погледу један од њих главнији. Иначе су они и за свештеника и са строго правног гледишта од подједнаке вредности.

² У овом случају мора се одузети и извесан део територије, али то никако не би значило повреду свештеничке сталности. Он би ипак остао у оквиру раније утврђених граница, само би оне биле нешто мало сужене, али би за то број домова остао исти.

Па где се може наћи заштита за она права, која би регулисањем парохија била повређена? Одговор на ово питање биће у исто време и одговор на оно питање, које смо још у почетку били поставили. То је питање *о учешћу световне власти при регулисању парохија.*

Видели смо да је по чл. 4. закона о уређ. свешт. стања и по чл. 19. тач. 13. закона о цркв. власт. Архијерејски Сабор надлежан да решава питања о регулисању парохија. Да ли је Сабор прва и последња инстанција за тај предмет? Из законских текстова то се не види тако јасно. Стога је потребно прибећи тумачењу. Пре свега питање је о природи једног таквог решења Архијерејског Сабора о регулисању парохија. У коју категорију оно спада? Несумњиво у категорију *административних решења*, и то не у ону групу, која спада у „унутрашњу управу цркве“ (по чл. 189. Устава она припада Арх. Сабору), већ у групу, која долази — тако да се изразимо — у *црквено-државну администрацију*. А како су по чл. 16. закона о цркв. властима само оне одлуке Архијерејског Сабора извршне, које су *канонско-црквене* природе, то се мора узети, да *саборска решења о регулисању парохија не могу бити извршна*. У прилог овог тумачења ми ћемо навести још један доказ од пресудне важности. Члан 4. закона о уређ. свешт. стања у *пројекту* је гласио „Жалбе против распореда парохија подносе се Архијерејском Сабору на коначно решење“. Међутим је законодавни одбор предложио, да се та реч „*коначно*“ изостави.¹ Ову одборску редакцију усвојила је и Народна Скупштина. Из овога несумњиво излази, да законодавац није хтео оставити Архијерејском Сабору да у последњој инстанцији решава о регулисању парохија. И како је Арх. Сабор највиша црквена власт, то његове одлуке могу подлежати само још ревизији државне власти, т. ј. према Уставу и закону о цркв. властима — Министру просвете и црквених послова. Да Министар црквених послова има да решава у другој инстанцији о регулисању парохија види се пре свега из општих законских наређења о надзору Министра црквених послова над свима црквеним властима и о његовој дужности, да се стара о извршењу закона, који се тичу цркве, а затим, то се види и из старог, истина укинутог § 23. Устројства централне државне управе, по коме се у надлежност Министра црквених

¹ Стенографске Белешке Народне Скупштине за 1882 г., стр. 616.

послова, поред осталог стављало у дужност, да се има „у договору са духовним властима нарочито старати..... о сразмерном поделу епархија, протопрезвитера и парохија“¹ Према томе, Министар црквених послова био би у праву, да се, било из сопствених побуда, било по нарочитој жалби, умеша у питање о регулисању парохија у колико се то, на сваки начин, не може сматрати као предмет чисто унутрашње — канонско-црквене природе. Само у случају кад се Министар не умеша у то питање, решења Архијерејског Сабора извршна су. У противном случају, Министрово решење имало би да буде извршно. Но ако би се тим решењем оштетила законита права појединаца, онда би се и против тога Министровог решења могла подићи тужба код Државног Савета (чл. 144. тач. 6. Устава). Тако би, дакле, у неким случајевима чак и Државни Савет имао да каже последњу реч у питању о регулисању парохија. —

На овај начин држимо да смо одговорили на све важније спорне тачке у овоме питању. У границама, које смо утврдили и начином, који смо означили — ми мислимо да треба да се врши регулисање парохија. Законодавство је о овоме, мора се признати, непотпуно, а пракса неједнака, често пута и скроз неправилна. Повода за спорове била је до сад и сувише. Стога налазимо, да би ово питање требало надлежним путем детаљно регулисати. Један правилник, који би у договору са Архијерејским Сабором донео Министар црквених послова на основу овлашћења, које му даје чл. 10. закона о уређ. свешт. стања — био би од велике користи. У колико пак један правилник не би био у стању да одговори стварној потреби, дужност је надлежних фактора да се ангажују за законодавно тумачење, допуне и измене постојећих, па евентуално и за доношење нових законских прописа о томе питању. Реч је управо о једноме *lex feranda* у духу горе изложених мисли.

Милан М. Стојадиновић,
студ. права.

ANALI PFB | anali.rs

¹ Ми овај § цитирамо због тога, што се из њега детаљно виде законодавчеве мисли, које су после, у општим фразама, ушле у закон о уређењу министарства просвете и цркв. послова.

ПРИНУДНА ИЗВРШЕЊА У НЕМАЧКОЈ

— СВРШЕТАК —

Конкурисања поверилаца при наплати код извршења из непокретности.

У већини случајева покретне се ствари узабрањују и продају за рачун само једног повериоца. Но дешава се, да се једне и исте покретне ствари узабрањују и продају и за рачун више поверилаца. Узабрањују се једно за другим по реду, како се повериоци са таквим својим захтевима појављују. Код телесних покретних ствари те забране врши или један и исти извршилац, или више њих. Тек довољно је, да их ови после извршене прве забране унесу у протокол са изјавом, да их узабрањују за дотичне повериоце, и ти се протоколи имају доставити првом извршиоцу, ако их је било више. Забране пак на дужникова новчана потраживања и друга права његова, која има према трећим лицима, врши извршни суд без обзира на раније забране стављене на та иста потраживања и права дужникова. Лака је ствар, кад добивени новац за ствари продате износи толико, да може покрити сва њихова потраживања. Тешкоће настају кад добивена цена није довољна за задовољење свих поверилачких потраживања, а они се међутим не сложе у подели те цене. Обично тада долазе у међусобан конфликт они повериоци, који су на продатим стварима имали забране, и ових, са повериоцима, који су на њима имали какво заложно право. Чим тај конфликт настане, настаје нарочито судско поступање за утврђење плана поделе новца, а затим и сама исплата. У том случају извршилац мора предати извршном суду добивени новац од продатих ствари, а сем тога повериоци тада не могу примити треће лице за свога дужника. Кад конкуришу само повериоци са забранама, онда извршни суд има да утврди ред задобивених забрана по коме повериоце и исплаћује.

¹ Види Архив књ. VI., бр., 6. стр. 480.

Редак је случај да повериоци са забранама конкуришу у наплати из какве покретне ствари са повериоцима, који имају ручну залогу, из простог разлога, што имајући ствар у својим рукама могу увек спречити стављање забране на исту. Залог која почива само на уговору, не може доћи у конфликт са забраном. Њој забрана увек претходи. Поменути конфликти према томе могу се десити само онда, када се заложна ствар као таква стварно не налази у рукама заложног повериоца, већ се она само сматра, да је у његовој државини, као н. пр. код уговора о закупу, о давању стана под кирију, где плодови закупљеног добра и ствари закупчеве, односно кирајџије, служе за залогу закуподавцу и газди куће, или кад је заложна ствар противправно одузета од повериоца н. пр. крађом, или најзад, кад је над имовином дужниковом стечај отворен. У тим случајевима заложни повериоци пречи су у наплати од поверилаца са забранама, али само онда, ако то своје заложно право докажу тужбом редовном суду противу поверилаца са забранама.

Извршења из непокретности.

Према својој природи непокретности се у основу разликују од покретности, те је према томе природно, да се и извршења из њих разликују. Тако, да је код покретних ствари готово редовно правило, да се оне узабрањују и продају за рачун једног повериоца, дотле је то овде изузетак, баш са природе саме непокретности, јер је она, као таква, најбољи носилац кредита и пружа сигурност за задовољење интереса више поверилаца.

Непокретности су по немачком праву: 1. баштине; 2. права на њима, која се као непокретности сматрају; ту долазе: а) наследно и отуђиво стварно право једног лица на туђем земљишту, по коме је оно овлашћено, да на површини тога земљишта, или испод ње, предузме какво грађење н. пр. грађење куће, подрума, леденице и томе подобно (Erbbaurecht); б) наследно право становања у туђој кући (Häuslerrecht); с) право вађења руда на туђем земљишту; д) права уведена у баштинске књиге; е) покретности, које су у нераздвојној вези са земљиштем, а најзад; ф) права, која поједине државице као непокретности сматрају, на пр. наследно и преношљиво право уживања на земљиштима, право риболова. Ово последње право

и Баварска сматра за непокретност; 3) смесничарска права на њиховим деловима земљишта; и 4) лађе, које су заведене у регистар лађа, и на њих стављене хипотеке. Интереси поверилачки из непокретности могу се задовољити на три начина: 1) Најобичније и најчешће јавном продајом непокретности, чија се куповна цена на повериоце распоређује; 2) Управљањем, администровањем са непокретностима, т. ј. давањем непокретности на администрирање каквом лицу, који потраживања поверилаца задовољава из новца добивеног за плодове, и из других економских прихода са непокретности; и 3) Принудним задобијањем хипотеке на непокретно добро. Сви ови начини њиховог задовољења могу се заједно — истовремено предузети, или само један од њих. Само хипотека сигурности не може се задобити, ако потраживање не износи више од 300 М.

Сем тога, ово извршење из непокретности уопште одступа од онога из покретних ствари још и с погледом на то, који су органи за њих надлежни; који повериоци у извршењу имају учешћа, и најзад, с погледом на услове под којима се извршење и продаја смеју предузети.

Сама вредност непокретности и тешкоће, које се при извршењима из њих могу појавити, учиниле су, да је законодавац немачки та извршења поверио не обичним извршиоцима, већ извршним судовима. Од тога општег правила одступају поједине државице немачке, међ осталима и Баварска, јер у њој продају непокретности, и то почев од одлуке о забрани, коју доноси извршни суд па закључно до одлуке о оглашавању купца непокретности, врше нотари, наравно под контролом среског извршног суда.¹

По самој својој природи непокретности служе као објекти, који пружају сигурности потраживањима не једнога већ више поверилаца, чији интереси могу бити врло разнолики. Због тога је, кад се већ приступи извршењу из непокретности потребно тачно утврдити, ко у њему има удела. У принудном

¹ Нотари су у Баварској државни чиновници. Њих не плаћа држава већ лица, која њихову услугу траже. Само у оном случају, кад њихови приходи не досежу плату среског судије, држава им плаћа ту разлику, као додатак. За нотара може бити постављен само онај, који има услове за судског чиновника. Они су надлежни: за чување имаовине приватних лица, наслеђа; за стављање печата на узабраћене ствари и уклањање истих; за вршење јавне продаје непокретности; за оверу исправа и закљичање парничара.

извршењу из непокретности имају удела не само они, који га траже, као што је то случај код покретних ствари, већ и друга лица, од којих се неки и по званичној дужности морају имати у обзир. Немачки законодавац предвиђа ужи и шири круг тих лица. У први долазе сва она лица, која имају какво стварно или законом обезбеђење из непокретности, из које се предузима извршење, дакле како она лица, која на њој имају какву хипотеку или друго какво право уведено у баштинску књигу, тако и држава за порез, и то за текућу и последње две протекле године, као и она лица, која служе на непокретном имању за своју зараду.¹

У онај други, шири круг, поред поменутих лица долазе и сва друга лица, која ма по ком основу полажу право наплате из непокретности.

Подела лица на ове две групе важна је нарочито због тога, што се при принудној продаји непокретности мора водити рачуна по званичној дужности само о лицима из ужег круга, и што се исплата из добивене цене за њих извршује не процентуално, већ по начелу првенства појединих група поверилачких, а код ових опет по времену стечених права. На првом месту морају се исплаћивати повериоци са обезбеђеним правима на земљишта, затим хипотекарни повериоци, па тек онда остали.

Најзад у Немачкој се може непокретност јавно продати само онда, када је за њу понуда достигла извесну висину. Та понуђена цена мора бити бар толика, да покрива сва она потраживања, која по првенству наплате претходе потраживању оног повериоца, који тражи принудну продају непокретности и трошкове продаје. Њу израчунава извршни суд, сам, или помоћу каквог стручног рачунског лица, пред саму продају, имајући притом, као и при исплати, у виду потраживања само оних лица, о којима мора водити рачуна по званичној дужности, и оних, који су се до тога дана са својим потраживањима при-

¹ У Баварској се морају по званичној дужности имати у виду као јавни терети на добру, на коме се води газдинство они приходи, који се имају употребити за попуњавање мањкале стоке и за одржавање огњишта. Тако исто, и порез за последњу годину на слад и на зграде намењене производњи пива Сем тога морају се по званичној дужности имати у виду уложени капитал предузимача, који су се удружили да заједнички копају рудник, и њихова добит огуда, у случају јавне продаје тога рудника.

јавила. Ово начело покрића, односно најмање понуде, прописао је немачки законодавац како у интересу поверилаца, тако и самог дужника, јер се дужниково имање не може буд зашто продати. а и сами повериоци неће више за најмању ствар тражити продају дужниковог имања, већ ће се добро промислити пре, но што то буду тражили, а нарочито они, који пред собом имају више поверилаца са пречом наплатом. Купац за купљено имање на јавној продаји мора положити целу куповну цену у готовом новцу, али у исто време он то имање добија чисто без икаквог терета. Само они повериоци, који се из добивене цене морају исплатити, могу са купцем уговорити, да их не исплаћује одма у готовом новцу, већ да њихова права и даље остану на купљеном имању. То користи свима интересованим лицима, јер се тада имање лакше и за већу цену може продати. Цео поступак принудне продаје какве непокретности састоји се из: 1) доношења одлуке о продаји непокретности; 2) пријаве поверилаца; 3) утврђивање услова под којима се непокретност може продати; и 4) саме продаје и поделе куповне цене. Он почиње тражењем једнога повериоца, чије је новчано потраживање према дужнику утврђено каквим оригиналним или овереним писменом од стране надлежне власти. Одлуку о продаји непокретности доноси извршни суд. Пре, но што он то учини, мора се уверити, да ли је непокретност имања, чија се продаја тражи уведена у баштинску књигу на име дужниково, јер се она само тада може продати као својина његова. Продају његову могу тражити и више поверилаца независно једно од другога. У том случају одређивање висине најмање понуде бива према оном повериоцу, који је од њих у најбољем положају према дужнику. Ако ни један од њих нема обезбеђено право у најбољем је положају онај, који је први продају тражио. Чим је извршни суд донео одлуку о продаји какве непокретности с њом дужник од тога момента не може више располагати.

После ове одлуке настаје припремање за продају. Извршни суд тражи извешће од надлештва, које води баштинске књиге о томе, какви терети постоје на непокретном имању, које се има продати. Затим одређује рок за пријаву поверилаца објављујући преко званичних гласила дан и место јавне продаје непокретног имања са тачним описом његовим. Најзад утврђује услове продаје, од којих је најважнији минимална понуда.

3) Сама продаја почиње објавом тренутка за лицитирање (јавно-надметање), а завршује се одлуком, којом се продано имање уступа лицу, које је за њега највећу цену понудио. Пре, но што се ова одлука донесе, морају се још саслушати сва интересована лица. Изјаве ли она, да приликом продајем нису испуњени сви потребни услови, продаја је неважећа. Лицитант може бити сваки без разлике, а кауцију полаже само онај, од кога затраже повериоци. Она износи десети део унапред утврђене минималне понуде. Ако онај, који на лицитацији купи непокретно имање, не може одма да положи куповну цену, онда се оно мора поново продавати на његову штету. Ако ни други купац не може куповну цену одма положити, онда се имање понова продаје на штету њих обојице и т. д.

4) Добивена цена продајом непокретног имања дели се по плану, који утврђује извршни суд. Исплата се врши у главном по овом реду: 1) судски трошкови око продаје; 2) награда администратора, ако је пре продаје била одређена управа имањем, и његови трошкови, које је издао на унапређење тога имања; 3) награда слугу, који су као такви радили на проданом имању, за текућу и последње две године; 4) порез за текућу и последње две године, и други јавни терети; 5) потраживања обезбеђених поверилаца са интересом за текућу и последње две године; 6) потраживања поверилаца, која датирају пре узапћења добра; 7) потраживања, која су пријављена после продаје непокретног добра; 8) порез и јавни терети за раније време, од времена поменутог под бројем четири; и 9) интерес поверилаца са обезбеђењима за раније време од времена поменутог под бројем пет.

Дешава се често, да се за више поверилаца одједном продају више непокретних дужникових имања. Ако су повериоци за наплату из тих имања различити, онда се за свако од њих засебно одређује минимална понуда, а ако су повериоци исти, онда се за сва та имања може утврдити општа минимална понуда.

Принудна управа имањем.

Правила, која су поменута код принудних извршења путем продаје непокретног имања, важе у главном и за ова принудна извршења. Разлика је само у томе, што се код продаје имања, њоме добивеним новцем врши исплата поверилаца, а

код управе имањем дели се на повериоце само приход његов тако, да се њиме прво исплаћују интереси повериочеви, па тек онда, ако што преко тога преостане, и њихова главница. Код овог извршења уочљива су три момента: 1) доношење одлуке о забрани; 2) управа имањем; и 3) деоба његовог прихода. Одлуку о забрани доставља извршни суд интересованим лицима. Чим се она достави и дужнику, он не може више располагати са узапћеним непокретним имањем, па и са самим покретним стварима, које се на њему налазе. Дужнику се тада само дозвољава, да станује у неопходно потребним му просторима своје куће, али и то само дотле, док управу имањем не отежава, било сам, било који члан његове породице. Имање суд предаје на управу лицу, које за то одреди. То лице преузима управу над дужниковим имањем оног момента, кад му је тога ради извршни суд преко извршиоца преда у државину, или кад сам у њу ступи на основу одлуке тога суда. На основу ње издаје земљу под закуп, кућу под кирију, и у опште прибира приходе са непокретног имања, које претвара у новац. Добивеним новцем исплаћује прво судске трошкове. Затим из њега наплаћује своје трошкове, које је морао учинити управљајући имањем, и најзад остатком његовим, интерес на поверилачка потраживања по реду првенства, који је поменут код принудне продаје. Тек кад и после исплате ових интереса што преостане, тај преостатак предаје извршном суду, који тада према утврђеном реду у плану исплаћује повериоцима капитал.

Одлуку о престанку управе са имањем доноси извршни суд. Њу тај суд доноси нарочито онда, када се из прихода са имања исплате сви повериоци.

Продаја лађа уведених у регистар.

Оно што смо поменули код продаје непокретних добара, важи и за продају ових лађа. Но наравно од тога има и одступања. Тако, продају њихову може наредити само онај извршни суд, у чијој се обласној надлежности налази лађа у време повериочевог захтева да се она прода. За ону пак лађу која је готова за полазак, поменути суд може донети одлуку о забрани њеној само онда, ако је обезбеђени дуг начињен баш ради омогућења њеног поласка. Чим извршни суд ту одлуку донесе, мора одредити дан њене продаје и исту објавити у званичним листовима, како у месту тога суда, тако и у месту

среског суда, где је лађа у регистар уведена. Правило је, да се лађа може продати, кад је дужник не само њен сопственик, но и сваки њен држалац, нарочито кад је дужник њен заповедник, или оно лице, које туђу лађу има под закуп, т. ј. за свој је рачун употребљава. С тога се при јавној продаји њеној за интересована лица сматрају не само повериоци и њен сопственик, но и сва остала трећа лица, која ма по ком правном основу лађу имају у државини, или њихова потраживања потичу из службе на њима. Лађа се продаје па ма колика да је највећа понуђена цена за њу. Куповна цена мора се у готовом положити, сем ако повериоци, који су у питању, не уговоре другаче са купцем. Лађа прелази на купца без икаквих терета. (У Баварској се за њу увек без изузетка мора положити цела куповна цена). Из ње се повериоци у главном исплаћују по оном реду, како је код продаје осталих непокретности речено. Само што овде, прве две класе, поменуте код продаје непокретног имања, не постоје, и што потраживања, која потичу из службе на лађи претходе свима обезбеђеним и необезбеђеним повериоцима.

Све ово важи и за стране лађе, које се нађу у немачким водама, само око су такве, да би се, да су немачке, морале увести у регистар лађа. Но, да би и остали њени повериоци на страни у принудном извршењу из ње могли имати удела мора извршни суд своју одлуку о продаји и њима доставити у колико је то могуће, и у колико су они познати из артија, које тој лађи припадају. Тако исто, она се мора доставити и оној власти, у чији је регистар лађа уведена, ако се у опште у дотичној земљи води такав регистар.

Још неке врсте извршења.

Често се покретне ствари и непокретности трећих лица налазе у државини дужниковој, ма по коме основу Тада извршилац у принудном извршењу те покретне ствари одузима од дужника, и предаје их повериоцу, а код непокретности, извршилац то исто чини просто удаљујући дужника из њене државине. Ово све наровно само онда, када је несумњиво утврђено, да је то треће лице њихов сопственик. Ако се пак покретне ствари и непокретности дужникове налазе у државини трећих лица, онда у принудном извршењу поверилац до њих

долази одлуком извршног суда, којом се овлашћује, да их прими од трећих лица у име свога дужника.

Поступак је већ нешто сложенији, кад поверилац има какво новчано потраживање од дужника, па хоће да га наплати било из ствари, било из права његових, које је пренео на трећа лица. У том случају извршилац телесну покретну или непокретну ствар одузима од трећег лица на основу одлуке извршног суда и држи је у својим рукама све док се она не прода. Код непокретних ствари он се тада јавља као заступник дужников, и чим је она њему предата, поверилац по самом закону задобија на њој хипотеку сигурности. Но непокретна се ствар, ако су потраживања мања, или ако дужник има само какво право на њој, може предати и на управу каквом лицу, која траје дотле, док се не исплате дужникови дугови.

Посредно принудно извршење.

Главно обележје овога извршења је у томе, што се извесно лице на испуњење своје обвезе приморава новчаном казном или притвором. Оно се може предузети само у оним случајевима, где је то законом изречно допуштено. Ти случајеви су тројаки. Или је обвеза тога лица у каквој радњи, коју само он може извршити, н.пр. полагање рачуна, полагање откривајуће заклетве, или нерадњи - пропуштању да што год чини, н. пр. да прелази преко туђег имања, или пак у трпљењу да извесно лице према њему штогод може чинити, н. пр. да са његовог извора воду узима. Према овоме притвор се јавља у тројаком облику, као: а) принудно средство; б) средство сигурности; и с) казна, У опште узев, њега извршује извршилац на основу одлуке извршног суда о притвору, у којој се морају именовати повлашћено лице, које га је и тражило, обвезно лице и основ притвору. Кад је он принудно средство или средство сигурности, онда не може трајати више од шест месеци, а престаје чим потреба за њега нестане, или лице, које га је тражило бар за сваки месец дана унапред не плати притворски трошак, који му притвореник доцније мора накнадити.

Према извесним лицима он се често може или мора одложити, искључити, и најзад прекинути, па опет доцније наставити. 1) Притвор се одлаже; а) кад је обвезно лице тешко болесно, док не оздрави; и б) кад је чиновник, свештеник или учитељ, док му претпостављена власт у служби не нађе заме-

ника; 2) притвор се искључује кад је обвезно лице: а) посланик и то за време трајање скупштинске сесије; б) кад је војно лице, а наређена је мобилизација; и с) кад је лађар на лађи, која је спремна за полазак, и 3) притвор се прекида: а) према посланику, кад скупштинска сесија почиње; и б) према војном лицу, које је позвано на мобилизацију, али само за време тога њиховог трајања.

Дужност полагања откривајуће заклетве.

Овом заклетвом дужник мора показати своје имаовинско стање онда, кад се повериоци из нађених код њега ствари не могу намирити, а међутим постоји сумња, да је неке од својих ствари уклонио, сакрио и томе подобно. Кадгод поверилац тражи да дужник ту заклетву положи, извршни суд одређује рочиште за расправу тога питања. Ту могу наступити четири случаја: а) дужник дође на рочиште и положи заклетву; б) дужник дође на рочиште али оспори дужност полагања заклетве. Тада се око тога води спор где обе стране за своја тврђења подносе доказе на основу којих извршни суд доноси своју одлуку, противу које се може изјавити жалба првостепеном суду; с) дужник не дође на рочиште, или дође али неће да полаже заклетву, не наводећи никакве разлоге за такво своје држање. У таквом случају извршни суд доноси одлуку о притварању његовом, које извршилац одма приводи у дело. Чим после тога изјави да хоће да се закуне, па то и учини, пушта се из притвора, и најзад; д) кад поверилац и дужник на одређено рочиште не дођу, онда се ништа не предузима у погледу траженог полагања откривајуће заклетве.

Осигурање принудног извршења.

Да би се принудно извршење могло извести, често је потребно, да држава, на тражење повериочево, извесним мерама обезбеди од дужника утврђено право његово, или пак право које му је тек у изгледу. Те мере према предмету своме могу бити: затвор и привремена забрана у располагању. Прва се примењује код новчаних, друга код осталих потраживања и права повериочевих. Пошто се оваквим мерама често задира у саму слободу каквог лица и онда када његова обавеза није још утврђена, то је правило, да се поменуте мере према њему могу предузети само онда, када га је редовни суд, који је по

општим законским прописима надлежан за расправљање главног питања — обвезе дужникове, извршном пресудом својом осудио на трпљење тих мера. Али, како се те мере често морају што брже предузети, да би се сачувао повериочев интерес од злонамерног оштећења од стране дужника, то се оне према њему могу предузети и кад изречена пресуда још није извршном постала, или кад их сам председник реченог суда нареди својом одлуком, па чак и срески суд места, где се оне имају предузети. То они могу учинити и без саслушања дужниковог, шта више, оне се према њему предузимају пре, но што му се таква пресуда или одлука достави. Покажу ли се доцније да су биле неумесне са ма кога разлога, онда је поверилац одговоран дужнику за штету, коју му је њима причинио.

Затвор опет може бити двојак: затвор ствари и лични затвор. Затвор покретних ствари постиже се одузимањем њиховим од дужника, а код непокретних имања уношењем хипотеке сигурности у баштинске књиге на повериочево име. Ако поверилац доцније на њима задобије и забрану, онда се оне без ичег даљег имају продати. Лични затвор је у томе, што се дужник, из бојазни да не учини какву штету своје повериоцу у погледу његовог потраживања притвори или му се пак забрани да се креће ван своје куће, или свога места пребивања. Ово последње постиже се поред осталог и неиздавањем пасоша и других легитимационих хартија. Предузима се само онда, када се интерес повериочев не може очувати затвором ствари, а нарочито онда, када се незна где се оне налазе. Ако је затвор наређен одлуком, дужник има права да против њега чини приговоре, и онда се пред редовним судом води спор о умесности тога затвора. Он престаје чим се утврди да је неумесан или се промене прилике под којима је наређен као и онда, кад дужник своју обвезу испуни, или кад положи какво осигурање за повериочево потраживање.

Привремена забрана у располагању са ствари или правом предузима се код свију осталих потраживања и права једног лица, која нису новчана потраживања, као на пр. код тражења његовог, да му се изда извесна ствар, дете, да му тужени уступи какво своје право плодуживања и томе подобно. Шта ће се у томе погледу специјално предузети одлучује извршни суд. Он најчешће наређује, да се спорна ствар преда на чу-

вање трећем лицу, или да дужник нешто учини, или му баш то забрањује. Иначе што је казано код затвора важи и за привремену забрану у располагању са извесном ствари или правом.

Приговори.

Пресудом судском утврђује се однос између парничара у погледу спорног предмета. Све дотле, док пресуда не постане извршном, могу се противу ње употребити редовна правна средства: незадовољство и жалба а у извесним случајевима, поновљење парнице и поништај извршне судске пресуде. Но пошто се после изречене извршне судске пресуде могу изменити прилике тако, да однос парничара у погледу спорног предмета постане такав, да се она не може пустити у извршење, а често се извршењем њеним доводе у питање и интереси трећих лица, која у опште и немају права послужити се поменутиим правним средствима, то је било потребно, да се на какав начин осуђенима, а и трећим лицима, и после, пошто је пресуда постала извршном, да могућност, да заштите своје интересе. Она им је дата у чињену приговора. Ти се приговори могу тицати формалних страна извршења или његове материјалне стране, дакле самога права повериоцевог. За прве надлежан је извршан, за друге редован суд. Приговоре, који се односе на материјалну страну пресуде, осуђени може чинити само онда, ако су прилике, које мењају његов однос према повериоцу, настале после, пошто је пресуда постала извршном као н. пр. приговор, да је обвезу наложену му пресудом испунио, приговор компензације дуга са повериоцевим потраживањем, које је стекао после пресуде. Тада мора подићи тужбу своју противу повериоца код оног суда, који је у првој инстанцији донео ранију пресуду. Приговоре противу наређења судских може чинити само онда, када су се узроци њихови појавили после одлуке судске, а противу исправа, које су издали судови и нотари, могу се чинити увек.

Суд, код кога се подигла тужба противу принуднога извршења, може на захтев дужника одлуком својом наредити да се застане са извршењем, док се по тој тужби пресуда не донесе, а ако је већ у погледу његовом што и учињено, да се све поврати у пређашње стање. Кад се пресуда донесе, има се према њој даље поступити. Треће лице може чинити приговор само у томе смислу, да му припада какво право на ствари,

која се налази у дужниковој државини. Оно тада мора подићи тужбу против повериоца код надлежног суда. Ако му и сам тужени оспори свако право на ствари, онда се и он заједно са повериоцем у томе спору појављује као тужени. На захтев тога трећег лица може се са већ започетим извршењем застати, па ствар и у пређашње стање повратити. Само он ту тужбу може подићи дотле, док извршење није приведено крају, а кад је то већ учињено, може подићи само редовну тужбу за повраћај ствари, или за накнаду за изгубљено право.

Извршења кривичних пресуда.

За извршења кривичних пресуда, и то само по кривичној части, мора се старати државни тужилац. Само кривичне пресуде, које гласе на новчане казне, и све кривичне пресуде по грађанској части, извршују се по грађанском судском поступку, дакле као и пресуде по грађанским споровима. Могу се извршивати само пресуде редовних судова, које гласе на законом предвиђене казне.

Спорно је питање у Немачкој, да ли се може пустити у извршење кривична пресуда, која још није у свем пространству своје извршног постало. Већина писаца се слаже у томе, да се и такве пресуде могу пустити у извршење у толико у колико се незадовољством или жалбом противу њих не војује.

Да је кривична пресуда извршна, назначује клаузулом на њој писар надлежног суда.

Но у извесним случајевима и саме извршне кривичне пресуде не могу се одма извршивати. Тако не може се извршивати смртна казна: над женама, које су у благословеном стању, док се у њему налазе; над онима, који су у време извршења кривичне пресуде душевно болесни, док та болест траје, као и онда, када идентичност осуђеног лица није потпуно утврђена. Само пак тражење помиловања не одлаже извршење те казне.

Смртна се казна мора извршити у затвореном простору, и то пред лицима, која том извршењу морају присуствовати као органи власти. Извршењу ове казне морају присуствовати: две судије суда, који је смртну казну изрекао; чиновник државног тужилаштва; писар судски и чиновник завода, где је осуђени дотле био у притвору. Док сва ова лица не буду при-

сутна смртна се казна не може извршити. Сем тога, њеном извршењу присуствују и дванајест грађана, које за то изабере општина, а могу јој присуствовати свештеник, бранилац и она лица, којима одобри чиновник који управља тим извршењем.

Из хуманитарних обзира тело убијенога предаје се на захтев његовој фамилији, да га сарани просто, без икаквих свечаности.

Михаило Силви,
писар судски.

СУДСКА ХРОНИКА

Таст може да усни зета.

(Одлука опште седнице Касационога Суда)

Живана Н. и Ђурђија С. из В. Г. тужиле су Првостеп. суду свога зета Михаила М., и тражиле да суд пресуди: да оне као рођене ћери пок. Станка М., имају права на наслеђе две трећине имања пок. им оца Станка, означеног у списку који је уз тужбу приложен.

Тужени Мијаило, који на тужбу није одговорио на ро-чишту 11. априла 1907. год. навео је: да тужитељице немају право на наслеђе пошто је он — тужени — усињеник пок. Станка. И како је он усињен без икакoга ограничења и услова, равна се рођеноме детету и пречи је у наслеђу од тужитељица.

Првостепени суд пресудом својом од 8 маја 1907 № 21519, нашао је да тужитељице немају права на тражено наслеђе и пресудио: да се тужитељице Живана и Ђурђија од тражења пречег права наслеђа као неумесног одбију.

Разлози Првостепеног суда за оваку пресуду ови су:

„Поднетим усиновљењем од 11 маја 1905 г. № 24208, које је начињено онако како прописује § 145 гр. зак. утврђено је, да је тужени Михаило усињеник пок. Станка Марковића. По § 137 гр. зак. усињеник се равна у свему мушкој деци. Како по § 396 гр. зак. мушка деца умрлога прва добијају наследство његове имаовине и искључују остале сроднике, то и тужени Михаило, који се у свему равна мушкој деци, искључује из наследства тужитељице, као ћери пок. Станка.

Навод тужилачке стране: да је овим уговором о усиновењу повређено сроство по тазбини, између усвојитеља као таста и усињеника као његова зета, и да због тога уговор не вреди — неуместан је за то: што је свештеник позван, да цени да ли постоје каке препоне усиновљењу, а он је нашао, да тих препона нема, и потписао уговор. А кад је свештеник уговор потписао, онда је и тврђење тужилачке стране, да обред црквени није извршен, неумесно.

Тако исто неумесно је тврђење тужилачке стране, да усвојитељ Станко није могао усвојити, усињеника, кад је имао рођене деце — ћери — јер је начелно признато право: да се туђе дете може усвојити, а изрично није забрањено, да се не може усвојити, кад усвојитељ има женске деце. По томе је неумесно позивање тужилачке стране на члан 141 неспорних правила.

Тако исто неумесно је позивање на § 134 грађ. зак. јер овај законски пропис говори о позакоњењу ванбрачне деце, а позивање на аналогију, неумесно је у овом случају за то, што о усиновљењу постоје изрична законска наређења у § 137 и 145 гр. зак., а са истог разлога неумесно је и позивање на аналогију § 148 гр. зак.

Тврђење тужилачке стране, да је усиновљењем окрњен закони део наслеђа кћерима усвојитељевим, и да због тога уговор о усиновљењу не вреди — неумесно је, јер се усвојено дете равна рођеноме, и као мушко искључује из наслеђа женску децу усвојитељевоу, која по § 397 грађ. зак. имају само право на уживање и пристојно удомљење из имаовине очеве“.

По незадовољству тужилачке стране, Апелациони суд пресудом својом од 11 августа 1907 № 3297 преиначио је пресуду Првостепенога суда са ових разлога:

„Признањем самих парничара по § 180 грађ. суд. пост. утврђено је, да пок. Станко од чије заоставштине тужитељице, као његове кћери, траже свој део наслеђа, није оставио мушкога порода, него само женску децу, и то тужитељице Живану и Ђурђију, и поред њих још и Драгињу, жену туженога Мијаила.

Па како по § 400 гр. зак. кад нема мушке деце, заостало имање наслеђују женска деца на равне части, то се и овде тужитељицама Живани и Ђурђији као ћерима пок. Станка, има свакој достићи право на по једну трећину заосталог имања пок. им оца, пошто је пок. Станко, поред њих две оставио још и трећу кћер Драгињу, те се по наведеној одредби његова заоставштина, има међу њима на три равна дела поделити.

Неуместан је навод туженога Мијаила, да он као посинак пок. Станка по приложеном уговору о усиновљењу од 9 маја 1905, равнајући се према § 137 гр. зак. у правима, у свему рођеној мушкој деци, искључује по § 396 гр. зак. тужитељке из права на наслеђе као женску децу; неуместан је због тога што се приложени уговор о усиновљењу, не може сматрати као вредећи са законскога гледишта. Неважност пак овога уговора, истиче из самога односа сроства, у којем су се тужени Мијаило, пок. Станко и кћи покојникова Драгиња налазили, када је он међу њима закључен, и који однос ни после тога, па ни сада није уклоњен, а на име: што тужени Мијаило има за жену Драгињу, кћер пок. Станка, те као последица усиновљења било би то, што би тужени Мијаило био муж своје

сестре. Утврђивањем оваког односа, актом усыновљења, вређало би се морално осећање засновано на сродству тј. вређало би се благонравије народно. Па како је по § 13 у вези са § 538 грађ. зак. сваки уговор којим се вређа *благонравије* као неморалан, недозвољен и забрањен, и као такав не може ни да производи никакве правне последице, баш и кад би био потврђен од стране надлежних власти, као што је случај са поднесеним уговором о усыновљењу — јер је такав уговор с гледишта законског, као неморалан и забрањен — не вредећи, и како је суд дакле позван да по дужности мотри да се горње одредбе § 13 и 538 гр. зак. не вређају као одредбе постављене у општем интересу, то се према томе има и узети, да горњи уговор, као не вредећи, не може ни произвести никакве правне последице међу уговорачима и трећим лицима, па следствено ни ону из § 396 гр. зак. по којој би сада тужени Мијаило, као посинак, могао имати права искључити из наслеђа тужитељке — ћерке пок. Станка. Како је тужени Мијаило страна која губи, то је по § 98 грађ. суд. пост. дужан сносити парничне трошкове, и накнадити тужитељкама таксу — чл. 12 зак. о таксама“.

Са ових дакле разлога, Апелациони суд је у I свом одељењу напред поменутом својом пресудом, преиначио пресуду Првостеп. суда и пресудио:

да тужитељке Живана и Ђурђија имају свака право на по $\frac{1}{3}$ целокупне заоставштине пок. им оца Станка, изложене у реферату првостепене пресуде, и да тужени Мијаило плати парничне трошкове.

Али, по жалби тужене стране, III одељ. Касационога суда, примедбама својим од 29 децембра 1907, № 13642 поништио је пресуду Апелационога суда, са ових разлога:

„Погрешно Апелациони суд налази, да је поднети уговор о усыновљењу у белешци № 18559, неморалан, недозвољен и законом забрањен, па као такав по § 13 и 538 грађ. зак. да не може произвести никакве правне последице, налазећи да је неморалност тога уговора у томе, што вели, да би тужени Мијаило, имао за жену своју сестру.

На против, оваком уговору о усыновљењу не стоје на путу никакве законске сметње, јер се по § 136 гр. зак. свако туђе дете може усвојити, које долази на место мушког или женског детета, што је овде случај, јер је тужени Мијаило дошао на место мушког детета, које пок. Станко није имао — § 137 грађ. зак. Па како је поднети уговор о усыновљењу испунио и све остале услове предвиђене одредбом § 145 пом. зак. јер је оверен од стране надлежног свештеника и суда општинског, а исти потврдио и надлежни Првостепени суд, то се онда не може сматрати, да је овај уговор са неморалним и недозвољеним основом, и да је законодавац уговоре оваке

врсте хтео забранити, он би то нарочито предвидео, као што је и за остале предвидео у одредби § 539 грађ. зак.“.

Апелациони суд (I од.) није усвојио ове примедбе, но је 10 јануара 1908 г. № 97 дао ове против разлоге:

„По § 136 грађ. зак. „деца туђа ако се прописаним начином у своје, равнају се рођеној“.

Уговором о усыновљењу од 9 маја 1905 пок. Станко М. усинио је свога, по ћери Драгињи рођенога зета, туженога Мијаила, и како се по напред наведеном законском пропису, туђа, усвојена деца, равнају рођеној, тужени је Мијаило, на основу § 396 гр. зак. искључио из наследства како своју жену Драгињу, тако и тужитељице Живану и Ђурђију.

По поменутом § 136 гр. зак. туђа усвојена деца равнају се рођеној деци, што значи, да усвојена деца ступају према поочиму и његовој породици у однос рођене деце. Па тако и тужени Мијаило овим уговором о усыновљењу ступио је према Станку у однос рођенога сина, а према тужиљама Живани и Ђурђији, као и према својој жени Драгињи — рођеној сестри тужитељица — у однос рођенога брата према сестрама.

Како су ове парничне стране по § 180 грађ. суд. пост. признале, да је тужени Мијаило узео за жену сетру тужитељица Живане и Ђурђије — Драгињу — то онда изилази, да му је сестра Драгиња у исто време и жена, а тужитељице су му у исто време и сестре и свастике, те је тужени Мијаило по томе са тужитељицама Живаном и Ђурђијом и са својом женом Драгињом у II степену сроства.

Да не стоји тврђење Касационог суда, у поменутиим примедбама његовим, да „оваком уговору о усыновљењу не стоје на путу никакве законске сметње“, — као и да је овакав уговор о усыновљењу заиста неморалан и схватају и обичајима народним противан, јасно се може увидети кад се претпостави, да је пок. Станко, спорни уговор о усыновљењу са туженим Мијаилом закључио пре него што му је дао ћер Драгињу за жену — тј. пре но што му је тужени Мијаило постао зет.

У томе би се случају тужени Мијаило, као и раније што је речено по § 136 и 137 грађ. суд. пост. имао сматрати, да је рођени брат тужитељица Живане и Ђурђије, као и њихове сестре Драгиње. Да ли би у томе случају тужени Мијаило као посинок пок. Станка могао узети себи за жену Драгињу, или ма коју тужиљу, као ћерку свога поочима пок. Станка? Разуме се да тај и такав брак не би добио и санкцију наше цркве, пошто се по канонима њезиним, брак између рођака одобрава тек у VII степену сроства, а никад између рођака у II степену, као што је овде случај, јер брат не може узети себи за жену, своју сестру.

Дакле, тужени Мијаило, да је пок. Станку постао прво посинок, он би у смислу § 396 грађ. зак. искључио из наследства тужитељице Живану и Ђурђију и своју жену Драгињу,

али му не би могао бити зет, и а contrario, кад му је прво постао зет, не може му у исто време бити и син, а када ово не може бити, он онда не може искључити тужиље из наслеђа законог им дела заоставштине пок. оца Станка.

Тиме пак, што је поменути уговор о усиновљењу закључен после закљученога брака између туженога Мијаила, и жене му Драгиње, ни у колико се не мења његов сроднички однос према тужиљама, и његовој жени Драгињи. Он ипак остаје према њима у односу рођенога брата према сестрама, али само ова два уговора, искључују један другога, — па како је брак између Мијаила и жене му Драгиње, закључен пре уговора о усиновљењу, то је овај други немогућ, незаконит, и према општем мњењу и благонаравију народном неморалан.

Да би један уговор о усиновљењу био пуноважан и могао произвести правна дејства, мора испунити све услове које захтева и грађански законик и канони православне цркве — подразумевајући да су у питању лица православне вере — дакле мора бити устројен у смислу § 145 грађ. зак.

Поменути уговор о усиновљењу законски је у смислу § 137 грађ. зак. По § 145 грађ. зак. свештеник и кмет, при закључењу уговора о усиновљењу на основу поменутог законског прописа, дужни су да пазе, да истоме не стоје на путу какве препреке.

Кад по прописима канонским брак између лица сродних у II степену није дозвољен, према чему и заснивање сродства између мужа и жене није дозвољено онда значи, да је и овом уговору о усиновљењу стајала као препрека сродство, то су и надлежни свештеник и кмет требали да одбију његову потврдну пошто је противан закону. Што су га пак државни органи, својом неправилном радњом озваничили, и дали му својство јавне исправе — § 187 грађ. суд. пост. — не значи, да он као такав може производити штетна дејства за трећа лица.

Не стоји навод Касационога суда да законодавац није нарочитом одредбом забранио уговоре ове врсте, кад се по пропису § 538 грађ. зак. уговор може само о оним стварима учинити, које су дозвољене. И кад брак измиђу брата и сестре по канонима није дозвољен, то у овом случају није дозвољен, ни уговор о усиновљењу између туженога Мијаила и пок. Станка, а после брачне везе Мијаилове са Драгињом, — ћерком Станковом — јер се овим уговором о усиновљењу мењају брачни односи између туженога Мијаила и Драгиње и претварају у сродничке односе, који се по пропису § 137 грађ. зак. равнају крвном сродству у II степену“.

Касациони суд, у општој седници, 21 фебруара 1908 г., под бројем 1422, нашао је да су примедбе III одељења Касационог суда, на закону основане а да против разлози Апелационога суда не стоје, па је примедбе и уважио.

Према овим обавезним примедбама Апелациони је суд одлуком од 29 фебруара 1908 № 1095 одобрио пресуду Првостепеног суда.

Мића М. Милићевић

Надминистрација на интабулирано примање дужника може се одобрити на онај део примања који даје довољно обезбеђења за тражбину за који је део овлашћен и сам суд да пронађе.

По тражењу Катарине одвојено живеће жене М. К. а за обезбеду 100 дин. месечног издржања, које јој је досуђено пресудом Апелационог суда од 11 јуна 1905 год. бр. 2711 од мужа М. — суд је првостепени решењем својим од 3 јануара тек. год. бр. 169 одобрио интабулацију на примање овога у 150.000 дин. од браће Месаровића, трг. из Београда, дакле на целокупно то његово примање.

Противу тога судског решења изјавио је жалбу осуђени муж са овим разлозима:

„Као што се из поднесене пресуде Апелационог суда бр. 2711 види, Катаринина је тражбина *лична и условна* да јој то издржање у 100 дин. месечно плаћам *„све док смо у одвојеном животоу“*. Као таква она престаје чим и наша подвојеност престане; може престати коначним разводом нашега брака а као лична престаје и њеном смрћу по § 33, 391 и 388 грађ. зак.. Но и ако је та тражбина условна и будућа ја јој не спорим право обезбеђења тих 100 дин. месечног издржавања на моје имање, али, разуме се, то обезбеђење мора да се креће у границама у колико је потребно да се та њена тражбина на моје имање обезбеди, које сам јој до сада без икаквог обезбеђења плаћао, о чему ће ниже бити речи. А кад и у колико је једно имање даје довољно обезбеђења то је речено у § 404 грађ. пост. и у § 845 грађ. зак. Међу тим шта је Суд овде радио? По горњем решењу а по њеном захтеву Суд је одобрио надинтабулацију за тих њених 100 дин. на моје интабулирано примање у 150.000 дин. од Николе и Милутина браће Месаровића почев од 20 фебруара 1901 год. а као што се из под њене оригиналне признанице види ја сам јој то издржање уредно плаћао и платио до 20 марта тек. год. те јој то обезбеђење не припада од 1901 год. за које је време интабулација одобрена. За то Касациони суд поводом обезбеђења и за ово време има поступити по § 323 под а грађ. пост. Но одмах овде додајемо да је ово *сјоредно* а главно је: да ли се за ових 100 дин. месечно или 1200 дин. годишњег издржања може одобрити надинтабулација на целу моју тражбину у 150.000 дин. од поменуће браће, на коју суму, као што гласи под 1/2 у препису облигација тече 6% интерес.

Начелно то има да се расправи и то је задатак ове жалбе. Из речене пресуде види се, да ја не дугујем Катарини толико колико моја хипотекована тражбина износи, те тако она за тих 100 дин. месечног издржања, није могла заробити мојих 150.000 динара, она није могла дакле то тражити, а кад је тражила суд је имао да размисли да ли тако може бити јер кад моје интабулирано примање износи 150.000 дин. и на њега по поднесеној облигацији тече 6% интереса онда је сам суд имао имао да пронађе једну одговарајућу суму од тога мога примања а та је одговарајућа сума овде 20.000 дин., која спрам 6% уговореног интереса износи суму од 1200 дин. год. или 100 дин. месечно, колико је њој горњом пресудом досуђено, дакле надинтабулација се само имала одобрити на 20.000 дин. од овога мога примања а не на више; јер по логици судској како му гласи та одлука, он би јој дао обезбеђење и на милион динара, што не би било правично — напротив била би бесмислица.

Без значаја је што се вели, да је закон о томе нејасан јер и то не би био разлог за таку одлуку, пошто закон, уопште узевши, не може никада бити потпун, да све правне случајеве предвиди и реши, те је установио аналогију и овлашћење по § 10. судији да у недостатку нарочитог прописа по *разуму и савести* ствар реши. Тако би ствар стајала кад не би, за овај случај било нарочито прописа, али у *грађ. процесу* ми имамо пропис код *забране*, да се она ставља на имање или ствари обвезаног, у колико је довољно да се тражење обезбеди. Према томе, код забране неко тражи обезбеђење за 300 дин. на хиљаду волова, по логици горњега решења требало би му сав тај број забранити, но као што се види, закон то не допушта, већ узима од ствари онолико, колико му је потребно да се тражење обезбеди, те је питање: зашто се то правило не би могло да употреби и код других обезбеђујућих средстава? Свакојако нема правних разлога неупотребити ово правило и код случаја хипотеке, уче му нас потпомаже § 16. грађ. законика, који пада у основне црте правде и правце и који гласи овако: „*Сваки има право прилична и закона средствва уопшредити и прошив нарушишеља својих права, и у случају нарушења помоћи код своје власти изражити и захтевати, да се законим путем што му припада, даде и нарушена права поврате*“. А прилично средство свакојако нам не казује горње решење кад се њиме за 100 дин. месечног издржавања робе мојих 150.000 дин. О том приличном средству говори Матић у свом објашњењу на стр. 36. у овом смислу. Још се вели, кад се интабулација може одобрити на једну кућу од 100.000 дин. без обзира на вредност тражбине онда се исто тако може одредити и надинтабулација на једно примање без обзира на његову величину, али то је поређење погрешно, јер је кућа предмет *неделив* а примање, као што је овде случај,

по природи је *дељиво* и количина му се одмах види, те и та разлика чини, да је горње решење незаконно, пошто смо из реченога видели, да је ту дељивост код ствари закон признао“.

Услед ове жалбе Касаџиони суд примедбама својим од 25 априла тек. год. бр. 4948 уништио је горње решење са ових разлога:

Кад је молитељица за обезбеду досуђеног јој издржавања у 100 дин. месечно тражила надинтабулацију на интабулирано примање жалиочехо у 150.000 дин. а жалилац у жалби својој наводи, да молитељица с обзиром на величину њенога издржања и величину овога примања нема права да интабулацију захтева на целокупно ово његово примање, већ само на онај део од истога, који је довољан да обезбеди ово њено потраживање — то Касаџиони суд на основу § 323а грађ. пост. ништи ово решење и препоручује суду, да и овај навод жалиочев по закону оцени, и у случају да нађе да овом тражењу у начелу има места, онда да довољност залогe средством саслушања интересованих лица *сам* умери, или да ову законским путем извиди у случају да се интересовани не би могли сложити.

Ст. Максимовић.

Непрекидном државином од 24 године може држалац непокретног имања, и кад није доказао правни основ из кога та државина истиче, задобити путем застарелости право својине на томе имању.

(Одлука опште седнице Касаџионог Суда)

Јован Ј. престаџиво је ђупријском прџвост. суду, да га је још пре 19 година као малолетног, узео у куђу зет му Груја И., да га чуџа. Тада је Груја узео и његоџу земљу у седам парцела, коју је он (Јован) наследио од свог пок. оца. Груја, као тадањи председник општински, нареди, те се ова земља упише у пописну књигу на његоџо (Грујино) име. После две године заједничког живота, Груја га отера из куђе, а земљу му и даље задржи, па је и данас бесправно ужива. На његоџо тражење, Груја му најзад врати две парцеле, а пет и даље задржи. С тога је тужио Грују и молио суд, да га осуди, да му све имање, побројано у тужби, уступи у својину.

За доказ, да је имање, које тужбом тражи, његоџа очевина, позџао се на сведоке.

Тужени Груја, одговарајући на тужбу, навео је, да је спорно имање, до кога је дошао путем трампе са тужиоцем, у његоџој државини више од 30 год. (за доказ чега позџао се на сведоке), и на тај начин путем застарелости, он је стекао и

својину на томе имању, па је тражио да се тужилац одбије од тражења.

Гупријски прв. суд, по свршеном извињању овог спора, нашао је:

„Као што се из белешке № 24105 види, тужени је признао, да је спорно имање, као својина тужиочева, у његовој државини, по основу трампе са тужиоцем, (§ 180 и 183 грађ. суд. пост.); а по сведоци сведока, чије је исказе суд оценио по §§ 213 и 218 грађ. суд. пост., доказано је, да се спорно имање налази у државини туженог преко 30 година. Тужени признавајући предње, а желећи да се сведоцим сведока као доказом користи, хоће да тридесето - годишњом државином спорног имања дође до својине истога, односно, да је по основу застарелости толико-годишњом државином постао својинаром спорног имања (јер је свако тужиочево право на исто застарело).

„Истина по § 929 грађ. зак. непокретна добра прибављају се путем застарелости, ако је притежање без тапије, какав је овде случај, за 24 године непрекидне државине, те би се тужени могао овим прописом закона, према исказима сведока, користити. Али како тужени признаје да је спорно имање као својина тужиочева, у његовој државини по основу трампе, док му то тужилац не признаје, а тужени, на коме сада пада терет да доказује: *да је заиста путем трампе са тужиоцем* дошао до државине овог спорног имања, овај навод ничим не доказује, јер се за ово сведоцим сведока у погледу на вредност спорног имања (4850 дин.) не може користити, према наређењу § 242 грађ. суд. пост., — то је ова државина спорног имања од стране туженога неправична и незакона, а тужени несавесан држалац, и као такав 30-то-годишњом државином спорног имања не може се користити по §§ 35, 200, 201, 225, 226 и 926 грађ. зак., већ по § 21 грађ. зак. има се осудити: да тужиоцу спорно имање, као својину овога, у државину и слободно располагање уступи.

„На основу изложенога, суд је пресудио: да тужени Груја уступи спорно имање тужиоцу Јовану у државину и слободно располагање као својину тужиочеву“. (Пресуда од 12-XI 1906, № 29124).

По незадовољству туженога, Апелациони суд пресудом од 30 маја 1907 год., № 2688 одобрио је пресуду Првост. суда.

Но, по жалби туженога Грује, Касациони суд примедбама свог III одељења од 22 октобра 1907 год. № 8840, поништио је пресуду Апелационог суда № 2688 са овога:

„Кад тужени на белешци под № 24105 изјављује, да је спорно имање, као својина тужиочева, у његовој државини на основу уговора о трампи, који је са тужиоцем закључио, то према овоме Апелациони суд погрешно узима, одобравајући пресуду Првостепеног суда, да је признањем туженога утврђен

навод тужиочев, да је тужени бесправно заузео спорно имање тј. да му је државина неправична и незаконита, пошто ничим не утврђује правни основ, на основу кога спорно имање држи те према томе да и путем застарелости не може стећи право својине на исто, јер се по § 185 грађ. суд. пост. признање туженога има узети онако, како је исказано, и Апелациони суд је био дужан, да по овом законском пропису признање туженога оцени у свему онако како је исказано“.

Апелациони суд није усвојио ове примедбе, него је дао противразлоге под № 4607 „јер је усвојио гледиште, да тужени до спорног имања није дошао законитим путем и да се према томе не може користити застарелосту по § 929 грађ. зак. пошто по § 926 грађ. зак. држање ствари треба да је законом, поштено и чисто од сваког лукавства и преваре и да је непрекидно. Дакле, тражи се, да је ова државина правична тј. да држалац извесне ствари ту ствар држи по неком правном основу тако, да се тим држањем ничије право не вређа и не нарушава — § 200 II одељ. грађ. зак.

„Кад тужени признаје, да он спорно имање држи по основу трампе, то је он онда, према § 178 грађ. суд. пост., дужан да докаже средствима, које му закон за то ставља на расположење да је доиста он то имање добио на тај начин, јер и ако он ово имање држи, и ако се услед тога има претпоставити, да он има правни основ прибављања државине, ипак та претпоставка не може бити таква, да тужени у случају, ако му овај факт тужилачка страна оспори, није дужан тај основ прибављања да докаже. Законодавчева претпоставка, да је држалац извесне ствари правичан држалац, само је привидна претпоставка, а није фактичка, те да терет доказивања мора падати искључиво на онога који тврди да државина није правична. Овде у толико пре. што тужени сам признаје, да је спорно имање, које држи, добио путем уговора о трампи, те је једино он и ако је тужени — кад тврди овај факт — дужан да докаже, јер кад се позива и на одржај поред државине, онда мора доказати и основ прибављања исте државине, пошто државина само претпоставља фактичку власт извесног лица над извесном ствари, а не и право на исту ствар, а тако исто мора доказати, поред овога, и протек времена или рока застарелости.

„Тужени овај основ — уговор о трампи — није ничим доказао, а кад то није доказао, онда му не може користити ни држање овог имања непрекидно за 24 године, -- дакле застарелост, — и ако је исто сведоцима сведока доказано, пошто § 926 у вези § 929 грађ. зак. говори о задобијању права својине само правичном државином, услед које, дакле, ничије право није повређено и нарушено, а тужени није ничим доказао, да је ово спорно имање, које је по самом његовом признању, било својина тужиочева, добио законим путем, — дакле, да је правичан држалац овог имања.

„Примедби III одељења Касационог суда, да се признање туженога, дато на белешци бр. 24105, има по § 185 грађ. суд. пост. узети онако, како је исказано, и да то иде у корист туженога, Апелациони суд налази да нема места, јер по § 178 грађ. суд. пост. ко што тврди, треба и да докаже. Па како овде тужени није могао доказати тај свој навод, да је до тога имања дошао путем уговора о трампи, а признаје, да је исто било својина тужиочева, онда се има узети, да он до тога имања није дошао законим путем, и онда овакво признање његово иде у корист тужиоца а на штету његову — туженога, пошто у самом том признању и лежи цела тежина овога питања, а то је, да ли је он — тужени — могао доказати своје тврђење, да је до спорног имања дошао законитим путем. Кад то тужени није могао утврдити, онда су доказани наводи тужиочеви, јер и сам тужени признаје да је ово имање било тужиочева својина, да је тужилац у праву и да му је тужни дужан уступити спорно имање које тужбом тражи“.

Касациони суд у својој општој седници од 20 новембра 1907 год. Бр. 11843 одбацио је противразлоге Апелационога суда и нашао, да стоје примедбе III одељења № 8840.

Усвајајући ове примедбе као обавезне, Апелациони суд пресудом својом од 24 новембра 1907 год. № 5068 одбио је тужиоца Јована од тражења спорног имања, као неумесног и недоказног.

По жалби тужиоца, пресуду ову одобрио је и Касациони суд решењем својим од 20 марта 1908 год. № 3154.

*

Налазимо, да је ова одлука опште седнице Касационог суда правилна, не само с погледом на § 185 грађ. суд. пост., по коме се признање туженога не може цепати, већ има узети онако како је исказано, но и по томе, што се мора претпоставити, да је непрекидна државина туженога од 30 година правична и савесна, пошто се тужилац јавља тек после 30 г., а међутим он је имао могућности, да самовласног заузимаача, још у првим тренутцима незаконог прибављања државине, судским путем натера на уступање и на тај начин, враћајући своје имање, не само да му прекине већ и одузме ту државину, до које је непоштеним путем дошао. Немогуће је претпоставити да неко може самовласно, на очиглед сопственика, заузети му имање и ово држати 30 год. а да сопственик за све то време ћути и тек после 30 год. да протестује. Отуда пак, претпоставка је, да је држалац законим путем дошао до државине, чим је имање држао 24 и више година.

Место извода из трговачких књига (члан 82 закона о непосредном порезу) као доказ пријављеног приноса за порезивање, може служити и уверење о пријави сумарног капитала.

(Одлука опште седнице Касац. суда)

По захтеву Аврама банкара, Првостепени суд осудио је Јакова адвоката на плаћање 2000 динара меничног дуга. Од траженог интереса, поверилац је одбијен стога, што није поднео доказ да спорни дуг потиче из капитала у радњи уложеног сходно чл. 82 зак. о непосредном порезу.

Ову је пресуду одобрио Апелациони суд.

Касациони суд (услед жалбе Аврамове) поништио је пресуду Апелац. суда из разлога:

Кад је у чл. 82 зак. о непосредном порезу прописано, да се за доказ, да су потраживања трговаца по меницама ушла у порезани капитал, може поднети за доказ или уверење пореске власти или извод из трговачких књига, и кад тужилац подноси уверење пореске власти за доказ, да је сума по спорној меници ушла у пријављени капитал, чиме је испуњен захтев у помен. чл. 82. зак. о порезу, онда је суд погрешно, што према овоме поднешеном доказу није судио и о интересу на суму по спорној меници.

Апелациони суд није усвојио ове примедбе Касац. суда, већ је дао следеће противразлоге:

Члан 82 закона о непосредном порезу даје права трговцима, да за свако своје потраживање путем спора, а које потиче из капитала уложеног у радњу, не подносе уверења пореских власти, већ је довољно да изводом из трговачких књига докажу, да таква потраживања потичу из капитала уложеног у радњу а пријављеног за порезу.

Уверење треће алинеје помен. чл. 82 према општем циљу у истом члану израженом: да сваки принос од капитала буде оптерећен порезом, — треба разумети тако, да је дотични трговац дужан да докаже, да је пријавио за порезу капитал у радњу уложен, а сем тога, што је најглавније, треба да докаже, да то потраживање потиче из тог пријављеног капитала.

У овом спору, тужилац Аврам ово друго није доказао. Поднето уверење које гласи: „да је Аврам.... пријавио за разрез порезе..... сав свој капитал уложен у мењачку радњу: у готовом, меницама и отвореним рачунима“, — доказ је само о томе, да је тужилац пријавио за порезу свој капитал уложен у радњу, али се из истог не види, а још мање да се може узети за доказано, да спорни дуг потиче из тог пријављеног капитала. Ово је тужилац требао чим другим да докаже на пр. изводом из трговачких књига и т. д. што он није учинио. Према овоме, Апелац. суд не може да усвоји мишљења одељења Касац. суда, да је тужилац поднесеним уверењем доказао да је сума по спорној меници ушла у пријављени капитал.

Касациони суд у општој седници својој од 4 априла 1905 год. Бр. 2783 одржао је у сили поменуте примедбе свога одељења, а противразлоге Апелац. суда одбацио. Према овим обавезним примедбама — § 332 грађан. пост. — тужиоцу је досуђен и тражени интерес.

*

Касациони суд је у овоме спору по моме мишљењу, погрешно схватио смисао чл. 82 зак. о непосред. порезу. Јер по овоме члану, а на име трећем одељку,¹ поверилац је био дужан (као што је Апелац. суд правилно нашао) да *поднесе веран извод из трговачких књига*, из кога би се видело, да је спорна сума — меница — уведена у његове књиге. Тек таквим доказом тужилац би имао право и на тражени интерес. Кад би се противно узело, онда би се са разлогом могло поставити питање: па кад би се применио поменути законски пропис, кад место извода које закон тражи, може служити и уверење о сумарној пријави капитала за порезивање? Свакако никад.

Мишљење Касац. суда могло би остати само у том случају, кад би у трећем одељку поменутога члана стајало: „или уверење или извод“, а то не стоји. Тамо се баш изрично каже: „у *место* споменутог уверења служиће оверени извод из потврђених трговачких књига“.

Оваквим погрешним тумачењем држава би се знатно оштетила, што би се тиме пореским обвезницима давала прилика, да своје право материјално стање и не показују, — противно духу закона о непосред. порезу, а посебице помен. чл. 82.

Мих. Д. Стојадиновић.

Отправљање послова у првостепеним судовима.

Свакоме је знано, да је врло велика надлежност првостепених судова, да те многе послове са великим напором отправља сразмерно мали број чиновника.

С тога ћемо ми, на овом месту да изнесемо нека факта, из којих ће се видети да је потребна реформа првост. судова.

¹ Члан 82 закона о непосред. порезу гласи: „Сваки је дужан да свој принос од капитала истинито покаже. Ко то не би учинио, губи право да судским путем тражи од дужника ма какав интерес.

„И по томе, код исправа издатих пре распореда или у томе времену судови, пазећи на ово по званичној дужности, тражиће сваки пут да им се уз тужбу за наплату интереса поднесе уверење, да је и за које време поверилац пријавио интерес пореском одбору.

„Ако интерес, што га неко тражи, било по меници или облигацији или другим папирима од вредности, потиче из капитала уложеног у радњу, у *томе случају у место споменутога уверења, служиће оверени извод из потврђених трговачких књига*“. И т. д.

На првом месту, првостепеним судовима највише посла задају кривични предмети, велики број грађанских предмета и мноштво других правних послова.

Примера ради навешћемо табеларни преглед неких правних послова у Ужичком првостеп. суду.

ТАКО ЈЕ БИЛО:	у 1905	1906	1907	години.
1) горосеча	375	221	334	
2) лаких телесних повреда	488	395	460	
3) јавних увреда	89	81	104	
4) опасних крађа	33	35	51	

Ово су најчешћа и најмногобројнија казнима дела, а целокупан број свих кривичних дела у надлежности првостепеног ужичког суда био је у 1905 год. 1236, у 1906 год. 1139 и у 1907 год. 1426 казнимих дела.

Као што се види, најмањи је криминалитет био у 1906 год., јер, док је у 1905 год. било 1236 дела у 1907 год. нарастао је број на 1426, дотле је у 1906 год. било само 1139 крив. дела.

И ако је број горосеча у 1905 год. био највећи 375 дела, у 1906 на 221 опет је у 1907 год. порасао на 334 дела. Ово не значи да криминалитет код овог дела опада, већ расте. За ово је најбољи доказ то, што се ишло на то да се смањи број горосеча: ограничавањем шума, кажњавањем званичних лица, која пропусте коју формалност за доказ и најзад што је највиши Касациони суд протумачио: да реферат шумара није доказ ни за дело ни за кривицу, кад се ма шта пропусти од формалности из чл. 133 зак. о шум., па и поред тих мера број горосеча достиже 334.

Тако исто не опада ни криминалитет код казнимих дела лаке телесне повреде, јер је мањи за 28 од броја у 1905 год. а већи за 65 од броја у 1906 год. Довољно би било само то, што је број у 1907 год. нарастао за 65 од претходне године, па да означи напредовање криминалитета. Но, кад се узме то, да се ова дела највише сврше намирењем ван суда, — то још више иде у прилог тврђењу, да криминалитет и код овог казнимог дела расте.

Што се тиче грађанских парница и ту је знатан број заступљен. Тако, у ужичком првост. суду у 1905 години било је свега 1601 грађанских парница на расправи.

За то, што у нашем законодавству нису још заведене баштинске књиге, што сви сопственици нису осигурани тапијама, — знатан је број спорова око својине земљишта и о издању тапија. Овај број може варирати, растити и опадати услед разних узрока, али мора бити највећи увек, док се не изврши катастарски премар земљишта и док се не заведу баштинске књиге.

Број спорова по основу уништаја јавних продаја све више расте са многостручних узрока. Најјачи је узрок, што је еко-

номска привреда нашега сељака још, тако рећи, на примитивном ступњу а нарочито у ужичком округу где још ралица рије земљу, те је приход незнатан, тек да са тешком муком подмири кућне потребе а државне дажбине из тога прихода не могу се измирити увек. Ето, отуда толики број јавних продаја, јер их је у 1905 год. код ужич. првостеп. суда било 490 а у 1907 год. 367, и то по тужбама за неуредне продаје, а колико их је било без ових тужби.

Тако је и код осталих спорних предмета, чији број све више расте и ако су потребе нашег сељака, који чини највећи број парничара, још незнатне, — те са растењем броја потреба и њиховим компликовањем са културним развијем народа, све се више сукобљавају интереси и поничу спорови. Отежава рад судовима по спорним предметима још и то, што се приличан број старих парница повлачи из године у годину услед тога, што то захтева грађански поступак са својих формалности и стога, што полициске власти и парничари сами одуговлаче извршење наредаба судских.¹

Стецишни предмети такође задају много посла, једино због формалности стец. поступка а друго и због многих парница, које се изазивају непризнавањем тражбина. У ужичком суду било је стец. предмета у 1905 год. 94 у 1906 год. 81 а у 1907 год. 74 те по овоме број њихов из године у годину незнатно опада.

Интабулационо одељење заузима приличан обим посла, који по важности, долази на прво место. Промене у власништву непокретности бивају најчешће услед продаје и куповине за тим за наплате разних дугова; за наплате трошкова због осуде за злочине и преступе и најзад из разних других узрока. Тако у ужичком суду у 1907 год. било је ових промена за први случај 182, за други случај 86, за трећи случај 28, и за последњи случај 73, свега дакле у тој години 369 промена у власништву некретних добара. Осим тога, стављено је интабулација, прибележака, и надинтабулација 327 а скинуто је свега 57. Пописа је било 792 и тапија издато 369 све у 1907 години.

За тачније отправљање ових послова установљени су протоколисти; али услед тога што ни књиге нису свуда лепо уређене, што судије не могу да стигну да поред осталог посла са тачношћу доносе одлуке по овом послу и најзад, што су протоколисти нешколовани људи, посао се теже отправља.

Пупилни одељак преставља један хаос претрпаног посла на којем ради у већини судова један судија са једним писаром. Формалности закона о старатељству и неспорним правилима захтевају дуготрајан рад, а општинске власти ометају тај рад својим нетачним извештајима и одуговлачењем, тако да се тра-

¹ Није редак случај да суд чека по неколико месеци па и годину дана на извршење вештачења.

жења морају често понављати и поново објашњавати. Несавесност старалаца маса и нетачно и нередовно подношење рачуна о руковању масеном имовином, изазива огромну преписку те се старе несвршене масе гомилају а придолазе ново образоване масе са таквим истим тешкоћама у отправаљању, — те је посао, тако рећи, несвршим, нарочито у судовима, где се и старатељски судија позива на суђење.

Осим напред поменутога рада, који долази у надлежност првостепених судова, додајмо још велики број других правних послова, који су овда-онда, кад су установљавани, подведени под надлежност првостеп. судова, — па ћемо добити огромну шарену масу предмета и правних послова, које регулишу многи закони и овима додати поступци а које све има да расправи садашњи првостепени суд. Тако, ту долазе: решавање по општинским парницама, иступним кривицама, средствима обезбеђења, јавним продајама, меничним протестима, пресудама, изборних судова, протоколисању фирме, мустара, модела и трговачких жигова, радovima по конвенцијама са страним државама, суђења по зак. о општинама, о земљорад. задругама, зак. о таксама, о пензионом фонду удовица и сирочади чиновника, накнада штете злонамер. паљевином, о изборима народних и окружних посланика и потврђењу разних исправа.

Сви су ови послови махом везани роковима; који се не смеју пропустити, те и то доста отежава рад.

Ову огромну масу послова отправаљају у првост. судовима: председник, са увек недовољним бројем судија, једним или двојицом секретара и такође, увек недовољним бројем писара, који су сви правници са извесним бројем помоћног особља који нису правници као: архивари, интаб. протоколисте и рачуновође.

Мора свакога зачудити како тако мали број чиновника може да обавља толику масу правних послова. Непојмљиви су напори нижих чиновника, свршених правника који врше и послове; деловођа, трећих судија, комесара, администратора, статистичара, бранилаца оптужених, регистратора, архивара па често и дужност рачуновођа, јер је и потписани ову дужност вршио у лозничком суду.

Сам посао деловодства довољно је напоран рад, али тек после настаје рад око израде пресуда и остале администрације.

Кад се узме у обзир како нижи чиновници, при доста малим платама, споро напредују, — онда је њихова енергија у раду за сваку похвалу.

* * *

После овога излагања да наведемо и то да су надлежни истина предузимали кораке да се једном изврши подела овако огромне масе рада установом нових надлештава, којима би се у надлежност дали сви они правни послови, које данас врше

првостепени судови, а које послове може обављати само једно *стиручно лице*. Некадашња установа *истражних судија*, која је укинута,¹ као и најновији пројект закона о средским судовима, послат првост. судовима актом Господ. Министра Правде од 4 септем. 1907 год. № 9914, — најбољи су докази да се са надлежне стране озбиљно радило на подели овога рада и смањењу надлежности првостепених судова у интересу бржега и правилнијег правосудства. Али, због оправданих сметња, које су у последње време наступиле, те се сва пажња мора на другу страну обратити, — није на овоме ништа још урађено.

Да би се једном правосудство поставило на здравију и бољу основицу, потребно је, да се установе *нови судови*, у којима би предмете, мање вредности, судио и расправљао један *судија*. Ово предвиђа и Устав у својем чл. 151; та се тежња види и код законодавца нашега у многим прописима; то увиђају и чиновници - практичари па и наши правници - теоричари. Најзад за ово дају нам еклатантан пример и друге стране напредне државе.

Судије би требало бирати од млађих правника, јер се то код нас показало практички оправдано.

Без поделе овако огромног рада не може се посао успешно и тачно отправљати.

Драг. Е. Стопловић
секретар судски.

¹ Закон о истраж. судијама од 17 априла 1890 год. (Збор. 46 стр. 465) укинут је чланом 1 зак. о истражним властима од 27 априла 1895 године.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

G. Ferrari. *Diritto matrimoniale secondo le Novelle di Leone il Filosofo*. Lipsia, 1909.

Радња ова то је потпуније изложење онога, што је брачно-м праву по новелама цара Лава VI, названог Мудрим, написао *Захарије* (Geschichte des griechisch-röm. Rechts) и *Чижман* (Das Eherecht der orient. Kirche). Признавајући, како су и један и други узели у довољан обзир Лавове новеле о браку, госп. Ферари налази, да треба ипак ово боље разјаснити, и то с разлога, „што концизно излагање Захаријино приказује се у неким мјестима нетачно, а у претрпаној Чижмановој радњи Лавове су Конституције тако угушене и премијешане са другом материјом, да се губи свезни преглед истих конституција, нити се оне приказују, као што јесу, саставним дијелом једног истог система“. Тијем више пак, по суђењу овог г. писца, заслужује посебно се бавити Лавовим новелама о браку, што „новелистичко законодавство овога брака биљежи пресјечну црту између класичкога појма о браку и појма канонскога, који се од времена Лава Мудрог (886—912), а почињући у основи још од Јустинијанова законодавства, сасвијем утврђује“. У овој намјери г. писац баца најприје поглед на односне законске прописе о заруци, затијем се осврће на форму склапања брака, узимајући при томе у обзир право изауричке Еклогe, те прегледа и све остале одредбе Лавове о браку.

По дотадашњем праву зарука се могла склопити или усмено и измјеном дарова, или пак писмено уз обвезу повратка дара у случају да би се зарука развргла. Г. писац јасно при овоме испоставља, како се 18. Лавовом новелом подигао значај заруке, те утврђено, да при свакој мора бити писмени уговор, по којем под пријетњом казне дотични, који би одустао од тога уговора, морао је односно дар да поврати. Јасно г. писац и тачно говори и у погледу форме закључења брака, која је уведена царем Лавом. Римски консенсуални брак, који је дотле постојао, имао је своју хрђаву посљедицу, кад се тицало да се докаже, да је консенсуална веза, коју су муж и жена склопили, у истину прави брак. Доскочио је овоме цар Лав тијем, што је установио, да се само и једино има сматрати правим и законитим браком онај брак, који је благословљен у цркви, дакле црквена форма склапања брака. Ову законску одредбу Лавову поновио је затијем цар Алексије I Комнин; и од тога доба важи и до данас у источној православној цркви правило да је законит сам онај брак, који је црква благословила. Види на прим. § 91 српског грађ. законика. Ово важи и по аустријском грађ. законнику (§ 75), премда се

у Аустрији допушта за нужду склапање брака и без црквеног благослова (закон од 25 маја 1868 бр. 47).

Морамо се овдје зауставити на мишљење г. писца о томе, кад је брак уврштен у број светих тајни. Он сматра нетачном тврдњу др. Чижмана, да је браку признат сакраментални карактер тек послје издања новела цара Лава и цара Алексија, и према томе да би требало признати уплив грађанскога права на канонско, док у ствари самој било је обратно, јер је грађанско право, од Лава Мудрог унапријед, признало црквену компетенцију у брачним питањима. Опаску ову г. писца ми излазимо потпуно оправданом. Чижман каже, истина је, да источна црква једнодушно објављује за старо неизмјенељиво предање, да постанак свих седам св. тајни спада у вријеме, кад је почело само хришћанство. Али у исто вријеме он приводи за доказ, да се бројао у источној цркви брак као једна од седам тајни, један спис монаха Јова тек из XIII вијека послје издања односне новеле цара Лава, док међутим из времена прије цара он приводи три списа: књигу о црквеној јерархији, која се приписује Дионисију Ареопажиту, књигу о православној вјери Јована Дамаскина и једну посланицу Тодора Студита, у којим списима брак се нигдје не спомиње између светих тајни, и дакле би испадало, да се до IX вијека, кад је живио Тодор Студит, није збиља признавао браку сакраментални карактер у источној цркви. А као разлог тога, што се брак не приводи до времена цара Лава, као света тајна, Чижман мисли, да је зависило од тога, што свештенички благослов брака није био прописан у апсолутном смислу, него је брак могао бити и бивао је и без тог свештеничког благослова. При оваквом разлагању покојнога проф. Чижмана о браку као светој тајни, сасвијем је умјесна поменути опаска нашега г. писца; нити ишта слаби ту опаску привођење данашњих симболичких књига православне цркве од стране Чижмана, и других још докумената, почињући од XIV вијека, у којим списима свугдје се наводи брак као свега тајна, премда и неједнако у реду између светих тајни.

Нама се одавна учинило нешто одвећ растегнутим разлагање Чижманово о браку као новозавјетној тајни (стр. 124—132 поменуте његове књиге), из којег разлагања новија наука о брачном праву може без великога труда извести сасвијем противно ономе, што је Чижман хтио да докаже, наиме извести да брак *није* света тајна. Учење православне цркве о браку, као новозавјетној тајни, ми смо изложили у § 119 наше књиге „Православно црквено право“. Ово учење госп. Ферари, позивљући се на ту нашу књигу, назвао је *dottrina più ortodossa*, а то значи: православно у јачем, строжијем смислу. Он пориче, као што смо видјели, да би тек од оних царских новела брак био признат за свету тајну у источној цркви, али уједно наводи, како је „можда и немогућно ријешити ово питање, те тачно установити када је браку канонско право, особито источно, признало сакраменталност, и да ли се у истину може протегнути почетак тога до посланица Павлових, као што то тврди строжија ортодоксна наука, или се јак појам о тој сакраменталности саставио мало по мало“. Са канонског гледишта могло би се о овоме питању разговарати са нашим госп. писцем, јер збиља нема ни једнога канона, који би брак споменуо као свету тајну; али са гледишта догматичког учења православне цркве, то је питање јасно и бистро.

Остало у радњи овој нашега писца тачно је. Опаске је достојно како приводи једну Лавову новелу противу трећег брака, и одмах додаје, како „свак знаде како је за себе приложио исту новелу овај цар“, алудирајући на то, како се Лав исти оженио за четврти пут, кад је остао удов последице смрти треће му жене Евдоксије. — У питању о разводу брака г. писац сасвијем правилно суди, кад каже да су Лавове новеле о разводу проширење онога, што о томе прописује исавричка Еклога; премда он и сматра то своје суђење смионим.

Уопће говорећи, радња госп. Ферари може се сматрати врло добром радњом, особито ради велике ерудиције своје у области византијскога законодавства.

Д-р Н. М.

Шта се не може узети у попис за извршење судских одлука? (објашњење § 471 судског поступка у грађанским парницама) од Д-ра Драг. Аранђеловића страна 1—49.

Код нас се обично свако дело библиографски (по натпису) објави а редак је случај да се оно и критички прикаже. И ово дело, је само библиографски објављено а по на њем мишљењу требало га је приказати што ми на овом месту и чинимо у напред изјављујући, да у овом приказу нећемо ићи узастопце за мислима и разлозима пишчевим, ми ће мо дакле у главном говорити у онолико у колико би могли да изјавимо наше примедбе на нека решења пишчева изложена у засебноме делу дотичући се у неколико и његових посматрања у општем делу.

Тако, писац нам је у општем делу разложио који су предмети за извршење једне судске одлуке на име „личност дужника и његова имовина у ширем смислу телесне ствари и права која имају имовинске вредности (стр. 1)“ да „имовина дужника на два начина може бити предмет за извршење пресуде: или средством генералне или специјалне егзекуције“ али „наш законик о поступку судском у грађанским парницама усвојио је специјалну егзекуцију § 466 и следећи“ с погледом пак на садржину осуда „да егзекуција може бити двојака: егзекуција тражбина у новцу и егзекуција тражбина које се не састоје у новцу већ у неком другом давању (§§ 491, 493, 495, 496) које се од дужника има изнудити“ (стр. 3 и 4) напомињући нам да ће у овој расправи бити речи о досудама у новцу из имовине дужника. И тога ради поставио је опште правило односно ствари дужника које се могу узети у попис а које не могу. „Кад већ законодавац у § 471 грађ. суд. пост. извесне ствари дужникове изузима од пописа, онда за све друге ствари дужникове важи правило, да се оне могу у попис узети. Ту дакле нема места аналогiji. Ма како једна ствар била од преке потребе дужнику, она се у попис може узети, ако није изрично од пописа изузета. Пропис § 471 већ је изузетак од правила, да целокупна имовина дужникова може бити узета у попис ради измирења поверилаца, па стога се има најстроже тумачити“. (стр. 6)

Како држава и црква могу бити дужници то писец и на њихову имовину распостире егзекуцију исто онако како се то чини и на имовину других дужника наравно ограничено јер нам одмах објашњује које се државне ствари могу узети у попис а које не могу. „У државној имовини (стр. 9, 10)

могу се разликовати две врсте ствари: једне су такве да служе држави само са увећање њених прихода; од њих држава вуче користи, служи се њима и експлоатише их онако, као што би и приватно лице радило (§ 196 тач. 1 грађ. зак.), а друге су такве, да их држава као сопственик намењује јавној употреби или служби не тражећи да отуда има поглавито материјалне користи. У оне прве долазе на пр. државне зграде и остала непокретна добра и стока на овима, која она издаје под закуп или сама експлоатише, државне железнице и фабрике а у ове друге: јавни друмови, јавни паркови, музеуми и галерије слика, државне зграде у којима се налазе поједина надлештва и ствари у њима, које за отправљање званичне дужности служе, државно оружје и војничка спрема. Ове су друге ствари, док су намењене јавној употреби или служби, изузете из правнога саобраћаја, оне су *res extra commercium*, завршујући то разлагање овим: „Из свега овога следује. да се за рачун поверилаца државних могу узети у попис само оне државне ствари, које држава експлоатише онако, као што и приватна лица раде. То што вреди за државу има се применити и на обвезе и ствари општина, срезова, округа и других јавних корпорација“ (стр. 9 10). А прелазећи на црквене ствари (стр. 11) писац нам казује: „и ако у законику грађ. пост. нема прописа да су утвари црквене: путири, крстови, кандила, иконе изузете од пописа и егзекуције“ он разлаже да те ствари не подлеже егзекуцији осуђујући законодавца што није у § 471 изрично те ствари изузео од пописа. Сад према ономе његовом општем правилу „да се све ствари дужникове могу узети у попис које §-ом 471 нису изузете и да према томе ту нема места аналогiji“ изгледа, да је писац дошао мало у против речност јер по реченом и црква може бити дужник, али то не стоји, јер и ако те црквене утвари ствари нису изузете од пописа наведеним прописом грађ. пост. оне су како ми мислимо изузете прописима грађ. законика који се поглавито бави о имовинским правним одношајима и казује, да се о стварима противу јавнога поретка и благонравије не може уговорати. Друга тач. § 13 гласи: „Но о ономе што се тиче јавнога порекла и благонравија не може се ништа изменити вољом или уговором“ а § 538 „јер се уговор може само о оним стварима учинити које су могуће и дозвољене“. Те прописе грађ. законика не треба у овом случају одбацити пошто нам о томе ништа није казао грађ. поступак, те тако друга врста имовине државне не може се узети у попис, јер би то било противу јавнога поретка, а опет горње црквене ствари, јер би то било противу благонравија, по већ наведеном § 13 грађ. законика, дакле кад је за ове ствари недопуштено уговарање, разумно узев да се оне не могу ни у попис узимати, иначе би закон био у противуречности.

Међу тим не узимање тих ствари у попис за продају то није наша творевина Још је римско право све ствари намењене богослужењу или стављене под особито окриље божанства, гробље и покретне ствари спојене са мртвцем проглашавало за божије ствари и као такве искључивало из власништва (промета) што се може читати у ма којим инстигуцијама, између којих ми наводимо *Seraftnija* (књ. I. стр. 99), а међу тим, то нам је исто и сам писац казало „да те ствари намењене вршењу божије службе не могу ући у попис и ако их грађ. поступак од тога изречно не изузима“. Говорећи о овим црквеним стварима писац нам је ради подпуности могао још да каже: да ли се у попис могу још узети и предмети, који стално стоје на гробу каквога

покојника а за наплату дуга лица које их је подигло као што су: споменици од камена или од гвожђа, ограда. Римско право на наведеном месту поменуте институције сматра те ствари као *Божје ствари* искључујући их из промета; али модерно право напушта ту римску теорију па их узима у егzekуцију. Аустријска јуриспруденција *раније* узимала је, да су ти предмети ван промета, а у *новије* доба и њих узима у попис „јер и ако гроб с јавних обзира не може бити предмет промета из тога не произилази још да надгробни споменици учествују у својству гроба“. Оволико узгред јер што писац ништа о томе није гговорио објашњује се разлогом што до данас ником у Србији није пало на памет да тражи попис и продају надгробних споменика. А према наведеним прописима нашег грађ. законика, ми налазимо да све ствари које припадају гробу као његово обележје не би се могле узети у извршење, јер би то било противу благонаравија.

Толико о општем делу, који разумесе ваља прочитати у целини а сад прелазимо на засебни део у коме је писац решио неки питања која су противна нашем гледишту. Тако решио је: 1) да је за оцену занимања дужника одлучан моменат пописа, 2) да се право благодејања распростире и на удаљеније сроднике земљоделца, 3) да земљоделца пет дина који су му изузети од пописа може даги под закуп, и 4) да се то благодејање распростире на сву децу земљоделчеву без обзира на његово доба. По реду како смо та решења овде ставили ми ће мо их разматрати.

1. Писац везујући значимње дужнога за моменат пописа правда то овим разлозима (стр. 23) „Из законодавно-политичког циља (*ratio legis*) који је законодавац имао пред очима при стварању овога закона, одржање егзистенције човека, који се бави земљорадњом, следује да ваља при попису на то гледати, да ли се пописују ствари земљорадника или онога, који се нечим другим бави. Законодавац је хтео, да после пописа не постане земљорадник бескућник, а ако би се узело, да је меродаван моменат задужења, онда се тај циљ за цело не би могао остварити у многим случајевима. Како је пак овај закон донесен и у јавном интересу, то извршна власт по званичној дужности има да пази при попису на то, да ли је дужник земљорадник у то време, те да му не узима у попис оно, што се по закону од пописа узима“.

Из овога се види да г. писац узима у заштиту таквог дужника против повериоца да неби постао бескућник а заборавља да усљед таквог штићења може то постати сам поверилац те је питање: кога више треба штитити да ли дужника који је као трговац узео новац или повериоца коме због тога пропадају 1000 динара који су му све имање били. Неправдано је такво схватање, јер кад је дужник у времену задужења био трговац па пропао преузевши за г м земљоделство за пет дана земље, да трговача занимања му не може и несме да буде од штете за његово повериоца за то, што је овј даном задужења задобио право наплате од дужника као трговца. Ако би се ово питање решавало по мишљењу писца онда би се тако исто морјо решити и случај кад се неки као трговац задужи 100.000 динара а дужније претвори се у земљоделца са целим својим потомством те ни тај начин поједе повериоцима свих 100.000 динара јер се нашло да је он у доба пописа земљорадник са целим својим потомством дакле кад се први случај са 1000 динара одобрава онда неби било разлога не одобрити и овај други случај од 100.000 динара начело се не може делити, те справом питамо: какви би то сигурност

била у односајима правним ове врсте? Никаква, то би била једна дречења неправда јер би тражбина поверилаца зависила од расположења дужника хоће ли остати трговац или не? Зар док је римско право дужника правило робом за дуг и давало повериоцу право да га може и продати што је било разуме се претерано, ићи сада опет тако далеко па допуштати дужнику да *променом занимања* изиграва наплаћивање кредитора што би, свакојако била друга модерна претераност. Као што већ рекосмо, ми налазимо, да је само оно гледиште карактерно које узима моменат задужења као *меродаван* за попис, јер то гледиште спречава дужника да употреби недопуштена и лукава средства за оштећење кредитора и штити кредит који је нуждан не само трговцу него и земљораднику за увећања његовога добра.

Међу тим писац нам је већ навео на том месту да је противу његовога гледишта Државни Савет а тога ради и ми наводимо још једну одлуку истога од 11 августа 1906 год. Бр. 5167 (Збир. од Мил. Вукићевића стр. 59) по којој „при оцени питања о статусу појединих дужника, меродавни су подаци из оног доба, када је задужење учињено, а не кад се наплата дуга тражи“, те се надати, да ће се ово питање у овом правцу и решавати.

Друго пак гледиште г. писца по коме допушта промену у корист повериоца, на име кад је дужник у доба задужења био земљорадник а у доба пописа трговац оправдано је, јер доиста нема разлога да то његово *побољшање* не иде у корист повериоца.

2. Благодејање из тач. 4 § 471 писац распростире и на даље сроднике умрлога земљоделца „дођу ли на наслеђе земљорадничково даљи сродници његови (§ 415 грађ. зак.) земљоделци, онда се и они као такви могу позивати на то благодејање“. У примедби под 45 навео је да противно гледиште заступа полицијски гласник који нам није при руци али налазима да је овакво решење противно закону. Благодејање на пет дана земље има свака пореска глава отац са децом својом односно задругари које као пореске главе у кући и на имању живе јер немају права на то благодејање ни деца таквога земљорадника која одвојено од куће живе и засебно раде, изузимајући децу која су у служби а стоје у вези са кућом и имањем родитеља им односно задругара, према чему, да се на друга лица на друге удањеније сроднике који нису у тој заједници не може простирати ово благодејање и ако би га они по закону наследили, јер се то благодејање ни из духа ни из текста закона не може за њих извести. У том случају, дакле његови пет дана земље имали би се изложити продаји за његове дугове.

3. Писац решава да земљоделац може ових пет дана дати под закуп јер то није отуђење (стр. 30 и 31) које гледиште има и Касациони суд али нама се чини да је гледиште пишчево за такво решење неправилно. У суштини давање имања под закуп није право отуђење „*продаја ујошребе*“ вели § 679 грађ. законика. Међу тим у грећем ставу § 471 стоји „имање овде побројано не може ни сам земљоделац продати ни ма којим начином отуђити“. Речи „ма којим начином“ јесу од општега значења и према томе ту спадају сви случајеви којима би се земљоделац својом вољом лишавао уживања ових пет дана. Њих законодавац није погрешно употребио што се види из тач. 12 расписа Господина Министра Привде к-§ 471, по којем земљоделац не може ни задужити ту количину земље, те изриче, да се стављена интабулација са ње скида која земљоделцу ништа не шкоди, из чега се види колико је закон

строг да чак не допушта ни интабулацију на то имање која иначе дужнику као што рекосмо ништа не шкоди јер он код ње држи то имање што је са-свим противно код закупа. Допустити давање ове земље под закуп значи, да закон у форми даје ово благодејање а не и у суштини, јер каква би то заштита била, кад он може ту земљу да изда под закуп за десет и више година, а новац отуда добивени, да за неколико дана потроши? Истина писац (стр. 31) је начелно за закуп, али налази, да би и такав уговор могао бити неважећи (ништав) чим се утврди да је он послужило као средство да се земљорадник лиши оне користи, које су му намењене тачком 4-ом § 471 а ми смо пак начелно у опште противу закупа још и с разлога: што закон таквом земљоделцу иставља из пописа и храну „колико је за њега, породицу и и стоку потребно до нове године“, што значи, да се закон брине за његово издржање *кроз целу годину* а по реченом он се тога лишава ако се усвоји да то имање може даги и за најкраће време, под закуп. Зато ми мислимо, да такве уговоре ни једна власт не треба да тврди како су то раније радиле, а ако га потврди или се о њ својеручно напише, да га власт по званичној дужности не сме да узме у обзир, јер је такав уговор *ништав* и земљорадник без обзира на то може у свако доба дато имање под закуп заузети рашта му власти не могу ништа.

Но и ако смо противу закупа, нисмо противу *наполице* ових пет дана у случају немоћи земљорадникове, да ту земљу сам ради, јер и у том случају не прекида му се она храна, коју му закон кроз читаву годину чува. Ово наше гледиште и сам писац потврђује оњим својим правилом „да је овај постао из законодавно-политичкога циља (*ratio legis*) за одржање егзистенције човека који се зиви земљорадњом“, које по реченом у овом случају напушта.

4. Од особите је важности за разматрање и решење пишечево, по коме и деци земљоделчевој, која су тако нам изгледа у време пописа била пунолетна даје благодејање на пет дана а ако су у задрузи са оцем онда, и као малолетној „Ако су вели писац (стр. 27) пак по смрти земљорадниковој остала у животу и мушка и женска деца и удова, онда су и мушка деца постала његови наследници. Сваки од њих може се при попису позивати на благодејање из тач. 4 а § 471 и за свакога наследника има се издвојити по пет дана земље“. Тако у тексту ове књиге а у примедби под 43 „Из овога се јасно види да је за повериоца боље тражити наплату за живота дужникова, јер се онда благодејање од пет дана земље односи само на њега — дужника, а све што преко тога дужник има, може се узети у попис, осим ако живи у задрузи са својим пунолетним синовима. У овом последњем случају има се издвојити по пет дана и за сваког пунолетног сина без обзира на то, што су му синови у време задужења били малолетни“. Раније на страни 26-ој одушевљава се мишљењем г. Калајџића о овом питању и вели да су му разлози врло убедљиви и т. д. Пре свега између оца и деце нема задруге те оно пишечево ако живи у задрузи без значаја је као што му је без значаја кад ту повластицу даје и малолетној деци.

Како смо о томе ми изнели раније противно гледиште (*Бранич* за 1901 год. стр. 725) то одатле најпре цитирамо ове наше речи: „Кад из поменутог прописа закона знамо, да закон то благодејање даје пореској глави, онда кад се утврди да је дужник земљоделца, у време задужења имао само једно малолетно дете или више као и у случају ако би их доцније добио — онда

велимо да таква деца немају права на ово благодејање пошто у доба задужења нису биле пореске главе којима по чл. 67 закона о порезу постају од двадесет прве године. Узме ли се противно, на име: да и оваква деца имају ово благодејање, онда би својина земљоделца била и сувише ограничена, дуговне обавезе његове биле би илузорне и кредит би страдао, јер могућност или немогућност наплате зависила би од рађања или не рађања деце“. Толико тада, а сад то наше мишљење поводом овога допуњујемо и објашњујемо следећим: Један рецимо Павле да земљораднику Петру 50.000 динара у доба кад је овај имао дванајесторо малолетне мушке деце као библијски Јаков која у време пописа постану пореским главама те сад она, по теорији пицчевој имају право да поделе свих 60 ланаца земље дужнога им оца колико је он у времену задужења имао. Разуме се у том случају, повериоцу не остаје ништа те питамо да ли би то било право? Текст закона није овлашћавао г. писца на исказато мишљење. Но баш и кад не би било јасно то у закону, онда опет тражећи логичан дух закона мора се прићи к мишљењу, које ми бранимо: Да је за попис меродаван онај број *пореских* глава у моменту задужења, а не онај у моменту пописа, јер то наше гледиште заснива се и на оној моралној основи која треба и мора да постоји између дужника и кредитора. Дужник у моменту задужења моћан је своје кредитуру да затражени кредит покаже и докаже право стање своје имовине и број пореских глава чиме даје могућност кредитуру да оцени да ли има гаранцију да се од дужника наплати. Однос је између њих и коректан и моралан јер обе стране знају право фактичко стање при заснивању тога посла. На против, све то не постоји ако би се узело за меродавно мишљење пицчево: да је за попис меродаван број пореских глава јер је при давању зајма поверитељ знао за једно стање у породици а при попису би се нашло друго. Ако се то допусти онда би дужник могао и драгом вољом вештачки да ствара пореске главе и чланове у породици на пр.: уговорима задружним, усињемем само да онемогући наплату кредитуру и избегне своју обавезу, чему се противи и морал који треба да постоји у сваком правном послу, а то баш не допушта ни § 471 о коме је реч, јер као што рекосмо, он је то благодејање дао само пореским главама како то у колико ја нама познаго схваћа *новија* пракса судска а и сам Државни Савет одлуком својом од 28 маја 1903 год. Бр. 4645 „благодејање, које предвиђа § 471 тач. 4 грађ. суд. поступка, за земљоделце распростире се само на оне пореске главе у кући које су, као такве, постојале у времену задужења, а не и на оне, које се нађу у времену извршења осуде — наплате дуга“. (Збир. *М. Вукићевића*, страна 74).

Према реченом ако би се ова питања решавала у правцу расправе г. писца онда би у интересу кредита најбоље било да се законом збрани земљорадницима да се могу задуживати код привагних лица.

То су наше примедбе на ова решења г. писца, које ни у колико не слабе значај ове књиге његове (расправе) која у осталом тако исцрпно с теориске и законе стране говори о предмету о коме је реч, јер поводом ових наших примедба не треба заборавити да је у случајима где нема законе прецизности допуштено друкче схватање и разумевање а такви су неки од случајева на које су ове наше примедбе дошле.

Свакојакo завршујући овај наш приказ све пицчеве књиге, ми на-лазимо да је она од велике користи у расветљавању наших правних појмова,

и писцу на томе раду припада захвалност и признање и по томе, што је ово по реду његов десети рад који је дао нашој правној књижевности.

Ст. Максимовић.

Mémoires du prince Clovis de Hohenlohe, un siècle de politique allemande
две свеске, Paris, Loius Conard 1908—1909, in 80, 982 стр. 15 fcs.

— Свршетак —

Гаспајн, 2. август

...Политика Андрашијева неће никакву промену на Истоку изгледа сумњива. О анексији Босне Андраши не даје никаква мишљења...

Варцин, 28. септембра

...Херберт Бисмарк унесе један дешифровани телеграм, у њему се јавља из Лондона да Русија предлаже Аустрији да окупира Босну а Русија Бугарску на случај да Турци не пристану да приме услове мира... Кнез Бисмарк мисли да Аустрија прими тај аранжман, Турци ће се на крају крајева умирити а Русија са својим предлогом пропасти. Ми, Немци, можемо да пустимо ствари нека иду како иду. Нека Русија удари на Турску, ми ћемо бити само гледаоци. Ми ћемо се одлучити шта ћемо да радимо онога дана када се Русија и Аустрија зарате. Радићемо с Русијом како је она и с нама.

Варцин, 29. септембра

...Енглеска влада добила извештај да Турци одбијају сваки предлог. Те треба очекивати да Руси прекриле Бугарску а Аустријанци Босну... Ако се Енглеска и Русија сукобе, мисли Бисмарк, ми се немамо чега бојати, у осталом они не могу ни учинити велико зло једна другој, те ћемо гледати борбу као мирни гледаоци. Ако би Русија огласила рат Аустрији, е онда би било горе. Останемо ли неутрални, побеђени ће нас омрзнути за вечита времена. Предпоставивши да Аустрија буде потпуно уништена ми не бисмо имали бог зна какве користи, јер кад буду једном Немци анектовани шта бисмо с Славенима и Угрима. Да идемо са Русима против Аустрије, јавно мњење у Немачкој не би никад то допустило. Сем тога, ако Аустрија пропадне онда Русија постаје за нас погибао. Аустрија нам служи да држимо у шаху Русију. Андраши ће, нада се Бисмарк, окупирати Босну и задржаће је, ако му сви други путеви буду затворени. Андраши ће то учинити противу воље, али свакојако радије и то него да допусти да се установи Краљевина Србија.

Берлин, 8. новембра

...Цар Виљем ми рекао да су у Петрограду задовољни с Енглеском. Цар Александар је казао у Ливарији енглескоме амбасадору: „не заборавите: 1-о да не постоји тестаменат Петра Великог; нећу никада освајања чинити у Индији; никада нећу ићи у Цариград“. Цар Виљем ипак не верује много Русима, Горчаков може покушати оружјем бранити оно што Русија данас тражи.

Париз, 12. новембра

...Деказ (француски Министар Иностраних Дела) дочекао ме раширених руку: „Драги кнеже, треба се збити у редове, ићи заједно, да би се очувао

мир за време конференција (овде се мисли на Цариградску Конференцију). Деказ је рекао посланику који ће заступати на конференцији у Цариграду Француску за реформе у Турској: „Све ме се то слабо тиче, и ако нам што-год предложи чак и неку глупост, примам је, само нека је приме Руси и Енглези. Ја хоћу да се спречи рат. Остало ме се не тиче ништа“....

Париз, 19. новембра

...Тјер је песимиста; чуди се руској политици. Да сам ја нешто руским министром, пао бих на колена пред царем и преклињао га да чува мир. Русија не верује у снагу Енглеске. Нека би Русија победила Турску, Енглеска би морала огласити њој рат. Смешна Тјеру изгледа изјава руска да неће Русија Цариград. Ко зна куд води виктор победе. Русија ће доказати да је полудела ако загази у рат пре него себи обезбеди нашу неутралност. Ја нисам говорио ништа о немачкој политици према Русији. Тјер настави после почивке: чини ми се да се немачка влада не изјашњава, јер је у недоумици. Не могу веровати да Немачка има каква интереса да остави Аустрију да пропадне. Али, ви нисте ради ни да окренете оружје против Русије... Али вама не може бити свеједно у чијим ће рукама бити дунавско ушће, као ни да Русија узме отоманску царевину....

1877. година

Берлин, 11. априла

...Андраши је изјавио: разговали Руси или не, упали или не упали, Аустрија се неће мицати. Деказ не верује да ће Аустријанци окупирати Босну, јер би Аустрија била принуђена да ратује са или противу Турске. Рекао ми ми је да би такав корак био у Италији врло рђаво виђен. Ако Аустрија окупира Босну и Херцеговину, могли би се јавити нови заплети.

Гаспајн, 5. септембра

...План Бисмарков је сада да помири Русију и Енглеску и то на рачун Турске. Француску мисли да одвоји од велике политике, и избегавати свако зближење са њом.

1878. година

Париз, 28. фебруара

Страхује се да не дође до рата између Енглеске, Аустрије и Русује. Руски безобразлук изазива опште негодовање и жељу да се ми умешамо и наметнемо мир Русији. Ако то примимо и држимо Русију у шкрипцу с помоћу Аустрије и Енглеске, Русија нам неће бити много захвална. Нека рат плане, нека буду победоци Аустрија и Енглеска, од њих можемо очекивати само незахвалност. Сем тога Русија ће нас омрзнути за навек, те ћемо се наћи у Европи усамљени.

Берлин, 12. јуна

...Између Русије и Енглеске је постигнут споразум и ако не потпун. Али, нада је да ће се све још урадити. Биконсфилд се показује врло умерен... Аустрија није ни мало задовољна. Промећући се између двора, војничке партије, и антипатије и жеља Мађара, Андраши је пролустуио прилику да се умеша

одлучно у Источно питање; сад би хтео да га Конгрес натера да окупира Босну. Али поред све наше благонаклоности и наше љубазности према Аустрији, ми нисмо ради да се посвађамо са Русијом и Енглеском само за то да би Андрашија извукли из неприлике. Андраши трчи по Берлину да му оставе неколико дана пардона, те да не уђу одмах in medias res. Иначе би се дошло до немогућнога излаза.

Берлин, 15. јуна

Канцелар је био љут на турске пуномоћнике. Отворено им је казао да Турска греди рђавим путем рачунајући да ће за њу бити каква ћара ако се Конгрес растури не свршивши ништа. Један рат ће довести до споразума међу Силама и на рачун Турске... Псего Бисмарково бејаше почело режати на једнога министра, на то ће канцелар речи: Мој пас још није дресиран, не познаје оне које треба да уједе. Да је знао, он би уједао Турке...

Берлин, 19. јуна

...Аустрија се показује одлучнија него што је била. Она не да никакo да Црна Гора добије Бар, и да Срби, Бошњаци и Црногорци прогласе царевину а за владара узму Никиту. Што ће и бити ако Аустрија не предузме своје мере. Али она хоће да је нагнају да окупира ове земље. Према томе Аустрија ће бити врло незадовољна; те зато помишља да се повуче са Конгреса. Само она не би да сама пође. Она је сондирала Енглеску да зна да ли би се и она повукла са Конгреса на случај да јој не дадну никакве уступке. Енглези нису дали још одговор. Бловиц мисли да би добро било задовољити Енглезе, на тај начин се Аустрија неби повукла. Што се тиче Еналеза они се неће либити да се повуку били сами били незадовољни.

Берлин, 20. јуна

...Русија је коначно уступила линију Балкана. Још се воде преговори о Софији, Енглези траже да Турци добију у замену Варну. Ако Румуни задовољну сву Добруцу онда ће Бугарска остати без мора, а на то би Руси тешко пристали. Вадингтон мисли да би деоба Бугарске на двоје значила створити будуће компликације. За то мисли да би боље било учинити независну северну Бугарску, а јужну оставити сасвим Турској. Још се не зна шта да се даде Грчкој. Енглези нису противни увећању Грчке, али не би хтели да принуде Турску да уступи Грчку. Турци то знају и за то не попуштају. Андраши је изјавио да ће пошто пого, окупирати Босну и Херцеговину. За сада је ствар само просте окупације.

Берлин, 23. јуна

...Забава код С. Валијеа, шарено друштво. Јермени ми се јавише. У Паризу сам видео њихова патријарха, Оне кукуљаче црне чиниле су их чудне. Петровић, Црногорац, био је у народноме оделу, правио је утисак правога хајдука. Нисам могао да нађем никакo Ристића. Некакав кинески изасланик с наочарима личио је на учитељицу каквог женског завода...

Берлин, 25. јуна

...У току данашње седнице има се забележити само један испад Бисмарков противу балканских народа. Он сматра да ми не треба да улазимо

у детаље уговора, већ да се задржимо на оним тачкама које могу да побркају слогу сила. Сем тога судбина тих народа му је врло равнодушна.

Берлин, 29. јуна

...У 2 сахата седница на којој је говорено о крупном питању о окупацији Босне и Херцеговине. Андраши је почео с једним дугим експозеом у коме је речено да Аустрија може примити само такво решење које би за вечна времена обезбеђивало мир. Затим је Салсбери изјавио да је најбоље средство за тај мир ако Аустрија окупира Босну и Херцеговину. За тим сви одобрише то, само су Турци протествовали... Данас су говорили и Грци. За све то време Салсбери, Биконсфилд и Вадингтон су спавали сном граведника. Затим се дискутовало о томе да ли ће Конгрес саслушати Румуне. Бисмарк је био противан томе, али је одлучено да се ипак саслушају.

Берлин, 4. јула

...Биконсфилд и Салсбери су пристали да Бугари добију софијски санџак. Али су после видели да санџак иде далеко од спореднога ланца Балкана, и да су сувише дали Бутарима. Они би да повуку оно што су дали и показују се врло неучтиви. Исувалов је протествовао...

Берлин, 5. јула

...Лорд Салсбери је поново изнео нешто повољно за Аустрију; Бисмарк је уздахнуо и рекао: зар опет? Ова нестрпљивост, последица његова стања здравља, чини те рад Конгреса напредује, а последице ће се јавити доцније јер много питање је расправљано површно. Волео бих да се мање журе...

Јов. М. Јовановић.

E. Costa, Storia delle fonti del diritto romano, Torino 1909 in 8° p. XII, 239.

Th. Kipp, Geschichte der Quellen des römischen Rechts, 3 Aufl. Leipzig 1909 in 8° p. VIII, 189.

Оба су ова дела већ раније позната. Дело болоњског романисте јесте проширена и поправљена I глава I свеске његовог „Corso di storia del diritto romano“ 1901; дело берлинског професора излази после 1896 по трећи пут, такође увећано и поправљено. И по обиму и по начину обраде она су намењена у првом реду ђацима као ручне књиге. Најновија литература брижљиво је употребљена и у једној и у другој књизи, тако да ће моћи попунити у том правцу и старија већа дела те врсте од Karlowa и Krüger-a. Костино дело се одликује течним и јасним излагањем, историјски је развита у њему боље изведен; Кипово се дело одликује већом систематичношћу и концизношћу. Коста је исцрпније обрадио нејуристичке изворе, Кип је боље изложио претходна питања као *ius gentium*, *ius naturale*, *aequitas*. — И у једној и у другој књизи требало је јаче карактерисати поједине римске правнике и њихов рад Одељке о интерполацијама ваљало је опширније обрадити и изнети нарочито главне ознаке интерполација. Говорећи о правним папирусима, требало би изнети облике писмених уговора које налазимо у њима: *chirographum*, *homologia*, *diagrapha*, *chrematismos*.

Р. З. П.

Б Е Л Е Ш К Е

Др. Мих. Гавриловић, Милош Обреновић. Књига Друга (1821—1826) стр. 1—758. Београд 1909. Брже но што се могло очекивати изашла је друга књига овога капиталнога историјскога дела, које чини част српској науци. У свој опширности изложени су у њему по огромном и најразноврснијем материјалу, који је писцу стајао на расположењу, значајни догађаји стварање нове српске државе. Пољубо ојективно, као прави научник, писац оцењује људе тога доба, детаљно описује дипломатске кораке тадашњих наших државника и излаже унутрашњу политику Србијину. Правницима, читаоцима нашега листа, дужност је да прочитају ову књигу. Јер ако хоће с успехом да воде бригу о данашњој Србији, онда се морају упознати са темељима, на којима наша садашња млада држава почива.

Д. Ар.

Prof. Dr. F. K. Neubecker, Die Mitgift in rechtsvergleichender Darstellung, Leipzig 1909. Стр. 1—251. Питање о миразу врло је привлачно и за правнике и социологе, и нарочито изазива студије из упореднога права тиме, што се и у прошлости и у садашњости код врло много народа налазио а и сада налази обичај, да се кћерима приликом удаје даје извесно имање као мираз т. ј. у циљу лакшег живљења у браку. И ова студија берлинскога професора испитује мираз као правну установу, која се појављује у животу многих народа. Писац историјски оцењује установу мираза у грчком, римском, германском и словенском праву. Прелазећи на садашње доба, он описује по позитивном законодавству мираз у праву *германском* (швајцарско, аустријско, енглеско, данско-норвешко и шведско право), за тим у *романском* (француско, талијанско, шпанско, португалско, румунско право), по том у праву *руском* и најзад по садашњем немачком грађан. закону. Обазрео се и на права јужних Словена, нарочито на наш грађански законик и одредбе Душанова Законика. Студија је ова врло занимљива, марљиво израђена и пружа врло много поуке читаоцу.

Д. Ар.

Prof. Dr. Jul. Hatschek, Allgemeines Staatsrecht, I Teil Das Recht der modernen Monarchie, II Teil das Recht der modernen Demokratie, III Teil das Recht der modernen Staatenverbindung. У познатој лајпцишкој збирци Sammlung Götschen изашло је ово дело професора Хачека. Огромни материјал успео је

писац да у кратким цртама изложи у ове три свеске од просечно 150 страна свака. Признати се мора да је у своме задатку потпуно успео. Нарочито се истиче прва свеска. Метода је пишчева у овоме делу упоредно-историјска. У колико су поједини принципи усвојени у свима готово уставима данашњих држава јасно је изложено. Садржина прве свеске, која нас највише интересује, ова је: Увод, § 1 Преглед државних облика садашњости, § 2 Циљ и метода општег државног права; I Део: § 3 Почеци модерне монархије, § 4 Форме модерне монархије § 5 Границе господарства, § 6 Поглавица монархије, § 7 Идеја репрезентације у модерном народном заступништву, § 8 Парламенат у модерној монархији, § 9 Парламентарни пословник, § 10 Функције парламента у модерној држави § 11 Организација власти, министри и министарска одговорност, § 12 Судска власт у модерној монархији, § 13 Државна служба у модерној монархији, § 14 Устав и уставне гаранције у модерној монархији, § 15 Држава и црква у модерној монархији. *Д. Ар.*

НОВЕ КЊИГЕ

Андра Борђевић. — Породично право наслеђа у данашњим романским и германским државама, Београд 1908, стр. 1—53. Цена 1 дин.

Ljubomir Vlačić, protoprezviter. — Austrijsko bračno pravo, гућна књига за парохијско свећенство свију законом признатих религија, Spljet 1909, стр. I до XII и 1—208. Цена 5 круна.

Милорад Недељковић. — Историја српских државних дугова од 1867 до 1895, докторска дисертација, Београд 1909, стр. 1—124.

Љ. Јовановић. — О прошлости Босне и Херцеговине, I свеска, Београд 1909, стр. 1—173. Цена 2 динара.

Prof. Dr. Ilie Barbulescu. — Kad su počele da ulaze u rumunjski jezik najstarije njegove slavenske riječi. Одштампано из „Зборника у славу В. Јагића“, 1908 год.. стр. 1—16.

Dr. Branislav Dimitrijevic. Osnovni problem vrijednosti u svjetlosti moderne znanosti. Preštampano iz „Mjesečnika“. Цијена 2 К., Zagreb 1909.

Јован Крикнер. — Утицај правних школа на економске концепције, Београд 1909, стр. 1—40. Цена 0·50 дин.

ИСПРАВКЕ

У расправи „Појам дела по срп. казн. законнику“, штампаној у књ. VII св. 3 „Архива“ треба на стр. 234 место: „према теорији застарело...“ ставити „према теорији заступљеној...“

У прошлој, 4 свесци „Архива“, а у расправи „О женидби и удадби“, на стр. 237, ред 13 одозго треба после речи *dasjenige* уметнути овај став, који је изостао: für Sünde halten, was keine ist und dasjenige. — Молимо читаоце да ове исправке приме к знању.

УРЕДНИЦИ:

Dr. Коста Кумануди и **Dr. Драгољуб Аранђеловић**

Ресавска ул. 35

Јованова ул. 4а

ВЛАСНИК:

Мишић Радовановић,

професор на Универзитету
